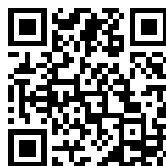
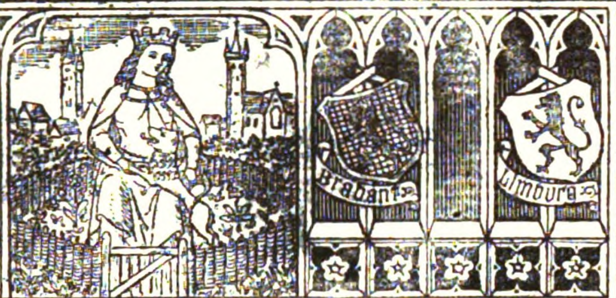
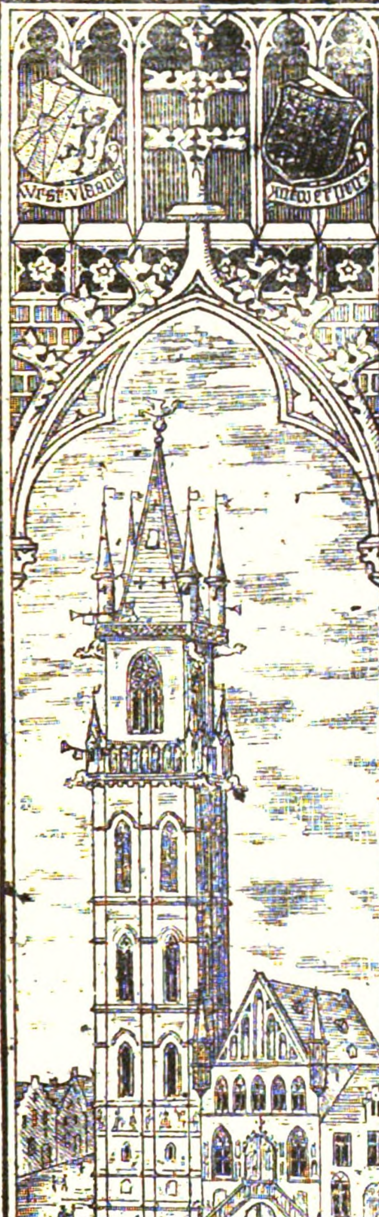

Het Belfort

Tijdschrift

toegewijd aan

Letteren, Wetenschap

en

Kunst

& Co

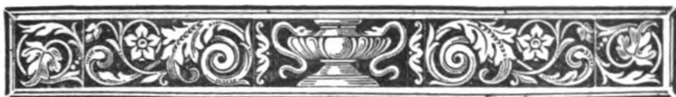

Het Belfort

Tijdschrift toegewijd aan Letteren,
Wetenschap & Kunst.

Derde jaargang. — 1888.

BEKEERING VAN VONDEL.

EEN prachtige November-dag! De schoonste dag wel, dien we dezen winter zullen zien opglinsteren. Maar toch een winterdag reeds! Echte winterkoude! Anders mochten wij te recht, bij die stille lucht, dien zuiver blauwen hemel, die schitterende morgenzon, op *Sint-Martens-zomerken* roemen... Akkers en *kanten* liggen *witgerijmd*. Ieder korenstruikje — ieder graspijlken staat in heel zijne kleine hoogte omzet en afgeboord met een zilveren franje wier honderd draadjes bij den heerlijken zonneglans pinkende pereltjes aanrijgen. De klimmende zon verbreedt den gezichteinder en verder en verder schuift het grijze gordijn der nevelen weg.

Wie zich al wandelend het bloed verwarmen en verfrisschen wil, heeft nu het gewenschte weêr. Niettemin, ik spoed naar huis en zal van daag mij binnen houden om stil en eenzaam, vóór mijne schrijftafel, den dag te vieren, die, drij eeuwen geleden, over Nederland een licht en zonneglans van eeuwigstralenden luister deed opgaan : Deze 17de *November* brengt ons het derde eeuwfeest van Vondels geboorte.

Antwerpen, Amsterdam, Keulen huldigen bij die gelegenheid den grooten Vondel in prachtige eerbetooningen. Tooneel en zang, lofrede en gedicht herdenken hem alom. Ons *Belfort* betuigt instemming met de feestvreugde en luidt de geboorteklok van den koning onzer dichters!

Den 17^n^ November 1587 werd *Joost Van den Vondel* te Keulen in de Wittestraat uit Antwerpsche ouders

geboren. Dat aan het huis zijner geboorte — den hoedenmakerswinkel van Vondel — een speeltuig uithing, eene viool, en dat de 17[de] November de feestdag is van Sint-Gregorius den Wonderdoener, omstandigheid dus van plaats en dag, kon voor de toenmalige gelukzeggers een voorteeken zijn « dat het kind bestemd was om eenmaal als *zanger wonderen* te verrichten. » (1)

Waar Vondel zelf, op zestigjarigen leeftijd, zijnen geboortedag herdenkt, vereert hij zijn gezang aan Gregorius Thaumaturgus, zijnen « geboorteheiligh ».

De eerwaarde P. J. Koets, in leven leeraar aan het Gymnasium te Katwijk, merkt op dat Vondel, « overigens niet gewoon te veel te spreken van 'tgeen hem persoonlijk betrof, in zijnen *Geboortedag* met zooveel innigheid en ruimte van zijn terugkeer tot de Moederkerk gewaagt, als te geener plaatse elders » (2).

Andere redenen nog bijbrengende komt de geleerde schrijver tot de gevolgtrekking dat Vondel wellicht, bij zijne bekeering, den dag van den geboorteheilige tot dag van zijn doopsel en kommunie zal gekozen hebben.

Wat ook daar van weze, wij zullen het voorbeeld van Vondel volgen, en dus, zijnen geboortedag vierende, ons zijne wedergeboorte tot het geestelijk leven in de eenige heilige Waarheid indachtig maken.

Vondels ouders, te Keulen gevestigd, waren uitwijkelingen van Antwerpen, doopsgezinden, die zich in 1571 door de vlucht aan de *vierschaar* hadden onttrokken. Zij waren door den echt vereenigd geworden in 1585. Zijn vader, die te Antwerpen hoedestoffeerder was geweest, zett'e te Keulen zijn bedrijf voort. Zijne moeder, Sara Cranen, was dochter van Peter Cranen, rederijker, die knopmaker van ambacht was.

De levensbeschrijvingen van Vondel vermelden dat

(1) Aldus VAN LENNEP. Verg. echter ALB. THIJM : « in den gevel van het huis *Zur Fyole* is een steen gemetseld waar eene vioolbloem op gebeiteld is. »

(2) P. J. KOETS, k. pr. Inleiding tot het Treurspel *Peter en Pauwels*.

zijne moeder te Antwerpen « katholijk gedoopt » werd. Uit de doopregisters der O.-L.-V. kerk van Antwerpen blijkt, ja, dat op 6 Juli 1571 eene dochter van den protestantschen Peter Cranen ter vonte werd gebracht. Maar in plaats van *Sara* Cranen, noemt de doopakt *Anna* Cranen, te weten Sara's jongere zuster.

Onze dichter was twaalf jaar oud toen zijn vader uit Keulen verhuisde, eerst naar Utrecht, voorts naar Amsterdam waar hij zich met vrouw en kinderen voor goed neerzette om eene nieuwe nering, die zeer winstgevend werd, eenen kousenhandel, te beginnen.

In 1610 nam Vondel zijn vaders kousenwinkel over en verbond zich in huwelijk met Maria (Maaiken) de Wolff, dochter van Hans, een doopsgezinden Keulenaar van Brabantschen oorsprong (1).

Of misschien de ouders van Vondel intusschen naar Keulen, en te Keulen tot het katholiek geloof, waren teruggekeerd, is eene vraag waar van Lennep stil bij houdt. Hij onderbreekt zijn verhaal om eenen brief mede te deelen en te bespreken, dien Antonides van der Goes, de vertrouweling van Vondels huis, in dato 23 Maart 1681 aan Geeraert Brandt over Vondel schreef, en waarin het volgende voorkomt : « Nae 't overlijden an zijn huisvrouw... hield zijn dochter zijn huis op, *die te Keulen bij Vondels ouders in de Roomsche Kerk was opgevoed.* »

Dus zou vader Vondel, na zijne fortuin te Amsterdam te hebben gemaakt, zich weder naar Keulen begeven hebben; en het is niet onmogelijk « dat Sara Cranen tot het geloof terugkeerde, *waarin zij als kind was opgenomen*, en dat zij haar man overhaalde om dat voorbeeld te volgen » (2). En dus ook zou, « meer

(1) Zie in de *Verslagen der Koninklijke Vlaamsche Academie*, eerste deel, bl. 132, de *aanteckeningen over de voorouders van Vondel*, door den heer P. Génard, Archivaris van Antwerpen.

(2) Het verhaal, door van Lennep naar den brief van Antonides saâmgesteld, komt bij van Vloten eenigszins gewijzigd voor. De woorden van Antonides « bij Vondels ouders » neemt deze

dan door al wat men gewoonlijk aanvoert, de overgang van Vondel tot de Roomsche Kerk verklaard worden » (1).

De aanteekening van den heer P. Génard, hooger bijgebracht, hindert den samenhang dier gissingen, en al wat men door Vondel zelf weten kan, is dat hij heeft te worstelen gehad tegen de macht waar de eerste opvoeding en de familie-overleveringen het gemoed meê beheerschen. Zijn *geboortezang* herinnert die « eerste ploy van errefleer » waarbij het moeite lijdt te vinden

« De beste perle, die zoo diep
Begraven lagh, bestulpt met aarde. »

Wat als eerste voorbereiding tot de bekeering rekenen mag, het zijn zekere indrukken zijner kindsheid en jongelingschap, bij lateren leeftijd hem dieper en dieper in 't hart gedrongen en saamwerkend met zijne gemoedsgestemdheid en geaardheid. Geweld en verwoesting hadden elders het katholiek verleden van den grond pogen weg te vagen, maar te Keulen omgaf hem van alle kanten de Katholieke gedachte; uit kerken en kloosters, uit de godsdienstige plechtigheden, uit de vereering der Moedermaagd en der maagdelijke martelaressen, uit de kostelijke reliquieën der christene oudheid spraken stemmen die ingang in zijn gemoed vonden, kwamen indrukken wier onuitwischbaar merk men ingeprent vindt op menig zijner latere dichtwerken.

slechts aan in den zin van « bij Vondels moeder. » « In Februari 1608, schrijft van Vloten, verloor Vondel zijn vader..... Zijne, haar kerk (de Roomsche Kerk, de kerk *van haar doopsel?*) getrouw gebleven, moeder schijnt vervolgens Amsterdam weer voor Keulen verlaten, en toen hare kleindochter met zich genomen te hebben, tot deze, na den dood van Vondels vrouw in 1635, het huishouden van haar vader kwam bestieren. »

En dat nu de moeder van Vondel, katholiek gedoopt, katholiek zou gebleven zijn, is eene omstandigheid, teekent van Vloten aan, waar men wellicht niet genoegzaam op gelet heeft. Wat kan er niet al verklaard worden door de betrekking van Vondels moeder en hare kinderen tot de Roomsche Kerk, door den invloed dien dit op Vondels ontwikkeling hebben moest?

Nog eens gezeid : dit alles mist grond na Génard's aanteekeningen uit de doopregisters.

(1) Van Lennep, IV. bl. 3

Duurbaar blijft hem

« de stad vol kloosters en vol kerken...
« de echte dochter van Rome, »

en toen hij reeds de heilige Agnes en de heilige Barbara in zijne gedichten had gevierd, nam hij tot derde « dichtpatrones » (1) de heilige Ursula, de maagd van Keulen, die met haar blanken stoet van duizend maagden zijn harte tot zich trok.

Het was niet ongemerkt voorbijgegaan dat de Katholieke godsdienst meermalen in de poëzie van Vondel doordrong; zelfs ergerde dit de protestanten. Men gevoelde te wel dat men niet voor eene bloote liefhebberij, voor enkele ingenomenheid met kunstschoonheid en dichterlijke oudheden stond; men kende Vondel en men wist hoe rechtzinnig zijn vers zijn hart en geest uitdrukte. Welke gevolgen moest men misschien al niet te gemoet zien?

De argwaan der protestanten wordt herinnerd bij van Lennep, (III, 620.) Er is spraak van het Treurspel *de Maeghden*. « Het onderwerp zelf was aanstootelijk in de oogen van velen, die, ook in de wijze, waarop Vondel het had opgevat, en in talrijke plaatsen van het stuk een ingenomenheid zagen met de zeden en gebruiken der Roomsche Kerk, en een overhelling naar hare leer, die hen ergerde en bedroefde, en die hen sterkte in een vermoeden, reeds bij het aanschouwen van den « Gijsbrecht » in hen opgekomen, dat hij geneigd zou zijn, die leer te omhelzen. Weldra bleek het dat dit vermoeden gegrond was. »

In denzelfden zin schrijft Dr Doorenbos : « Sedert de uitgave van de Maagden (1639) wordt de overhelling van Vondel tot de Roomsche Kerk *meer en meer* duidelijk... De Roomsche Kerk bewaarde de voorstellingen die hem in de poëzie reeds lang dierbaar geworden waren. » En hij besluit met de woorden : « Zijne poëzie werd nu één met zijn geloof. »

(1) Baumgartner.

Die woorden zijn eene hulde aan ons geloof; evenzeer als de volgende : « de behoefte van Vondel om uit den godsdienst vaste gronden van troost te verkrijgen, vooral sedert den dood zijner echtgenoot, is zonder twijfel een groote reden geweest tot dien overgang ».

Dus — buiten het waarachtig geloof vond het bloedend hart van Vondel evenmin balseming van troost als zijn dichtgeest verkwikkende zielespijs.

De ware leering kent het menschelijk hart zóó veel beter en behandelt het zóó veel liefderijker dan de dwaalleer van het Protestantismus.

Tot geheel den mensch spreekt de Katholieke kerk; in al zijne zielbehoeften voorziet zij, terwijl het Protestantismus, dat de glorie van Gods huis tot naakte tempels misvormt, dat aan onze heiligen hunnen stralenkrans ontneemt, dat de milde genadebronnen der sacramenten verarmt en verstopt, dat het hoogste liefdewerk van den God der liefde miskent, koel en hard den mensch bejegent. Zulke kerk is uit het Hart van Jezus niet geboren.

Vondel dan voelde ook door eigen dichterlijke natuur zich getrokken tot eenen godsdienst, welke de christene gedachte in zichtbare, levende gedaanten voorstelt (1).

Deze aanleiding tot Vondels bekeering wordt door van Lennep nagespeurd tot in diens Zuidnederlandschen oorsprong toe : « Al had hij zijn leven grootendeels in Amsterdam gesleten, hij was van afkomst en herinneringen een Zuid-Nederlander, en het kunstgevoel, dat van ouds de Belgen gekenmerkt heeft, doorstroomde ook hem de borst... De kerken, aan de Roomsche eerdienst gewijd, met hare cierlijke bouworde, met hare beelden, met hare schilderstukken, met hare gedenkteekenen, met hare plechtigheden en optochten, met hare pracht en haren luister, moesten het gevoel van den dichter treffen, en op een gemoed, bewerktuigd als het

(1) Van Lennep, III, 623.

zijne, een indruk maken, welken hij in de naakte bedehuizen der Hervormden, onder 't aanhooren van drooge, langwijlige, duistere, meest in ellendigen stijl vervatte en niet zelden door gekijf en scheldwoorden ontcierde predikatiën, hoedanig toen de meeste waren, nimmer ontfangen kon. »

Ontwaarde de mensch en dichter diep in zijn binnenste dat hij zich niet in het volle licht van Jezus' liefdeleer bevond, ook zijn recht en vroom gemoed en zijn helder kloek verstand troffen menigen aanstoot in de handelwijze, de houding en, van andere zijde, in de onvaste leer der Protestanten aan.

Wel waren de dweepzuchtige aanhangers van Calvijn er in gelukt de Hollandsche natie, in dolle drift, tegen hare aloude heiligdommen, tegen eigen kunstglorie en eigen godsdienstig verleden op te ruien, maar eendracht en liefde stichten nadien, dat bleek hunne zending niet te zijn. Waar zij kwamen, voerden zij, door vuur en zwaard, hunne vrijheiddoodende leerstelsels in. Wat konden zij anders zijn dan dwingelanden, zij die alle menschelijke vrijheid loochenen en God zelf tot aartstyran maken wijl zij Hem voorstellen in willekeurig zaligen der eenen, willekeurig doemen der anderen.

Een man, zoo edelhartig en vrijheidlievend als Vondel, kon de sombere leering van haat en wanhoop niet over zijn hart krijgen, en toen zij ook in Holland van de ergste vervolgingsziekte werd aangetast, toen Oldenbarneveld en Grotius, de eerste met zijn leven, de tweede met vrijheid en vaderland, hunne zucht naar verdraagzame, menschelijke inrichtingen betaalden, klonk zijn wrekend gedicht de beulen en vervolgers in edele verontwaardiging tegen.

Dit gebeurde jaren vóór zijne bekeering, maar het bewijst een rechtschapen gemoed, dat, bij onvervalscht geweten en reine juistheid van innig natuurlijk gevoel, de rede onbeneveld houdt en bekwaam maakt om de kenteekens van het ware en van het valsche te onderscheiden. Wat aandruischt tegen de menschelijke natuur

in haar innerlijk gevoel, zal de leering der waarheid niet zijn; dit te gevoelen, en het ons ingeprinte gevoel te raadplegen en te volgen, is geheel wat anders dan door weeke gevoeligheid getrokken en meegesleept te worden.

De teleurstellingen en ontgoochelingen bij de Hervormde Kerk ondervonden zouden misschien op Vondel, gelijk op sommigen zijner vrienden, eene verkeerde werking gehad en hem tot onverschilligheid hebben gebracht, hadde zijn godsdienstig gevoel, zoo innig en ernstig, hem daar niet tegen beschermd; maar « een half kristendom, gehuwd aan de Heidensche wijsbegeerte waarmede zich de Drossaert te vrede stelde, was voor Vondel niet genoegzaam, noch kon voldoening schenken aan zijn gemoed » (1).

De kerkgemeente, waar Vondel zich had bij aangesloten en waar hij, in vromen godsdienstijver zelfs het ambt van diaken had aanvaard, was vrij wat toegevender dan de Dortrechtsche Calvinisten.

Hij was ingeschreven bij de *Waterlanders*, op het laatst zeer rekkelijk in hunne geloofsleer. De *Waterlanders* waren eene der menigvuldige Sekten van de Doopsgezinden, die, te Amsterdam alleen, verschillige schakeeringen vertoonden : de Vlamingen, (onderscheiden in oude Vlamingen of Huiskoopers en gewone Vlamingen), de Vriezen, de Waterlanders en de Hoogduitschers. Maar die rekkelijkheid en bonte mengeling en veelvoudige vertakkingen hadden ook een bezwaar. In de hoogstaanbelangende zaak van godsdienstige waarheid wil het menschelijk verstand zekerheid, en ook wel eenheid. Dit begreep Vondel en allengskens dus zouden hart en rede hem van de kerk der verwarring verwijderen.

Dr. Jos. Alberdingk Thijm heeft met meer andere beschouwingen, ook het voorgaande in de volgende regelen saâmgebracht.

(1) Van Lennep, III. 623.

« Allengskens was Vondel steeds meer afkeerig geworden van het drijven der Calvinistische partij. In den strijd der meeningen had hij vele moeilijke oogenblikken doorworsteld. Niet zelden en bij herhaling was twijfeling aan schier alle geloofspunten bij hem opgerezen. Zijn gemoed, van nature godsdienstig, haakte naar verademing, naar vastheid. Welhaast zou Gods genade hem die verleenen. Zijne liefde voor de vrijheid had altoos een diepen afkeer gehad van het leerstuk der prœdestinatie (bij Calvijn). Zijne liefde voor orde en vrede deed de behoefte aan een opperste Kerkgezach meer en meer bij hem wortelen; zijn geloof aan Gods vadergoedheid kon even min aannemen, dat God ons in het Eene noodige zonder duidelijk sprekenden leidsman zou gelaten hebben, als dat zijne rede berusten kon in de meening, dat ieder zijn eigen zaligheidsweg had op te sporen uit de Schriften des Ouden en Nieuwen Testaments, gelijk die door hunne Mog. de Heeren Staten der Geünieerde Provinciën waren goedgekeurd en geoctroyeerd. » (1)

Van Protestantsche zijde wordt hetgeen bij Vondel, in hart en geest, den grooten levensstap heeft voorbereid, beschouwd als volgt:

« Bij zijne geloofswijziging kon geen andere reden werkzaam zijn, dan de eigen indrukken van zijn even gevoelig als afhankelijk gémoed, en de behoefte aan een machthebbend geloof, dat niet sprak als de harrewarrende Schriftgeleerden zijner of der Hervormde kerk, maar met de onwrikbare vastheid van een — zij het dan ook slechts vermeend — Godsgezag. » (2)

« Zijn even gevoelig als afhankelijk gemoed » klinkt ongunstig. Wij merken op dat, ingezien den toestand der Hollandsche katholieken in het algemeen, en ingezien de betrekkingen waar Vondel van omgeven

(1) *Portretten van Vondel.* Tweede portret, bl. 51.
(2) Van Vloten. *Inleiding tot de dichtwerken van Joost Van Vondel*, I.

was, de bekeering tot de Roomsche kerk bij Vondel ongemeene wilskracht vereischte en zeer gevoelige opofferingen moet gekost hebben.

Van Lennep wijt Vondels overgang tot de Roomsche Kerk deels aan gebrek aan grondige kennis van de godsgeleerdheid : « Van de bestaande kerkgeschillen had hij niet dan oppervlakkige denkbeelden. »

« Hoe is het mogelijk, roept met reden de Eerwaarde leeraar Koets uit, dat de gevierde commentator, ook der *Bespiegelingen van Godt en Godtsdienst* en der *Altaergeheimenissen*, een wijsgeerig en theologisch genie, geenszins onderdoende voor dat van Dante, heeft kunnen miskennen in Vondel!... Wie zal er zich ooit van kunnen overtuigen, dat een man, zoo ernstig en godsdienstig, zoo waarheidlievend en scherpzinnig, zoo degelijk en ieverig als Vondel, zich zonder grondig en nauwgezet onderzoek in te stellen, waartoe hij in staat en ten duurste verplicht was, als ware het in een soort van wanhoop in de armen wierp eener gezindheid, die hem, bij zijne behoefte aan pozitief geloof, rust en bevrediging *scheen* aan te bieden? »

En was er wel zulk ongemeene godsgeleerde aanleg noodig om te erkennen dat die verbrokkelde Hervorming de ware Kerk van Christus niet was? En, kan men bij Vondel de kennis der Heilige Schrift niet loochenen, moet men daarbij ook niet indachtig zijn dat hij, op raad van Grotius, de kerkelijke geschiedenis, de geschiedenis der Conciliën en Kerkvaders vlijtig bestudeerd had? Brandt zelf, de Protestantsche prediker, getuigt dat men bij 's dichters latere werken inzonderheid verbaasd was over de zinrijke en echt Nederlandsche woorden waar hij de « duistere vreemdsoortige woorden » wist meê te vertolken « welke Thomas van Aquinen en andere paapsche Scholastieken » hadden uitgedacht.

Men heeft ook al van ouds Vondels bekeering aan baatzucht, in steê van overtuiging, toegeschreven. Het is Brandt, Vondels vriend en levensbeschrijver, die

zegt te hebben gehoord « bij zekeren rechtsgeleerde van goeden gheloove » dat Vondel alleen om eene rijke Roomsche weduwe (Tesselschade) te huwen eene andere kerkleer zou omhelsd hebben.

Die platte en gemeene verklaring wordt zoo wel door de Protestantsche als door de Roomsche schrijvers als geheel in strijd zijnde met wat wij van 's dichters karakter weten, verworpen. « Zijn levensloop toont, hoe onverschillig hij in geldzaken, voor de *vriendelijke schijven* was; en buitendien bevond hij zich op dat pas stellig nog in zeer goeden doen. » (1) Trouwens de jaarlijksche rekening welke hij sedert 1635 bij de stads-wisselbank had, bedroeg wel eens over de veertig duizend gulden. (2)

Heeft Tesselschade eene handelende rol gehad in het drama van Vondels bekeering? Welke zijn de personen die daar in optreden? Welke gevolgen heeft voor Vondel zijne bekeering? Ons « vervolg en slot » zal die vragen beantwoorden.

Oostakker. H. CLAEYS, pr.

(1) JONCKBLOET.
(2) Uit SCHELTEMA's *Aemstels oudheid*, aangehaald door VERWIJS.

IN NOORD EN ZUID

Idyllen en andere gedichten van Pol. De Mont.

Rotterdam, Uitgevers-Maatschappij « Elsevier » 1887.

Sunt bona, sunt quædam mediocra, sunt mala plura
Quæ legis hic : aliter non fit, Avite, liber. MART.

Il est beau d'agrandir et de poétiser les choses ; mais n'y a pas de mal à les remettre doucement au point.
A. de TREVERRET
(*La littérature espagnole contemporaine*).

AAN hierboven gemelden, onlangs verschenen dichtbundel, wijdde een onzer verdienstelijke Noord-nederlandsche tijdschriften, *De Leeswijzer* (15 Aug. 1887), eene zevenregelige aankondiging waarvan de slotzin luidde : « De scheppingskracht van dezen vlaamschen zanger grenst aan het wonderbaarlijke, daar ook de laatste aflevering van « Gouverneurs oude Huisvriend » tien kolommen balladen van hem bevat. »

De grens van dit wonderbare is fluks overschreden en reikt zelfs aan 't ongelooflijke, bedenkt men slechts dat leeraar De Mont, sedert 1877, een tiental dichtbundels schreef (1) ; ongerekend veelvuldige proza-bijdragen in Noord- en Zuid-nederlandsche tijdschriften,

(1) *Klimopranksken*s, 1877. — *Waarheid en Leven*, 1877. — *Jongelingsleven*, 1878. — *Rijzende sterren*, 1879. — *Gedichten*, 1880. — *Lentesotternijen*, 1881. — *Loreley*, 1882. — *Idyllen*, 1882. — *Idyllen en andere gedichten*, 1884. — *Fladderende Vlinders*, 1885. — *In Noord en Zuid*, 1887.

ja in den franschen « *Le Monde poétique. revue poétique illustrée* » , waarin hij opkomst en bloei der middeleeuwsche Nederlandsche dichtkunst in België besprak. Voeg daarbij enkele boekdeelen in ongebonden stijl (1), mitsgaders eene fraaije « Bloemlezing uit Nederlandsche dichters, van Hooft tot op onze dagen ». Men heeft dan zoo wat daaromtrent al 't geschrevene ; maar nog niets van 't even kwistig gesproken woord : dit laatste, van ambtswege, aan 't Athenæum en ter koninklijke Academie van fraaije kunsten te Antwerpen, of, uit liefhebberij, in politieke en letterkundige kringen aldaar gevoerd. Zelfs niet aan de vacantie-weken, ingesteld en velen zoo welkom tot verademing, tot krachtherstel na overspannen arbeid, vroeg de heer De Mont verdiende en weldoende rust : hij gebruikte ze om, in Holland en België, spreekbeurten in leesgezelschappen te vervullen, of op internationale taalcongressen het redenaarsgestoelte te bestijgen ; ja Frankrijk hoorde hem, op een feest der Provençaalsche *félibres*, ter eere hunner streekspraak de stem verheffen.

« Wonderbaarlijk », volijverig inderdaad moge 't heeten ; doch welligt minder verkieslijk, wanneer het uiteinde onzer eeuw in alles aan zulke koortsige gejaagdheid en spoorslags-voortdrijverij zwanger gaat. *Snel*treinen, de ruimte verslindend, uren tot minuten bekortend : zij, wier soms rijkgedekte spijstafel, de ouderwetsche beschuittrommel vervangt in de loome, doch meer veilige trekschuit van voorheen; driewielers, welke gedurende eene wereld-omreis, door bliksem*snel* gesnor, kameelen en struisvogels in Arabische zandvlakten, verwonderd en beschaamd doen opzien en den langen hals rekken : dit, en meer dergelijks, strekke ten voorbeelde van halsbrekend voortrennen op stoffelijk terrein. En heeft, ook op zedekundig gebied, de

(1) *Hendrik Conscience, zijn leven en zijne werken*, 1883. — *Op mijn dorpken*, 1886 (Autobiographie). — *De wedergeboorte in Occitanië*, enz. enz.

zoo stemmig ingetogene, vaak zevenjarige vrijerij van vroeger geslacht, — Jacob met Rachel en Lia *ad exemplar*, — niet plaats geruimd voor 't hals-over-kop dolle en onbesuisd : *nous nous marierons dimanche*, der fransche vaudeville ? Bij geestesarbeid, soms hersenskwelling, rijst echter de vraag of ook dáár onverpoosde voortvarendheid even zoo dienstig zij ; of een hedendaags spoedend gauw-gauw, bij 't opstapelen van lettergewrochten, — vaak even snel vergeten als verschenen ! — aan waarde opweegt tegen 't rustiger, meer bedachtzaam scheppen en 't *ære perennius*, daarna den voorvaderlijke oudjes verzekerd ; of het eindelijk den te vruchtbaren pennevoerder verkieslijker schijnt, zijne alles overweldigende verbeelding met forsche gehaastheid te doen stroomen, als ware troebel Hypocreennat uit eene, helaas soms lekke, brandspuitslang met volle gulpen gespoten ?

Dit laatste schijnt velen onzer jongere lettervrienden eigen, door de kriewel eener ijlende schrijfjeukte aangetast; zij, die Ovidius'

Quod venit ex facili, satis est componere nobis,

verreweg verkiezen boven 't langdurige des latijnschen Parnas-Wetgevers :

. . . . si quid tamen olim
Scripseris, in Metii descendat judicis aures,
Et patris, et nostras, nonumque prematur in annum,

of diens :

. . . . carmen reprehendite, quod non
Multa dies et multa litura coercuit, atque
Præsectum decies non castigavit ad unguem (1),

---

(1) In zijn *Art poétique* omschreef Boileau volgenderwijze 't bovenstaande van Horatius :

Travaillez à loisir, quelque ardeur qui vous presse,
Et ne vous piquez point d'une folle vitesse :
Un style si rapide, et qui court en rimant,
Marque moins trop d'esprit, que peu de jugement.
. . . .

en beide aanhalingen, als te pruikerig classiek, minachtend van zich afschudden; met voorliefde behartigend 't geene de oude « Braga » hun spotswijze toedichtte :

. . . . Wij tellen niet bij jaren,
Wij tellen slechts bij bundels poëzij :
. . . .
Hoe toch zou om een vers of wat, een bloed
Als Nieuwland aan een plaats op Pindus raken?
Neen! wie daar zijn wil, moet met bliksemspoed
Een waterval van verzen kunnen braken!

De gekende wijsgeer J. Joubert deelde een ander gevoelen, waar hij zegt in zijne « *Pensées* » :

Les vers ne s'estiment ni au nombre, ni au poids, mais au titre.

't Geen als ontleend schijnt aan Staring's vroeger puntdicht :

Waarom uw Boek aan 't licht onttogen?
't Verschijn' gerust, al is 't niet groot :
Wordt eikenschors bij 't pond gewogen,
Men weegt kaneel bij 't lood.

. Staring's puntdicht voert ons dadelijk terug tot P. De Mont's « Gedichten », in 1880 met den teregt verdienden vijfjaarlijkschen Staatsprijs bekroond. Aan dien Bundel wijdde toenmaals Schrijver dezes eene lofsprekende recensie (1), in welke hij die puike verzameling roemde als zijnde

---

Hâtez-vous lentement; et, sans perdre courage,
Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage :
Polissez-le sans cesse et le repolissez;
Ajoutez quelquefois, et, souvent effacez.

In eene zijner « *satires* » herhaalt hij hetzelfde voorschrift nogmaals :

Ainsi, recommençant un ouvrage vingt fois,
Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois.

Boileau schreef natuurlijk voor den franschen Zangberg, die slechts berijmde en geene metrisch-rhythmische verzen duldt.

(1) Zie diens boekdeel : *Poëzij en Lettercritiek*, 1884. Roeselaere, De Seyn-Verhougstraete. bladzz. 186-208.

... « eene galerij, rijk aan fraaije beelden, beurtlings teeder en hartroerend, aanvallig-zacht of krachtig gespierd, niet slechts aan geestesschepping, maar liever aan hart en ziel gevoelvol ontweld. Al naar gelang van 't onderwerp, is ook de vorm gewijzigd : 't zij de Zanger aan strengen, oud-romeinschen, 't zij aan zoet vloeijenden oud-dietschen of modern-nederlandschen dichttrant voorkeur schenke en, zoodoende, behagelijke verscheidenheid in de hand werkt. »

Ja, dat was — in beeldspraak vertolkt, — overvloed van fijngeurig kaneel, aan de sedert 1877 verschenen vier dichtwerken, met bezadigden hoofde en gelouterden smaak als bloemlezing ontleend, en met tal van keurige, rijp doordachte nieuwe meesterzangen aangevuld. Dit alles stelde, door den glans van meerder litterarisch schoons, — of, wil men, door 't aantrekkelijke van zooveel smakelijk kaneel, — het onaanzienlijke van een handvol grove eikenschors, — slechte rijmen, idiotismen, germanismen en wat zoo al meer voorkwam op 't gebied van spraakleer, syntaxis, enz., — ganschelijk op duisteren, schier onzigtbaren achtergrond.

In 1881 zagen De Mont's « Lettersotternijen » het licht, en moest de huidige beoordeelaar, waar hij al het even frisch- en zachtgeurende van kwistig gestrooid kaneel aanprees, toch ook verwijzen naar een ruim en hinderlijk aandeel van min genietbare eikenschors, hier en daar opdagend onder gedaante eener « storende mengeling van aloude en kraak-nieuwe spelling, middeleeuwsche en hedendaagsche woorden »; streektaal, gallicismen; ongeoorloofde rijmvrijheden; feilen tegen syllaben-meting : dit alles door voorbeelden gestaafd, waarna de volgende zachte en welmeenende teregtwijzing :

« Grondige taalkennis, gelouterde kunstzin, opregt dichterlijk gevoel, zullen hem (den dichter) tegen dergelijke onzinnige uitspattingen vrijwaren. Vele der aangestipte kleinere feilen kunnen toch, *geboekt op rekening van te gemakkelijk vloeijende dichtader*, bij nadere herziening gewenschte wijziging ondergaan. *Voortvarendheid is geen synoniem van overijling*... (1). »

(1) Zie het boekdeel : *Poëzij en Lettercritiek*, bladzz. 209-222.

Aan die gewraakte overijling scheen de jongst pas bekroonde Zanger zich luttel te storen, toen reeds in 't volgend jaar niet één, maar twee zijner dichtbundels verschenen, — *Loreley* en *Idyllen*, — en in beiden de Noordsche en Indische boomschors onderling wedijverden dat het een aard had. Recensent, het laatste werk besprekend (1), stuitte niet alleen op al de oude hooger gemelde gebreken, maar op nieuwe; mengeling van echt fransch, engelsch, duitsch of noorsch, naast soms woordspelling waarbij de geijkte spraakleer geduchte knauwen kreeg, als nam de dichter voor goede munt het spotswijs gezegde van Arsène Houssaye :

Tout écrivain original a sa grammaire en soi et la meilleure école est celle qui n'existe pas... On voit bien qu'il ne s'est jamais attardé dans les écoles des grammairiens. Comme tous les maîtres, il a *sa* grammaire et n'ouvre pas celle des écoliers; il sait trop qu'à force de grammaire on devient... grammairien (2).

Betreurde Beoordeelaar het mislukken van 't vorige critisch schijn-dooven bepreêken, en paste hij op zich toe de verzen der « Nieuwe Refereinen » van 't Antwerpsch begijntje :

.... voor ongevalueerdt geldt
Werdt hij nu geteldt,
Bij dafgesette santen inden hoeck gesteldt,

hij herhaalde nogtans zijne raadgeving, maar nu met eenigszins meerderen nadruk :

« Welligt verleent de onvermoeide Zanger geen de minste verpoozing aan zijne schrijversstift, voor welke hij de spreuk *Rust ze, zoo roest ze* uitdacht, en eigent hij zich het vers uit Bilderdijk's « Landrust » :

Niets wederhoudt mijn zang in 't onbedwongen vlieten.

Hierop valt minder af te dingen, dan wel op een « onbedwongen » ter perse leggen van talrijke, zich haastig verdringende bundels poëzij, welke voor den dichter een' hem schier alléén te dienst staanden uitgever en beoordeelaar vereischen ; even als gekroonde

(1) *Poëzij en Lettercritiek*, 223-239.
(2) Arsène Houssaye. *Les comédiens sans le savoir*.

hoofden hunnen bijzonderen lijfarts aan zich verbinden. Vooraleer echter die driftig ontstroomde toevoer ter drukkerij snelle, bedenke de teregt gevierde Zanger het gezegde van den ouden Parnas-verordenaar : « Houd terug het gedicht, dat niet menige dag en menige doorhaling aangezuiverd hebbe en niet, tienwerf geschaafd, zorgvuldig besnoeid zij ». Ter nakoming van dit voorschrift dient echter een' geheel anderen weg, dan den tot dusverre bewandelden, ingeslagen; nl. dien, leidende tot nauwgezette dichtvijling en schaving, en mag men den hooggeschatten vlaamschen poëet met den middeneeuwschen Helle-Zanger toefluisteren :

A te convien tenere altro viaggio.

Wanneer ijlende gejaagdheid en te weelderige uitspatting der jongelingsjaren, — bij onzen Dichter gelukkig meestal jeugdige frischheid en voortvarend ijveren, — in rijperen leeftijd getemperd worden en vervangen door meer bezadigden en ingetoomden werkkring, dàn zal 't hem klaar zijn dat het spreekwoordelijke *non multa sed multum* waarheid bevat... » (1).

Doch wat heuglijk verrassende ommekeer toen, in 1885, uit 's dichters warme verbeelding geboren, de « Fladderende Vlinders » uit den bloemengaard zijner fantasie honig puurden ! Reeds had hij, in de bekroonde « Gedichten », zich met den Ophelia-Cyclus eigen spoor gebaand; een zangspoor, nimmer te voren — in Nederland althans — zoo bevallig innemend betreden. Gelijk Ovidius — ook meester-minnezanger — over Gallus en diens beminde voorspelde :

Et sua cum Gallo nota Lycoris erit,

zoo mede blijve Ophelia, door de reinste uiting der liefde van den Vlaamschen bard, vereeuwigd. Niet één van De Mont's latere dichtbundels, of die teedere gevoelens geven er zich lucht : 't zij als eigene opwelling des harten, meestal in berijmde strophen; 't zij op historisch of mythologisch gebied, en dan gehuld in oud-metrischen dichtvorm, als *Antiekpenningen* uit den bundel « Loreley » of *Cameeën en Antiekpenningen* uit « Fladderende Vlinders ». Insgelijks herleefden hier, bij reeksen: Rondeelen, Villanellen, Ritornellen,

(1) *Poëzij en Lettercritiek*, bladz. 237-38.

Pantoens, Ghazelen, enz., op keurige wijze uit den doodslaap hunner verouderde, lang vergeten dichtvormen gewekt.

Waar nu eensklaps overdreven puritanismus zich schromelijk ergerde aan een, zoo 't heette, te dartel vertoon van die fladderende kapelletjes, en voor 't meer preutsch zedige het liever hield met het oude bakerdreuntje in Rotterdamschen tongval :

> Adam èn Héva die zatten op 'en tonnetje,
> Adam had en broekie an èn Héva 'en japonnetje,

als ware zulke bekleeding verkieslijk boven plastisch classiek natuurschoon; nam ondergeteekende de bontgevlerkte, fijn gekeursde zwervers en honigvrijbuiters in bescherming (1). Bij 't geen hij toenmaals ter verdediging aanhaalde, voege hij nog, betrekkelijk 't erotisch genre in 't algemeen, het volgende uit de teregt geroemde *Pensées* van een fransch R. C. geestelijke (2) :

> Les poètes, je dis les meilleurs, auront toujours dans la tête un peu beaucoup de paganisme.

En, is schilderen met penseel of dichterstift als uiting van kunstzin één, dan gelde ook deze aanhaling, aan een voortreffelijk behoudsorgaan ontleend (3) :

> Het schilderen naar naakt model — de franschen noemen het *Académie* — is in het preutsche Nederland, warme zuster van het puriteinsche Albion, niet populair. Dat pleit misschien tegen ons. Men kent het zeer juiste antwoord van Michel Angelo, toen Paulus III aanmerkingen maakte op de naakte figuren in het « Laatste Oordeel », dat verwonderlijk schoone sieraad der Sixtijnsche kapel : « Als de Paus de menschen verbetert, zijn mijne figuren van zelf goed ». Dat is de waarheid. Niet de kuische naaktheid eener wondergestalte, meesterwerk der natuur, is « shocking »; maar het gemoed dergenen,

---

(1) Zie het vlaamsche tijdschrift « *De Toekomst* », 1886, bladzz. 116-127.

(2) Zeer Eerw. Heer Joseph Roux, pastoor te Saint-Hilaire-le-Peyrou.

(3) *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 2 Oct. 1887, bij gelegenheid der tentoonstelling in 't Amsterdamsch museum, van Graef's schilderij « *Märchen* ».

die daarbij het gelaat afwenden..... Wat men ook zegge, de kunst is rein als diamant en even duurzaam. Zij weerstaat de vooroordeelen der menschen en leeft nog als deze reeds lang in een museum van rariteiten zijn verzameld en genen tot stof zijn vergaan ».

Men denke echter De Mont's boeijende liefdezangen niet ganschelijk feilvrij : Daarin toch schiftte toenmaals Recensent onkruid van 't blankste bloemmeel; maar lofspraak mogt critiek verreweg overvleugelen. Hoe aangenaam ware het, steeds in die bemoedigende stemming te blijven berusten; vergde niet 's Dichters jongste bundel, *In Noord en Zuid*, — aan 't hoofd dezes schrijven vermeld, — opzettelijk nader en uitvoerig bespreken !

Aanvangend met het berijmde gedeelte, is *Haerdsteegezichten* een echt kinderlijk stukje van een vijftal rhythmisch zeer ongelijke strophen. 't Is « Oud-Grootje », die aan de kleinen sprookjes vertelt. Zij

Zoent links,
Kust rechts,
Aait *oogen* [haren] en wang.
Dan zitten zij allen als muisjes zoo stil,
kijkers *open*, ooren open
fluistrende mondjes *en* [of] lippekens dicht,
en 'nen lach op 't gezicht.

Hoe die kleuters bij zulk magnetiseerend oogengeaai — een onpleizierig gevoel ! — zóo stil zitten en nog wel met « kijkers open », schijnt even bevreemdend als hunne « *fluistrende* mondjes » en gelijktijdig « lippekens *dicht* » : of waren die snaakjes, bij sprookvertellers, mede betooverd? Ook heeft elke strophe heur telkens herhaald

he-hopsa, vertelselkens, falderi-lij!

waarop natuurlijk een ij-rijm sluit, behalve in de vierde strophe :

Hoort, hoort, in de lucht, wat gehuil, wat getier!
he-hopsa, vertelselkens, falderi-*lij!*
Daar draven de heksen in spokerig vier

Op bokken
en stokken
ons *na*...

Waartoe niet, eenvoudig om rijmswille :

Op bokken-
en stokken-
gerij.

Overigens allerliefst in den aard van Andersen behandeld.

Warenvervalsching heeft, zelfs als almanakversje, weinig om 't lijf; terwijl *Vollemaneschijn in Maert*, eene kat- en katervrijaadje met hindernissen vertóont. H. Heine, in diens « Mimi » en « Jung-Katerverein für Poesie-Musik », behandelt óók poesjes-avon*t*uren — of avon*d*uren, — welke heer De Mont « *eene voorjaars-sotternij* » betitelt, en dr. A. De Vos voorzeker « eene herfstzottigheid » zou noemen, in losse versmaat geschreven. *Dratsj*, rijmend op *platsj*, zijn zelfs in geen idioticon te vinden; schoon *drets* en *plets*, doch met andere beteekenis, er in voorkomen. Onze Dichter staat op liefdesterrein gewoonlijk beter beslagen dan hij 't hier was.

Keurig als onderwerp en bewerking is daarentegen de sonnettentrits *Aan Conscience*; vooral het eerste, met slechts twee rijmklanken. Dit drietal herinnert ons, door edele, vaderlands- en taallievende denkbeelden, in kunstigen versvorm en krachtige taal vertolkt, aan De Mont's destijds bekroonde *Gedichten*.

Thans volgt — steeds berijmd gedeelte — het *sprookje van Jan Bonteklepper* [grauwe ekster] *en zijn rampzalig kroost. Vogelkens-idylle*. Een lange titel voor een lang gedicht in twee zangen, hier *avonturen* geheeten, waarvan « Bonteklepper en zijne *dame* », naast « Jonker koekoek met Anne, zijn wijf », hoofdpersonen zijn. Het stuk, aan 's Zangers dochtertje Greta gewijd, is dan ook regt kinderlijk geschreven : zoo wat losjes-weg vloeijend uit de pen, men zou denken viervoetig metrisch-berijmd, zonder te vaste en stijve syllabenmeting. Zoo

zal, b. v., als versmaatverscheidenheid, op bladz. 124 :

In 't sopje der dennen, in 't donker der haag,

herinneren aan Tollens'

Niet steeds is de liefde bestendig van duur,

terwijl

Want! van uit het verre Zuiden,

doet denken aan Van Alphen's

Jantje zag eens pruimen hangen,

't geen den Dichter niet belet op bladz. 136 te zeggen :

...... Nu zing ik op maat,
Hoe het den man en zijn' dame gaat....

't Geheel telt 23 bladz. of 593 verzen; over welke de nauwziende critiek eener uitstekende Sappho, in koelen bloede vast zou vonnissen: « Het uitgebreide verhaal — het telt [drie en twintig] bladzij — wordt langdradig en saai » (1). Met Argusblik stelde zij kwade rijmen aan de kaak, als: kwam*en* en da*me*; vle*kk*en en le*gg*en; *waerd* en exag*ereert*; krui*n maar* en prui*mlaar*; *korven* en ge*korven*; *twijg* en *gelijk* (ach, dat haastig gerijm!). Welligt beweerde zij, dat vioolspel aan geen vogels eigen is, en derhalve — altijd op die bladz. 124 — hun Westvlaamsch

. . . *kwedelen*,
piepen, kirren, fluiten, VEDELEN,

best vervangen wierd door *kwetteren* en *schetteren*. Nog zegde misschien die preutelaarster-recensent: « Buitendien is het eenvoudig verhaal veel te lang uitgesponnen. [Drie en twintig] groote bladzijden om een alledaagsch historietje van [een koekoeksei, verraderlijk gestopt in 't nest van Bonteklepper's *dame* — verre van alledaagsch! — en door deze naast eigen eijeren uitgebroeid; waarna die jonge koekoek-veelvraat

(1) *Nederl. Dicht- en Kunsthalle*, 10[de] jaarg. bl. 240.

de weerlooze kleinen oppeuzelt... (1)] dat is wat veel gevergd van des lezers geduld » (2). Zeker eindigde die goede juffer met Anna Bijns' troostloozen uitroep:

Aeylaschen dongenuechte werdt mij te vele;
Therte esser zoo vol af tot in mijn keele.

Wel deelt de lieve Greta zulk koud-gevoelloos beknibbelen niet, waar zij blijde is dat die vogel-« avonturen » haar in kennis stellen met ornithologische pluimgedierteleer (3). Daarom onthoudt ze, van diezelfde blz. 124, dat meezen geelgebekt, sijzen bont en bruin, nachtegalen roestig gevederd zijn en Bonteklepper (132) een rood-bruin pakje draagt; dat diens eijeren (126) er aschgrauw met ros doorspikkeld uitzien; en koekoek's dito (128), grijs-wit met paarsche vlekken. Greta, droomend als alle meisjes van kleurigen opschik, vindt die idylle aangenaam-leerrijk en Steller dezes gunt haar, van harte, zulk *utile-dulci*. Alléén oppert hij de vraag of, naar gelang van 't onderwerp, eene beknopte fabel, sluitend met de tweeregelige moraal van blz 148:

« Zoo strafbaar is geene euveldaad,
Als 't goede met het booze loonen! »

niet wel zoo doelmatig ware geweest?

Het boekdeel wordt, blz. 161, besloten door een *Oud Liedeken*, aan 's Dichters dierbre gade gewijd. Gevoelvol uit het hart op 't papier gestroomd, blijft die uiting van wederzijds nimmer verzwakkende liefde steeds even vurig, als 't eerste minne-ontvlammen in den Ophelia-Cyclus der bekroonde « Gedichten ». Propertius':

Ultima talis erit quæ mea prima fides,

zweefde den Zanger hier vast voor den geest. Maar

---

(1) Ornithologisch onwaar. 't Spreekwoord indachtig *les loups ne se mangent pas*, spaart vrouw Koekoek het nest van Bonteklepper (grauwe ekster); maar legt haar ei bij voorkeur in het kraambed van kleiner en min hardgebekt gevogelte.

(2) *Nederl. Dicht- en Kunsthalle*, 10de jaarg. bl. 234.

(3) Kan dit pleonastisch heeten, dan is 't dusgenoemd *Keulsch eau de Cologne water* 't niet minder.

juist het te bruisend opwellen zijns dichtaders deed hem, blz. 162, onbedacht genoeg ontvallen:

> *Geen goud is zoo hecht*, en geen hemel zoo puur,
> Als diep in uw binnenst, de liefde en haar vuur!

tegenstrijdig met het beweerde op blz. 161:

> 't Goud duurt nauw langer dan de rozen,

een stelregel, gelukkig even onwaar voor dat metaal, als jammerlijke waarheid voor de bloemenkoninginne, zooals dezelfde Propertius 't ergens getuigt:

> Vidi ego odorati victura rosaria Pæsti
> Sub matutino cocta jacere noto.

Doch aanhoudende liefde, vergeleken bij 't spoedig slappend verslensen der rozen, naast even snel wegsmelten van goudmetaal: neen! zóó meende de krachtige minnezanger het niet; hij, die zeker voor zich en de trouwe Ophelia het

> Mutuus adsit amor

of welligt

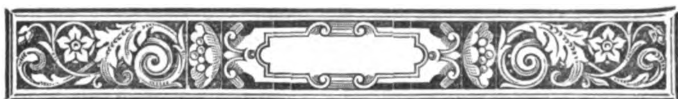
> Fortes adjuvat ipsa Venus

van Tibullus neuriede, terwijl de te rap krassende stift jegens hem boos verraad pleegde!

Vilvoorden. (*Wordt voortgezet.*)

Dr Nolet de Brauwere van Steeland.

DE KLOKKEN VAN LIMERICK.

IN Italie leefde er een klokkengieter die, wegens zijne bedrevenheid in zijn kunstig ambacht, eene groote vermaardheid verworven had, Hij had het geheim gevonden der volmaakte vormen die aan de klokken hare volle welluidendheid geven, en spaarde geene moeite om het beste allooi samen te stellen, waardoor de grootste zuiverheid van klanken moest bekomen worden. Ook was de man, wij herhalen het, niet alleen bekend, maar oprecht beroemd; en, toen een prinselijk weldoener aan ergens eene kerk of klooster de gift wilde doen eener klok, was dat geschenk dubbel hoog geschat, als het uit de handen des geachten meesters kwam.

Francesco werd rijk. Maar met den welstand kwamen hem niet, zooals bij velen, de overmoed en de boosheid toe. Francesco's hart was nog van zuiverder stof dan de beste zijner klokken, en, op gepaste wijs aangetokkeld, gaf het eenen zoetluidender klank dan het beste brons. Dit werd bewezen toen eens, onverhoeds, zijne ziel aan het trillen ging onder den aanstoot der liefde.

O! wat was zij schoon, Maria, zijne beminde! En deugdzaam, en verheven godvruchtig! En, wanneer zij des avonds, in het koor der maagden, die in de kloosterkerk den lof Maria's, harer geliefde patrones, zongen, de stem verhief, klonk haar lied veel zoeter onder het hooge gewelf dan de stemme der klok daarbuiten, die nochtans Francesco's meesterstuk was en eenieder door de tooverachtigheid harer galmen bekoorde.

Maria werd Francesco's echtgenoote, en schonk hem een kind, eene dochter. Het was heel Maria's evenbeeld, beweerde de vader; en de moeder hield staan dat het wicht en de geliefde echtgenoot als twee druppels water aan elkander geleken. Beiden hadden het recht voor, want onder sommige oogpunten had het kind veel van de moeder, en onder andere opzichten kon men duidelijk Francesco's wezens- en karakterstrekken erin herkennen. Maar ieder dier volzalige gelieven wilde slechts in het meisje datgene huldigen en prijzen, wat aan het andere beminde wezen denken deed.

Nu werkte de klokkengieter met dubbelen iever, en bracht nog voortreffelijker meesterstukken voort. Er waren groote heeren, die gaarne hunnen eigen zin volgden en bij wie hij dien wensch niet uitdrukken mocht, maar, waar hij kon, als het lieden gold die niet al te best wisten hoe hunne klok gedoopt, blies hij hun de namen in zijner aangebeden Maria, of zijner geliefde Antonina. O! er waren reeds klokken bij de macht over het schiereiland die deze gevierde namen droegen!

Er waren groote Maria's, die van uit de gebeeldhouwde torens der kathedralen, op hooge feestdagen, dreunend het volk als het ware wakker schudden uit de stoffelijke bekommernissen des alledaagschen levens, en die het, onder hun herhaald en geestdriftig gebimbam, als dronken maakten en vervoerd door de verhevener gedachten van een edeler bestaan. Er waren Maria's die zongen wanneer Gods dienaars de heilige zalving ontvingen; die de triomfmarsch speelden toen Gods lichaam in de straten ter vereering rondgedragen wierd. Er waren er die juichten bij de blijde bruiloftsvieringen; er waren er die, met kleinere Antonina's immer in wonder akkoord gestemd, jubelden wanneer een pasgeboren wicht aan de kerkdeur ontvangen wierd, en, bij de zalige wassching, in den naam des Vaders, des Zoons, en des Heiligen Geestes gedoopt wierd tot een lid van Christus' heir. En, er waren er ook — er waren er ook, die

treurden — die treurden, bij de droevige lijkuitvaarten, en die herzegden hoe de mensch stof en assche is, hoe hij hier geene vaste stede heeft, hoe alle leven een rook is en alle vreugde een bedriegelijke droom. En... en het was, het was eene Maria die den doodenzang zong over de lijkvaart van Maria, en eene Antonina voegde hare zilveren, tranenvolle stem bij het klaaglied over Antonina : want beiden, moeder en dochter, door eene aanstekende ziekte overvallen, wierden samen ten grave gevoerd...

Arme! Arme! Arme Francesco!

Moeder en dochter behoorden tot de wereldsche orde der heilige Boetvaardigheid, den derden der gouden penningen door Frans van Assisi in zijnen boezem gevonden, op dien heuglijken dag toen Fra Leone zoo onbescheiden door het planken schut gekeken had. In die hoedanigheid werden zij in de kloosterkerk begraven, onder den steenen vloer waarover niemand trad zonder een « De Profundis » te bidden voor de talrijke dooden, die daar roerloos lagen te wachten op de glorievolle verrijzenis. Francesco had geenen vrede meer : hij arbeidde niet meer, maar zat gansche dagen geknield op de plek waar zijne vrouw lag, juist onder het Lieve-Vrouwebeeld, die met haar kind op den arm van omhoog op hem glimlachte. De broeder poortier, toen hij met zijne sleutels de ronde deed in de kerk, en hem daar vond, poogde hem soms op te beuren, maar het hielp niet en de gardiaan van 't klooster had bevolen dat men den armen kunstenaar maar gerust zou laten.

Echter, op eenen dag kwam hij zelf, en legde de hand op des neerslachtigen schouder, en vezelde hem toe :

« Omhoog het hart! Genoeg geweend nu, al te « groote droefheid is heidensch. Laten wij al dat gepijn « aan dezen die geene hoop hebben, en buigen wij het « hoofd onder den wil Gods. Ieder mensch heeft zijne « taak die hij vervullen moet, en waarvan de smart « hem niet ontslaat. Sta op, kind : uw roep is van aan « het erts eene stemme te geven, opdat het ziellooste

« in de natuur verheven worde tot den machtigen tolk « der onstoffelijkste gevoelens. Ga tot uwen arbeid « terug : de dooden zijn aan God. »

De kunstenaar stond op en veegde zijne oogen droog : dat ernstige woord des ouden monniks had hem meer opgebeurd dan de langste redevoeringen zouden gekunnen hebben. Hij ging henen, ontstak zijne uitgedoofde ovens, en groef vormen in het zand.

De dooden zijn aan God... de dooden zijn aan God maar hun aandenken blijft aan den mensch. Menig gebed vloot over zijne lippen terwijl hij arbeidde. En hij hoorde in zijn oor de zoete stemmen der verlorene vrouw en des verdwenen kinds, gelijk zij soms des avonds, vooraleer het kind ter rust ging, een *Magnificat* zongen voor het beeld der gewijde Maagd. De dooden zijn aan God. Die zachte stemmen waren henen... Konden zij zoeter ruischen daarboven, onder de hemelgewelven, dan zij hierbeneden hadden gedaan? De dooden zijn aan God.

De klokkengieter kreeg eene gulden gedachte. Hij was zijne kunst volkomen meester : kon hij die wonderbare stemmen niet doen herleven in de trillingen van het maagdelijke brons? Kon hij geen echo bekomen van die gezangen des hemels, die hij zoo kortstondig op aarde genoten had? Ja, dat kon hij : en hij zou nu twee klokken gieten wier wonderzoete galmen hem de tale zijner geliefden zullen teruggeven ; hij zal ze dagelijks hooren en denken aan de verlorenen en gelukkig zijn... Het aandenken der dooden blijft aan den mensch.

Nu sloot hij zich in zijne werkplaats op. Hij berekende op het papier de nauwkeurige omlijn der werktuigen die hij scheppen wilde, en beproefde allerlei mengsels van metalen om eene klokspijs te vinden die volmaaktelijk in verhouding zou staan met het uitwerksel dat hij zocht te bekomen. Hij arbeidde lang, en, na vele weken inspanning, toonde hij eens aan zijne vrienden, eene klok zoo sierlijk van vormen, zoo zuiver van stof, dat er nooit ergens zulk eene te zien was geweest. In het bijzijn zijner bekenden beproefde hij

haren klank. Met eenen zilveren hamer raakte hij haren rand aan : er liep als het ware eene huivering over gansch hare gedaante, en er steeg eene noot uit haren boezem, zóó helder, zóó welluidend, zóó doordringend dat de aanhoorders ervan verrukt stonden. Uit alle monden steeg de kreet :

« De galm dezer klok is juist gelijk de stem uwer « geliefde Maria! »

Hij had hun echter niets gezegd en die onverzochte getuigenis was wel geschikt om des kunstenaars ziel te voldoen, vermits zij hem de verzekering gaf dat hij ten volle geslaagd was in zijn trachten. Desniettemin bleef zijn voorhoofd gefronsd en zijn oog beneveld.

« Neen, neen, » murmelde hij, « dat is de stem « mijner Maria niet! » En hij sloeg de klok aan stukken.

Nieuwe studie, nieuwe inspanning. Eenige weken nadien stond eene andere klok gereed, die, onder de aanraking des hamers, sidderend als een engel in heilige geestdrift vervoerd, eenen klank in het ruim zond die nog veel zoeter, veel bekoorlijker, veel indrukwekkender was, dan de galmen harer vernietigde zuster.

Nu riepen de lieden weder met algemeene stem :

« Dat is nu toch de klank van Maria's spraak! »

Maar de klok lag reeds in brokken, en Francesco gromde tusschen zijne tanden :

« Neen! neen! dat is nog de stem mijner Maria « niet! »

Eene derde klok stond weder ter proef. Waren de eerste oprechte meesterstukken, de nieuwe was een wonderwerk. De tonen welke de zilveren hamer eruit deed opstijgen konden schier aan niets aardsch vergeleken worden. Neen, ze konden niet.

En de kunstenaar herhaalde en herhaalde de proef : de hamer verliet zijne trillende vingers niet, en naarmate hij die tonen hoorde hergalmen verdwenen de rimpels uit zijn voorhoofd, en verscheen de uiterste vreugde in zijn' oogstraal, de zaligste verrukking op zijn gelaat. En hij sloeg! Het was als ademde hij de engel-

achtige muziek in, als baadde hij zich in dien stroom van melodij, als liet hij zich van de zoetluidende klanken doordringen tot in het geheimste zijns lichaams. Hij juichte, en riep volzalig :

« Maria! Maria! dat is de stem mijner Maria! »

Het klooster ontving de klok Maria, alsook de klok Antonina wanneer die op hare beurt gemaakt was. Francesco ging een huisje bewonen dicht bij den kerktoren en dagelijks : des morgens, des avonds en herhaaldelijk gedurende den dag, hoorde hij van omhoog de zoete galmen nederdalen, en hij dacht dat zijne vrouw en zijn kind hem toespraken van uit het Paradijs.

Lange jaren had die zalige gemeenschap geduurd toen eens, in beroerlijke tijden, wanneer men niets hoorde dan oorlogsmaren en berichten van plundering, moord en brand, de gieter uit zijnen arbeid getrokken werd door een angstig noodgelui in de kloosterkerk.

Het waren zijne beide geliefde klokken die alarm klepten, maar wat was hunne zilveren stem veranderd bij wat zij placht te zijn! Het was als klonk de hoogste angst, de scheurendste wanhoop in haar gejammer!

Hulp, hulp!

De gieter was de eerste op zijn' verdedigingspost. Met zijne vrienden deed hij het onmogelijke om te wederstaan aan de horde die weldra kwam opgedaagd : maar niets hielp eraan : de overmacht smoorde allen tegenstand, het klooster werd ingenomen, geplunderd, vernield, gebrand, en de kunstenaar bleef gevoelloos onder de gekwetsten liggen.

Het duurde lang eer de terugkeerende gezondheid hem het bewustzijn wedergaf. Wat slag! toen hij zijne vermogens weêr gebruiken kon! Hij mocht sterven : de klokken, welker beroemdheid de plunderaars kenden, waren door hen gestolen, en God weet waarheen medegevoerd...

II.

Erinn! Erinn!

Welk land is vergelijkelijk aan Erinn, de smaragde van de zee?

Welke streek wordt gelijk die, gewiegd op de groote golven; welke is, gelijk zij, door de prachtigste waterloopen doorsneden en bedekt met alles wat de natuur uitgelezenst heeft in het verrukkende en in het schrikbarende? Maar, hoe prachtig zij ook is, is die streek voor den vreemdeling niet de prachtigste. Zij is het gewest niet waarnaar zijn hart, alle dagen, bij iedere ademhaling, bij iedere hartklopping verlangt. « Het brood « van den vreemde is bitter, en zijn dorpel is hoog « en moeilijk om bestijgen » kermde Dante. Waren dat nu de treurige gedachten die in het brein des grijzaards, Dantes landgenoot, die in eene boot de breede Shannon opvoer, pijnlijk woelden?

De opkomende tij stuwde de hulk zachtjes voort, zoodat de roeiers zich schier geene moeite moesten geven om weg af te leggen. Zij keken schier gedurig den pelgrim aan, die, in zijne diepe gepeinzen verslonden, niet eens bemerkte dat hij het voorwerp hunner aandacht was. Hij was een eerbiedwaardige grijsaard, met een hoog voorhoofd, een helderwitten baard, en een zachten, een wonderzachten oogstraal.

Er heerschte eene volkomene stilzwijgendheid in de boot. Kalm was de oppervlakte des waters waarop zich niets anders teekende dan eene zwakke deining, die het vaartuigje aangenaam wiegelen deed : de zon die aan het neigen was, had hare overmatige stralenkracht verloren en hing aan den trans als een gloeiende goudbol : het windje, zwak en zoel, woei van den oever over het water, gansch geurig met de uitwasemingen van bosch en wei. In de verte zag men, over het glimmende water heen, de hooge torens en de groote gebouwen van Limerick, uit de Shannon als het ware opstijgen. Het was de avond voor het feest van O. L. V.

Hemelvaart. De vreemdeling scheen ongevoelig aan de kalme pracht van dien avondstond; maar het strakke oog op de wanden der boot gevestigd houdende, droomde hij rustig, maar droef...

Eensklaps kwamen uit de verte, van in de richting van Limerick, wonderzoete klanken over den stroom neder. Het was een klokkengelui om het feest aan te kondigen; maar een klokkengelui dat u bekoorde, dat u veroverde, dat u aan de aarde onttrok en tot voor Gods troon verhief, zoo wonderlijk was het in zijne bovenmenschelijke akkoorden.

Als een dorstige reiziger, wien een verkwikkende stortregen overkomt, dronk hij als het ware, met het zoetste genot de heldere klanken, naarmate zij tot hem kwamen overgevlogen. Zijn oog blonk met eenen bovennatuurlijken glans, zijne lippen trilden, zijne armen strekten zich uit in de richting van waar de klokkenmelodij heenkwam. « Maria! Antonina! » murmelde hij, gretig luisterende naar het hemelsche concert.

Zeer lang duurde de hartroerende muziek. De klokken galmden over den stroom, nu eens op beurt, dan weer te zamen, door malkander gemengd in bekoorlijke verwarring : gelijk aan het stoeiende gelach van twee spelende engels ; dan wederom in volkomene maat, in volmaakt akkoord, in orde en in vrede gelijk het eeuwige gezang der gelukzaligen daarboven. Trager en trager werd allengs het gelui, tot dat het eindigde met eene enkele noot, in het luchtruim geworpen gelijk het slot van een zwanenzang, gelijk een opperste, bovenaardsche gelukskreet. De stem der engelen had opgehouden, de melodij des Paradijzes werd in den hemel voortgezet. Maar nu galmden er *drie* stemmen daarboven : want de ziel des gieters had zijne geliefden vergezeld, en slechts haar levenloos hulsel was het, dat traagzaam op de breede Shannon voortvoer....

ADRIAAN.

1 *Augustus* 1887.

KERKZANG.

DE Roomsch-Katholieke Kerk nam van den beginne in haren zang het geheeltoonig slag der Grieken aan. Geene volkeren hebben meer de studie van 't muziek beoefend dan de Grieken. Bij de Romeinen kennen wij maar Flaccus, die de muziekpartij van Terentius blijspelen verveerdigde, en Terpnus, keizer Nero's cyterspeler. Dat romeinsch volk droomde van anders niet dan van overwinningen en veldtochten. De joden die een deel van Christus' opkomende Kerk uitmaakten, hadden ook hunne godgewijde zangen, die innig met die van den christen kerkdienst verbonden liggen : immers, de psalmen van David, de profetieën, de lessen maken een merkelijk deel van den kerkelijken dienst uit. Veel Joodsche zangstukken, en mogelijks zelfs geheele zangwijzen zijn behouden door de apostelen, de leerlingen en eerste christenen. Clemens van Alexandrieën verhaalt dat het muziek der Hebreeuwen veelal gemaakt was in de Doriaansche wijze, (onze eerste zangwijze) waarvan het de deftigheid en statigheid ontleende. Suidas bericht ons dat de hebreeuwsche nootschrijving maar verdween rond het einde der vierde eeuw, onder het beheer van Arcadius; doch hij zegt ons niet waarin die nootschrijving bestond.

De zang in de heilige katholieke kerk is niet alleen ingericht op het voorbeeld en de grondvesting der oude wet, (*habetque in primis exemplum et fundamentum in sacra scriptura, Conc. Trid. Sess. XXIII, cap.* 8) maar, volgens het gevoelen der vermaardste kerkvaders, is die zang eene inrichting van den stichter zelf des

christendoms. De woorden waarop de heilige vaders steunen, zijn deze waarmede de HH. Mattheus en Marcus verhalen dat 's nachts voor zijn lijden, Jesus, na met zijne leerlingen geëten te hebben, eenen dankzang aanhief, eer hij naar den olijfberg ging. *Et hymno dicto*, zegt Estius, *id est cantato* : *hymnus proprie cantum significat*. En den lofzang gezeid hebbende, 't is te zeggen gezongen hebbende : *Hijmnus* beteekent eigenlijk zang. En de H. Augustinus zegt : waar er geen zang is, er is geen *hymnus*. *Est autem hymnus laus Dei cum cantico*. De *hymnus* is de lof van God met gezang, lof met gezang, lofzang.

De zelfde heilige zegt : De Zaligmaker der menschen gaf een gebod van zang aan zijne apostelen en aan geheel de Kerk in hunne personen. *De hymnis et psalmis canendis, cum et ipsius Domini et apostolorum habeamus documenta et exempla et præcepta* (*S. Aug. in epist.* 119, *cap.* 18.) De H. Chrysostomus, van Christus sprekende, zegt : Hij zong eenen lofzang, opdat wij het insgelijks zouden doen. (*In Matt.*)

De apostelen en weerstonden het bevel en het voorbeeld van hunnen goddelijken meester niet. Aanhooren wij den H. Paulus schrijvende aan de Ephisiërs : Wordt vol van den heiligen Geest, elkander toesprekende met psalmen en lofzangen, en geestelijke liederen, den Heere psalm zingende in uwe herten. En tot de Kolossers schrijft Paulus : Leert en vermaant elkander met psalmen, lofzangen en geestelijke liederen, Gode door de genade zingende in uwe herten.

Zeker is het dat de eerste christenen deze bevelen onderhielden en heilige voorbeelden navolgden. De H. Dionysius, die schreef ten tijde der apostelen, zegt uitdrukkelijk dat de bisschop eenen psalmzang aanhief en dat de andere geestelijken voortzongen. Philo, de hebreër, die te Rome was toen de H. Petrus leefde, met wien hij verscheide onderhandelingen had, gelijk ons de H. Hieronymus getuigt, verhaalt dat de christenen 's morgens vóor dag en dauw zich begaven naar eene bidplaats, cenakel

genoemd, dat zij daar zongen in dubbelen koor van mannen en vrouwen en dat zij van weêrkanten eenen zangmeester hadden die bezorgd was om alles in eene wonderbare orde te schikken.

Plinius de Jongere, landvoogd van Bythinië, schreef aan keizer Trajanus over de levenswijze der Christenen in het begin der tweede eeuw. Geheel de verdooldheid der christenen, zegt hij, bestaat in lofzangen te zingen ter eere van Christus. Men vindt een groot getal christenen te stede en te lande, zoo dat onze godentempels bijna verlaten zijn.

Justinus de wijsgeer die leefde in 167 en zijn geloof met zijn bloed bezegeld heeft, spreekt over het verschil tusschen den kerkzang en den wereldschen zang. Een eenvoudige en natuurlijke zang, zegt hij, en staat de wereldlingen niet aan; om hun te behagen moet de zang begeleid worden met koude, levenlooze speeltuigen en lichte dansen. Maar een eenvoudige en onopgesierde zang wordt aangenomen in de kerken. Deze zang immers wekt met een zeker vermaak het hert op tot eene brandende begeerte voor hetgene er bezongen wordt. Deze zang bedaart de driften en begeerlijkheden des vleesches. Hij verjaagt de slechte gedachten welke onzienlijke vijanden ons ingeven... Hij geeft moed en kracht. De godvruchtige zielen vinden in dien zang een zalig hulpmiddel tegen de droefheid en de bitterheid des levens.

Over het gebruik en het karakter van den kerkzang zijn met den H. Justinus eenstemmig de heilige Clemens van Alexandrië, de heilige Cyprianus, Tertullianus, en andere schrijvers van de eerste eeuwen der Kerk.

De Pauzen van Rome, bewaarders van den heiligen schat der apostolische overleveringen, waren ook de voorstaanders van den kerkzang. De Pauzen Damasus, Leo, Gelasius, Hormisdas en andere werkten mede om in de moeilijke omstandigheden der kerkvervolgingen den godsdienstigen zang te schikken en uit te breiden.

De H. Damasus (384) schikte den psalmzang, die allen anderen zang in den latynschen kerkdienst schijnt

voorgegaan te hebben. In de voorgaande eeuw (220) had de heilige Clemens van Alexandrië van den psalmzang gesproken en bijna uitdrukkelijk verklaard dat de psalmen in de Oostersche kerken op dezelfde toonen als eertijds in den tempel van Salomon gezongen wierden. Hoogst waarschijnlijk is de joodsche psalmzang tot ons overgezet. De Grieken, zegt nog dezelfde heilige, hebben hunne doriaansche zangwijze (onze eerste zangwijze) gemaakt volgens de bestanddeelen van den psalmzang der Hebreeuwen. Volgens P. Martini en D. Alfieri zouden de oude hebreeuwsche zangen, door de apostelen in de kerk gebracht, ons overgesteld zijn zonder merkelijke verandering ondergaan te hebben. Die zangen, door dagelijksch gebruik in den tempel ingewijd, moesten onveranderd blijven gelijk de overige voorschriften van den joodschen eerdienst. Zij wierden langzamerhand in Asia voortgezet door de eerste geloofsleeraars, ook door de verspreiding der joden onder dewelke eenigen tot het christendom bekeerd waren. De oostersche bisschoppen, onder andere Flavianus, bisschop van Antiochië, aanveerdden het gebruik van die zangen in hunne kerken. De eenvoudigheid dier zangen paste zoo wel aan den smaak en aan de gewoonten der latijnsche volkeren dat zij die van de derde eeuw vrij algemeen en voor goed aanveerdden. Men zegt dat de joden, ziende dat de christenen hunnen zang aannamen, dien niet meer en wilden behouden en eenen nieuwen inbrachten.

In de derde eeuw was de psalmzang zoo vast in gebruik dat de kerkvergadering van Antiochië Paulus van Samozate doemde, omdat hij het gezag der Kerk in dit punt miskende, en dat hij in plaats der psalmen, andere zangen die hij gemaakt had, wilde inbrengen. Eene eeuw later (314) doemde de H. Melchiades, Paus, de Donatisten ter oorzake van eene diergelijke zangverwisseling. De H. Athanasius (373) verwijt aan de Melecianen dat zij hunne psalmen begeleiden met speeltuigen en ze alzoo veel van hunne statigheid doen verliezen.

Uit de aangehaalde geschiedenistrekken en getuige-

nissen der schrijvers van de eerste eeuwen der Kerk, zien wij dat de kerkzang eenen bepaalden vorm gekregen heeft door het gebruik van hebreeuwsche zangen, onder den invloed van het muziek der Grieken. De drij eeuwen van vervolging verhinderden merkelijk den kerkzang, en men mag voorzeker houden staan dat hij voornamelijk gezongen wierd door het volk, en niet door zangers opzettelijk tot deze bediening aangesteld. De uitvoering van den zang wierd gedaan volgens de rythmische grondregels van het oude muziek, en eens in de Kerk gebracht, wierd dit slag van muziek als bezield door den geest van het christendom die het eene nieuwe weerdigheid toebracht. Met het begin der christene tijdrekening, verschaffen Palestinen en Griekenland beide de bestanddeelen van den kerkzang, en vormen als twee stroomen die zich te zamen komen vereenigen. Uit het heilig muziek der Hebreërs ontving het christen muziek zijn godgewijd karakter, en uit het muziek der Grieken kreeg het muziek der christenen zijnen vorm en zijnen stempel.

Hetgene wij lezen in de schriften der Kerkvaders van de eerste eeuwen over den oorsprong en het toenemen van den kerkzang toont ons genoeg dat de oversten der Kerk min het inzicht hadden *eene kunst te scheppen*, dan wel in den zang een middel te vinden om den kerkdienst, de godvruchtigheid en den godsdienstigen geestdrift in de vergaderingen der geloovigen te onderhouden. Zij hielden zich op met een deel van den eerdienst, en aanzagen den zang als ware hij eene taal bekwaam om de eenparige gevoelens en zielsaandoeningen uit te drukken, de ziel te verrukken, het geloof te versterken.

Ook zien wij dat de kerk den gemakkelijksten vorm van het muziek der Grieken aangenomen heeft, den diatonieschen of doortoonigen vorm, het diatoniesch slag. Dit diatoniesch slag bood vele voordeelen aan. Door zijne eenvoudigheid kon dit slag van zang gemakkelijker aan het christen volk geleerd worden. De aard en gesteldheid van dien zang paste best aan de verhevene weerdigheid onzer heilige geheimenissen. Die zang heeft inderdaad

een godsdienstig karakter, zoo vol van liefelijkheid en en ten zelven tijde zoo edel en zoo voortreffelijk dat hij tot ingetogenheid en eerbied dwingt. Hij brengt den mensch tot aanbidding wanneer hij met de vereischte zuiverheid en betamelijkheid gezongen wordt.

De oudste zangen zijn de eenvoudigste. Het is bemerkensweerdig dat de zang van de *Prefatie*, van den *Paternoster*, van den *Exultet* misschien de kerkdienstzangen zijn die den meesten indruk maken en aan de eerste tijden der Kerk toebehooren. In de handschriften der tweede eeuw dragen de prefatiën den naam van *conte statio*, dringend gebed. Er bestaat veel gelijkenis tusschen deze dikwijls herhaalde zangzinnen, aan de woorden al hunne kracht latende, en den zang der psalmen. Beide zangen schijnen denzelfden hebreeuwschen oorsprong te hebben.

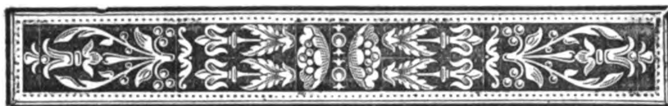
De zang der kerk, zegt de H. Ambrosius, is de natuurlijke zang, de zang welken het kind van zijne moeder ontvangen heeft, en welken het beoefent voor dat het in staat is andere dingen aan te leeren. *Hunc tenere gestit puerita, hunc meditari gaudet infantia, quæ alia declinat ediscere*. Het is de zang, vaart dezelfde heilige voort, zoo als de ouderlingen, de jongelingen, de jonge dochters, de kinderen, in een woord het volk zingt, zoo haast het vereenigd is in het huis des gebeds : *Plebs psallit et infans*.

(*De kerkzang in zijne grondregels, zijne uitvoering, zijne geschiedenis.*) (1)

D. Sieuw,
Pastor van Clercken.

(1) Werk onder pers, en waarop men reeds van nu af aan kan inschrijven bij de Uitgevers dezes.

LANDLIEDEREN

Gedichten van Dr KAREL DE GHELDERE. (1)

KORTS voor het verschijnen van bovengenaamd letterkundig gewrocht, van den zoo gunstig bekenden West-Vlanderschen Dichter Dr K. de Gheldere, wierd het beoordeeld in een schrijven van mij aan EDWARD GAILLIARD :

Achtbare Heer en Vriend EDW. GAILLIARD,

Ik verneme, met het grootste genoegen, dat Gij ons eene uitgave bereidt van Karel de Gheldere's gedichten.

Zoo zult Gij dan onzen dank tot tweemaal, ja tot driemaal toe, verdiend hebben, met ons, in de eene hand, de bewaarde vruchten te leveren van Maerlant's oude tijd- en taalgenooten, De Bo's *Idioticon* en uw *Glossarium;* en, in de andere, de versche blommen van zijne jongere navolgers.

Wetende hoe Gij, van jongs af, in de vereeringe onzer taal zijt opgekweekt en hoe Gij, nog onlangs, bij zeer lastige oefeninge, uwe liefde tot ons Vlaamsch hebt voelen vermeerderen, zoo en kon ik inderdaad Karel de Gheldere geenen beteren uitgever wenschen.

Gelijk Gij immers voor de oude Vlamingen uitgever en bekendmaker zijt geweest hunner schoone woorden, zoo zult Gij den jongeren Dichter een bekwaam en onbaatzuchtig uitgever zijn van zijne werken. Werken, zeg ik, want het is mij bekend dat Karel de Gheldere's *gedichten* voortbrengsels zijn van eenen inwendig en uitwendig wakkeren en werkzamen geest, van een herte dat voor

(1) Prijs : fr. 1,25. Bij de Uitgevers dezes.

't edele, 't schoone en 't goede zeer ontvankelijk is, en daarbij van eenen wonderlijk begaafden en taalveerdigen dichtermond.

Om geene verdere goede hoedanigheden des Dichters te vermelden, zij nog gezeid dat Karel de Gheldere van twee zeer gemeene falen is vrij gebleven. Hij en dicht geen onvatbaren rook, geen uitgedunden, weeken waterdamp, maar klinkend metaal, deunende en deugende klokspijze, echt Vlaamsche, verruwprachtige verneembaarheid. Zijne tale en is geen ongesproken en onspreekbaar boekendietsch, geen bot, geen ongezuiverd stratenbargoensch, maar oorspronkelijk edel, onder zijne kunstige penne edelwordend, Vlaamsch.

Reeds in het jaar 1861 wierden te Leuven, ter boekdrukkerij van C. J. Fontein, Karel de Gheldere's eerste *Jongelingsgedichten* uitgegeven. Dit bundeltje dat 104 bladzijdekens bevat en 41 gedichten, die gemaakt wierden in de jaren 1858, '59, '60, is op zijnen meer als twintigjarigen leeftijd eene nauwelijks krijgbare zeldzaamheid geworden.

Korts na het verschijnen van Karel de Gheldere's eersten dichtbundel, drukte zaliger L. Vleeschauwer te Antwerpen, in zijnen *Reynaert*, er eenen uittrek van, benevens eene gunstige beoordeeling, getiteld *Een nieuwe Dichter*. J. A. Alberdingk-Thym zette tot zeven van de 41 gedichtjes in zijnen *Volks-Almanak voor nederlandsche katholieken*, en hiet ze *Westvlaamsche dichtspranken*; daar staander twee overgenomen in L. Leopold's *Uit Zuid-Nederland, Vlaamsche verzen en versjes* (1). Vrouw Gravinne Ida von Duringsfeld wist er lof van te spreken in hare reisbrieven; zaliger zijne Hoogweerdigheid J. B. Malou, Frans Blieck, en anderen gaven Karel de Gheldere schriftelijk hunne bewonderende goedkeuring te kennen.

Reken uit de *Jongelingsgedichten* staan verder aangehaald in L. L. De Bo's *Westvlaamsch Idioticon*, dat nu zelve gemakkelijker te vinden en te koopen is in den duitschen handel als bij ons; ja, dat allengskens naar America trekt, met die macht van Vlaamsche boeken, zoo wel oude als nieuwe, die jaarlijks t' Antwerpen, en dat bij geheele kisten, ingescheept en verzonden worden.

Karel de Gheldere heeft alzoo eene eervolle plaatse verworven onder de zuidnederlandsche Dichters die deze laatste halve eeuw beleefd hebben, of beleven, en wier namen vermeld staan in het *Biographisch Woordenboek der noord- en zuidnederlandscke Letterkunde* (2) en in een onlangs verschenen werk heetende *Onze Dichters* (3). Die twee werken zijn door geheel de dietsch en de

(1) Groningen, J. B. Wolters, 1868.

(2) *Biographisch woordenboek der noord- en zuidnederlandshce Letterkunde* door Dr W. J. A. HUBERTS, W. A. ELBERTS en F. JOZ. P. VAN DEN BRANDEN, leden van de maatschappij der nederlandsche letterkunde. Deventer, A. J. van den Sigtenhorst.

(3) *Onze dichters. Eene halve eeuw vlaamsche Poëzie* (1830-1880), door THEOPHIEL COOPMAN en V. A. DE LA MONTAGNE.

neerlandsch sprekende wereld bekend, en 't ware jammer moesten de liefhebbers onzer vlaamsche letteren te wachten hebben, om over Karel de Gheldere's dichterlijke begaafdheden te oordeelen, tot dat zij, of zijnen eersten boek, of hem, den Dichter zelve tegenkwamen.

De Dichter is mij gelukkiglijk zeer wel bekend, en hadden velen, als ik, hem zijne eerste of zijne latere gedichten hooren spreken of zingen, zekerlijk zouden zij wenschen iets, tot wederom verwekbare indachtigheid en genot, daarvan te bezitten. Dat is 't gene Gij ons belooft, achtbare Heer en vriend Gailliard, en hoe spoediger Gij in state gesteld wordt om deze uwe belofte te kwijten, hoe beter.

Gelief intusschentijd mijnen name op te nemen onder de namen van de inschrijvers en daarbij de groetenissen te aanveerden

van uwen toegenegen
GUIDO GEZELLE.

Dr Karel de Gheldere's *Landliederen* wierden, korts verschenen, door de dagbladeren, bevoegd of onbevoegd, beoordeeld en bekend gemaakt.

In den *Amsterdammer* van 27 Mei 1883 wierden ze, in eenen en den zelfsten n°, van A. goed en van B. kwaad gekeurd, 't gene bewijst dat A. en B. zoo dat gaat, meer hun eigen belang als de weerde van den boek te rade gingen. Ondertusschen die den boek gelezen en genoten hadden gaven den schrijver getuigenissen van hunne tevredenheid en wakkerden hem aan om voort te dichten.

Zoo deed onder andere Deken De Bo zaliger, die schreef als volgt:

Heer en vriend,

'k Heb hem gelezen luide — den Dicht, en Mr Kapellaan en zijn vader en mijne zuster en ik, stonden met den traan in de ooge. Wat of dat schilderen is en zingen! Eenvoudig en waar, dat u de ziele er van roert en deugd heeft! Als 't u belieft, maak er nog van de die. — En die twee kleenen:

Ja, Moeders, gij hebt wèl gedaan
van hen aldus als eerewacht
voor God te laten gaan!

En die Benedictie:

Tantum ergo Sacramentum!

Tot het laatste vers toe verliest gij den adem niet, maar zingt van langs om hooger. Uw stem en is niet overdaan

van zulke psalmen te galmen.

Nu weet ik waarom gij sedert zoo lang op uwe harpe niet meer en speeldet; gij waart met een grooten orgel bezig. Laat hem maar lunderen!

L. L. De Bo.

Karel de Gheldere's werk kan in drie deelen verdeeld worden.

1° De *inleiding*, die eene merkweerdige vergelijking bevat van de Engelsche en de Vlaamsche talen, en van de moeielijke toestanden die beiden door te worstelen hadden.

Daarbij voege men de aanteekeningen, blz. 89, 91, 92 en 115, die, zoo voor de geschiedkundigen als voor de wangeloofkundigen, of *Folkloristen*, van groot belang zijn.

2° De eigentlijke *Landliederen*, ten getalle van 57, waaronder wij *kroon imperiaal* uitkiezen en meedeelen voor een staal.

Kroon imperiaal

(*Fritillaria imperialis*)

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal!
Wie kent de taal
om 't wonder van Gods werk te melden?
Wie kent den zang die opstijgt in de velden
en fluistert in uw schoonheid stil,
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal?

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal,
ten toppe van uw fikschen staal,
daar hangen onbewogen
uw kelken omgebogen,
een klokkenkroon vol biegetril,
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal!

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal,
de bodem van uw schaal
is rijk bezet met peerls en diamanten,
omsloten in robijnen kanten
gedragen op smaragden spil,
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal!

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal,
wanneer de Nachtegaal
den eersten gallem van zijn eerlijk lied laat hooren,
daar staat ge in uw koralen kleedsel al te gloren,
vol glans, al is de lucht nog kil,
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal!!

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal,
uw treffelijke staal
versiert niet meer als eertijds al de hoven;
gij wordt veracht, van kant geschoven,
omdat men geen oudschoon meer wil,
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal!

Kroon imperiaal, Kroon imperiaal,
U looft mijn taal.
O bloeme die onze ouders eerden!
En prijzen U niet meer de grooten en geleerden,
gij blijft toch schoon, spijts mode en gril
O Koninginne van April,
Kroon imperiaal!

De *Processie*, een oprecht Meesterstuk, waarin men den Dichter van bij leert kennen, is nagenoeg iedereen bij name bekend. Het stuk dient her- en herlezen te worden.

3° *De Nursery songs of kinderliedjes uit den vreemde*, ten getalle van 45, die, al thoope genomen, eenen wonderschoonen kinderkorf vol prachtige en versch geplukte veldblommekens uitmaken.

De Dichter schijnt als met eene bezondere voorliefde aan die kinderdeuntjes gewrocht te hebben. Hij moet het kinderlijk herte door en door kennen en zoo de Engelsche als de Vlaamsche kindertale machtig zijn,

om zijne kinderdichtjes, in hunne prachtige kunsteloosheid, te kunnen voor den dag brengen.

Die 't, met den eersten opslag, niet en bemerkt dat er « *Nursery songs* uit den vreemde » bij staat, zou eraan bedrogen zijn, zoo men eertijds bedrogen wierd door *Hoffmann von Fallersleben's* versch gedichte *Loverkens*, die een welgekend beoordeelaar in den tijd beoordeelde en, op een jaar of twee jaar na, toe schreef aan ievers eenen onbekenden dooden dichter uit de jaren 1400.

Men zou zeggen dat Karel de Gheldere zijne kinderdeuntjes niet vertaald maar gemaakt of liever afgeluisterd heeft bij zijne eigene lieve kinderen.

Wij leveren tot bewijs en slot :

De vier geschenken

(*The four presents*)

Ik had vier broeders al over de zee,
Pille, Mille, Plits, Plets, Plorium,
en ze brochten elk een feeste mêe,
Okus, Pokus, Pas!

De eerste, een ganze zonder been,
Pille, Mille, Plits, Plets, Plorium.
De tweede, een krieke zonder steen.
Okus, Pokus, Pas!

De derde, een saaize zonder draad,
Pille, Mille, Plits, Plets, Plorium.
De vierde, 'nen boek dien niemand verstaat,
Okus, Pokus, Pas!

Als de krieke nog bloeie is, z'en heeft geen steen,
Pille, Mille, Plits, Plets, Plorium.
Als de gans nog in 't ei zit, z'en heeft geen been,
Okus, Pokus, Pas!

Als de wolle op het schaap is, waar zijn de draên?
Pille, Mille, Plits, Plets, Plorium.
Als een boek onder druk is, wie kan hem verstaan?
Okus, Pokus, Pas!

Kortrijk. GUIDO GEZELLE.

OSSIAAN EN ZIJNE GEDICHTEN.

(*Vervolg.*)

IV.

IN Ossiaan ontmoeten wij ook bovennatuurlijke wezens; zij zijn genomen uit de volksmeeningen en het bijgeloof dier tijden. Zij hebben niets noch van de druidische, noch van de christene godenleer. De eerste was met hare priesters verdwenen zooals wij gemeld hebben, de andere was nog niet tot daartoe doorgedrongen.

Ossiaans bovennatuurlijk is zoo bijzonder aan hem eigen en bekleedt eene zoo aanzienlijke plaats in zijne werken, dat wij het niet zonder eenige ontwikkeling kunnen voorbijgaan. Blair beschrijft het aldus : « Het bestaat grootendeels in de verschijning van geesten. Deze geesten worden ons, volgens de denkbeelden dier ruwe tijden, niet als geheel onstoffelijk, maar als dunne luchtige gedaanten voorgesteld, en zij kunnen, naar willekeur, zichtbaar of onzichtbaar zijn. Hunne stem is flauw, hun arm zwak, doch zij zijn met meer kennis begaafd dan de menschen. Zij behouden in een anderen staat al de gewoonten van hun vroeger leven : zij rijden op den wind, spannen hunne bogen van lucht en jagen de herten na uit mist en nevel gevormd. De geesten van afgestorven barden zingen voort, die der gesneuvelde krijgers zweven over de velden van hunnen roem. »

Dit alles veronderstelt bijna denzelfden grond van

gedachten en meeningen nopens de geesten als wij bij de Grieken aantreffen. De schim van Patroclus verschijnt aan Achilles en verdwijnt, een flauwen schreeuw uitwerpend en wegsmeltend gelijk rook. Juist gelijk de geesten bij Ossiaan. Doch « deze laatsten, zegt Blair, zijn met veel sterkere en levendigere kleuren afgeteekend dan de geesten bij Homerus. »

Als voorbeeld diene de verschijning van Crugal's geest, uit het tweede boek van *Fingal*.

« *Een donkerroode vuurstroom daalt van den hemel. Crugal zit op de straal, hij die, kortelings te voren, strevend in het heldengevecht, door de hand van Swaran geveld werd. Zijn gelaat is gelijk de glans der ondergaande maan : zijn kleedsel is van de wolken des hemels. Zijne oogen gloeien als twee uitstervende vlammen. Zwart is de wonde zijner borst. De sterren glinsteren flauw dwars door zijne gestalte en zijne stem is als het geruisch van een verwijderden stroom. Somber en in tranen stond hij daar en stak zijne bleeke hand uit over den held.* »

Die beschrijving is inderdaad indrukwekkend, en bijzonder schilderachtig zijn de sterren welke men ziet glinsteren dwars de nevelige gedaante des geesten. Zij heeft ons volkomen voorbereid tot de geheimzinnige en onheilspellende woorden die de dichter dezer verschijning in den mond legt : « *Mijn Geest, o Connal! is op mijne heuvelen, maar mijn lijk ligt op de zanden van Ullin.... Connal, zoon van Colgar, ik zie de zwarte wolk des doods, zij zweeft over de velden van Lena. De zonen van groen Erin zullen sneven.* »

Grieken noch Romeinen hebben iets dat hiermede gelijk sta. Deze plaats herinnert ons de edele beschrijving uit het *Boek van Job* : « *In de schrikkelijkheid van het nachtgezicht, als de slaap gewoon is het menschdom te bevangen, kwam angst over mij en schokte ijzing mijne beenderen. Wanneer de geest voor mij doorging, rezen de haren van mijn vleesch te berge. Hij stond stil wiens gelaat ik niet kende : een beeld*

voor mijne oogen; en ik hoorde eene stem als een zacht windgesuis. » (1)

Naast de geesten der afgestorven helden, ontmoet men bij Ossiaan nog andere bovennatuurlijke wezens van grootere macht. Zij kunnen de zee ontstellen, de winden en stormen uitsturen, de wouden ontwortelen, den dood onder het volk zenden. De verschijning van Loda's geest, eene scandinaafsche godheid, in *Carric-thura*, is bijzonder schoon en verheven. Fingal waakt des nachts alleen op eenen heuvel, terwijl zijne krijgslieden in de vallei uitrusten; in de verte bemerkt hij de vlam van Sarno's toren. « *De vlam was flauw en verre af; de maan verborg haar rood gelaat in het oosten. Een windtocht kwam van het gebergte en op deszelfs vleugelen was de geest van Loda. Hij kwam tot zijn heiligdom omgeven van schrik en ijzing en drilde zijne nevelige speer. Zijne oogen stonden als vlammen in zijn donker gelaat en zijne stem geleek een verwijderden donder.*

« *Fingal stak zijne lans vooruit in den nacht en verhief zijne stem : « Terug, zoon van den nacht! Roep uwe winden en vlied! Waarom verschijnt gij in mijne tegenwoordigheid met uwe spookachtige wapenen? Vrees ik uwe sombere gedaante, geest van onheilspellend Loda? Week is uw schild van wolken : zwak is die bliksem, uw zwaard! Een windgeblaas rolt ze over elkander, en gij zelf zijt heen. Vlied van voor mijn aanschijn, zoon van den nacht! Roep uwe winden en vlied!* »

« « *Zult gij mij van mijne plaats verdringen?* » *antwoordde de holle stem.* « *De menschen buigen voor mij neer. Ik beslis over den strijd tusschen de dapperen. Ik blik neer op de volkeren en zij zijn niet meer.... Ik storm aan op de winden, en de tempeesten gaan voor mij uit....* »

(1) Job, IV, 13.

Doch Fingal trotseert zijne bedreigingen. Nooit vluchtte de koning van Morven en hij zou beven voor de zonen der winden!

Dan rijst eensklaps de geest in woede. « *Vlied*, zegt hij, *Comhal's zoon! of voel mijn ontbrandenden toorn.* »

« *Hij verhief hoog de donkere speer, en boog vooruit met zijne schroomlijke reuzenleest. Maar Fingal op hem toespringend zwaaide zijn zwaard, het lemmer van zwart-bruine Luno. Het vonkelend spoor van het staal slingert door den neveligen geest. De gedaante stortte vormloos in een, gelijk de rookkolom die door den stok eens knapen verstrooid wordt als zij opstijgt van den half uitgedoofden haard.*

« *Loda's geest gaf een schreeuw als hij op zichzelven gerold, de winden besteeg. Inistore schokte van den galm, de golven hoorden hem op het diep en versteven in haren loop. Fingal's helden rilden wakker en grepen hunne zware speren. Zij misten den koning en rezen woedend op in het rammelen hunner wapenen.* »

Gansch dit tooneel is vol eener ontzagwekkende grootheid, en Blair verklaart in geenen schrijver, behalve in de profeten, iets zoo verhevens te hebben gevonden. Desniettegenstaande is het bitter te betreuren dat Ossiaan geen denkbeeld schijnt gehad te hebben van een Opperwezen, en dat zijne godsdienstleer onder alle opzichten zoo onvolledig is. Wij vinden wel bij hem het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel, aan de belooningen en straffen van het ander leven, doch hoe zeer zijn deze waarheden niet verbasterd! Het vooruitzicht van na den dood op de winden te rijden is voor den deugdzame niet zeer aantrekkelijk, zoo min als de straf van in de stinkende moerasdampen te blijven hangen, schrikbarend is voor den booze. Er behoort meer, er behoort een Hemel en eene Hel, om den mensch krachtdadig aan te zetten tot het beoefenen van het goede en het beteugelen zijner kwade driften. Ook sterven de helden van Ossiaan doorgaans weinig getroost

over het levensverlies; hetgeen wij echter insgelijks aantreffen bij de schimmen der Eliseesche velden door Homerus en Virgilius bezongen (1).

V.

De gedichten van Ossiaan bevatten nog een tweede *epos*, *Temora*, dat misschien niet zooveel vuur maar meer verscheidenheid, meer teederheid en meer luister heeft dan *Fingal*. Van latere dagteekening, ontleent dit heldendicht aan de overheerschende gedachte, dat *Fingal zijn laatsten veldtocht bestiert*, eene ontroerende en aantrekkelijke droefgeestigheid. Het kon niet schooner sluiten dan met het plechtig tooneel van den grijzen held die, na Erins jongen koning de kroon te hebben teruggevochten, aan de strijden vaarwel zegt en zijne roemrijke speer aan Ossiaan overgeeft. De lotgevallen der maagd Sulmalla, zoo nauw met de voornaamste handeling verbonden, vormen een der schoonste episoden van het gedicht.

Wij treffen er ook nieuwe karakters aan. Zoo is Foldath, veldheer van Cathmor, het volmaakt afbeeldsel van een woest opperhoofd : trotsch en dapper, maar

(1) Blair trekt uit het feit dat Ossiaan geen denkbeeld schijnt gehad te hebben van God en godsdienst, een bewijs voor de oudheid en echtheid zijner gedichten. Wij zouden er veeleer een tegenovergesteld bewijs in vinden, want, daar het zeker is dat nooit een volk, hoe verlaagd en verwilderd ook, bestaan heeft zonder eenige overblijfsels van natuurwaarheden en godsdienstoefeningen, kunnen wij ons niet verklaren hoe de deugdzame en heldhaftige Schotten op dien algemeenen regel eene uitzondering zouden gemaakt hebben. Wij veronderstellen liever dat de verzamelaar en herwerker der oorspronkelijke gedichten oorzaak is van de betreurenswaardige doch stelselmatige weglating der godsdienstige gedachten uit Ossiaan's gedichten. Wilde men, in de XVIII^de^ eeuw, zoowel in Engeland als in Frankrijk, niet bewijzen dat de godsdienst overbodig is en dat, zonder hem, de volkeren deugdzaam en gelukkig kunnen leven? En zou het zoo ongerijmd zijn te gissen, dat men in de heldhaftige Schotten dat bewijs heeft zoeken te geven, tot staving der leerstelsels van J. J. Rousseau en der engelsche vrijdenkers?

laatdunkend en wreed. Cathmor daarentegen blinkt uit in al de beminnelijkheid zijner schoone inborst. Fingal alleen overtreft hem. « Het is merkwaardig, zegt Blair, hoe Ossiaan in zijne gedichten drie volmaakte helden opvoert en nochtans ieders karakter gevoelig weet te onderscheiden. Cuthullijn is bijzonder achtbaar, Cathmor bij uitstek beminnelijk, Fingal steeds wijs en groot, eene hem eigene overhand behoudende in welk daglicht hij ook gezien worde. »

Doch het lievelingsbeeld in *Temora* en het volmaakste is dat van den jeugdigen Fillan. Hij is vol vuur en ontstoken door een edelen zucht naar krijgsroem. « *Luttel zijn nog de teekens van mijn zwaard in het gevecht*, zegt hij, *maar mijne ziel is vuur.* » Fillan wil zich onderscheiden, de oogen van zijnen vader Fingal tot zich trekken, en wonderschoon is de ontwikkeling van zijnen opkomenden roem, tot aan zijne nederlaag onder de slagen van Cathmor. Alles loopt te zamen om ons het hoogste belang voor den heldhaftigen jongeling in te boezemen, en wat is er aandoenlijker dan zijne vroegtijdige dood! Fillan leunde tegen de rots, zijne verbrijzelde wapenen lagen over den grond verspreid. « *Ossiaan*, sprak hij, *leg mij daar in die holte neder. Verhef eenen steen boven mij, uit vreeze dat iemand zou vragen naar mijnen roem. Ik ben gevallen in den eersten mijner veldtochten, gevallen zonder vermaardheid. Laat uwe stem alleen vreugde zenden tot mijn wegvliedende ziel. Waarom toch zou de bard weten, waar vroegtijdig gesneuvelde Fillan rust?* »

De gedichten van minderen omvang bevatten elk even uitmuntende schoonheden. Zij behooren, over 't algemeen tot de treurdichten. Elk stuk heeft zijne éénheid; doch, buiten dat, zijn zij allen door eene hoogere éénheid verbonden : zij vormen, namelijk, de dichterlijke geschiedenis van Fingal's tijdvak. Het zijn telkens dezelfde helden die men ontmoet, en Fingal blijft overal de hoofdfiguur, altijd onovertrefbaar groot en zelfs nog aangroeiend tot het einde toe.

Carthon is een welgeregeld en hoogst afgewerkt stuk. De zang van Fingal als daar *duizend barden van hunne zetels vooruitnijgen om beter de stem des konings te hooren*, telt onder de schoonste plaatsen van Ossiaan.

Darthula munt uit door de teederheid des gevoels, *Carricthura* door de waardigheid en de verhevenheid, *Lathmon* door de edelmoedige, ja, ridderlijke gevoelens der helden. Doch nergens stijgt Ossiaans vernuft hooger dan in *Berrathon*, dat de reeks zijner zangen sluit en de *laatste klank is der stemme van Lona.* Er heerscht in dit gedicht iets van die bovennatuurlijke wereld die Ossiaan op het punt is binnen te treden. Hij beschrijft de luchtige hal van Fingal, hij ziet de wolk voor zijne ziel bestemd, den nevel die zijn kleedsel zal vormen wanneer hij op zijne heuvelen zal willen verschijnen.

Alles voorspelt hem zijn naderenden dood. « *De distel schudt haren baard op den wind; de bloem nijgt haar zwaarwegend hoofd. Zij schijnt te zeggen : ik ben bedauwd met de druppelen des hemels, de tijd van mijn vertrek is nabij zoowel als de wind die mijne bladeren zal verstrooien.* » De dood van Malvina, Ossiaans klaaglied over haar en hare opstijging ter heldenwoning behooren tot de hoogste dichtkunst.

In voornoemde gedichten ontwaren wij immer de zelfde zeden en natuurtafereelen. Doch, wordt het tooneel, gelijk soms gebeurt, naar Scandinavië verplaatst, dan vertoonen zich eensklaps andere voorwerpen en de noordsche barbaarschheid straalt door in de taal der legerhoofden, « *die de raven van al de winden roepen om zich aan de lijken der gesneuvelden te vergasten.* »

Luik.

M. RUTTEN.
Groot Vicaris.

LUCHTVAART EN OORLOG.

INLEIDING.

Kort overzicht van den ballonnendienst bij de hedendaagsche legers.

DE onbetwistbare voordeelen die de ballonnen in 1870 aan de belegerde Parijzenaars (fig. 1), en in de laatste krijgsverrichtingen van Afrika en Azië aan de groote mogendheden van Europa verschaften, hebben bijna in alle landen de aandacht van het beheer op het nut der militaire luchtvaart gevestigd. Aanzienlijke sommen zijn ervoor ten koste gelegd en ernstige oefeningen geschieden bijna in alle gewesten onder het toezicht der regeering.

De Duitsche staf vooreerst, na een luchtvaarderskorps tot stand gebracht te hebben, zoekt nu de middelen om desnoods met het kanon tegen de vijandelijke hoogvliegers op jacht te trekken. Op 60 kilometers van Berlijn oostwaarts en nabij Frankfort-aan-den-Oder, ligt de welbekende *polygoon* of schietbaan van Kummersdorf. De kanonniers van het keizerrijk worden aldaar met alle slag van proefnemingen bezig gehouden en tot het behandelen der nieuwere oorlogstuigen in het grootste geheim gevormd. Onlangs werd het grof geschut op vastgebonden ballonnen gericht, en men verzekert dat

er bijzondere vuurmonden gegoten werden ten einde de

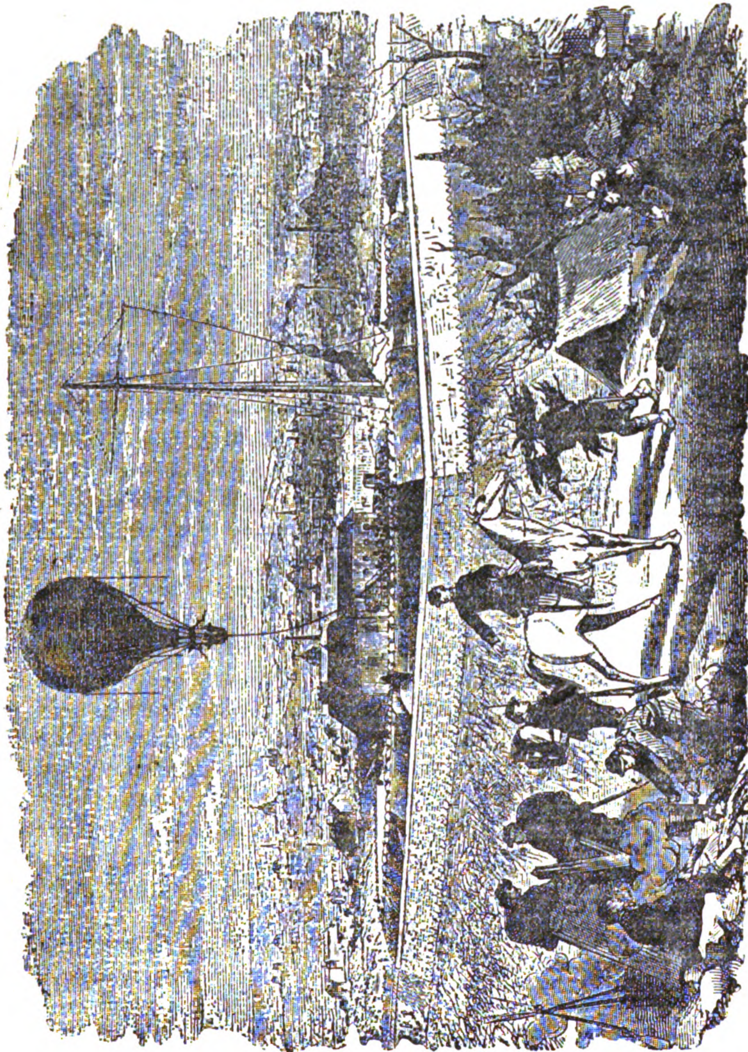

Fig. 1. — Een verkenningsballon te Parijs gedurende de blokkade van 1870.

luchtschepen twee a drij maal honderd meters hoog te

kunnen doorbooren. Hadde dus Parijs nog eens eene blokkade te onderstaan, misschien zouden de belegerden met het land zoo gemakkelijk niet meer in gemeenschap komen.

Wat er ook van zij, Frankrijk zal bij gunstige gelegenheid, de ontdekking der gebroeders Montgolfier nog wel eens trachten te benuttigen. Onze lezers weten reeds wat er sedert 1883 te Chalais-Meudon gedaan wordt, om de lucht naar goedvinden in alle richtingen bevaarbaar te maken. Dit is niet alles. In 1886 werd door den minister van oorlog een raad aangesteld, tot het onderzoeken van al de uitvindingen die met de luchtvaart betrekking hebben. Verders moeten er acht *aerostatische parken* te Toul, Epinal, Verdun, Belfort en in de vier regimentscholen van Montpellier, Grenoble, Arras en Versailles in gebruik komen (1). Kapitein Renard heeft het opperbevel over den ballonnendienst en staat nu onmiddelijk onder den algemeenen staf. De werkzaamheden, die hij verleden jaar tijdens de groote oefeningen der fransche troepen in de omstreken van Montereau bestuurde, werden met den schoonsten uitslag bekroond en beloven veel voor de toekomende ondernemingen. Tot het afweren des vijands tracht men zich ook te voorzien; want sinds heeft men nog onder andere in het kamp van Châlons-sur-Marne een kanon, dat voor het beschieten der ballonnen bijzonder ingericht is, herhaaldelijk beproefd.

De Engelsche *War-Office* van zijnen kant heeft al sedert jaren de luchtvaart als een bijzonder vak van het krijgswezen aanzien. Te Chatham bestaat er eene oefenschool gelijk die van Chalais-Meudon; in verschillige steden, nl. te Aldershot en te Woolwich worden er van tijd tot tijd proeftochten afgelegd en het Staatsbestuur laat

---

(1) Het instellingsbesluit der militaire luchtvaart is den 20 Mei 1886 in het Staatsblad verschenen. Voormelde raad werd ongeveer drij maanden vroeger benoemd.

niet af de uitvinders aan te moedigen. De Engelsche officieren vervaardigen zelf hunne ballonnen. Men weet hoe behendig zij deze in den Afghanistan en in Egypte gebruikt hebben.

Thans wil men overal eene luchtvloot aan het leger toevoegen. Een Deensche officier is te Parijs de werken der Fransche ingenieurs van dichtbij gaan onderzoeken. In Oostenrijk vindt de nieuwe toepassing immer meer partijgangers, wier pogingen, zoo 't schijnt, van hooger hand krachtdadig ondersteund worden. Het tijdschrift *La Nature* meldde zelfs op 8 Januari 1887, dat de H. Lachambre van Parijs voor het belgisch krijgswezen verkenningsballonnen vervaardigd had, en dat zij door den H. Lhoste, den vermaarden luchtreiziger, te Antwerpen opgelaten werden. Die tijding zouden wij niet kunnen bevestigen. Zeker is het nochthans dat onze militaire overheid aan de verwezenlijkte vorderingen niet gansch vreemd blijft; want den 26 October 's avonds heeft men in de tegenwoordigheid van generaal Pontus te Berchem, nabij de vestingen der Scheldestad proeven genomen ten einde luchtbollen voor de *optische telegraphie* toe te eigenen. Een Engelschman, de H. Eric Stuart Bruce bestuurde al de bewerkingen. Zijn stelsel zullen wij zooeven bespreken.

Met welk inzicht toch dit alles? Wil men misschien, zooals de Fransche en de Engelsche troepen in hunne koloniën, de luchtschepen bij de geschillen met de Congolezen te voorschijn doen komen?... 't Was vermoedelijk wel zoó iets dat men beoogde met de proefnemingen, die gedurende de Oogstmaand van 1886, op het bevel der Hollandsche overheden te Utrecht gedaan werden, nopens de verkenningen op grooten afstand bij middel van een vastgehouden luchtbol. Soms hebben immers onze Noorderburen in het Oosten nog al wat af te zien. In Rusland wordt de zaak even ernstig in handen genomen. Verleden jaar gedurende den zomer zijn de militaire luchtschippers te Kronstadt in bijzijn van den Czaar meermaals opgestegen. Bovendien heeft

generaal Boreskoff bij den Heer Gabriel Yon te Parijs, een bestuurbaren schroefluchtbol van 60^m lengte besteld. Hij wil hem als torpedowerper doen dienen. De stoomketel moet volgens een gansch nieuw stelsel gemaakt worden en petrol in plaats van kolen verbruiken. Volgens de berekeningen zal de drijver dan ook buitengewoon krachtig wezen, en den ballon met eene snelheid van ruim 11^m per seconde voortstuwen (1). Al maanden lang is men aan het werk en de voorloopige proeven waren voor Juli ll. aangekondigd. Zij zullen waarschijnlijk op het Marsveld geschieden.

De heer Yon is de voormalige gezel van Henri Giffard in zijne mislukte reis van 1855, en de vervaardiger van Dupuy de Lôme's schroefballon. Over ongeveer twee jaren heeft hij een zeer wel geschikte inrichting voor de militaire vervoerbare luchtschepen uitgedacht. Van links en rechts zijn hem aanzienlijke bestellingen toegekomen. Italië kwam hierbij de andere landen voor, en reeds in Juli 1885 gebeurde te Rome de eerste tocht. De minister en de officieren waren uiterst tevreden : alles was op zijn beste afgeloopen. Toen de Russen dit vernamen, lieten zij terstond twee *aerostatische parken* vervaardigen ; en nog tijdens de maand October, konden de Parijzenaars in de werkplaatsen Flaud nabij het Marsveld, één dezer gaan bewonderen.

China eindelijk, door zijne achtereenvolgende geschillen en den jongstleden strijd van den Tonkin wijzer geworden, China dat reeds over ontzaggelijke legers beschikt, wil voortaan de volmaakste oorlogstuigen ook in 't spel brengen. Bijna dagelijks melden de bijzondere nieuwsbladen het vertrekken van vuurmonden, torpedobooten, gepantserde schepen of andere dergelijken.

(1) De grootste snelheid van den ballon *La France* beliep maar $6^m,22$ per seconde, bij de laatste reis, nl. den 23 September 1885.

Weinig tijds geleden was er spraak over « de militaire luchtvaart in het Hemelsche Rijk ». Een ballon met al de noodige toevoegsels kwam door den heer Gabriel Yon, in Februari ll., voor de Chineesche legers, van Marseille naar Tientsin verzonden te worden. Den heer Panis had men aangesteld om te Pekin voor de Mandarijnen, tot de proefneming over te gaan.

ONTWERP EN VERDEELING.

Men ziet het, de spoorslag is gegeven en de aandrijving werd overal gevoeld. Het ware misschien wel de moeite waard, de gegrondheid dier zoo algemeene strekking nauwkeurig te bepalen. Nu dan ons inzicht is te onderzoeken welke diensten men van een luchtschipperskorps zooal mag verwachten.

De ballonnen worden tijdens den oorlog vooral op drij manieren te nutte gemaakt. Zij dienen óf om van verre door overeenkomstige teekens te seinen, óf om de bewegingen des vijands te bespieden, ófwel nog om personen, brieven en voorwerpen te vervoeren. Zien wij dus hoe het gebruik der luchtschepen in de hedendaagsche legers onder dat drijvoudig opzicht eene voorwaarde van goeden uitslag is. De moeilijkheden en de gevaren die hun aanwenden medebrengt, zullen dan ook na elkander voorkomen, en uit den invloed dier werktuigen in de laatste geschillen, zullen wij min of meer hunne gewichtigheid voor het toekomende mogen voorspellen.

De ballonnen en de optische telegraphie of verreschrijfkunst.

De verreschrijfkunst die heden onder de menschen de onderlinge betrekkingen allernauwst onderhoudt, is eigenlijk geene uitvinding onzer eeuw.

Ten allen tijde hebben de volkeren de noodzakelijkheid gevoeld, spoedig, zeker en zoo wijd mogelijk berichten over te maken en af te wisselen. Zeer verschillende middelen zijn te dien einde verzonnen geworden. Niet één was toereikend in menig geval, zelfs niet het zoo keurig stelsel van den wereldberoemden Chappe. Honderden jaren lang bleef al het navorschen der geleerden ijdel en vruchteloos, toen eindelijk de electriciteit opkwam, naar 's menschen koortsige bedrijvigheid zoo wonderlijk gepast en bestemd om aan bijna al de wetenschappen een krachtdadigen aanstoot mede te deelen. De sneldraad werd in voege gebracht, en thans is men gewend zijne gedachten, ja zelfs de trillingen van zijne stem, met de volmaakste oogenblikkelijkheid van land tot land te verzenden.

Wanneer een leger te velde is, dan zijn meestal de electrische berichtwisselingen volstrekt onmogelijk.

Waarom?... Omdat bijna altijd de draden van het telegraafnet in 's vijands bezit vallen of afgesneden worden, of ook omdat zijne vertakkingen het land waar men door trekt, nog niet bereikt hebben. Nochtans blijft het steeds van de grootste aangelegenheid, de menigvuldige gebeurtenissen die een oorlog opdoet aan te kondigen, bevelen over te brengen, aan eene belegerde stad of eene aangetaste legerafdeeling hulp te beloven.

Soms is de gewone optische verreschrijfkunst daartoe voldoende. Deze laatste jaren is zij immers zeer verbeterd en verbindt plaatsen die 20 ja 50^{km} verre van malkander gelegen zijn. Eertijds seinde men met vlaggetjes en metaalglanzige of witte voorwerpen. Die handelwijze is niet teenemaal in onbruik geraakt; doch heel de grondstelling der nieuwere verreschrijfkunst berust op het afwisselend uitstroomen van lichtstralen, gedurende kortere of langere stonden, volgens de manier die Morse voor den sneldraad voorstelde en algemeen gebezigd wordt.

Kolonel Mangin heeft de meest gebruikte toestellen verwezenlijkt. De draagbare toestel, beter voor veldtochten geschikt, is zeer gemakkelijk te hanteeren. Hij bestaat

(fig. 2) uit eene buis die ongeveer 1^m lang en van voren met eene dubbel-bolle lens A voorzien is. Indien men achteraan juist in het hoofdbrandpunt dezer lens een licht L plaatst, dan moeten, volgens de stellingen der physica, al de lichtstralen *ll* de buis evenwijdig verlaten. Verders is het gemakkelijk heel dien stralenbundel naar eene bepaalde plaats van den gezichteinder te richten. Aangezien door de breking, het zijdelings afdwalen van het licht belet wordt, zoo zal bij grooten afstand het verzwakken der bestraling alleen door gebrek aan doorschijnendheid van de lucht kunnen ontstaan, en de stralen die van het brandpunt uitgaan, zullen zeer verre bij middel van sterke kijkers kunnen waargenomen worden. De bewegingen eener schuif S zijn dan voldoende, om naar believe korte of lange teekens te geven.

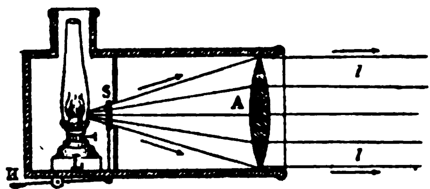

Fig. 2. — De optische verreschrijver van Kolonel Mangin. — S. Beweegbare schuif om de lichtstralen naar believen te beletten of te laten ontgaan. — H. Handstuk om de schuif S beurtelings op en neer te halen.

Het is hier de plaats niet de handelwijze met meer bijzonderheden te beschrijven. Bemerken wij slechts dat het soms zeer moeielijk zal zijn twee plaatsen, zonder voorafgaande waarschuwing, met elkander in betrekking te brengen. Inderdaad het licht is enkel zichtbaar binnen de *kleine ruimte* die de evenwijdige stralen doorloopen. Verzender en ontvanger moeten bovendien beiden een verheven standpunt tot hunne oefeningen verkiezen.

Er bleef diensvolgens, tot volmaking der verreschrijfkunst, eene vuurbaak uit te vinden, die in alle richtingen tegelijk en niettegenstaande de oneffenheid des bodems altijd zou kunnen gezien worden. Vastgehouden luchtbollen passen tamelijk wel daarvoor; en alhoewel dusdanige benuttiging tot nog toe maar weinig de aandacht boeide, heeft het Engelsche krijgsbestuur ze ernstig in acht genomen.

De uitvinder, H. Eric Stuart Bruce gaf den 28 December 1886 een openbaar onderhoud, waarin hij zijne inrichting wijd en breed beschreef (1).

Die man stelt voor in doorschijnende luchtbollen (fig. 3) te midden van het gas, eene rij Edison's electrische gloeilampjes te hangen en, door het beurtelings ontsteken en uitdooven der lichten, overeenkomstige teekens te geven. Voorts is de werking heel eenvoudig. Wij zullen trachten ze den lezer in korte woorden uit te leggen.

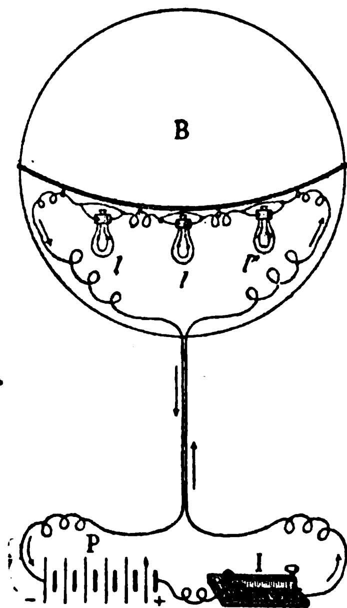

Fig. 3. — Schema van Eric Bruce's toestel voor de optische verreschrijfkunst. — B. Ballon. — *l, l', l''*.... Edison's gloeilampjes. — P. Electriciteitsbron. — I. Handknop voor den electrischen stroom.

Vooreerst is alles zoodanig geschikt dat de verzender niet mede in het schuitje opgaat, en op den bodem blijvende, de noodige behandelingen doet. Daaruit volgt dat de ballon betrekkelijk zeer klein mag wezen. Bij voorkeur wordt hij met waterstofgas of desnoods met lichtgas gevuld, en bij het klimmen met de koord van eene windspil wederhouden. Langs die koord loopt een dubbele koperdraad die de lampen met eene electriciteitsbron beneden gaat verbinden. Een handknop I laat toe den stroom

(1) NATURE, 13 January 1887. — N° 898, p. 259. *War and Ballooning*, bij Eric S. Bruce.

naar believen te verwekken of af te breken. Wil men nu een alphabet gelijk dat van den sneldraad samenstellen, dan zal men de lampen beurtelings korter of langer doen branden, om door koppeling van korte of lange teekens de verschillige letters te verbeelden.

Maar ik hoor u zeggen : hoe zulk een stelsel tot stand gebracht? Hoe zonder gevaar witgloeiende lampen te midden van eene zeer ontplofbare stof geplaatst? — Welnu, uithoofde eener bijzondere hoedanigheid der electrische lampen, ware het moeilijker daarmede eene ramp moedwillig te veroorzaken dan dezelfde te voorkomen. Die raadselachtige stelling wist de verhandelaar gedurende zijn spreken door welgelukte proeven te bewijzen.

Het waterstofgas brandt slechts naarmate het met de zuurstof der lucht in verbinding komt. Vult men dusvolgens eene bolflesch uitsluitelijk met waterstofgas en doet men te midden der vloeistof eenen platinadraad gloeien, dan is er geenszins te vreezen dat de flesch zal springen... Maar Edison's lamp is een *gansch luchtledige* glazen bol, waar de kooldraad die door den electrischen stroom tot de gloeihitte verwarmd wordt, van de omringende stoffen zorgvuldig afgezonderd is. Is zulk eene lamp meer te vreezen dan de electrische vonk te midden van de gasbel?...

— Zeer wel, gaat gij voort; doch veronderstellen wij eens dat er bij geval *iet of wat* zuurstof met het waterstofgas in den ballon vermengd zij, en dat het glas kome te breken, wat zal er dan gebeuren?

— Dan zelfs zou er aan den ballon niet het minste letsel toekomen. Om eene ontploffing te verwekken, moet de zuurstof, evenredig met het waterstofgas, nog al overvloedig zijn; de aanwezende zuurstof zal hoogstens den kooldraad verslinden. Ziedaar dan ééne lamp die uitdooft, terwijl de overige glansrijk blijven schijnen. Is dat ongeval zoo groot?...

Tot het voortbrengen der noodige electriciteit behoort men zich volgens de omstandigheden te schikken. Voor

den ballon is er altijd gas noodig. Indien men den voorraad wat vermeerdert, kan een gasmoteur de gewone dynamo in beweging zetten. Wel is waar, een accumulator of zelf eene eenvoudige batterij is ook in sommige gevallen zeer dienstig tot het verwekken van den stroom. Nochtans heeft men altijd de gelegenheid niet bij tijds den accumulator te laden; en wat de kolommen eener batterij betreft, zij zijn zeer breekbaar en lastig te vervoeren. De gasmoteur integendeel, evenals de dynamo-electrische machine, lijdt weinig of niets bij eene botsing. Waterstof wordt zonder de minste zwarigheid in sterke cilinders samengeperst, zoodat het vervoeren van eene groote hoeveelheid opgehoopte gas met den ballon en al de toevoegsels maar twee of drij legerwagens zou vereischen.

De uitvinding is dus zeer toepasselijk. Aangezien de ballon hoog opstijgt, en om zijne groote oppervlakte een allerschoonst kunstvuur uitmaakt, vervangt hij allerbest, 's nachts ten minste, den gewonen sneldraad in boschachtige streken, ja zelfs te midden van het gebergte. Zoodanig een toestel werd in Engeland meermaals tentoongesteld, door eenen raad van koninklijke ingenieurs onderzocht en eindelijk voor het krijgswezen aangenomen. Gedurende een der proeftochten viel de sneeuw overvloedig en de lucht was gansch overtrokken. Niettemin werden de teekens met een betrekkelijk zwak licht verscheidene mijlen verre gezien. Men heeft eraan gedacht uit Dover naar Calais over de zeeëngte heen te seinen; maar ons wetens is dit nog niet gebeurd. Het stelsel zelf is echter het Kanaal reeds overgetrokken, vermits het een ballon van den H. Eric Stuart Bruce was, die door het belgisch bestuur aangekocht werd en in October 1887 te Antwerpen opsteeg.

De luchtbol, alhoewel hij slechts $4^m,29$ doorsnede meet, kan een kabeltouw van ruim 90^m lengte met een koperen electriciteitsgeleider voorzien dragen; en de batterij van 25 cellen is voldoende om 6 gloeilampen van een twintigtal kaarsen elk, 78 uren lang te verlichten.

Bij eene eerste opstijging werden de lampen binnen in den gasbol, en bij eene tweede eronder aan eenen hoepel vastgemaakt. Deze laatste inrichting werd min voordeelig bevonden.

Generaal Pontus, minister van oorlog, had de proefneming willen bijwonen. Waren nog tegenwoordig : Generaal Wauwermans, algemeene opzichter der vestingen van Antwerpen, bijzondere afgevaardigden uit Rusland, Holland en andere streken, en bovendien een aantal militaire overheden.

Het eerste telegram volgens het overeenkomstig alphabet Morse verzonden, luidde als volgt :

« *Herenthalsche poort van Berchem. Ziet gij duidelijk de teekens Bruce; herhaal het bericht per telephoon.* (geteekend) *Generaal Wauwermans* ».

De waarnemers stonden 4 a 5^{km} verre en waren door eenen sneldraad met de verzenders in gemeenschap. Zij hadden goed gelezen, en het telephonisch antwoord was zeer nauwkeurig. Even voldoende uitslag voor het tweede bericht :

« *Stuur een bataljon naar Fort* 1. (geteekend) *Minister van Oorlog, Pontus* ».

Op den toren van Onze Lieve-Vrouw (ongeveer 4^{km}) had men al de seinen opgenomen; maar 18^{km} verre kon men niets zien. De lucht was dien avond iet of wat beneveld.

Overigens in de werkplaatsen Egasse te La Villette bij Parijs, had men vroeger al ondervonden dat het licht van doorschijnende ballonnen buiten de 18^{km} rondom niet meer zichtbaar is.

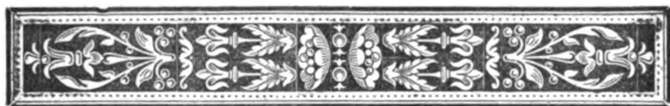
Het gebruik der optische verreschrijfkunst is zonder tegenspraak van 't hoogste gewicht. Zij kwam den Franschen gedurende den Tunesischen oorlog zeer wel te pas, en in den Tonkin trok zij luitenant Bailly uit den nood, vermits zij hem toeliet bij tijds hulp te vragen en alzoo den terugtocht der troepen te Bac-lé te beschutten.

Echter hoe voordeelig men ook de luchtbollen als vuurbaken ooit zal aanwenden, schijnen zij toch beter

als verkenningspunten te moeten dienen. Ook, zooals het vervolg dezer verhandeling het handtastelijk zal toonen, is de krachtinspanning der geleerden in verschillige landen voortaan langs dien kant gericht; en de proeftochten met dat oogwit ondernomen, worden bij voorkeur door de overheid bevorderd.

FR. DIERCKX, S. J.

DE ABDIJ VAN AFFLIGEM.

EENE GESCHIEDKUNDIGE STUDIE.

> A quoi servaient les couvents? Mais lisez l'histoire du moyen-âge, et voyez si tout ce qui s'est fait de grand n'en est pas sorti.
>
> J. DE MAISTRE.

HET land van Aalst is oost- en zuidwaarts van Brabant en Henegouw gescheiden door eene vroeger woudrijke heuvelketen die bewesten Ronse ontstaat, te Geertsbergen tot 113 meters boven den zeespiegel rijst, bezijden Ninove de hoogten uitmaakt van Ledeberg-Pamel, en langs den Boekhoutberg, op Hekelgem, naar Assche loopt, alwaar de bergvlakte, de schilderachtige vallei der Belle beheerschend, eens tot standplaats diende aan het legerkamp (*Castrum stativum*) van Quintus Cicero, Cesar's luitenant en des onsterfelijken redenaars broeder. Heel deze bergstreek is rijk aan legenden en historische overleveringen, waarvan vele opklimmen tot de VIIe eeuw, wel eens in België *de eeuw der heiligen* geheeten, en tot den cyclus van Karel-den-Groote. 't Is ook op een dier heuvelen, op gelijken afstand van de stad Aalst, in Vlaanderen, en het belangrijk vlek Assche, in Brabant, dat men van verre de abdij van Affligem ontwaart, nieuwelings uit hare puinen heropgerezen en hare oude, roemrijke overleveringen indachtig en getrouw gebleven.

De stichting van deze roemrijke abdij is eene der tallooze middeleeuwsche gebeurtenissen, veel meer in

schijn tot de legende alswel tot de oprechte geschiedenis behoorend. Nochtans stemt de kloosterlijke overlevering hier volkomen overeen met de gelijktijdige vergunbrieven en diploma's, bestempeld door de ridderlijke naburen en door de alsdan heerschende graven van Leuven, naderhand hertogen van Brabant; en zoo is de legendarische oorsprong van Affligem eene vastgestelde historische waarheid.

Kortheidshalve vertalen wij eene der heerlijke bladzijden van Mgr Namêche's uitgebreide geschiedenis : « Te midden der droge bijzonderheden die in de overoude tijden zijne baan versperren, begroet de historieschrijver met vreugd een van die ontstaande kloosterstichten, aan welke de zedelijke en de stoffelijke beschaving, ten onzent, hare vroegste verbreiding te danken heeft. Het zijn de monniken, men vergeet het te veel, die de ruwe zeden van ons voorgeslacht verzachtten en het grootste deel van den vaderlandschen bodem beploegden. In de laatste jaren van de XIe eeuw, doorreisde een kloosterling der Sint-Pieters-abdij, te Gent, met name Wiederik, de Vlaandersche en de Brabantsche gouwen, overal op zijnen weg, met geestdrift en welsprekendheid, de bevolking doende weêrkeeren tot de oefening der kristelijke deugden. Vijf of zes ridders, door zijn woord getroffen, bekeerden, en onder hen, ja aan hun hoofd, de beruchte Geeraard-de-Zwarte, gehaat en gevreesd om zijnen woesten aard en zijne schelmerijen. Deze bekeerlingen deden afstand van hunne tijdelijke goederen, en kozen een verblijf niet verre van de Denderbeemden, in eene schrikwekkende wildernis, niets medenemende tenzij drij brooden, eenen halven kaas en eenig ijzeren alam. Vol betrouwen in de Voorzienigheid, bouwden zij allengs eene bidplaats, een gasthuis voor den arme en den reiziger, en eene strooihut voor hen zelven. Ziedaar de oorsprong der doorluchtige abdij van Affligem, wiens monniken gelijkelijk uitblonken door de godsvrucht en de wetenschap, alwaar de hertogelijke standaard berustte en wiens abten den voorrang bekleedden onder de prelaten van Brabant.

In het jaar 1086 kwam Geeraard, bisschop van Kamerijk, de nieuwe kloosterlingen bezoeken en de nederige kerk inzegenen, die zij den apostel Sint-Pieter hadden toegewijd. (1) »

In den loop van acht honderd volle jaren (1086-1886) onderging Affligem al de wisselvalligheden eigen aan de menschelijke instellingen en meer nog aan de oude kloostergemeenten van ons vaderland. Eeuwen van geloof, van ridderstand, van grootheid en heiligen geestdrift verdwenen achtervolgens in den kolk der tijden, opgevolgd door eeuwen van verslapping en verval, van kerkverdelging en ellende. Voorzeker kan 't in ons bestek niet liggen eene geschiedenis van het roemrijk sticht te schrijven : wij willen enkel een vluchtigen oogslag werpen op deszelfs aandeel en bijdragen tot de algemeene beschaving, onder het drijdubbel opzicht van den landbouw en de nijverheid, van de kunsten en de wetenschappen, van de vaderlandsliefde en den godsdienstzin.

I.

Volgens den regel hunner Benediktijner-orde, waarin zachtheid met strengheid gepaard ging, leefden de monniken bij het werk van hunne handen, of, volgens het bijbelwoord, bij het zweet van hun aanschijn. De abdij, zijnde te zamen eene hoeve (*villa*) en een klooster (*claustrum*, dat beloken of besloten was), bestond niet alleen uit geestelijken die het priesterlijk ambt bedienden, maar uit allerlei ambachtslieden die smeedden en timmerden, weefden en sneden, brouwden en maalden, doch bijzonder beploegden, bezaaiden en oogstten, ja liefst al beoefenden wat in betrekking stond met den akkerbouw. Niemand durft betwisten dat de middeleeuwsche Benediktijnen de eerste en grootste landbouwkundigen der wereld waren.

De bodem van den Affligemschen heuvel en de omliggende landouwen dragen de sporen van de taaie werk-

(1) *Cours d'histoire nationale*, IV, 510.

zaamheid der monniken : de grond en de landstreek blijven getuigenis geven met de kronijk, dat hier een wild en ongastvrij oord lag, een eindeloos bosch, eene dorre heide, verpestende moerassen, in één woord, eene onbezochte woestenij.

« De ondoordringbare bosschen die den grond bedekten, zegt een schrijver, waren niet alleen van alle waarde ontbloot, maar verhinderden de ontwikkeling van den akkerbouw en den aangroei der bevolking (1). » Ook werd de boschkant ingekort, ontwilderd, en met heerlijke dreven doortrokken ; doch het onmisbaar kaphout bleef ten dienste van den landzaat uitgespaard, en slechts uit nood mocht de bijl den voet betasten van den eeuwenouden eik : immers heel vroeg hadden de nijverige monniken begrepen dat de bebossching en de ontwouding aan bepaalde wetten onderworpen zijn. Eerst in het begin van deze eeuw werd het laatste overschot van het Affligemsch woud, het Truidenbosch gerooid, en daarmeê eindigde de goede oude tijd toen kosteloos de molenaar de boomen veldde tot zijn gebruik, de boer zijn brandhout gaarde en de geringe man zijne geit (melkkoe van den arme) en zijn verken liet azen op het wildgras en de eikelen van het kloosterbosch. In dien tijd was niet verdiende armoede onbekend in de gebuurte en in de drij omliggende dorpen, en de blinde en de kreupele vonden hunnen nooddruft aan de *Porta prima* of aan de *Koningspoort* der abdij. « De abdij, zegt M. Coomans, was ten uiterste milddadig, en met geringen pacht, of nog kleineren cijns te vrede. Hare grondbezittingen waren zoo groot dat zij, op eene breedte van twintig voet uitgestrekt, konden den weg bekleeden van Affligem tot Roomen (2). »

Doch niet alleen werd de onnutte boschgrond ontwoud en in vruchtbare koornvelden herschapen, maar

(1) Ch. Duvivier. *Revue d'histoire et d'archéologie*, I, 131.
(2) In *Jeanne Goetghebuer*.

de uitgestrekte moerassen tot weilanden gedroogd en met banen doorsneden, of, ten deele ingedijkt, tot vischrijke vijvers gemaakt (1); de dorre heide veranderde in een volkrijk en weelderig gehucht dat sedert lang, onder den naam van Assche-ter-Heide, met eene parochie-kerk prijkt; en de steengroeven van de Mazelgraat, onder Meldert en Maxenzele, door de monniken ontgonnen, brachten talrijke delvers aan den eerlijken kost, en leverden den vermaarden Affligemschen steen aan de O.-L.-Vrouwekerk van Antwerpen, de St.-Pieterskerk te Leuven, het stadhuis van Aalst, enz. Een oud spreekwoord zegde in onze taal: *Het is goed onder den staf te leven*, en letterlijk in het Fransch: *Il fait bon vivre sous la crosse !* « Wie wilde — zeggen De Potter en Broeckaert, in hunne bekroonde *Geschiedenis van den Belgischen boerenstand*, — wie *onder den staf wilde arbeiden*, mocht zich zelf als 't ware bezitter achten van het landgoed, dat hij bewerkte, in dezen zin, namelijk, dat hij er blijven mocht voor geheel zijn leven, althans zoo lang de toestand zijns gezins en de bevrijding van groote rampen, die niet kunnen voorzien of vermeden worden, hem zouden vergunnen de voorgeschrevene plichten te kwijten. De kloosterlingen, niets voor hen zelven mogende bezitten of anderen opdragen, als verbonden door den eed, het eigendom der kerk tegen elke vervreemding of berooving te zullen beschutten, waren dus maar enkel vruchtgebruikers van het goed, dat der instelling was geschonken, en 't is aan deze omstandigheid te danken, dat meer dan ééne en dezelfde familie honderd jaren en meer het kloostergoed bewoonde, hetwelk vier of vijf opvolgende geslachten van eigen bloed met hun zweet hadden bevochtigd. »

Men moet niet verder de reden zoeken van de

(1) De uitgestrekte weilanden, *Faluintjes* geheeten, bleven, wel is waar, aan der monniken nijverheid wederstaan. Geen wonder echter, want gelijk hun naam *faluin*, in 't Fransch *falun* getuigt, bestaan zij uit turfgrond, ten overvloede gemengeld met kalkmergel, en zijn voor geene bebouwing vatbaar.

onafgebroken gehechtheid der rondomwonende bevolking aan de abdijheeren, en van hunne onbegrensde liefde. Ook, onder het akelig Fransch beheer, in den kouden winternacht van 2 Januari 1797 vergaderde 't kloekgebouwd mansvolk in de modderige Faluintjes, overviel gewapender hand de republikeinsche bezetting van Affligem, behaalde victorie en sloot de Sansculotten gevankelijk op in de schuren van het klooster. Des namiddags echter, door Fransche overmacht bestormd (meer dan vijf honderd man kwam uit Brussel langs Assche, en een deel der bezetting van Gent zakte af langs Aalst en Moorsel, met schutterij), moesten zij de vrije wijk kiezen, nalatende twee dooden en drij gevangenen. In den valavond van den ongeluksdag werden de grootsche gebouwen der abdij tot puin geschoten en, uit wederwraak, in assche gelegd door de Fransche kanonniers die, met hun geschut, de hoogten van Boekhout bezetteden.

Troja fuit! Den zaterdag 14 Januari sprak een krijgsraad in Brussel de doodstraf uit tegen de gevangene opstandelingen, en om 5 ure 's avonds vielen deze manmoedig, door den kop geschoten, in de stadsgrachten neder. « Een dienstknecht, een landbouwer en een Moorselsche kleermaker, zegt Aug. Orts, aan wie men den priesterlijken bijstand ontzegde, spraken malkander moed in het hart, zongen vrolijk en tergden hunne beulen tot de dood toe. » Aan dit bloedig drama mocht zelfs het verraad niet ontbreken: des anderdaags noenens werd te Waalhem, bij Mechelen, (alwaar hij groote landouwen bezat en hêen gevlucht was) de hand gelegd op den aanleider der Affligemsche boerenkrijgers, baron Jan-Jozef de Meer van Moorsel, heer van Daelhembroek, kleinzoon van vrouw Anna-Maria de Coxie, in welke de naam uitstierf van den beroemden Mechelaar Michiel van Coxcyen, overgevoerd in het adellijk huis van graaf de la Tour de Saint-Quentin. Baron de Meer, gewezen officier in het Oostenrijksch regiment van *los Rios* en oud-kapitein der Brabantsche omwenteling of, beter gezeid, van den Patriottentijd, bekocht insgelijks zijn

stout en edelmoedig opzet met het leven. Alsof men eenen volksopstand vreesde, bracht eene talrijke krijgsmacht hem in de Brusselsche vestingen, alwaar hij werd gefusilleerd den 20 Januari 1797, in den ouderdom van bij de vijftig jaren. Moge zich eens zijn nageslacht zijner heldhaftige en christene martelaarsdood gedenken! (1)

Moorsel. Dr R. MOROY.

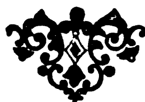
(*Wordt voortgezet.*)

(1) Il marcha au supplice à pied, accompagné d'un ecclésiastique, depuis la prison de la porte de Laeken, jusqu'à la Place Royale.... Ainsi périt courageux et résigné, ce chef, le seul nom aristocratique qui ait paru sur le champ de bataille où tant de plébéiens succombèrent.

(AUG. ORTS, *La guerre des paysans.*)

Deze romantische episode is meest belangwekkend als men nagaat dat de priester den ter dood verwezenen begeleidend, niemand anders was als de vrome en geleerde Pater Cornelis Smet, medewerker van P. Ghesquière in het opstel der *Acta Sanctorum Belgii selecta*. Bij de afschaffing der Jesuitenorde in 1773 was Pater C. Smet met opene armen in zijn geboortedorp ontvangen en verbleef langen tijd op het kasteel van Moorsel, alwaar hij de leidsman en de biechtvader werd van barones Wilhelmina de Meer, zuster van baron Jan-Jozef, later ongeschoeide Karmelitersse of Theresiane, te Brussel, die ten jare 1783, met hare gezellinnen, naar het klooster van *Saint-Denis*, alwaar *Madame Louise de France*, ter tijde priorin was, ging schuilen. (Zie DAVID: *Geschiedenis van St-Albertus van Leuven.*)

Even als de *Van Coxcyen* zijn de *De Meer's* in Moorsel uitgestorven: baron Jan-Jozef-Victor-Ghisleen de Meer, de held van 1797, liet na eene nog jonge weduwe die hem slechts drij jaren overleefde; hunne eenige dochter huwde Jan-Baptist-Hendrik-Alexander van der Noot van Vreckem, zoon van Ferdinand-Antoon en eigen neef van *Heintje* (Hendrik-Karel-Niklaas) van der Noot.

NOORD-AMERIKA.

REISSCHETSEN.

Mexico, 4^n *November* 1887.

WAARDE HEER EN VRIEND SIFFER,

ALS ik u mededeelde dat ik voornemens was eene wetenschappelijke reis naar Noord-Amerika te ondernemen, hebt gij mij gevraagd u van deze verre landen eenige brieven toe te sturen om die aan de lezers van « *Het Belfort* » mede te deelen. Deze eerste brief getuigt dat ik mijner belofte getrouw wil blijven, alhoewel de opgenomene taak niet al te licht valt. Tijd ontbreekt dikwijls op reis; maar zulks gebeurt ook wel wanneer men te huis blijft. De moeilijkheid is wel elders te zoeken. Reisbrieven schrijven vóor men eene streek heel en al doorkruist heeft, vóor men met geschiedenis, taal en gebruiken tamelijk goed bekend staat, is zich blootstellen later menig geveld oordeel als onnauwkeurig te moeten bekennen. Talrijke reizigers, meestendeels touristen, schrijven wel is waar zeer licht over de bezochte landen, maar daardoor ook zijn de meeste reisbeschrijvingen van weinig wetenschappelijke waarde. Deze en andere bemerkingen — onnoodig daar langer over uit te weiden — toonen u genoegzaam in welken twijfel ik mij bevond zoodra ik besloten had de beloofde brieven op te stellen. Menigmaal overwoog ik van welken aard deze brieven wel zouden moeten zijn. Denken en reizen gaat gepaard. Men beleeft menig ledig uurtje : men kan dan zijne gedachten aan verschillende onderwerpen wijden. Gij zit daar soms voor twintig, veertig uren, ja voor drie, vier dagen in den spoorwagen. Het gezelschap is niet altoos spraakzaam, in de Vereenigde-Staten minder nog dan elders; alle landschappen zijn niet waard bewonderd te worden, en als men dan verschillende boekjes doorbladerd heeft en te vermoeid is om nog te werken en niet moê genoeg om den slaap eenige verkwikking te vragen — dit zoekt men ook soms te ver-

geefs — wat kan men dan anders doen dan langzaam, langzaam denken. Ik zegde aldus eens tot mijzelven : « Man, gij hebt alreeds menig landje bereisd en beloopen; waarschijnlijk is dit het geval voor de meeste lezers van « *Het Belfort* » niet. Hetgeen aldus, op deze reis, uwe opmerking waard is, zal wellicht ook voor die lezers van eenig belang kunnen wezen. In dien zin kunt gij dan waarschijnlijk uwe brieven wel het beste opstellen. » — Alzoo gedacht, alzoo gedaan.

Vangen wij dus aan met kennis te geven van de wijze, op welke men van Antwerpen naar Nieuw-York overvaart. Dit is zoo eenvoudig niet als men wel zou denken. De meeste reizigers bepalen zich met aan te teekenen dat deze vaart in veertien, twaalf, ja ook weleens in tien dagen afgelegd wordt. De lezer heeft dan maar zelf te raden hoe men den Oceaan oversteekt. In eenen tweeden brief zal ik trachten de reiswijze in de Vereenigde-Staten te schetsen, want Amerikaansch gasthof en Amerikaansche spoorweg zijn wel onbekende zaken in ons landje. Daardoor beweer ik niet, dat het er hier beter uitziet; neen. Misschien merkt men mij op dat ik eene wetenschappelijke reis onderneem. Goed, geachte Lezer, maar een oudheidkundige, gelijk een ieder, moet het spoor gebruiken om beroemde plaatsen te bereiken, en met oudheden alleen, hoe schoon deze ook mogen wezen, kan hij toch niet voort. Nu, later hoop ik wel 't een en 't ander over kunst en oudheden mede te deelen. Men eindigt altijd met het beste. Wij zullen dus, volgens deze loffelijke gewoonte, Mexico en zijne natuurwonderen, zijne merkwaardige oudheden en, laat het ons van nu af aan maar zeggen, zijn goedaardig volk, maar voor het laatste houden.

Op zee, 20sten Oogst tot 4den September.

Het was op geen schoonen zomerdag, o neen! dat ik mij te Antwerpen op den steamer *Waasland* voor Nieuw-York inscheepte. Mist en regen zijn in ons land maar al te goed gekend. De gevoelens, welke eenieder bezielen op den afscheidsstond, als men eene zeereis onderneemt, zijn al dikwijls meesterlijk afgeschetst geworden. Ontroerend is het toch, men zij dichter of niet. Eén uur sloeg juist op onzen Lieve-Vrouwetoren. Het brugsken, dat den steamer aan het land verbond, was weggeschoven; het dek opgepropt met reizigers, en aan wal stond eene stilzwijgende menigte : bloedverwanten, vrienden, kennissen van eenieder. Statig, maar traagzaam en stil, zonder eenig stoomgeschuifel, zonder klokgelui, vaart het schip naar het midden der Schelde op : men is van het land gescheiden. Ieder reiziger staat daar sprakeloos. Indrukwekkende stilte!

Men denkt, en menig man stuurt zijne bede tot den Almachtige : de reis zij gelukkig, en moge hij al zijne *pignora,* die hij daar nog voor zijne oogen ziet : dit dierbaar land, die geliefkoosde verwanten en vrienden, wederzien! Eene laatste groete werd nog toegestuurd, maar weldra kan men deze niet goed meer onderscheiden, en na eenige minuten, want het weder was donker, wordt ook O.-L.-Vrouwetoren door den grijzen mist omsluierd. De Schelde wordt al breeder en breeder; langs de kusten doen nog eenige Zeeuwsche windmolens aan onze Vlaamsche dorpen herinneren; tegen den avond zien wij nog in de verte de lichten van Blankenberge en Oostende; het laatste vaderlandsch teeken, getuigenis dat wij nog omtrent Belgischen bodem zijn, is de wapperende driekleurige vlag op het schip, tot welke menige blik zich keert; maar eens in volle zee wordt dit ook al ingetrokken.....

Men begint dan kennis te maken met het schip, hetwelk voor lange dagen tot varende woonst moet dienen; en zoodra pakjes, reisgoed, alles alzoo min of meer in regel is, komt men op het dek en kijkt men eens rechts en links naar het volk, waarmede men leven moet; men luistert naar de taal, welke in de verschillende kringen gesproken wordt, en zoekt met welke reizigers men het aangenaamst deze reisdagen zou kunnen doorbrengen. *Waasland* is een der beste en oudste stoombooten van onze « *Red star Line.* » Allersnelst vaart hij niet, alhoewel hij soms 13 lochtknopen (noeuds marins) per uur maakt; maar sterk is hij, en hij heeft reeds menig slecht weder onderstaan. Deze driemaster is 90 voet breed en 500 voet lang : recht hem in zijne lengte naar omhoog, dan komt hij nog eenige meters boven den toren van O.-L.-Vr.-kerk (476 voet). De machien heeft eene kracht van 3,000 paarden; en zonder ingenieur te zijn moet men toch eens in de machienkamer nederdalen om zich een gedacht van zulk monster te vormen. Veertien ovens onderhouden den stoom; daartoe worden dagelijks 57 ton kolen verbruikt, en de liggingsboom heeft eene lengte van 250 voet. Men is dan ook niet verwonderd te hooren zeggen dat men zulke machien 125,000 fr. heeft betaald. Alles is hier, gelijk op heel het schip, goed en zindelijk onderhouden. Eenieder, die een weinig op zee heeft gereisd, weet dat zindelijkheid geene onbekende hoedanigheid op een schip is, en dat, wat de officiers betreft, deze meestendeels aangename, zelfs geleerde lieden zijn, die trachten den reiziger de vaart zoo aangenaam mogelijk te maken. En op *Waasland* was dat ook zoo.

Nu, met wat soort van volkje reizen wij naar de nieuwe wereld? Wij zijn alzoo te zamen ongeveer 700 man, dat is wel meer dan menige dorpen uit ons land, en ongeveer het dubbel van de kleinste stad van België (Durbuy). 450 grielen in de derde klas, zij waren 451 bij de aankomst te Nieuw-York. Het zijn meestendeels landverhuizers, Duitschers, Polen en ook eenige Walen. Alhoewel hunne woonst aan geen paleis en zelfs niet aan een klein

burgershuis vergeleken kan worden, waren zij vroolijk en maakten menige klucht. Moge het geluk en de langverlangde fortuin hun in hun nieuw vaderland verwachten! De twee uiterste gedeelten van het dek hooren hun toe; maar door het getal, dat men op dek ontmoet, zou men nooit zeggen dat zij 450 man sterk zijn. Nu menige reizigers der drie klassen komen maar van tijd tot tijd op het dek, bijzonderlijk vrouwen; en zelfs bij het aanlanden ziet men nog onbekende gezichten. Zij willen, alzoo doende, de zeekrankheid vermijden, en zulks is wellicht het beste middel om ziek te worden. Kabien-passagiers zijn die der eerste en der tweede klas. Zij zijn 102 in getal. Al de plaatsen zijn bezet. Meestendeels zijn het Amerikanen, die een reisje naar Europa gemaakt of eens aan hun oud vaderland een bezoek afgelegd hebben. Er wordt aldus veel Engelsch en Duitsch gesproken; Fransch hoort men bijna niet; Vlamingen ontbreken ook niet aan boord. Twee Belgische doctors gaan de zittingen van het geneeskundig Congres te Washington bijwonen. De een is een Vlaming, de andere een Vlaamschsprekende Waal : aardig toch, dat men naar Amerika moet reizen om zulke zeldzaamheid tegen te komen! Een ander Vlaming gaat eens afspeuren hoe het er in de Vereenigde-Staten uitziet.

Het doel zijner reis is hem zelf wellicht niet al te goed bekend, ten minsten heeft hij het mij nooit klaar kunnen uitleggen. Wij hebben alzoo vijf doctors op het schip : twee Belgische en drie Amerikaansche, dat is geruststellend. Priesters ontbreken ook niet. Een protestantsche dominé, toehoorende aan ik weet niet welke secte — zij zijn toch zoo talrijk — zal dan den zondagschen protestantschen dienst in de eerste klas kunnen verrichten. In de tweede en derde klas is er geen dienst; met klein volk bekommert een dominé zich gewoonlijk niet. Hij zal dan ook wel eene preek houden, want reeds van den eersten dag der reis heb ik gezien, dat hij een handschrift aan zijne vrouw voorlas. Roomsche priesters waren er gelukkiglijk ook: drie jonge missionarissen (een Duitsche, een Pool en een Bohemer) verlieten hun vaderland om in de nieuwe wereld het goede zaad te gaan verspreiden; twee anderen waren na lange jaren arbeid in verlof naar Europa gekomen voor eenige maanden en keerden nu naar hunne zending terug. De een was een goedhartige Hollander, de andere een brave jongen en aangename kabienmakker uit onze Vlaamsche gewesten.

Merkwaardig is het, dat het uit Belgie bijna altijd Vlamingen zijn die zich aan die heerlijke, maar lastige taak gansch uit zelfsopoffering toewijden. Dit was alreeds zoo in vorige eeuwen; ook moet men het wel zeggen: indien het bestaan van ons Vlaamsche volk in de verste streken bekend is, zoo hebben wij dit grootendeels voor Europa aan onze kunstenaars, en voor de andere werelddeelen aan onze missionarissen te danken. In al de landen, die

ik nu denk te bezoeken, zullen mij namen van Vlaamsche christene helden herinnerd worden; te St-Louis heeft men mijnen stadsgenoot P. de Smet nog niet vergeten; en in Mexico weet ieder Indiaan hoe broeder Pieter van Gent (fray Pedro de Gante), een der groote mannen der zestiende eeuw — daarom wellicht bij onze verfranschte en alzoo ook verontchristelijke mannen onbekend, — voor het bestaan en de ontwikkeling van den Indiaanschen stam gewrocht heeft.

Over Pieter van Gent kom ik zeker later nog eens terug, want een groote Vlaming, al had hij 't kleed van den heiligen Franciscus gedragen, moet in mijn landje toch bekend worden even gelijk hij het in Mexico is....

Maar ik kom bij mijne reismakkers terug... Van den eersten dag af zag men dat eenieder besloten had de reis zoo aangenaam en zoo lustig mogelijk te maken. Het hing nu maar van de zee af om dit loffelijk besluit heel en al te verwezenlijken. Men verstond malkander goed. Op een schip kan men alzoo belangrijke psychologische studiën maken. Het is eene kleine wereld. Er vormen zich daar dadelijk verschillende kringen. In de rookzaal wordt medegedeeld hetgeen in den salon omgaat; en in den salon wordt er noch gerookt noch veel Milwaukee bier gedronken (1), maar meer geredekaveld, want lezen en muziek maken zijn zeldzaamheden. De Amerikaansche jeugd *flirtirt:* eene wijze om den tijd aangenaam door te brengen. Dit heeft soms zijne keerzijde, gelijk een jonge Amerikaan het ondervond. Nu, dit zijn Amerikaansche zeden, waar wij ons niet lang mede zullen bezighouden.

Maar de reis, de zee, vraagt gij mij? — Ja, die reis was juist geene gewone: ook ga ik u eens klaar uitleggen wat wij beleefd hebben.

De vaart begon met het allergunstigst vooruitzicht. Indien het zoo voortgaat, zegde men reeds den tweeden dag, dan landen wij na elf dagen te Nieuw-York aan.

Den zondag gevoelde men de beweging van het schip bijna niet; een waar plezierreisje. Wij vaarden reeds in het Engelsch kanaal en tegen 11 uren 's morgens hadden wij het eiland Wight, met zijne rotsachtige heuvels en zijne welbebouwde landen, in 't zicht. Wij volgden heel nabij de zuidelijke Engelsche kusten, en tegen zonsondergang kon men in de verte Start-point en zijne prachtige omliggende bouwlanden herkennen. Jammer maar voor mij, dat wij 's nachts de Kassiteriden of Skilly-eilanden voorbijvaarden.

(1) Een der beste Amerikaansche bieren, gebrouwen te Milwaukee, eene der voornaamste steden van Wisconsin. Aan boord is de keuken ook grootendeels Amerikaansch. Een goed middel om den reiziger aan het Amerikaansch leven gewoon te maken.

Ik had die kleine eilandjes zoo graag eens gephotografieërd. Want hoe klein ook, spelen zij een groote rol in de vroegere aardrijkskundige geschiedenis. De Pheniciërs zouden uit de Kassiteriden hun tin bekomen hebben. Stellig is het dat het eiland Wight eene tin-stapelplaats was, en dat de Pheniciërs aldaar kwamen koopen. Nu, zekere geleerden beweren dat het de zuidwestlijke streek van Engeland was, die tin leverde, en niet de Kassiteriden, welke bijna alle steeds onbewoond zijn geweest. Goed, maar dan kan ik den naam dezer eilandjes niet uitleggen. Dit strijdpunt moet dus nog opgelost worden. — Bij middernacht waren wij aan kaap Lezard. Het Engelsch Kanaal was ten einde en *Waasland* vaarde den Atlantischen Oceaan binnen. Volgens de aardrijkskunde begint de Oceaan aan kaap Lezard en eindigt aan de Amerikaansche kust aan Sandy Hook, achttien mijlen (zeemijl = 1853 m.; Engelsche en Amerikaansche mijl = 1609 m.). Volgens de laatste berekeningen zou hij eene oppervlakte hebben van 79 millioen vierkante kilometers, en nog is hij de uitgestrektste niet. Het was de Duitsche aardrijkskundige Varen, die de eerste in zijne *Géographie générale* van 1650 dezen Oceaan met den naam van Atlantische doopte (1).

Wij voelden in het begin niet, dat wij op de groote zee vaarden. Het weder was goed en wij vonden een groot vermaak in het zien zwemmen van honderden bruintjes. Zij sprongen uit en in de zee met minder kracht dan de Dolphijnen, die men in de Middelandsche Zee zoo talrijk ontmoet. Ongelukkig maar dat zulks niet van langen duur was. Dinsdag, 's avonds, het was ongeveer negen uren, begon de zee onstuimig te worden; heel de nacht kraakte en danste het schip (de schroef was meer uit dan in de zee), zoo dat er maar weinig te slapen viel. 's Woensdags morgen was die kalme zee van den vorigen dag niet meer te herkennen.

Wij vaarden in vollen Oceaan en gingen eenen geweldigen storm te gemoet. Bij het ontbijt kon men reeds bemerken dat het weder slecht was, want de slingerlatten waren aan de tafels gehecht. En eenige ondervinding van zeereizen heeft mij bewezen dat, zoodra gij die latjes ziet, gij al niet veel goeds te verwachten hebt. Dan kunt gij u voorbereiden om voor eenige dagen van de rookzaal uwe woonst te maken, zonder op het dek te komen, en dan kunt gij ook al maar leeren uw evengewicht te vinden met altijd aan het lichaam de bewegingen van het schip te doen volgen : anders zou er kans zijn hals en beenen te breken.

(1) Wetenschappelijke berichten over den Oceaan vindt men bij KRÜMMEL, Der Ozean. Leipzig, 1886.

Nu, eigentlijk tempeest was het niet, zoo zegde mij later onze vriendelijke kapitein, want wij bekwamen op 't dek wel veel water, maar de zeebaren sloegen er niet over. Indien dit nu geen tempeest was, zoo heeft men te vragen wat een schip doet om zich uit een echt tempeest te redden! Toch, storm was het; en zekere reizigers, trachtende door hunne kluchten hunnen angst aan hen zelven en aan de rèismakkers te verbergen, vonden de aardigste woorden uit om het onweder eenen naam te geven. Het was een « vliegende storm »; het was de « staart van eenen Antillischen kringstorm », en wat al meer. Stellig is het dat er een kringstorm in de Antillische zee gewoed had; eenige schepen waren er zelfs bij omgekomen; en varende onder westwind, kregen wij natuurlijk de wederkaatsing van dezen cycloon. Dit duurde zes dagen (1).

Eene beschrijving van den zeestorm denk ik hier niet te moeten geven. Groote, talentvolle schrijvers hebben zulks meermaals beproefd; en zelf voor den storm staande, moet men bekennen dat zij er niet heel en al in gelukt zijn. De geniaalste dichter zelf kan de natuurgrootheden niet wedergeven; het is hem niet gegund, he geen men in de kunst het sublieme noemt, waarlijk af te schetsen. God kan in zijne grootsche gewrochten evenals in zijne oneindige natuurkleinigheden niet evenaard wòrden : alleenlijk kan men door vergelijking met bekende wonderen van zulke verschijningen een gedacht geven.

Gij hebt wellicht, lieve lezer, eenige hooge bergen in de Pyreneeën of in de Alpen bestegen. Een hooge spits bereikt heb-

(1) De volgende lijst, naauwkeurig opgenomen, doet zien tot hoe verre de storm de yaart vertraagd heeft. De machien, welke gewoonlijk de reis met 770,000 toeren aflegt, heeft er nu 1,078,614 gemaakt, daar de schroef zoo dikwijls buiten water was. Wat het tijdverschil betreft, iedere graad maakt een verschil van 4 minuten.

Van Vlissingen tot kaap Lézard 350 mijlen.

Van Vlissingen tot kaap Lézard :

's midd.	22sten	oogst.	Breedte	50'03;	lengte	9'23	Gr.;	tijdverschil	$16^m16'$	157	mijlen.
	23	»	»	50'34;	»	16'55	»	»	$30^m36'$	295	»
	24	»	»	50'29;	»	22'50	»	»	$23^m40'$	226	»
	25	»	»	50'05;	»	25'58	»	»	$13^m16'$	129	»
	26	»	»	49'29;	»	29'59	»	»	$16^m04'$	160	»
	27	»	»	48'52;	»	34'19	»	»	$17^m20'$	172	»
	28	»	»	48'21;	»	39'46	»	»	$30^m20'$	204	»
	29	»	»	47'35;	»	41'25	»	»	$10^m04'$	111	»
	30	»	»	45'31;	»	47'07	»	»	$20^m48'$	222	»
	31	»	»	44'12;	»	53'32	»	»	$25^m40'$	305	»
	1sten	Sept.	»	42'22;	»	59'23	»	»	$23^m24'$	278	»
	2	»	»	40'55;	»	65'35	»	»	$24^m42'$	291	»
	3	»	»	40'37;	»	72'42	»	»	$25^m48'$	293	»

Van Antwerpen tot Nieuw-York rekent men 3,303 mijlen of 6,220,459 meters.

bende, met uitzicht alleenlijk op sneeuw en rotsachtige bergen, zonder het oog op het kleinste gewas te kunnen laten rusten, hebt gij misschien ook weleens eenen sneeuwstorm beleefd. Is het zoo, dan kunt gij u in 't klein voorstellen welk schouwspel een zeestorm aan den toeschouwer oplevert. Die menigvuldige bergspitsen, welke u van alle kanten te voorschijn komen, zijn de zeebaren, en de sneeuw, die tegen al de toppunten rondstuift, is het schuim van het onstuimige water. Maar zulke bergsneeuwstorm, hoe grootsch hij ook voorkomt, draagt iets doodsch in zich, want rotsen en sneeuwbergen blijven onbeweegbaar, terwijl op zee alles levendig is. De eene baar klimt geweldig tegen de andere op, en de krachtigste dompelt met gedruisch de flauwere in den afgrond. Het is een reusachtige kamp van duizenden en duizenden donkergekleurde waterbergen tegen elkander, in het midden van welke het schip als een speelbal voortgeworpen wordt. Dit grootsche schouwspel wordt soms door eenen zonnestraal, door de wolken brekende, verlicht, en geeft er een onbeschrijfbaar leven aan. In de verte daagt dan een, ja twee en drie regenbogen te voorschijn, die hunne voetstukken in de twee uiterste punten van den horizont schijnen te planten. Verschijnt dan een groot zeilschip in het midden, door de baren op hooge waterbergen gedragén, en dan door andere in de diepte gedrongen om verder op nieuwe nog hoogere baren gezwalpt te worden, dan aanschouwt men een der goddelijkste wonderen, welke een sterveling kan te zien krijgen. Meer zou ik daarover niet durven schrijven, uit vrees er de grootschheid van te verkleinen.....

's Maandags scheen de zeewoede uitgeput, en alles herleefde op het schip. Reizigers, sedert dagen afwezig, kwamen weer aan tafel hunne plaats innemen, en 's avonds werd er een liefdadigheidsconcert gegeven, hetwelk goed gelukte. De volgende dagen was er dan ook concert in de tweede, ja zelfs in de derde klas, maar zonder toelating voor reizigers van de kabienen. Zulks is wellicht niet heel democratisch, maar wij zijn nog in Amerika niet, en daar ook... maar over dit punt een woordje later. Dan kan men ook alweer den dag slijten met op het dek schuif te spelen en in de rookzaal gaat men maar altijd voort met het kaartspel. Er wordt ook gejast, en de woorden nel en troevenboer klinken luid in onze ooren.

Den dinsdag was er alweer wat nieuws. Om 4 uren 's morgens begint de machien alle minuten te fluiten, een doode zou er van ontwaken! Wil men nu de reizigers op deze wijze vóor zonnenopgang ontwekken? O neen! maar wij zijn omringd van een dikken mist en zonder dit geschuifel zou men heel licht tegen een ander schip kunnen botsen. Zulke mist heeft men altijd bij het voorbijvaren van de *Vlaamsche Kaap*, eenen berg in de zee van 3,500 meters hoogte, want het is nu algemeen bekend dat de

zee in hare diepte, even gelijk de oppervlakte der vaste landen, niet vlak is, maar wel hoogere bergen omvloeit en zich in diepere dalen werpt dan degene, welke wij op aarde beschouwen. Weldra varen wij over de beroemde zandbank van New-Foundland. Zij heeft eene uitgestrektheid van 2,000 vierkante kilometers. Men merkt dadelijk de verandering : het zeewater, hetwelk zwart was op de plaatsen van groote diepte, juist omdat aldaar het bovenwater heel zuiver is (de grootste diepte van den Oceaan is van 25,720 voet, de middelbare diepte is van 3,680 meters), wordt klaarder en neemt eene groenachtige kleur aan.

's Middags zijn wij de bank over en wij varen weldra in midden van dien onmeetbaren, door Franklin genoemden *gulf-stream*, zonder welken het noordelijke gedeelte van Europa onbewoonbaar zoude zijn. De waters van dezen stroom, die den Oceaan zelf voor kusten heeft, zijn lichtgroen.

Het bestaan van den *gulf-stream* was reeds in 1513 op de beroemde reis van Ponce van Leon door den stuurman Antonio de Alanimos erkend, en door deze kennis kon hij eenige jaren later de mare der ontdekking van Mexico naar Spanje overbrengen zonder Cuba aan te raken, alwaar hij door Velasquez aangehouden zou geweest zijn.

Men erkent den *gulf-stream* niet alleenlijk aan zijne lichtgroene waters, maar ook aan de menige *gulf-twith* (*Sargassum bactiferum*) welke hij van uit de Sargassum-zee, in het zuiden der Azoren (de vroeger genoemde *Vlaamsche eilanden*, omdat Vlaamsche kolonisten zich aldaar in de XVe eeuw nedergezet hadden) in zijne waters medesleept.

Colin, in zijne eerste reis, ontmoette veel van deze zeegewassen en nam zulks als een gunstig voorteeken der kustnabijheid aan. De groote man dacht niet ver meer van Catay en van de Indische kust te wezen; maar het was eene dubbele dwaling : hij vaarde toch maar in 't midden der Sargassum-zee, en aan de Indische kust heeft hij nooit geland.

Onder de 60° lengte werden wij alweer door een dikken mist omringd, maar die was gelukkig van geen langen duur.

Den vrijdag, 2^en^ September, was het een schoone dag : het weder was warm, de zee stil. Wij vaarden snel vooruit; en ziet, tegen den noen zagen wij in de verte een klein zeilschipje ons te gemoet komen. Het was het 22^e^ loodsschipje van Nieuw-York (1). Wij waren evenwel nog van Nieuw-York op ongeveer 250 mijlen afstand; die loodsschepen steken nochtans niet ver in zee en doorkruisen den

(1) Er zijn er 24, en het is de gewoonte, te wedden over het nummer, hetwelk het aankomend schip draagt.

Oceaan totdat zij een schip ontmoeten : dat verstaat men goed, terwijl er nog al een schoon oordje bij te verdienen valt. Zoodra men zeker was het loodsschip in 't zicht te hebben, werd de driekleurige vlag, welke wij sedert twaalf dagen niet meer gezien hadden, aan den mast opgetrokken, en na een half uurtje sprong de Amerikaansche loods aan boord.

Snel werd er nu voortgevaren en den zaterdag-middag klonk het lang gewenschte : *land!* De Navesink-Highlands stegen allengskens, rechts, hooger en hooger uit de zee op. De oostelijkste punten van Long-Island kwamen ook weldra te voorschijn, maar de avond naderde; de zon, in haren ondergang, stelde ons de wapens van Nieuw-York voor, wij hadden er maar het woord Excelsior bij te voegen; edoch, kans om den zaterdag zelf aan te landen was er niet. Reeds was de baken van Fire-Island verlicht; het was avond, wanneer wij Sandy-Hook, de lichttoren van Nieuw-York voorbij en de Nieuw-Yorksche baai binnenstoomden. De machien stopt; zij was onafgebroken aan het werk sedert veertien dagen en half en wij konden alzoo op het dek den indruk van de baai bij nacht genieten. Van alle kanten waren het duizenden en duizenden lichten. Vóór wij Sandy-Hook bereikt hadden, waren ons reeds op de linkere kust in de verte de lichten van Long-Branch, een der schoonste badsteden dezer streek, te zien gekomen. Nu hadden wij rechts de lichten van Coney-Island, van Manhatten-Beach, sterkbezochte zomerpluatsen, van Leny-Island ; links die van Staten-Island en vóor ons het electrisch licht van de fakkel *Liberty statue* (1) van Bartholdy, hetwelk van zoo verre minder indruk maakt als men het wel zou verwacht hebben. Andere electrische lichten, die nog verder verschijnen, zijn die van Brooklyn-bridge, en van Nieuw-York ziet men alleenlijk eenen lichtdamp, die eene groote wereldstad doet vermoeden.

Den zondag-morgen kunnen wij ons een goed gedacht van de baai van Nieuw-York vormen.

De baai begint aan Sandy-Hook. De intrede is verdedigd door de forten Wadsworth en Richmond, links, en door de forten Hamilton en Lafayette. op de rechter kust. Aan den eenen kant heeft men Staten-Island, aan den rechten Long-Island, op hetwelk Brooklyn gebouwd is. Nevens Staten-Island ontmoet men Jersey-City en op de hoogte Hoboken, Weehaukee en Union-Hill. Meer in 't midden der baai heeft men Ellis-Island en Governor-Island met zijn Castle-William en zijn fort Colombus. Tusschen deze ligt het kleine eilandje Bedloe, pas vier hectaren groot, op

(1) *Liberty enligthening the world.*

hetwelk het standbeeld der Vrijheid prijkt (1). Dit koperen standbeeld staat alzoo bijna juist in 't midden der baai en eene mijl juist voor Castle-garden, punt van Manhatten-eiland op hetwelk zich het eigentlijke Nieuw-York uitbreidt. Dit eiland is van Jersey-City gescheiden door Hudson-rivier en van Brooklyn door East-rivier, die eigentlijk een zeearm is. Deze baai zou reeds door den Florentijner Verrazzani in 1521 ontdekt zijn geweest, maar dit schijnt niet heel zeker. Stellig is het dat de Engelschman Hendrik Hudson, in dienst bij de Nederlandsche Oost-Indische Compagnie, hier den 3 September 1609 aankwam, en in 1612 was Nieuw-Amsterdam op Manhatten-eiland gesticht. In 1697, Peter Stuyvesant Nederlandsche gouverneur van de opkomende stad zijnde, werd deze door het traktaat van Rijswijk aan Engeland afgestaan en bekwam zij den naam van Nieuw-York. Nu hebt gij wellicht, lieve lezer, eenig gedacht van de topographische ligging van Nieuw-York en van hare nevensteden. Mijne pen voelt zich niet bekwaam er eene andere beschrijving van te geven. De baai van Nieuw-York kan vergeleken worden noch aan Lissabon, noch aan Napels, noch aan Constantinopel, de drie schoonste zeesteden van Europa. Zij komt heel anders voor, maar prachtig en hoogst indrukwekkend is zij.

Tegen tien uren stopte *Waasland* voor goed. Eenieder nam afscheid van zijne reismakkers, en de oogen blikten nog eens naar het schip, dat ons gedurende vijftien dagen tot woonst gediend had.

En nu de Nieuwe-Wereld in!

Adolf de Ceuleneer,
Hoogleeraar.

---

(1) Dit kolossaal beeld werd door eene Fransche inschrijving, door den heer Laboulaye ondernomen, aan Amerika, ter gelegenheid der honderdjarige onafhankelijksverklaring, geschonken. Het werd ingehuldigd op 28sten October 1886. Het voetstuk, waarvan de kosten door Amerika bezoldigd zijn geweest, heeft eene hoogte van 154 voet en 10 inchen en het beeld zelf 151 voet 1 inch, aldus eene hoogte van 305 voet 11 inchen. Stond achter het beeld geen huis met twee verdiepen hetwelk den aanschouwer toelaat eene vergelijking te maken, dan zou hij niet meenen dat het beeld waarlijk zoo kolossaal is. Ik zal niet beweren dat het een meesterstuk is, maar in alle geval een ernstig gewrocht; de verhoudingen zijn heel goed en het zal altijd onder de schoone beeldhouwkundige werken dezer eeuw gerekend worden. De kunstenaar Frederik-August Bartholdi, geboortig van Colmar, heeft ook het standbeeld van Lafayette, door Frankrijk aan de stad Nieuw-York geschonken, vervaardigd. Het staat in Union-Square.

HET PAUSDOM.

Gelegenheidsdicht op het priesterjubileum van Leo XIII.

WELK een vloed van jubeltonen
Stroomt nu machtig door 't heelal?
Hoe weergalmt in alle talen
't Een en eenig feestgeschal?
« Leve Leo, paus en koning! »
Luidt het schaatrend ver en wijd,
« Vorsten, buigt voor Leo neder,
« Hij is grooter dan ge zijt!.. »
En de vorsten op hun tronen
Buigen willig en gedwee,
En de fierste mogendheden
Zingen in die zangen meê!..
Dacht hij 't, die het eerst, met laster
Tegen Roomen opgestaan,
Zwoer het pausdom te vernielen,
En zijn zetel neer te slaan, —
Dacht hij 't, dat van liefde aan 't blaken,
Alle volkren in verbond,
Nog het pausdom zouden vieren
Op dees blijden vredestond?
Eeuwen zijn reeds heengevloden,
En zijn trotschheid viel ter neer,
Eeuwen zijn sinds lang verdwenen,
En zijn naam bestond niet meer,...
Maar het pausdom zegevierend,
'Reuzig in zijn jarental,
Bindt nog 't heden en 't verleden
Aan wat morgen worden zal!
Boozen,.. leert dan om uw dwaasheid
Blozen!.. Hoort het zegelied,
Dat in wilde jubeltonen
Machtig uit onz' herten schiet!
'k Zing het pausdom en zijn glorie,
'k Zing der pauzen heerlijkheid,
Daar ze op hunnen troon gezeten
Glanzen van onsterflijkheid!

Onsterflijk is 't gezag, dat boven koningskronen
Verheven, houw en trouw zijn zending bij blijft wonen,
En licht en leven in dees duisternissen spreidt,
Wien 't woord : « Ik ben met u tot in alle eeuwigheid, »
Van hooger toeklonk, met den aanvang zijner dagen,
En leerde 't zegerijk den last der tijden dragen.
Een nieuwe luister brak dan voor onze oogen aan;
Het pausdom naar Gods wil ontstond, en blijft bestaan.
't Zag volkren, beurt aan beurt, aan 't zengend oost verschijnen,
Maar spoeden naar hun west, en beurt aan beurt verdwijnen;
't Zag helden, hemelhoog, als aadlaars in de lucht
Gestegen, 't ruim ontvliên, snelbliksmend op hun vlucht!
En kalm en ongedeerd, na duizenden van jaren,
Verheft het zijn gebied, in 't op- en henenvaren
Der volkren, boven vorst en troon ten glorietop,
En beurt met statigheid zijn kruin ten hemel op. —
Eens zal het nakroost der beschaafde morgenlanden
Den steven wenden naar ons wilde noordzeestranden,
En, oudheên gissend, onder de asch, naast hul en kolk,
De puinen keeren van een uitgestorven volk...
Maar nog zal 't pausdom, in 't vergaan der koninkrijken
Zijn onverganklijk schoon van vroeger eeuw doen blijken!
Nog zal het, op zijn troon gezeteld, als voorheen
Getuige zijn... der wereldwisselvalligheên...
Ja, kome nood en dood, met schriklijk albedwingen,
Den schepter zwaaien om het hoofd der stervelingen,
En al wat wereldsch is besluiten in zijn rijk,..
Het pausdom rust op God en leeft onsterfelijk!
God is het, die 't begaaft met leven en bezieling,
God is het, die 't behoedt voor schennis en vernieling;
Die 't, eeuwen door, met roem, op aller volkren val
Doen zegevieren en zijn rijk verspreiden zal!
Dan, laat den vreugdetoon uit aller herten schieten,
Juicht, die den overvloed der weldaân moogt genieten,
Ons deelgeworden met der pauzen majesteit,
Dat wij geboren zijn in 't licht dier heerlijkheid! —
De tijden zijn niet meer, dat dichterlijke logen
't Vervallen menschdom, aan zijn voeten neergebogen,
Den dartlen troep der goôn, verdwaasd, hield voorgezet,
En vorst en onderdaan deed bukken voor hun wet;
Toen overspeligen, verheven op de altaren,
En God- en eerloosheid met eer vergodlijkt waren;
De tijden zijn niet meer, dat wijze en volksgemeen,
Gedreven op het pad der buitensporigheên,
Voor plomp en nietig stof, met schrik den knieval deden;
Toen menig vrijer geest van 't duister hierbeneden
Wel pogen mocht naar troost en waarheid op te staan,
Maar tot geen hooger licht zijn wieken uit kon slaan,
En dolende in dien nacht van reddelooze ellende,
Voor wat hij kennen moest, alleen zijn dwaasheid kende.
Neen zulke tijden zijn niet meer, neen, 't woest geweld
Dat eens uit Roomen steeg naar 't bloedig oorlogsveld,
En van de volkren offers eischte, in slag op slagen,
En waande van alleen de wereldkroon te dragen,

Is lang verdwenen met zijne opperheerschappij :
Afgodendienst, bedwang en slaven zijn voorbij!
Thans vaart in 't rein azuur een licht van liefde en waarheid,
En giet ons over 't hoofd den dag met al zijn klaarheid :
Der hemelen afgezant, bedienaar van Gods woord,
Verhief het pausdom zijne stem naar ieder oord,
Als honigvloeibaarheid op 't hert der stervelingen,
Met balsem voor de smert en hemelzegeningen.
« Mijn vrienden, « klonk die taal, » ik kom van hemelwaard
« Genaderd, u geluk verkonden op deze aard.
« Verlaat dien ijdlen stoet van ingebeelde goden,
« Die, niets dan schemerschijn, u niets dan leugen boden;
« En stuurt den waren God uw dankend vreugdelied,
« Die, eenig in 't heelal, 't heelal alleen gebiedt.
« Treedt nader, in één rei, te zijner eer, treedt nader,
« Gij broêrs uit éénen stam, gij zorg van d'éénen Vader,
« Die menschgeworden en gefolterd totter dood,
« Voor uwer allen schuld zijn schuldloos bloed vergoot;
« En leerde ons door die daad van spaarloos medelijden,
« Dat zelfverloochening den weg baant naar verblijden. »
Zoo klonk het bij der pauzen optreên; ieder oord
Ontsliep als uit een droom bij 't hooren van dat woord :
De mindre leerde 't zuur van zijnen staat beminnen,
De meerdre zijnen lust naar dwingelandij verwinnen;
En rust en broedermin, geduld, liefdadigheid,
't Werd alles met dien stond de wereld rondgespreid.
Men zag de wetenschap, op reuzige arendspennen
Gedreven, 't dagend licht der waarheid tegenrennen,
Gevierd op stoutre vlucht dan ze ooit genomen had;
Men zag, in 't Kristendom, de fiere Tiberstad
Nogeens gelijk voorheen aan 't hoofd der volkren prijken,
Maar vrede stichten onder staat en koninkrijken!
O Roomen, met den roem der eeuwen rijk belaan,
Wat naam ge ook voeren moogt in uw geschiednisblaan,
't Zij dat uw vorsten, nog bij 't eerste morgenkrieken,
Uw forschen adelaar beproeven op zijn wieken;
't Zij dat uw burgers onder 't dreunend krijgsgeschal,
De volkren siddren doen en duiken in den val;
Dat wereldoveraars uw muren binnendringen,
En duizend monden 't grootsch « Io triumphe! » zingen;
Wat of gij eenmaal waart;... geen roem, o Roomen, straalt
Als 't licht dat heden van uw heuveltoppen daalt!
Wil op geen keizers meer, niet meer op Caesars bogen,
Daar 't pausdom, op hun troon gezeteld, in den hoogen
Zich koestert aan de zon der Godenmajesteit,
En deelneemt, met dien glans, aan zijne onsterflijkheid!
Verhef thans de eedle kruin in 't feestgetij naar boven,
Dat alle volkren u, in 't godlijk pausdom loven...
't Is waar, een staatsgedrocht, een vuige dwingeland
Heeft op uw grijze vest den scepter neergeplant;
't Is waar, uw heerlijkheid verging in nachtlijk duister,
En de eeuwge stad, een wijl, is weduw van haar luister;
Maar wee den aterling, met schande en vloek belaan,
Die God in zijne Kerk dus kwam voor 't voorhoofd slaan;

Hij leeft nog, op wiens woord de vlugge donders varen,
Die ze naar willekeur doet woeden en bedaren,
Hij leeft, die, Maker en Gebieder van 't heelal,
Zijn recht verdedigen, en muiters temmen zal!

En Gij, wien heden alle volken,
Met heilfestoen en feestgeschal,
Hun liefde en dankbaarheid vertolken,
Hoogstralend licht in 't pauzental,
Houd stand... Eens komt de dag van glorie
Waarop m'in eindloos huldebien
U zal, bij 't schaatren der viktorie,
Vrij op den troon gezeteld zien.
Gij hebt den waan der goddeloozen,
Sinds lang gevierd op wereldbuit,
Zijn schande ontmaskerd en doen blozen,
En houdt zijn dolle vaart gestuit.
Daar praalt de glans der wetenschappen
Die vlammend van uw zetel vliet,
Daar ijlt de kunst, met reuzenstappen
Gevorderd onder uw gebied.
De landman van aan de Eberboorden
Verbleekt niet meer, bij de oorlogsmaar,
Die opstijgt uit Germanjes oorden,
En viert in U zijn middelaar.
Europa, wars van 't bloedvergieten,
Europa, vrij van leed, belijdt
In onveranderd rustgenieten
Dat Gij zijn vredestichter zijt.
En daarom komen U de volken,
O wonderlicht in 't pauzental,
Hun liefde en dankbaarheid vertolken,
Met feestgebaar en blijgeschal!
Uw naam blijft ruimte en tijd verachten,
En glanzen zal hij eeuwen door,
Tot bij de verste nageslachten,
Tot in den laatsten zonnegloor.

Leuven. FRANS COUSSENS, S. J.

DRIEMAANDELIJKSCH OVERZICHT.

LETTERKUNDE. — Kon er een wederlandsche prijskamp van dichtkunde voor 't jaar 1887 worden ingericht — geen prijskamp lijk deze die door Wazenaar als valsche munte aan den disch wierd gespijkerd, Aya Sofia van Schaepman zou boven alle gedichten van alle volkeren bekroond worden. De Franschen zouden niet kunnen mededingen met hunne drie heldendichten, verleden jaar verschenen: *Amadis* door den graaf de Gobineau, *l'Anté-Christ*, door Fayet, *Thea*, een gedicht over 't christen leven van P. Sernin-Marie de Saint-André. Geene werken van doorslaande weerde leverden hunne dichters door Pol de Mont in 't Nederlandsch Museum in dezer voege beoordeeld: « Deze allen, zelfs de allerjongsten, leveren de duidelijkste bewijzen, dat zij het ambachtelijke, het stoffelijke van hunne kunst, ten volle meester zijn; dat geen enkel der geheimste, meest verfijnde middelen, om door het afbreken van een vaers, het aanwenden van eenen rijmklank, het te pas brengen van eene cœsuur, een of ander effect te bereiken, hun is verborgen gebleven. Zij zijn, zoo als Sully-Prudhomme hen eens noemde: « des virtuoses accomplis; ils savent leur métier. » De man, die, meer dan elke andere, het zijne bijdroeg, om de dichtkunde van zijn vaderland zulk eene artistieke hoogte, te doen bereiken, is niemand anders dan Leconte de Lisle. »

Pol de Mont schreef ook eene gewichtige studie in de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* over *De jongste richting in onze Nederlandsche Dichtkunst*. Max Rooses had in zijnen derden schetsenboek onze jonge letterkundigen verweten dat ze te veel gedichten en novellen van klein bedied lieten drukken, te veel beuzelarijen die door het volk niet gegeerd en worden. Daartegen kwmt Pol de Mont in de baan gesprongen. In dezer voege schetst hij ons het streven der jonge school.

« *Onder opzicht van den vorm*, — onze prosodie verrijken met den geheelen voorraad schemen en meters van alle tijden en volken; onze taal, vooral door de beoefening dezer vormen, leniger, buigzamer, weeker, welluidender maken, nieuwe rijmwoorden invoeren en de minder gebruikte in zwang brengen;

Onder opzicht der stof, — eenerzijds de heerlijkste onderwerpen der gezamenlijke kunst van alle natiën in onze letteren burgerrecht doen verkrijgen; anderzijds, het innigste leven van ziel en hert eene poëtische uitdrukking doen erlangen.... »

Jan te Winkel schreef eene nieuwe Geschiedenis der Nederlandsche Letteren. Het eerste deel van 584 bl. is uitgegeven. Schrijver staat op protestansch geloovig gebied, terwijl Jonckbloet uit der mate liberaal was. Hij heeft Maerlant met voorliefde behandeld. Bij Friedrich te Leipzich is het volgend belangrijk werk van Dr Schneider verschenen: *Geschichte der Niederländischen Literatur*.

In het *Mag. Litt. et Scientif* (afl. November) schreef Baron Kervyn de Volkaersbeke eene prachtige studie over de *Gedichten* van Alf. Janssens die den meesten bijval verwierven en door uitmuntende letterkundigen hoog geschat wierden.

Fr. Gittens gaf een drama uit *Parisina* naar insprake der gewrochten van den zedeloozen Lord Byron.

Edm. De Geest die in zijnen vertelboek *Dwars door 't Leven* de paden van Zola poogt te betreden wordt door de liberale tijdschriften fel gehekeld.

Wij achten het onze plicht de vier bundels *kindergedichtjes* van Prudens Van Duyse aan de onderwijzers en de leeraars onzer leegste klassen te bevelen. Zij zijn verkrijgbaar bij den uitgever De Seyn-Verhougstraete te Roeselare. In deze gemoedelijke stukjes zijn 't de begaafdheden van dezen dichter die meest uitschijnen.

Eerste fransche oordeelkundigen geven bij Hachette ten prijze van 2 fr. eene verzameling boeken uit over de groote fransche schrijvers. Jules Simon schreef over Victor Cousin, Gaston Boissier over Madame de Sévigné, Albert Sorel over Montesquieu, Caro over G. Sand. Taine zal handelen over Sainte-Beuve.

De laatste vertelboek van Tolstoï bevat een groot getal verhalen en sagen die hij op de lippen van 't volk heeft afgeluisterd. (Ivan l'Imbécile bij Perrin te Parijs).

Makamen en Ghazelen van Van Droogebroeck, verleden jaar door Kanonik Servatius Daems in de *Vlaamsche school* zeer gunstig beoordeeld, verschenen in prachtuitgave bij De Seyn te Roeselare.

Een lijvig werk verscheen te Parijs over Fortunatus : *Faligan*, Histoire de la Légende de Fortunatus. (Ned. Museum.)

In den prijskamp onzer fransche Academie tegen 1 Februari 1889 wordt de vraag over Boendale aldus herschapen: « Men vraagt eene studie over J. Boendale onder opzicht van den staat der samenleving in Brabant ten zijnen tijde. »

Alfred en Maur. Croiset hebben bij Thorin te Parijs het eerste deel eener nieuwe Geschiedenis van de Grieksche Letterkunde uitgegeven. Het handelt over Homeros, de cyclische dichters en Hesiod en bevat prachtige bladzijden over de geaardheid der helden van Homeros en de taal en den trant van Hesiod. Schrijvers volgen Wolf met gematigheid. G. Perrot besprak deze geschiedenis in eene der laatste afleveringen van de *Revue des deux Mondes* en hij schreef eene aantrekkelijke bijdrage om te toogen hoe hij meer hield aan den Homeros der overlevering als aan de Ilias door eene *Société de Gens de Lettres* luidens de kernachtige spreuke van Sainte-Beuve.

Wetenschappen. — In de Jaarboeken van den Oudheidkundigen kring van het Land van Waas verscheen er een merkweerdige opstel van Dr J. Van Raemdonck. Hij werd in den loopenden jaargang der *Vlaamsche School* door den heer H. Van Cuyck ontleed en bekend gemaakt. Dr Van Raemdonck

schreef in 't fransch *Le Pays de Waes peuplé à l'époque néolithique.* M. Van Cuyck wist hetzelfde wetenschappelijk onderwerp in zuiver Dietsch te bewerken.

De heer Van Raemdonck, door den heer De Geest en andere ieverige navorschers geholpen, doorliep geheel het dal der Durme en een deel van dat der Schelde. De kundige zoekers vonden meer als 800 stukken uit het tijdvak van den gepolijsten steen herkomstig. « In het Land van Waas zou het volk uit de voorgeschiedkundige tijden, zijn verblijf doorgaans verkozen hebben in de nabijheid van eene beek of rivier en van een wildrijk bosch, op eene plek hoog genoeg gelegen, opdat het tegen de overstroomingen beveiligd ware, een veruitzicht hadde en niet kon overvallen worden door wilde dieren of door vijanden die het zijne woonplaats wilden betwisten. Het kende het vuur, dit is zeker, en wist zich daarbij van de ruwe keiklompen, wapens en gereedschappen te vervaardigen. Deze silexvoorwerpen gelijken wondergoed van vorm op die der kanten van Bergen; vele echter zijn betrekkelijk klein. » Limburg, Antwerpen, Oost-Vlaanderen bezitten hunne schatten van oudheden uit de steenen tijdstippen herkomstig. Was West-Vlaanderen in die tijden niet bewoond of ligt het aan de onkunde of de onverschilligheid der zanters dat er niets of bitter weinig ontdekt wierd?

In de Afl. van Oct. 87 der *Revue des Q. Scientifiques* verscheen er ook eene allermerkweerdigste studie over de voorgeschiedkundige ontdekkingen in onze vlaamsche gauen. 't Staat daar al geboekt en beoordeeld en bekend gemaakt wat er in de verschillige uitgaven van Maatschappijen te voorschijn kwam.

Twee Belgen, Louis en Henri Siret, hebben gelijk men weet in Spanje tusschen Carthagene en Almerie rond de dertig voorgeschiedkundige woonplaatsen ontdekt. Onze voormenschen hebben daar na de steenen voorwerpen niet het brons maar het koper en later het zilver gebruikt. Dat zou wel kunnen de leering staven van dezen die meenen dat na het steenen, niet een bronzen maar een koperen tijdvak ontstaan is. Leest de beschrijving van al hunne vondsten in de Vlaamsche school 87, bl. 135, en in de R. des Q. Scientif. 3e afl. 87.

't Is genoeg geweten dat de katholieken de ergste vijanden zijn van alle vooruitstrevende wetenschappelijke stelsels. 't Is daarom dat de prediker P. Leroy eenen boek komt uit te geven om het darwinismus te bewijzen. Volgens 't gevoel van verschillige fransche geleerden en strijdt het volgend stelsel met onzen godsdienst niet: de Schepper heeft van het oormoner, het levend wezen geleid tot de volmaakste soorten der zoogdieren en in den anthropopitheek eene ziel ingestort. (Polybl. Nov.)

M. Dollo heeft den handboek van Hoernes over de Paleontologie vertaald en te Parijs bij Savy uitgegeven.

M. De Quatrefages heeft een nieuw werk laten drukken, te weten « les Pygmées » over de verschillige menschenstammen van kleine gestalte die dezer laatste jaren ontdekt wierden.

M. Maspero, een meester in het vak, heeft over Egyptische oudheden bij Quantin te Parijs, ten prijze van 3,50 eenen handboek uitgegeven.

Het eerste deel van den machtigen Woordenboek van V. Gay is volledig: *Glossaire Archéologique du Moyen-Age et de la Renaissance.* Het kost 45 fr. en bevat in 806 bl. den uitleg van

vijf duizend woorden, gesteund op dertig duizend oorspronkelijke teksten en met nieuwe teekeningen opgeluisterd.

Bij Maisonneuve te Parijs verschijnt er eene kostelijke verzameling van boeken over folk-lore. Laatstleden wierden er nog twee uitgegeven : *Traditions Indiennes du Canada Nord-Ouest*, en *Contes populaires* de la Basse-Bretagne. Spanje heeft zijne *Bibliotheca de las tradiciones populares;* onlangs wierd ze met vijf boekdeelen verrijkt ter uitgave van de liederen van Gallicië en de sagen van een enkel dorp in de gau van Oviedo. M. Pitre heeft in Italje het vierde deel zijner *Curiosita populari* over de volksdierenkunde van Venetië uitgegeven. « In de plaats van den *Almanach des Traductions populaires*, die in 1884 voor het laatst verscheen, zal nu een Annuaire des Traditions Populaires verschijnen. » (Ned. Mus.)

In 't Congres van Oudheden en Geschiedenis te Brugge gaf E. P. Van den Gheyn eene merkweerdige voordracht over de Gothen in Crimée. De vlaamsche afgezant Auger Busbecq deed bij eenige bewoners dier streek eene lijst woorden op die P. Van den Gheyn ons voorlei, en giste dat die bewoners afstammelingen van de oude Gothen waren. Die gissing wordt nu door de wetenschap aanveerd.

P. Van den Gheyn bespreekt in de *Précis Historiques de Mythologie* van Andrew Lang. Volgens Lang zijn al de godsdienstige sagen en geplogentheden herkomstig van het tijdstip dat het menschdom nog in eenen wilden en onbeschaafden staat verkeerde P. Van den Gheyn weerlegt eenige der bewijzen van Lang. De engelsche geleerde en kan niet betoogen dat het menschdom uit geenen beteren staat vervallen en is. Hij heeft ongelijk van allen anderen uitleg buiten te sluiten. Vele punten der godenleer zijn zoo laag en zoo plat niet en ontstonden in tijden van hooge beschaving. Lang poogt hier op te steunen dat de sagen van 't een tot het ander volk niet overgingen. Pater Van den Gheyn bewijst dat de verzinsels zoo wel konden overgezet worden van volk tot volk, van streek tot streek als de werktuigen en de oudheden der voorgeschiedkundige tijden.

De *Dietsche Warande* in haar nieuw kleed gesteken bracht ons eene keurige Vlaamsche wetenschappelijke bijdrage over de speeltuigen te Babylon. 't Is nog een bewijs te meer dat het behandelen van een wetenschappelijk vraagstuk in 't Vlaamsch volstrekt onmogelijk is!... Schrijver maakt ons de namen, de beschrijving en de beeltenis der oostersche speeltuigen bekend. « Uit het bovenstaande blijkt opnieuw dat de oostersche volkeren, bij godsdienstige en openbare plechtigheden aan de toonkunst eene eereplaats toewezen. Daarvan had het H. Schrift bewijs genoeg gegeven, doch eene zekere wetenschap wilde dat niet meer aanveerden. Nu spreekt de herlevende oudheidkunde en schijnt het woord te herhalen : « Indien dezen zwijgen zullen de steenen spreken... »

M. Monseur, jonge advokaat van Luik, heeft vijf verzamelingen van Sanskrietsche spreuken uitgegeven, die aan Canakya toegeschreven worden. Die Canakya leefde ten tijde van Alexander den Groote, joeg de Grieken uit zijn vaderland en wordt de Machiavel van Indië genoemd.

Goblet had geantwoord op het streng oordeel van Colinet over zijnen leergang van de geschiedenis der godsdiensten. Coli-

net doet wederom in de aflevering van November der *Revue Générale* de onwetendheid en de onbevoegdheid van Goblet uitschijnen. De Brusselsche hoogleeraar wilt door de Egyptische oudheden bewijzen dat het fetichismus de eerste godsdienst was onzer voormenschen, en hij steunt op het gezag van M. Lefebure. Welnu, M. Lefebure verklaart uitdrukkelijk dat de Egyptische godsdienst zoowel kan voortkomen van de vereering van eenen God als van het fetichismus.

Onder de verslagen van de verschillige maatschappijen mogen de *Annales du Comité Flamand de France* als de merkweerdigste gerekend worden. Het XVIe deel dat onlangs verscheen bevat eene zeer geleerde en zeer klare studie van Ign. De Coussemaeker over de voorrechten, wetten en gebruiken der vlaamsche stede van Belle en eene belangrijke bijdrage van Kanunnik De Haisnes over den Yperschen schilder Broederlam.

Taalgeleerdheid. — Taco H. De Beer schreef eene studie over de woorden en de wendingen die in Wazenaer's *Vlaamschen Jongen* te boeke staan. Hij begint zijn overzicht met de volgende bemerking : « Het is onze vaste overtuiging, dat grooter taaleenheid tusschen Noord en Zuid *moet* ontstaan en daartoe is het noodig, dat we weerkeerig kennis maken met de woorden gehoord en verstaan. » Die woorden zullen met recht iedereens goedkeuring verwerven. De Noord-Nederlanders zullen gemakkelijk *ons* spraakgebruik meester worden willen zij *hunne* taalschatten, *hunne* schrijvers, *hunne* dichters uit de twee, drie laatste eeuwen raad vragen : daar staat er menig woord in eere, daar gaan er vele uitdrukkingen in zwang, — bij Lambert ten Kate bij voorbeeld, — die Taco H. De Beer met een edel inzicht bedoelt, maar die andere Noord- en Zuid Nederlanders als onhebbelijke lompen, en onbruikbare streektaal loochenen en veroordeelen. (Noord en Zuid, Tiende jaargang, n° 5. bladz. 327.)

Onze *Loquela* komt gestadig onzen taalschat verrijken, onze afleidkunde door nieuwen uitleg verbreeden, met de sprake van 't volk de sprake van 't voorgeslacht verklaren. Ook staat ze op vele bladzijden vermeld van den *Glossaire* dien M. Nelis op de saarters der proostdij van Sint Maarten te Yper gemaakt heeft. Die nieuwe taalschat onzer middeleeuwsche oudheidskundige tale is eene uitgave onzer fransche maatschappij van vlaamsche kunde : *La Société l'Émulation* van Brugge.

J. W. Brouwers, opsteller van den *Wet. Nederlander* schreef in zijn n^r^ van 1 Sept. eene lange bijdrage om de gelijkenis te doen uitkomen tusschen het Nederlandsch en het Gotisch van Ulphilas.

Waarom het Gotisch met het hedendaagsch Nederlandsch vergelijken in een geleerd blad? 't Is genoeg geweten dat het Nederlandsch uit de oude frankische, saksensche en friesche tongvallen ontsproten is, en dat het oud saksensch en het oud friesch zustertalen zijn van het Gotisch in den germaanschen taaltak.

De heer Julius Obrie, lid der Vlaamsche Taalkamer drukte in 't Nederlandsch Museum eene zeer geleerde voordracht over het ontwerp tot herziening van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek. Hij getuigt dat de keurraad der herziening vele bastaardwoorden door echte Nederlandsche vervangen heeft en schrijft zelf over rechtszaken in zuivere dietsche sprake, met vele zwierigheid en gemak.

J.-J. Hellemans, van Antwerpen, heeft eenen opstel laten drukken over den gemeentenaam *Poeke*. De oudste gedaante is *Pocsela*. *Sela* is het middelnederlandsch *sele* beteekenende *zaal*, *groote kamer* en verder krachtens het middeleeuwsch gebruik *hof* en *groote hoeve*. In *Poc*, schuilt de saksensche ô, die in middelnederlandsch *ou* en in 't huidig nederlandsch *oe* geworden, in West-Vlaanderen nog op zijn saksensch als lange ô wordt uitgesproken. Vandaar schreef men in de middeleeuwen *Pouke* en behoeft men nu *Poeke* te spellen. *Poksele* nu, ware de woonstede van *Bocco*, *Boksele*, krachtens den stafwissel *b* = *p*, *Poksele* geworden.

Schrijver volgt de ware leerwijze in het vaststellen der naamredens en doet ons heel kundig de wording onzer dorpen en het ontstaan hunner namen uiteen. Is het aleventwel vast en zeker dat *sele* zaal, en van daar hof en hoeve beteekent? In de afleidkunde mag men steunende op het wisselen van klanken en medeklinkers twee bestaande gedaanten vergelijken en van denzelfden wortel afleiden : kan het afleiden eener gedaante, van een verondersteld woord geene misslagen te weeg brengen?

Een afdruk is verschenen van het prachtig werk, *Vocalisme Indo-Européen*, van Saussure, eenen aanhanger van de school der *Junggrammatiker* die de wegen door Bopp en A^en gebaand, vernieuwen.

Skeat gaf het eerste deel uit zijner *Principles of Englisch Etymology*. Toen zijn machtige woordenboek van engelsche afleidkunde verscheen, was hij gelukkig nader kennis te maken met ons Dietsch en verbeteringen uit Vlaanderen gezonden op te nemen.

Volgens M. Malvezin die het woord voerde in eene der laatste vergaderingen van de *Société philologique de France*, komt meer dan de helft der woorden van het huidige fransch van het oudgallisch, en niet van Gallië's overweldigers, de Romeinen. Leest over diezelfde zake, die eene gansche omwenteling in de fransche taalgeleerdheid te wege moet brengen, de studiën van den muntenkenner Serrure in het tijdschrift *Le Muséon*.

In het taalcongres van Amsterdam hield de heer Matthys de Vries « eene puike redevoering over het Nederlandsch Woordenboek, waarvan hij zegde, dat de groote uitbreiding die het neemt, tot eer strekt van de Nederlandsche natie, die in hare rijke taal alle menschelijke gewaarwordingen, gevoelens en handelingen heeft uitgestort en verwekt. Dat het woordenboek niet snel vordert is een gevolg daarvan dat er zoo weinig was voorbereid. Voorts troffen allerlei tegenspoeden de bewerkers. De niet genoeg te prijzen Te Winkel eerst, daarna de onvermoeide Verwijs ontvielen de medewerkers. Ook de heer Cosijn die later den heer de Vries ter zijde stond, moest door zijne benoeming tot hoogleeraar den arbeid staken. Nu heeft de heer Kluyver den heer Cosijn vervangen. De taak is nu zoover gevorderd, dat het alleen op de uitwerking aankomt... Van het zeewezen en den waterstaat heeft de spreker uitnemend groote woordenverzamelingen. » (Vlaamsche School 1887, bl. 161.)

« Am. Joos laat zijn *Spraakkunst van Maerlant*, die we reeds aankondigden, in *Rond den Heerd* drukken. Als monographie is zij onvoldoende; als wetenschappelijk werk is zij, na de boeken van Franck en Van Helten te gebrekkig » (Ned. Museum 1887, bl. 197.) 't Zijn er die in lijvige en duistere boeken voor de geleerden werken; 't zijn er die in korte en klare boeken met

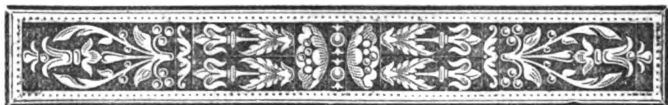
een wonder gemak vele wijsheid aan allerhande lezers mededeelen. M. Joos wilt de spraakkunst verbeteren ten voordeele van het onderwijs, ter oorbaarheid van sprekers en schrijvers : daarom tracht hij de schatten der volkstaal en de geschiedenis der spraakregels aan iedereen bekend te maken om alzoo de taalwetten die daarop gesteund gaan door iedereen te doen aanveerden. Zijne korte spraakkunst van *Jacob van Maerlant* wierd afzonderlijk gedrukt. Nu drukt hij in *Rond den Heerd* de *korte spraakkunst van Anna Bijns*. Met aantrekkelijke opstellen in 't *Katholiek Onderwijs* poogt hij de onderwijzers voor de goede zaak der volkstaal te winnen.

Ter gelegentheid van het Taalcongres te Amsterdam wierd er door den boekhandelaar De Vries een prachtige Catalogus uitgegeven van Boeken over Nederlandsche Taal- en Letterkunde.

Goede lezers die begeert eenen schoonen vlaamschen boek te koopen en met uitnemend veel genot te lezen, koopt *Oud Nederland* van Johan Winkler bij C. Ewings te 's Gravenhage uitgegeven. Dit werk bevat zeer aantrekkelijke opstellen over den oorsprong onzer voorouders, over friesche en vlaamsche zeden en gebruiken, twee prachtige reisbeschrijvingen over West- en Fransch Vlaanderen, eene verhandeling over de volkstaal komende tot het volgend besluit : « Men verjonge vryelik ons aller dierbare moedertaal met het frissche bloed der ware, der levende volksspreektaal in heure edelste uiting, uit al de gewesten en gouen van Oud-Nederland ».

J. Claerhout.

BOEKBEOORDEELING.

Studiën over het leven en de werken van Karel van Mander, dichter, kunstgeschiedschrijver en schilder, door LEOPOLD PLETTINCK. Tweede vermeerderde en merkelijk verbeterde uitgave. Gent, S. Leliaert, A. Siffer en Cie, 1887, (fr. 2,00). — Er doet zich sedert eenige jaren in onze letterkunde een zonderling verschijnsel op. Niet zoodra is er een nieuw werk van de pers gekomen, of 't wordt opgehemeld of als een nietswaardig ding afgekeurd en in den grond geboord, naar gelang de schrijver tot de eene of de andere staatkundige gezindheid behoort, zoo 't niet, vooral wanneer het wezenlijke verdiensten bezit, op eene stelselmatige wijze wordt doodgezwegen. Eene gezonde, onpartijdige letterkundige critiek is in onze dagen eene zeldzaamheid, en wat er te dien opzichte door bevoegde mannen, met het oog op taal- en stijlzuivering, is geschreven geworden, schijnt voor alsnog « boter aan de galg » te zijn gebleven. De tijd is voorbij toen DAVID, o. a., in zijne *Tael- en Letterkundige Aenmerkingen* de werken onzer schrijvers op den keper beschouwde en vrank en vrij met de onnauwkeurigheden, die hij er in opmerkte, voor den dag kwam. En nochtans heeft de goede man er niet weinig toe bijgedragen om schrijvers als CONSCIENCE, die in den beginne van taalzonden niet waren vrij te pleiten, op de rechte baan te helpen en om onze letterkunde op de hoogte te brengen, waarop wij ze over het algemeen, ten huidigen dage beschouwen mogen.

Voortdurend treffen wij in anders goed geschrevene lettergewrochten eene menigte verkeerde uitdrukkingen, wendingen en vormen aan, waarop vroeger te recht met afkeuring gewezen werd. Velen onzer jonge letterkundigen vooral schijnen er niet genoegzaam op bedacht te zijn dat het niet volstaat eenige verzen te kunnen aaneen lijmen of eenige volzinnen op 't papier te stellen, om op den naam van schrijver te mogen aanspraak maken. Zoo lang zij niet eerst hunne taal grondig hebben leeren kennen en werken kunnen voortbrengen, die onder opzicht van taal en stijl, den toets der critiek kunnen doorstaan, zullen zij best doen zoo laat mogelijk er toe te besluiten de vruchten hunner studie aan de drukpers toe te vertrouwen.

Dit zij gezegd zonder onze opkomende letterkundigen te ontmoedigen of hen in hunne loffelijke pogingen tegen te houden. Het baart ons integendeel een onuitsprekelijk genoegen de rei onzer schrijvers gedurig aan te zien vergrooten, overtuigd als wij zijn dat iedere nieuwe aanwinst tot roem en voordeel der volksgeluk betrachtende Vlaamsche zaak, tot meerdere verheffing en verheerlijking onzer geliefde moedertaal strekken zal.

Onder de jongst zich bekend gemaakt hebbende Vlaamsche

letterkundigen, wien het niet, als vroeger zoo velen, te doen is met flauwiteiten voor den dag te komen, maar ernstige, degelijke gewrochten te leveren, bekleedt de heer Plettinck reeds eene voorname plaats. Zijne studiën over het leven en de werken van Karel van Mander, waarvan de tweede druk eenige weken geleden het licht zag, leveren het bewijs op dat het niet noodig is met liefdeshistorietjes of versjes aan de maan of een kabbelend beekje op te treden, om schrijver te worden. Met echt vaderlandschen ijver bezield, begreep hij dat ons volk, te lang en te veel reeds op romans en wat verder de lichte literatuur uitmaakt verslingerd, krachtiger geestesvoedsel behoeft, en 't is daarom dat hij het zich tot plicht rekende den beroemden zoon zijns geboortedorps eene eerezuil te helpen oprichten, welke hem maar al te lang is ontzegd geworden.

Het ligt in ons bestek niet, het werkje van den heer Plettinck te ontleden noch eene beoordeeling te leveren in den zin als wij wenschten dat er over ieder nieuw letterkundig voortbrengsel geschreven wierde. Wij zullen ons derhalve bepalen met te zeggen dat de schrijver in de voorhandige uitgave van zijn boek ruimschoots rekening gehouden heeft van de hem destijds gedane opmerkingen, en dat hij met dezer gegrondheid te erkennen wijselijk gehandeld en getoond heeft geen dier onverbeterlijke koppigaards te zijn, die de hun aangewezen feilen voor goed houden en hunne recensenten voor ellendige vitters en wat zoo nog al meer uitschelden.

Eene vergelijking van 's heeren Plettinck's *Karel van Mander*, in 1886 verschenen en in *Het Belfort* niet ongunstig beoordeeld, met de ons toegezondene *Studiën*, laat op den eersten oogslag zien dat het hier waarlijk eene « verbeterde en merkelijk vermeerderde uitgave » geldt. Zoo treffen wij er met genoegen eene lijst in aan van verouderde woorden en aanteekeningen op het gedicht : *Strijdt tegen onverstandt*, waarin de Meulebeeksche kunstenaar niet alleen zijnen voorganger Coornhert op zijde streeft, maar zelfs, naar Van Duyse's oordeel, den destijds hooggeschatten Spieghel in vloeiendheid den loef afsteekt.

In welke omstandigheid Karel van Mander zijne opvoeding ontving; hoe hij schilder en, tegelijk met dichterlijken aanleg bedeeld, een der vurigste rederijkers van zijn tijd werd; hoe hij vervolgens naar Italië toog om zich in de studie van de werken der groote meesters te volmaken, en na een tweejarig verblijf aldaar naar zijn geboortedorp terugkeerde, alwaar hij door de bevolking met geestdrift onthaald werd; welke wederwaardigheden hij hier ontmoette, die hem deden besluiten zich naar Haarlem te gaan vestigen, in welke stad hij eene schilderacademie stichtte en zijne voortreffelijkste lettergewrochten en schoonste schilderstukken voortbracht; en hoe hij eindelijk, met roem en eer beladen, in het heerlijke en kunstlievende Amsterdam overleed, dit alles wordt ons door den heer Plettinck in eenen geleidelijken stijl, met eene welgelukte bespreking van Van Mander's letterkundigen arbeid, voorgesteld, zoodat wij ons niet onthouden kunnen er den veelbelovenden jongen schrijver hertelijk mede geluk te wenschen.

Wat er hier en daar op de taal nog zou te zeggen vallen, laten wij liefst in onze pen, den wensch uitdrukkende dat de heer

Plettinck door onafgebroken studie het nog verder moge brengen en ons weldra een nieuw letterkundig voortbrengsel, even nuttig en leerrijk als het hier besprokene, late te gemoet zien.

J. B.

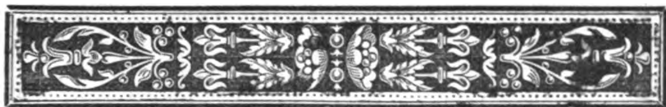
Les Van Artevelde et leur époque, par Mgr. A.-J. Namêche, Louvain, Ch. Fonteyn, 1887, in-8°. — Onder dezen titel geeft de hoogwaarde Rector emeritus der Leuvensche hoogeschool eene tamelijk uitvoerige schets over den toestand der stad Gent en van 't graafschap Vlaanderen tijdens de beide Arteveldén. De geleerde historieschrijver benuttigt vooral de schriften van FROISSART en KERVYN DE LETTENHOVE en verklaart zich alleszins gunstig aan den « wijzen man » van Gent.

Jammer dat hij de rekeningen onzer stad (reeds gedrukt, wat Jacob's tijd betreft) niet heeft geraadpleegd. In eene tweede uitgave van het boek zouden wij eenige onnauwkeurigheden willen weggelaten zien; b. v. bl. 11 wordt gezegd, dat een Goethals « docter solemnis is geweest aan de Sorbonne, te Parijs; — het is thans eene uitgemaakte zaak, dat de beroemde Gentenaar gezegden naam niet droeg. — Bl. 15 staat er, dat de Bijloke buiten 't rechtsgebied lag van de Gentsche schepenen. Zou dit wel zoo zijn? — Eindelijk bl. 153 stuit men op de onderstaande regelen : « La commune « de Gand était parvenue alors (en 1365) à l'apogée de sa puissance « et de sa richesse. *Sa vaste enceinte renfermait une population de quatre cent mille habitants.* » — Waar die 400,000 menschen te Gent zouden gewoond hebben? In 1365 waren er, buiten de kuip der stad en de St.-Pieterswijk, meer onbehuisde dan behuisde plaatsen, en dan nog hadden verreweg de meeste woningen maar eene, hoogstens twee verdiepingen. Toen ook stonden de huizen niet zoo dicht bij elkaar als heden, en daar waren er geene door drie vier of vijf gezinnen betrokken, gelijk men er nu met honderden telt. Gent heeft, sedert eene halve eeuw, de helft meer woningen gekregen en telt nog maar ongeveer 140,000 zielen. In de XIVe eeuw kan de bevolking hier de 50,000 niet overtroffen hebben.

Het werk van Mgr. de Namèche is geschreven in eenvoudigen, klaren, vloeienden stijl, en de lezer zal er geene vermoeinis of verveling bij opdoen. De druk is bijzonder sierlijk.

D.

KRONIJK.

Davidsfonds. — Op Zondag 11 December hield de Gentsche afdeeling voor een talrijk en uitgelezen publiek de prijsuitdeeling aan de bekroonde leerlingen in hare prijskampen voor lager en middelbaar onderwijs. Prachtig en welgelukt feest dat in het beste aandenken zal blijven bij al de aanhoorders. Het feestkoor ter eere van de heeren Claeys en de Potter, door MM. Van der Sloten en Bultynck vervaardigd, ter gelegenheid hunner benoeming tot leden van de Vlaamsche Academie, werd er op uitgevoerd, en de Eerw. heer H. Claeys sprak eene van die redevoeringen uit welke niet alleen boeien en verheffen maar ook overtuiging mede brengen. Het onderwerp zijner voordracht was « De liefde tot de moedertaal aan de kinderen in de scholen in te prenten ».

Op de feestelijke vergadering van Februari zal Senator Lammens het woord voeren.

— De afdeeling Borgerhout, rusteloos in haar werken en haar streven, hield op 11 December een toonkundig feest, opgeluisterd met eene merkwaardige en welsprekende voordracht over de Fransche naäping hier te lande, door M. J. Van der Voort.

In hare verkiezing koos zij tot bestuurleden de heeren Rosseels onderwijzer, en Di Martinelli, vrederechter.

— Op 2den Kerstdag heeft de wakkere Vlaamsche Senator M. Lammens uit Gent, succes genoten in het *Davidsfonds* van Brugge, met eene voordracht over de oude Christelijke gebruiken in de huisgezinnen.

Het Vlaamsch in de Kamers. — Gansch December is er gehaspeld en getwist over Vlaamsche tolbedienden, Vlaamsche officieren en in het algemeen over Vlaamsche ambtenaren. Men moet waarlijk in België zijn om van den eenen kant zulke kleingeestige en hatelijke tegenkanting te vinden en langs den anderen zulke karakterlooze flauwhartigheid. Men vroeg eene geringe rechtsherstelling, eenen maatregel die zich zelven opdringt in alle ernstig leger, namelijk dat de officieren ten minste oppervlakkig de taal kennen hunner soldaten en van het land, waarin zij moeten leven en mogelijks geroepen kunnen worden te oorlogen, en ondanks de billijkheid en zelfs de noodzakelijkheid der zaak, zijn er mannen die eerder een rassenstrijd en de verbrokkeling van België

zouden verwekken dan toetegeven op een punt van rechtvaardigheid en van gezond verstand. Men verstaat dat MM. Frère en Bara het vaderland onder de voeten zouden trappen om weer aan het bewind te komen, maar dat de meerderheid der Hoogekamerheeren achteruit deinst voor het getier van eenige politieke avonturiers zonder princiepen en zonder ander doel dan persoonlijke heerschzucht, dat is treurig en onverstaanbaar. Het Vlaamsch zal op denzelfden voet staan als het Fransch voor het getal punten bij de examen onzer toekomstige officieren, doch dat zal niet beletten dat zij perfect hun exaam zullen kunnen afleggen zonder een woord te kennen van de taal hunner manschappen. Is ons leger een ernstig leger, is het geen leger van parade, en heeft het iets van hetgeen men van zelf bij den krijgsman waant, het is te zeggen edelmoedigheid, loyauteit, weerdigheid en toewijding, ons officierenkorps zelf zal protest aanteekenen en eischen dat er recht geschiede en niet gehandeld worde tegen rede en verstand. Het amendement-Graux in het Senaat gestemd moet weder voor de Kamer, het is te hopen dat M. Coremans en zijne vrienden hoog het vaandel zullen houden der billijkheid en der rechtvaardigheid.

Eere aan M. Coremans, M. Jacobs en hunne vrienden, eere aan M. Hanssens, die alhoewel Waal en liberaal met volharding zijn amendement verdedigd heeft, eere aan Senator Lammens, Van den Bemden, Van Put, Wettnall, de Grünne, Van Ockerhout, Legrelle en Bethune die tot het laatste zich verzet hebben tegen het besnoeien en het verminken van het amendement-Hanssens, dat slechts een minimum kon zijn.

De wereld is verkeerd, de ambtenaars zijn voor het volk niet gemaakt maar omgekeerd het volk voor den ambtenaar...! Ons leger is er niet noodig om desnoods het vaderland te verdedigen, maar wel om aan officierkens het mogelijk te maken officierkens te zijn geborduurd en verguld op snee.... Het onvaderlandsch, hatelijk en trotsch woord van M. Frère zal blijven als de uitdrukking van den onwil tegen de Vlamingen « ik wil geen Nederduitsch spreken ».

Vlamingen op! geen gepaai meer met beloften. Laat de Koning gevoelen dat hij de Koning moet zijn van de Vlamingen gelijk van de Walen, want ontegensprekelijk is hier weerom de koninklijke steert in het spel. Eischt daden. Velen onzer gekozenen hebben zich aan het vuur van het gouvernement gewarmd en hebben gelijk Petrus hunnen meester verloochend!

De verontwaardiging over het gezegde van M. Coremans dat eene eigene taal een bolwerk is der nationaliteit, was enkel comedie. De geschiedenis en de enkele rede getuigen van de waarheid van dit aphorisme, en met het oog op ons tweeledig België is het vroeger nog gezegd door Walen en vreemdelingen zelfs.

Baron de Gerlache schreef: « Heden gelijk vroeger is het in

de borst van Vlaanderen, dat het hart van België het hoogste en het warmste klopt. » Mgr. Namèche: « Zoowel bij de Walen als bij de Vlamingen van jongs af aan de kinderen Vlaamsch aanleeren, zou het sterkste palladium, de heilzaamste waarborg zijn van de onafhankelijkheid van ons vaderland »; Mgr. Laforet : « Ik ben van degenen die denken dat men dienst bewijst aan de Belgische nationaliteit, als men dienst bewijst aan de Vlaamsche taal. » Mgr. de Montpellier : « Weest Vlamingen, blijft Vlamingen in uwe zeden, in uwe letterkunde, in uw onderwijs, 't is een Waalsche bisschop die de Walen geerne ziet, die u dezen raad geeft. » Kardinaal Dechamps : « Ik zet u aan om uwe Vlaamsche taal te beoefenen, ik zie er eene waarborg in van nationaal behoud. » Mgr. Mermillod: « Bemint en beoefent altijd het Vlaamsch, die taal is 't die uwe goede Vlaamsche zeden redt en redden zal, het Fransch is het voertuig der omwenteling. »

Vlaamsche Academie. — Donderdag 27 December laatst hield zij hare plechtige openbare zitting, te Gent, in eene der zalen van het gouvernementshotel. Het lokaal was proppens vol en de heer Gouverneur vereerde de zitting met zijne tegenwoordigheid.

Waren aanwezig de heeren: Alberdingk Thijm, Claeys, Coopman, de Pauw, de Potter, De Vos, Gailliard, Génard, Gezelle, Hansen, Hiel, Mathot, Micheels, Obrie, Roersch, Snieders, Stroobant, Van der Haeghen, Van Droogenbroeck, Willems, effectieve leden; Bols, Broeckaert, Delgeur, Haerynck, Prayon, Schuermans, Sermon, J. Willems, briefwisselende leden; Arnold, Johan Bohl, Mgr Everts en Habets, Nederlandsche eereleden. De heeren Daems, De Laet, Dodd, Nolet en Stallaert hadden zich voor ziekelijkheid laten verontschuldigen.

De heer Voorzitter Willems hield eene boeiende en leerrijke redevoering over de pogingen die sedert de jaren 30 gedaan geweest zijn om eene Vlaamsche Academie interichten, en besprak ter dier gelegenheid al de groote namen onzer letterkunde zooals J. Willems, David, Bormans, Van Duyse, Van Ryswyck, Ledeganck, De Cort, Snellaert, Blommaert, Conscience, Heremans, enz. Hij eindigde met in vertrouwen de leiding der Academie voor 1888 in de bekwame handen over te geven van Jonker de Pauw.

M. Hiel, zelf belet zijn prachtig gedicht aan Van Maerlant te lezen, liet het voordragen door den Heer Hanssen. Zelden hoorden wij keuriger voordracht van verzen, zoo kundig wist de lezer het zingende van de maat en het kleppen van het rijm te onderdrukken dat men zou gewaand hebben vloeiende proza te hooren.

Pastoor Claeys belast met de lofrede van Vondel sprak eene boeiende en heerlijke rede uit waarin hij nogmaals de maat gaf zijner dichterlijkheid en zijner grondige kennis van letterkunde en schoonheidsleer.

Deze drie voordrachten ontleden ware ze verminken, liever verzenden wij de lezers naar de *Verslagen der Academie* waarin zij opgenomen zullen worden.

De zitting eindigde met het afkondigen van den uitslag in de prijskampen.

Eerste vraag. Oud germaansche Taalkunde: De gouden eerepenning van fr. 600 is toegewezen aan M. Van Moerkerke leeraar aan de hoogere burgerschool te Utrecht.

Eervolle meldingen met bronzen eerepenning zijn toegekend ex œquo aan handschriften n[rs] 4 en 5 met de kenspreuken « Die sprache fliest nicht aus der grammatik sondern die grammatik aus der sprache. » « Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. »

Tweede vraag. Middelnederlandsche taalkunde. Gouden eerpenning van fr. 600 aan M. L. D. Petit, conservator der drukwerken aan de bibliotheek der rijkshoogeschool te Leiden.

Eervolle meldingen met bronzen eerepenning aan de handschriften 2 en 4 met de wederzijdsche kenspreuken « Mijn werk en was geen spel, Maar lastig was 't als mijnwerk », « ten wert nye meester gheboren. »

Derde vraag. Taalzuivering. Gouden eerepenning van fr. 600 ex œquo aan de heeren : J. Craeynest leeraar in Sint Lodewijks te Brugge en J. Broeckaert letterkundige te Wetteren.

Voor de 4[de] en 5[de] vraag worden de prijzen niet toegewezen en de 6[de] vraag was onbeantwoord.

M. Broeckaert voornoemd deed zich kennen als de schrijver van het handschrift N° 2 met de eerste eervolle melding vereerd voor de tweede vraag.

Het Belfort biedt zijne beste gelukwenschingen aan zijne ekroonde medewerkers MM. Broeckaert en Craeynest.

Sterfgeval. — Jules Van Praet, minister van 's konings huis, is den 28 December laatst te Brussel christelijk overleden. Sedert drie jaren was hij blind, hij werd geboren te Brugge in 1806.

Onderscheiden diplomaat, fijne kunstminnaar (hij bezat eene der schoonste schilderijgalerijen) was hij ook een bekwame letterbeoefenaar. Hij schreef onder andere *Histoire des communes flamandes* en *Essais politiques sur l'histoire des derniers siècles.*

ONZE BOEREN,

VOLGENS DE

MIDDELNEDERLANDSCHE DICHTERS.

IETS dat de aandacht van elken liefhebber der Middelnederlandsche letteren zeker niet zal ontsnapt zijn, is de eenzijdige voorstelling van den veldbewoner in tal van oude gedichten — liederen, sproken, romans, fabelen en didactische poëzie. Geen ander landgenoot is in zulk ongunstig, ja hatelijk daglicht gesteld; de niet altijd vleiende schets van den wethouder, van den edelman, van den monnik zelfs, aan wie men velerlei ondeugden ter laste legt, is niets in vergelijking met de doorgaans ruwe aanvallen tegen den dorpeling. Er is schier geene slechte hoedanigheid, geen euvel, of men geeft ze op als eigenschap van het landvolk. Poëten uit het noorden gelijk uit het zuiden van Nederland, wijsgeeren evenzeer als kroniekdichters en minnezangers slaan denzelfden toon van versmading en verachting aan, van zoo haast het woord *dorper* in hunne pen valt; ja men zou zeggen er was een palm te winnen voor dengene onder hen, die den Nederlandschen boer met de zwartste kleuren zou hebben afgemaald, die hem de laagste en verachtelijkste rol zou hebben doen spelen....

Was deze waarlijk zoo onheusch, zoo onbeschaafd, zoo ruw en boosaardig als de oude rijmstukken ons willen diets maken? Was de aanzienlijke stand der veldbewoners inderdaad een vlek in de natie, die veeleer toorn dan mede-

lijden, veeleer verachting dan minzaamheid verdiende? Wat had hij gedaan om op zulke ongenadige manier behandeld te worden? hoe leefde hij, wat was zijn streven, zijn arbeid?

Noch romans noch kronieken melden er iets van; men verwijt, maar haalt geen feiten aan. Nu, wat de dichters vergaten, leert de geschiedenis, die met bewijzen inderdaad optreedt als wreekster van de verongelijkten, 't zij deze bekleed zijn met het vorstelijk hermelijn, met de fluweelen of zijden toga des magistraats, of met den groven kerel, die de leden van den landbouwer tegen de guurheid des weders beschutte.

Wat de boer in Vlaanderen en in Zeeland, in Gelderen en Brabant verrichtte? Een arbeid zóo zwaar en lastig als onze eeuw er, althans in 't welbebouwde Europa, geen denkbeeld van heeft. Hij wrôcht en slaafde in 't dampenbarend moeras, dat hij droog te malen had; in het dichte woud, dat van gevaarlijke ondieren te zuiveren en gansch uit te roeien was; in de naakte heide, welke zijn zweet zou vruchtbaar maken; op de schorre en aanslibbing van stroomen en rivieren, ja van de zee zelve, die hij voet voor voet veroverde en tot akker of beemd herschiep — een reuzenwerk waar het eene geslacht na het andere al zijne kracht, al zijne inspanning, al zijne vlijt aan ten offer bracht. En dat het wèl werd verricht, bewijst ons de ontzaglijke gedaanteverandering, welke geheel Nederland in betrekkelijk weinig tijd heeft ondergaan: wij leven thans op eenen bodem gekenmerkt door de hoogste vruchtbaarheid, doch waar zonder jacht, of vischvangst de eerste bewoners de grootste moeite hadden in hun bestaan te voorzien; wij wandelen, als het ware, in een weelderigen lusthof, waar aanvankelijk zee en stroomen hunne baren dreven of de naakte heide niets dan onkruid voortbracht.

Ziedaar de taak van den Nederlandschen boer, eene taak van jaren en eeuwen, volbracht met geduld, met onderwerping en liefde. Wie is de geschiedschrijver, wie de dichter die één woord gerept heeft van ontmoediging,

van plichtverzuim, van opstand onder het Nederlandsche landvolk, uit hoofde van zijn zoo hard, ongunstig lot?

Verder : schoten onze boeren te kort bij 't vervullen der vaderlandsche plichten? weigerden zij hunne diensten aan den land- of dorpsheer, wanneer deze door den vorst ter heirvaart was opgeroepen? Verdedigden zij zich minder dan de stedelingen, spaarden zij hun lijf en hun bloed in den kamp?

Wij zeggen meer : droeg het landvolk in vroeger tijden, zooals nu, niet den meesten last, stond het niet bloot aan het grootste gevaar in de dagen, weleer zoo veelvuldig, van veete, beroerte en oorlog? Wanneer stadspoorters gewapend uittrokken en de kasteelen vernielden der leenheeren, die tot de tegenpartij behoorden, werd ook het eenig bezit van den boer ongenadig vernield : de akkers werden platgetrappeld, de schuren in brand gestoken, de hoeven geplunderd. En tot loon van den zuren arbeid onder den blooten hemel, tot erkenning eene nooit wankelende verkleefdheid aan orde en wet, ter vergelding van de ontzaglijke verliezen, die de landbouwende stand reeds in de vroegere middeleeuwen lijden moest — niets dan hoon, schimp en verguizing bij de welbespraakte verbreiders der beschaving, bij de fijngemanierde zangers der edelen en der burgerij!

Slaat den *Reinaert* open — reeds in het 13e en in het 30e vers van het eerste boek stelt de dichter de *dorperen*, of onbeschaafden, op ééne lijn met de *doren* of dwazen. En wie onzer kent niet dat lied vol haat en wraakzucht, gericht tegen de landwerkers van het westkwartier, de Kerels :

« Wi willen van den kerels zinghen :
Si sijn van quader aert! »

zingt de dichter der grooten hun toe. En hij verwijt hun, in bitse taal, de armoede, in welke zij slaven, de sobere spijs, met welke zij zich moesten bevredigden :

« Enen groten rucghinen cant
. . . .
Als hi wil gaen ter plouch »

Hij verwijt hun ook hunnen geest van tegenstand ten opzichte van de landheeren-verdrukkers :

« Si willen de ruters dwinghen
. . . .
Sine dochten niet zonder bedwanc. »

Het is waar — slechts weinige middelnederlandsche dichters gingen den boer zoo hard aan het lijf als de zanger van het kerelslied; de meesten gewagen van hen enkel met minachting of met medelijden, wijzende op zijne feilen en gebreken in elke omstandigheid, waar 't pas geeft, of niet. Wil men eene gemeene handeling kenschetsen? De boer zal tot voorbeeld dienen:

« Die dorper hi doet *dorpernie:*
Sinen dienst en gerdic nie,
Want hi es fel ende sonder genaden
Ente altoes in quaden raden » (1).

Zóó geeft ook der *Leken Spieghel* te kennen, waar hij zegt:

« Van uwen viant en spreekt gheen quaet:
Dat is een *dorperlike* daet » (2).

Onder gemeenheid werd destijds ook oneerbaarheid verstaan, gelijk in « *Een abel spel ende een edel dinc van den hertoghe van Bruyswijc,* » waar « Florentijn, die maghet, » tot den hertog spreekt :

« Nu seldi oec van mi ontfaen
Al dat u edel herte begheert
In reinen aerde, ridder weert,
Al sonder eneghe *doerpenie.* »

In *Ferguut* heeft het woord *dorperheid* dezelfde beteekenis:

(1) *Die Rose,* vs. 2,021.
(2) IIIe B., c. 3, vs. 101-102.

« Wi hadden se lief ende si ons,
Al dat wi hadden was gemene,
Het hadde geduert van kinde clene,
Sonder eneghe *dorperheden*. » (1)

Nog erger: wat den mensch het meest verlaagt en onteert is opgegeven als een euvel des landmans :

« Dus so wort gewroken sture
Die *dorper* zonde iegen nature » (2)

Geen wonder dan ook, dat ontucht en overspel gezegd werden dorperlijke handelingen te wezen:

« Wat segdi, « sprac ic, » dorper fel,
Soudic beeten of tfelt
Ghelijc enen wive die wint ghelt
Dorperlic met haren lichame? » (3)

« Du heefs gherooft Urias wijf,
Ende heefstene versleghen mede,
Om te deckene dine *dorperhede*. » (4)

« Du heves enen heilegen man
Met dinen onreinen handen
Hier vermort te dinen scanden,
Ende wils mi houden levende mede,
Om te vulbringene dine *dorperhede*. » (5)

« Dat geen man van sinen wive
Ne sciede, soene ware van haren live
Niet goet, of *dorpernie* begare. » (6)

Onbillijkheid, onheuschheid zijn mede dorperlijke manieren. MELIS STOKE immers zegt:

(1) Vs. 3,652.
(2) HUYDECOPER, op MELIS STOKE, 1,533.
(3) *Beatrijs*, vs. 349.
(4) *Rijmbijbel*, vs. 10,304.
(5) JACOB VAN MAERLANT, *Spieghel historiael*, IIIe p., IVe B., IIII, vs. 14.
(6) JACOB VAN MAERLANT, aangehaald bij MELIS STOKE, I, 533.

« Dat waer grote *dorperhede*
Dat ic bi namen prijs hier gave. » (1)

Een gevoel, dat den mensch verteedert en verheft, dat hem sterk maakt tegen alle nooden en beproevingen, dat hem als 't ware bovennatuurlijke krachten schenkt en gevaar en dood kan doen trotseeren — de liefde — milde zonnestraal in 't aardsche leven — dat gevoel kent de dorpeling niet, en dit wel volgens JACOB VAN MAERLANT :

« Alrehande edele fruut
Comt van minnen uut ende uut,
Die noyt dorper en kinde. » (2)

Eer en gerechtigheid zijn den boer geheel en al vreemd, meent VAN HILDEGAERBERCH :

« Hoe soude een *dorpers* hert bekinnen
Gherechticheit of eer te minnen? » (3)

En nog eens wordt dit strenge vonnis bijgestemd door JACOB VAN MAERLANT :

« Maer reine edelheit es een traen,
Die dorper herte nie conste ontfaen.
Die gevet, door smenscen beden,
God in sire miltheden. » (4)

Verwacht dus geene vriendelijkheid van hem, die handelt als een boer :

« Hi dede mi grote hovescelt
Jane dadic dan grote *dorperheit*
Soudict hem onvergouden laten. » (5)

(1) Xe B., vs. 86.
(2) *Wapene, Martijn!* vs. 669.
(3) *Gedichten*, bl. 219, vs. 71.
(4) *Wapene, Martijn!* vs. 581.
(5) *Waleweic*, vs. 4.924.

« ... Ondanckelicheit
Is die meeste *dorperheit*
Die in die werelt mach wesen. » (1)

Al wat slecht, boosaardig is wordt dan ook bij boersche handeling vergeleken. Een huichelaar doet denken aan den dorper :

« Hine slachte den ghenen niet
Die men nu achter lande siet,
Die hem herde sempel toghen.
Ende heilich voor der lieden oghen,
Die in therte *dorper* sijn. » (2)

Na al het voorgaande is het derhalve geen wonder, dat de boer beschouwd werd als een lafaard, als een verrader. Wij lezen bij JACOB VAN MAERLANT :

« Hi es *dorper*, die sinen viant
Slaet aldaer hi leget int sant. » (3)

En op eene andere plaats bij denzelfden dichter :

« So quamen wj al te hant
Aen der quader Fenicen lant.
Dits volc dat ghene Goden en kent;
Dorperlike es hi ghescent (4)
Die daer comt... »

Elders nog in denzelfden zin :

« Hets *dorperheit* te doene scande
.I.man in vremden lande. » (5)

Gemeene, slechte handeling gaat gepaard met grofheid van tong en taal. Nutteloos eedzweren en vloeken zijn derhalve 't gedoen van den boer :

(1) *Leken Spieghel*, IIIe B., c. 2, vs. 106.
(2) *Theophilus*, vs. 101.
(3) *Spieghel historiael*, VIe Boek, vs. 37,
(4) *De Troyaensche Oorlog*, vs. 438.
(5) *Esopet*, bl. 327.

« Up eenen dach, makic hu cont,
Hadde dese gheselle verdobbelt al
Dat hi hadde, groot ende smal,
Beede ghelt ende pande,
Dies wart hi herde quaderhande,
Ende zwoer heede ontamelike,
Ende vloucte Gode *dorperlike.* » (1)

Ook zonde bedrijven in 't algemeen :

« Om dat God onse *dorperheit*
Die wi int heilighe lant daer dreven,
Wraken wilde op onse leden. » (2)

« Ic diende Gode wel te voren,
Nu hebbic mi selven ghebonden
met alre *dorperliker* sonden. » (3)

Met hoeveel verachting men den boerenstand bejegende, kan men opmaken uit deze strophe (37e) van den *Wapene, Martijn!*

« Lieve Jacob, nu bericht mi
Of dat volc al comen zi:
Van den iersten Adame,
Twi(4) is deen edel, dander vri,
Ende die dorde eyghen daerbi?
Wane quam dese name?
Twi zeghetmen ten dorper : « fi,
Ganc wech, God onnere di;
Du bist der werelt scame! »
Die edele man heest al tghecri ; (5)
Men zeghet : « willecome ghi »!
Dats, daer ic om vergrame;
Want het dunct mi ontame. » (6)

(1) *Leven van St. Amand*, II, vs. 4.744.
(2) Melis Stoke, IIe B., vs. 774.
(3) *Theophilus*, vs. 866.
(4) *Twi*, waarom.
(5) *Ghecri*, geroep, gejuich.
(6) *Ontame*, onbetamelijk.

Geen wonder, dat de zoo besmette, ontaarde veldeling weinig houdt van kerk en kluis, van God en godsdienst :

> « Die dorper....
> Viert selden alle die heleghe daghen. » (1)

Denkt men, dat de genoemde, of andere dichters een gunstiger oordeel over de landbouwende bevolking hebben uitgebracht? Dat andere plaatsen van hun werk den goeden kant van den dorper in 't licht doen komen, en zijne naarstigheid, zijn overleg, zijn deugdelijken eenvoud naar verdienste lof geven?

Tegen de eenzijdige beschouwingen, hooger medegedeeld, zijn weinig gunstige oordeelvellingen te stellen. De zeven en dertigste strophe uit den *Wapene, Martijn!* overtuigt ons nochtans dat MAERLANT's edelmoedige, rechtvaardige ziel weleens in opstand kwam tegen de verachting, waar de dorper algemeen het voorwerp van was, en een ander milder gedacht opzichtens den boer zij hier nog voorgebracht om te doen zien dat toch enkele malen eene stem zich hooren liet om het werk des landbouwers, zijn stil, nederig en nuttig leven naar waarde te schatten :

> « Die dorp man, die zijn lant wint
> Ende Gode wel sijn recht gheeft,
> Dat hi een edel leven leeft
> Ende ooc een reyne, des sijt vroet,
> Dan menich rike poorter doet. » (2)

In 't algemeen, evenwel, zal men den dorper bij onze oude dichters slechts in een ongunstig daglicht zien, gelijk de hoogerstaande uittreksels, die zeker veel talrijker kunnen gemaakt worden, voldoende bewijzen.

't Was ook zoo bij de Fransche poëten, die gedurig

(1) *Belgisch Museum*, X, 118, vs. 25.
(2) *Der Leken Spieghel*, IIIe B., c. 26, vs. 194-198.

't woord *villain* en *villainie* in de pen hebben, en den buitenman beschouwen als vreemd aan de heuschheid, beschaafde zeden en kennissen, welke zij zegden der stedelingen eigenschap te zijn.

Bij den boer was in den regel alles slecht : inzicht en karakter, woord en daad — althans voor de dichters. Heet het ook zóó bij den prozaschrijver, doorgaans meer bezadigd, bij den man van zaken, die gewoon is te rekenen tot zijn voordeel?

Wat deze ons nopens de geschiedenis van den Nederlandschen boer te schrift gesteld heeft, strookt in 't geheel niet met het oordeel, dat over hem de eerstgemelden hebben gestreken. Willen wij eene getuigenis, die den landman tot eere strekt, die hem, eenigerwijze, vrij spreekt van al het kwade, dat hem op rijm en maat zoo kwistig is aangewreven?

Lezen wij de pachtvoorwaarden, tusschen eigenaar en landbouwer voor 't gebruik eener hofstede bepaald, en wij zullen zien, dat stadspoorter of ridder met den nederigen buitenman in vertrouwen en in vriendschap leefden; ja, verre van hem te minachten, zijn gezelschap zochten.

Op het verhuurde hof werden doorgaans eene of meer kamers voorbehouden tot het uitsluitelijk gebruik des eigenaars, die er een deel van het zomerseizoen kwam doorbrengen. Wanneer dat hoofd eens gezins dáar verbleef, is 't buiten kijf dat ook de echtgenoote en de kinderen bij hem waren; ja, jonkvrouwen, eigenaressen, kwamen alléén op het land, bij het pachtersgezin, uitspanning zoeken. — Wij vragen het : zou de deftige poortersfamilie, de fiere edelman onder één dak hebben gehuisd, als buur en vriend, met den onbeschoften, ondeugenden boer? Zou hij zijne echtgenoote en kinderen de ruwe, godlasterende taal doen hooren, hun het schouwspel opgelegd hebben van de terugstootende manieren, onzen boeren door de middelnederlandsche dichters ten laste gelegd? Zou hij gemeenschap hebben gedoogd van zijn kroost met de kleinen des dorpers, meer of

min de diepbedorvene ouders waardig, en hen samen hebben laten spelen op den boomgaard, op de weide, in het bosch?

Wij kunnen het niet aannemen.

Dat, door den band, de landman iet minder geletterd, derhalve minder fijnbeschaafd was dan de stedebewoner, valt ons niet moeilijk toe te geven. Deze had het genot van meer vrijheid, van een grooter welzijn, en gelijk nog heden, kon hij ongetwijfeld beschikken over meer middelen tot ontwikkeling zijns geestes, hetzij door betere scholen, die in zijn onmiddellijk bereik waren, hetzij ten gevolge van drukker verkeer met lieden van andere steden en landen. Maar omdat de binnenpoorter, onder het opzicht der school, vermoedelijk meer begunstigd was dan de haagpoorter en dichter bij de bron der wetenschap leefde — moest hij daarom zoo aanzienlijk hooger gesteld worden in kennis, deugd en eergevoel? moest de dorpeling daarom met verachting en smaad bejegend, voorgesteld worden als een onmensch, wiens dom- en boosheid hem alleszins onwaardig maakten van eene beschaafde, zedelijke maatschappij?

Kende de boer geene hoofsche manieren, geene vreemde taal, geen kleed van nieuwe sneê — naar alle waarschijnlijkheid was hij ook vrij van de grove smetten, die dezelfde dichters, zijne hardnekkige belagers, op de kap legden van de edelen en de stadspoorters, levende in gierigheid voor de armen, in overdaad voor zich zelven, het eene geslacht in veete tegen het andere, de eene nering de andere vervolgende, ten onder brengende en met de wapens verslaande. Buiten was geene badstove, gelijk in elke volkrijke stad, waar de ontucht schaamteloos den staf voerde; waar fortuin, gezondheid en eer elken dag werden prijs gegeven. Was 't misschien om de onbekendheid van deze en dergelijke zaken, dat de boer beschimpt en gehoond werd? Was zijne gehechtheid aan den oudvaderlandschen eenvoud, aan de overleveringen der voorzaten in de oogen der zangers van nieuwe zeden en begrippen,

veelal den Franschen poëten nagegalmd, niets anders waard dan verguizing?

De middelnederlandsche dichters zwijgen algemeenlijk van den arbeid des veldelings. Is dat rechtvaardig? Laat hem behebt geweest zijn met gebreken — welke stand, welke mensch is er vrij van? — waarom die gelaakt, en nooit één woord gerept van zijne verdienste? Ons dunkt dat de zorg voor den akkerbouw, de kennis van planten en zaaien te goeder ure; van mesten, volgens aard en hoedanigheid des bodems; van snoeien, voor eene redelijke opbrengst en voor den kloeken wasdom van het hout; van inoogsting en bewaring der vruchten, voor eigen en voor algemeen nut; van den handel in 't gewonnen goed — mede eene milde bron van openbaar welzijn — dat dit alles niet minder beleid, niet minder overleg en kennis vorderde dan het vaak eentonige dagwerk des steedschen neringmans, die, buiten zijn bedrijf, zeker over weinige zaken wist meê te praten.

Hoe het zij, 't moet ons niet verwonderen dat de schimperijen en verwijtselen van den dichter, met betrekking tot den landman, in de groote steden tot spreekwoorden werden omgewerkt, en vele daarvan, tot op onze dagen, in den mond des volks gebleven zijn. HARREBOMÉE, in zijn *Spreekwoordenboek der Nederlandsche taal*, geeft een honderdtal zulker korte sententiën op, welke duidelijk genoeg laten zien dat ze door grove spotlust en onrechtvaardige minachting werden ingegeven.

Onnoozelheid :

Alle baten helpen, zei de boer, en hij trok der kat een haar uit den staart, om er een nieuw wagenkussen meê te vullen.

Dat ik aan 't koren verlies, zal ik aan 't spek wel weêr vinden, zei de boer, en zijn varkens liepen door het koren.

Dat is een schoone papegaai, zei de boer, en hij zag een vledermuis op de kruk.

Dat is een wonderlijke kikvorsch, zei de boer, en hij zag een rog op de markt liggen.

Dat zal op de hazevangst gaan, zei de boer, en hij haalde zijn ezel voor den dag.

Eene vergissing kan plaats hebben, zei de boer; toen goot hij azijn in de lamp.

Ongevoeligheid :

Daar zal een bakkie theewater op smaken, zei de boer, en hij had zijne vrouw begraven.

Dat smaakt, zei de boer, en hij at de pap op van zijn kind.

Wat kan de liefde niet al doen, zei de boer, en hij stak zijne vrouw in een brouwketel, omdat zij van geen dokters-handen sterven zou.

Grofheid :

Het is maar eene weet, zei de boer, en hij blies de kaars met zijn gat uit.

Ieder zijn meug, zei de boer, en hij at paardenkeutels voor vijgen.

Rondom boter, zei de boer, en hij sch... in de melkmouw.

Dwaasheid :

Het noodigste eerst, zei de boer, toen hem zijne buren haalden om zijne koe uit den gracht te trekken, en hij stak zijne pijp aan.

De vele spreekwoorden, waar de boer in te pas gebracht wordt, bewijzen dat hij, in het algemeen, ongunstig door het volk der steden beoordeeld werd; want dat verreweg de meeste dier gezegden in de steden ontstonden, zal niet twijfelachtig voorkomen. Onze poorters waren spotziek van aard; zoo ook de veelal trotsche kasteelheeren, nageaapt door hunne niet min overmoedige bedienden, die meenden, omdat zij livrei droegen met het wapen van..... hunnen heer, ook al

figuur te mogen maken en met verachting te mogen neerzien op den met ruwer laken gekleeden hoefbewoner.

Vele van die gezegden dagteekenen van de laatste eeuw, andere zijn uit de middeleeuwen herkomstig, gelijk dit vonnis uit *de Rose* (vs. 3.014) :

« *die dorper dient, na dorper loent.* »

't Geen zooveel beteekent als : waar men meê verkeert, wordt men meê geëerd. (Fr. : *qui felon sert, itant en a.*)

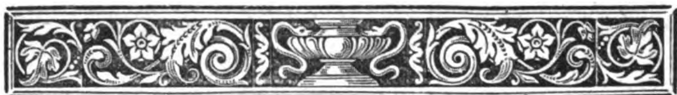
Zonderling, evenwel — de Boerin werd door het spreekwoord nog al gespaard, ongelijk minder als dwaas of belachelijk voorgesteld. Zou zij beter zijn geweest dan haar echtgenoot of broeder? Beschaafder van manieren, reiner van zeden, minder dwaas? Of was de hoffelijkheid, de eeredienst aan de vrouw bewezen door de zangers uit het riddertijdvak, oorzaak dat voor hare gebreken het oog gesloten werd?

In volle XIXe eeuw wordt de boer niet hartelijker, niet edelmoediger bejegend dan in den ouden tijd. « 't Is een boer », zegt men in de stad, willende daardoor te verstaan geven dat men te doen heeft met een dwaas mensch. Is er op het tooneel eene bespottelijke figuur, die een uur lang het publiek aan 't lachen moet houden, 't zal doorgaans een boer zijn, als ware er in de wereld maar één soort van lieden, die dwaasheden kunnen begaan... Gelukkiglijk beschouwt men hem niet langer als minder braaf en zedelijk dan de stadsbewoner; maar het denkbeeld van onbeschaafdheid gaat nog altijd met het woord « boer » gepaard, hoewel hij evengoed leest en schrijft en handelt als de meer tot bluf gezinde steedsche arbeider. — Zou het geen tijd worden, dit onrechtveerdige oordeel — het eeuwenoude vooroordeel — een einde te doen nemen? zou men niet eindelijk mogen erkennen dat de landbouwer, in zijn bedrijf, ten minste zoo veel verstand en overleg gebruikt als welke ambachtsman ook?

Laten wij liever bij 't woord : « 't is een boer, » denken aan een man met kloeke leden, met volle, roode wangen, eenvoudig en doelmatig gekleed, die het hart op de tong heeft, wiens werkzaamheid de eeuwige bron is van 's lands welvaren, die de markt voorziet van granen en fruit, van boter en melk, die u in den zomer met rechtmatigen trots op zijn hof rondleidt als in een koninkrijk en u eenen voorsmaak geeft van de heerlijke vruchten, welke zijne vlijt, ervaring en zorg hebben weten te winnen; denken wij aan eenen man, die met krachtige hand zijne kloeke paarden bestuurt en zware lasten torscht, maar ook met teergevoelig hart voor vrouw en kinderen en dienstlieden als een vader zorgt. — Laten wij, in plaats van op den boer te schimpen en te schelden, hem danken voor zijnen zuren, weinig vergolden arbeid, voor zijne gehechtheid aan de vaderlandsche taal en zeden, voor zijne vroomheid en zijne vlijt, en laten wij wenschen dat zijn stand — de onmisbaarste in de maatschappij — zich meer en meer door kennis en beschaving, door bloei en welvaart verheffe!

FR. DE POTTER.

DE GESCHIEDENIS DER GODSDIENSTEN

EN

GRAAF GOBLET D'ALVIELLA.

(*Vervolg van bl. 758.*)

HET is dus tijd dat wij die twee sterke zuilen waarop de loochening der oorspronkelijke Eengoderij geschraagd staat, eens « wetenschappelijk » onderzoeken. Niets is « wetenschappelijker » dan bewijzen te vragen. Welke zijn M. Goblet's bewijzen, om te beweeren dat het bovennatuurlijke van vorenaf moet uitgesloten worden? Wij hebben ze vruchteloos gezocht. Beweert de Brusselsche leeraar dat het bovennatuurlijke, en namelijk het mirakel, onmogelijk is? Hij gelieft het ons niet te zeggen. Hij gedenkt misschien het woord van J. J. Rousseau : « Alwie de mogelijkheid der mirakels loochent « is weerdig in een.... zottenhuis gesteken te worden. » Loochent hij de geschiedkundige weerde der Evangelische oorkonden? Misschien wel : doch, tot dat hij bewijzen en weerleggingen aan den dag brenge, houden wij aan de getuigenis van Augustin Thierrij, eenen hedendaagschen geschiedschrijver die, denken wij, ver was goede katholiek te zijn. « De geschiedkundige oorkonden des Christendoms « zijn viermaal beter bewezen dan de oorkonden der leeke « geschiedenis. » Hadden wij ongelijk te zeggen dat M. Goblet zijn gezegde wil aanveerd hebben als een

dogma? En nochtans, hij aanveerdt « de onrechtstreeksche redeneering in de geschiedenis der godsdiensten (1) ». Als het christendom waar is, en door bovennatuurlijke daadzaken bewezen, dan is zijne leering ook waarachtig. Welnu, het Christendom beweert dat de eerste menschen éénen God alleen erkenden en beleden. Geheel het stelsel van M. Goblet zoude met eenen slag in duigen liggen. Het was zeker wel de moeite weerd, de bewijzen voor de bovennatuurlijkheid van het christendom te onderzoeken? Doch neen, een dogma stellen is veel gemakkelijker; en M. Goblet schijnt veel meer genegen tot het voldoen der natuurlijke neiging van zijn verstand, dan tot het lastig onderzoek der bewijsredenen zijner tegenstrevers.

Het tweede dogma van den gemakkelijken geschiedschrijver, is de oorspronkelijke wildheid van het menschdom. Hier geweerdigt M. Goblet een bewijs te proeven. Dit bewijs schijnt zelfs tweevoudig. « Ik heb nooit « beweerd, zegt hij, dat de wilden ons eene lichprinte « onzer voorouders wedergeven. Terwijl dezen trapswijsde « tot de beschaving opklommen, hebben de voorouders « der hedendaagsche wilden eene lange reeks allerhande « wisselvalligheden moeten doortrekken, wisselvalligheden « die ten langen laatste hun nakroost in eenen maat- « schappelijken toestand, weinig boven zijn uitgangspunt « verheven, gelaten hebben; maar evenwel, in den loop « der eeuwen hun oorspronkelijk uitzicht hebben ver- « anderd. Al hetgeen ik beweer is dat, — na bij de « onbeschaafden de verscheidenheden verschuldigd aan de « luchtgesteltenis, de levenswijze en de ontwikkeling van « iederen groep, van kante gemaakt te hebben — het « overige, in het vak van gebruiken, geloofsleeringen, « inrichtingen, daaromtrent den algemeenen toestand « verbeeldt der menschheid als zij den strijd aanging « met de natuur in de eerstbeginnende maatschappijen. « Hoe anders de wondere gelijkenissen uitgeleid welke

(1) *Introduction Générale*, bl. 165.

« men aantreft in de handelingen en handelwijzen der « wilden, in hunne ruwe kiemen van maatschappelijke, « politieke, godsdienstige geledering, in de wending hunner « redeneeringen, en tot in de grillen hunner inbeelding? « Indien sommigen onder hen eene volmaaktere beschaving « gekend hebben — hetgeen overal te bewijzen blijft — « de tegenwoordigheid, ook onder hen, van geloofsbe- « lijdenissen en gebruiken welke men bij de andere wilden « tegenkomt, verre van een bewijs te leveren van een « verval, bewijst eenvoudig weg, dat overal waar de « mensch, in eenen leegeren graad van ontwikkeling, zich « in gelijke voorwaarden bevindt, de zelfde oorzaken de « zelfde uitwerksels te wege brengen. » Niemand zal klagen dat er in dit bewijs te veel licht is! De redeneering schijnt eene afleiding te zijn : de wilden komen wonder overeen in sommige geloofsleeringen, instellingen, gebruiken en handelwijzen. Deze overeenkomst moet eene reden hebben, te weten iets dat aan al de onbeschaafden gemeen is. Maar, de natuur alleen is gemeen aan allen. Dus is die overeenkomst aan de natuur te danken. Nu, de natuurtoestand is de oorspronkelijke toestand. Dus de leeringen, gebruiken, handelingen der wilden verbeelden wel niet geheel, maar toch nagenoeg, den oorspronkelijken toestand! Deze is, zooveel wij gissen kunnen, M. Goblet's redeneering.

Ongetwijfeld zijn er tusschen zekere geloofsleeringen, gebruiken en geplogendheden van vele wilden wondere gelijkenissen. Vele katholieken, namelijk Dr Lücken (2), meenen daar eenen weerklank der overlevering van eenen beteren doch verlorenen toestand te vernemen; anderen, waaronder de Broglie (3), weigeren in zulke overeenkomende leeringen en instellingen, ten minste altijd, overleveringen te erkennen. M. Goblet heeft liever deze gelijkenissen uit te leggen door eenen gelijken toestand

(1) *Introduction générale*, bl. 162.
(2) *Die Traditionen des Menschengeschlechtes.*
(3) *Problèmes et conclusions de l'histoire des Religions.*

aller wilde volkeren, als zij die godsdiensten, gelijk hoe, gemaakt hebben. Geen wonder, schijnt hij te zeggen, dat er diepe gelijkenissen zijn in de leeringen enz. van vele wilden : bij al de wilden was nagenoeg de zelfde natuur, samenweefsel van krachten voor de waarheid en neiging tot de dwaling. « De zelfde oorzaken brengen de zelfde uitwerkselen voort. » Dus moesten er gelijkenissen in de geloofsleeringen en gebruiken tot stand komen. Het grootste miszit van M. Goblet's beweering is, dat zij geenszins bewezen is. Doch laat ons nu daarover niet redetwisten. Het zij zoo : aanveerden wij voorloopig dat al die leeringen geen zier overlevering bevatten, en dat zij uit den toestand der wilden gesproten zijn gelijk de bloem uit de plant. Hoe zal M. Goblet bewijzen dat de toestand waarin de wilden waren als zij die godsdiensten maakten, spoedig of traagzaam, wel de oorspronkelijke toestand van het menschdom was? Waren de wilden toen reeds niet afgeweken van eene voormalige grootere beschaving? was hunne natuur dan reeds niet verminkt, misleid en bedorven? Veronderstellen dat de toestand waarin de wilden toen waren de oorspronkelijke toestand van het menschdom was, t is veronderstellen wat te bewijzen is; het is nogmaals eene loutere *petitio principii.*

Doch neen, zegt M. Goblet; nu bewijs ik mijn gezegde. Ik bewijs dat de oorspronkelijke toestand des menschdoms nagenoeg de wildheid was. « Wij hebben, « ten voordeele van den vooruitgang tegen de leering « van een verval, eene doorslaande reden in de ontdek« kingen der vóorhistorische wetenschappen. Het is « algemeen aanveerd dat het steentijdstip het metaal« tijdstip is voorafgegaan, en dat in het steen-tijdstip « zelf, het tijdstip der gekapte keien komt vóor dit der « geslepene keien.

« Waar zijn de bewijzen eener oorspronkelijke be« schaving, te midden zoovele overblijfselen die ons « overal de menschheid vorenstellen als, stap voor stap « den afstand overschrijdende van af eenen staat zeer

« dicht bij de dierlijkheid tot aan den toestand van den « Esquimaw of den Nieuw-Zeelander? Het ontkennend « bewijs, dat wij slechts een kleen gedeelte van den « aardbol onderzocht hebben, verliest t' elkendage van « zijne weerde, naarmate de voorhistorische ontdek- « kingen op alle punten van den aardbol bij hoopen « aangroeien. Waar is nu, — schreef over meer dan « vijftien jaar M. E.-B. Tylor, — de hoek gronds « die kan aangewezen worden als de oorspronkelijke « wieg van den mensch en die niet, door grove, steenen « huisgerieven, in den grond begraven, den wilden « toestand zijner eerste bewoners toont? Er bestaat « nauwelijks eene gekende provintie in de wereld, « waarvan wij niet kunnen zeggen met zekerheid : hier « woonden eertijds wilden. En indien, bij zulke daad- « zaken, een volkenkundige beweerde dat die wilden « afstammelingen waren of opvolgers eener beschaafde « natie, zoude hij gepletterd worden onder tegenstrij- « dige bewijzen (1). »

Ziedaar met zijne eigene woorden, M. Goblet's doorslaande bewijs! Ongetwijfeld, wanneer zij beweeren dat geheel de aardbol, of zelfs zijne bijzonderste deelen, door grondkundigen onderzocht werden, zouden M. Goblet en M. E.-B. Tylor, gelijk twee vogelschouwers der oudheid, malkander niet kunnen bezien zonder lachen! Zoude een van hen durven beweeren dat zij de woonsteden der eerste menschen ontdekt hebben? En als het zoo is, wat zouden zij kunnen besluiten uit overblijfselen, die aan jongere tijden toebehoorende, eenen toestand van nederige stoffelijke beschaving verraden? Indien Macaulay's veronderstelling, te weten dat een Nieuwzeelander zoude, geleund tegen eenen boog der ingestorte Londenbrug de puinen van St-Pauwels teekenen, eens verwezentlijkt wierde, wie weet of er na eeuwen en eeuwen, boven onze gevierde beschaving

(1) *Introduction générale*, bl. 163.

geene overblijfselen eener nieuwe wildheid zouden gevonden worden!

Doch, laten wij zulke oproepen toch het onbekende varen. Wij hebben niet noodig, gelijk de rationalisten, onzen toevlucht te nemen tot de duisternissen onzer onwetendheid. Ik veronderstel dat M. Goblet de woonstede der eerste menschen ontdekke. Wat zal hij daar vinden? Hoogstwaarschijnelijk niets anders dan « grof steenen huisgerief ». De stoffelijke toestand der eerste menschen, na den val, is beschreven door den Bijbel als zeer armtierig.

« De Heer maakte Adam en zijne vrouw kleederen « van huiden, en deed ze hun aan (1) ». De eerste menschenkinderen waren herders en landbouwers of vruchtenplukkers. Eerst na een schoon getal geslachten wordt er melding gemaakt van eenen ijzerbewerker : « Sella baarde Tubalcain : deze was een.... smid in « allerhande.... ijzerwerk (2) ». Dus, moest M. Goblet hunne woonstede vinden, hij zoude er hoogstwaarschijnelijk steenen huisgerief vinden en niets anders! Doch wat daaruit alleen besluiten? Tenzij M. Goblet over iemands godsdienstige gedachten wil oordeelen volgens het tafelgerief dat hij bezigt, zal de Brusselsche leeraar moeten getuigen, dat een zeer nederige toestand onder stoffelijk opzicht, kan gepaard gaan met zeer verhevene godsdienstige gedachten. Zijn er nu ook geene wilden, arm genoeg onder stoffelijk opzicht, en die nochtans christen zijn, volgens M. Goblet zelven, den hoogsten trap der godsdienstige beschaving? Er zijn in Venezuela meer-dorpbewoners die christen zijn. In Sardinië, in Europa, zijn er krochtbewoners die beter dan M. Goblet de waarheden van het christendom kennen. Dus, indien het waar was, dat men overal het steen-tijdstip heeft tegengekomen, niemand zoude

(1) *Eerste boek Moyses*, III, 21.
(2) *Ibid.* IV, 22.

mogen zeggen daarom alleen dat de menschen die daar leefden den één waarachtigen God niet kenden. Kan God zelf de eerste menschen niet onderricht hebben, gelijk de Bijbel het verhaalt? Nog meer; zelfs zonder veropenbaring, zouden de eerste menschen God niet hebben kunnen ter kennis komen met hun bloot gezond oordeel? Is het dan zoo moeilijk God te erkennen uit het beschouwen der schepping? De beweering van M. Goblet valt dus ineen gelijk een kaartenkasteel en het blijft waar dat de oorspronkelijke wildheid van het menschdom een dogma is dat de Rationalisten in hunne inbeelding alleen gevonden hebben.

Ons onderzoek van M. Goblet's leering is ten einde. Wij hebben getoond dat geheel zijn stelsel steunt op twee onbewezene en voegen wij er bij, onbewijsbare veronderstellingen. Het is daar die « wetenschappelijken godsdienstenleer » waarvan wij volgens den Brusselschen leeraar zooveel mogen verwachten! Zoolang de Rationalisten met geene sterkere redens voor den dag komen, mogen wij stout zeggen dat hunne beweeringen alles zijn behalve gegrond en « wetenschappelijk ».

Vooraleer te eindigen is er nog een punt waarop ik de aandacht van M. Goblet zelven zou willen vestigen. Hij zegt dat hij vijand is van alle « dweepzucht ». Ondanks zekere gebeurtenissen, in een verleden dat van ons zoo ver niet afgewijderd is, willen wij hem wel gelooven op zijn woord. Zijne handelwijze nochtans schijnt ons aardig. « Indien, zegt hij, hier « zielen tegenwoordig waren die aan de godsdienstige « overleveringen hunner kindsheid vastkleven, ik meen « genoeg gezeid te hebben, welkdanig ook het verschil « zij tusschen onze manier van zien, om hun geweten « gerust te stellen, zoohaast zij niet weigeren onpartijdig « de waarheid op te zoeken ». Heeft M. Goblet dan vergeten welke voorwaarden hij stelde aan de onpartijdige opzoeking der waarheid? Hij heeft gezeid dat eene onontbeerlijke voorwaarde was, niet eenen gods-

dienst als bovennatuurlijk te aanzien. Welnu, een katholiek zoude niet kunnen ophouden zijnen godsdienst als bovennatuurlijk te aanzien zonder zijn geloof te verzaken. Als het zoo is, wat spreekt M. Goblet van « het geweten gerust te stellen? » Wist de Brusselsche leeraar deze strijdigheid, die bestaat tusschen de voorwaarde op dewelke alleen, volgens hem, eene onpartijdige opzoeking der waarheid mogelijk is, en de vereischten van het katholiek geloof? In zulk geval bevatten zijne woorden eene schijnheiligheid. Wist hij het niet, dan is zijne verklaring eene onnoozelheid die ons zal doen twijfelen of hij niet meer bevoegd is om over zaken van geloof te hooren spreken dan om zelf het woord te voeren.

III.

M. Goblet is zoodanig overtuigd van het nut zijner geliefkoosde wetenschap, dat hij haar een plaatsken zoude willen verkrijgen aan den schotel van 's lands begrooting. Teedere zorgen van eenen voedstervader! M. Goblet begeert uit ganscher hert, de geschiedenis der godsdiensten in de leertabellen der staatsscholen te brengen. Eerst in de hoogescholen, dan in de normale scholen voor het middelbaar onderwijs, verders in de scholen voor middelbaar onderwijs, en later misschien, wie weet? in de lagere scholen. Welk is zijn inzicht? « Indien er onder u zijn, zegt M. Goblet tot zijne «« Heeren en Damen », die bezield zijn met de begeerte « de bijgeloovigheden — en ik neem hier ook dit « woord in zijnen oorspronkelijken zin (?) — te bestrij- « den, mochten zij verstaan dat zij geen vaster werk- « tuig kunnen vinden om den leemen voet van alle « afgoden los te krijgen (1) ». Het is een kreet des herten! Indien ik zeide dat het inzicht van den spreker was hier meer dan alle andere Godsdiensten het chri-

(1) *Introduction générale*, bl. 29.

stendom aan te duiden, zoude de Brusselsche leeraar mij wel den eenen of anderen volzin van zijne redevoering toonen, waar hij opentlijk zegt het noch op het christendom, noch op eenigen hoegenaamden godsdienst gemunt te hebben! Er zijn inderdaad schrijvers en sprekers die meenen behendig te zijn, als zij alle slag van schreeuwende tuiten en vendels van zinnen kunnen aaneenkrijgen, ten einde altijd iets in gereedheid te hebben om te antwoorden aan tegenstrevers. Maar, gij randt het christendom aan! — « Ik ben hier niet om « godsdiensten aan te randen. » — Hoe gij spaart het christendom? — « Heb ik het niet duidelijk genoeg « aangewezen aan de slagen der nieuwe wetenschap? » Doch niemand zal zich misgrijpen nopens de inzichten van M. Goblet. Al beweert hij vijand te zijn van alle dweepzucht, dweepzuchtig is oogenschijnelijk de voorstel welken hij doet, de zoogezeide « wetenschappelijke » geschiedenis de Godsdiensten in ons staatsonderwijs te brengen.

Eene vraag die onwillekeurig vorenkomt is deze: hoe zal de nieuwe wetenschap wel de onzijdigheid, jegens de erkende godsdiensten onderhouden? Inderdaad, de liberale partij schijnt niets meer ter herte te nemen dan de onzijdigheid van het staatsonderwijs: indien de onzijdigheid iets anders is als het bestrijden des christendoms op de kosten der christenen, hoe zal eene wetenschap, die, volgens M. Goblet als eerste voorwaarde vereischt eene volstrekte loochening van alle bovennatuurlijkheid, kunnen nalaten het christendom aan te randen?

In 1881 vertelde Mgr De Champs eene samenspraak, gehad met een politiek man, lid der vrijmetselarij. « Leert « men, vroeg ik, zoo spreekt de kerkvoogd, in uwe « scholen de geschiedenis en de zedeleer? — Wel zeker, « was de antwoord. — Welnu, laat ons van de « geschiedenis spreken: is het christendom eene ware « gebeurtenis? — Ongetwijfeld! — Deze daadzaak, « hernam ik, is in de oogen der christenen eene god-

« delijke daadzaak... Ik veronderstel dat, in uwe oogen « gelijk in de oogen der vrijmetselarij, deze daadzaak « zuiveruit menschelijk is. Wat zal er de meester van « uwe zoogezeide onzijdige school van zeggen in zijne « les van geschiedenis ? Hij mag de goddelijkheid des « christendoms niet laten bemerken, hij zoude niet « meer onzijdig zijn ; hij mag ze ook niet loochenen, « want hij zoude nogmaals aan de onzijdigheid moeten « te kort blijven. Hij moet dus zwijgen over dit onder- « werp en mag niets zeggen van de grootste daadzaak « der geschiedenis. » Dit schijnt inderdaad wel en deugdelijk geredeneerd, en men verneemt zonder verwondering dat de tegenspreker van den Aartsbisschop van Mechelen met gesloten mond henen ging. Jammer dat zulke tegenkomst niet voorgevallen is aan M. Goblet. Hij zoude aanstonds geweten hebben wat antwoorden ! « Men hadde kunnen antwoorden, zegt hij (1), dat de « meester geheel wel konde het christendom uitleggen « als eene geschiedkundige daadzaak, zonder zich te « bekreunen om de besluitselen daaruit getrokken door « de christene leerstelsels. » Deze woorden maken de zaak niet veel klaarder ! Moge het M. Goblet believen naderen uitleg te geven ! De brusselsche leeraar laat zich niet lang smeeken. Hij roept M. Astruc ter hulp, den gewezen Hoog-Rabbi der Belgische Joden. De leermeester is voorwaar aardig gekozen, om ons te verklaren hoe het mogelijk is de geschiedenis van Christus, die gezeid heeft « alwie niet voor mij is, is tegen mij » op onzijdige wijze en tevens « wetenschappelijk » (dit spreekt van zelfs) uit te leggen. M. Astruc heeft daarover geschreven in de *Revue Pédagogique*. Ziehier hoe M. Goblet de leerwijze van den gewezen Hoog-Rabbi uit een doet : « Het leven van Jesus kan « in de school het onderwerp zijn eener beoordeeling, « even aanveerdelijk voor de geloovigen als voor de

(1) *Introduction générale*, bl. 110-111.

« vrijdenkers, voor eenen christene als voor eenen
« Jood. De onderwijzer zal in Jesus niets anders doen
« zien als den godsdienstigen baanbreker die de groote
« zedeleer der propheten gepredikt heeft; den maat-
« schappelijken hervormer, die de zwakken, de vrouwen,
« de nederigen, de onterfden heeft opgerecht; die de
« overheerschappij van een priesterdom en van eenen
« edeldom, aan de Romeinen verkocht, in gevaar
« bracht; en die eindelijk slachtoffer viel van zijne
« onverzoenlijke vijanden. » Deze is, volgens Hoog-Rabbi Astruc, met goedkeuring van M. Goblet, de onzijdige geschiedenis van den Zaligmaker! De proef schijnt armzalig. Een onderwijzer, die aldus de geschiedenis van Jesus zoude uitleggen, zoude met eenen den spot drijven, met den Godsdienst en met de geschiedenis! Met den Godsdienst, omdat hij, willekeurig genoeg, van des Zaligmakers geschiedenis alles zoude afkappen dat zijne godheid zoude kunnen laten vermoeden, om Hem, *capite minutum*, tot den rang van enkelen man neer te duwen; nu, de Godsdienst moet in den naam van Jesus een « nomen super omne nomen » begroeten. Met de geschiedenis: omdat de onderwijzer van den eenen kant eene geschiedkundige weerde echt aan de Evangeliën, en van den anderen kant willekeurig eenen keus doet tusschen daadzaken welke hij aanveerdt en andere welke hij verwerpt. De Heeren Astruc en Goblet zijn de eerste niet die zulk eene scheiding beproefd hebben. De kritische school van Tübingen heeft sedert lang dit wapen zien verbreken tusschen hare handen. De katholieken zijn niet alleen om deze willekeurigheid te brandmerken. Strauss, die als Godloochenaar zijn leven eindigde, schreef diesaangaande het volgende: « Wie dan bemachtigt de kritiek
« om met zooveel willekeurigheid en ongestadigheid te
« werk te gaan? Als het God zelf niet was die bliksemde
« op den Sinaï, wie dan zal er ons zeggen dat er in
« der waarheid donder en bliksem was? — De zelfde
« schrijver die ons verzekert dat het God was die

« bliksemde? — Waarom zouden wij hem geloofbaar-« heid toestaan op één punt als wij hem die geloof-« baarheid weigeren op een ander? (1) » Verlorene moeite! Eene onzijdige geschiedenis van den Zaligmaker is even onmogelijk als een vierkante driehoek. De Godsdienst kan noch mag daarmede te vreden zijn; en de geschiedenis moet hare rechten zien onder de voeten trappen. Met ongodsdienstig te zijn veroordeelt men zich zelven tot onwetenschappelijkheid.

De geschiedenis van Jesus volgens Astruc verschilt nauwelijks van deze van Budha. De Indiaansche wijsgeer was ook een baanbreker op godsdienstig gebied. Hij rechtte ook de nederigen, de vrouwen, de zwakken weder op; hij bestreed ook de overmacht der Brahmanen. Het is waar, hij stierf niet onder de slagen zijner vijanden, maar wel van eene onpasselijkheid, om te veel rijs geëten te hebben. Maar, waarom zoude men deze laatste omstandigheid niet achterlaten, uit gedoogzaamheid, aangezien de Budhisten over deze prosaïsche uitvaart van hunnen meester min of meer beschaamd zijn? Volgens zulke « geschiedkundige » leerwijze zoude men Moltke in den zelfden vorm gieten als Napoleon den Eerste; en de geschiedenis, die zeker hare personaadjen moet laten kennen volgens hetgeen hen waarlijk kenmerkt en afteekent, zoude eerst hunne toilet opschikken naar de Rationalisten mode, vooraleer hen, bij het geëerd publiek aan te bieden. Wij verzetten ons tegen zulk eene leerwijze niet alleen in den naam van den Godsdienst, maar tevens in den naam der wetenschap!

Intusschentijd blijft de begeerte van M. Goblet de algemeene geschiedenis der Godsdiensten in ons staatsonderwijs binnen te laten. De eerste stap is gedaan. M. Van der Kindere, de jeugdige gewezen kamerheer van Brussel, in het verslag over de begrooting van 's staats

(1) *Le Dix-huitième siècle et le Christianisme*, bl. 68 en 69.

onderwijs voor 1882 beklaagt de leemten die in het programma van ons hooger onderwijs bestaan. Onder de vakken, welke hij er zoude willen zien bijvoegen komt de geschiedenis der Godsdiensten. M. Goblet heeft op eigen hand eenen leergang begonnen in de Hoogeschool van Brussel. Wel is waar, tot hiertoe meent hij niet mogelijk de geschiedenis der Godsdiensten tot in de lagere scholen te doen nederdalen, maar dit zal komen. De werkman, de boer die in de stadshovingen allerhande standbeelden tegenkomt, moet weten wie die standbeelden vorenstellen. 't Is M. Maurice Vernes die het zegt : « Hij moet weten, zegt hij, wie dat is, « Ajax, Hector, Achilles, Jupiter, Juno, Venus, Mercu- « rius, Mars, Neptunus, Hercules, de Muzen, de Nym- « phen. Er moet ten minste in zijnen geest een « vervoegpunt, een nagel zijn, waaraan hij desnoods « kunne nieuwe kennissen vasthechten, een ladeken « gereed om ten allen tijde nuttige volledigingen te « ontvangen ». Als dit alles zal gedaan zijn, zullen de werklieden en gemeene menschen, zeker met kennis van zaken, kunnen kiezen tusschen den eeredienst der H. Maagd Maria en dezen van Venus! Het is als men zulke dingen leest, dat men verwonderd is over de hardnekkigheid van zekere geleerden om in den naam der wetenschap onze tijdgenooten tot achteruitkruiperij te dwingen. Niettemin, het is altijd goed in tijden verwittigd te zijn. Wij zijn het ..... en hopen dat wie het aangaat de oog in het zeil houden zal.

SLOT.

Onlangs ontstond er een pennestrijd tusschen de *Chronique* en Hoogleeraar Godefried Kurth van Luik. De Luiksche Hoogleeraar zond naar het Brusselsch blad eenen brief bij denwelken hij het schimpbladje uitdaagde te bewijzen dat de geschiedenis der katholieke kerk op haar eigen genomen, zonder bovennatuurlijke tusschenkomst van God kan uitgeleid worden. De *Chronique*, aan hare gewoonten getrouw, beschimpte Hoogleeraar

Kurth's uitdaging, en ..... nam de vlucht, niet zonder hem toe te roepen, als Parthenschicht, dat het niet kon bewezen worden dat niet alles natuurlijk is. M. Goblet op verscheidene plaatsen van zijn boeksken volgt den zelfden weg. Het blijft u te bewijzen, zegt hij, dat iets bovennatuurlijks bestaat. Hij schijnt niets te weten van de bewijzen door de christene geleerden bijgebracht. Die bewijzen blijven nochtans, nu gelijk eertijds, voornamelijk de mirakelen, aangehaald in de Evangeliën. Betwist M. Goblet de mogelijkheid der mirakelen? Betwist hij de geschiedkundige weerde der Evangeliën? Er zal nog veel water dóor de Schelde loopen, vooraleer hij dezen dubbelen twijfel zal bewezen hebben.

Intusschentijd meenen wij te mogen eindigen met eene vraag te stellen, welke M. Goblet's liefhebberij voor de godsdienstengeschiedenis hem hopelijk zal doen gunstig aanveerden. Volgens den Brusselschen leeraar is de Eéngoderij welke de geleerden aantreffen in de oudste Egyptische oorkonden geen weerklank van oudere geloofsbelijdenissen, geene overlevering, maar veel meer een vooruitgang van eenige goede verstanden die hunne tijdgenooten vooruitstreefden. Er bestond dus in Oud Egypte eene wijsgeerige school, namelijk het priesterdom, die poogde de kennis van God, van het toekomende en het tegenwoordige leven, den grondsteen van alle beschaving, te verbeteren. Deze godsdienstige en tevens wetenschappelijke school gaf eenige glimmen in het tijdstip der oudste papyrussen. Maar, tijdens de Grieksche verovering, was er van den invloed dier wijsgeeren reeds geen spoor meer gewaar te worden. Het zelfde geschiedde met de Brahmanen in Indië, met Zoroaster in Persie, met Budha ook in Indië en dan in het verre Oosten, met Confucius in China; al deze wijsgeeren poogden beschavende kennissen hunnen volkeren in te printen; doch ware beschaving konden zij niet stichten. In het Westen, namelijk in Griekenland en Italië leefden ook groote wijsgeeren, die hier en daar wonderschoone leeringen gevonden hebben. Doch

nogmaals, beschavende gedachten in het vak van Godsdienst en Zedeleer konden zij nooit wortelvast in de ziel hunner tijdgenooten of nakomelingen planten. Wat de wijsbegeerte nooit vermocht, dit vermocht het christendom. Wel is waar, eenigen zeggen dat de beschaving een noodwendig gevolg was van den ontwikkelingsgang der westelijke natiën. M. Havet van Parijs zegt zelfs dat, indien het christendom nooit bestaan had, de beschaving zoude de zelfde geweest zijn als zij nu is. Maar dit is eene antwoord welke al te wel de geschiedenis van het ei van Columbus herinnert. M. Godefried Kurth bewijst in zijn schoon werk : *Les origines de la civilisation moderne*, dat onze beschaving afstamt van het christendom. Van eenen anderen kant blijkt uit het zelfde werk dat het christendom zoo weinig een uitvloeisel was van voorbestaande gedachten, dat meer dan eens, zonder eene oorzaak die in de gemeene wet van de ontwikkeling der volkeren niet te vinden is, dit licht door de menschelijke driften ware uitgedoofd geweest. Dus, om kort te zijn, wat de wijsbegeerte nooit vermocht, dit vermocht het christendom. De christene Godsdienst veranderde het aanschijn der aarde. Sedert omtrent negentien eeuwen hebben hem geene oorzaken van verdelging gespaard. Inwendige scheuringen en uitwendige aanvallen, ontelbaar en verschrikkelijk, hebben hem aangerand. Sedert het opschrift « Deleto nomine christiano » hebben hem duizende vijanden, eertijds gelijk nu, dood en begraven verklaard. En toch het katholiek christendom leeft en waakt nog, en ik denk niet dat de tegenwoordige oogenblik gunstig zal schijnen om het aanstaande einde van dezen godsdienst te voorzeggen! Welnu, onze vraag is deze : hoe brengt M. Goblet deze daadzaak in verband met de wetten der geschiedenis? Waarom heeft het christendom gekunnen, waarom kan het nog hetgeen niet eene wijsbegeerte ooit vermocht of ten huidigen dage vermag? Als alles instort onder den hamer des tijds, als de ware vooruitgang de eene dwaling na de andere in het graf gesleept

heeft en nog sleept, welke is de bron van dit onverwelkbaar leven dat iedereen in het katholiek christendom moet bespeuren? Er ligt in het lot van Rome eene « noodwendige voorbeschikking » zegt Gregorovius. De christenen, die geern de zaken bij hunnen naam noemen, heeten die « noodwendige voorbeschikking » « die noodlottigheid » den geest en den vinger Gods. Immers zij aanveerden de Redeneering van Gamaliel in de *Handelingen der Apostelen* : « Indien dit werk van « de menschen voortkomt zal het te niete gaan »; en telken male dat een nieuwe vijand tegen hun geloof opstaat, klinkt onwillekeurig in hunne ooren de kreet van Julianus den geloofsverzaker : « Galileër, gij hebt « overwonnen! »

E. DE GRYSE
Leeraar in het Groot Seminarie.

Brugge, *Maarte* 1887.

LARS DILLING.

SCHETSEN.

Uit het Noorsch door UNA. — Leiden. H. A. Adriani. 1887. — Typ. P. A. Geurts, Nymegen.

ARS Dilling? Wie of wat is dat?

— Een Noorsche schrijver.

— En Una?

— Waarschijnlijk een schuilnaam waarachter een Hollandsche vertaalster duikt.

— Zoo, zoo! Recensent, weet ge daar niets meer van? Dat alles kon ik, met een weinigsken nadenken, ook wel zelf raden uit het opschrift van den boek : Latijn ken ik genoeg om te weten dat « Una » de vrouwelijke vorm is voor ons onbepaald lidwoord; de vertalende hand is dus een vrouwelijke; en, daar ze te Nymegen liet drukken en te Leiden liet uitgeven, is het van eigen eene Hollandsche. Het overige is al te klaar!

— Goedige Lezer, ik moet u bekennen dat ***naam*** en ***hoedanigheid*** van den schrijver of vertaler voor mij weinig of geen belang hebben : 't is hun « ***werk*** » dat ik wil beoordeelen.

Drukker en Uitgever bekommeren mij evenmin. Ik moet u nochtans doen opmerken, dat uwe gevolgtrekking

uit het aanduiden van druk en uitgave niet streng redekundig is. Inderdaad, loopen er niet veel schrijvers uit Vlaamsch-België naar Holland over, om hun zwart op wit te laten zetten en het vandaar uit te venten?

Zulke zaken gebeuren meer! Zoo schrijft Lars Dilling over *Lorenz Falk*, een zijner geschetste personaadjen :

« Zijne boeken waren in *Kopenhagen* uitgegeven en op *Deensche* persen gedrukt, en daarom vonden zij genade in de oogen der *Noorsche* kritiek.

« Het is met Noorsche schrijvers als met eigen gemaakte Eau de Cologne.

« Wanneer het *vignet* buitenlandsch is, is de odeur *fijn.* »

— Zie! ja!.... daar zit waarheid in die bemerking! Maar hoe dan of ge zelf er aan geraakt zijt dat het eene Hollandsche is, die Una?

— 'k En weet het niet vaste; maar ik gis het aan heur tale. Trouwens hier ook zou men kunnen bedrogen vallen, moest men streng, naar het oude spreekwoord, oordeelen, « dat iedere vogel zingt zooals hij gebekt is ». Menige Vlaamsche merel zit daar geweld te doen, dat zijne pluimen streuvelen en weg stuiven, om 'nen hollandschen gaai achterna te snateren! God betere het! Maar..... om niet te laten peizen dat ik er zelf op uit ben schertsende schetsen te maken, breng ik u dadelijk onder de oogen, wat Una voorop aan hare lezers bericht.

« Eene Nederduitsche vertaling van het zevental novellen en schetsen, dat hier het Ned. publiek wordt aangeboden, zal — naar ik hoop — welkom zijn aan allen, voor wie de bescheiden Noorsche auteur geen vreemdeling meer is.

« En zij, die dezen aan diep gevoel en beminnelijken humor zoo rijken schrijver eerst nu zullen leeren kennen, zij scharen zich zeker weldra aan de zijde zijner talrijke vrienden en vereerders : aan de zijde dus van hen, die een open blik behielden voor het komische, dat in het dagelijksch leven valt op te merken en vaak — een zonnestraal gelijk — het sombere en ennuyante voor ons verheldert en vervroolijkt. »

Wat de beoordeeling zelve over Lars Dilling betreft, die zullen we verder toetsen: hier vooreerst een paar bemerkingen op den schrijftrant van de vertaalster (1).

In de twee aangegevene brokstukken, zal de lezer gereedelijk de vele Fransche woorden en stroeve Duitsche wendingen met tegenzin opgemerkt hebben en afgekeurd. Ik moet nochtans bekennen, dat die dwaze zucht om ons zuiver en rijk Nederlandsch met Fransch te doorschieten, bij Una in zekere maat kan gewettigd worden; namelijk voor die gezegden, waarbij ons, op schertsende of hekelende wijze, iets aangebracht wordt, dat uitsluitelijk Fransch is of althans bij Franschmans meest in de oogen springt, zooals modegril, gemaaktheid en « *blague*; voor het overige is de taal eenvoudig, alhoewel goed bezorgd en gekuischt.

Ook die gewrongen en onhebbelijke wendingen, waar onze Noorderbroeders zooveel van houden, zijn min bij Una te vinden. Is 't misschien « Eene » van die Hollanders, aan wie — zooals aan Dr Schaepman — « het nieuwere nog niet het betere gebleken is », en die liever bij oudere eigen Nederlandsche schrijvers als wel bij jongere Duitschers te lesse en te rade gaan? 't Kan zijn; maar, eilaas! het getal van die weldenkenden is nog zóó gering, dat ik wel meer bij de echte verklaring van dit verblijdend verschijnsel meen te blijven, met den invloed van den oorspronkelijken schrijver hier als oorzaak vooruit te zetten.

Lars Dilling toch schijnt mij een man bij machte om

(1) Over de getrouwheid der vertaling en kan ik geen oordeel vellen, bij gebrek aan den Noorschen tekst : maar alles in Una's werk laat ons toe met geruste zekerheid te veronderstellen dat zij den oorspronkelijken tekst, zelfs tot in zijne kleinste fijnheden, heeft begrepen. — Een paar malen nochtans heb ik op « onmogelijkheden » gestooten. In de vijfde schets « De Zwarte Admis », lees ik, bl. 141, « Madam Dahl bezat een klein huis *in eigendom*, en verhuurde een der kamertjes..... » Ibid., op bl. 151 : « Het huis waarin zij (Madam Dahl enz.) woonden was een dier groote hofjes, waarin tal van arme familie's een onderkomen vinden. *Het behoorde* den *schrijnwerker* Iversen. — Ibid. 159 : « Ook den *kleermaker* Iversen (denzelfden persoon als voornoemde) bezocht hij niet meer. »

zijn eigenen vorm te hebben, die met zijne gedachten meê *moet*. Al wat hij opmerkt, is zoo juist gezien en gevat, zoo flink en gezwind vaste gezet, dat het geenen tijd heeft om koud te worden : 't roert en 't leeft nog al wat er aan is. Nu 't ware me wonder, indien iemand die dát vermag, kon lust vinden in dien praalzieken schrijftrant, waar ellenlange volzinnen, al krinkelend en winkelend, met wanhopig gebaren en pijnlijk wringen, het half gevatte gedacht of gevoel, onder het uitdrukken trachten te volmaken. Wat er van zij, we mogen hier bij Una een Hollandsch lezen, dat er wat vloeiender afstroomt als het stram, halfverkropt en heel verkreukt spreken, waar ze aan gene zijde van den Moerdijk waardigheidshalve zoo prat op gaan; en Una's schrijven mag aangenaam en gemakkelijk heeten van vorm, als ge de Fransche « *termen* » genadig wilt toegeven.

En nu de « Schetsen » zelf? Daar en kan ik geen goed genoeg van zeggen. Una heeft volop gelijk, waar ze van hare lezers vriendschap en vereering verwacht voor Lars Dilling : vereering, zeker; want 't is een meester; en vriendschap, ook; want hij heeft een schoon en goed hert.

Schetsen is één van die woorden waar nog al dikwijls meê gespeeld wordt : men komt er zoo nederig en — wat het bijzonderste is — zoo onverantwoordelijk voor, als men zijn werk achter dien eenvoudigen naam van Schetsen duikt en beschermt. Bij Lars Dilling is het woord rechtzinnig en gepast : wat hij ons levert zijn lichtgeteekende tafereelkens uit het werkelijke gewoon leven, maar door de oogen der kunst beschouwd; weinige trekken, maar eigenaardige en kenmerkende; zwierig en los, maar in gepaste evenredigheid en samenhang; in den stond en voor de vuist gemaakt, maar door eene meesterlijk bedrevene hand; nergens ijdele verbeelding, overal leven en beweging.

Dilling en peist niet : « nu ga ik eens zoo of zoo eenen teekenen; laat ons zien wat mijn geheugen bij der hand heeft van trekken aan zulk een karakter eigen,

en wat er mijne zoekende zinnende rede nog bij kan baren. » Neen, neen, zoo niet : langs dien weg leert men, nauwkeurig en passend, doode, dorre geraamten opzetten; levende wezens en zult ge daar niet vinden. In zijn studiekamer doet Dilling niets als zijn schetsen *schrijven*; *gemaakt* wierden zij elders : op straat of op den ijzeren weg, in werkmanswoning en burgershuis of heerensalon; in een woord overal, waar hij, in den gewonen handel en wandel menschen tegenkomt.

Dáár heeft hij gekeken en geluisterd : niet, zooals we meest allen kijken en luisteren, om personen en zaken, wezen en uiterlijk te vatten in hunne betrekking met ons zelven, maar om ze in hunne eigene beteekenis op te merken en vast te grijpen. Zoo drongen hem langs oor en oog levende dingen in den geest, die er levend in ontvangen, levend weer uit traden als zijn wil ze te voorschijn riep op 't papier. En daar zullen ze nu — onsterfelijk — blijven voortleven in den zacht getemperden glans hunner volle waarheid, zonder de minste gemaaktheid of « *pose* » : ze en weten immers niet dat ze bekeken worden. Ook, wat smakelijk, innig genot in 't beschouwen van die lieve schetsen! Wat een weldadig ontroeren van hert en geest, in verschillige richtingen, ja; maar altijd juist en zonder storend geschok! Hooge, neen, en voert Dilling ons niet; noch en schiet hij geen stralen om ons heimelijk verborgene diepten te verlichten; maar, in den alledaagschen kring, waar me met hem rondwandelen, spreidt hij, kalm en gemoedelijk, den glans van 't gezond verstand. Dat en is, ik weet het wel, maar een menschelijk licht, onvergelijkelijk flauwer als de zonne van 't geloof, waarvan een door en door christene schrijver de goddelijke stralen over zijn werk kan laten schieten. Toch heeft het zijne onmiskenbare zedelijke weerde, als het goed en passend gebruikt wordt : de schaduwhoeken, die het in 't duister zet, en de lichtvlakten, die het vooruit doet springen, laten een gezonden indruk achter in ons gemoed; we worden van langs om meer afkeerig van 't lage en

't gemeene en we voelen ons steeds krachtiger aangetrokken naar het deftige en 't goede.

Daarin ligt de zedelijke verdienste van Lars Dilling's werk; en Una verkleint ze, met ze te beperken *bij 't verhelderen en 't vervroolijken van het sombere en ennuyante.* Misschien meent Una, gelijk zooveel anderen, dat het zóó al heel wel is: en dat een schrijver om een echt zedelijk doel niet en moet bekommerd zijn.

Op het gevaar af hier een weinig buiten de sporen van eene recensie te loopen, wil ik een woord meer zeggen over de zoo deerlijk miskende eischen der zedeleer in zake van Letterkunde.

Die eischen bestaan, hoe zeer ze dan ook de losbandigheid van zoogenaamde vrijzinnigen ergeren mogen.

Laat dezen, nevens de zedeleer weg, in trotsche marsch voorbijstappen recht naar den tempel der « zuivere kunst », die daar ergens in de lucht hangt te wiegelen op ingebeelde pijlers! Laat anderen wroeten altijd lager en lager in stof en vuilnis, om stof en vuilnis, met eigen zeever gemengd, weer uit te braken in 't aangezicht der reine christene zedeleer!

Onbesmet blijft deze staan, buiten het bereik der dierlijke uitwerpsels van Naturalisten en Realisten in den lagen — eilaas! heden of morgen den eenigen waren — zin van het woord. Luid op blijft zij hare eischen verkonden aan den grootsten kunstenaar gelijk aan den nietigsten nieteling; want ze spreekt in den naam van God.

En welke zijn hare eischen?

Hier laat ik het woord aan *G. Longhaye S. J.* Ik en kenne niemand, die ze klaarder en duidelijker uiteënzette als hij het doet in zijn prachtig werk *Théorie des Belles-Lettres; l'âme et les choses dans la parole. Paris. Retaux-Bray, libraire-éditeur,* 82, *Rue Bonaparte.* 1885.

« Ons woord moet de zielen verheffen.

« Daartoe hebben we drij middels : de lesse, de thesis, den indruk.

« *De lesse*, het rechtstreeksche preêken is, buiten kijf, de hoogste bediening van het woord. Maar niets en geldt buiten zijn plaats; en het rechtstreeksche preêken en vindt zijn plaatse niet overal; daarbij het verschuwt te dikwijls. »

. . . .

« Buiten alle eigentlijke lesse, die rechtstreeks tot deugd aanzet, werkt de schrijver nog op de ziel door de algemeene waarheden, die het werk, in zijn geheel beschouwd, laat uitschijnen, en die er de *thesis*, de grondwaarheid van uitmaken. »

. . . . , ...

« Het ware moeielijk voorzeker een letterkundig gewrocht, hoe eenvoudig ook, uit te peizen, dat daar zonder eenige redekundige gevolgtrekking op te leveren zou staan. En wel, zelfs nog in dat geval, zouden we 't werk nuttig heeten, als de *indruk* ten minste naar het treffelijke en 't goede doet hellen.

« Dit is, ja, de laatste middel waarover het woord in zijne werking beschikt; daarin ligt het ware geheim van zijne macht : in den indruk. Zoo noemen we wat, niet in den geest, maar in verbeelding en gevoelskracht overblijft, na het sluiten van den boek of het vallen van de gordijn. 't Is die, nog al dikwijls onduidelijke, staat van de ziel, waar al wat aan beelden en gevoelens beurtelings door schouwspel of lezing werd opgewekt, nog voorts blijft drijven. Maar, aldoor hetgene in 't eerste verwarring scheen, ontwikkelt en komt er duidelijk eene algemeene gesteltenis voor den dag; een uitwerksel veeleer van de beschouwde tafereelen en van de gekregene ontroeringen, als van gedachten en leeringen; een soorte van doordrongen zijn door den zedelijken lucht die het gansche werk omgeeft. »

. . . .

« Dus van de drij middels, waar de schrijver in zijne werking over beschikt, om met vrucht de zielen ten dienste te staan voor 't goede, zal de eerste, het rechtstreeks aanpreêken, zeldzaam gebruikt worden.

« Den tweeden, de thesis, zullen wij geren eenen meer volgehouden en breederen rol laten spelen.

« En wat den derden, den indruk, betreft, daar zien wij de opperste macht in van den schrijver; wel gebezigd, kan ze, als 't moet zijn, al ander gemis vergoeden; haar eigen gemis kan niets behelpen; zij is 't die, goed of slecht bestierd, bij slot van rekening de goede of slechte werken maakt; over haar is 't, dat er strenge rekenschap zal geëischt worden bij God en bij iederen lezer, wiens stemme iets gelden mag.

« Daar nu ieder werk, welkdanig het zij, een zekeren indruk moet achterlaten, als het geen letterkundige onweerde en wil heeten; daar die indruk altijd, ten minste onrechtstreeks, werkt voor of tegen de weerde van de ziel; — zoo en kan de schrijver niet los uit de klem der volgende stelling : of de zedeleer bevechten of ze dienen. Moest hij er enkel op bedacht zijn ze te eerbiedigen, we meenen hem te mogen verwittigen, dat hij ze dan nog zou dienen al en had hij er noch het inzicht van, noch de verdienste. Beter ware 't zijnen rol ten volle beseffen, en er de grootheid niet van miskennen. » (*Liv. I. Ch. IV. passim.*)

Bij strenger vitters zou misschien wel, onder 't lezen van Lars Dilling's « Schetsen » het gedacht kunnen oprijzen, dat ik dit laatste vermaan van P. Longhaye overschreef, om het zijdelings aan den Noorschen schrijver te laten bestellen. Neen! liever bij het stellig goede, dat men ergens tegenkomt, nog beters veronderstellen, als naar het booze snuisteren, dat achter de schermen zou kunnen verdoken liggen. Daar zijn voorzeker schrijvers aan wie ik geren, in hoogeren graad en voller mate, bewondering en achting schenke; maar 't is in alle oprechtheid ook, dat ik mij, volgens Una's verwachting « bij de vrienden en vereerders » van Lars Dilling kom voegen. 't Is als « vriend en vereerder » dat ik het mij ontzegd heb enkele kleinere gebreken gretig bij één te zamelen uit die 217 bladzijden : voorbeelden van een paar vergelijkingen, die er wat al te gezocht mochten uitschijnen;

van eenige trekken, die dikwijls weerkomen; van eenen of anderen toestand, van eene of andere houding, die wel wat gewaagd en wat veel « plastisch » kon heeten; enz.

't Is als « vriend en vereerder » dat ik ten slotte « Lars Dilling's *Schetsen* » aanbeveel : 't mag een voorwerp zijn van ernstige en nuttige studie voor onze jongere novellen-schrijvers (daar zijn er oudere, die nooit en zullen leeren natuurlijk zijn); en een verkwikkende, weldadige lezing voor elk die wat eigene ondervinding heeft van personen en zaken.

EUG. DE LEPELEER.

Sint-Niklaas, *12 van Kerstmaand*, 87.

DE ABDIJ VAN AFFLIGEM.

Eene geschiedkundige studie.

II.

De verkondiging der Evangelische waarheden en de bebouwing van den grond, bleven echter de groote en eenigste bezigheid der monniken niet. « De kloosters, zegt J. David, strekten niet alleen tot onderwijzing der omliggende vlekken, maar waren tevens middelpunten van verlichting en beschaving, waar onze voorouders hunnen eersten voortgang in kunsten en wetenschappen, en derhalve de beginselen der algemeene welvaart aan te danken hadden. » Het klooster was het toevluchtsoord van vele verlichte geesten, van voorname lieden, van boetelingen, ja van heiligen, die niet alleen stichteden door hunne voorbeelden, maar een deel van hunnen tijd besteedden aan de versiering der overheerlijke tempels en bidplaatsen, van welke zij zelf de plannen hadden opgemaakt. Wat al heiligenbeelden, kunstig snijwerk, rijke schilderingen, duizendkleurige vensterglazen, in de enge en eenzame cel, en in de stilte van het gebed, door eenen onbekenden kunstenaar vervaardigd! Zoo bewerkten zij het goud en het zilver tot kelken, wierookvaten, kandelaars en fierters; zoo beoefenden zij de muziekkunst, evenveel uit voorliefde als uit plicht, want zevenmaal daags vergaderde de geheele kloostergemeente en zong in plechtigen

koorzang de geestelijke getijden. De monniken waren de eerste en groote kunstenaars van hunnen tijd (1).

De regel van den H. Benedictus liet hun ook toe stichtende lezingen te doen, doch zij bleven daarbij niet. « De toekomst was hun hoofdgedacht : zij waren overtuigd van hunne zending; het lag hun in den aard bekwame en waardige navolgers te voorbereiden (2). » Zij stichtten scholen, waar de kinderen van jongsaf in opgeleid werden en de novitiën hunnen weg vervoorderden. « Het was de geloofverkondigers en bijzonder aan de monniken der Sint-Benedictusorde voorbewaard in ons vaderland eene nieuwe en duurzame beschaving te scheppen, met er de vruchtbare kiemen van kunst en wetenschap te verspreiden. Elke abdij bezat welhaast eene school waaruit de beschaving en de geleerdheid over het geheele vaderland weêrkaatsten. Wel is waar, deze verstandelijke strekking was het doeleinde niet van hunnen heiligen stichter, doch de Benediktijnen voelden dat de handenarbeid en het gebed in eene verdorvene wereld niet volstonden, maar wèl dat wetenschap en opperheerschappij van geest en verstand de bijzonderste waarborgen uitmaakten van hun bestaan en hunne toekomst (3). » Moeten wij daar bijvoegen — iedereen weet het — wat de monniken deden in voordeel der oude, heidensche letterkunde? Een schrijver, die men voorzeker niet zal beschuldigen van vooringenomenheid, getuigt : « Zij bewezen een grooten, een oneindigen dienst aan de letteren met de schriften der Ouden als een heilig pand te bewaren. Zonder de naschriften die zij ten dienste der boekerij van hunne gemeente vervaardigden, zouden bijna alle de meesterstukken der

(1) Les moines étaient les premiers artistes de leur temps... Parmi les branches des connaissances humaines que les moines érudits cultivaient de préférence, la musique figurait en première ligne. ED. FÉTIS. *Les musiciens belges.*

(2) CH. STALLAERT et PH. VAN DER HAEGHEN. *De l'instruction publique au moyen-âge.*

(3) Ibid.

Grieken en der Latijnen voor ons, voor eeuwig verloren zijn (1) ». Althans op die wijze ontstonden allengskens de beroemde bibliotheken, werk van hunne handen en vrucht van hunnen geest, waarvan alle historieschrijvers gewagen en die, verspreid of geheel en al te niet zijnde, nog levend blijven spreken in elk latertijdig geschiedenisboek.

De bibliotheek van het Affligemsch sticht besloeg de bovenzalen van het ziekenhuis (*valetudinarium cùm bibliothecâ*), een groote langwerpige achterbouw, gevende zuidwaarts uitzicht op eenen ruimen lusttuin en wonder gelijkend, om zijne bouworde, zijne pracht en zijne schilderachtigheid, aan het nog bestaande binnenhof van het Plantijnsch Museum, in Antwerpen. Wat daarin te vinden was en wat er vroeger bestond, leeren wij uit de korte verklaring van eenen onbetwistbaar bevoegden rechter : « Men vond hier vroeger, eilaas! zegt Guiccardini, een schat van handschriften in alle vakken der menschelijke wetenschap, doch al die rijkdom is door den brand vernield in den noodlottigen geuzentijd. Thans is het klooster wederom in bezit van eene wijdvermaarde boekerij, meest uit druksels bestaande en uit allerhande werken zamengesteld, ja tot zooverre dat zij, onder opzicht van de oude boeken, aanschouwd wordt als de volledigste tevens en de kostelijkste van deze geheele landstreek, waarin nochtans de nuttigste boekzalen in overvloed te vinden zijn (2). »

Het was bijzonder omtrent het midden der XVIIe eeuw, zoo miskend in de letterwereld, dat de eikenhouten schappen kraakten onder het wicht der lijvige in-folios van Plantijn en Moretus, van Manilius, van Velpius, van Masius en andere boekprenters; het was alsdan dat een doorluchtig triumviraat der letteren zijne

(1) Ed. Fétis. *Op. cit.*

(2) Adeò quidem, ut quoàd antiquos libros habeatur pro locupletissima simul, et laudatissima universi illiùs tractùs...
Ludovicus Guiccardinus, in Bruxellâ.

woon en zijn' zetel in de bibliotheek van Affligem had opgeslagen, namelijk de proost Benedictus van Haeften, de boekbewaarder Odo Cambier en meest nog de vermaarde kanunnik Sanderus; het was alsdan dat jaar in, jaar uit, de kloosterschouw rookte ter eer van den arbeidzamen, tot armoê vervallen schrijver der *Flandria illustrata*, wien de Leuvensche hoogleeraren, met Jansenius en Aubertus Miræus, aldaar gingen hunne vriendschap bieden. Om meer dan ééne reden, moeten wij eene poos stil blijven bij het uitgelezen Affligemsch drijmanschap.

De zoo godvruchtige als geleerde Benedictus van Haeften (Haeftenus) was geboren te Utrecht in 1588, studeerde de wijsbegeerte en de godsgeleerdheid aan de hoogeschool van Leuven, werd monnik, prior en, op zijne 28 jaren, proost van Affligem. Het was een man van uitstekende verdienste : de monniken roemen zijn wijs beleid, zijn godsdienstiever, zijne zalvende welsprekendheid; de geleerden wijzen op zijne nagelaten schriften. Hij was te huis in velerhande wetenschap; zijne tijdgenooten aanschouwden hem als eene levende bibliotheek (*Animata bibliotheca*, zegt Sanderus); de drij geleerde talen van den tijd, de Hebreeuwsche, de Grieksche en de Latijnsche waren hem eigen, en de lieve Vlaamsche gedichten van zijn *Lusthof der christelyke leeringhe* blijven thans nog in de Nederlandsche Bloemenlezingen aangehaald en volprezen (1). De vrome Benediktijn stierf in 1648, nauwelijks zestig jaren oud. Zijn jonge vriend Odo Cambier sloot hem de oogen, wijdde hem een grafschrift en gaf de werken van zijnen uitmuntenden leidsman in het licht.

(1) Zie P. Alberdingk Thym, *Spiegel der Nederlandsche letteren*, II. 171 en III, 229.

Niet min verdienstelijk was deze laatste onder opzicht van geschied- en letterkennis. Het is als een hartekreet dien Sanderus laat hooren bij het vroegtijdig afsterven van den man die met hem wedieverde ter opsporing der vaderlandsche oudheden. « Odo Cambier, zegt hij, van Geertsbergen, eertijds leeraar van rhetorika in de vermaarde Benediktijner-school zijner geboortestad, was een man van bevalligen aard, van zeldzame geleerdheid, van rijp verstand en gezond oordeel, een vrome monnik die met iever en zorg de bedieningen van zijne roeping waarnam. En onlangs, ei! in den bloei van zijn leven, op zijne acht-en-dertig jaren, in 't jaar 51 dezer eeuw, werd hij ons ontrukt; en den 18 Mei, op den dag zelve van Christus' Hemelvaart, vaarde hij, naar wij vertrouwen, met Christus ten hemel! »

Cambier had zijne korte loopbaan (13 Maart 1614-18 Mei 1651) grootendeels besteed aan het opstel van drij uitvoerige schriften, waarvan het belangrijkste : *Antiquum chronicon monasterii S. Petri Affligemiensis.* onuitgegeven bewaard blijft ter koninklijke bibliotheek, te Brussel. Hij had ook in 1643 eene volledige lijst opgesteld der hem toevertrouwde handschriften, dewelke voorkomt in de *Bibliotheca Belgica manuscripta* van Sanderus.

« Antonius Sanderus, zegt Julius de Saint-Genois, is de vruchtbaarste en de geleerdste van alle onze historieschrijvers. Zijne geschiedkundige opsporingen over Vlaanderen en Brabant, hebben bijzonder zijnen naam populair gemaakt in onze gewesten. Niet lang geleden, berustten zijne *Flandria illustrata* en zijne *Chorographia sacra Brabantiœ* in de bibliotheken van ieder kasteel en van elke abdij; en ten huidigen dage kent de onwetendste van onze edellieden nog Sanderus, ten minste bij name (1) ». Dees laatste grillig gezegde, op

(1) *Antoine Sanderus et ses écrits. Une page de notre histoire littéraire au XVIIe siècle*, par le Baron Jules de Saint-Genois. Gand, 1861.

anderen als kasteelbewoners toepasselijk, bewijst enkel dat de lange levensloop van den Ieperschen kanunnik weinig of niet gekend is, ja dat hij stil en rustig vervloog, zelfs te midden der woelingen van de staatspartijen en der hevige betwistingen van het Jansenismus. Sanderus was de nijverige bie die van bloem tot bloem zweeft om haren honig te vergâren. Zijn te huis was in Ieperen, zijn te onzent in Affligem, zijn verblijf overal in Vlaanderen en Brabant; immer reizend en omzwervend, ging hij van stad tot stad, van kasteel tot kasteel, van klooster tot klooster, geen ander spoor van zijnen doortocht nalatend als de heerlijke beschrijvingen en de kostelijke prenten waaruit zijne prachtige uitgaven bestaan : heel zijn leven ligt in zijne schriften. Dit leven viel ook ten prooi aan kleine en kleingeestige beslommeringen, aan huishoudelijke moeilijkheden, bedroevend en gewoon aandeel van uitstekende geleerden en geniale kunstenaars. Gelukkig voor hem, op den Affligemschen heuvel bleef altoos de trouwe schouwe rooken (1)!

De familie Sanders is oorspronkelijk van Aalst, doch verhuisde naar Gent in den aanvang der XVIe eeuw. Jan Sanders beoefende aldaar de geneeskunst met grooten luister. Zijn zoon Lieven, die te Boloniën in Itaalje studeerde, volgde hem op, doch om rede van de Gentsche onlusten vertrok deze naar Antwerpen, alwaar

(1) De overlevering beweert dat de spitsvinnige kanunnik op eigenaardige wijze zijnen dank betuigde aan die hem hadden ten dienst gestaan bij de uitgave van zijn *Verheerlijkt Vlaanderen.* Daar hij als kunstenaar omreisde en alles met eigene oogen wilde beschouwen, verbleef hij in de talrijke sloten en abdijen die den bodem van het rijke Vlaanderen bedekten. Als dankbetuiging aan den edelman of den abt die hem feestelijk onthaald hadden, liet hij, op de prent, de keukenschouwpijp rooken; en de min of meerdere hoogte van de rookpluim gaf den maatstaf van des reizigers voldoening en des huismeesters gulhartigheid. Ook op sommige prenten, schijnt eene hedendaagsche fabrickschouw de gansche locht bezwart te hebben : aldaar heeft voorzeker eene gala-vertooning onzen goeden kanunnik in gunstige luim gezet!

hij tijdelijk zijn verblijf vestigde. Wij zeggen tijdelijk, want de rijke handelsstad bood hem even weinig veiligheid; en na de geboorte van onzen doorluchtigen geschiedschrijver in 1586, keerde de geneesheer Lieven Sanders terug naar Gent, alwaar, in het jaar 1588, hem een tweeden zoon werd geschonken, insgelijks Lieven geheeten, later Jesuïet en leeraar van wijsbegeerte te Douaij, wat bewijst dat de huisvesting van het gezin Sanders in Antwerpen heel voorloopig en kortstondig geweest heeft. Althans den 15 September 1586 werd Antonius Sanders in de O.-L.-Vrouwekerk van Antwerpen over de doopvont gehouden door twee van zijne familiegenooten, Jonker Antonis van Bourgoingnen en Vrouw Maria van Steelandt, allebei tot den hoogen Vlaamschen adel behoorend. Zoo stamde Antoon Sanders van een deftig, vroeger welhebbend geslacht, in den rampspoedigen oorlogstijd tot verval geraakt, wat ons ook den sleutel geeft van zijne latere teleurstellingen en bezwaren; zoo kwam hij, als bij toeval ter wereld in de Scheldestad, gelijk Rubens en Vondel te Keulen, doch bleef zijn leven lang er aan houden te boek te staan als Gentenaar (*Gandensis*, *Gandavensis*), zooals de opschriften zijner talrijke werken getuigen.

De jonge Sanders studeerde beurtelings te Oudenaarde en te Gent, doch op zijne twintig jaren moest hij reeds zijn toevlucht nemen tot de Rekenkamer van Rijsel ter bekoming van eene studiebeurs aan het koninklijk seminarie van Douaij. Hij was zoo arm, schreef hij, dat hij zelfs niet kon betamelijk gekleed gaan. Hij ontving aldaar den graad van *Magister artium* in 1609, en ging vervolgens naar Leuven, de godsgeleerdheid studeeren. Van toen af was zijn leven zoo onstandvastig en ongedurig, dat hier eene leemte van tien jaren in zijne biografie bestaat. In 1619 werd hij licenciaat in de H. Godheid aan de hoogeschool van Douaij, ontving de priesterwijding te Gent, en ging tijdelijk de herderlijke bediening waarnemen op de grenzen van Zeeland, zonder dat men wete waar.

Korts nadien, door het toedoen van den bisschop van Gent, Antoon Triest, werd hij benoemd tot aalmoesenier en secretaris van Kardinaal Alfons de la Cuëva, Markies van Bedmar, in verblijf te Brussel; en door dezes invloed bekwam hij in 1625 eene prebende aan de Kathedraal van Ieperen. Nu zou, denkt men, de geleerde kanunnik, in *otium cum dignitate*, zijne studiezucht involgen en te midden zijner boeken en handschriften een gelukkig leven slijten? Hij bleef inderdaad aan de St-Martinuskerk van Ieperen vast, werd scholaster in 1641, penitencier in 1654 en eindelijk theologaal.

Doch, hoe zou de man, met een zoo verbazend werkvermogen en zoo algemeene kennissen begaafd, dat hij meer dan vijftig verschillige dicht- en geschiedeniswerken in de wereld zond, hoe zou hij geestesvoedsel en historische inlichtingen vinden, in en rondom Ieperen alleen? Hij ging op reis, reisde immer voort, en gelijk alle wegen naar Romen leiden, kwam hij ook telkens in Affligem te huis. In Ieperen alleen was de vrome kanunnik met geene oogen te zien; zijne ambtgenooten kloegen putten in den grond over zijne talrijke, zijne gedurige afwezigheden : immers zij aanschouwden hem, niet als een geleerde die voor 's lands roem arbeidde, maar als hun's gelijke, door de bul van oprichting des bisdoms verplicht zijnde met er woon in de bisschoppelijke stad te verblijven; zij vermaanden, zij berispten hem te vergeefs, en bewezen eindelijk, door een ambtelijk onderzoek, dat de penitencier, van den 24e Juni 1658 tot den 24e Juni 1659, niet min dan 352 dagen afwezig geweest had. De maat der toegevendheid liep over, en de rustelooze grijsaard viel buiten het kapittel. Gelukkig voor hem, herhalen wij, op den Affligemschen heuvel bleef immer de trouwe schouwe rooken!

Zijn gedurig reizen, heinde en ver op zoek naar allerlei inlichtingen, oorkonden, stamboomen, enz., doch nog meer zijne prachtuitgaven met kostelijke staalplaten

en landkaarten, (hij liet op eigen rekening drukken), die hij in den beroerden oorlogstijd niet kon aan den man brengen, hadden kanunnik Sanderus ongehoorde onkosten berokkend en tot armoede gebracht. Hij moest zijn leven lang bij de machtigen der aarde gaan aankloppen en op de beurs van anderen rekenen; ook alle de levensbeschrijvers van den onvermoeiden werker zijn het eens om te verklaren dat de Benediktijnen van Affligem hem liefderijk ontvingen uit deernis met zijn lot en om hem uit den nood te helpen. « Misschien, zegt Julius de Saint-Genois, was de waarde grijsaard zoo arm niet, maar verkoor hij het verblijf in dees kloostersticht, waar hij niet alleen zou rust en eerbied vinden, doch ook eene rijke bibliotheek en den genoeglijken omgang met monniken die altoos als letterminnaars hadden te boek gestaan. »

Antonius Sanderus vond geluk en vrede op den avond van zijn leven (1), en ontsliep zachtjes in den Heer in de abdij van Affligem den 16 Januari 1664, in den ouderdom van 77 jaren. Hij werd begraven in de kloosterkerk, aan St-Maurusaltaar, onder eenen arduinen zerksteen door hem zelf aangekocht, met dees eenvoudig en kristen opschrift dat hij insgelijks zelf vervaardigd had:

---

(1) In zijne laatste levensjaren was hij boekkeurder (*Librorum censor*), te Brussel, wat heel wel samenging met zijn verblijf in Affligem. Zijne goedkeuringen zijn doorgaans in klassiek Latijn geschreven; echter aan het hoofd van het dichtbundeltje: *Francisci Godini* TIJDS OVERSCHOT, *Antwerpen*, 1660, staat de volgende

Approbatie :

Wat men leest in deze bladers
Dat komt uit oprechte aders,
Uit een rein en suiver bloet
Van een catholyck ghemoet.

Daerom mag men 't wel doen drucken,
Want 't en syn gheen kwaede stucken.
So dan, drucker, druckt het vry,
Want het is een goy copy.

Ant. Sanderus, pbr

10

D. O. M.
ANTONIUS SANDERUS
PRESBYTER
PIIS FIDELIUM PRECIBUS
ME COMMENDO
ET A MISERICORDIA CHRISTI
EXPECTO
DONEC VENIAT IMMUTATIO MEA
AMEN.

Zoo bleef de abdij van Affligem in de XVIIe eeuw, eene voedster en beschermster der kunsten en der letteren, gelijk zij geweest had van hare stichting af, en in den langen loop der middeleeuwen. Ziehier de vertaling van eene korte bladzijde uit het geleerd werk: *De l'instruction publique au moyen-âge, (VIIIe au XVIe siècle)* (1):

« De uitstekende mannen die schitterden in de abdij van Affligem, gesticht ten jare 1083, leveren 't bewijs dat de studie aldaar in eere was. Zoo waren *Fulgentius*, de eerste abt, in 1135 gestorven;

Hugo, van hooge afkomst, groote wetenschap en zeldzame deugdzaamheid;

Franco, de tweede abt, een wonder van geleerdheid, *vir scientiâ mirabilis*, zegt Foppens;

Geeraard van Affligem wiens handschriften te Parck-bij-Leuven, berusten;

De monnik *Simon*, die omtrent 1290 leefde en bijzonder de Bijbel en de heilige Vaders studeerde;

Willem van Mechelen, later prior van Waver en abt van St-Truiden;

Willem van Affligem, prior aldaar omtrent 1300; en *Hendrik van Brussel*, op hetzelfde tijdstip levende. »

Is 't wel noodig, op voorhand, alhier aan te stippen dat de rust en met haar de studie, uit Affli-

(1) *Mémoire couronné*, par Charles Stallaert et Philippe van der Haeghen, 1850.

gem verdwenen in de XIVe eeuw, toen de Affligemsche heuvel het bijzonderste tooneel was van de krijgsverrichtingen der Vlamingen van Lodewijk van Male tegen de Brabanders, en nog veel meer tijdens de Nederlandsche beroerten?

Althans de twee eerste abten van Affligem behooren tot onze letterkundige geschiedenis : zelfs heeft de geleerde Franco eenen biograph gevonden in den Brusselschen bibliothekaris Goethals (1). De laatste prelaat van het klooster, alsdan door het volk *de groot-provost* geheeten, was eveneens een monnik van uitstekende wetenschap. « Deze proost, zegt Dom Pitra, der abdij van Solesmes, was Beda Regaus, een der mannen die minst verdienen in hun eigen vaderland vergeten en miskend te blijven. Hij beminde zoo hartstochtig zijne bedrukte moeder van Affligem, om zijne geliefkoosde uitdrukking te gebruiken, dat hij vijf-en-zestig levensjaren besteedde aan het onderzoek van hare oorkonden en glorietitels, en aan het opstel harer jaarboeken. Veertien boekdeelen zijn de vrucht van dien lastigen arbeid, op een langdurig tijdstip van vernedering, ja van ellende begonnen, en onderbroken door de dood, in 1808, als wanneer de verdelging van Affligem voor eeuwig voltrokken scheen (2). »

(1) *Lectures relatives à l'histoire des lettres, des sciences, des acts*, etc. III, 1838.

(2) Dom Pitra. *Not.e Dame d'Affligem*, in de *Revue catholique* van 1848.

In het *Compte-rendu de la commission royale d'histoire* (*séance du* 3 *avril* 1841), staat te lezen : « Les religieux de l'ancienne abbaye bénédictine d'Affligem, actuellement réunis à Termonde, conservent parmi les débris de la précieuse bibliothèque qu'ils possédaient autrefois, un manuscrit intitulé : *Haffligemium illustratum*, et redigé au XVIIIe siècle sur des sources authentiques et originales par le supérieur de la maison, appelé Beda Regaus. Il est en 7 vol. in-fol., entièrement écrits de la main de l'auteur. M. le recteur de Ram, qui l'a examiné avec attention, le regarde comme un monument très-important pour notre histoire. »

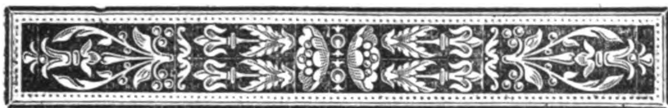
Hetzelfde *Verslag over de werkzaamheden der Koninklijke Commissie van geschiedenis* gewaagt ook van de nagelaten handschriften der Affligemsche monniken Hubertus de Falaix of Phalesius, van Brussel († 1538), Joannes Van der Meeren of Amerius, van Berlare († 1556), en der *Chronycke van Brabant* ten jare 1785 voltrokken door Dom Agatho Impens, van Aalst.

Beda Regaus kon er nooit toe besluiten de ruïnen van zijn geliefkoosd verblijf te verlaten. Op eenige boogscheuten van het vernield klooster, bleef hij inwonen bij eenen begoeden pachter, en dwaalde des avonds, als eene schim van het verledene, op en rond de puinhoopen van zijn verwoest Jerusalem. Op het stil en eenzaam kerkhof van Hekelgem, in Braband, staan op eenen bemosten arduin deze woorden gebeiteld :

D. O. M.
BEGRAEFPLAETS
VAN DEN ZEER EERWEERDIGEN
GELEERDEN EN DEUGDRYKEN HEER
BEDA REGAUS
GEBOORTIG VAN BRUSSEL
HEBBENDE GEWEEST 69 JAEREN
RELIGIEUS DER ABDYE VAN HAFFLIGHEM
EN 43 JAEREN MET GROOTEN LOF
PROOST DERZELVE ABDYE.
HY IS TOT HEKELGHEM GESTORVEN
DEN 11 VAN APRIL 1808
IN DEN OUDERDOM VAN 90 JAEREN.
AEN DE RECHTE ZYDE VAN DEZEN ZERK
TEGEN DEN KERKHOFMUER BEGRAEVEN,
BID VOOR DE ZIEL.

(*Wordt voortgezet.*) Dr R. MOROY.

DE SLAG VAN KORTRIJK

OF DER

GULDEN SPOREN.

---

§ 4. Voorbereidingen der Vlamingen en Franschen tot den strijd.

OP dit oogenblik rijst er uit de Leiemeerschen een zware mist op, welke de zon voor eenieders oogen omsluiert. Franschen en Vlamingen kunnen elkander door dien dichten nevel niet onderscheiden.

Ondertusschen gebruiken de oversten van het vaderlandsch leger alle middelen om den moed hunner mannen aan te vuren. Zoo wandelen er vrome monniken door de scharen, hoorende eenieders biecht en wijzende elkeen op de eeuwige belooning na een roemrijken dood. Zoo nog klimt er een priester op eene stellaadje, van waar hij door het gansche leger kan gezien worden. De voornaamste aanleiders nutten uit zijne hand het brood der sterken. Al de Vlamingen knielen aanbiddend neder, terwijl de priester het Hoogweerdig Sacrament boven hunne hoofden heft, smeekende over hen en over hun land den zegen en de hulp af van den God der legerscharen. De strijders rapen een handvol aarde op en kussen tevens met eerbied en liefde den gewijden vadergrond.

Na deze indrukwekkende plechtigheid, nutten de Vlamingen een mager ontbijt, bestaande uit visch met

surkel en mostaard (1). Vervolgens treden de voornaamste hoofdmannen aan de spits van het leger. Hier worden de Coninc, zijne twee zonen, een veertigtal burgers en eene menigte schildknapen, om hun koen gedrag ridder geslagen.

Nu doorloopen de hoofdmannen hunne legerscharen, sprekende elkeen moed in het hart. Gwijde roept uit :

— De zon verbergt haar; zooveel te beter, want op die wijze zal zij ons niet hinderen. Goede lieden, nu gaat aldra het uur slaan van te strijden. Houdt u steeds in dichte scharen gesloten, met het oog recht vooruit. Aldus slaan we groote slagen. Geene krijgsgevangenen gemaakt, geen buit. Men sla onmiddellijk dood, al wie dit bevel overtreedt. Ons land hebben wij te herwinnen; onze haardsteden, onze vrouwen, onze kinderen moeten wij redden; onze Heeren, die sedert zoo lang een ellendig leven slijten in de kerkers van Frankrijk, vorderen wraak. Er valt hier aan niets anders te denken. Die lieden ginder, mijne goede vrienden, gaan ons aantasten, als wolven. Bij St-Joris! ik heb goede hoop. Ge ziet toch wel hoe die raven boven hunne hoofden omzwerven. Men zegt dat sedert twaalf dagen niet één van hunne duizend duizenden paarden heeft gehinnikt. Hoe wilt gij dat God degenen bescherme, die onze heilige vader de Paus onlangs in den kerkelijken ban heeft geslagen? Welaan, hebt goeden moed, gij allen, mijne brave strijdmakkers! Vergeten we den edelen kreet niet van onze voorouders : Vlaanderen den leeuw!

Of deze schoone en gepaste redevoering grooten indruk maakte, hoeft niet gezegd. Wel is waar zijn de Vlamingen, van aard bezadigd en beraden, niet lich-

(1) *Inv. des arch. de Br.* I. 122. — It. Woensdaghes vor die Maseleine, te Curtrike. xv lb. van IIIJ sommen vische Ausen. It. I stoop mostaerds, XIJ d. It. IIIJ d. omme seurcle. Deze post bedoelt alleen de onkosten ten behoeve der krijgsbenden van Willem van Gulik. Men mag daar echter uit opmaken, dat de Vlamingen vóór Kortrijk gewis niet al te gulzig hebben gegeten.

telijk door spreken in roering te brengen; maar, als ze eens meêgesleept zijn, is er geen houden meer aan; zij zouden door hunnen drift ook de driftigsten beschamen. Het klonk er derhalve over Groeningheveld uit duizenden monden : Vlaanderen den Leeuw!

Willem van Gulik wakkert op zijne beurt de mannen aan uit Het Vrije, uit Veurne en Veurnambacht, roepende hen toe :

— Vóór u staan ze, die gewapend zijn tot uwe verdelging. Maar, hoe talrijk zij mogen wezen, in God alleen moet gij uw vertrouwen stellen. Smeekt derhalve zijne hulp af.

Dat de Coninc met zijn meêslepend woord de harten der Bruggelingen in vlam zal hebben gezet; dat Breidel in krachtige taal hun vertrouwen op de viktorie zal hebben gesterkt, lijdt geenen twijfel; maar hunne redevoeringen zijn, spijtig genoeg, tot ons niet gekomen.

Jan van Renesse spreekt tot het hulpleger :

— Laat uwe gelederen niet verbreken! Daar zooeven hebt ge uwe biecht gesproken; hewel, zijt niet bevreesd. Doet man en peerd sneuvelen. Vlaanderen den Leeuw! is onze kreet. Als zij slaan op mijnheer Gwijde, zullen wij van achter op hen toespringen. Al wat zij hebben meêgebracht, blijft hier op het slagveld.

Ten einde het vertrouwen der ambachtslieden nog te sterken en de kansen van den strijd voor allen gelijk te maken, stappen de edellieden van « haer peerden », die zij « in de stede van Curterike » zenden (1).

Dewijl de voortdurende mist, welke maar langzaam optrok, Robrecht van Artois belette de standplaats der Vlamingen naar behooren te verkennen, reed hij, vergezeld door Rodolf van Nesle en andere oversten, eenige honderden passen vooruit. Hier zag hij het vijandelijk leger in ééne lange en dichte lijn geschaard, met den goedendag in de hand, zoodat het een ondoorbreekbaren

(1) *Chron. et Cartul. de l'abb. de Courtrai*, XII.

en levenden muur geleek van ijzer en staal. Rechts was het schier ongenaakbaar, uit hoofde van de moerassige weiden; in 't midden en links was het beschermd door waterloopen. Dat zoo de stelling, als de schikking van het Vlaamsche heir zeer gunstig was, sprong den Franschen in het oog.

De heeren van Bartas, van Piémont en van Mantua waren dan ook van meening, dat men, in het aanranden der Vlamingen, zeer voorzichtig moest te werk gaan. Zij rieden Robrecht van Artois aan den vijand hier en daar met afzonderlijke benden te bestoken.

— Zoo doende, zeiden zij, zullen wij de Vlamingen werk geven tot den avond. Gij weet dat die lieden de gewoonte hebben van den dag door te eten en te drinken. Zoodra zij nu het nijpen van den honger zullen gevoelen, zullen zij den voet lichten. Dan kunt gij er met de ridderschap op invallen en ze tot éénen man toe verslaan. 't Ware zinneloos de bloem van den adel in het slijk van grachten en moerassen te doen modderen en aldus bloot te stellen om, bij zijn aanstooten op dien hoop van lomperds, te strunkelen.

Rodolf van Nesle bestemde deze meening; maar Robrecht van Artois, vol van minachting voor de Vlaamsche ambachtslieden, verwierp dien wijzen raad.

§ 5. Eerste stormloop der Franschen.

Omstreeks zeven uren van den morgend, gaf de Fransche veldheer het sein tot den aanval. Daarop stort een drom van ridders uit Picardië met woesten drift vooruit, willende in ééne vaart den waterloop, welke de Klakkaartsbeek wordt genoemd, overijlen en vervolgens tegen de Vlaamsche slagorde inrennen. Maar hunne paarden geraken het water niet over, verzinkende in den modder tot aan de stijgbeugels (1). Dit ziende,

(1) G. Guiart, v. 6029 en volg. — Jusques aux arçons de la selle.

zenden onze boogschutters op de verslijkte ruiters een hagel af van pijlen en schichten. Geen enkele Franschman ontsnapte dan ook aan de dood.

Rodolf van Nesle, hierover verschrikt, sprak tot Robrecht van Artois: — Heer, die waterloop ginder ligt vol lijken van ruiters en peerden. Geen enkel strijder zal er nog willen overspringen; allen zullen met schrik achteruit deinzen. Om Gods wil, verander toch uw strijdplan. Trekken we kwansuis af. De Vlamingen zullen ons over gindsche beken volgen en dan hebben wij er schoon spel meê (1).

Maar Robrecht van Artois, bleek van toorn, antwoordde wrevelig: — Bij den duivel! dat is me de raad van eenen Lombaard. Hebt ge wellicht vrees voor die wolven, of eerder, zoudt ge van hunne huid niet hebben?

Deze laatste woorden doelden op het huwelijk van Rodolfs dochter met Willem van Dendermonde, tweeden zoon van graaf Gwijde. Zulke laffe verdenking, in honende taal uitgesproken, trof den Franschen constabel diep in het hart. Hij wedervoer dan ook met drift:

— Lieve Heer, wilt ge mij volgen tot in het midden der vijanden, ik zal er u zoo diep in leiden, dat gij er nooit meer uit terug zult keeren.

Daarop snelt Rodolf tot zijne ruiterij, gevende onmiddellijk het bevel van vooruit te stormen. De zware drom van ridders en wapenlieden breekt op met vreeselijk geweld, rennende, als eene dondervlaag, tegen den linker vleugel der Vlamingen.

Ondertusschen beproefde Jan de Burlas om langs den Zuidkant door te dringen, ten einde de Vlamingen zijdelings aan te tasten. Dikke drommen van voetvolk trekken links af en ontplooien hunne scharen op

(1) G. Guiart, v. 6048 en volg. Et s'il ossent à nous passer
L'espace d'un arpent de terre,
Vous verrez jà biau fait de guerre.

eene lengte van ongeveer 900 voet, rekkende aldus hunne uiterst linker zijde tot tegen den stadsmuur. Dank aan deze behendige beweging, welke door den smoor wordt begunstigd, reiken de mannen van Jan de Burlas de uiterst rechter zijde der Bruggelingen eenigszins voorbij.

Zoodra onze boogschutters den vijand opmerken, schieten zij moedig op hem toe. Nu snorren pijlen, schichten en karreelen in zoo groote menigte over en weder, dat de lucht er door wordt verduisterd. Wanneer de kokers aan beide kanten ledig zijn, wordt het gevecht voortgezet met poken, degens en zwaarden. De Vlamingen echter, onder de overmacht verpletterd, begeven het allengskens, wijkende naar het gros der Bruggelingen. De Lombardiers, wanende de zege reeds bevochten, zetten de onzen met drift achterna. Enkelen zelfs springen reeds over de beek en storten tegen de Bruggelingen in.

Op dit zicht, wendt de heer van Valpaga, die deel maakte van het midden der eerste strijdlinie, waarvan tot dus verre slechts een drom Pikkaarden tegen den vijand was ingeloopen, links af naar Robrecht van Artois, hem toeroepende :

— Heer, gindsche lomperds gaan het nog zoover brengen, dat ze met de eer van den dag zullen wegloopen. Maken zij een einde aan den oorlog, wat zijn de edelen hier dan komen doen ? (1)

— Gij hebt gelijk, lieve Heer, antwoordt graaf Robrecht; vooruit en steekt er maar in ! (2)

Daarop geven al de nog ongerepte ruiters van het middenkorps der eerste strijdlinie hun peerd van de spoor en rukken met woesten drift tegen de Vlamingen aan.

---

(1) G. Guiart, v. 6133 en volg. Sire, cil vilain tant feront
Que l'onneur en emporteront;
Et s'il mètent à fin la guerre,
Que sont li noble venu querre!

(2) Ibid. v. 6139. — Mouvez, dit li quens; el cil broche.

Rodolf van Nesle was ondertusschen met het grootste deel van zijn volk op onzen linker vleugel, en met een paar honderd wapenlieden op de uiterst linker zijde van ons middenheir gevallen. Tal van ruiters verzonken, zoo in de doollagen vóór de Groeninghebeek, als in de beek zelve. Verre de meesten echter bereikten de Gentenaars, waar zij met woede tegen aanstieten. Maar de Oost-Vlamingen, dicht opeen gesloten, als een muur van levende steenen, ontvangen ze op de stalen punt van hunne gevelde goedendags. Dit wapen, aldus genaamd, omdat de voetknecht, met beide handen daarmêe slaande, voorover boog alsof hij groette, bestond uit een langen en zwaren staf met ijzer beslagen. Aan het boveneind zwaar gekolfd, of voorzien van eene ijzeren muts, en tevens bezet met eene vooruitstekende stalen pin, is de goedendag allervreeselijkst in de handen van een kundigen en krachtigen krijgsman. Den stok in zijne gespierde vuisten gevat, beukt hij met de knots op het hoofd of de borst van zijnen vijand. Het felle zwieren zelf van de ijzeren kolf zet den slag eene bijzondere kracht bij. Wordt het doel in het slaan gemist, de krijgsman weet vervolgens zijn wapen zoo snel en zoo behendig te wenden, dat hij het gebruikt tot speer, stekende met de scherpe punt regelrecht naar den onderbuik of de keel van zijnen vijand. Geen ijzer, geen staal weêrstaat aan het bonzen of het boren van een goedendag in de gespierde vuist van een afgerichten Vlaming (1).

Men zag dan ook aan onzen linker vleugel peerden en ruiters onder de felle slagen der Gentenaars nedertuimelen, vervullende de Groeninghebeek met hunne opeengestapelde lijken. Desniettegenstaande, dringen de overige Franschen, door Rodolf en Gwijde van Nesle aangemoedigd, steeds vooruit, roepende : Montjoie St-Denis!

(1) Wij volgen de beschrijving van G. Guiart. Zie daarover ook Moke, bl. :o, benevens eene aanteekening van Huydecoper op Melis Stoke, III, bl. 81.

Aan onzen rechten vleugel woedt de strijd even fel. Jan de Burlas, die, zooals wij hooger zagen, aldaar aan 't hoofd van zijne 10,000 Lombaarden, schutters en pijkeniers, de Bruggelingen beproeft te overvleugelen, ontmoet een hardnekkigen wederstand. Wevers, volders, beenhouwers, makelaars, door Breidel en de Coninc aangemoedigd, wedijveren in dapperheid. Zij beuken en steken met vreeselijke kracht onder den vijand, die weldra met groot verlies wordt afgeslagen. Jan de Burlas zelf ligt tusschen de lijken.

Aan den linker vleugel zijn de Franschen, ondanks wonderen van dapperheid, er almede niet in gelukt onze slagorde te breken. Hier ziet men Rodolf van Nesle, het hart vol van spijt en toorn, de zege najagen of de dood. De brave constabel, wellicht de eenigste Franschman, wien de Vlamingen geerne het leven zouden hebben gespaard, sneuvelt onder het staal der Gentenaars.

Zoo gunstig echter stond de strijd niet aan het middendeel van ons leger. Links overvallen door de wapenlieden der gebroeders van Nesle, aan de spits en rechts door de ruiters en voetknechten uit Picardië, kunnen de mannen van Veurne en Het Vrije het gevecht niet dan met groote moeite volhouden. Willem van Gulik, door een fellen stoot ten gronde geworpen, herrijst stappans en strijdt dapper voort. Jan van Gent, Willems standaartdrager, wordt viermaal omverre gestooten; viermaal ook schiet hij weder recht met verdubbelden moed.

Edoch, wat de mannen uit Het Vrije ook beproefden, zij werden eindelijk, onder den fellen aandrang der pijkeniers uit Picardië, achteruit gedreven. Zooals wij reeds hebben gezegd, was de standplaats van het Vlaamsch leger hier hooger en derhalve ook drooger, zoodat de Franschen er vasten voet hadden. De strijders uit Het Vrije waren overigens, met die uit Veurne, de minst geoefende onder de Vlamingen. De Pikkaarden, door de gunstige wending van den strijd aangemoedigd, springen over de beek en rukken met woest geweld tegen

de onzen in, die meer en meer achteruit deinzen. Maar Jan van Renesse merkt het gevaar op en snelt onmiddellijk bij met een deel van zijne hulpbenden. Willem van Gulik, ziende op zijne beurt de mannen uit Het Vrije de wijk nemen, stormt ze ter hulp. De Pikkaarden, aldus van alle kanten bestookt en overvallen, worden terug over de beek gedreven en verder de weiden in, latende een aantal dooden en gekwetsten achter.

Zoo was de felle schok van den vijand volkomen verbroken en werd de eerste strijdlinie der Franschen op gansch hare lengte teruggeslagen.

Vloesbergen. J. PLANCQUAERT.

NOVA-ZEMBLA van Tollens.

DAAR waar Hoogleeraar Alberdink-Thijm in zijnen « Spiegel van Nederlandsche Letteren » het « Tafereel van de overwintering der Hollanders op N.-Z. » bij de « Epische werken » plaatst, hebben wij eene schreef getrokken en een ondervraging gezet. Wij twijfelen immers of de geachte schrijver door « Episch werk » het echt Heldendicht of alleenlijk de verhalende Dichtkunst bediedt. Zeker, 't is een verhaal dat Tollens doet, 't is eene gebeurtenis die hij vertelt : Weggaan naar Oost-Indië, op N.-Z. aanlanden, daar veel afzien, en dan naar huis terugkomen; — en Dr Everts heeft het mis op als hij er eene « beschrijvende poësie » van maakt — maar alle verhaal, is geen episch verhaal. Neffens de grootheid en verhevendheid van het onderwerp, neffens de eenheid in handeling of gebeurtenis, moet er ook, voor een Heldendicht, iets oorspronkelijk en groot liggen in de opvatting, iets wijd en breed in het teekenen der lijnen, iets machtig en verbazend in de uitvoering van heel het werk : al dingen die men hier te vergeefs zoeken zou. Min of meer gelijk Ennius in zijne « Annales » volgt Tollens hetgeen de geschiedenis hem ter hand gesteld heeft; hij voegt er zekerlijk wat verbeelding en gevoel, wat dichtkunst, bij; maar veel verder en gaat hij niet. Wij staan hier voor geen reusachtig praalgebouw, gelijk wij het in de Ilias, in de Ænéis, in « la chanson De Roland, » zelfs in « het Menschdom verlost » bewonderen; het werk van den Nederlandschen dichter, is maar een

gewoon burgershuis daartegen, en dan nog zonder een eerste verdiep, zoo men zegt. Neen, « de Overwintering » mag op den titel van Epos geene aanspraak maken; het is slechts een dichterlijk verhaal; doch wel een verhaal van deftigen en ernstigen aard.

Een verhaal van deftigen en ernstigen aard, zeggen wij, en ten rechte : het schrikkelijk lijden zijner landgenoten in die barre en kille en nare streek van Nieuw-Zembla schetsen; den honger, de koude, den mismoed, ja de wanhoop, met een woord de grenslooze ellende afmalen welke die ongelukkigen gedurende tien maanden daar gevoeld hebben, is waarlijk geen onderwerp om op lichten en luchtigen toon te worden aangevangen en uitgevoerd. En als men weten zal dat die edelmoedige helden geene bloote gelukzoekers of nieuwsgierige reizigers waren, dat hun afreizen het hoogst nuttig doelwit had om langs het Noorden en de Oosterlanden door te dringen en met die milde en vruchtbare streek handel te drijven, — wat voor hun land een onuitputbare bron van welvaart en rijkdom moest zijn; als men weten zal dat zij om zoo te zeggen in den naam en onder de oogen van het jonge en begeesterde Vaderland wegtrokken, dan wordt die onderneming eene groote, eene verhevene onderneming, ten volle de zanger der ware dichtkunst weerd. En Tollens had een te warm vaderlandsch hert om dien verdienstelijken kant van zijn onderwerp te verwaarloozen, en de liefde van zijnen boezem in zijne zangen niet over te gieten. Overal daar hij kan, doet hij dat doorstralen : Heemskerk zit zijne zaak te wikken en te wegen; hij zit te peizen en te herpeizen, en, is er « door 't ijzig Noord » een weg naar « 't zengend oosten »

« Hij wil dat Neerlands vlag Euroop den doortocht wijz'. »

Als zij weg zeìlen, gaan de vierigste wenschen van Nederland met hen mee :

« Opgetogen,
Ziet het zijn kindren voor zijn eer ten kamp gevlogen ! »

En het kanon

« wenscht heil aan 't Vaderland »

Vaderland : dat in 'nen zekeren zin met hen ten schepe gaat. Zooveel als 't mogelijk is, weeft hij dat gedacht door heel zijn verhaal; en als zij weerkeeren, staat Neerland hen nog eens af te wachten; en het stuk eindigt met deze heerlijke verzen :

« 't Erkentlijk vaderland, door liefde en vreugd gedreven,
Neemt weer zijn kindren op, die uit de dood herleven;
Vergeldt hen, juicht hen toe, strooit lauwren voor hen heen,
En rekent d'uitslag niet, maar telt het doel alleen! »

En alsof dat nog niet genoeg ware, snoert de dichter zijn werk — die hoogstloffelijke onderneming — aan de overige roemrijke feiten van dit tijdvak der geschiedenis, en hij begint met eene tijdsbepaling van twintig verzen : iets dat gewoonlijk overdreven, valsch en tegen den goeden smaak is, maar hier heel en gansch op zijne plaats, omdat het onderwerp er door vergroot en verhoogd wordt. « 't Was, zegt de dichter, gedurende Neerland's eervol strijden voor vrijheid, koophandel en nijverheid; hier treedt een nieuwe kamper, Heemskerck, vooruit. » Met der tijd is het klaar geworden dat de zeven Noord-Gouen hunne onafhankelijkheid afgekocht hebben ten prijze van hunnen Katholieken Godsdienst; maar voor den protestantschen Hollander is het buiten kijf dat de jaren die onmiddellijk op de « Vereeniging van Utrecht » volgden, onder de schoonste uit zijn verleden uitblinken : vrijheid, koophandel en nijverheid, krijgsroem, wetenschappen en letterkunde, 't is er al, en dat op eene breede schaal. Neerland wies in rijkdom, in macht en in aanzien :

« Europa zag verbaasd dit rijzend wonder wassen, »

Met vaderlandschen trotsch herinnert Tollens aan die heugelijke tijden, en zoo wordt zijn gedicht als een perel in de eerekroon van zijn bemind Vaderland.

Als het waar mag heeten — wat doktor Nicolaas Beets schrijft — dat dichtkunst « eene gave is, die in het gevoel voor waarheid en schoonheid wortelt, een levendige verbeelding tot haren dienst en de menschelijke taal in hare beteekenisvolle welluidendheid tot haar werktuig heeft » dan mogen wij zeggen dat Tollens hier inderdaad dichter is. De geschiedenis stelde de lotgevallen zijner broeders — zoo heerlijk in hun doelwit, zoo ellendig in hunne wezentlijkheid — voor zijne oogen : met liefde, « met koesterende en vruchtbare liefde » kleeft hij aan dit onderwerp, dat van den éénen kant zijn hert van vaderlandsche fierheid kloppen doet, en van den anderen, hem eenen traan van medelijden ontrukt. Zijne verbeelding, « ontstoken door 't gevoel » gelijk Bilderdijk zegt, ontvlamt en zet de zaken als levende en handelende wezens vóór zijnen geest; en eene taal komt hem ter hulp, eene taal die hij bezit, die hem ieder voorwerp, elk begrip bij zijnen eigen naam laat noemen, eene taal die zijne gedachten in hun beste kleed steekt. Met een woord, Tollens heeft over 't algemeen zijn onderwerp klaar *gezien*, diep en vierig *gevoeld*, keurig en krachtig *uitgedrukt*.

Het zou ons te ver brengen moesten wij den zanger tot in de minste bijzonderheden van zijn gewrocht volgen, en al de verschillige deelen ontleden en beoordeelen. Het ware daarbij overbodig : het werk van onzen dichter is in ieders handen en van de lezers gekend. Wij willen alleenlijk in 't voorbijgaan op de schoonste plaatsen wijzen.

Eerst en vooral, op zijne inleiding kan ik niets dan lof, en, meen ik, wel verdienden lof leggen : vol gang en zwier zijn die verzen, en vol vaderlandsche fierheid is die poësie. Niet min welgelukt is de beschrijving van het ongeweerte dat de manschap bij hun wegtrekken overvalt : 't is levendig, breed en machtig afgemaald. Ik schrijf als staaltje, er eenige verzen van over :

« Maar de onverbeden storm verdubbelt zich in 't woeden,
Verzaamt zijn krachten, loert van gramschap, buldert aan,
En grijpt de kielen vast die tergend hem weerstaan :
Hij bonst ze tegen-een dat romp en opstal kraken,
Ploft ze in den afgrond neer die ze opvangt in zijn kaken,
Zweept ze, als in warling, uit den draaikolk naar omhoog,
En werpt ze van malkaar — malkander uit het oog. »

Na lang keeren en wenden landt eindelijk Heemskerck's schip op Nova-Zembla aan.

« En Nova-Zembla's kust draagt menschen op haar boom ! »

De beschrijving eigentlijk van Nova-Zembla is juist niet slecht; maar ze met kanonik Martens « meesterlijk » heeten, dat en kan ik niet : in de meesterstukken zit meer leven en gloed, meer kracht en verbeelding. Wat ik eer als meesterlijk zou doen doorgaan, ware de eerste nacht dien zij op dit « rampzalig oord » doorbrengen. 't Is schoon beschreven hoe de mannen, vermoeid en afgemat stillekens aan, éen voor éen, neêrzinken, het hoofd op de handen strekken, en, door de sneeuw gedoken, eindelijk insluimeren.

« Helaas, de slaap is kort die 't matte lijf bekruipt! »

Daar komt de ijsbeer, nadert meer en meer, zoekt en vindt zijne prooi, grijpt ze vast en sleept ze weg. De indruk op de overblijvers, die door het gekerm van hunnen gezel wakker rillen, is zoo verdienstelijk als de twee vorige deelen.

Lang nog moeten zij op die koude, gevaarlijke en armtierige streek verblijven; zij kunnen noch vooruit noch terug. En gedurig zien zij de dagen korten en de nachten lengen, tot dat eindelijk het licht weg is en weg blijft; 't is de schrikkelijke Poolnacht!

« 't Is of hun wijde hut, haar grondvest ingescholen,
Verkeerd is in een graf van rondom dichtgesloten;
't Is of natuur bezwijmt, en stervende in d'orkaan,
Weer tot een baaierd is ontbonden en vergaan. »

Het tafereel van het « Noorderlicht » dat een

tamelijk schoon « vierwerk » uitmaakt, en het verhaal van hun « feestdag vieren » dat de gemoederen wat opbeurt, komen welgepast met de tooneelen van droefheid en weedom afwisselen. Wonderwel spelen in dit leste Godsdienst, Huisgezin en Vaderland hunnen rol: Nova-Zembla hoort de psalmen ruischen van Dathenus en « 't Wilhelmus van Nassauwen » weerklinken; terwijl de herinnering aan den Huiskring op Hektoor en Andromachê van Homêros doet denken.

DE DOOD VAN BARENDS,

« Hun toevlucht in den nood, en aller vriend en raad »

doet, midden in den stoffelijken nacht die de lichamen omgeeft, den zedelijken nacht van ontmoediging op hunnen geest nederzinken, en geeft hen aan de bitterste wanhoop ten prooi. Met den lesten adem van den « schranderen Barends » is ook de leste hoop dier ongelukkigen vervloden, en het somber spook der dood grijnst hen aan. Gelukkiglijk komt te goeder uur het daglicht weer. Zonder dralen steken zij weder in zee, en zeggen hun vaarwel aan Nova Zembla:

« Vaarwel, rampzalig oord, misdeeld van elken zegen!
Geen voet betre uw grond, geen adem waaie u tegen;
Blijf onbezocht en woest en afgescheurd van de aard'! »

Goeds, veel goeds is er dan in 't werk van Tollens. 't Is echte dichtkunst, vaderlandsche en godsdienstige dichtkunst; zijn vers is zwierig en ongewrongen; en zijne taal is ongemeen rijk en — op eenige kleinigheden na — keurig en zuiver. En toch en kunnen wij dit werk noch meesterlijk noch groot heeten. En waarom? Om de eenvoudige reden dat er twee zoodanig grove gebreken in zijn, dat zij regelrecht Tollens ten minste tot den tweeden rang der dichters doen dalen.

Het gezond verstand leert ons — Horatius en Boileau bevestigen het, en de schriften der oude en nieuwe meesters zijn er een bewijs van — dat hij, dien gij in den beginne als den hoofdheld aangeeft, zulks moet zijn en blijven door heel uw werk. Wien duidt Tollens nu aan als held van den tocht? Het tweede deel zijner inleiding zegt het klaar:

« Een ander stout bedrijf vangt Hemskerk aan te wagen!
Hij waakt zijn nachten door, doormijmert gansche dagen,
Doorkruist den aardbol, meet de zeeën, smelt ze in een:
Hij wil door 't ijzig Noord naar 't zengend Oosten heen,
Langs Nova-Zembla's kust, in storm en sneeuw verloren,
Wil hij naar China voort, en d'Indus op gaan sporen;
En, zoo dit pad besta door 't eeuwenheugend ijs,
Hij wil dat Neerlands vlag Euroop den doortocht wijz'. »

Heemskerk is dan de bijzonderste. Rijp, zegt de dichter, gaat mee op een ander schip. Maar op Heemskerk's kiel is nog een andere persoon, Barends, die volgender wijze afgeschilderd wordt:

« De schrandre Barends zelf zal Heemskerks zoo bestieren:
Hij, rustig in 't gevaar, wat stormen om hem gieren,
Hij, grijs in kennis, jong in iever, vast van ziel,
En zeeman in het hert, slaat zeilree op de kiel. »

Prachtige karakterschets, voorzeker; maar Barends en is volgens die reken toch niets als de stierman van 't schip, met een moedig zeemanshert. Wat gebeurt er? Bij het heenvèren, daar juist waar de stierman zijne kennissen, zijnen iever, zijne rustigheid tegen over 't gevaar moet te voorschijn halen, daar en is Barends noch te hooren noch te zien. Heemskerk komt er op het tooneel, gelijk hij mag en moet, als held van het verhaal; maar waarom Barends ook niet doen handelen bij raad en geleide van Heemskerk, zoo dat deze toch altijd hoofdman blijve? Als men iemand als zeeman afschetst, moet men hem bij gelegentheid zeeman toonen. Wat meer is: Nauwelijks zijn zij op Nova-Zembla, zegge op het vaste land, of Barends komt

vooruit en begint te handelen; en de « zeeman in het hert » werkt hier zoo veel en zoo fel dat alles op hem uitkomt. Van Heemskerk is er geen spraak niet meer. Barends is daar de wezentlijke held, ja zijne dood is het teeken tot eene algemeene wanhoop, bij zoo verre — en hier is onze dichter weer leelijk mis — dat zij reeds besloten hebben

« In 't uiterst van 't gebrek om 't veege lijf te loten. »

Uwe helden, mijn Tollens, zijn tot hiertoe zoo deftig en zoo groot geweest in hunne ongelukken, omdat zij christelijk waren en op God betrouwden ; waarom komt gij op dezen lesten stond ze voor mijne oogen verkleinen en verleegen met hun dat onmenschelijk en onchristelijk gedacht te geven ?

Maar, zou men op dit al kunnen zeggen, Tollens heeft Heemskerk en Barends en de manschap bezongen gelijk Gerrit De Veer, die mee geweest was, het in zijne korte geschiedenis verteld heeft. Daar antwoorden wij op, dat Geschiedenis geene Dichtkunst is : Geschiedenis zoekt de waarheid, de wezentlijke waarheid in de gebeurtenissen ; de Dichtkunst gaat de palen der wezentlijkheid te buiten als die haar niet voldoet, en zij schept heur eenen wereld, grooter en schooner als 't geen dat bestaat, een oorbeeld dat zij tracht te bereiken ; zij schildert de zaken niet gelijk zij gebeurd zijn, maar gelijk zij konden en moesten gebeuren. En zoo moest het Tollens hier ook doen : hij moest zijne helden herscheppen, en hunne daden verhoogen en verschoonen.

Een ander verwijt heb ik hem te doen, over zijn verhaal, bijzonderlijk van 't verblijf op Nova-Zembla. Gelijk hij het nu verhandelt, is het wat vervelend, eenigszins langdradig; en 't komt hier uit voort dat hij in een te kleinen omvang te veel heeft willen zetten ; zoo wordt zijn werk als een koude opsomming van ellenden en ongelukken. Wilde hij zijn gedicht niet vergrooten noch uitbreiden, dan moest hij om wel te zijn, eenen keus van bijzonderheden doen, daar op

steunen, die doen uitkomen ; en de andere kort en keurig weergeven en ze eeniger wijze met de eerste in verband zetten. Zoo zou zijn verhaal min eentoonig, en meer verscheiden en aantrekkelijk zijn. Hij mocht ook, als er hij hem sterk genoeg voor gevoelde, zijn gewrocht op een breederen voet aanleggen, onderscheidene zangen maken bij wijze van het Heldendicht, en dan de lotgevallen zijner medeburgers in 't lang en in 't breed aanhalen en beschrijven : elke zang ware dan om zoo te zeggen iets afzonderlijks, iets op zijn eigen geweest, en alle hadden zij tot een groot en volledig geheel samengeloopen, dat ons, gelijk de dichter het in zijne aanroeping vraagt, eenen traan zou ontrukt hebben. Nu is het noch het een noch het ander ; 't is zoo min of meer van « ik wil en ik en kan niet ». Tollens in weerwil van menige verdienste, komt mij hier voor als zijnde niet machtig genoeg om die groote stof naar wil en wensch te behandelen, hij keert en draait ze niet naar beliefte, hij en is er geen meester over; integendeel zij is, om zoo te zeggen, meester over hem. De man is beter t'huis in korte en kleinere verhalen : zijne aandoenlijke en alleszins merkweerdige « Echtscheiding » is er een afdoende bewijs van.

Daar heb ik mijn gedacht op Tollens « overwintering » eens willen zeggen en gezegd. Men zal het niet kwalijk nemen, hoop ik, dat ik, zelfs jegens dien gevierden volksdichter, eens rechtuit gesproken heb : ik heb waarheid willen schrijven, 't is te zeggen : goeds meenen te stichten. Dit al en bewijst niet dat ik, moest het er op aankomen, beter of zelfs zoo goed zou doen, zeker niet : 't vers van Horatius is hier maar al te waar

Fungar vice cotis, acutum
reddere quœ ferrum valet, ex sors ipsa secandi.

Temsche. A. VAN BOGAERT.

OORSPRONG EN ONTWIKKELING

VAN HET

NEDERLANDSCH DRAMA

IN DE MIDDELEEUWEN.

WANNEER wij ons hedendaagsch tooneel beschouwen, met al zijne goochelarijen, met al de pracht die het ten toon spreidt, dan moet het ook niemand onnatuurlijk vóórkomen dat de toeschouwer zich soms afvrage welke de oorsprong is van dat groote beschavingsmiddel dat, bij de menigte, al de hartstochten, van de edelste tot de schandelijkste soms, in beweging weet te brengen. Immers heeft het tooneel niet van zijn begin af op dezelfde hoogte gestaan als nu, en is het waarschijnlijk, zooals vele andere zaken onzer cultuur, door den duur der eeuwen geslepen en gepolijst, om ons eindelijk, in zijnen tegenwoordigen, volmaakten vorm, over te komen. Is nu ons drama eene voortzetting der Grieksche en Romeinsche kunst, of is het ontstaan met de inrichting der Rederijkkamers? Geene der beide veronderstellingen is aannemenlijk, omdat er zeker eene groote onderbreking bestaat tusschen de oude kunst van het Romeinsche rijk en de herboring der kunst in de Middeleeuwen, en omdat, van eenen anderen kant het niet mogelijk is, dat de tooneelkunst van haren oorsprong reeds dien trap van volmaaktheid zou bereikt hebben der

spelen door de « kamers van Rhetorike » vervaardigd. Trots die onderbreking echter bleef er in de kerk eene soort van dramatische liturgie bestaan. In de elfde eeuw reeds begon de geestelijkheid, op de groote feestdagen van het jaar, brokken uit den Bijbel te vertoonen. Men stelde het Evangelie van den dag vóór, het kerkelijk mysterie dat men vierde : van daar waarschijnlijk ook wel de naam van *mysteriespel*, die later door dien van *mirakelspel* soms vervangen wordt. Dat deze spelen in den beginne slechts een gedramatiseerd zingen van het Evangelie of van liturgische teksten was zal men wellicht begrijpen. In den kerkdienst der Goede Week b. v. wierd van ouds het Evangelie van Joannes naast de voorzeggingen der Propheten en de klaagpsalmen van Jeremias door verschillende zangers en met verschillende stemmen voorgedragen vervolgens Christus of Pilatus moest voorgesteld worden of dat het koor het volk en de schriftgeleerden moest verbeelden (1).

In den Ordinarius van de S[t] Lebuinus kerk te Deventer, lezen wij dat, op Palmenzondag de gewoonte bestond van gedurende de processie, welke in de kerk geschiedde, palmtakken en kleederen te strooien op den doortocht van het kruis (2). Op dergelijke wijze ging het ook op Paaschdag, op Kersmis, en bij andere gelegenheden. Later, naarmate de behoefte aan levendiger voorstelling zich deed gevoelen, heeft zich deze eenvoudige voorstelling ontwikkeld. Het volk wenschte vooral te *zien*, en dit wenschte nog meer de min ontwikkelde massa die, in geringere mate de ontvankelijkheid bezit voor minder zinnelijke schildering. Zóó is dan al spoedig het eigenlijke drama ontstaan, en zoo komt het dat

(1) Hase. *Das geistliche Schauspiel*, bl. 11.

(2) Dumbar. *Het Geestelijk en Wereldlijk Deventer*, I bl. 295. ..... duo scolares cum casulis in scapulis pendentibus ant. « fulgentibus palmis » cantabunt, qua cantata idem scolares, ramos versus crucem projicientes, incipient ant. « Pueri Hebraeorum tollentes ramos »; deinde immediate suas casulas versus crucem jacientes incipient ant. « Pueri Hebraeorum vestimenta » etc.

wij, bij het ontstaan der Rederijkkamers een buitengewoon ontwikkeld wereldlijk tooneel vinden.

Deze laatste zinsnede is wel voorbarig en maakt natuurlijk inbreuk op hetgeen volgen zal, aangezien wij hier moeten antwoorden op de vraag : dient het geestelijk drama wel tot oorsprong aan het wereldlijk tooneel te worden aangewezen? Sommigen zeggen ja, anderen beweren neen.

De voorstanders dezer laatste meening (waaronder Dr Gallée, Mr Moltzer, Dr Snellaert) beweren dat Nederland eene uitzondering op den algemeenen regel heeft gemaakt, dat bij ons, in tegenstelling van hetgeen elders gebeurde, het wereldlijk drama zich uit eene zelfstandige kiem heeft ontbolsterd. Volgens hen, heeft het kerkelijk mysteriespel zeer weinig of geen invloed gehad op het latere tooneel; de vereenigingen daarentegen, welke zich ten doel stelden *de edele conste van esbattemente* te beoefenen, en de geestelijke broederschappen, die met hunne spelen de processiën opluisterden, hebben de grondslagen gelegd van de Rederijkkamers, en als zoodanig krachtig gewerkt voor de vorming van ons nationaal tooneel.

Ziehier hoe de bovengemelde schrijvers zich de zaak voorstellen. Wij bezitten in onze oude letterkunde een zeker aantal tweespraken : het is waarschijnlijk dat deze voorgedragen werden door twee sprekers die den dialoog met gebaar en woord voorstelden. En dat deze bewering niet enkel eene veronderstelling is, bewijzen zekere posten uit de rekeningen der graven van Holland waar melding is van twee sprekers « die voir mijns Heren tafel spraken. » Zoo kunnen deze *tweespraken* reeds als tooneelstukjes doorgaan, en al mocht dit betwist worden, dan toch zouden *driespraken* als zoodanig moeten aanzien worden, opdat het optreden van een derde persoon het gesprek toch eene zekere *handeling* komt bijzetten die de eerste vereischte van dramatische voorstelling is.

Nu, de rekeningen maken ook gewag van *drie*

sprekers, drie segghers, dus.... hebben er driespraken bestaan, dus is die *handeling* bijgekomen. Doch, wat meer is, zegt Moltzer (1) « in de dertiende en veertiende eeuw hebben de tot dan toe rondzwervende zangers en sprekers, het heen en weer reizen als 't ware moede, hun woelig en avontuurlijk leven vaarwel gezegd : zij gingen zich vestigen in de steden. »

Nu moest dit leven, te midden der bedrijvigheid onzer middeleeuwsche gemeenten, zeker eenen grooten invloed op hen uitoefenen, in zooverre dat zij naar het voorbeeld der ambachtslieden, zich tot gezelschappen zullen vereenigd hebben met hetzelfde doel als alle andere, te weten « gemeenschappelijke beoefening en uitoefening hunner kunst bij zoo menige gelegenheid van feestelijke bijeenkomst of optocht als de middeleeuwen aanboden. Van dan af moest de dramatische kiem zich wel ontwikkelen, en de berijmde samenspraken dijdden weldra, waarschijnlijk tengevolge van den opgang dien de geestelijke spelen maakten, tot wereldsche tooneelspelen uit. (2) Zoo is het wereldsch tooneel nevens het geestelijke ontkiemd en opgegroeid, doch zonder aan dit laatste iets anders, dan misschien eenen gelukkigen invloed te danken te hebben.

Dat wij in onze letterkunde een aantal tweespraken bezitten, dat is waar; doch, dat de sprekers met tweeën deze dialogische gedichten hebben voorgedragen, dat valt zeker nog al te betwijfelen, en al ware het niet zoo, welk een afstand toch tusschen deze voordracht en een drama hoe onvolmaakt ook? Wel is waar komt er in de langzame ontwikkeling van deze tweespraken, een derde man vóór om de handeling duidelijker en levendiger te maken. Het drama, zegt Mr Moltzer, « moet de aanschouwelijke voorstelling geven van eene gebeurtenis, een

(1) *De Middel-Nederlandsche dramatische poëzie.* Inleiding XXXV.

(2) Jonckbloet. *Geschiedenis der Mnl. dichtkunst*, III, 510.

plastisch verhaal zijn als het ware. Dat zulk een verhaal boeiend wezen moet, spreekt van zelf, maar de voorstelling moet levendig wezen, actie is het levensbeginsel, het *to be or not to be* van het drama.... In den regel zal het juist de derde man zijn, die de levendigheid, de actie zal aanbrengen en de eentoonigheid der tweespraak verrassend afwisselen zal. Hij zal het verhaal der beide anderen meer ingewikkeld maken en zóó de ontknooping voorbereiden. » Dat deze stelling van den heer Moltzer volkomen juist is, zal niemand ontkennen; doch wij mogen hem hier vragen : wat zal de derde man komen doen wanneer hij deel neemt aan eene redeneering, een bloote zedelijke of wijsgeerige redetwist waar alles met een *atqui* begint en met een *ergo* eindigt? Daar immers zal de derde man slechts kunnen reden gelijk de twee vorigen en kan misschien wat meer spitsvoudigheid, misschien wat meer haarklieverij, doch geene handeling in het gesprek meebrengen.

Zóo is het echter juist met onze tweespraken gelegen. Deze zijn geenszins bestemd om voorgedragen te worden, de voordracht ervan is bijna zelfs onmogelijk, zóó kalm beredeneerd, zóó bloot van alle handeling moeten ze iedereen vóórkomen. Wat de driespraken betreft, daar is zelfs geen spoor van te vinden, en van gedichten door drie personen handelend voorgedragen is er ook geene melding. Een enkel gedicht wordt als zoodanig door de voorstanders der hooger uiteengelegde stelling aangehaald; het is het gesprek der drie koningen. De lezer oordeele zelf of hier handeling de hoofdzaak van het gedicht uitmaakt :

DEERSTE CONINC.

Salich kint vol heilecheden!
Uwer conincliker moghentheden
Presentere ic hier van goude
Mine offerhande, als die houde
Ziele ende lijf van u te lene;
Want ic ghelove int herte rene
Dat ghi sijt God, ende mensche,
Ende al die werelt hebt bracht te wensche.

DANDER CONINC.

O ghebenedide dracht
Van onsen menscheliken gheslacht,
Hogheboren inder naturen!
Ic presentere U, te deser uren,
Van wieroke mine offerhande,
Ende ghelove dat ghi in u hande
Hebt alle dinc in moghentheden,
Als God doet in drievuldicheden.

DIE DERDE CONINC.

O God ende mensche in een gheboren!
Ende u Maria Maget wt vercoren!
Van mirre ic u presentere
Mine offerhande, als die ghere
In u ghelove te volstane,
Ende nemmermeere ws dienst af te gane;
Want ic ghelove in alder tijt,
Here, dat ghi God ende mensche sijt.

Dat zulk een gedicht voor geen gesprek mocht doorgaan zal iedereen licht bij de lezing begrijpen, en dit moest ook wel het gedacht zijn van J. F. Willems, die het in zijne verzameling van oude Vlaamsche liederen (1) heeft opgenomen en er in nota heeft bijgezet dat de gewoonte nog bestaat van omstreeks Driekoningendag dergelijke liedjes te zingen. Opmerkelijk is het ook, zegt Dr Jonckbloet, dat, waar in eene rekening van Blois, de drie koningen vermeld worden als onderwerp van een *spel*, het eene vertooning is, die door *een enkel man* gespeeld wordt :

« Item aldaar (d. i. « te grose in Behem »), bi heren Muul van Binvelt enen man, die minen here een spel toende vanden heylighen 3 coninghen, 19 beemsche gr. » Rekening van 1362/3 (2).

Dit dunkt ons genoeg om te bewijzen dat onze oude dialogische gedichten op geene dramatische wijze werden voorgedragen, en dus tot den oorsprong van het drama geene aanleiding hebben gegeven.

(1) Gent, 1848, bl. 435

(2) *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*, II, bl. 331, 3e uitgave.

Wat de rekeningen betreft der graven van Holland, ziehier wat daarover de Heer Wijbrands zegt in zijne opmerkingen over het geestelijk drama hier te lande in de middeleeuwen : « Daar komen ja posten voor, betaald aan *twee* of *drie* sprekers; maar uit niets blijkt, dat bij zulke gelegenheden die sprekers, bij elkander behoorende, *met hun tweeën of drieën* een gedicht hadden opgezegd. Maar, zal men zeggen, al staat dat dan ook niet uitdrukkelijk vermeld, de bedoelde posten maken het dan toch waarschijnlijk. Bij aandachtig onderzoek blijkt, dat er ten minste evenveel tegen als vóór die waarschijnlijkheid te zeggen valt. Die rekeningen doen o. a. opgave van 't geen er betaald werd, als, vooral op feestgetijden, aan 't hof zwervende kunstenaars van verschillende soort, sprekers, muzikanten, goochelaars, « tumelaars », zotten, enz., van alle soorten waren opgekomen : 't gebeurde dan niet zelden dat sprekers van verschillende heeren elkander op zulk een avond aan 't hof te 's Gravenhage of elders ontmoetten, en, ieder op zijne beurt, hunne poëzie ten beste gaven. Meestal komen de sprekers in die rekeningen alleen voor; slechts zeer enkele malen is er melding van twee of drie sprekers, die samen betaald worden. Als wij op 1392/3 lezen : « item meester Willems van Hildegaertsberghe, Mr Jan van Raemsdonc ende enen spreker toebehoorende den grave van Hoeusten, elc 3 gl. Item enen spreker zonder wapen 2 gl. », dan volgt hieruit nog niet, dat de drie eerstgenoemden *samen* gesproken hebben : men zie slechts even lager 1393/4 « item enen spreker ende eenre *joffrou die cokelen conde* 3 nye gulden elx. » En zou 't een ander geval zijn, als wij op 1389/90 lezen : « ghegeven den 4 pipers vander stede van Middelburch 4 gl. dordr.; item Willem van Hillegaertsberghe ende twee andere sprekers, mit hen tsamen 4 gl. » ? zou hier het samen betaald worden ook samen werken doen vermoeden ?

Men vergelijke op 1365/6 : « enen vedelaer, enen segghher ende enen tumelaer, 3 heneg. riders. » — Wat meer is, indien deze rekeningen voor Mr Moltzer

en de aanhangers van zijn stelsel beteekenen dat de sprekers ook *driespraken* voordroegen en voor hen kracht van bewijs hebben, dan kunnen deze rekeningen ook juist het tegenovergestelde bewijzen en voor ons beteekenen dat het samen betaald worden niet het samen werken bedoelde, aangezien wij in onze letterkunde van dien tijd geene enkele driespraak weervinden. Laten wij zelfs de driespraken ter zij en bepalen wij ons met de dramatische voordracht van tweespraken, dan nog moet men deze stelling opgeven, want, al meldt Dr Gallée van sprekers die « voor minen here den grave » met hun tweeën « een gedicht spraken », door niets toch wordt dit gezegde gesteund of nergens wordt gezegd dat de sprekers *te samen* spreken. Het is dus eene vergissing van wege den alleszins geleerden schrijver wanneer hij deze meening vooruitzet. Ten hoogste zou hij kunnen posten aanhalen waar de eene of andere dichter zijne verzen door een tweede persoon doet voorlezen of voordragen.

Eene laatste opmerking blijft ons nog tegen den bewijsgrond der rekening te maken. Wat toch kunnen die posten bewijzen die tot aan het jaar 1408 voor Willem van Hildegaertsberch aangehaald worden, en dit om te bewijzen dat het Nederlandsch Wereldlijk drama reeds in de kiem bestond van driespraken? Immers, in 1401 wordt er reeds in de rekeningen der stad Kortrijk melding gemaakt van een gezelschap « die ommeghingen metten sacramente en daer spelden een spel? » Hier bestaat dus reeds het *processiespel* dat zooals wij verder zullen bewijzen *uit het kerkelijk drama gesproten* is en ook de medehulp inriep van wereldsche *gezelschappen*, die ook volgens alle waarschijnlijkheid zich niet zullen bepaald hebben bij godsdienstige plechtigheden vertooningen te geven, maar dit ook zullen gedaan hebben bij de eene of andere gelegenheid buiten hetgeen den godsdienst raakt en dus een wereldlijk drama ook zullen gespeeld hebben. Wat blijft er ons dan nog over van een, op eigen voet, ontwikkeld Nederlandsch drama? Niets

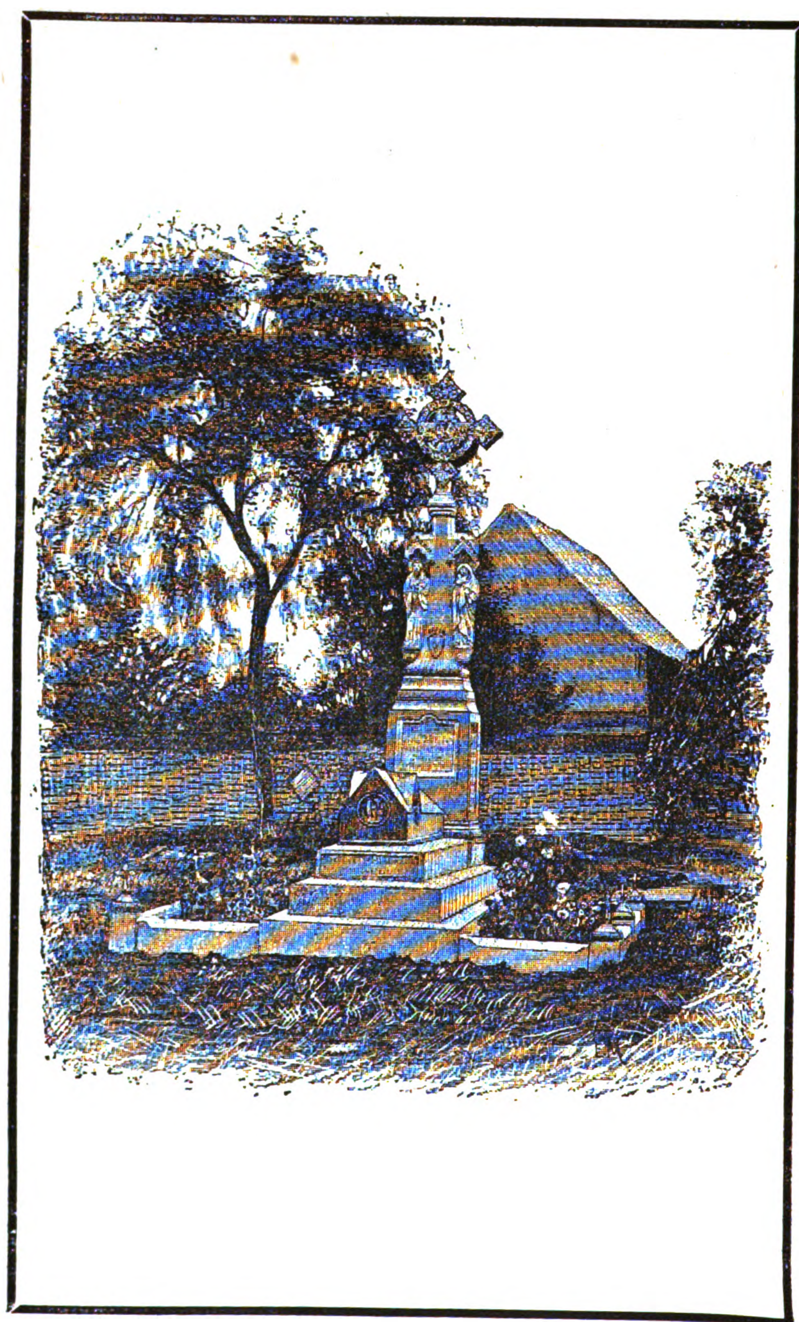
als eene hypothese die door geene plaats van onze oude letterkunde of geschiedenis bekrachtigd, door menige integendeel verzwakt en zelfs verbroken wordt. Bijgevolg moeten wij aannemen dat het er bij ons is toegegaan gelijk elders, 't is te zeggen, dat het kerkelijk mysteriespel niet alleen zeer veel invloed gehad heeft op het latere tooneel, maar zelfs dat de geschiedenis der ontwikkeling van het kerkelijk drama tevens de geschiedenis is van het oudste wereldlijk tooneel ten onzent.

(*Wordt voortgezet.*)

JAN MAES.

Tienen, *Lauwmaand* 1888.

Deken DE BO's grafteeken. (1)

HET EERSTE DEEL is een kruis, dat vier meters hooge staat, van aan den grond. Uit elken arm van dat kruis spruit een drievoudig wijngaardloof, verbeeldende den *wijngaard* des Heeren.

De vier armen van het kruis zijn ondervlochten met eene kroone van leliën en roozen, 't beeld van reinigheid en liefde.

In 't midden van het kruis en kroone straalt het zinnebeeld van het heilig priesterdom, de kelk met de heilige Hostie.

Het kruis staat verheven op eenen achtkanten schacht. Van weêrzijden, slinks en rechts van dien schacht, op fijn besneden voetsteden en onder even fijn versierde verhemelten, staan, met den schacht al uit een stik gebouwen, sint *Leenaert*, de patroon van Deken DE BO, en sinte *Luudgarde*, de patroonesse van 't gene hij zijn leven lang beminde, vereerde en verrijkte — het Vlaamsch.

De twee voetsteden zijn omvat en geschoord benedenwaards door kunstmatig ineengewrocht eikenloof. Het bedied daarvan is sterkte en volstandigheid.

Het eikenloof voert de ooge van den toeschouwer naar den voet van het kruis; daar rust de schild van Vlaanderen, rechtover den schild van de oude vermaarde abdie van Sint-Berten, die ter zelver tijde het wapen is van Poperinghe.

HET TWEEDE DEEL is een nieuw steenen graf, dat, op een verhoog van drie trappen, vóór het kruis staat en een scherfvat of middeleeuwsche schrijne verbeeldt. Dit treurig zinnebeeld van de dood verblijdzamen de naamteekens IH(esu)S, M(aria), S. J(oseph), benevens de eerste reken van Ps. 50 en van Ps. 129, die de heilige Kerke pleegt te lezen tot lavenisse der overledenen.

De voeten van het scherfvat raken den voetstaal van het kruis, wiens vier panden, met raamwerk versierd, de volgende opschriften dragen :

o Heere laat mij zalig sterven! Ik ben uw priester toch. Laat mij bermhertigheid verwerven, terwijl het tijd is nog.

Ter zaliger gedachtenisse van den Z. E, H. LEENAERT-LODEWIJK DE BO, geb. te Beveren aan de Leye, 27 September 1826. Leerling in 't Coll. van Thielt, Professor in 't Coll. van Brugge, Pastor van SS. P. en P. te Elverdinghe en van O. L. V. te Ruysselede, Pastor en Deken van S. Bertens te Poperinghe, alwaar hij, vol van verdiensten zoo niet van dagen, in Chr. overleed op den 25 Aug. 1885,

Piae Memoriae R. A. D. Leonardi Ludovici De Bo, qui nat. in Beveren ad Legiam 27 Sept. 1826, alumn. in Coll. Thiletano, Prof. in Coll. Brugensi, Pastor Eccl. SS. P. et P. in Elverdinghe, nec non B. M. V. in Ruysselede, Pastor et Decanus Eccl. S. Bertini Poperinghis, ibidem, plenus meritis si non diebus, obiit in Chr. 25 Aug. 1885.

Naast God beminde hij zijn vaderland en zijne moedersprake. Hij was ervaren in taalwetenschap, in kruidkunde en in andere kennissen. Hij schreef 't Wvl. Idioticon, Gedichten, Sermoenen, enz. Tot Brugge, Gent, Leuven, Duinkerke, Leiden had hij geleerde vrienden en medewerkers. In Vlanderland betreurt hem iedereen. R. I. P.

In den bovensten trap, hoofdewaards, staat de volgende oorkondschap :

Het *Davidsfonds*, met de vrienden des overl., zetten dit teeken. A. D. 1887.

HET DERDE DEEL is zaliger Deken DE BO's gewijd rust- en kerkhoveken, kunstig omtuind, vol blomgewas *et circumsignata crucibus!*

---

(1) Getrokken uit het werk *Ter geheugenisse van het plechtig wijden van zaliger Deken De Bo's grafteeken, tot Poperinghe op den 28 September 't jaar O. H. 1887.* Bij de uitgevers dezes : fr. 0,75.

NOORD-AMERIKA.

REISSCHETSEN.

Texcoco, 10 November 1887.

IJ hebben daar een prachtig uitstapje gedaan. Heden morgen, — het was ongeveer vijf uren, — verliet ik Mexiko met eenen mijner oude vrienden, want als men zoo wat in de wereld omgezworven heeft, ontmoet men menigmaal in verschillende streken oude kennissen en soms ook, wat veel beter is, goede oude vrienden. Wij vaarden door de oude Mexikaansche kanalen en staken dan het meer van Texcoco over. Dit maal wil ik deze reis niet beschrijven daar ik denk onze uitstapjes rond Mexiko tot onderwerp van eenen bijzonderen brief te nemen; en ook, de eerste brief eene zeereis beschrijvende, indien ik nu van eene meerreis te spreken kwam, zou de lezer wel kunnen denken dat mijne oudheidkundige reis eigentlijk maar eene waterreis geweest is. In zulke dwaling wil ik hem niet brengen. Ik houd er aan, nu reeds te verklaren dat het uitstapje hoogst belangrijk was en het weder.... Zie lezer, ik heb maar eens mijn jaarboekje opengeslagen om mij wel te overtuigen dat ik den 10n November beleefde. Ik moest dan ook trachten mij wel in den geest te prenten dat ik op eene hoogte van 2,264 meters vaarde. Nu daarover later.

Als men alzoo 's avonds in een klein stadje aankomt, en men niet moede is, heeft men menig uurtje vrij. Ik wil deze ledige stonden nu gebruiken om eenen tweeden brief voor het *Belfort* op te stellen. Hij zou, volgens ik vóor eenige dagen schreef, over de reiswijze in de Vereenigde-Staten handelen. Dit zij nu zoo.

Een voorafgaand woord zal hier wel niet ongepast wezen. De acht en dertig vereenigde Amerikaansche Staten en de tien Territories, meestendeel van jonge opkomst, zijn bevolkt door Europeanen gekomen uit de verschillendste streken der Oude Wereld.

Nevens hen leven vele negers alsook eenige arme Indianen door de eerlijke Amerikaansche politiek stelselmatig uitgeroeid.(1) Iedere Staat heeft aldus bijna geene eigene overleveringen noch gebruiken. Hoe uitgestrekt dan ook de oppervlakte der Vereenigde-Staten zij, — ongeveer zoo groot als heel Europa,(2) — vindt men toch in heel Noord-Amerika eene zekere eenheid. Dit is niet te zeggen, gelijk men het weleens gedaan heeft, dat indien men eene Amerikaansche stad gezien heeft, het volstrekt onnoodig is andere steden te bezoeken, want zulke bewering kan men niet staande houden. Wat de reiswijze betreft, bestaat er eene volstrekte eenheid in heel de Republiek. De ordening der gasthoven en der spoorwegen is een en de zelfde in gansch Noord-Amerika, en zeer verschillend van onze Europeesche inrichtingen.

En vooreerst wat verstaat men door gasthof in Amerika? Er bestaan twee soorten van gasthoven: die, volgens *european plan*, en die volgens *american plan.*

Men steekt nu toch den Oceaan niet over met het doel in de Nieuwe wereld te zoeken hetgeen men in zijn eigen land kan vinden; meer nog: het is een algemeene reisregel te leven volgens de gewoonten van de streek, alwaar men zich bevindt.

Het is gezonder, goedkooper en ook belangrijker. De eerste soort is mij aldus onbekend gebleven, zij bestaat ook maar in eenige groote steden; ik kan aldus alleenlijk van het oprecht Amerikaansch hotel medespreken (3).

Men stelle zich hier geen huis voor, eenigszins grooter dan de gewone burgerwoningen, bestaande, gelijk doorgaans bij ons, uit het samenbrengen van eenige oude privaathuizen, van welke men dan een gasthof, ik ging schrijven een binnendoolhof, gemaakt heeft. Neen! in Amerika is alles jong en alles nieuw; men leze niet *goed* en nog minder *sterk*. Een Amerikaansch hotel is gewoonlijk een groot gebouw, meest zonder kunstkarakter, alwaar voor drie à vijf honderd gasten plaats te vinden is. De gevels zijn in graniet of wel in baksteen; de binnen verdeelingen zijn gewoonlijk in hout: ook is het al voorgevallen dat zulke gebouwen in weinige uren in asch gelegd werden. En daar men nu toch in Amerika van alles gebruik moet maken om

(1) Men leze daarover het belangrijk boek van mijnen vriend Kurth : *Sitting Bull.* Brussel 1880.

(2) Europa heeft eene oppervlakte van 9,836,131 vierkante kilometers, met eene middelbare bevolking van 33 inwoners per kilom.; de oppervlakte der Vereenigde-Staten is van 9,331,360 vierk. kilom., met eene gemiddelde bevolking van 5,4.

(3) Volgens het *European plan* kan men de eetmalen gebruiken waar men wil en betaalt men alleenlijk hetgene men gevraagd heeft.

nieuwe reklamen uit te vinden en geld te slaan, zoo zijn er eenige eigenaars die niet aarzelen overal aan te doen plakken en in de gidsen te doen drukken dat men hunne gasthoven als *fire proof* moet aanzien, en zulks omdat zij heel en al in steen zijn gebouwd: een middeltje om de gastprijzen een weinig hooger te stellen. Ook heb ik die *fire proofsche* niet bezocht en toch, God zij dank, is mijn kamertje nergens afgebrand; dit kwam mij maar eens voor over eenige jaren te Lissabon. Het is met de gasthoven juist gelijk met de spoorwegen: eenige ongelukken zijn voorgevallen: maar zoekt mij nu toch een land van belofte, alwaar dat niet voorvalt. Zelfs in België komen zulke ongevallen wellicht meer voor dan in Amerika; waren de Amerikaansche spoorwegen zorgvuldig gebouwd, zulks zou er bijna nooit voorvallen. Dadelijk heeft men dan — o Amerikaansche uitvindingsgeest, — spoorverzekeringsmaatschappijen tot stand gebracht. Men vergeet nooit het spoorbriefje in een lief envelopje te steken op hetwelk de reiziger aangespoord wordt zich te verzekeren, bij voorbeeld, aan de *travelers insurance Hartford C°*, dewelke u bij ongeval van 15 à 30 dollars per week verspreekt, volgens het beloop van uwe verzekering. Daardoor kan men soms aan eenvoudige reizigers angst inboezemen en aan het genootschap eenige dollars doen verdienen. Het verzekeringsstelsel is natuurlijk in 't algemeen goed, maar waarom toch aan iederen reiziger altijd herinneren dat hij gevaar kan loopen? Nu in Amerika moet men zich aan zulke gebruiken gewennen. Meer noch, zelfs in de gasthoven wordt uwe aandacht op het bestaan van zulke maatschappijen ingeroepen. Op de leestafel vindt gij er gewoonlijk meerdere exemplaren van verzekeringsbladen : eenieder kan er naar gelieven een mede nemen. Ik bezit alzoo « *The accident news* » van Nieuw-York, orgaan van het *V. S. mutual accident association*, en in groote letters leest men op de eerste bladzijde : 10,000 dollars voor dood, 10,000 voor verlies van armen of beenen; 10,000 voor verlies van arm en been; 5,000 voor verlies van arm of been; 5,000 voor verlies der twee oogen; het verlies van een oog wordt met 1,300 betaald, voor *permanent total desabilety* bekomt men 2,500; en is men maar voor eenigen tijd onbekwaam erkend zoo betaalt men u 50 dollars per week. In deze gelijk in andere zaken overdrijft men in Amerika de reklaammiddelen; want ik denk te mogen beweren dat het reisgevaar in Amerika zoo groot niet is als in Europa.

Wanneer gij nu een hotel binnen treedt, — gewoonlijk zonder veel reisgoed : dit leg ik uit bij het bespreken der spoorweginrichtingen, — dan komt gij eerst in eene groote *hall* : een oprecht openbare doorgang; men komt er in en gaat er uit zonder dat iemand u aan zal spreken. Want gij weet wellicht, waarde lezer, dat « zwijgén is onbetaalbaar » eene amerikaansche regel

is, en misschien denkt een Yankee wel dat er een dollar verloren gaat met een woord uit te spreken dat hij best zou bespaard kunnen hebben. Men zou bij ons deze spreekspaarzaamheid weleens met het woordje bot kenmerken; maar de Amerikaan is niet gewoon vele europeaansche reizigers te ontmoeten. Ieder amerikaansch kind handelt voor zijn eigen zelf en men veronderstelt dat het weet wat hem te doen staat en dat het ook met iedere amerikaansche inrichting bekend is. Aldus is het onnoodig in het hotel of in de staties eenige uitlegging aan de vreemden te geven of er op de muren aan te plakken. Op den muur is de reklaam meester en voor eene aanduiding is er aldaar geene plaats.

Gij staat aldus in de *Hall*. Geen portier, om u aan te kondigen. De portier is daar alleenlijk om zich met het reisgoed te bekommeren : en een ieder doet maar juist, doch gewoonlijk goed, hetgeen hem volgens zijn ambt is voorgeschreven, maar geen stap meer, vriendje! In de Hall vindt men altijd dagbladen en sigaren te koop. Men ziet er ook houten bakjes gevuld met gidsen der menigvuldige spoorwegen : eenieder kiest er uit volgens lust en genoegen : een middel om zich kosteloos eene schoone verzameling van Amerikaansche kaarten te bezorgen. Een in Amerika voor de eerste maal aangeland reiziger bemerkt dan eindelijk dat het *office* zich in het midden of op het einde der Hall bevindt. Aldaar vraagt de reiziger eene kamer, zonder te verwaarloozen zich over den dagelijkschen gastprijs in te lichten. Twee of drie dollars is het antwoord : het is een bij ons algemeen aangenomen vooroordeel dat men in de Amerikaansche gasthoven hoogere prijzen vordert dan in Europa, zelfs te Nieuw-York kan men voor twee dollars en half heel deftig inwonen. De prijs is per dag : woonst, eetmalen, alles inbegrepen, en het office bekommert zich niet met op te nemen of de reiziger aan al de eetmalen heeft deel genomen of niet; gewoonlijk heeft een gasthof maar een en dezelfde prijs voor al de kamers, welke dan ook de verdieping zij, op welke de kamer gelegen is.

Zoodra men u het nummer der kamer aangeduid heeft, schrijft gij uwen naam en uwe woonst in een groot boek, gewoonlijk met reklamen versierd, — deze politie-maatregel is nauwkeuriger gevolgd dan bij ons, alwaar zulks maar al te dikwerf verwaarloosd wordt, — en dan bekomt gij een briefje met naam, nummer der kamer en datum der aankomst : het is een toegangsbewijs tot de eetzaal en moet bij het afreizen terugbesteld worden. Gij ziet, goede lezer, met het spreken van vier of vijf woorden is de reiziger aan het office klaar. Van dan af is hij in het hotel een nummer : zijn naam is dadelijk op het bord, nevens het nummer der kamer opgeschreven, en aldaar is dan ook de plaats der brieven, die hem toegestuurd worden. Verder bekommert men

zich met den reiziger niet. Nu wordt er op een timber gedrukt en dadelijk komt een der knechtjes, dewelke altijd vier of vijf in getal op eene bijzondere bank in de Hall zitten en alleenlijk met den dienst der kamers gelast zijn, aangeloopen, neemt uwe reispakken af, bekomt den kamersleutel en spreekloos brengt hij u tot uwe kamer door middel van den *elevator*. In twee of drie seconden zijt gij.... t'huis, al was het nu ook op de vierde of de vijfde verdieping. Spreekt gij nu Engelsch of niet, tot hiertoe hebt gij er niet veel gebruik moeten van maken; en kijkt gij dan eens door het venster, dan zijt gij heel verwonderd zoo hoog te nestelen zonder zelfs adem geschept te hebben. De kamers zijn meestendeels eenvoudig, maar zindelijk : schommelstoelen, ja, waar vindt men die in Amerika niet, — gaz- of elektrische verlichting, elektrische bel, water- of dampverwarming en de *regulations* op de deur aangeplakt. Dit alles is zeer praktisch en, voor gasthoven alwaar er soms op eenen dag veertig, ja ook wel tachtig nieuwe gasten aankomen, bijzonder eenvoudig ingericht. Men vindt ook altijd in zulke gasthoven baden, leeszalen, dameszalen, bijzondere *ladies intrance*, want de damen hebben eene bijzondere eetzaal, haar- en baardsnijder, negersche schoenpoetserszaal want het schoenpoetsen is in de *regulations* niet begrepen — dit is een bijzondere stiel in al de Amerikaansche steden, — en eindelijk een *bar*. Een bar is eene herberg, gewoonlijk heel schoon, alwaar men al staande drinkt, leunende op eene dikke houten *bar* aan den toog gehecht. Herbergen zooals bij ons zijn in Amerika gelijk in Engeland schier onbekend. Nu, alhoewel er in de *bar*'s niet gezeten wordt, zoo wordt er daarom toch niet minder gedronken. Hetgeen men in het Walenland eene *tournée* noemt is er van algemeen gebruik. Men heeft om de dronkenschap te bestrijden *Temperance societies* tot stand gebracht, maar die waterdrinkers hebben door hun overdrijven eene goede zaak bedorven. Eenige Staten verbieden den zondag de *bar's* open te houden, onder andere de Staat van Nieuw-York. Nu, bevindt gij u 's zondags te Nieuw-York, en voelt gij daar eens lust een glasje Milwaukee of Lau Laud te drinken, dan gaat gij maar voor drie centen met een *ferry boat* Hudson-river over en dan bevindt gij u te Jersey-city, in den 's zondags vrij drinkenden staat van New-Jersey. Andere staten, gelijk die van Vermout, hebben heel en al het verkoopen van bier en sterke dranken verboden. Nu, beste lezer, weet gij wat men in zulke wettelijke waterdrinkende staten uitgevonden heeft? Raden zult gij 't niet : een Vlaming, hoe vernuftig ook, bezit de Amerikaansche uitvindingskracht niet. Men gaat bij den apotheker, en bier en sterke dranken worden er als medecijn verkocht. Aardige medecijn, voorwaar! Eene goede wet op de dronkenschap gelijk degene welke men in Holland gestemd heeft of zelfs gelijk degene

welke bij ons nu heerscht zou veel nuttiger zijn dan al deze overdrijvingen.

Maar ik ben met het gasthof nog niet klaar. Er blijft mij nog uit te leggen wat eene Amerikaansche eetzaal is. Met zijn briefje heeft er de reiziger toegang, maar alleenlijk op vastgestelde uren, buiten welke de zaal, even gelijk de keuken, gesloten is. Komt de ongelukkige drie minuten te laat, dan kan men niets meer bekomen, al wilde hij ook de gevraagde spijzen driedubbel betalen. Bijzondere spijzen kan men ook niet bekomen, want voor alles, wat bijzonder is, heeft het gasthof geene inrichting : ook moet het hoogst angstwekkend zijn in een Amerikaansch gasthof krank te worden : men zoude zulks aan zijne innigste vijanden, indien men het ongeluk heeft er zulke te tellen, niet willen wenschen; want menschlievendheid en nog minder kristelijke liefde, is tot nu toe nog geene algemeen bekende Amerikaansche deugd...

De dienst in de eetzaal wordt door negers verricht, twintig, dertig in getal. Bij uwe intrede wordt u uwe plaats door den overste der negers aangeduid, soms ook *white men* genoemd. Hier wordt nog min gesproken dan in het *Office*. Een teeken van den — wij zullen maar *Oberkelner* zeggen — is genoeg en een neger staat nevens u, zonder u iets te vragen. Gij neemt de dagelijks gedrukte spijskaart in de hand en noemt de verschillende spijzen, welke gij bekomen wilt. Gij duidt er aan zooveel u belieft maar gij moet uwe eetkaart in eenen keer aflezen. De neger heeft het maar te onthouden : zij hebben een goed geheugen : en dan worden u na eenige minuten, vijf, zes, zelfs tien schotels op de tafel geplaatst. Iedere gast is alzoo van een heel getal borden omringd. Onnoodig te zeggen, dat er hier aan goede warme spijzen niet te denken valt, en daar gij naar niets wachten moet, en met uwen gebuur niet te spreken hebt, zoo zijt gij in een kwaartiertje klaar. Dit noemt men eene Amerikaansche *table d'hôte*. Ik verzeker het u : Wattel heeft er nooit iets te zeggen gehad. Wat het drinken betreft : gedurende de eetmalen wordt er alleenlijk water, melk en koffie gedronken.

Hebt gij nu in de stad niets meer te doen, dan gaat gij naar het office en geeft uw briefje af. — Zooveel dollars. — Gij betaalt, rekening bekomt gij niet, zulks is onnoodig, want het aannemen van het briefje bewijst dat alles vereffend is, en gij vertrekt zoo sprakeloos als gij aangekomen zijt.

Denk niet, dat ik deze inrichting beknibbelen wil! Och neen, ik denk zelfs dat zij wellicht voor groote gasthoven de eenigst mogelijke is. Ik zegde het reeds : alles is er zeer practisch. Ook aangenaam? Dat is iets anders.

Komt er nu misschien een lezer denken dat het voor iemand, die eene wetenschappelijke reis onderneemt, toch aardig voorkomt zoo lang bij dit alles stil te staan, dan zal ik hem slechts dit woordje zeggen : geduld, gij moet nooit in den vreemde gereisd hebben.

Wij spraken van gasthoven en zelfs van spraakspaarzaamheid; nu op de inrichting der spoorwegen valt er wat meer te zeggen.

De verkeermiddelen zijn menigvuldiger in Amerika dan in welk land ook. Het stedelijk verkeer is allerbest ingericht en de kleinste plaatsen zijn met tramways doorkruist. In groote steden vindt men niet alleenlijk *horsecars*, maar ook *steam-* en insgelijks, alzoo te San Louis en te Chicago, *cable-cars;* binnen kort zullen deze laatste van algemeen gebruik zijn. Die *cars*, in Europa, voor zooveel ik weet, tot hiertoe onbekend, worden in beweging gebracht door een kabeltouw dat onder den straatbodem gelegd is. In wereldsteden, gelijk Nieuw-York, alwaar het verkeer drukker is dan te Parijs en wel met dat van Londen gelijk staat, zijn de bovengemelde vervoermiddelen niet voldoende. Ook vindt men daar nog talrijke *ferry boats*, welke natuurlijk met den breeden en lompen overzetter van Sint-Anneken niets gemeens hebben. Het zijn prachtige booten, gewoonlijk met een of twee verdiepingen. Het dek bestaat uit drie deelen. Het middelste is voor rijtuigen en wagens voorbehouden; de rechter zijde voor rookers; de linkerzijde voor niet-rookers en *ladies*. En dan heeft men nog de beroemde *Elevated Rail Road*. Van deze onderneming valt er niets dan goeds te zeggen; ook moet ik daar eens bij stil staan. In Londen had men eenen metropolitaan onder de straten der stad gebouwd. De Amerikanen hebben iets beters uit willen vinden met een spoorweg boven de straten te doen loopen; en, men moet het wel bekennen, zij zijn er volkomen in gelukt, want dat ondersteedsche spoor van Londen, hoe praktisch ook, is toch erg onaangenaam. Zie hier hoe men zulks te Nieuw-York verwezenlijkt heeft. Om de uitlegging verstaanbaarder te maken, drie woorden eerst over den aanleg der stad. Nieuw-York bestaat uit een lang, maar smal eiland, zestien mijlen lang en vier mijlen en een kwaart op de grootste breedte, behelzende eene oppervlakte van 26,500 acres. Dit is aldus eene lengte van 25,744 meters, wij zullen maar zeggen zes en twintig kilometers, alzoo ongeveer gelijk van Gent naar Aalst. De straten zijn alle recht getrokken : dit is een algemeene regel in heel Amerika, zoodat de platte grond van de Amerikaansche steden aan een dambord vergeleken kan worden. Nu de straten in de richting der lengte zijn de *Avenues* en degene welke loopen van Hudson-River tot East-River zijn de *streets*. De eene gelijk de andere zijn alleenlijk door een nummer gekenteekend, andere benoemingen zijn zeer zelden. Men telt twaalf *avenues* en twee honderd twintig *streets*. Broadway, de groote handelsstraat, welke aan de *Battery* begint om aan *Central-Park* een einde te vinden, verdeelt de stad in Oost en West. Nu, de *Elevated* heeft zijne centraalstatie aan de Battery, van waar, in de richting der lengte der stad, vier verschillige lijnen boven de tweede, derde, zesde en negende avenue loopen. De twee eerste bereiken *Harlem-river* aan de 28ste en 29ste straat, de

derde eindigt aan het Centraal-Park, en de vierde lijn volgt de negende avenue en later de achtste tot de 155ste straat. Iedere lijn bestaat uit twee sporen *upward* en *downward*, wij zouden zeggen op en af. Het spoor zelf rust op sterke ijzeren zuilen, in het midden der avenue geplaatst en de hoogte der eerste verdieping der huizen bereikende. Op de zelfde hoogte zijn de ijzeren statiën opgericht, tot welke men toegang heeft bij middel van ijzeren trappen. De statiën zijn altijd gepaard : eene voor elke richting. De inrichting is hoogst eenvoudig. Hoe verre men ga of niet, de vervoerprijs is altijd dezelfde : vijf cents (0,25) even gelijk in de *cars*. Men geeft vijf cents aan het winket en bij het betreden der statiestandplaatsen laat men zijn briefje in eene glazen *box* vallen. Hier even wordt geen woordje gesproken. Het dagelijksch vervoer van den *Elevated* beloopt tot dat ongelooflijk getal van een half millioen reizigers, en daar deze spoorweg, eenig in zijnen aard, alleenlijk handelsstraten doorloopt, zoo kan men niet zeggen dat door deze Amerikaansche uitvinding de esthetische indruk der stad geschonden is geweest, vele leelijke straten zijn daardoor eerder min of meer bedekt.

Er bleef nu nog iets te doen om het verkeer tusschen heel de Nieuw-Yorksche wereld te vergemakkelijken. Brooklijn, eene stad van ongeveer 800,000 zielen en alwaar nu ook al een elevated bestaat, kon men nog altijd maar met den *fery boat* van Nieuw-York bereiken. Er bleef bijgevolg niets over dan eene brug over den zeearm East-river te leggen, en dit hebben de Amerikanen ook gedaan, alhoewel de Antwerpsche Schelde met East-river niet vergeleken kan worden. William Kinslye kwam de eerste tot het verwezenlijken van dit grootsch gedacht. Men had reeds groote gespannen bruggen in Amerika tot stand gebracht. Alzoo wierp in 1851 de beroemde Roebling de eerste spoorweg-brug over den Niagara; (tegenwoordig zijn er al drie); zij heeft eene lengte van 825 voet of 304 m. 80. Dezelfde ingenieur legde eene brug (1856-1867) op eene hoogte van honderd voet over den Ohio, te Cincinnati, hebbende eene lengte boven den stroom van 1,057 voet en eene volstrekte lengte van 2,252 voet. Van 1869-1874 werkte James Eads aan hét oprichten eener brug over den Mississipi, te San-Louis, welke brug niet min dan tien millioen dollars kostte, het graven van den tunnel onder een gedeelte der stad er in begrepen. Deze brug heeft twee verdiepen : de onderste dient tot spoorweg en de bovenste tot gerij. Nu, zij is zestig voet hoog, dertig breed en heeft eene lengte van 1,520 voet, de toegangen er ingerekend. Dît zijn kunstwerkjes, niet waar? En toch, hoe reusachtig ook, schijnen zij, ik zal maar zeggen : kinderspel, wanneer men de *Brooklyn-bridge* aanschouwt. Het was alweer J. Roebling (hij is van Duitschen oorsprong en werd te Mühlhausen in 1806 geboren) die de plannen er van vervaardigde. Hij stierf ongelukkiglijk in 1869 en aan zijnen zoon, Washington Roe-

bling, viel de zware taak ten laste het geniaal vaderlijk werk te voltooien. De eerste steen van dit grootsch gebouw werd gezegeld op 3 Januari 1870, en reeds den 24 Mei 1883 kon de brug ingehuldigd worden. Ingenieur ben ik niet, dat weet gij; ik bevind mij dus niet in staat een wetenschappelijk oordeel over dit wonderwerk te vellen. Trachten wij evenwel eens een eenvoudig gedacht er van aan den welwillenden lezer te geven. Daar de brug veel hooger is dan de grondoppervlakte zoo is men genoodzaakt geweest bij de uiteinden een hellenden toegangsweg te maken — eigentlijke *culées* zijn het niet, daar zij niets van de breedte van East-river innemen. — Van den kant van Nieuw-York heeft deze toegangsweg eene lengte van 1,562 voet en op de zijde van Brooklyn bereikt hij maar 971 voet. De eigenlijke brug is in drie verdeeld door twee hooge torens waaraan gansch het gewicht gespannen hangt. Deze torens — bestaande uit dubbele spitsbogen — hebben eene hoogte van 271 voet 6 inchen boven het hoog water, de grondlagen niet inbegrepen. Het metselwerk van den Nieuw-Yorkschen toren bevat niet min dan 46,945 Amerikaansche kubieke yards; voor den Brooklynschen heeft men er 38,214.

De middelste brug meet 1.595 voet 6 inchen; de twee andere zijn ieder 930 voet lang, en de totale lengte der gansche brug beloopt 5,989 voet op eene breedte van 85. Staat gij in 't midden zoo bevindt gij u 135 voet 6 inchen boven den waterspiegel. De kosten beliepen vijftien millioen dollars, een sommetje van 46,750,000 franks (1). De lezer zal misschien denken dat eene breedte van vijf en tachtig voet te veel overdreven is? Neen, zulke breedte was volstrekt noodzakelijk om aan deze zoo lange brug eenige kracht tegen den sterken wind te geven en ook om het verkeer gemakkelijk te maken. De brug is in vijf straten verdeeld. De twee buitenste dienen voor paarden en rijtuigen, dan komen er twee voor den kabelspoorweg, getrokken bij middel van eene koord gelijk men vroeger te Luik gebruikte, en eindelijk de middelste straat voor voetgangers voorbehouden; om deze brug te voet over te gaan heb ik niet min dan twintig minuten noodig gehad. Men spreekt soms van de zeven wonders der oude wereld: het zal wel niet onjuist zijn de Brooklijn-brug als het achtste wonder te aanzien.

Voor alles wat het stedelijk verkeer betreft kan men nie genoeg zeggen dat de inrichtingen praktisch, eenvoudig en opperbest geregeldzijn. Daar zouden wij, mannen der oude wereld, wel het eene of het andere kunnen bij leeren. Maar men kan toch niet altijd te Nieuw-York verblijven, men moet ook eens het land

(1) Over dit alles vindt men inlichtingen in S. W. Green, *A complete history of the New-York and Brooklyn bridge*. New-York, 1883.

in, en dan heeft men met de zoo beroemde Amerikaansche spoorwegen kennis te maken. Hier is alles zoo lofwaardig niet, inzonderheid in het *Far West*.

Van kleine uitstapjes — gelijk men zou zeggen bij ons van Gent naar Parijs of Amsterdam — denken wij hier niet te moeten spreken. De zaak is eens klaar uit te leggen, hoe men in de Vereenigde-Staten eene reis van twee, drie dagen, soms meer, per spoor onderneemt.

Besloten hebbende zich naar eene ver afgelegene stad te begeven, ziet men eerst eens na welke lijn men het best daartoe bezigen kan. Men heeft soms keus tusschen twee of drie verschillende spoormaatschappijen. Bestaat er geene *competition*, zoo is de maatschappij alleen meester, hare lijn zij goed of slecht. In geval er meerdere maatschappijen bestaan, zoo heeft een iedere belang de lijn zoo goed mogelijk te onderhouden en de vervoerprijzen op het laagste te stellen. De spoorweggidsen, van welke ik even sprak, geven de noodige inlichtingen over de richting der lijnen en de vertrekuren. Van prijzen is aldaar geene spraak : deze zijn er nooit op aangeduid, evenmin als op de reisbriefjes. En in 't algemeen wanneer een Yankee eene reklaam maakt, wordt er nooit van prijzen gesproken : Dit is geene Amerikaansche mode. Men stelt u ter hand zoo vele boekjes als gij maar wilt, soms heel prachtig uitgegeven met kaarten, platen en wat al meer; men beschrijft de merkwaardigheden der steden, en de lijn is, dat spreekt van zelfs, altijd de zekerste en de best ingerichte; er zijn er die zich beroemen de schoonste der wereld te zijn, *de Denver Rio Grande*, bij voorbeeld. De *Central Mexican* beweert allerschoonste inrichtingen te bezitten; de lijn is allerbest gebouwd; alles is er prachtig, goed, zeker. Voor deze laatste lijn is dat toch maar eene... ik zal eenvoudig zeggen tandentrekkerij. In Amerika niet meer dan te Gent, vallen de dollars uit de lucht, zoodat gij toch eens moet nazien hoeveel de reis u gaat kosten. Gij hebt daarvoor eenige *Offices* van Broadway af te loopen; en na, dikwijls een heelen dag, aan dat niet prettig werkje besteed te hebben, bevindt gij u gewoonlijk in het bezit van een lang papiertje in een mooien omslag met verzekeringsreklamen gestoken. Het is het reisbriefje, het welk u soms vijftig of nog meer dollars gekost heeft. Op dit briefje staat te lezen, het getal dagen geldigheid, de richting, en andere zaken meer, zelfs reklamen, maar de prijs zult gij er nooit op vinden. Men denkt in Europa dat de spoorwegen hier duurder zijn. Dit is eene dwaling. Het verschil der prijzen tusschen de Amerikaansche spoorwegen en de Fransche, bij voorbeeld, is al niet heel groot; maar men verliest dikwijls uit het oog dat in plaats van 100 of 200 kilometers afstand men in Amerika met 1000, 1500 en zelfs 2000 te rekenen heeft. Men vindt ook dikwijls briefjes aan verminderde prijzen. Het zijn reizigers die kaartjes voor heen en weer geno-

men hebben en het briefje der terugreis verkoopen : daarvoor bestaat een ware handel in de groote Amerikaansche steden.

Indien men zich zulke briefjes verschaft, moet men wel in acht nemen of zij nog geldig zijn.

Zijn reisbriefje betaald hebbende, heeft men zich met zijn goed te bekommeren, waarvan het vervoer allerbest en zeer eenvoudig ingericht is; ook wordt er nooit van verloren koffers gesproken.

Gij geeft uw reisbriefje aan den portier van het hotel, en tegen den avond is alles geregeld; gij hebt u met niets meer te bekommeren; en 't heeft u maar 50 cents (fr. 2,50) gekost. De Amerikanen bezitten allen ongeveer dezelfde koffers, met zink bekleed, zeer sterk, en aan heel goedkoope prijzen. Eene *Express*, het agentschap van Adams bij voorbeeld, neemt de koffers in de gasthoven af, vervoert ze naar de spoorwegstatiën, alwaar men voor ieder reisbriefje 150 pond vrachtvrij heeft en zelfs een weinig meer: wordt dit gewicht overschreden, dan is de vrachtprijs heel hoog. Aan den koffer wordt een koperen plaatje bij middel van leertjes gehecht en met een nummer voorzien. Een koperen *chek* met hetzelfde nummer wordt u dan door den portier met uw reisbriefje ter hand gesteld.

Diligentiën, zij hebben denzelfden vorm in heel Amerika, komen de reizigers in de gasthoven afhalen. Deze zijn kosteloos en worden u door het gasthof bezorgd. Gij komt aldus aan de statie zonder dat gij door garçons, koetsiers en heel dat volkje geplaagd zijt geweest, want drinkgeld is gelukkiglijk in Amerika niet bekend. Dragers vindt gij in de statiën ook niet, daar ieder reiziger toch maar een handkoffertje met zich medeneemt. Dit alles kan alzoo goed en eenvoudig geregeld worden juist omdat het getal der treinen zeer klein is. Veel keus hebt gij niet : er bestaat gewoonlijk maar een trein 's morgens vroeg en een ander 's avonds laat; zekere lijnen hebben maar een dagelijksch vertrek. Nu, iedere maatschappij heeft hare statie : men moet goed in acht nemen met welke lijn men te vertrekken heeft. Deze statiën zijn geene groote gebouwen, ik ging schrijven : monumenten, gelijk in België, en nog min kunstpaleizen gelijk in 't noorden van Duitschland; zeer dikwijls zijn het houten barakken, en in vele dorpen zijn er zelfs geene eigentlijke statiegebouwen. Hier en daar heeft men begonnen goede ingerichte statiën op te richten, — want, vergeet niet, goede lezer, dat Amerika een land is hetwelk zich vormt, en niet een land dat gevormd is; — doch heeft men te Chicago, te Detroit, te Philadelphie en elders ook reeds schoone statie-gebouwen.

In de statie hebt gij zelf uwen weg maar te zoeken. Geene enkele inlichting, gij hebt maar te weten, dat zulke trein voor zulke richting is, en een andere voor eene andere. Het vertrek wordt ook niet uitgeroepen. De machinist doet de klok klinken welke aan iedere machien gehecht is, en de trein is weg : zit

gij er bij tijds op zoo is het goed; anders kunt gij een dag uitrusten. De lijn is gewoonlijk eensporig en eigentlijk bestaat er maar eene klas. Zekere treinen hebben wel eene tweede klas maar het voornaamste verschil tusschen beide is, dat men in de eene mag rooken en in de andere niet. Op eenige lijnen, bijzonder in den Staat van Kansas, heeft men eene derde klas alleenlijk voor landverhuizers ingericht. Dat is alzoo iets gelijk de landverhuizersplaatsen op de stoombooten : prachtig in zijne eenvoudigheid! In dit demokratisch land was het niet te verdragen de gewone burger op dezelfde bank van den millioenrijken dollarman te laten vervoeren? Pullman vond zijne *cars* uit, en terzelfder tijd de ware eerste klas. Men heeft *sleeping cars, drawing cars, Pullman salons, Diner rooms, Smoking rooms,* en van al deze prachtige inrichtingen kan men voor twee dollars per dag gebruik maken. Van deze rollende paleizen heeft men geen gedacht in Europa, en zelfs de gewone wagens zijn veel beter ingericht dan onze eerste klas. Het zijn lange kamers door eenen looper in twee verdeeld; men vindt er altijd eenen kachel, allerbeste petroollampen, versch water en ook andere inrichtingen, door niemand genoemd, alhoewel ze door eenieder gebezigd worden. Men kan alzoo eene kleine wandeling doen met van den eenen wagen op den anderen over te stappen, want het zou toch onmogelijk zijn gedurende een of twee dagen te blijven zitten zonder zich een weinig beweging te geven. Moest men in Amerika van onze enge en gekussende bakjes gebruik maken, zoo waren langdurige reizen onmogelijk. Dit alles is aldus goed ingericht en zou bij ons wel nagevolgd mogen worden. Nu, de schok is ook niet sterk, want de wagen rust op veeren dewelke niet in de lengte gelijk bij ons, maar wel in de breedte van den wagen geplaatst zijn. Deze ressorts zijn niet onbewegelijk vast aan de wagons, zoodat de wielen op heel kronkelachtige lijnen kunnen loopen zonder door de lengte der wagens in gevaar gebracht te worden van te ontriggelen. Daardoor alleen waren de ongelukken op zoo kronkelende Amerikaansche lijnen te vermijden. In Mexiko bestaat er iets dergelijks voor de rijtuigen. Daar de wegen in dit land heel ongelijk zijn, heeft men aan ieder rijtuig eenen ressort in den zin van de breedte en twee in den zin van de lengte, zoo dat de kas van den wagen zich gelijk een schip kan bewegen zonder omver te duikelen : een Europeesche wagen, rijdende op eenen Amerikaanschen weg, was in drie minuten kort en klein, met man en paard.

Nu, rijdt gij in prachtige of in eenvoudige wagons, toch is het traagzaam, traagzaam! De trein wordt wel express genoemd, het kind moet toch immers eenen naam dragen. Deze express's gaan nog zoo snel niet als onze bommeltreinen. Soms blijft de trein zelfs onder weg stil staan om eenen reiziger op te nemen. Dit is mij

voorgevallen in de omstreken van *Monument Park* (Colorado) en ik vond het opperbest.

Zoodra de trein in gang is, komt de *Conductor* de reisbriefjes afhalen en steekt u in de plaats op uwen hoed een kaartje, op hetwelk de statiën met hunne afstanden, die gij voorbij moet trekken, aangeduid zijn. Waar gij van trein te veranderen hebt, dat hebt gij zelf maar te weten, en zie nu maar goed te recht te komen, want de namen der halten zijn gewoonlijk op de gebouwen niet geschreven en de *conductor* geeft zich de moeite niet de namen te roepen der steden en dorpen, waar men aankomt. Inlichtingen vragen gaat ook zoo licht niet, want een statieoverste is op Amerikaansche spoorwegen bijna een mythe, en bedienden zijn zelden te vinden.

Er zijn er zoo weinig: een grooter getal zou aan de dollarsmaatschappij te duur komen te staan. Gij hebt betaald en de trein beloopt de voorgeschrevene lijn: meer is men u niet schuldig; zelfs is men niet verplicht op den voorgeschreven tijd te vertrekken en aan te komen: zelfs stipte aankomst is eene zeldzaamheid.

Maar hoe is het spoor zelf, op hetwelk gij rijdt, gebouwd?

De hoofdzaak voor eene maatschappij is de lijn zoodra mogelijk, te kunnen exploiteeren en weldra geld te slaan. En als wanneer deze exploitatie een schoonen percent heeft opgebracht dan begint men te trachten den bouw der lijn te verbeteren. Het aanleggen eener spoorlijn kan men aldus gewoonlijk in twee akten verdeelen. De eerste bouw is *regular*, zou men in 't Spaansch zeggen, soms ook slecht; de tweede bouw is meestendeels beter. Men neme aldus zooveel het doenbaar is de oudste lijnen : het zijn de minst gevaarlijke. De goede bruggen zijn zeldzaam en de eenvoudigste regels van den bruggenbouw verwaarloosd. Amerika is rijk aan hout, en toch vindt men geene enkele spoorbrug met eenen *tablier* voorzien. De steunbalken kunnen aldus licht verrotten en daardoor ongelukken veroorzaken. Meer nog : een Amerikaan vermijdt het graven van tunnels. In den tijd bouwde men bij ons onnoodige tunnels, alleenlijk om te bewijzen dat men zulks doen kon; in Amerika vindt men het voordeeliger rond de bergen en de afgronden de lijn te doen loopen. De reiziger kan alzoo, wel is waar, de schoonheid der streek beter bewonderen; maar daardoor is de lijn met vele kilometers verlengd : ik denk dat daargelaten zelfs het gevaar, hetwelk door deze kromme lijnen ontstaat, deze exploitatiewijze niet de voordeeligste is. In 't algemeen zijn de lijnen slecht gelegd en niet beter onderhouden, en moesten er in Amerika zooveel treinen op de sporen loopen en dit zoo snel als in Europa, de ongelukken zouden er zeer talrijk zijn. Ook, wat dit alles betreft hebben wij van Amerika niets, niets te leeren : Met den reiziger bekommert men zich niet. Hij heeft betaald : zulks is voldoende.

Om u te doen kennen hoe aangenaam het is op Amerikaansche sporen te reizen, ga ik er u eens een staaltje van geven. Ik had eene weinig prettige reis op eene lijn van *Topeka-Hutchison-Santa Fe Compagny* gedaan, was eindelijk de Rio-Grande overgevaren en bevond mij te Paso del Norte op Mexikaanschen bodem. Ik dacht nu met die Amerikaansche speculaties voor goed gedaan te hebben : jammer maar, dat ik iets vergeten had. De meeste Mexikaansche lijnen zijn door Amerikanen gebouwd en behooren aan Amerikaansche maatschappijen toe. Want voor het ongeluk van Mexiko trachten de Yankees zich met hunne spoorwegen van dit schoone land geldelijk meester te maken. Zij hebben niet voor doel dit land te *annectieren* gelijk de Duitscher zegt, want te Washington zou men dat niet met goed oog zien, alhoewel men zulks dikwerf in Europa beweert. De staatkundige mannen van Washington weten al te wel dat Mexiko, deel makende van de Vereenigde Staten, de zuidelijke Staten de meerderheid zouden hebben en wellicht daartoe zouden kunnen komen eenen nieuwen bond te sluiten en alzoo het splitsen der Vereenigde Staten in Noordelijke en Zuidelijke Republiek veroorzaken. Maar met Mexiko geldelijk te bemeesteren zijn de Yankees dus toch in het land baas, en meer wenschen zij niet. Ook het beste hetwelke de Mexikaansche kapitalisten te doen staat, is allengsken deze spoorwegen te veroveren juist gelijk Engeland er met het kanaal van Suez in gelukt is. Ik weet ook niet waarom Belgische kapitalisten het niet zouden wagen eenige spoorwegmaatschappijen in Mexiko tot stand te brengen. Het landsbestuur betaalt een mooi sommetje voor iederen gelegden spoorwegkilometer : het ware een allerbest middel om er ons ijzer en staal bekend te maken en te verkoopen.

Het is waar de Belg, ik zeg het bedroefd, maar het is onbetwistbaar, heeft allen ondernemings geest verloren ; en het is hoog tijd dat onze rijke lieden hun geld aan iets anders dan aan paardenloopen en andere onredelijke zaken meer, besteden... Nu, ik zou weldra over staatshuishoudkunde handelen, en ik vergeet mijne belofte aan dezen brief een einde te stellen met het beschrijven van mijne blijde inkomst in het land van Monteuczuma, bij middel van de Amerikaansche spoormaatschappij, gekend onder den naam van *Mexican Central.*

Het was op maandag, tienden Oktober, dat ik te zeven uren 's avonds te Paso del Norte den trein voor Mexiko nam. Een reisje van 1970 kilometers, alzoo nog iets meer dan van Gent naar St-Petersburg.... Ook het reisbriefje werd met zeventig pesos (280 fr.) betaald, en een koffer, wegende ongeveer twee honderd pond, kwam als vracht twintig pesos te staan (80 fr.). Het is waar : de maatschappij is Amerikaansch en van welk punt ook van Amerika tot welk ander punt van Mexiko heeft men 150 pond vrij, maar in Mexiko zelf heeft men er maar 35 ; daardoor ziet men hoe de Yankees bevoordeeligd worden. — Met dit alles

bekreunde ik mij niet veel; ik was in het gewenschte land der Azteken, en hoopte in weinige dagen het oude Tenochtitlan te bereiken.

In den trein was alles levendig. Men hoorde de harmonische kastiliaansche sprake klinken; men erkende dadelijk de Spaansche beleefdheid. Een nieuw aangekomen reiziger bemerkt wel dat een ieder met pistolen en geweren geladen is; maar dit is eene oude gewoonte; de wapens maken deel van de kleeding van eenen Mexikaan even gelijk een waaier van eene Sevillana; want men reist zoo gerust in Mexiko als in welk land ook.

De trein vertrok. 's Nachts trokken wij door wat men den *desierto* (woestijn) van Chihuahua noemt. Het regende fel en waaide niet minder. Reist dan onder de tropieken!

Tegen zeven uren 's morgends begon eenieder zijne pakjes te maken, met de hoop van ten acht uren eens smakelijk te Chihuahua te ontbijten, wanneer opeens, eenige minuten na het voorbijrijden der statie van El Sauz, aan kilometer 315, de trein stopte. Bij ons, en in Amerika nog veel meer, zoodra iets dergelijks voorkomt, kijken de damen aan de venstertjes en de heeren stappen af. Daar stonden wij nu voor de brug van Sacramento. Zij was zóó gebrekkig, dat zij grootendeels in den rio van Chihuahua lag. Drie weken geleden was zij door de hooge waters bijna vernield geworden en men had ze met eenige balken geschoord, juist gelijk men zou doen bij een half ingevallen huis. De waters der laatste dagen en het onweer van den vorigen nacht hadden de balken weggespoeld en de brug stond, och arme! scheef, krom, gebogen; zij geleek aan iets dat men geene brug meer kon noemen. Maar ook vergeet niet, dat deze houten brug slechts drie meters hoog was, drie en half breed en... tachtig lang; daarbij, door het niet bestaan van eenen *tablier*, waren menige balken verrot. Wat nu gedaan? Hoogst eenvoudig. Terug gaan.

En de trein stopte vóór de statie van El Sauz. De conductor zegde ons natuurlijk niet, welke zijne inzichten waren, want eerstens hij was Yankee, en tweedens hij sprak geen woordje Spaansch: Engelsch alleen was hem bekend. Aardig toch, niet waar, dat een Vlaming hoe verre ook hij van zijn land verwijderd is, toch nog soms door het eene of het andere aan zijn landje herinnerd wordt. El Sauz is geene groote stad en zelfs geen dorp; het bestaat slechts uit eenen *rancho* door Indianen bewoond. Een *rancho* met eene *hacienda* niet te verwarren. Deze is eene groote hoef en een *rancho* integendeel bestaat alleenlijk uit eenige arme hutten, bewoond door Indianen die het vee te bezorgen hebben. Wij konden den dag doorbrengen met in de omliggende heuvels planten en steenen op te zoeken, en om iets onder den tand te krijgen bleef er ons niets over dan bij de Indianen aan te gaan kloppen. Wij werden door deze brave lieden zeer hartelijk

onthaald : zij gaven ons het weinige, hetwelk zij bezaten. Het eerste eetmaal, hetwelk ik op Mexikaanschen bodem nuttigde, had in eene hut plaats. Voor iemand, die het oude land der Azteken te bestudeeren heeft, was dat nu toch goed geschikt. Een Lucullusmaal was het wel niet, maar toch kon er nu geene vrees meer zijn in de Chihuahuasche woestijn van honger te sterven. De *tortillas* ontbraken natuurlijk niet. Dit zijn warme koekjes, gebakken met water en Spaansche tarwe, — men maakte ze in mijne tegenwoordigheid gereed; — zij vervangen het brood en dienen ook als soeplepel. Als de Fransche soldaten dit zagen — in den ongelukkigen tijd der *intervencion*, — zegden zij kluchtig : « Mexiko is een aardig land : het volk eet er de lepels op, na ze voor de soep gebruikt te hebben. » — Tegen zonnenondergang klonk de machien, en de trein vertrok naar... Paso del Norte terug. Een plezierreisje heen en weer van 630 kilometers! Om zeven uren 's morgends stonden wij daar weer aan deze geliefkoosde statie, en men gunde ons een heelen dag om het grenssteedje af te loopen. Daar de *conductor* ons niets gezegd had en daar ik in een kwartiertje met al de straten der stad bekend stond, zoo ging ik op zoek naar den statie-overste om eenige inlichtingen te vragen en te weten te komen wanneer wij konden hopen de beroemde Sacramento-brug over te trekken.

Een eigentlijke statie-overste was niet te vinden, maar na lang overal rondgedraaid te hebben kon ik toch aan eenen ambtenaar der statie spreken, natuurlijk alweer niet in het Spaansch.

— « Wanneer kunnen wij naar Mexiko vertrekken, Mijnheer?

— « Gij kunt het heden avond wagen; maar ik ben niet in « staat u te verzekeren, dat gij de brug over zult kunnen komen.

— « En indien wij de brug niet over kunnen rijden?

— « Dan komt gij hier een tweede maal terug. Uw briefje « is geldig totdat gij te Mexiko aan kunt komen; is de lijn niet « berijdbaar, daar kan de *Compagny* niet aan doen. Het is een « toeval. De waters zijn hoog.

— « De waters zijn zoo hoog niet, Mijnheer; maar de brug « is slecht gebouwd.

— « De bouw is goed, maar de grond is zeer zandachtig.

— « Heeft men met zandachtigen grond te kampen, zoo doet « men de brug op *caissons* steunen.

— « Ja, Mijnheer, maar zulke bouw zou te veel onkosten « veroorzaakt hebben. »

Na zulk topisch antwoord was het hoog tijd het gesprek af te breken; men mag niet ongeduldig worden. Ook bepaalde ik mij bij de volgende woorden :

« Eene maatschappij, Mijnheer, welke eene spoorlijn wil bouwen, « moet de daartoe noodige gelden bezitten, anders bouwt zij niet. « Eerlijk kan men met geld spekuleeren maar niet met het leven der « reizigers. »

Als men iets dergelijks uitgesproken heeft dan neemt men

zijnen *sombrero* af, buigt met eene zekere statigheid en gaat voorts wandelen totdat de machienklok het vertrek aankondigt.

Na eenen derden nacht op den trein doorgebracht te hebben — alles is maar eene gewoonte, — stonden wij nog eens voor « Sacramento brug » zij was nog niet best te pas. Ook was het ons toegelaten eenen tweeden dag te herboriseeren.

Jammer dat mijn waarde collega der botaniek daar mijn gezel niet was! De brug werd letterlijk gelapt. Hier een stuk hout aangeslagen, daar een balk ondergeschoven, verder weer een andere balk weggenomen; zoo dat zij tegen vijf uren 's avonds als berijdbaar aanzien werd na beproefd te zijn geworden door het langzaam, langzaam overrijden van eenige met hout beladen wagens. Zij stond mij niet aan, zij scheen mij niet heel en al in den haak, ook verkoos ik er te voet over te gaan en zulks werd ook door andere reizigers nagevolgd. Eindelijk kwam de trein er zonder ongeval over. Doch, wij waren nog niet klaar, want eenige honderden meters verder was er eene tweede gebrekkige brug welker herstelling ons insgelijks eenige uurtjes ophield. Eindelijk tegen acht uren werden wij op eene boogscheut afstand van de statie van Chihuahua nedergezet. De statie zelve konden wij niet bereiken, daar eene derde brug — dit was eene ijzeren — vijftig meters hoog, vier meters breed en honderd meters lang, — door den wind in den afgrond gedompeld was. Ik zag ze daar des anderendaags heel en al gekronkeld liggen. Als ik sedert eenige dagen te Mexiko aangeland was, spraken al de dagbladen van eene andere brug, ik denk het was die van Zacatecas, welke ook gevaar liep.

Bij andere kleine onaangenaamheden dezer reis wil ik niet stil staan : eene machien die hermaakt moest worden, enz.

Te Paso del Norte werden de reisbriefjes in geen lief verzekerings-envelopje gestoken. Ik vraag mij nog altijd welke de reden daarvan kon zijn.

Jonge lezer, wellicht staat gij op trouwen? Wilt gij dan een echt speelreisje doen, koop een reisbriefje te Paso del Norte, het zal een proefje zijn om u van de geduldsdeugd uwer jonge wederhelft te verzekeren. En komt gij beiden zonder gebroken armen of beenen te Mexiko aan, dan gaat gij naar de hoofdkerk voor het *Altar del Perdon* een krachtig *Te Deum laudamus* zingen!

Adolf De Ceuleneer.

N. B. Men verwarre niet de *Central Mexican* met den *Mexicano* van Mexiko naar Vera Cruz, eene der schoonste en der beste ingerichte lijnen der wereld. Op het eiland Cuba zijn de sporen allerbest gebouwd en de treinen loopen met groote snelheid : het is waar — zij worden geen « express » genoemd.

EEN GEDICHT VAN PATER SERVATIUS DIRKS.

MET een smartelijk genoegen las ik de beide artikelen in het Belfort der nagedachtenis van den Eerw. Pater Servatius Dirks toegewijd. Hoe groot ook, was de tol van lof, hem daarin betaald, in verre na niet overdreven. Wel integendeel. Zij slechts, die den betreurden overledene van nabij kenden, kunnen een denkbeeld vormen, eenigszins met de werkelijkheid overeenstemmend, van 's mans veelzijdige talenten, van zijne verbazende belezenheid, zijn helder doorzicht, zijne omvattende geestkracht, zijn machtig geheugen, zijne diepgrondige wetenschap.

Ik zei : met een smartelijk genoegen. Want hoog stond sedert jaren de rijkbegaafde aangeschreven, in mijne achting om zijn groote kunde, in mijne genegenheid om zijn edel hart. Aan zijne goed- of afkeuring liet ik mij veel gelegen, en onze wederzijdsche vriendschap telde tusschen de meest gewaardeerde mijns geheelen levens. En het trof mij innig, dat zijne laatste hartelijke groeten, met stervende lippen aan eenen zijner medebroeders, die op reis ging, aanbevolen, als een weerklank waren van gene zijde des grafs, daar hij reeds het aardsche had afgelegd, eer ze mij werden medegedeeld.

De schoone ziel ruste in vrede.

En worde, voor ons, de hoop verwezenlijkt door den Heer A. Siffer uitgedrukt (Belfort, 1887, bl. 574): « Wellicht vinden wij in zijne nagelaten papieren eenige brokstukken die, als een testament, een laatste aandenken, ongetwijfeld door onze lezers met gretigheid zullen onthaald worden. »

Ik acht mij gelukkig de eerste te zijn om dien vromen wensch reeds eenigszins in vervulling te brengen, met den lezeren des Belforts een dichtstukje van Pater Servatius aan te bieden, dat — voor zooveel ik weet — tot nog toe onuitgegeven bleef.

Het werd mij door den dierbaren overledene gezonden als bijdrage voor den Maria-Almanak, waarin ik het echter — mijns ondanks — niet opnam, omdat het geen Marialied was, en ging vergezeld van eenen brief, al te vleiend voor mij en waaruit ik dus enkel de volgende brok kan mededeelen, die ons getuigenis aflegt van 's mans nederig denken

over eigen werk en tevens ons nader bericht geeft over zijne letterkundige ontspanning. Want louter ontspanning van hoogere studie was die omgang met de oude classieken in hunne oorspronkelijke taal, die bij zoovelen — en te recht — zelve voor diepe studie zou doorgaan.

« Gij hebt — zoo schreef hij me, den 18 November 1884 — mij eens eene kleine bijdrage gevraagd voor uwen Mariakalender. Ik heb daar nog een gedichtje liggen, wat ik in een vriendenrol geschreven had en nog onuitgegeven is. Vindt gij het der moeite waard, zoo kunt gij er over beschikken....

« Ik zie uit uwen laatsten bundel, dat gij Homerus niet vergeet. Ook ik heb in minder dan een jaar de Ilias en de Odyssea, geheel en al, en zonder vertaling, doorgelezen, en reeds ben ik weer opnieuw begonnen. Maar nu moet gij ook, als gij dat reeds niet gedaan hebt, met zijn continuator kennis maken. *Quintus Calaber* of *Smyrnæus* heeft in zijne *Posthomerica* schoonheden van den eersten rang. Vooral de aandoenlijke episode van Paris en Oinone draagt den echt homerischen stempel. »

Thans volge het dichtstukje zelf, en moge het de laatste lettervrucht niet zijn, die we van den goeden « Pater Servaas » in het Belfort te proeven krijgen!

KAN. S. D. DAEMS.

Myosotis.

Onder duizend schoone bloemen
Die natuur op 't aardrijk teelt,
Kan ik er slechts éène roemen,
Die in al mijn gunsten deelt :
'k Ga voorbij een bed van rozen,
Die met schittrend purper blozen,
Heerlijk prijken in 't verschiet;
Al dat schoon kan 't oog bekoren,
Eéne heeft mijn hart verkoren,
En zij heet — Vergeet-mij-niet.

Zaagt ge dat azuren knopje
Ginds verscholen in het gras?
Zaagt ge 't malsch bedauwde dopje,
Toen 't maar pas ontloken was?
Lieflijk neigt het naar de zoomen
Van het beekje dat zijn stroomen
Murmlend zacht daarhenen schiet:
't Ziet de golfjes kabb'lend vluchten,
En het schijnt ze na te zuchten :
Beekje lief, vergeet mij niet!

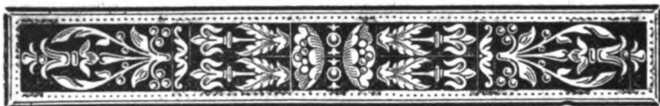
Ziet ge ginds het beekje vloeien?
't Schiet zijn waat'ren door het dal;
Waar die frissche rozen bloeien
Bruischt het als een waterval;
Regen deed zijn golfjes zwellen,
Doet ze borr'lend opwaarts wellen,
Daar geen dijk hun weerstand biedt;
Ach! het voert slechts modder mede,
En 't betreurt zijn stillen vrede
En het blauw Vergeet-mij-niet.

Treurig door de schrale heide
Vloeit het beekje langzaam aan,
Ah! het mist de vette weide
Waar de blauwe bloemkens staan!
In die dorre zandwoestijnen
Voelt het schier zijn leven kwijnen,
Daar geen schaduw laafnis biedt;
Maar 't verdubbelt dra zijn streven,
En het zoekt de koele dreven
En het blauw Vergeet-mij-niet.

En, na rustloos ommezwerven,
Snelt het blij den boomgaard in;
't Hoopt geen schaduw meer te derven,
Stille rust is zijn gewin.
Thans, beschut voor zonnestralen,
Mag het langs de dreven dwalen,
Diep verscholen in het riet;
En het drenkt de malsche weide,
Waar natuur zoo kwistig spreidde
't Liefeljk Vergeet-mij-niet.

Zie, zoo spoedt zich ook ons leven
Naar het groote keerpunt voort,
En voleindt niet eer zijn streven
Voor dat reiner daglicht gloort.
't Schiet langs bergen, 't stroomt dòor dalen,
't Moet langs barre rotsen dwalen,
Niets, wat daar verkwikking biedt;
Maar 't zoekt ook de malsche weide
Waar natuur met rijkdom spreidde
't Nederig Vergeet-mij-niet.

VONDEL.

Opvoering van Jozef in Dothan bij gelegenheid van Vondels eeuwfeest.

MEN schrijft ons uit Roermond.

In zijne « Studiën over Vondel en Joseph in Dothan » (1) behandelt Pater Verstraeten tegen dr. Jonckbloet de vraag, of « Joseph in Dothan » wel als *tragedie* bevallen kan, wel den naam van *tragedie* verdient, en antwoordt met een beslist « ja ».

Wij hebben in het Bisschoppelijk College van Roermond, bij gelegenheid van het 3e eeuwfeest van Vondel's geboorte, de proef genomen, en die proef is volgens aller getuigenis uitmuntend geslaagd.

Nooit is een stuk zóó in den smaak gevallen, zóó genoten, nooit heeft een stuk zoo'n diepen en blijvenden indruk gemaakt; en, indien ik na afloop, den toehoorders hadde gezegd, wat dr. Jonckbloet in zijne « Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde » aangaande « Joseph in Dothan » heeft durven schrijven, een gemompel van edele verontwaardiging ware opgegaan onder die meer dan 800 menschen, en ieder hunner zou het onverklaarbaar zijn voorgekomen, hoe een hoogleeraar zoo kon schrijven over één der kunstvoortbrengselen van den grootsten der Nederlandsche dichters.

Wat ik hier zeg is geenszins overdreven, maar de zuivere waarheid. De schoonste en eervolste verslagen zijn dan ook in de Nederlandsche katholieke dag- en weekbladen verschenen.

Ook verscheen den 20sten November een verslag in de « *Koelner Volkszeitung* ». Ziehier de vertaling van hetgeen in dat merkwaardig verslag omtrent « Joseph in Dothan » gezegd wordt.

---

(1) *Studiën van Vondel en zijn Jozef in Dothan*, door A. M. VERSTRAETEN, S. J. fr. 3,00.

Vondels meesterstuk « Lucifer », taal- en letterkundig verklaard door denzelfden. fr. 1,50.

Jozef en Dothan en Vondel, taal- en letterkundig verklaard door denzelfden. fr. 1,00.

Deze drie werken zijn verschenen bij de uitgevers dezes.

« Het 3ᵉ eeuwfeest der geboorte van den grootsten Nederlandschen dichter, Vondel, werd te Roermond op zeer indrukwekkende wijze gevierd.

In tegenwoordigheid van Z. Doorl. Hoogw., den bisschop van Roermond, van eene breede schaar van priesters, de notabelen der stad, en een dicht opeengedrongen menigte, brachten de leerlingen van het Bisschoppelijk College een van Vondel's Bijbelstukken, « Joseph in Dothan » ten tooneele.

Het drama, bij plaatsen eene liefelijke idylle, herinnert levendig aan de studiën van Virgilus, waarnaar Vondel zich vormde. Door de uitstekende en geoefende voordracht kwam echter ook de kunstvolle dialogiseering der stof tot haar volle recht.

Joseph, Simeon, Levi, Judas en Ruben bleken nu meesterlijk doorgezette karakterrollen te zijn, veel krachtiger dan men bij de lezing van het stuk zou verwachten. Zij werden dan ook zeer goed gespeeld, misschien levendiger en natuurlijker dan het zelfs tooneelspelers van beroep zou gelukt zijn.

De reien of koren, waarmede de vier eerste bedrijven sluiten, waren merkelijk verkort, getoonzet, waardoor ongetwijfeld een niet onbelangrijk deel der schoone poëzie verloren ging. Voor de dramatische uitwerking nochtans was die maatregel voortreffelijk.

De « rei » in dit stuk bestaat uit Engelen, die den door zijne broeders verraden en verkochten Joseph liefdevol begeleiden. Hij werd voorgesteld door knapen, die door smaakvolle, waarlijk kunstrijke kleeding, goede groepeering en schoon gezang, de door den dichter beöogde uitwerking geenszins misten.

Het openingstooneel vormt een volkomen tegenhanger van het tooneel, waarmêe het tweede deel van « Faust » begint.

Joseph, door den vader tot de broeders gezonden, sluimert in een bekoorlijk landschap. Een rei van Engelen omgeeft hem en volgt belangstellend zijne droomen. Hij ontwaakt, de zon met hem; hij begroet het nieuwe daglicht, vertelt zijne droomen en de zending hem toevertrouwd. Het geheel vormde een lieflijk tafereel, dat de schoonheid van Vondel's heerlijke verzen nog machtig verhief. Ook klinkt het Nederlandsch, goed voorgedragen, veel welluidender en voller dan men uit de gewone spreektaal zou opmaken.

Op het reeds genaamde Faust-tooneel heeft deze openingsscène den volmaakt harmonischen, godsdienstigen toon voor, die den geheelen gang van het stuk beheerscht, terwijl nog herhaaldelijk gewezen wordt op de typische beteekenis der handeling, en dat op schoone, treffende, gewis kunstrijke wijze.

Is het niet één benijdenswaardig voorrecht., zoo de jongelingschap van een volk, om den held zijner literatuur en poëzie te vieren, niet behoeft af te zien van het hoogste ideaal, het godsdienstige, maar dit op volkomen en waardige wijze in hem belichaamd vindt? »

ROERMOND. G. B.

Vondel herdacht op het laatste Congres te Rijsel.

Men schrijft ons uit Rijsel :

De feesten ter eere van Vondel gevierd in Amsterdam, Antwerpen, Keulen, hebben weergalm gevonden tot in Frankrijk. De Eerwaarde Heer Brouwers, Pastoor van Nieuw-Amstel, was de slotvergadering van het Congres der katholieken te Rijsel, door zijne tegenwoordigheid komen begunstigen. Zijne zoo topische aanspraak, gedurig toegejuicht, liet ons Vondel bewonderen als voorbeeld van werkzaamheid, geleerdheid, godvruchtigheid, en als uitmuntende schrijver. In alle tijden zal hij als toonbeeld der Nederlandsche letterkunde te noemen zijn. De groote begaafdheden, die hem kenmerkten, blijken in 't overvloedig erfdeel zijner gedichten aan zijn Vaderland overgelaten. Geen dichter overtreft hem, en de Fransche meesters kwamen bij Vondel als leerlingen. Op Vondel werd gewezen als op een voorbeeld van allerlei gewrochten, waarin de geest door de letteren ontwikkeld wordt. Corneille en Racine zijn zeker uitmuntend, maar de kleur van Vondel is vuriger; hij is waarlijk een schilder; gevoel en gedachten leven in zijne pen. — Zijne versbouw is vloeiend, des te kundiger voltooid daar men er weiniger kunst in gevoelt; nooit is het gedacht aan het rijm geslachtofferd; men voelt het rijm, maar ziet het niet.

Vondel's pen was ten dienste aan alles wat den mensch verheft; de deugd alleen werd door haar geprezen; het kwaad ingepaald onder welken naam het wilde ten toon komen; ze vloeide om alle ongelukkigen tot God te richten.

Vondel's hekeldichten zijn zachtscherpe klauwen; hij was meester in dat vak. Zijne warande de *Dierentuin* doet hem kennen als fabulist. Zijn berijmde *Psalmen* verkondigen zijne Godsvrucht. Wij kennen zijne edelmoedigheid in de verdediging van Olden Barneveld's onschuld. Door het ongeluk der tijden als Protestant opgevoed, zwoer hij zijne doling af, omhelsde de waarheid in het Roomsch-Katholiek geloof en verdedigde het tegen alle sekten die het hoonden : zijn meesterstuk, *Lucifer* komt dit getuigen.

Hij koesterde eerbied voor den Franschen invloed, leerde en beoefende ook die taal, schreef de lofrede van Hendrik IV. Hij zijner gemalin, maar veroordeelde de eerzucht van Lodewijk XIV en moedigde dit volk aan altijd zijnen roep waardig te zijn, bekwam bij hem burgerrecht; bijgevolg mag men Frankrijk tot de studie zijner taal en werken uitnoodigen.

Vondeld die de Latijnsche en Grieksche taal, op dertigjarigen leeftijd begon te leeren, komt getuigen in welken geest men de heidensche letteren moet aanleeren : De Heidensche letteren ten dienste eigentlijk der christene letteren, even als een schoon vat ten dienste der bloem en vrucht dient; de vorm kan zijne weerde hebben, maar de christene

letteren alleen verheffen den geest, geven leven aan het hart en bevatten eigenlijk waarheid en schoonheid. Al zijne werken melden den christen invloed die hem bezielde.

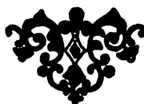
Vondel verheerlijkt de christene huisvrouw, gebruikt zijne schilderachtige pen, om onder de schoonste kleuren, de echte ware bruid, volgens de instelling der Kerk, en de leering Gods Zoon te kenmerken; hij geeft de afgrijselijke afbeelding van die welke hare plichten verwaarloost; hij moedigt een talrijk huisgezin aan, veroordeelt datgene, welk de heilige wetten der natuur schendt; hij betuigt innigen eerbied voor den maagdelijken staat : zijne *Maagdebrieven* en het treurspel *de H. Ursula en hare gezellen*, beide onnavolgelijke meesterstukken, bewijzen dit.

De *Bespiegelingen van God*, zijn heldendicht *Joannes Baptista*, de *Heerlijkheid der Kerk* en de *Altaargeheimnissen* doen hem als een diepzinnig Godgeleerde aanzien. Hij vertoont zich hier levend volgens de wetten der christene volmaaktheid door de vereeniging der ziel met Hem, wiens lust het is onder de kinderen der menschen te verblijven om hun door de liefde zijns harten het eeuwig leven te bezorgen.

Elke dezer opmerkingen van den welsprekenden redenaar werden gedurig toegejuicht; is de eerw. heer Brouwers in hart en geest Vondeliaansch, elke minnaar onzer rijkgeschatte Nederlandsche letterkunde is door dezelfde genegenheid bezield. Hoe was ik fier mij Vlaming te kennen te midden van dat Fransch publiek.

Eindelijk wenschte de Redenaar dat in de Basiliek van 't Heilig Hart, te Parijs, eene kapel aan de algemeene christene letteren toegewijd worde, dat het beeld van Vondel er in plaats zou vinden, ten einde elkeen aan te moedigen, in den geest van geloof, tot ijver voor Wetenschap, Kunst, en Arbeid.

I. B. D. R.

KRONIJK.

LOOPEND NIEUWS.

Vlaamsche belangen. — De belangen der Vlaamsche taal- en letterkunde worden in het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Openbare Werken (afdeeling Schoone Kunsten) verzorgd door een bureel, aan welks hoofd vroeger wijlen de heer D. Delcroix geplaatst was, thans opgevolgd door den heer J. van Droogenbroeck, een onzer uitmuntendste dichters.

De heer Delcroix had den titel van afdeelingsoverste, en algemeen werd er gehoopt, dat zijn opvolger denzelfden graad zou hebben bekomen.

Men beweert (zegt *Het Handelsblad*), dat dit niet zal zijn. Wij kunnen onmogelijk gissen, waarom. Het vele en belangrijk werk, dat het Vlaamsch bureel verricht, is aan opperbeste handen toevertrouwd, en het komt ons voor, dat de titel der ambtenaren van niets anders moet afhangen dan van de waarde, welke hun werk bezit.

Het Vlaamsch bureel, volgens ons, diende in het Ministerie volkomen onafhankelijk te zijn, althans niet af te hangen van Waalsche ambtenaren, die, al zouden zij de Vlaamsche zaak niet vijandig wezen, toch onbevoegd zijn uitspraak te doen in welke quæstie dan ook, die er te verhandelen is.

Laten wij hopen dat de heer Beernaert, het wijze kabinetsopperhoofd, den eersten beambte van het Vlaamsch bureel den graad zal vergunnen, waar zijn talent en zijne reeds veeljarige diensten hem ten volle recht toe geven.

Vlaamsche Academie. — In hare bijeenkomst van 18 Januari, is er onder andere beslist aanvang te nemen met de uitgave door Hoogleeraar Roersch van een Glossarium op *Alexanders Yeesten door Van Maerlant. De sevenste bliscap van Maria*, mysteriespel der 15de eeuw uitgegeven door H. Stallaert, is ter zitting aangeboden: 50 exemplaren worden in den handel gesteld ten prijze van fr. 2,50, voor Holland gl. 1,50.

De bekroonde verhandeling over het Gothisch door Van Moerkerke, die over Middelnederlandsche letterkunde door Petit, zullen uitgegeven worden, die insgelijks over de bastaardwoorden nadat de

schrijvers de heeren Broeckaert en Craeynest elkander zullen verstaan hebben over de ineensmelting hunner respective bijdragen. De schrijvers der gewrochten met eene eervolle melding vereerd hebben zich laten kennen en zijn voor het Gothisch MM. De Pilsemaecker uit Denderleeuw en Stille uit Maastricht, beiden studenten der Hoogeschool van Leuven en leerlingen van den heer Ph. Colinet, en M. Simoens professor van het Atheneum dierzelfde stad, en voor de Middelnederlandsche letterkunde M. Broeckaert uit Wetteren.

Uitgaven der Academie : *Verslagen en mededeelingen van* 1887 4 bd. (Zij bevatten buiten de gedane mededeelingen, de eigenlijke verslagen en die over de prijskampen, bijdragen van den heer Claeys over *Vondel*, Jonkheer de Pauw *Over Willems Madoc*, P. Genard *Aanteekeningen over de voorouders van Vondel*, E. Hiel *Gedichten*, L. Mathot *Jan-Antoon-Frans-Pauwels*, J. Micheels *De leeraars der Nederlandsche taal op een Vlaamsch Atheneum*, L. Roersch *Een onuitgegeven Nedlandsche gedicht van Janus Dousa*, J. Van Droogenbroeck *De Morgen*, cantate, P. Willems *Geschiedenis der stichting eener Vlaamsche Academie*. 4 bd. 3,75.

Jaarboek met de portretten van den Koning, M. Beernaert en M. de Moreau, 2,50.

Zevenste bliscap van Maria, mysteriespel der 15de eeuw, door H. Stallaert, 2,50.

Davidsfonds. — Men schrijft ons uit Neeryssche :

Zondag 22e Januari hebben de leden van ons Davidsfonds het genoegen gehad Pater Croonenbergs, missionaris van den Zambees, te hooren. De Eerw. Pater is een bevallige spreker en alhoewel hij meer dan 10 jaren in den vreemde is geweest, is hij onze Vlaamsche taal nog goed machtig. In het eerste deel gaf de redenaar ons eene belangvolle beschrijving van onze taalgenooten, de Boeren uit den Transvaal. Verders sprak hij over de inrichting en over den vooruitgang zijner missie. Alle begin is moeilijk, zegt het spreekwoord, en de kristelijke zedeleer voegt er bij: Alle onderneming, die van God komt, moet het kruisteeken dragen. In den eerste dan groote beproevingen : de missionarissen verwekten nieuwsgierigheid maar verwierven weinig bijval; op 31 zendelingen stierven er 21. Maar nu is de toekomst hoopvol : de inlanders hebben den missionaris leeren achten en beminnen. Vele laten zich onderrichten, sommige zijn reeds gedoopt; de missie telt 18 statiën en 120 apostolieke mannen zijn werkzaam of maken zich gereed om de blijde tijding aan die volkeren te verkondigen. Het tweede deel der redevoering handelde over den roemrijken toestand van ons geloof in Amerika. Welke zegenpraal ! Een voorbeeld : over honderd jaren waren er in de Vereenigde Staten maar 30,000 katholieken en geen een bisschop, nu zijn er 15 millioen geloovigen, een kardinaal, 14 aartsbisschoppen en 61 bisschoppen. En al die christenen volbrengen met iever hunne plichten. Buiten Belgenland is Pater Croonenbergs in Frankrijk, Spanje

en Engeland geweest en nergens heeft hij zooveel Communiën gezien als in Amerika en — eene goede les voor ons — er gaat zooveel mansvolk als vrouwvolk te Communie.

't Was eene aangename, leerrijke en stichtende voordracht.

Onze welgemeende gelukwenschingen, en onzen innigen dank aan Pater Croonenbergs!

— Vilvoorde gaf den 29 Januari een welvervulde avondstond van muziek en tooneel. Brugge van zijnen kant kondigt eene voordracht aan van den zeer eerw. kanunnik Duclos over *Aard en Taal.*

— In zijne laatste zitting van Januari heeft het Hoofdbestuur verschillige handschriften ten onderzoeke ontvangen. Het heeft een maatregel gestemd waarop de werkzame afdeelingen die aan bepaalde voorwaarden voldoen, in eene soort van *gemeen fonds* zullen mogen deelen, ook is er eindelijk uitvoering kunnen gegeven worden aan de besluitselen in de laatste algemeene vergadering te Leuven genomen.

BOEKENNIEUWS.

Kompas voor jonge werklieden, gezellen, leergasten en landbouwknechten, uit het Duitsch vervlaamscht door den E. H. VAN SPEYBROUCK, oud-bestierder van S. Godelieves gilde te Ghistel en van 't Genootschap van Sint Franciscus-Xaverius te Clemskerke. — Fraai gebonden boekje van 92 bladz. in-16. — Prijs : 0,30. — Brugge, Verbeke-Loys.

Ziedaar een goedkoop en tegelijk uitmuntend nieuwjaargeschenk voor de volksjeugd. Het is de welgelukte vertaling van een werkje, dat in het Duitsch reeds tot vijf en twintig duizend afdruksels is verkocht en, zelfs ten tijde dat de *Culturkampf* ten hevigste woedde, door het Pruisisch staatsbestuur ter verspreiding werd aangemoedigd. Tegenover de verderfelijke en ongerijmde drogredenen van het *Socialismus*, geeft het aan den lezer het compas in de hand om zijne gedachten ten Hemel te richten; om, middenin de stormen van tegenspoed en de rotsklippen van zonde, het vaartuig der ziel naar de haven van zaligheid te brengen; om den bodem der plichten jegens God en den evenmensch wel af te meten; om den schat van vrome gevoelens en voornemens uit rede en verstand te ontgraven. Het *Kompas* is een wijze raadsman en een trouwe gezel, die ons alle tijdelijke en eeuwige gevaren leert vermijden, en steeds op het enge pad der deugd naar het ware geluk weet te brengen. Het is de voorganger van andere even nuttige en aangename volksboekjes, die hem van dichtbij zullen volgen.

— **Wat ik hoorde en zag.** Grepen en snuifjes, door EDWARD VLAMINCK. (Bij Jos. Theunis, stadsdrukker te Antwerpen, ten prijze van fr. 0,50).

De hoofdtitel is toepasselijk op de twee eerste stukjes *Op de Wandeling* en *Aan de Werf*, maar niet op het bijzonderste deel *De*

gekke schaliedekker, want dat verhaal is de geestige en kluchtige boutade niet van eenen straatslenteraar immer met open oog en gespitste oor. Snuifjes vindt men alleen in *Op de Wandeling*, bij de twee andere zoekt men te vergeefs naar het kriebelen eigen aan de stof en zaak door dit woord bedoeld.

De titel is dus slecht gekozen, *Aan de Werf* zegt niet veel, *Op Wandeling* is waarlijk luimig en goed humoristiek, *De gekke schaliedekker* is een verhaaltje goed bedacht en knap uitgevoerd. De schrijfwijze van M. Vlaminck is sierlijk, los en vloeiend.

Het eerste en laatste stukje bewijzen dat de schrijver aanleg heeft en dat er met werken iets goeds uit zijne pen kan groeien.

— Van de **Bibliotheca belgica** (*Biographie générale des Pays-Bas*), door de heeren J. VAN DER HAEGHEN, TH. ARNOLD en R. VAN DEN BERGHE verschenen dezer dagen de 83e-86e afleveringen, bevattende de opgave der belangrijke anti-Roomsch Martelaarsboeken, voornamelijk vier van deze, getiteld : *Le livre des Martyrs, qui est un recueil de plusieurs Martyrs, qui ont enduré la mort pour le Nom de notre Seigneur Jésus Christ*, door J. CRESPIN (1554), *Het bloedigh Tooneel der Doops-gesinde*, door TIELEMANS JANSZ. VAN BRACHT; *De geschiedenis ende den doodt der vromen Martelaren*, door ADRIAAN CORNELISZ. VAN HAEMSTEDE; en : *Het Offer des Heeren*, waarvan de eerste druk dagteekent van 1562.

Deze opgave is voor de geschiedenis der Nederlanden van het hoogste gewicht; als zij volledig zijn zal, (en men mag dit verwachten van de ijvervolle bewerkers), zal het hoogst gemakkelijk na te gaan zijn wat er is van de fabel, sedert lang in school- en leesboeken en n openbare voordrachten luidende, dat er in de Nederlanden 100,000 menschen, wegens hun afval van de Roomsche Kerk door beulshand zijn omgebracht.

Nadat eenige katholieke schrijvers op de schroomlijke overdrevenheid hadden gewezen van het getal zulker « martelaren » — er zouden er niet min dan 100,000 geweest zijn, wel geteld... maar nooit bij name genoemd — verminderde men het cijfer... ineens, tot de helft, dus tot 50,000, zonder het minste onderzoek, dus zonder den minsten schijn van bewijs; maar toen men ook met dát getal niet weinig den draak stak, was men wel zoo « goed », de 50.000 nogmaals de helft minder te maken, zegge : 25,000... De uitgave der *Bibliotheca belgica* zal weldra de stoffe aan de hand doen om het bewijs te leveren, dat ook laatstgemeld cijfer gezien door een bijzonder sterk vergroot — of liever vermeerderglas. Inderdaad, in stede van 100,000, nog in vele leesboeken als een Evangelisch woord te lezen, zal 't naar onze meening, groote moeite kosten tot 3000 te geraken — en op dat getal zal er dan nog te onderzoeken zijn wie wezenlijk het leven heeft gelaten voor de belijdenis van zijn geloof en wie tot de gewone dieven, brandstichters en moordenaars te rangschikken valt. Dat onderzoek zal niet moeilijk wezen, dewijl in zeer vele plaatsen onzes lands de vier-

schaar- en sententieboeken uit de XVIe eeuw nog bestaan, en daar allicht te vinden is om welke reden de vervolging en terechtstelling plaats had.

Wij houden ons overtuigd, dat het onderzoek deswege tot eenen verbazenden uitslag zal leiden; want het is bij sommige schrijvers een stelregel, dat er in de XVIe eeuw schier geene terechtstellingen geschiedden dan van anti-Roomschen. Men herinnert zich het « officiëel program » van den « historischen » stoet der Pacificatie van Gent, waar men leest : III. De H. Inquisitie... Dertien « *geestelijke* » (!) rechters.... wagen, verbeeldende het ophangen van zeven « protestantsche » Gentenaars, twee regels, twee groote onwaarheden. Wij moeten hier niet leeren, dat de geestelijken in ons land *nooit* rechters zijn geweest, maar wij herinneren met het oog op de *Bibliotheca belgica*, dat zeven « Gentenaars » (?) den 30 Maart 1560 op de Veerleplaats ter dood werden gebracht, niet als protestanten maar als beeldstormers, kerk- en kloosterdieven, muiters en moordenaars, en dat de meesten eenen Roomschen priester hadden gevraagd om hunne biecht te spreken.

De waarheid vooral! Er zijn, ongelukkiglijk, in de geschiedenis der menschheid al jammerlijke bladzijden genoeg dan dat men, lichtzinniger wijze, goedmoeds, zou trachten die zwarte vlekken te vergrooten. Wij koesteren de vaste hoop dat na volledigimg der opgave van de heeren J. van der Haeghen, Arnold en van den Berghe een onzer geleerden zich de moeite zal getroosten de quæstie eens van den keper te beschouwen, en de bewijzen bijeen te brengen van het *wezenlijke* getal terechtgestelden, voor aankleving en belijdenis der hervormde gedachten.

— **Deken De Bo's Kruidwoordenboek,** bewerkt en uitgegeven door JOZEF SAMYN, professor in 't kollegie te Meenen. — Drukkers-uitgevers, S. Leliaert, A. Siffer en Cie.

Behalve eene vlaamsche woordenlijst. behelzende rond de 4500 woorden of verschillende gedaanten van woorden, waardoor planten of kruiden worden aangeduid, vergezeld van de beteekenis en den wetenschappelijken naam in 't latijn en in 't Fransch, bevat dit werk nog :

2° Een Fransch woordenboek, dat, wat de plantennamen betreft, naar het derde deel verzendt en voor de andere kunstnamen naar het eerste deel.

3° Een Latijnsch woordenboek waarin al de plantnamen komen die in het eerste deel worden uitgelegd, met al de verschillende Vlaamsche en Fransche namen, die men aan ééne en dezelfde plant geeft.

Eindelijk in een bijvoegsel, dat niet minder belangrijk is en eene hooge letterkundige waarde heeft, komen al de stukken welke De Bo, in dicht of ondicht over planten en kruiden schreef en die, deels in *Rond den Heerd*, deels in de *Tassche* gedrukt, deels in De Bo's handschrift te vinden zijn.

Dit schoon werk, dat 300 bladz. groot octavo beslaat en waarvan de druk waardig is van den betreurden Vlaamschen geleerde, is bij

gemelde uitgevers te verkrijgen aan fr. 4-50 per exemplaar. Het verdient eene eereplaats in alle Vlaamsche boekenverzamelingen.

— Onze wakkere Vlaamsche kampioen J.-P. DE BEUCKER, heeft op een blad in folio-plano uitgegeven eene **Plaat der Moeszaden, geurige keukenkruiden en geneeskrachtige gewassen,** eene hoogst nuttige leerzame lijst, die, behalve de Nederlandsche, Fransche en Latijnsche benaming van de voormelde gewassen, van ieder van deze daarbij aanteekent den levensduur, den duur (in dagen) van de ontkieming, 't getal planten op de are, de soorten en rassen. Niet alleen geneesheeren, apothekers, drogisten, moeshoveniers en liefhebbers, maar leeraren en vooral woordenboekmakers zullen hier hunne gading vinden. Uitgave van H. Claes te Antwerpen, prijs, fr. 050.

— **Geschiedenis mijner jeugd,** door HENDRIK CONSCIENCE. — Een schoon boekdeel in-12, van circa 350 bladzijden. — Prijs : 1,25 fr.

Onder dezen titel zal eerlang in den boekhandel J. LEBÈGUE EN Cie, de eigenhandige levensbeschrijving verschijnen van den welbekenden vlaamschen schrijver. In zijnen gemakkelijken en tevens boeïenden schrijftrant legt hij den lezer al de lotgevallen zijns levens voor oogen, van zijne kindsheid af tot op het tijdstip zijner volkomene ontwikkeling als schrijver.

Alwie een boek van den vermaarden schrijver bezit of gelezen heeft, zal insgelijks dit werk, zijn eigen leven willen hebben; men ziet daarin klaarlijk hoe zijne goedaardige inborst en de zoo verschillige en zoo tegenstrijdige wisselvalligheden van zijn leven den schrijver hebben gevormd, wiens onuitsprekelijke voortbrengingsgeest zooveele schoone werken ons heeft nagelaten.

— Onder pers : **Vie de Saint Pierre Claver,** apôtre de Carthagène, de la Compagnie de Jésus, selon les anciens historiens, revus et complétés d'après les actes authentiques, par le P. C. VAN AKEN, de la même Compagnie. — Gand, S. Leliaert, A. Sifter et Cie. — Volume de 250 à 300 pages in-8°. — Prix : 2,50 fr.

G.

STERFGEVALLEN.

† August Nicolas, te Versailles, de schrijver van *Études philosophiques sur le Christianisme*, *L'art de vivre*, *La divinité de Jésus-Christ*, *La Vierge Marie et le plan divin*, *Du protestantisme et de toutes les hérésies dans leur rapport avec le socialisme*, *La Révolution et l'ordre Chrétien*, *L'État sans Dieu*, *Rome et la Papauté*. Nooit zal men de Maistre en Chateaubriand noemen, Lacordaire en Ravignan, Blanc Saint-Bonnet en Louis Veuillot zonder den naam van Aug. Nicolas er bij te voegen. Tot den terugkeer van de hoogere klassen naar het geloof, heeft zijn invloed groot en gewichtig geweest.

† Henry de Pène, hoofdopsteller van *Le Gaulois*. Alhoewel hoofdzakelijk wereldsch boulevardschrijver was hij godsdienstig, ridder-

lijk en rechtschappen. Hij laat een meesterlijk werk achter, *Henri de France*. Ofschoon vroeger Parijzisch briefwisselaar van *L'Indépendance Belge* is hij in de beste gevoelens gestorven vol godsvrucht tot O. L. V. van Lourdes.

† Adolf Siret, lid der koninklijke Academie van België, hij was schrijver van aantal letterkundige werken en inzonderheid werken van kunstcritiek. Met hem sterft zijn orgaan *Le Journal des Beaux-Arts*.

† Pater Anibal, S. J. te Madagascar. Hij laat merkwaardige werken achter over de taal en de zeden der Malgachen.

† Eugène Labiche, de vermaarde schrijver van zoovele meesterlijke blijspelen. Hij was lid der Academie.

† De Chantelauze, wel gekend om zijne werken over den kardinaal de Retz, zijne opzoeking over den pseudo *Lodewijk XVII* en zijne *Mémoire de Philippe de Commines*. Hij is te Parijs gestorven 68 jaar oud.

† Thomas Lauge, te Lyngbye, de schrijver vau *Aden og Havet* en andere gevierde Deensche romans.

† Kirchoff, de beroemde Duitsche natuurkundige.

† Cuvillier-Fleury, de zeer bekwame letterkundige en lid der Fransche Academie.

† Edmond Tenier, bekende Fransche romanschrijver, te Parijs, 26 October.

† Nellement, te Parijs, gekend om zijne critische werken.

HET
HUWELIJK EN ZIJNE PLECHTIGHEDEN
BIJ DE
OUDE GRIEKEN.

IEDER volk dat verdwijnt van het tooneel der wereldgeschiedenis laat min of meer diepe sporen van zijnen voorbijgang na zich, in evenredigheid met de rol welke het gespeeld heeft.

Het laat vooreerst stoffelijke overblijfsels. Eene natie zal, volgens hare behoeften, gansch een land omgekeerd hebben om er hare levensmiddelen uit te trekken : bouwwerken zullen opgerezen zijn; waters van hunnen loop afgekeerd; moerassen aangevuld en tot vruchtbare landen herschapen. Hare werktuigen en wapenen zal men veelal in de grafsteden teruggevonden hebben; haar huisraad en hare munt hier en daar bedolven onder den grond. Al deze overblijfsels zijn het voorwerp der Archeologie of Oudheidkunde in den engeren zin van het woord.

Eene maatschappij laat een recht na zich, 't is te zeggen eene wetgeving, een wetboek. Men kan er haren regeeringsvorm en hare staatsinstellingen, — dat is haar openbaar recht, — de samenstelling der familie en hare wetten op het eigendom, — dat is haar privaat recht, — in opzoeken.

Eindelijk heeft ook alle volk eene letterkunde gehad en in deze letterkunde heeft het zijne geschiedenis, zijne

14

wetenschap, zijne wijsbegeerte, zijne geloofsleer, zijne zeden en gebruiken neergeschreven.

Zij die streven naar de volledige kennis der geschiedenis eener natie, moeten gansch dit uitgebreide veld waarop hare werkzaamheid verspreid ligt, naarstig onderzoeken; zij moeten — in gansch zijnen omvang — haar stoffelijk, staatkundig en geestelijk leven zich eigen maken en dat tot in zijne minste bijzonderheden, want niets is klein in de geschiedenis van een volk, omdat alles er nauw in verbonden is en omdat de kleinste stof welke men ook behandele, 't zij alleen, 't zij met andere van denzelfden aard, dikwerf tot grondsteen dient voor verdere afleidingen.

Deze overweging heeft mij aangespoord om in eenige bladzijden de lezers van het *Belfort* te onderhouden over de zeden en gebruiken die in het oude Griekenland bij een huwelijk in zwang waren. Doch daar men in zake van echtverbindtenissen onmogelijk de wettelijke verordeningen kan daar laten die dezelve overal beheerschen, zonder gansch onvolledig te zijn, en voornamelijk hier, zonder den lezer wellicht het valsch gedacht te doen opvatten dat bij de Hellenen het huwelijk hoofdzakelijk uit zijne plechtigheden zelven bestond, heb ik ook in een eerste deel het overzicht gedaan der bepalingen der wet nopens dit contract bij de Grieken.

Waarom ik in de veelvuldige stof der wetten, zeden en gebruiken dier oude wereldberoemde natie, verkozen heb deze te behandelen die bij eenen echt in voege waren, zal de lezer gemakkelijk raden : mijns dunkens moeten zij onder alle het meeste belang opwekken en zoo zal ik, bij gebrek aan andere verdienste, toch dezen lof waardig zijn, van het aangename met het nuttige gepaard te hebben.

I.

Wetsbepalingen nopens het huwelijk.

In een land waar de burgerlijke en godsdienstige instellingen bijna alle op de familie gesteund waren,

hechtte de Staat noodzakelijk geen klein gewicht aan de echtelijke verbindtenissen zijner leden. Nochtans ging deze belangstelling zoo ver niet, als dat in rechte, ten minste te Athene, den burgers het huwelijk als eene verplichting was opgelegd. Wel is waar, spreken verscheidene woordenboekschrijvers, zich beroepende op Plutarchus, van eene δίκη ἀγαμίου of van eene klacht die kon ingediend worden tegen dezen die niet huwden : Plutarchus (1) verzekert inderdaad dat de burgers van Lycurgus en van Solon wetten hadden tegen hen gericht die niet trouwden of die trouwden in te laten ouderdom. Maar de getuigenis van dien schrijver, den eenigen welken wij hebben (2), heeft geen gezag genoeg om er ons op te verlaten.

Indien eene δίκη ἀγαμίου te Athene bestaan had, wat ware natuurlijker dan dat wij sporen van het bestaan dier instelling in de ons nagelaten pleidooien der Grieksche Redenaars zouden gevonden hebben? Het getal van dezen, die ongetrouwd bleven, 't zij om een gemakkelijk en rustig leven te slijten en vrij van zorg voor vrouw en kinderen te zijn, 't zij uit mistrouwen voor het vrouwelijk geslacht, was immers groot (3), en bijgevolg zouden ook de δίκαι ἀγαμίου meermalen, ja bijna dagelijks moeten plaats gehad hebben. Welnu, niet alleen vinden wij geene de minste zinspeling op een dergelijk rechtsgeding in de Redenaars, maar zelfs geen enkele andere schrijver tot het tijdperk van den luister der Atheensche Republiek behoorende, spreekt ervan.

Wij moeten dus met alle de hedendaagsche oudheidkundigen verwerpen (4), dat te Athene ooit eene wet

(1) Πρῶτον οὐκ ἀναμένει νόμους ἀγάμου καὶ ὀψιγάμου, καθάπερ οἱ Λυκούργου πολῖται καὶ Σόλωνος. De amore prolis C. 2.

(2) Voegen wij erbij dat Plutarchus reeds aan het einde der eerste en het begin der tweede eeuw na Christus toehoort. (50-120.)

(3) Zie *Antiphon bij Stobeus*, Serm. LXVIII, 37 of Plautus, Mil. III, 1.

(4) Zie Wachsmuth. *Hellenische Alterthumskunde*, 1829 TH. II Abth. I zijde 205. — Platner, *Die Process und die klagen*

zou bestaan hebben tegen het celibaat. Al wat wij kunnen aannemen is dat, zoo als Dinarchus ons zegt, dezen die kinderen hadden van een wettig huwelijk meer aanzien genoten als de anderen. Maar dit is slechts natuurlijk : in al de oude staten immers werden de oude jongmans weinig geacht.

Laat ons hier ter loops zeggen, alhoewel wij in gansch dit artikel hoofdzakelijk het oog op Athene (1) gehouden hebben, dat te Sparta het huwelijk wel degelijk verplichtend was. Ariston, in een fragment ons door Stobeus (2) bewaard, spreekt van de straffen die te Sparta op de ongehuwden wogen en wij vinden voorbeelden (3) van openbare aanklachten tegen die gericht welke niet huwden (δίκη ἀγαμίου), tegen die welke huwden in eenen te gevorderden ouderdom (δίκη ὀψιγαμίου) en tegen dezen die mishuwden (δίκη κακογαμίου). Zoo wierd de koning Archidamus gestraft omdat hij eene te kleine vrouw gekozen had (4).

« Om gegronde redenen », zegt Barthélemy (5),

---

bei den Attikern, 1825, II z. 249. — Becker, *Charikles*, 1854, III z. 271 en volgende. — Van den Es, *De Jure familiarum apud Athenienses libri tres*. 1864, z. 4. — Meier u. Schömann, *Der Attische Process neu bearbeitet von Lipsius*, z. 352. — Caillemer, *Dictionn. des Antiq. Grecq. et Rom. de Darenberg et Saglio*. V° ἀγαμίου γραφή. — Hermann alleen, *Lehrb. der Griech. Antiquit.* III (Privatalterth.) 1870, z. 224 n. 2. schijnt te gelooven dat eene δίκη ἀγαμίου ook bestond te Athene, ten ware, zegt hij, dat Solon waarlijk zou teruggedeinsd zijn voor de beweegreden, welke Stobeus hem in den mond legt : Σόλων συμβουλεύοντός τινος αὐτῳ κατὰ τῶν μὴ γαμούντων ἐπιτίμιον τάξαι, χαλεπόν, εἶπεν, ὦ ἄνθρωπε, φορτίον ἡ γυνή?

(1) Immers zijn wij met zijne oudheden het best bekend, ingezien het groot getal schrijvers dat Athene gehad heeft; daarenboven richtten zich de andere staten alle min of meer naar haar, daar zij de zetel was van het verstandelijk leven in Griekenland.

(2) LXXVII, 16.

(3) Xenophon, *De Republ. Laced.* 1, 6. Klemens van Alexandrië, *Stromata*. II. Stobeus, LXIV, Pollux, 3, 3.

(4) Plutarchus, *Leven van Agesilas*, 1.

(5) *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce*. Paris, Hachette. T. II, p. 210. Zie Wachsmuth, zijde 251-252. Wachsmuth meldt een geval waarin de Spartiaat ontslagen is van eene vrouw te nemen, te weten wanneer hij geen stuk land bezit.

steunende op Xenophon en Plutarchus, « kan het toe-
« gestaan worden aan eenen Spartiaat niet te trouwen,
« maar hij moet zich in zijnen ouden dag aan dezelfde
« bewijzen van eerbied niet verwachten als de andere
« burgers. Men meldt het voorbeeld van Dercyllidas,
« die over de Spartaansche legerbenden met zooveel
« roem het bevel had gevoerd. Hij kwam in de volks-
« vergadering; een jongeling zegde hem : ik sta niet
« op voor u, omdat gij geene kinderen zult nalaten, die
« eensdaags voor mij zullen opstaan. De ongehuwden
« zijn aan andere vernederingen blootgesteld : zij wonen
« de worstelingen niet bij, waarin de jonge dochters
« zich oefenen; het hangt van den rechter af ze te
« dwingen van bij de strengste winterdagen rond de
« markt te gaan, van kleederen ontbloot, en liederen
« zingende waarin zij bekennen dat hunne ongehoor-
« zaamheid aan de wet de straf verdient welke zij
« ondergaan. »

Te Athene heeft het huwelijk de voortteling van wettige kinderen voor doel (1) : het zet de familie en haren huiselijken godsdienst voort, schenkt burgers en krijgslieden aan den Staat en verschaft dienaars aan de goden.

Het huwelijk is eenwijvig : zoo heeft het Cecrops (2), verpersoonlijking van het oude gewoonterecht, vastgesteld, en de wet heeft die bepaling bekrachtigd.

Men heeft beweerd dat de tweewijverij in Athene zou bestaan hebben en men steunde zich, om het te bewijzen, ten eerste op het feit dat Socrates met twee vrouwen ter zelfder tijd had geleefd, en ten tweede op eene wet ons door Diogenes van Laërta overgebracht

(1) Ἐπὶ παίδων γνησίων σπόρῳ, verlovingsformule bij Klem. v. Alexandr. *Stromata* II. Vgl. *Demosth. tegen Makartatos,* 1053 Plutarch. *Amator.* 5, 9; en Stobeus. *Serm.* LXVII, 25.

(2) Ἕνα ἄνδρα μιᾶς γυναικὸς τυχεῖν. Cecropis lex. Atheneus, *De ipnosophisten* XIIIde boek.

en naar dewelke de Atheners verordend hadden, dat men nevens zijne wettige vrouw, nog van eene andere kinderen mocht voorttelen. Doch een Hollandsch hoogleeraar, Luzac, heeft in eene merkwaardige verhandeling (1) zegerijk bewezen, dat die vermeende tweewijverij van Socrates slechts eene valsche aantijging geweest is tegen dien philosoof door vijanden van zijn wijsgeerig stelsel gericht, en dat de zoogezegde wet van Diogenes niet de minste geloofwaardigheid bezit. Sedert dien ook is de tweewijverij te Athene algemeen als eene fabel verworpen geworden.

Nochtans komt in onze tijden een Duitsch geleerde dit vraagpunt wederom onder een anderen vorm op het tapijt brengen.

M. Buermann beweert dat, « alhoewel het grond« stelsel van het eenvoudig huwelijk te Athene al « de tijden door bestaan heeft, het nochtans toegelaten « was aan eenen Attischen burger zich nevens zijne « vrouw nog aan eene tweede burgerin als bijzit te « verloven en ook met haar, dewijl zij hem verloofd « was, even zoo goed als met zijne gemalin, wettige « kinderen voort te telen » (2). Het ware te lang deze nieuwe meening hier in 't breed te wederleggen. Ik heb het gedaan in een werk (3) dat de eer genoten heeft bekroond geweest te zijn in den jaarlijkschen prijskamp van 1887 voor studiebeurzen door ons Staatsbestuur uitgeschreven. Stellen wij hier enkel den volgenden tekst van Appolodorus (4) tegenover de vergezochte

(1) *De digamia Socratis dissertatio*, SLUITER ED., Lugduni Batavorum, 1809.

(2) *Jahrbücher für classische Philologie*, 9tes supplementband, 1878 : *Der legitime Concubinat der Athener und die vermeintliche Bigamie des Sokrates*.

(3) *Étude sur le droit privé Attique ou le « concubinat légitime »* de M. BUERMANN. — Ik hoop eerlang dit werk in het licht te geven.

(4) *Rede tegen Neacra.* (DEMOSTH.) § 122.

opvatting van M. Buermann : τὰς μὲν γὰρ ἑταίρας ἡδονῆς ἕνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακὰς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοὺ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως. « Wij « nemen eene boëldeerne voor onze vermaken, eene « bijzit om van haar de dagelijksche zorgen te ontvangen « welke onze gezondheid eischt, wij nemen eene gade « om wettige kinderen voort te brengen. » Deze tekst wederlegt uitdrukkelijk den Duitschen geleerde: klaar en duidelijk zegt hij dat enkel van zijne echtgenoote de Athener wettige kinderen hebben kon.

Ten andere het onderscheid welk M. Buermann tusschen de wettige vrouw en het verloofde bijwijf maakt is al te spitsvondig. Welhoe! het bijwijf zou evenals de echtgenoote en door een gansch gelijkvormig contract aan haren aanhouder verloofd geweest zijn; zij zou even zooveel achting en even zooveel liefde, ja meer zelfs van hem genoten hebben, mits hij eenigerwijze zijne wettige vrouw voor haar verliet; hare kinderen, evenals die dezer laatste zouden wettig geweest zijn en een gelijk deel gehad hebben in de erfenis van hunnen natuurlijken vader; in een woord, het verloofde bijwijf zou, gelijk M. Buermann het zelf zegt (1), op gelijken voet gestaan hebben met de echtgenoote, en dit alles zou gestrookt hebben met de wet die de grondstelling van het eenwijvig huwelijk uitriep, ja zou zelfs door haar bekrachtigd en beschermd geweest zijn, voor zooveel de getrouwde Athener aan zijne tweede vrouw den naam van echtgenoote niet schonk maar slechts enkel dien van bijwijf? Dit is niet mogelijk. Neen, wij mogen zoo lichtzinnig de gedachtenis niet besmeuren der oude Grieksche wetgevers, ten hunnen laste leggende, zonder onwederlegbare bewijzen, van het middel gezocht en gevonden te hebben, door

(1) Zie voormeld werk, z. 573 : « Es ist vorn herein klar, dass nur einer bestimmten Art von kebsweibern oder Concubinen eine ähnliche Stellung eingeräumt wird wie der Gattin. »

eene juridische spitsvondigheid die eeuwig hunne schande zou zijn, in hun recht het verbod der tweewijverij te schrijven, en ze nochtans in feite op de breedste schaal toe te laten aan de ongebondene driften. Want, men bemerke het wel, indien het aan den getrouwden Athener toegelaten was een wettig bijwijf te onderhouden, zie ik niet waarom hij er even zoo goed geene twee en drij en vier ja meer zelfs zou mogen onderhouden hebben, van het oogenblik dat zijne fortuin hem dezen *luxe* toeliet. Zoo leidt M. Buermann's stelsel tot het bestaan in Athene niet alleen der twee-, maar der schandigste veelwijverij!

Onder de voorwaarden tot eene wettige echtverbintenis door het grieksche recht vereischt, kwam vooreerst de rechterlijke bevoegdheid van dezen die ze aangingen : beiden moesten burger zijn, 't is te zeggen geboren uit twee Atheners. De verbintenis aangegaan met eene vreemdelinge kon geen huwelijk heeten; het was enkel bijwijfschap en de kinderen die er uit sproten (ξένοι) ontbeerden niet alleen de familierechten maar zelfs het burgerschap was hun ontzegd. Wee hem, die om die kinderen burger te maken, valschelijk eene vereeniging met eene vreemde voor huwelijk wilde doen doorgaan : hij kon voor de rechters gebracht en — wierd hij plichtig geoordeeld, — tot de slavernij verwezen worden (1). Wee hem ook die eene vreemdelinge, als zijne eigene dochter, aan eenen Athener dorst trouwen, want de uiterste straffen bedreigden deze valsche aangeving (2). Door eene bijzondere gunst nochtans, kon het wettig huwelijk soms door de wetgevende macht ook aan vreemdelingen worden toegestaan, en trouwde een Athener met eene zulkdanig bevoorrechte vrouw, dan waren natuurlijk de vruchten van die echtverbintenis volkomen wettig. Zoo werd, bijvoorbeeld, op voorstel van Demosthenes, het

(1) DEMOSTH. *Rede tegen Neaera,* § 17.
(2) » » » » § 52.

Connubium aan de Thebaners verleend weinigen tijd vóór den slag van Cheronea.

Het wettig huwelijk moest ten tweede buiten zekeren graad van verwantschap geschieden.

Het huwelijk eens kinds met eenen zijner ouders was een gruwel : dit getuigt Sophocles' Œdipus-koning. Even was het ongeoorloofd eene halfzuster van moederszijde te trouwen. Doch bij deze twee verwantschapsgraden schijnt zich het verbod te hebben beperkt. De wet integendeel zag volgaarne de vereenigingen tusschen verdere verwanten, als tusschen kozijns en nichten, ja liet ze zelfs toe tusschen halfbroeders en halfzusters van vaderszijde (1). 't Is alzoo dat de veldheer Cimon in den echt trad met zijne halfzuster Elpinica.

Die toegevendheid sproot (2) uit het oogpunt zelf waarop bij den griekschen wetgever het huwelijk enkel werd aanzien, te weten, zooals wij hooger zagen, als de grondslag der voortzetting eener familie en harer burgerlijke en godsdienstige rechten en plichten. Dit oogpunt blijkt onwederlegbaar uit de wet die het huwelijk schikt eener eenige dochter. Indien de afgestorven vader bij testament geenen zoon heeft aangenomen waarmede zijne erfdochter zal trouwen, heeft de naaste bloedverwant het recht naar hare hand te dingen (3), en de zoon die uit dit huwelijk spruit herstelt en zet dan de familie zijns moederlijken grootvaders voort. Dit recht van den naasten bloedverwant in dit geval bestond zoodanig, dat hij, indien de vrouw reeds getrouwd was, aan wie de erfenis haars vaders, zonder mannelijke afstammelingen overleden, te beurt viel, dat hij, zeg ik, dit huwelijk kon doen verbreken en zij verplicht was met hem te huwen (4). Zoo moesten dus de Atheners hier, door

(1) Zie Demosth. tegen Eubulydes § 21 ; Plutarchus, *Themistocles*, 32; Cornelius Nepos, *Cimon*, I.

(2) Vgl. K. Fr. Hermann, op cit. *Privatalterthümer* § 30

(3) Iseus. *De Hereditate Pyrrhi* § 74.

(4) » » » » § 64

de wet zelve, eenigerwijze een gesloten kring van hun geslacht maken, al verre gelijk eertijds, uit louter ijdele fierheid, de adel degenen uit zijnen schoot verwierp, die niet als hij dit *decorum* hadden der geboorte.

Werd in Griekenland tot het wettig huwelijk zekeren ouderdom gevergd? Een bepaalde *terminus a quo* schijnt hier niet vastgesteld geweest te zijn, want de bronnen welke wij hebben blijven het niet eens in hunne aangaven : zij gaan (1) van zestien tot twintig jaar voor het meisje en van vijf en twintig tot vijf en dertig voor den jongeling. Nochtans spreekt ons Xenophon (2) van eene Atheensche juffer die op vijftienjarigen ouderdom in den echt getreden was, terwijl Demosthenes (3) vermeldt van eenen jongeling die op achttien jaren het huwelijksbootje was ingestapt : die twee jaargetallen mag men ook als het minimum van den vereischten ouderdom aanzien, want niets rechtvaardigt verdere afdaling.

Doch de laatste en hoofdzakelijkste voorwaarde eener rechtmatige echtverbindtenis was de verloving (ἐγγύησις) die de Grieken als de wezenlijke veronderstelling van een geldig huwelijk aanzagen. Was eene vereeniging ontstaan tusschen eenen burger en eene burgerin zonder die voorafgaande verloving, het was geen huwelijk maar een bijwijfschap (4) en de kinderen ervan (νόθοι) alhoewel burgers (5), mits zij uit twee Atheners

---

(1) Zie Plato's *Republiek,* V. z. 460 E; Plato's *Wetten,* IV, z. 721 B; VI. z. 772 en z. 785, B; Aristoteles' *Rhetorica* II, 14, 4; *Politica* VII, 14, 6.

(2) *Œconomica* VII, 5.

(3) *Rede tegen Bœotos.* II, §.

(4) Zulke vereeniging heet Dionysius van Halicarnasses barbaarsch, II, 24.

(5) Volgens M. Philippi, *Beiträge zu einer Geschichte des Attischen Bürgerrechtes,* en M. Buermann, *Die rechtliche Stellung der* νόθοι, zouden die kinderen zelfs geene Atheners geweest zijn. Doch M. Caillemer, heeft in den *Annuaire pour l'encouragement des études grecques en France* (1878) meesterlijk die denkwijze wederlegd.

stamden, waren beroofd van de familierechten : zij mochten aan den huiselijken eeredienst geen deel nemen en hadden geen erfrecht op het vermogen huns vaders (1).

Waarin bestond die verloving? Het woord zou ons licht een verkeerd begrip doen opvatten van den rechtsvorm dien wij hier bedoelen, want door verloving verstaan wij heden algemeen een familiefeest, waarop twee harten, door wederkeerig liefdegevoel reeds aaneengestrengeld, bij fijn opgedischte tafel en lekkeren heildronk der gasten, op plechtige wijze door trouwbelofte worden saamgebonden, in afwachting van het kort daarop volgend bruiloftsfeest. Doch zulkdanig is hier de beteekenis niet des woords. Het geldt hier slechts eene eenvoudige rechtspleging, en verloving wordt zinverwant van verdrag of contract. Dit verdrag wierd gesloten tusschen den vader der maagd of dezen onder wiens gezag zij stond (haren Κύριος of heer) (2) en den jongeling aan wien de Κύριος de hand der maagd heeft aangeboden. Aan deze laatste inderdaad is in geener wijze de keus haars echtgenoots noch toegelaten, noch mogelijk; noch toegelaten, want hare toestemming is verondersteld begrepen te zijn in den keus haars Κύριου; (3) noch mogelijk, want de maagden leefden te Athene gansch afgezonderd in het deel van het huis dat tot vrouwenvertrek diende, zonder ooit eenig zelfs verre betrek te hebben met jongelingen. Haar vader of haar Κύριος is dan bijgevolg meer in staat te oordeelen welk huwelijk het meest doelmatig zijn zal voor het geluk en den bloei van haar toekomend huisgezin, en 't is hij dan ook die het huwelijksverdrag sluit.

(1) Aristophanes, *Aves*, V. 1660. — Iseus, *De hereditate Philoctemonis* § 47; Demosth. *Contra Macart.* § 51.

(2) Bij gebrek aan vader, dezes broeder, den grootvader van vaderszijde of ook haren eigen broeder.

(3) Stobeus, LXXIV, 7 : ἔστω σοι πόσις οὗτος, ὅν ἀν κρίνωσι τοκῆες.

Dit verdrag verzekerde aan den verloofde eenen bruidsschat, welken hem zijne vrouw bij het huwelijk zou medebrengen, en het was hoofdzakelijk op diens bepaling dat het verdrag liep (1). Ook, daar het een mondelings (2) contract was, behoorden er getuigen bij tegenwoordig te zijn, en deze woonden dan ook later de levering van den bruidsschat bij.

Wierd nu aan het jonge paar — zoo als het kon voorvallen — in den loop hunner echtverbintenis betwist dat zij in wettig huwelijk leefden, zij mochten die getuigen inroepen om te bewijzen dat zij verloofd geweest waren en dat de bruid aan haren echtgenoot eenen bruidsschat had medegebracht; dit was genoeg om den rechter een hun voordeelig oordeel te doen vellen; immers de wettige vrouw heette in Grieksch recht : ἀστὴν ἐξ ἀςτῶν καὶ προῖκα ἱκανὴν ἐπενηνεγμένην (3), terwijl deze die geene huwelijksgift ontvangen had op gelijken voet gesteld wierd met het bijwijf (4).

Zoo geschiedden de zaken niet in het Homerische tijdvak. Daar kocht eenigerwijze de bruidegom zijne bruid : hij verwierf slechts zijne vrouw door een zeker aanbod van vee (5), aanbod dat wegviel, toen de vader zelf zijne dochter schonk (6). Doch sedert Solon

(1) Zie Van den Es, voormeld werk *De jure famil. ap. Athen.* Z. 7 en 39 : Hermann, *Privatalt.* § 30; Philippi, *Beiträge*, z. 75-76.

(2) Hedendaagsche schrijvers, Gans, Erbrecht, en Bunsen, *De jure hered. Athen.*, hebben dit contract schriftelijk willen maken; doch dit is niet aannemelijk : de oude Grieksche schrijvers spreken alleenlijk maar van getuigen die bij de bepaling en levering van den bruidsschat tegenwoordig waren. Iseus, *De hered. Pyrrhi.* § 18 en § 26.

(3) Dion Chrysostomus, XV, 4.

(4) Zoo zien wij Iseus, in de rede *De Pyrrhi Hereditate*, beweren dat Pyrrhus' vereeniging met de zuster van Nicodemus geen huwelijk kon geweest zijn, mits zij geenen bruidsschat medegekregen had. Zie ook Plautus' *Trinummus* III, 2, 63.

(5) Ilias XVI, 178; Odyssea, XIX, 529.

(6) Ilias, IX, 147.

is de bruidsschat de regel. De oorzaak dier verandering van gebruik ligt in de verandering zelve van den maatschappelijken toestand der twee tijdvakken. Ten tijde van Homerus mocht deze ergens zingen « dat de verstandige en gevoelige man steeds zijne teedere liefde behoudt aan de vrouw welke het lot hem heeft geschonken »; doch de tijden waren allengs veranderd, en de eenvoud van dit eerste tijdvak verdwenen, was ook de gedachte der heiligheid van den huwelijksband in den geest der Grieken verzwakt, zoodat de echtscheiding menigvuldig wierd (1). Het was om deze te voorkomen dat de wetgever den bruidsschat instelde in het voordeel der vrouw : naar zijne gedachte moest de eigenbaat verhoeden (2) dat de man al te gemakkelijk van zijn onbegrensd recht van echtscheiding gebruik maakte. Immers bij iedere echtscheiding moest de huwelijksgift aan de vrouw wedergekeerd worden en zelfs verzekerde een pandrecht (3) deze teruggaaf. Gebeurde zij niet onmiddelijk, de man moest aan den Κύριος

(1) Vgl. Meier u. Schömann, *Att. Proc.*, z. 510. — De echt- « scheiding, zegt Gans (z. 310), had bij de Grieken, namelijk bij « de Atheners, het al te lichtzinnig karakter eener verlating welke « hoegenaamd niets verhinderde ». De wet inderdaad liet alle volmacht aan den man : hij mocht zijne vrouw wegzenden om reden van onvruchtbaarheid, van echtbreuk, (en hier was hij verplicht zulks te doen) ja zelfs uit louteren gril.

(2) Wij deelen deze meening met Hermann, *Privatalt.* § 30 en met Meier en Schömann, *Att. Proc.* z. 510. Over het ontstaan van het gebruik aan de jonge echtgenoote eenen bruidschat mede te geven, meent Cauvet, *Revue de législation*, 1845 p. 153 : « Sans doute cette coutume a pris sa source dans l'abandon fait par le père à sa fille de la somme payée par le gendre » Nitzsch denkt « dass der Gebrauch die Töchter selbst auszustatten, warhscheinlich, da die Ehelosigkeit für Männer wie für Frauen ein Unglück war, in Zeiten und in Gegenden entstand, wo die Männerzahl die der Frauen überwog.

(3) ἀποτίμημα. Demosth. *Rede tegen Onetor* I § 18; II § 1.

zijner verstooten vrouw eene schadeloosstelling betalen van achttien ten honderd 's jaars (1).

Was dit verdrag of die verloving van eenige plechtigheid vergezeld? Mits het enkel een rechterlijke akt was, die daar mede plaats had, schijnt het ook dat geene plechtigheid de verloving vergezelde. Wel vindt men bij oudere verzamelaars van Grieksche oudheden met groote zekerheid bevestigd (2) dat de verloofde aan zijne toekomende bruid tot teeken zijner trouw en liefde een geschenk gaf dat den naam droeg van ἄρρα, doch daarvan is geen spoor te vinden. Niet eenmaal ook vindt men in Griekenland gewag gemaakt van den verlovingsring die te Rome bestond en die als onderpand der vervulling van de belofte werd geschonken.

Ten laatste hoeft gezegd dat het verlovingsverdrag tot huwelijk niet verplichtte : het kon door den vrijen wil van den verloofde of van den Κύριος der verloofde gebroken worden.

Huwelijksrecht, — afzijn van zekeren graad van verwantschap, — vereischte ouderdom, — verlovingsverdrag — ziedaar dus de vier voorwaarden van een wettig huwelijk. Een woord nu nog over zijne burgerlijke gevolgen.

De vrouw ging door den echt onder het gezag van haren man, die haar wettige vertegenwoordiger wierd. De macht des mans over zijne vrouw was te Athene zoo groot niet als te Rome. De Athener had nooit recht van leven en dood op haar (3), en hij verkreeg ook nooit den eigendom van haar vermogen,

---

(1) DEMOSTH. *Rede tegen Neaera* § 52.

(2) Zie PFEIFFER, *Antiq. Gr.* IV., 11, of LAMB. Bos, IV, 1,10 : Sponsus sponsæ in fidem et pignus amoris dabat munus quod vocatur ἄρρα.

(3) Zelfs niet in geval hij ze op heeterdaad betrapte van echtbreuk. Hij mocht dan, ja, ongestraft haren verleider dooden (DEMOSTH. *Rede tegeu Aristokr*. § 55) doch van dusdanig recht op haar rept de wet geen enkel woord.

zoo als te Rome in geval van *manus* gebeurde. Wanneer het eene eenige erfdochter was, had hij het vruchtgebruik van de fortuin die zij hem had medegebracht tot dat hij een meerderjarigen zoon had, aan wien het volle bezit zijns grootvaders erfgoed aanstonds toekwam (1). Wanneer zijne vrouw enkel eenen bruidsschat had bekomen, had hij er ook slechts het vruchtgebruik van, niet den eigendom, en stierf zij kinderloos vóór hem, hij moest de huwelijksgift aan dezen die ze geschonken had wederkeeren (2); was zij moeder integendeel, de vader behield het vruchtgebruik des bruidsschats tot de meerderjarigheid zijner zonen die dan in bezit traden der erfenis hunner moeder (3).

Over de kinderen uit een wettigen echt gesproten, verkreeg de echtgenoot het vaderlijk gezag, doch dit ook was op verre na zoo onbegrensd niet als bij de Romeinen. Immers had ginder de vader op hen het recht van leven en dood, hier niet. Wat hij enkel, evenals te Rome, kon doen, was zijne kinderen niet erkennen bij hunne geboorte en ze te vondeling leggen (4). Voor wat den duur van het vaderlijk gezag aangaat, te Rome weegde het op het kind zoo lang de vader leefde, hier is de zoon meerderjarig en ontvoogd op achttien jaren (5).

---

(1) Apollod. (Demosth.) *Rede tegen Stephanus* II § 20; *Hyperides bij Harpocration* z. 114.

(2) Iseus, *De hered. Pyrrhi* § 36 en § 38.

(3) Demosth., *Rede tegen Bocotus*, II § 50. Vgl. hier Van den Es, vm. werk, z. 59 en 60, en in 't algemeen de afdeelinlingen : — De juribus conjugum quæ spectant opes — De iis quæ matrimonio finito consequuntur quoad opes spectant — voor de gevallen die wij hier aanraakten en andere, welke wij, daar wij ons moeten beperken, onaangeroerd lieten.

(4) Zie Stobeus, *Serm.* LXXXIV, 21. Dit gebeurde bijzonderlijk met meisjes : id. *Serm.* LXXVII, 7.

(5) 't Is deze ouderdom die beteekend wordt door de uitdrukking ἐπὶ διετὲς ἡβᾶν.

Dit zijn de bijzonderste bepalingen der wet nopens het huwelijk bij de Grieken. Doch buiten de vereischten die wij hier aantroffen mocht het, naar de zienswijze des volks, aan zekere andere plechtigheden niet te kort blijven, wilde men aan de voorvaderlijke gewoonten getrouw blijven en de zegeningen der goden over zijne echtverbindtenis bekomen.

Tongeren.

A. ROEGIERS.
Leeraar aan het Athenæum.

(*Slot volgt.*)

BEKEERING VAN VONDEL.

(*Vervolg van bl.* 15.)

IN de geschiedenis der ontwikkeling van de Nederlandsche kunsten en letteren, houdt het huis van Roemer (Romaan) Visscher een voorname plaats. Spieghel spreekt van dit huis

wiens drempel wordt gesleten
Van schilders, kunstenaars, van zangers en poëten,

en herinnert dus hoe die gastvrije woning de hoofdmannen der groote geestesbeweging van de zeventiende eeuw in kring vergaderde. Daar kwam de Hollandsche Tacitus, Pieter Corneliszoon Hooft; daar, Constantijn Huygens, « dichter, muzikant en staatsman »; daar, Barlæus (van Baerle), beroemde latinist, met andere kunstbeoefenaren van gezag. De hartelijke gastheer zelf, een der rijke kooplieden van Amsterdam, werd als de Neêrlandsche Martialis gevierd; zijn kunstzin was daarbij tot zijne twee dochters, Anna en Tesselschade, overgegaan. Niet ééne kunst lieten deze onbeoefend, en, spraken en schreven zij het beschaafdste en bevalligste Nederlandsch, ook van het Fransch en Italiaansch waren zij te huis.

Anna, de oudste, schreef verzen die men hoog prees, en verbeterde de gedichtjes van haar vader. Zij werd bezongen door Cats met wien ze zeer bevriend was. In talent en roem staat zij echter ver beneden hare

jongere zuster Maria Tesselschade. Deze ontleent haren zonderlingen naam aan de *schade* op den *Tessel*, bij hevigen storm, door haren vader en door andere Amsterdamsche kooplieden, drie maanden vóór hare geboorte, geleden. Hare veelzijdige kunstvaardigheid wordt in Latijnsche verzen door Barlæus, den verliefden dichter, gehuldigd : « daar trof mij eene schilderij : zij was van Tessela's hand; ik zag tapijtwerken : zij waren van Tessela's hand; door Tessela's hand heb ik eene vertaling van Tasso geschreven; hoe kunstig bespeelt Tessela's hand de harp! hoe kunstig weet zij de zeeschelpjes tot aardige, sierlijke vormen te schikken!... »

Niet slechts ten huize van Roemer Visscher kwam het letterkundig kransje samen, maar ook op het adellijk slot van Hooft, den dichterlijken drossaert van *Muyden*; en het is naar dien plaatsnaam dat de kring *Muyderkring* genoemd werd.

Geleerdheid, taalstudie, kunstbekwaamheid, begaafdheden allerhande, gaven ingang tot den kring die bij Roemer Visscher en op het Muyderslot vergaderingen hield. Zijne aanzienlijke, hooggetitelde leden waren nog de trotsche aristocraten van lateren tijd niet en bejegenden met geene minachting den burgersjongen van nederigen stand bij wien men aanleg en bekwaamheid opmerkte. Zoo kon Vondel bij het geleerd, hooggeplaatst gezelschap ingeleid worden; den dichter werd een eererang bij den voornamen kring ingeruimd.

Ook deed het gemeenschappelijk ieveren voor taal en kunst het verschil van geloofsbelijdenis vergeten. De protestanten waren in Amsterdam bij groote meerderheid. Met katholieke overtuiging stond men vast niet vóór den weg naar onderscheiding en grootheden. Aan rijke lieden echter werd de katholieke godsdienst niet als vlek en misdaad toegerekend. Roemer Visscher en zijne dochters waren katholiek; hunne huisvrienden waren meest protestantsch. Een ijverig katholiek nochtans zal Roemer Visscher niet geweest zijn : hij was in huwelijk getreden met eene protestantsche, en het was allerminst door

godvruchtige refreinen dat hij verdiend had de Martialis van Holland te worden genoemd. Ook Tesselschade ging een protestantsche echtverbintenis aan en liet haar eerste kind protestantsch doopen. Hooft, Van Baerle, Huygens waren, in zake van godsdienst, « modernen ». Uitwendig volgden zij de gereformeerde leer, maar zij bekreunden zich weinig met christene vroomheid, en beelden liefst hun leven naar de vormen en modellen der heidensche beschaving.

Zulk gezelschap was niet geschikt om Vondel, die een ernstig godsdienstig man was, te stichten en tot hoogere zucht naar waarheid te voeren. De huiskring der Visschers kon echter eenige Protestantsche vooroordeelen wegnemen en hem doen blijken dat de katholieken zulk onhebbelijke menschen, zulk onverdraagzame dwepers niet waren als men ze wel eens afschilderde, of ten minste dat er toch onder hen fatsoenlijke lieden werden gevonden.

Ook zijne gedachten over Rome, waar de « levende Antichrist » in persoon regeerde, zullen gewijzigd geworden zijn door hetgeen hij over Italië hoorde en zag, door zijn kennis maken met de kunsten en letteren die om den troon der Pausen bloeiden. Het vaderland van Tasso kon in zijn oogen geen land van sombere barbaarschheid zijn.

Een verzoek van Anna Visscher opende hem daarbij de dichterlijke wereld der Katholieke Legende : zij vroeg hem een lofdicht op de heilige Agnes, en de bewerking zelf van dit onderwerp kan zijne eerste neigingen tot den Roomschen godsdienst versterkt en gevoed hebben.

Meer aandacht verdient echter de verandering die in het leven van Tesselschade zich voordeed. Na elf jaren echtelijk leven was zij weduwe geworden. Van dan af nam zij een ernstiger plooi dan vroeger; zij wijdde de teederste moederzorg aan de opvoeding van haar kind. Wel bestormden haar Huygens en Van Baerle, die naar heure hand dongen, met minnebrieven, liederen, gedichten; maar zij slaagden er niet in, heur hert te veroveren. Even vruchteloos bleven hunne pogingen om haar tot de hervorming te bekeeren. Zij ondervon-

den welhaast dat Tesselschade, die hunne redeneeringen wist te weêrleggen, onder hoogere richting stond. Van Baerle kloeg in een zijner brieven : « Wij hebben hier met Jezuïeten te doen ». En ja, het waren die Paters Missionarissen van Alkmaar, waar Tesselschade nu ook haar gewoon verblijf hield, die de begaafde vrouw tot stiller levenswijze, tot ware christelijkheid stemden, en tevens haar wapenden om de aanvallen, tegen haar geloof gericht, veilig af te keeren.

Intusschen was Vondel immer in zeer vriendelijke betrekkingen met Tesselschade. Doch, niets wettigt het vermoeden dat hij ten haren opzichte dezelfde bedoelingen als Huygens en Baerle zou gekoesterd hebben, maar alles laat veronderstellen dat de geachte weduwe, wier godsvrucht en deugd door hem nu werden bewonderd, niet zonder deelneming, althans onrechtstreeksche deelneming, aan het voorbereiden van zijnen overgang zal gebleven zijn. Het was te haren huize dat hij met geleerde Jezuïeten, (en dezer invloed op zijne bekeering staat vast) in betrekking kwam. Aan haar werd reeds de « Electra » opgedragen; maar in 1641, in het jaar zijner Communie, wordt haar het Roomsche treurspel « Peter en Pauwels » vereerd, dat « de rei opent der talrijke geschriften, waardoor Vondel, volgens de opmerking van den heer van Lennep, zijnen ijver voor de nu door hem omhelsde Roomsche Godsdienst ging bewijzen : dat treurspel, dat meer is dan een eerst en kostbaar gesteente aan een onwaardeerbaar snoer; het is eene openbare belijdenis van de hoofdwaarheid die den dichter terugleidde tot de Moederkerk; 't is een ridderlijk ontrollen en hoog opheffen van de aloude herwonnen banier (1). »

Dit feit alleen voldoet om het gezegde van Eerw. P. Allard te rechtvaardigen : « het heeft al den schijn dat zij (Tesselschade) in eigen persoon, onzen Vondel

(1) Pater Koets.

ter zijde stond en hem de hulpzame hand bood in het bekeeringswerk ». (1).

De opdracht van « Peter en Pauwels » had nochtans iets geheimzinnigs aan, te dien tijde zeer ongewoon, namelijk, den persoon, wien het gewrocht werd opgedragen, onder zinnebeeldigen naam te beteekenen. Het luidde : « Opdracht aan Eusebia ».

« Wie is die Eusebia? » vroegen straks de vrienden. De oplossing dier vraag, het raadselachtige van dien naam, is eerst tot zekerheid gekomen, als van Vloten het briefje openbaar maakte waarin Tesselschade tot Barlæus onmiskenbaar van zich zelve spreekt als van Eusebia.

En de zin van dien vreemden naam? Eusebia, een grieksch woord (in het latijn : pietas) beteekent godsvrucht, het godsdienstig gevoel dat tot liefderijk plichtvervullen jegens de Godheid beweegt, en, op onze onderlinge betrekking als menschen toegepast, inzonderheid de liefde der kinderen tot hunne ouders, en ook wel de ouderlijke teederheid jegens de kinderen. In elk zijner beteekenissen, en voortreffelijk in de de laatste, paste het woord op Tesselschade. In Tesselschade huldigde Vondel « een hart dat den hemelschen Bruidegom der zielen vooral was toegewend, en dat het beschikbaar deel aan haar eenig overgebleven kind wijdde » (2).

Misschien wel dekte Vondel met dien naam ook zijn eigen innig gevoel van teedere en dankbare genegenheid.

Toch komt het nog altijd vreemd voor dat de naam van Tesselschade onder zinnebeeldigen vorm verdoken was.

« Het is waarschijnelijk, schrijft J. ALB. TH. in het bijvoegsel dat de inleiding van P. Koets voor Peter en

(1) Vondels gedichten op de societeit van Jezus.

(2) *Portretten.* J. ALB. TH.

Pauwels volledigt, dat Vondel, zich voorbereidend tot zijn terugtred in de Moederkerk, een en ander maal met Tesschelschade over godsdienstige onderwerpen gesproken heeft, maar in vertrouwelijk onderhoud, en dat hij haar, uit kieschheid onder een pseudonyem, zijne heerlijke opdracht, gloeijend van even edele als tedere vriendschap, toezond. »

En elders : « ewel zij, *om maatschappelijke redenen, vermeed in het openbaar te laten blijken, dat zij medewerkte aan Vondels overgang*, ziet men overvloedig, uit het verschil van toon door Vondel, in 1639 en in 1641, tegen haar aangeslagen, dat zij, misschien meer dan iemand anders uit het leekenvolk, de hand gehad heeft in zijne zoo lang reeds voorbereide bekeering. »

Het zal ten anderen aan Vondel, even als aan Tesselschade, door hunne geestelijke bestuurders aanbevolen geworden zijn, de zaak in haar geheel onbesproken te laten en geheim te houden. Het geheimzinnige der Treurspelopdracht zal ook daaraan toe te schrijven zijn.

Voor vreemde Jezuïeten (de schadelicke en moordadighe secte van Jesuiten, gelijk men ze noemde,) was het gevaarlijk in Amsterdam te verblijven. De Burgemeesters konden voor andere geestelijken wel door de vingeren zien en de plakbrieven onuitgevoerd laten; de Muyderkring schroomde het verkeer van sommige priesters niet, maar Jezuïeten en Jezuïetenvrienden bleven immer iets verschrikkelijks. Men was dus verplicht te vermijden dat de aandacht, zelfs van de vrienden des huizes, op de bemoeiing der Jesuiëten in Vondels bekeering getrokken werde; en met den naam van Tesselschade in dit feit te mengen, zou men wellicht het spoor der plichtigen hebben gewezen en, tot bestraffing hebben aangeprikkeld.

Want, dat de Paters Jezuïeten in de bekeering van Vondel de voornaamste werkers geweest zijn, is buiten twijfel gesteld geworden, gelijk wij reeds hooger aanstipten.

Nog bij van Lennep wordt den beroemden Leonardus Marius, eerst President van de Hollandsche kweekschool te Keulen, later pastoor binnen Amsterdam en overste van het Begijnhof, de eer toegeëigend, « een prozeliet als Vondel voor zijn Kerk te winnen ». Van Marius wordt gezegd dat ook aanzienlijke onroomschen hem kwamen raadplegen, en dat hij van zijne schranderheid van geest, van zijne uitgebreide kennissen en van zijne ongemeene overredingskracht behendig wist gebruik te maken om verscheidenen, zelfs onder de voornaamste familiën, tot de Roomsche Kerk te brengen. Ook in hetgeen Vondel betreft zal hij niet onwerkzaam geweest zijn.

Doch, terwijl er van Marius slechts eenmaal in Vondels werken opzettelijk spraak is, (het treurdicht op zijnen dood niet meêgerekend,) bestaan er menigvuldige gedichten aan de societeit Jesu gewijd; en een afdoende bewijs dat Vondel een bekeerling is der Paters Jezuiëten, eerder dan van Pastoor Marius, ligt in de bewijsstukken door Pater Allard en Pater Koets gevonden en meêgedeeld.

Er bestaat een schrijven aan Paus Clemens X, waarin de lof van het Gezelschap Jesu wordt gesproken en dat door Amsterdamsche katholieken onderteekend is; nu, onder de handteekens vindt men den naam van Vondel, en men treft in den tekst de volgende woorden aan :

« Wij zelve zijn levende stemmen, wij die, *door deze Eerwaarde vaders, van dwaling bekeerd*, in het geloof bevestigd, vroeger weinig in getal, nu ontelbaar, met vollen mond den lof van het Gezelschap uitspreken. » (1)

Het tweede stuk wijst tezelfdertijd het jaar van Vondels bekeering aan, jaar dat anders, ten gevolge

(1) Nos ipsi vivæ voces sumus, qui *a Reverendis illis Patribus ab errore conversi*, in Fide solidati, olim numero pauci, nunc innumeri, laudes Societatis pleno ore eloquímur.

van het geheim waarmede men de groote gebeurtenis omhuld had, onzeker bleef.

In de « litteræ annuæ S. J. » van het jaar 1641, lezen wij : (1)

« Onder de nieuwbekeerden te Amsterdam was... Joost vanden Vondel (Justus Vondelius), een dichter hier te lande door en door beroemd, om de treurspelen, die hij in zijne moedertaal uitgaf, een uitstekend man, en die in vroeger tijd een steunpilaar was der Arminianen. Toen hij zag dat zijne eenige dochter — een meisje van uitmuntende begaafdheden en ook in het Latijn zeer bedreven — op meer dan dertigjarigen leeftijd, de leer van Menno vaarwel gezegd had om tot den waren godsdienst over te gaan, en dat zij, na door de wateren des Doopsels te zijn afgewasschen, zelfs de gelofte van eeuwige zuiverheid had afgelegd, volgde hij haar kort daarna met nog een ander kind. En niet tevreden met voor zich alleen het heil te hebben gevonden, wist hij bovendien nog vele anderen door zijn groote vlijt en onvermoeiden ijver daartoe te brengen. »

De volledige tekst der « litteræ annuæ » vermeldt nog het volgende : « Waarbij ook dit teeken van Gods Voorzienigheid heeft uitgeblonken, dat, tezelfdertijd als Vondel het geloof aannam te Amsterdam, te Hoorn tot dit geloof geleid wierd zijne nicht, de dochter zijner zuster (2), een meisje van voortreffelijke inborst en gemoedskracht en reeds haar 17de levensjaar ingetreden, dat, van het oogenblik af waarop zij door het Doopsel in de kerk was opgenomen, noch door vleierijen, noch door bedreigingen van den kant harer ouders — die onder de Mennonieten tot de aanzienlijkste behooren, (qui inter Mennonitas primi) — geenszins van haar voornemen is kunnen worden teruggebracht. »

(1) Op het verzoek van P. Koets werd die berichtgeving in het Archief der Societeit te Rome opgespoord en door zijn medebroeder L. Wilde overgeschreven. Het eerste deel der vertaling, komt voor in de *Studiën over Vondel* door A. M. Verstraeten, S. J.

(2) De dochter van Catharina van den Vondel, deze, vrouw Aris Bruiningh.

De eenige dochter hierboven vermeld, is Anna, de verstandige en teêrbeminde dochter van Vondel; het « ander kind », « cum alia prole » zal Joost, de jonge, geweest zijn.

Anna kan te Keulen, waar zij als kind, naar men zegt, zou verbleven hebben, met de katholieke kerkleer bekend zijn geraakt; te Keulen heeft zij wellicht de lessen van Marius bijgewoond die alzoo de eerste zaden van het recht geloof in de ziel van Vondels dochter zal gestrooid hebben (1). Toen de Eerwaarde Marius nu als Pastoor der Oude Zijde te Amsterdam was aangesteld, werd Vondel zijn parochiaan. Het moest den dichter genoegen doen, met zijnen herder over zijn geliefd Keulen te kunnen spreken, even als het hem nuttig zal geweest zijn, tot de rijke boekerij van den geleerde vrijen ingang te hebben. Maar wat geluk ook voor Vondel dat hij zich dagelijks over zaken van godsdienst met zijne geliefde dochter Anna kon onderhouden, en, in vereeniging met haar, zijne studie der godgeleerde schrijvers voortzetten!

Men noemt verschillige Jezuïeten die destijds in Amsterdam of in Alkmaar verbleven : Petrus Plemp, Augustinus Van Teylingen, Isaäc Van der Mye, Petrus Laurentius. « Het is duidelijk, schrijft Jos. Alberdingk Thym, dat onder de *Fransche Jezuïeten* (2) die Vondel bekeerd zouden hebben, dood-eenvoudig Pater Petrus Laurentii of Laurenszoon te verstaan is, die te St-Omer geboren, met recht een Franschman genoemd kon worden. »

In « Vondels leven » erkent Brandt, « dat deze, eenmaal overgegaan zijnde, niet geveinsdelijk, maar in vollen ernst het Pausdom heeft aangehangen, de regels en ceremoniën daarvan stipt onderhouden, en, buiten opspraak, naar de leer der Roomsche Kerk geleefd

(1) Jos. A. Th. — *Portretten.*
(2) Brandt. *Leven van Vondel.*

heeft, haar met zijne pen en kunst dikmaal ten dienste staande en altijd ijverende om ook anderen te trekken. »

Dus ook van Lennep : « Eenmaal openbaar tot de Roomsche Kerk overgegaan, geeft hij deze ruime stof om zich op deze aanwinst te verhoovaardigen, want tot zijn dood toe betoont hij zich haar warmen aanhanger en verdediger. » (1)

En « zijn Roomscheit hadt zijn liefde tot den staat en de vryheit niet vermindert, » zegt Brandt; maar, voegt Jonckbloet er bij, « zij had toch zijne opvatting van beiden zeer gewijzigd. Niet slechts keurde hij den opstand tegen Spanje af; niet slechts hield hij op, den zegezang aan te heffen bij Oranje's overwinningen; maar hij morde ook tegen de bestaande orde van zaken. »

Aan dien ommekeer in zijne staatkundige belijdenis en aan « de heftigheid waarmeê hij zijn nieuw geloof voorstond » schrijft Jonckbloet de opspraak en den wrevel toe die hem menigen vriend deden verliezen.

Of liever — kort en klaar gezeid : de bekeering van Vondel was oorzaak dat Hooft met hem afbrak, en andere oude vrienden insgelijks.

Men had zijn overhellen naar de Katholieke Kerk bemerkt en betreurd; maar dat kon er nog door; Hooft liet zich de vriendschapsbewijzen van den grooten dichter nog welgevallen, en noodigde hem van tijd tot tijd náar Muyden. Hoogstens was het verkeer tusschen beiden eenigszins verkoeld. Doch, als nu eindelijk Vondel in aller oogen Roomsch-Katholiek bleek te zijn, (hoewel de naaste bereiding tot den overgang, met omstandigheden van tijd en personen, waren verborgen gebleven,) dan was het erger! Niet uit godsdienstijver, neen! maar napeinzend op zijne ambtsmatige betrekkingen, (hij had o. a. jaarlijks bij hoogere overheid een verslag in te dienen nopens het onderhouden der plakkaten die de bijeenkomsten van Katholieken strafbaar maak-

(1) V. L. III, 624.

ten), en te trotsch om eene fiere houding, een onafhankelijk handelen, eene luidsprekende overtuiging bij wie hij als zijne minderen aanzag, naast zich te dulden; overigens veel meer op eigen belangen dan op grondbeginselen bedacht, liet Hooft den nieuwbekeerde buiten zijnen kring — ontzeî hem zijn huis. Dat hij zulks jegens Tesselschade niet handelde, laat zich begrijpen. Met haar, hoewel zij nu echt devoot katholiek was, in betrekking blijven, stelde hem aan geene onaangenaamheden bloot, wat wel met Vondel het geval was, Vondel, het mikpunt geworden van de woedende aanvallen der Protestanten.

Konden de Protestanten dulden dat menschen (zij mochten zelf voorname personen zijn, of mannen van kennis en talent) die met de moedermelk de Paapsche leering hadden ingezogen, zich al niet van den Roomschen zielekluister losmaakten, het was hun eene onverklaarbare aanstootelijkheid dat een koning hunner dichters, dat een helder en kloeke geest van velerhande begaafdheid en ervaring, die, van kindsbeen af, door het nieuw beschavingslicht van vrij onderzoek en onafhankelijke rede werd bestraald, er toe kwam, den duisteren dwang van Rome te aanvaarden, en dat — in de volle kracht van zijn verstand en den vollen glans van zijnen roem.

Pijnelijk viel het Vondel, uit den kring der geachte vrienden, wier vorige genegenheid en aanmoediging aan zijn dankbaar harte duurbaar bleven, gestooten te worden, en te ondervinden dat de Protestantsche verdraagzaamheid niet zoo verre reikte, van met oude kennissen op het vreedzaam gebied der letterkunde een vriendelijk ontmoeten nog mogelijk te maken (1).

Vondel echter stelde waarheid en plicht boven kunstvoordeel en vriendengunst. Hij schreef te nieuwjaar 1643 aan Hooft het volgende briefje, vermeld bij Brandt (leven van Vondel):

(1) Baumgartner.

« Ik wensch Kornelis Tacitus een gezont en zalig « nieu jaar, en dewijl hij mij zijne geuse tafel verbiedt « om een onnoozel Ave Maria, zoo zal ik somtijds « nog een Ave Maria voor hem lezen, opdat hij sterve « zoo devoot Catholijk, als hij zich toont devoot « Politijk. »

De voorzichtige, politieke Hooft kon dus in zijnen kring dien Vondel niet meer houden, dien « Paapschen Vondel » die, zelfs bij het onschuldigste dichtstuk, eene vlaag van schimpschriften op het hoofd kreeg (1); hem stond het niet op vriendschappelijken voet voort te gaan met « den onvoorsienighen, indiscreeten, valsgeleerden, ongheachten, wispeltuerigen, waenwijsen, poët en laster-dichter. »

« Nieuwe stof tot aanstoot aan velen werd gegeven » (2) door het gedicht dat Vondel in 1645 wijdde aan het derde eeuwfeest van de Wonderbare Hostie, van het Mirakel der Heilige Stede (Amsterdam).

Hooft schreef over dit gedicht in eenen brief aan Van Baerle:

« Vondel heeft een veirs gemaakt op 't wonder, waar af de Heilige Stêe haar naam draagt, ende laat het openbaarlijk voor de boekwinkels ten toon hangen gelijk de voorvechters de messen in de luifels steeken, om de oogen der voorbijgangers te tergen, als met zeggen: wie 't hart heeft, pluike. Mij deert des mans die geenes dings eerder moede schijnt te worden, dan der ruste. 't Schijnt dat hij nog drie hondert guldens in kasse moet hebben die hem dreigen de keel af te bijten. (Zinspeling op de boete voor Palamedes.) Noch weet ik niet, oft hem niet wel dierder mogte komen te staan; ende d'een oft d'andre heethersen, bij ontijde, de handen aan hem schenden, denkende, dat er niet een haan na kraaijen zoude.... »

(1) Zoo, bij zijn gedicht op het afbranden der Nieuwe Kerk.
(2) Van Lennep.

Te recht teekent van Lennep aan: « Ik wil niets afdingen op den lof, aan Hooft zoo algemeen toegebracht wegens de voortreffelijke eigenschappen welke hij bezat... Doch, blijkt het niet dat zijne hooggevierde onpartijdigheid haar grond had in een volslagen onverschilligheid op 't stuk van godsdienst?... Het is niet Vondels verandering van godsdienst die hem ergert... het is de onvoorzichtigheid van Vondel, die voor zijn geloof durft uitkomen, die voor hetgeen hij waar en heilig acht, durft kampen, hoewel hij gevaar loopt, dien strijd met een boete, wellicht met een deerlijk pak slagen, ja, met het leven te bekoopen... Ik voel in deze zaak meer genegenheid, meer hoogachting voor den man die zich niet schaamde te belijden wat hij waarheid dacht te zijn... dan voor zijn behoedzamen berisper. »

In 1646 beproefde Vondel eene verzoening met Hooft. Hij zond hem een exemplaar van zijnen Virgilius, in proza vertaald, alvorens het werk in het openbaar verkocht werd, en gaf aan zijn geschenk een vriendelijken brief ten geleide, waar hij hunne « onderlinge kunstbroederschap » in herinnerde, en de namen der afgestorven vrienden in ophaalde, alles hartelijk, rechtzinnig en eenvoudig. Hij hoopte dat Hooft « de hand die hem over de graven hunner vrienden werd toegesteken, niet zou afwijzen maar die aanvatten en met warmte in de zijne drukken. En echter, dit gebeurde niet... Het antwoord van Hooft is een modelletjen in zijn soort, een fijn staaltje van de kunst om het antwoord op een brief, die tot het hart sprak, zoo in te richten, dat hij die 't ontfangt zijn doel niet bereikt en toch geen schijnbare reden van beklag kan aantoonen. » (Van Lennep.)

De haat, dien Vondel, door de onbewimpelde belijdenis van zijn geloof op zich trok, toont zich in al zijne hevigheid na 's dichters uitgave van Grotius' Testament, waarin beweerd werd dat Grotius katholiek gestorven was.

Hoe wreekte zich de protestantsche verdraagzaamheid?

In 1644 was een bundel Mengelpoëzij van Vondel uitgekomen, waar men zijne hekeldichten — de meesten waren in Amsterdam verboden — voorzichtigheidshalve had uit weggelaten. In 1647 gaf de drukker een « tweede deel van Vondels poëzie » uit; nam er oude stukken in op, door den maker verworpen of verkeerdelijk hem toegeschreven, en liet, ter voorrede dier eerlijke uitgave, een nameloos schotschrift drukken, waar Vondel nooit den moedigen opsteller van gekend heeft. « Waar zal sijn onrustige razernij endigen? » leest men daar; « eenige vreezen dat hij noch wel Joodts mocht worden. Ik vrees wat anders. Montaigne verhaalt het rampzalig einde van Tasso... Ik zorge dat het met onzen Poët niet beter zal afloopen : indien hem slechts noch niet erger beschoren is. »

Van dezelfde (namelooze) pen, die teekende P., kwam ook het volgend gemeen puntdicht :

Zoo een rechtvaardig mensch door het Geloove leeft, (1)
Hoe zeeker gaat gij dan, Heer Vondel, boven andren!
Gij hebt straks weer een nieuw, als u het oud begeeft;
De beesten dyen best die veel van wey verandren.

Bemerkingen zijn hier overbodig!

Laat ons alleenlijk aanhalen wat Jonckbloet er op schrijft : « Men ziet hoe 's dichters *openheid en ijver* hem velerlei leeds en onaangenaamheden verwekten. *Hij kon het zich getroosten in het bewustzijn dat hij streed voor wat hij waar en goed achtte.* Bovendien bleef hij zijne aanvallers niets schuldig, en zijne slagen waren geduchte slagen, want niemand was als hij meester van taal en vorm. »

Het is hier de plaats om zich het woord van Vondel zelf in het geheugen te herroepen :

Tot dat me. . . . .
Ontdeckt wiert, in een schooner dagh,

(1) *Justus fide vivit.* Kenspreuk van Vondel.

De Perle, die verborgen lagh,
Waar voor men 't al met winst verliest.

Veel had hij verloren, ja! De genegenheid van geliefde bloedverwanten, het gezellig omgaan met hooggeschatte vrienden, en wat andere voordeelen al meer! Maar hij voelde dat God zijne bede van dertig jaren vroeger had verhoord :

Vergunt my dat ik magh, o Vader alder dinghen!
Den uytgebreyden lof van uwe daden singhen,
Tot myner zielen heyl, myn eenigh ooghen-merck,
Tot d'eere dynes Naems, en bouwingh dyner Kerk.

Jaren lang had het arbeid en studie, gebed en versterving gekost, doch « hierdoor vooral vertoont zijne bekeering zich als de late, maar volwassen en rijpe vrucht zijner gansche ziel. » (Drabbe.) « Echt mannelijke wilskracht en degelijke moed is er noodig, om bij de toestanden waar Vondel zich in bevond, de oogen geheel te openen, eene overtuiging te gaan aankweeken en lief hebben, die den mensch zal dwingen met zijne gansche voorgeschiedenis te breken, en hem tot een volstrekte verandering en omkeer van zijn innerlijk leven roept. » (Id.)

Dr H. CLAEYS, pr.

OORSPRONG EN ONTWIKKELING

VAN HET

NEDERLANDSCH DRAMA

IN DE MIDDELEEUWEN.

(*Vervolg van blz.* 183).

EN welk is nu de ontwikkelingsgang van het kerkelijk drama? Wij hebben er hooger, in 't voorbijgaan, reeds eenige woorden over gerept. In den beginne hadden slechts de *officieerende* personen deelgenomen aan het voordragen van latijnsche teksten die waarschijnlijk slechts tot het officie bestemd waren. Nu echter, worden de welbekende gestalten, den geloovigen slechts in nis of muurschildering of op de helder gekleurde kerkruiten afgebeeld, levend en sprekend voorgesteld en treden zij handelend in het kerkgebouw op. « Hoe zich gaandeweg het dramatisch element bij den ritus ontwikkeld heeft, zegt Jonckbloet, ziet men, als men een sprong doet in de vijftiende eeuw, en daar een Driekoningenmysterie waarneemt. Terwijl de optocht der koningen aanvankelijk slechts diende, om eene aanschouwelijke voorstelling te geven van hetgeen in het gezang verhaald werd, breidde zich dit tot groote afmetingen uit, terwijl zang en vertooning ineensmolten. In 1489 werd nog in de kerk te Delft een « spel van de drie coningen » vertoond, dat aldus wordt beschreven : (BLEISWIJCK, *Beschrijvinge der Stadt Delft*, bl. 203). « Upten sondach nae dertienendach nader Vesperen te drie uren, soe worde hier gespeelt een spul van de

priesters, die tot verscheijden doeren der kercken te pairde inne quamen rijden, elcx met sijn gheselscap vergaderende in 't midden der kercken; ende upten groeten orgel waren Engelen, singende *Gloroia in excelsis*, ende benede lagen die harders ende speelden; ende daer quam een sterre scietende van after wt die kercke nae thoech outair toe, ende bleef dair staen, wijsende die drie coninghen den nieuwen gheboren coninck, twelck ghemaect was mit levendighe persoenen upten hoghe outair, dair dese coninghen eensdeels sprekende, ende eensdeels singhende hair offerhanden deden; ende dair was alsoe veel volcx inder kercken beneden ende boven, datter nije soe veel volcv inder kercken gezien en was. »(1)

Dat men tot dezen trap van ontwikkeling slechts van lieverlede gekomen is, zal voorzeker niemand verwonderen; doch wat zeker is, zeer vroeg waren er reeds beurtzangen die door verschillende personen voorgedragen met gebarenspel gepaard gingen. Later treedt het verhalend gedeelte al meer en meer op den achtergrond om plaats te maken voor den gesprekvorm die van dag tot dag toeneemt, zoodanig dat het volk zelf zekere rollen meespelende zijne eigen taal in het mysteriespel invoert. Het gebeurde ook dat eerst de latijnsche tekst gezongen werd, waarna dan de vertaling, in dezer voege :

« Hoc Signum magni regis est. »
Dit is ein zeigin sicherlichen
Des kuningis von himelrichen.

Zoo verliest het kerkelijk spel al langs om meer zijn liturgisch karakter en wordt de landtaal de hoofdzaak. De stoffe der handeling wordt ook langzamerhand uitgebreid : eerst waren het slechts vertooningen van de zinnebeeldige liturgie, later speelde men gebeurtenissen uit den Bijbel en die geenszins in de kerk gevierd werden; daarna kwam men tot het spelen van

(1) *Geschiedenis der Nederl. letterk.* III, 336.

het leven van den beschermheiligen der kerk en zoo verder tot het leven en de legenden van andere heiligen voor te dragen. Aanvankelijk werd het mysteriespel in de kerk en door de priesters alleen vertoond :

« 1400 eerst den XIIj^en dach in louwmaent, ghesend den priesters van Onser Vrouwen kerke die en spil spelden in de vorseijde kerke enz. » Later als de « ghesellen der kerke » 't is te zeggen, de andere ambtenaars der kerk, er zich bijvoegden, werd het spel in de groote beuk vertoond. Doch wanneer men er toe gekomen was soms 280 personen in een mysteriespel te doen optreden, dan werd deze plaats voor tooneel en toeschouwers te klein, en de vertooning werd op het kerkhof gegeven, maar nog altijd met medehulp der priesters zooals blijkt uit eene rekening van 1438 « in Augusto wiert gegeven den priesteren die het spel speelden opt kerckhoff, twee stoopen wijn, valet 3 stuyvers 9 grooten. »

Niettegenstaande priesters op het kerkhof speelden, vinden wij ook leeken die in de kerk als handelende personen in de mysteriespelen optreden, al is het niet zeker of deze personen reeds in gezelschap vereenigd waren. Dat dit zou geschied zijn van den aanvang af, valt zeker te betwijfelen; doch wanneer de gewone medewerking van leeken noodzakelijk was geworden en men zich waarschijnlijk altijd tot dezelfde personen wendde is het onmogelijk dat vaste vereenigingen nog lang achterbleven. En hier is de stelling van Dr Gallée, dat de zwervende zangers en sprekers, hun ondoelmatig leven moede, zich in gezelschappen zouden vereenigd hebben, zeer waarschijnlijk, en dit juist tengevolge der samenleving van priester en leek in het kerkelijk drama. Inderdaad, wanneer er in eene stad een of meer gewezen sprekers voorhanden waren, zal men zich natuurlijk tot deze als tot de geschikste personen eerst gewend hebben om hun de medewerking in een spel op te dragen. Waren deze sprekers in genoegzaam getal dan zullen zij, aangezien de menigvuldige herhaling van dergelijke spelen, naar alle waarschijnlijkheid een gezel-

schap gevormd hebben om daar gezamentlijk, die spelen, die soms verscheidene duizenden verzen telden, aan te leeren en voor eene openbare vertooning in gereedheid te brengen.

De behoefte aan dergelijke gezelschappen en oefeningen deed zich nog meer gevoelen na de afkondiging der bulle van Paus Clemens V door dewelke de viering van H. Sakramentsdag al meer en meer toenam. Nu werd het Hoogwaardige in plechtige optocht langs de straten rond gedragen; de processiën die eertijds in de kerk plaats hadden, daarna op het kerkhof rondom het gebouw geschiedden, werden nu vervormd tot prachtige optochten waaraan vereenigingen van allen aard deel namen en in 't bijzonder die « *ghesellen van den spele, vander conste* » om er eene soort van *tableaux vivants* te vormen en *stomme vertooningen* voor te stellen. Zoo lezen wij in de rekeningen der stad Kortrijk den reeds vermelden post : « 1401 in 's helichs sacramends daghe, ghesent Willemme van Senay en sinen ghesellen, die ommeghinge metten sacramente en daer speelden een spel vj cannen roets wijns te IX s. de canne; valent mits draghene lvj s. » — En in de rekeningen der stad Oudenburg 1560.

« de guldebroeders van 's Helichs Gheest gilde verchierende de processie met diversche vertoghingen uyter heylige scrifture, waerduere diversche lieden van buyten alhier vergaederen; in hoosceede ghepresenteert ix lib. xij s. par. » (1)

Weldra echter werden deze stomme vertooningen afgewisseld, ook wel vervangen door gesproken spelen zooals blijkt uit de rekeningen der stad Lier :

« Inden jaere vorscreven (1441) onder de costen van der processie staet aldus : item sijn geschoncken aan Hendrik Bal met sijne gesellen, die hier comen waeren ter eere van de stadt, om te spelen *ende te condighen* van St. Gommaer 2 stoopen wijns » (2).

(1) E. Van der Straeten. *Le théâtre villageois en Flandre* bl. 21 en 17.
(2) *Belgisch Museum*, VIII, 291.

Naarmate de liefhebberij voor optochten en tooneelvertooningen aangroeide, en ook onder den invloed der algemeene welvaart, namen deze al spoedig in pracht en aantal toe. Niet alleen de godsdienstige feesten, maar intochten van vorsten, kermissen en andere gelegenheden gaven aanleiding tot zulke spelen.

1432 Item compt onder de schenkwijnen van de jaeren voorscreven : gheschoncken den heeren die 't spel speelden opt kerckhoff, doe de *kermis* hier was, 2 stoopen wijn, tegen 2 groote de gelten. Dit waeren priesters » (1).

Het eigenlijke kerkelijk drama nu, kon zich aan deze algemeene beweging niet onttrekken en het verhuisde naar de marktplein om daar voor kerk of stadhuis opgevoerd te worden. Zoo lezen wij in de rekeningen der stad Oudenaarde : 1451 vj in dezelve maend (sporcle) ghepresenteert den ghesellen die een spel speelden up de maerct, ij cannen rijnschwijns, te vj gr. den stoop, draecht xxiiij st. » (2)

Zoo ook schrijft Vondel in zijn bericht voor den Salmoneus : « Mij heught oock dat ick zelf t'Uitrecht voor het stadthuis, door last der Heeren Burgemeesteren, ten dienst der latijnsche schoolieren, een tooneel gebouwt zach, met eene opgaende brugghe hieraan geslaghen, waer langs de reus Goliath met de heirkracht der Filistijnen teghen Sauls legher aen quam opdonderen, en van Davids slingher met eenen kay in het voorhooft getroffen, nederplofte, dat de stellaedje kraeckte. »

Al bewijzen ons deze aanhalingen dat het tooneel uit de kerck verplaatst was, toch moeten wij niet gelooven dat het mysteriespel gansch uit de kerk gebannen was. Immers vinden wij nog in de rekeningen der stad Damme :

« 1454 xxiiij in April, ghepresenteert de gesellen die alhier in de kerken ghespeelt hadden ons Heren Verissenesse, iiij cannen wijns van petau, te iiij gr. den stoop, ghedroncken te meester Aelbrechts, xxxij st. » (3); ja, zelfs

(1) *Belgisch Museum*, VIII, 291.
(2) Vander Straeten, t. a. p., bl. 32 en 33.
(3) Ibid.

in 1548 vinden wij nog de vertooning van een mysteriespel in de kerk zooals ons gemeld wordt door de rekeningen der stad Geeraardbergen : « Bij den zelven burchmeester noch betaelt den *prinche ende dekins van den rhetorycke* van dat hemlieden bij scepenen toegheleyt was over dat zijlieden speelden 't spel van Missias *in de kercke*, metgaeders nog een ander vi lib. » Wij zijn hier nu gekomen tot aan de verdwijning van het kerkelijk drama, toen reeds de kamers van Retoricke een honderdtal jaren bestonden, en wel degelijk zich niet alleen op het spelen van godsdienstige maar ook op het vertoonen van wereldlijke stukken zich toelegden, zooals blijkt uit de Hollandsche grafelijkheidsrekeningen waar gewaagd wordt « van den ghesellen in den Hage die Ons Heren Verissenisse speelden » en die ook wereldlijke spelen opvoerden als « vander wyghe van Rouchevale » en van « Florysse ende Blanchefloere ». Dit is een bewijs dat die ghesellen, die *uit oorzake der geestelijke spelen* zich tot een genootschap gevormd hadden, zich weldra op het oefenen der wereldlijke kunst toelegden en bijgevolg den grondsteen van het wereldlijk drama gelegd hebben. Dit is ook de ontwikkelingsgang algemeen aan het Nederlandsch drama toegekend.

Men zal ons misschien tegenwerpen dat die ontwikkeling niet zoo onverhinderd haren gang is gegaan, ja dat zij zelfs onmogelijk is geweest, vermits er tegen het kerkelijk spel verscheidene verbodsbevelen uitgevaardigd waren door het provinciaal concilie van Trier (1227), door de diocesane synode van Utrecht (1293) en zelfs reeds (1210) door Innocentius III. — Dat deze verboden bestaan, is ongetwijfeld, doch dat zij betrek hebben op het kerkelijk mysteriespel, dat zou moeten bewezen worden. Inderdaad, zou het niet zonderling zijn dat het oude spel uit de XIIIe eeuw, dat ingesteld was voor de stichting der ongeleerden om hun op eene meer aanschouwelijke wijze de mysteriën van ons geloof om zoo te zeggen

bijna tastbaar te maken, zou het niet zonderling zijn dat deze spelen, in dezelfde dertiende eeuw reeds verboden werden?

Ten andere, als er melding is van (ludos theatrales, ludos inhonestos (quibus) Ecclesiae inquinetur honestas) tooneelspelen die in zekere mate de kerk ontheiligen, dan mogen wij met zekerheid op andere feesten wijzen zooals dit van den Bisschop der scholieren, van den Ezelpaus en andere dergelijke feesten, die al vroeg ontloken misbruiken, dóor de mysteriespelen misschien en nevens deze in de kerk geslopen.

Het feest van den ezelpaus wierd overal zeer luidruchtig en op de uitgelatenste wijze gevierd. Men koos onder de geestelijkheid een « ledich vader, de ezelpaeus » en dan geschiedden er kluchtige processiën, in kerk en stad, gepaard met allerlei dwaasheden, die dikwijls den burgers lastig vielen en daarom door deze dikwijls met « groote vulichede » beantwoord werden al was de ezelpaus wel een voornaam bediende in de priesterheerschappij zooals blijkt uit de rekeningen der stad Oudenburg waar « Mijnheere de prelaet ende prioor » van de Sint-Pieters abdij in 1465 tot ezelpaus gekozen werd. In zekere gewesten vierde men zelfs een *Ezelsfeest* en dit, omtrent kersmis. Dan werd het beest van Balaam, dat in de schriftuur een zeer uitstekende rol scheen vervuld te hebben, met groote plechtigheid door vier der bijzonderste kannuniken tot vóór het altaar geleid terwijl het volk zong :

Laeta volunt
Quicumque colunt
Asinaria festa,

ofwel gelijk op andere plaatsen, terwijl het koor na den introïtus van de mis, plechtig den karakteristieken zang aanhief : Hinham! Hinham! (1) Dat de kerke-

(1) Albert Réville. *Le drame religieux du moyen-âge jusqu'à nos jours.* — *Revue des deux mondes*, 1 Juli 1868.

lijke macht zulke ongeregeldheden afkeurde en verbood moet niemand verwonderen; doch wij vragen ons af, hoe het mogelijk is, bij het lezen der bovengemelde verboden, aan de kerkelijke mysteriespelen te denken, wanneer men van het bestaan van zoodanige misbruiken bewust is. Er valt niet aan te twijfelen, of de bedoelde verordeningen hadden enkel vat op deze buitensporigheden, en hebben geenszins den ontwikkelingsgang van het mysteriespel belemmerd.

Laat ons nu, voor een oogenblik, veronderstellen dat het kerkelijk drama, werkelijk verboden geweest is, waertoe zal ons dat leiden, als er toch *bewijzen* bestaan dat het onophoudelijk gespeeld wierd? Wij moeten dus aannemen dat, òfwel die geestelijke geboden niet in acht werden genomen; òfwel dat zij, zooals wij hooger zegden, niet uitgevaardigd zijn met het oog op het stichtelijk en zedig kerkspel dat, als eene levendige predicatie was voor ons volk. Dus heeft deze opwerping van Dr Gallée geen grond tegen het anders aangenomen stelsel; integendeel, het zou bewijzen dat, aangezien men de besluiten van Concilie en Sijnode, zoowel als de bulle van den Paus, versmaadde, het volk reeds zoo verslingerd was op dramatische voorstelling, en de tooneelliefhebberij zijne wortels reeds diep genoeg had geschoten dan om het woord van zoo hooggeplaatste geestelijke overheid in den wind te slaan : hetgeen weinig aannemelijk is voor wie de geschiedenis kent van onze katholieke voorouders in de dertiende eeuw.

Wat moeten wij uit dit alles opmaken? dat ten onzent, gelijk bij andere volken het geestelijk drama zich vrij heeft ontwikkeld, dat zijne kracht door geenen invloed is gebroken geweest en dat de geschiedenis van zijne ontwikkeling ook de geschiedenis is van het oudste wereldlijk tooneel ten onzent. Dat dit bewijs voor den oorsprong en de ontwikkeling van ons wereldlijk drama niet volledig is, bekennen wij volgaarne, want, zooals Wybrands zegt : « Vóor dat de geschiedenis der oude tooneelkunst, ook ten onzent, geschreven kan worden,

is 't noodig, dat nog veel meer bijzonderheden aan 't licht worden gebracht. Vooralsnog moet men in menig opzicht zich tot gissen bepalen. In dezen toestand komt het er maar op aan, welke gissing door de tot nog toe bekende berichten het meest gerechtvaardigd wordt. »
En dat deze voorstelling de redelijkste en meest waarschijnlijke is achten wij genoegzaam bewezen en door verscheidene gegevens genoegzaam geschraagd om, voor het oogenblik, en zonder dat er nieuwe ontdekkingen bijkomen, alle andere veronderstelling zoo niet onmogelijk, ten minste onwaarschijnlijk te maken.

JAN MAES.

Tienen, *Lauwmaand* 1888.

LUCHTVAART EN OORLOG.

De « photographie instantanée » in het schuitje van eenen bespiedingsballon.

DAT de grondige studie van al wat de landbeschrijving aangaat, in de hedendaagsche krijgskunst meer dan moed en dapperheid den goeden uitslag van eenen veldtocht verzekert, is door menige feiten duidelijk bewezen. Zoo werd de overhand der Duitschers in 1870 grootendeels aan hunne uitmuntende aardrijkskundige kennissen toegeschreven.

Om de krijgsverrichtingen te vergemakkelijken, is het dan eene hoofdzaak de plannen van het grondgebied nauwkeurig op te maken en de gehalte der verschillige streken in hun geheel te onderzoeken. Nu, een ballon is bij uitstek daarvoor geschikt. Zulk een standpunt klimt of daalt naar welgevallen, en kan betrekkelijk met den aardbodem in alle richtingen verplaatst worden. Niets is voordeeliger, wil men een land in vogelperspectief opnemen.

Evenwel krijgt een ballon bij het beleg eener stad en op het slagveld nog eene heel andere bestemming... De vooruittrekkende veldontdekkers zijn maar al te zeer blootgesteld in de handen der vijandelijke ruiterij terecht te komen, en het is hun over 't algemeen zeer moeilijk van verre genoeg den vijand te bespieden. Voor den luchtschipper verdwijnt tegelijk en dat gevaar en die zwarigheid. Op eene tamelijke hoogte doet hij, vrij en ongehinderd, zijne verkenningen in eene ruimte van verscheidene kilometers doorsnede. Goede verrekijkers laten hem toe,

bij helder weder, al wat er binnen zijn uitgestrekten gezichteinder omgaat zorgvuldig op te merken. En is hij nu, bij middel van eenen spreekdraad langs den verbindingskabel, met de beneden blijvende veldheeren in onderlinge gemeenschap gesteld, dan zullen naar allen schijn de bewegingen van het leger spoediger, beter gepast en doelmatiger zijn.

Het opnemen van lichtprenten op eene aanzienlijke hoogte ware wel de opperste volmaking van zulk een bespiedingsmiddel. Welnu, werd Metz, Strasburg of Parijs nog eens belegerd, ongetwijfeld zoude elke uur ten minste eene plaat aan de hoofdofficieren overhandigd worden, waarop zij al de bewegingen des vijands allergemakkelijkst zouden volgen.

De oogenblikkelijke lichtschildering op verren afstand schijnt te dien einde genoeg verbeterd te zijn. Reeds op 19 Juni 1885 werd er te Parijs eene welbewijzende proef genomen. De heer G. Tissandier was in eenen vrijen luchtballon met een behendigen liefhebber, den H. J. Ducom opgestegen. Deze wist op eene hoogte van 600 a 1000^{m} allerbeste glasprinten te vervaardigen.

De gebruikte toestel was natuurlijk volgens zijne bijzondere bestemming samengesteld en aan den rand van het schuitje vastgemaakt. Het voorwerpglas stond neerwaarts gericht. Door het snel afspringen eener slagveer kon de schuif zoo ras vallen dat de straling of de afdruk van het landschap slechts het vijftigste deel van de seconde duurde (1). Onder zulke voorwaarden wordt het beeld, om de bewegingen van den luchtbol weinig of niet vervormd. Want indien de ballon — hetgeen zelden gebeurt — gedurende ééne seconde

(1) De gevoeligheid der nieuwe platen met gelatino-bromuur bestreken is waarlijk bewonderingswaardig. Volgens den *Cosmos* (11 Juni 1887, bl. 283), heeft een lichtschilder van Pesth goede afdruksels bekomen van kanonsbollen, die met eene snelheid van 400^{m} per seconde door den vuurmond geworpen werden. Op de proef waren zij met eene zichtbare laag samengeperste lucht omgeven.

tien meters opschiet en ook tien meters horizontaal met den luchtstroom voortgaat, dan zal de verplaatsing in beide richtingen gedurende het vijftigste ééner seconde nog maar twintig centimeters bedragen. Deze hoeveelheid is gansch onbeduidend om de overgroote hoogte waarop de proefneming geschiedt. Onnoodig dus te zeggen dat met een vastgehouden luchtbol de volmaakte gedaantegeving door het behoorlijk samenloopen der lichtstralen bijna onfeilbaar is. Overigens men oordeele over den uitslag.

De ballon werd door den wind over Parijs gedreven. Op eene hoogte van 670^m was de glasprint zoo duidelijk dat men de tramwagens, de rijtuigen en de voetgangers erop onderscheidde; men zag zelfs het grijsachtig spoor dat een besproeiwagen op de steenwegen achtergelaten had. Een vergrootglas laat toe op de prent nog kleinere bijzonderheden te bespeuren, nl. de kabeltouwen van een schip dat in de Seine op anker lag. Op een half uur tijds waren er vijf lichtteekeningen voltooid; eene dezer op eene hoogte van 1100^m genomen, was nog klaar en duidelijk. Bemerken wij toch dat de lucht zuiver, en de zon brandend was; bij min helder weer zou men misschien zoo goed niet gelukken.

Den 2 Juli 1886 bekwam de heer Paul Nadar nog een zeer voldoenden uitslag. Om 1^u, 20^m 's middags verliet hij Parijs met den ballon der heeren Tissandier. Tusschen een dertigtal *oogenblikkelijke lichtprenten*, die gedurende eenen tocht van ongeveer zes uren gemaakt werden, zijn er een dozijn buitengewoon voortreffelijk. De proeven met tamelijk groote afdruksels hebben de reizigers aan de Academie van Wetenschappen ingediend. Een der merkwaardigsten verbeeldt het panorama van Versailles op eene hoogte van 800^m; andere perspectiefgezichten werden 1200^m hoog genomen. Zoo gevoelig waren de platen dat de inwerking van het licht maar $\frac{1}{250}$ van de seconde behoefde te duren.

Sinds hebben nog verschillige liefhebbers dergelijke proeven herhaald. 't Ware zonder belang ze allen te

vermelden (1). Kapiteinen Charles en Paul Renard, en Georget vervaardigden eene allerschoonste vogelperspectief van den Luxembourg en den Panthéon te Parijs op eene hoogte van 720m.

De prenten van den heer Paul Nadar bijzonder waren volkomen scherp afgeteekend. Ook had die liefhebber de handelwijze van den heer Ducom merkelijk verbeterd. In 1885 kende men slechts planimetrische gezichten van volgens de loodlijn opgenomen voorwerpen. Thans worden van een hoog en ver afgelegen standpunt goede perspectiefbeelden verkregen. Zulks is hoogst gewichtig, aangezien het te velde bijna altijd onmogelijk is met den vastgehouden luchtbol den vijand nabij te komen. Het aanwenden der lichtteekening zal dus voortaan in het krijgswezen meer en meer toenemen. De handelwijze is uitermate vereenvoudigd en de bewegingen van het luchtschip kunnen, om de lichtgevoeligheid der platen en de kortstondigheid der bestraling, den volmaakten afdruk geenszins beletten. Wellicht zal men dan ook eens *photographische plannen* bezitten die in nauwkeurigheid de zorgvuldigste grondteekeningen zullen overtreffen, en den staat van eene vesting, de werken van een beleg of het ontwerp van eenen veldslag zoo spoedig en zoo dikwijls men het verlangt voor oogen stellen.

Dien invloed der lichtbeeldkunst met zekerheid bepalen is thans nog onmogelijk. Want, doen de natuurkundigen aanhoudende pogingen om de duidelijkheid en de naderbijbrenging in de *camera obscura* steeds te vermeerderen, dan verwaarloozen de kanongieters ook niets, om door het maken van bijzondere vuurmonden de luchtvaart te beletten.

(1) Zie nl. : Louis Figuier, *L'année scientifique et industrielle.* 1886, p. 179. — *La Nature* (G. Tissandier), 4 décembre 1886, p 9.

De luchtschepen tijdens de laatste krijgstochten in Afrika en in Azië.

Deze laatste jaren konden de ballonnen nog zonder groot gevaar onder den wijden hemel opstijgen, en gewichtige voorvallen brachten ze herhaaldelijk weer te velde.

Bij den veldtocht in den Soudan hebben de Engelsche troepen luchtschepen gebruikt, niet alleen in de voorloopige verkenningen tot het verkiezen der beste standpunten, maar ook gedurende de krijgsverrichtingen zelf, om de ontoereikendheid der veldontdekkers in wilde en ongebaande streken te vergoeden.

De gebonden luchtbol van Egypte had maar 200 kubieke meters ruimte inhoud, en was met *goudslagersvlies* (1) vervaardigd. Hij werd gevuld met de waterstof die men te Souakim voorbereid had. Om den gasvoortbrenger niet te moeten vervoeren, was de vloeistof in metalen buizen tot eene drukking van 150 atmosferen samengeperst. Eene dier buizen woog ten hoogste 3^{kg}; de soldaten werden er mee beladen. Te velde nu behoorde men den zwevenden ballon naar believen te kunnen verplaatsen. Daarom werd het touw aan een zwaren pakwagen vastgebonden, en voorts deed men aan het gespan de noodige bewegingen uitvoeren.

De officier die met de waarnemingen belast werd, verklaarde dat de streek van uit de hoogte gansch van voorkomen veranderde. Beneden werd het gezicht langs alle kanten door dichtbegroeide bosschen belemmerd; boven schenen die tot gansch afgezonderde punten zamen te smelten. De oneffenheid des bodems verdween teenemaal en de Arabiërs konden hunne handelingen

(1) Het goudslagersvlies of zoogenaamde *baudruche* is het dunne vlies dat den runderdarm bekleedt en den goudslagers dient om het goud daartusschen tot zeer dunne blaadjes te slaan. Eene behoorlijke behandeling verwerkt die zelfstandigheid tot eene gansch luchtdichte stof.

niet meer verborgen houden. Zoo diende de luchtvaart om de veldheeren meer dan eene zwarigheid uit den weg te ruimen.

Tijdens den krijgstocht van den Tonkin werd het fransch leger ook door een luchtschipperskorps vergezeld.

Toen de troepen van Hanoï naar Bac-Ninh vertrokken, deelde de korrespondent van *Le Temps* dienaangaande eenige merkwaardige bijzonderheden mee :

« Men was reeds reisvaardig, en ziet : opeens staren aller oogen hemelwaarts, de schippers die den stroom oversteken, houden op te roeien; de soldaten die reeds den overkant bereikt hebben, keeren het hoofd om... Welk is toch dat zonderling schouwspel, zoo nieuw voor Franschen als voor Annamieten?... Twee gevulde ballonnen volgen het krijgsvolk. Men had ze uit Europa medegevoerd en eenige dagen te voren met gas gevuld. De eene wordt aan eén touw van 200^m vastgehouden; hij moet dienen tot het onderzoeken der omstreken, wanneer men nabij den vijand zal gekomen zijn. De andere is bestemd om het gasverlies van den eersten, van tijd tot tijd te herstellen. Er is juist ballast genoeg in beider schuitjes, om hun alle klimkracht te ontnemen; ook zijn er maar eenige soldaten noodig om ze van de eene plaats naar de andere over te brengen ».

Eenigen tijd later schreef nog dezelfde briefwisselaar : « Het leger is den Song-Koï overgetrokken, en wordt op den rechten oever in slagorde geschaard. De luchtbol blijft in de nabijheid. Kapitein Cuvelier is aan boord; hij beschrijft van daarboven de ligging van het terrein en de stellingen des vijands. Deze zal sneller ontvluchten dan dat wij hem in zijnen terugtocht zullen kunnen volgen ».

Was in dat geval het verschijnen der luchtbollen er voor iets tusschen, dat de Annamieten zoo spoedig den moed opgaven ? Zulks is moeilijk vast te stellen. Zeker toch hebben de proeven in den Tonkin genomen, de oostersche gemoederen diep bewogen. Zeer dikwijls spraken de nieuwsbladen over de Europeesche lucht-

bollen. Soms zelfs werden deze door Chineesche kunstenaars met de eigenaardige trekken en de afstekende

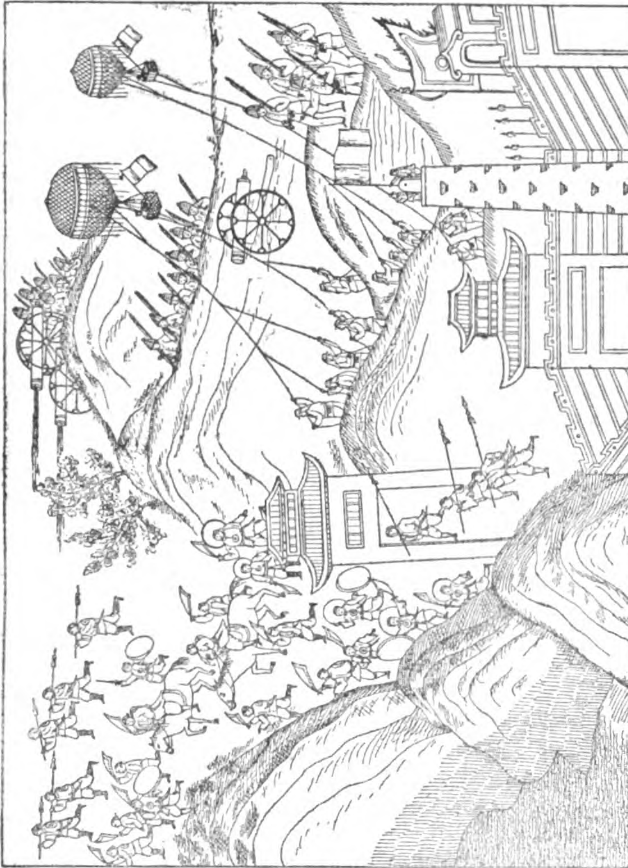

Fig. 4. — Hoe de Chineesche kunstenaars eenen veldslag verbeelden.

kleuren, die ze kenmerken, op eene zeer vreemde wijze verbeeld. De plaat (fig. 4), die wij hier als bewijsstuk mededeelen, is het afdruksel van een groot plakkaat op katoendoek geschilderd en uit Hanoï naar Europa verzonden. Rechts ziet men de ballonnen van het Fransche

leger door het geniekorps begeleid en links het Chineesche voetvolk dat bij het aandringen van den vijand eene verschansing verlaat.

Nu het Hemelsche Rijk ook zijne luchtvloot heeft, zullen de ballonnen ginder zoo vreemd niet meer voorkomen. In het Oosten begint onze beschaving langzamerhand binnen te dringen, en Europa's wondergewrochten worden er dagelijks meer en meer gewaardeerd. Over eenige maanden nochtans schreef de E. P. Dechevrens, bestuurder van het Observatorium van Zi-ka-wei bij Shang-haï, dien de heer Panis onderweg was gaan bezoeken, dat de Fransche ballonnen te Pekin, waarschijnlijk niet gunstig zouden worden onthaald. Sedert twintig jaren heeft die man de streek en hare inwoners leeren kennen.

« De Chineesche burgers, zegt hij, worden door alle nieuwigheden zeer aangenaam verrast, zoolang zij voelen dat hunne belangen geen gevaar loopen. Maar bij de geletterden en de Mandarijnen gaat het zoo niet. Er bestaat bij hen een ingeboren afschuw voor al wat van het buitenland komt, voor al wat ze overtreft. Ik hoop toch dat het diep verstand van zekere hooggeplaatste lieden en de invloed der diplomaten bij het Hof van Pekin de eerste pogingen van onzen luchtschipper zullen vergemakkelijken. »

Volgens latere berichten, was de verrukking der ontelbare toeschouwers bij den eersten optocht te Tien-tsin onbeschrijfelijk, en de geestdrift der menigte heeft allen argwaan bedwongen.

De zoogezegde « aerostatische parken ».

De aerostatische parken die in Azië of in Afrika, gebruikt werden, waren nog zeer onvolmaakt, én om de traagheid der eerste verbeteringen, én om de noodzakelijkheid de toevoegsels in ongebaande landen zoo veel mogelijk te verminderen.

Thans heeft de heer Gabriel Yon van Parijs, eene volkomene en zeer geriefelijke inrichting tot stand gebracht. Die der officieren van Chalais-Meudon verschilt er zeer weinig van. Wij zullen dan de eerste maar alleen beschrijven.

Een aerostatisch park begrijpt meestal den luchtbol, den gasvoortbrenger, en een stoomtuig om het klimmen en het dalen te regelen.

De ballon is bolvormig en heeft minstens 500 kubieke meters inhoud; hij wordt liefst met chineesche zijdestof (ponghie) vervaardigd. Zulk een weefsel dat zeer dicht doch zeer lenig is, zelfs wanneer de binnenwanden met eenige lagen vernis bestreken zijn, hoeft omzichtig behandeld te worden. Bij het verlakken en het herstellen moeten de werklieden zelfkanten pantoffels en stoffen handschoenen aantrekken; want de minste schram kan bij het uitzetten van het gas eene scheur veroorzaken en de vloeistof laten ontvlieden. Het napolitaansch vlasnet en heel het touwwerk, worden met *cachou* besmeerd, om ze van de vochtigheid der ucht te bevrijden. De gasklep eindelijk sluit bijzonder goed, bij het spannen eener veer, door het drukken van een metalen mes op een gomelastieken band.

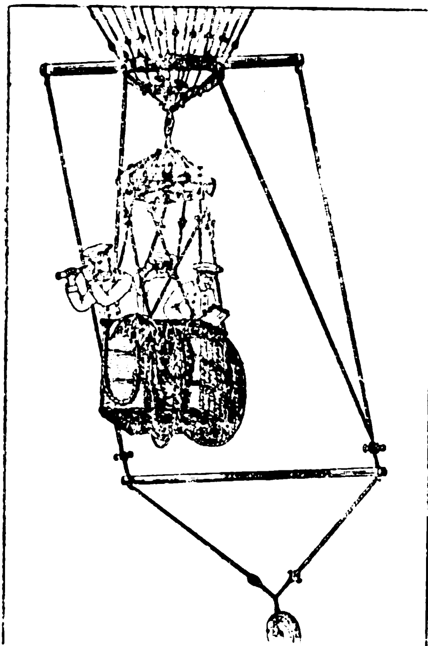

Fig. 5. — Het schuitje van den bespiedingsballon voor het Russisch leger.

Onder den luchtbol (fig. 5) in 't midden van den hoepel hangt het schuitje aan een enkel punt vast; en daar het kabeltouw met eenen dubbelen vierhoek aan het netwerk gehecht wordt, kan de gondel, spijts de hevigheid van den wind, den vertikalen stand steeds innemen, vermits haar zwaartepunt zeer laag gelegen is. Deze inrichting geeft veel gemak tot het nauwkeurig waarnemen des vijands en het lichtschilderen der plattegronden. Om het opstijgingsvermogen op iederen oogenblik gemakkelijk na te gaan, wordt soms nog nabij het schuitje eenen krachtmeter met het touw verbonden.

Dit touw heeft eene lengte van ongeveer 500^{m} Het bevat een vereenzaamden koperdraad of electriciteitsgeleider, waardoor de onderlinge gemeenschap tusschen de officieren die beneden, en de waarnemers die boven zijn, telephonisch onderhouden wordt. Onderaan loopt dit touw over eene zeer beweegbare katrol en wordt, bij het dalen des ballons, op eene windas door een stoomtuig van 5 paardekracht opgewonden. De voerwagen waarop de machine met al het bijwerk ingericht is, weegt hoogstens 2500^{kg}.

Om dat gewicht nog te verminderen, heeft de heer Yon aan het Italiaansch expeditieleger van Abyssinië een uiterst licht stelsel zonder stoomtuig geleverd. De troepen hebben er niets door gewonnen; want het neerhalen van den ballon is hun te beurt gevallen. Tusschen de voorste en de achterste wielen ziet men eenen dwarspaal met twee sterke draaikrukken, die een tiental soldaten, zelfs bij stormweder gemakkelijk in beweging brengen. Het kabeltouw loopt overigens gelijkerwijze op eene groote spoel die onder den bok van den koetsier geplaatst is. Eene vierkante kist heeft van achteren op den wagen den stoomketel vervangen. Netwerk, schuitje, ledige ballon en andere voorwerpen kunnen bij de lange tochten erin weggesloten worden. 't Is bijna ongeloofbaar : de heele vracht overtreft de 650^{kg} niet.

Een tweede rijtuig, altijd ruim zoo zwaar als het

eerste, draagt den toestel die dient om den luchtbol te vullen. Het voortbrengen der waterstof eens begonnen gaat voort zonder tusschenpoozen, omdat de inwerking van het zwavelzuur op het ijzervijlsel in twee afwisselende metalen kuipen geschiedt. Ruim 250 kubieke meters worden per uur vrijgemaakt. De onkosten beloopen tot 1 frank per meter. Voor eene enkele vulling behoeft men 5000^{kg} elementstoffen te verteren en dusvolgens ook te vervoeren! Men merke wel deze bijzonderheid.

Indien men bovendien nog beschouwt dat de gasbereiding eene overgroote hoeveelheid water vereischt, en soms gebeuren moet in streken, waar het water voor het onderhoud van menschen en dieren dikwijls ontbreekt, dan zal men verstaan hoe gewichtig het is den ballon zoolang mogelijk gevuld te houden; waarom de Franschen in Azië tot het herstellen van het gasverlies een kleinen ballon-gazometer gebruikten; waarom de Engelsche troepen in de zandige woestijnen van den Soudan het anders hadden aangelegd.

Bij het aerostatische park te Parijs voor Italië vervaardigd, is het gebruik der stalen cilinders tot het ophoopen der waterstof nog merkelijk verbeterd. De buizen zijn $2^{m},40$ lang, $0^{m},13$ breed en 30^{kg} zwaar. De wanden, van 13^{mm} dikte hebben eene drukking van 135 atmosferen te onderstaan. Voor eenen ballon van 300 kubieke meters zijn er 70 a 75 buizen noodig. Zoo heeft men slechts nog 2200^{kg} waar men een bijzonderen wagen, een tiental kemels en desnoods de soldaten zelf mee kan beladen.

Wanneer men het gas wil gebruiken, dan worden de buizen op den platten grond zijdelings aan eenen grooten cilinder geschroefd, en deze door een langen darm met den ballon verbonden. Een voor een opent men alsdan de kranen. De vloeistof ontvliedt met kracht, en doet het omgeefsel zwellen. Middelerwijl bereiden de luchtschippers al de toevoegsels en weldra is men reisvaardig.

Maar wat nu met de ledige buizen gedaan? Zal

men ze daar laten liggen? En hoe dan uit den nood geraakt, wanneer de vloeistof gedeeltelijk zal ontsnapt zijn; wanneer er toevallig een kogel den ballon zal doorbooren; wanneer men door het slecht weder of om eenige andere reden zal gedwongen worden hem gansch te ledigen? De buizen naar de gasfabriek sturen en ze met opgepropte waterstof doen terugkeeren, is eene uiterste noodzakelijkheid. Door die nieuwe en lastige pakkage, wordt dus de reeds aanzienlijke legertros nog wat vermeerderd.

Zoo blijft het voortbrengen der waterstof steeds een hinderpaal voor de militaire luchtvaart. Reeds heeft men veel merkwaardige vorderingen aan te teekenen. Zal men het nog verder drijven? Sommige geleerden twijfelen er aan, en geven den raad de *Montgolfière* te gebruiken tot de verkenningen op vijandelijken grond. Overal vindt men immers de brandstof die zij verbruikt. Zoo 't schijnt, heeft Rusland er eenige bij Engelsche fabrikanten besteld. Het omgeefsel uit steenvlas samengeweven zal om het bijzijn van eene gloeiende vuurpan geen brandgevaar meer loopen.

Er blijft ons te zeggen hoe de luchtbol, alhoewel gevuld, van eene plaats naar eene andere overgebracht wordt. Toen in 1794 Jourdan naar Charleroy trok, geleidden een twintigtal krijgslieden den ballon *l'Entreprenant* met de koorden die altijd van den evenaar neerhangen. Thans gebruikt men eenvoudig het kabeltouw van 500^m, dat aan het rijtuig vastblijft en min of meer opgewonden kan worden. De pakwagen en het zwevende gevaarte worden alzoo gezamentlijk vervoerd.

De versterkte plaatsen zijn reeds sedert lang, gelijk de legers, met waarnemingsposten begiftigd. Blijvende inrichtingen bestaan in verscheidene steden, voor het bewaren der toestellen en het oefenen der manschap. Verbeeld u achteraan op een afgesloten plein een soort van schuur die hoog genoeg is om den gevulden ballon tot schuilplaats te dienen. De voorkant alleen is niet toegemetseld, wagenwijd open, doch tegen

wind en regen door eene gordijn in zeildoek beschut. Een kleine linkervleugel dient als waterstoffabriek, en rechts staan de magazijnen en het wagenhuis.

Dit alles te samen, alhoewel onder sommige opzichten nog onvoldoende, heeft nochtans het vormen van een luchtschipperskorps waarlijk doelmatig gemaakt. Toekomende oorlog zal ons over den uitslag beter laten oordeelen.

Gelukte men intusschen de ballonnen te besturen, wie zou dan hunnen invloed nog kunnen bepalen?

Het vraagstuk der bestuurbare luchtschepen.

De Parijzenaar heeft wellicht nog niet vergeten wat hij in 1870 aan de luchtvaart te danken heeft gehad. Zonder de ballonnen ware de hoofdstad vijf maanden lang zonder het minste nieuws van Frankrijk gebleven; zonder de ballonnen hadden de postduiven de vestingen nooit verlaten; zonder de ballonnen hadde men noch aan de mikroskopische zendbriefjes, noch aan eene regelmatige briefwisseling kunnen denken.

Gedurende het beleg kwam Dupuy de Lôme op het denkbeeld dat hij een luchtschip wel zou kunnen besturen. Nu, een welgelukte uitslag zou de zaken in eene andere richting gedreven hebben. De blokkade overweldigd, de toegang tot de stad geopend, de gemeenschap tusschen de overheden en het land, tusschen de belegerden en het leger verzekerd: ziedaar wat men van een bestuurbaren ballon mocht verwachten. En waarom zou men ook nu en dan den vijand niet eens onverwacht met bommen en torpedos zijn gaan bestormen? Over 't algemeen is men op zulke bezoeken niet uitermate verlekkerd. Eenieder zal dan ook aan de hedendaagsche pogingen eene onbetwistbare aangelegenheid toekennen.

De proeven door kapitein Renard genomen, hebben

wij reeds ter kennis gebracht (1). Wij zullen er niet op terug komen.

De ballon *la France*, die volgens het inzicht der officieren van Meudon niets anders dan een bewijstoestel was, heeft de mogelijkheid van een bestuurbaar luchtschip en de grondstellingen van het vraagstuk beter vastgesteld. Zijne eigene snelheid ($6^m,22$ per seconde) is reeds grooter dan de middelmatige snelheid van den wind in onze gewesten (5 a 6^m per seconde). De eerste is hij, en hij alleen naar zijn vertrekpunt teruggekeerd. Indien men den inhoud van een gelijkvormigen ballon genoegzaam vergrootte, zou de versnelling nog al aanzienlijk zijn en misschien tot 10^m in de seconde toenemen. Men mag zich dus ook aan nog nieuwe vorderingen verwachten. Aan aanmoedigingen komt men overigens niet te kort. Zoo heeft de Academie van Wetenschappen den prijs Ponti, d. i. eene som van 3500 franken, voor het jaar 1886 aan de heeren Renard en Krebs toegekend, om den schitterenden uitslag die hunne ondernemingen bekroond heeft.

Sinds heeft kapitein Renard aan het Instituut verklaard, dat hij eenen luchtbol van 3200 kubieke meters zal vervaardigen, die onder de werking van 35 a 40 paardenkracht ongeveer 36^{km} per uur zal afleggen.

Wat den electrischen drijver aangaat, alhoewel men hem de merkwaardige proeven van Meudon te danken heeft, is zijn gebruik bij grootere toestellen geenszins noodzakelijk. Volgens Louis Figuier is 't zelfs omdat kapitein Renard er niet van wilde afzien, dat hij in 1886 niet den minsten voortgang meer gedaan heeft. Men zegt thans dat voor groote luchtschepen het stoomtuig beter kan geschikt worden dan de krachtigste dynamo-electrische toestellen. De ballon van den heer Yon, voor Rusland, zal misschien in 't kort de gegrondheid dier bewering proefondervindelijk vast stellen.

FR. DIERCKX, S. J.

(1) Zie : « *Luchtvaart en electriciteit* » *Het Belfort*, 1886. N. 10, bl. 505.

KLEINE STUDIE OP DE WOORDEN.

OOR die bemint, is er niets klein of gemeen. Wat onbeduidend dierken is toch de kleedermot, als wij denken aan den reusachtigen olifant, aan den felgespierden leeuw en den breedgevleugelden arend? Wat belang kan dat beestje opleveren nevens de schitterende kleuren onzer pauwen, de heldere stem onzer nachtegaals en het fijn vernuft onzer honden? En toch, De Beucker, de natuurkundige, blijft aandachtig en nieuwsgierig bij de kleedermot staan, telt verduldig de 9 dagen dat zij in het ei ligt, de 138 dat zij op onze kleederen aast, de 174 dat zij verpopt en de 47 dat zij in de wijde lucht leven mag; hij legt ze voorzichtig op een lapken blauw, een lapken rood, een lapken geel, purper, wit, groen en grijs laken, en bespiedt ze, zoo zorgvuldig alsof er een heele zak gouds meê te winnen ware, terwijl zij uit het laken heur donzen kleedje snijdt en weeft, het doorknipt, het verbreedt en sierlijk afboordt.

En geen wonder! Hij, natuurkundige, bemint Gods lieve schepping; en alles daar, zelfs het kleinste, is groot voor hem; alles, zelfs het gemeenste, is zijnen tijd, zijne aandacht en studie weerd.

Zoo ook gaat het met den taalkundige. Nevens het onderzoeken van de gedachten die de schrijvers in hunne werken verhandelen, van de keten wąardoor zij die gedachten verbinden, van den vorm waar zij die gedachten in kleeden; nevens het bewonderen van hunne schilderachtige taal die de beelden kwistig uitstrooit,

en van hunne afgeronde zinnen die nu eens springen, dan eens kruipen, maar altijd de ooren streelen en boeien; — nevens dat alles, staat voor hem, even schoon en even prachtig, de wijde studie der woorden open.

Dat de wijsbegeerte, koel en onverschillig, zegge : *vocabula sunt signa prorsus arbritraria*; de taalkundige vindt er stof in voor hert en geest, hij onderzoekt hun leven, gaat heel hunne geschiedenis na, ontkleedt, ontleedt ze, spoort ja, de bijzondere rol op die ieder letterken in het geheele te spelen heeft.

Ik herhaal het : voor die bemint, is er niets klein of gemeen.

Ontstaan, veranderen en verdwijnen der woorden.

Komen er nieuwe woorden op? Ik antwoord met pater Longhaye (1) : « On voit éclore de nouveaux mots. Acquérons-nous donc des idées nouvelles? Oui sans doute. Nous les devons tout d'abord à la nature mieux connue. L'homme, a dit Bossuet, « y fouille partout comme dans son propre bien », et il a le besoin et le droit de nommer ses trouvailles. Découvertes naturelles, combinaisons et modifications indéfinies de la matière explorée par l'industrie humaine, voilà pour étendre en ce point les vues de l'esprit et grossir le dictionnaire. Dans l'ordre intellectuel et moral les acquisitions sont moindres. Sans médire de nos progrès scientifiques, l'âme était déjà, il y a des milliers d'années, mieux explorée que n'est aujourd'hui la terre. Aussi bien, toujours la même en son fond, elle n'a guère que des nouveautés de surface ou même d'apparence. » Zoo zoudt gij in *Kiliaen* vruchteloos zoeken naar *luchtbal*, of naar een van onze talrijke woorden die met *stoom* beginnen, gelijk *stoomboot*, *stoomketel*, *stoomkracht*, enz.

---

(1) *Théorie des belles-lettres*, bl. 355.

Moesten wij, nopens dat punt, het Fransch met het Vlaamsch vergelijken, dan zou het eerste verreüit den prijs hebben. Bij de minste ontdekking en uitvinding is er in het Zuiden aanstonds een naam voor gesmeed die door iedereen aangenomen wordt, zelfs door ons, al verschaft onze taal ons zooveel gemak om nieuwe Vlaamsche woorden te maken en samen te stellen. Dat is waarlijk te betreuren. Er wordt ja, tegenwoordig veel gewerkt om de kunstnamen te verdietschen; maar ach! die pogingen zullen weinig of geene vruchten opbrengen, zoolang de Vlaamsche benamingen, en overal dezelfde, niet in alle dagbladen overgenomen en in alle onderwijsgestichten aangeleerd worden; daarbij, vele bastaardwoorden zullen, meen ik, nooit meer kunnen uitgeroeid worden, omdat zij reeds in alle onze streken volksgemeen zijn.

Gelijk alle menschenwerken, gelijk de mensch zelf, zoo veranderen de woorden in den loop der tijden. Hoe komt dat? Onder de talrijke redens die zulks teweegbrengen, moet het grillig gebruik vermeld worden dat Bossuet « le père des langues » heet; de meerdere rijkdom der taal waardoor veel woorden met algemeene beteekenis eene meer bepaalde krijgen; onze gewone zienswijze nopens de dingen, waardoor wij het alledaagsche als gemeen, en het buitengewone als deftig en edel aanschouwen; de veranderlijkheid onzer zeden en gewoonten; geschiedkundige feiten die het volk bezighouden en treffen.

Michel Bréal, in zijne rede *Comment les mots sont classés dans notre esprit*, bespreekt ook dat punt en zegt : « Les causes qui influent sur le sens des mots et en multiplient les applications ne sont fortuites qu'en apparence. Voici, je crois, la principale :

Une société aussi variée, aussi compliquée que la nôtre, se divise nécessairement en divers groupes qui n'ont ni les mêmes besoins, ni les mêmes occupations. Il arrive constamment qu'un terme général, en passant dans la langue des différents états et métiers, a pris une signification

particulière qui n'est pas du tout la même d'une profession à l'autre. Veuillez songer un instant aux sens qu'ont pris des termes tels que *travail*, *ouvrage*, *opération*, *acte*, *effet*, *élément*, *exercice*. Il semble que la langue ait pris la mesure trop large pour le mot, lequel se rétrécit ensuite aux dimensions de la chose.....

Il serait trop long de passer ici en revue toutes les causes qui font que les sens d'un mot se séparent et que son histoire, à partir d'un certain moment, se divise en plusieurs branches. Je veux seulement vous indiquer encore une ou deux de ces causes.

Le langage se montre souvent d'une discrétion remarquable. A des réalités ou pénibles ou basses ou repoussantes, il donne des noms qui en cachent le vrai caractère. Les hommes n'aiment point à désigner trop clairement des actes qu'ils ne craignent pourtant pas de commettre. Chez les Romains, l'exécution d'un coupable ou l'immolation des prisonniers faits à la guerre s'appelait une supplication aux dieux.

Le suppliant, en latin, se disant *supplex*, la supplication, c'est *supplicium*. A côté de cette signification sinistre, le mot est employé couramment dans son sens ordinaire de prière. Pour certaines idées qui blessent l'humanité ou la délicatesse, la langue est sans cesse en quête de déguisements nouveaux. Mais ces sortes de masques ne tiennent pas longtemps, le vrai sens perce à travers l'expression adoucie, et d'une intention d'euphémisme, il reste seulement la fâcheuse application qu'ajoute à son avoir un mot originairement innocent.

Par un mouvement contraire, des termes autrefois très énergiques se sont singulièrement affaiblis; dans certaines occasions, ils n'ont plus que l'ombre de leur force première. Ici, c'est un autre principe moral qui est en jeu : c'est à l'exagération, chose fort naturelle à l'homme, qu'il faut nous en prendre. Le verbe *gâter*, qui voulait dire dévaster, ravager, s'emploie pour marquer un excès de bonté ou d'indulgence. *Câlin*, qui signifie coquin, était autrefois une injure. Rappelez-

vous ce qu'est devenu dans le langage familier un mot comme *démon*.

Je suppose que les mères de famille ne sont pas étrangères à ces transformations. *Malin*, appliqué à un enfant, est presque devenu une qualité. Il n'y a pas de mots forts dont les mères ne puissent corriger le sens en les accompagnant d'une caresse ou d'un sourire. Néanmoins, dans la langue religieuse, on continue de parler des piéges et des inspirations du malin esprit : personne, en entendant ces expressions, ne se rappellera combien elles ont été détournées de leur énergie première.

On devine le chemin que doivent faire les mots quand ils sont ainsi livrés à l'action de toutes les causes morales qui déterminent l'homme et de toutes les causes historiques qui modifient une société..... »

Doof beteekent nu, om zoo te zeggen, nog alleen *van het gehoor beroofd*; maar eerst en vooral beteekende het *van kracht beroofd*, wat klaar is door het Duitsche *taub* : doof, zinneloos, krachteloos; door het Angelsaksische *dovung* : waanzin; door het Oudduitsche *tobon* : verstijven; door ons werkwoord *dooven* : den glans benemen; door onze nog bestaande uitdrukkingen *doove kolen* (Kramers) : krachteloos (in 't branden); *mijne vingers zijn doof van koude* (Kramers) : krachteloos (in 't voelen, in 't bewegen); *doof mes* (Waasch Idioticon) : krachteloos (in 't snijden); *doove kleur* (Waasch Idioticon) : krachteloos (in 't glansen).

Jan van Heelu begint zijnen slag van Woeringen met de volgende verzen :

> **Vrouwe** *Margriete van Inghelant,*
> *Die seker hevet van Brabant*
> *Tshertoghen Jans sone Jan....*

Ver (nog overgebleven in *juffer*, *jong-ver*) en later *vrouw*, was een eernaam die enkel aan de echtgenoote van eenen ridder gegeven werd, terwijl *wijf* het gewone woord was om echtgenoote te beduiden. En nu, op onze dagen, spreekt ieder man, zelfs een bedelaar, van zijne *vrouw*, terwijl *wijf* meest overal een minachtend gedacht bevat.

In Zegevryts berenvangst van het Nevelingenlied staat :

Hi beette van den orse....

Ors, bij letterverplaatsing *ros* (nog overgebleven, onder andere, in *roskam*) was het gewone woord om ons *peerd* aan te duiden. *Ros* is stillekens aan uit het gewoon gebruik weggevallen, en nu is het, voor de dichters en redenaars, een edel woord, terwijl het, in de straattaal, eene slechte beteekenis heeft.

Maarschalk is samengesteld uit *maar*, *mare* (merrie, nog overgebleven in de spreuk : *van de mare bereden*) en *schalk* (slaaf, knecht), en beteekent dus eigenlijk peerdenknecht. Maar langzamerhand kreeg, bij onze eerste koningen, die knecht meer gezag en macht en hij werd een bevelhebber, een veldheer, de tegenwoordige maarschalk, gelijk wij reeds vinden in Maerlants Rijmbijbel, v. 7322 :

Sijn marscalc was Cysaras.

In den Rijmbijbel, v. 13260-63 staat te lezen :

Doe brochthem ghinder .i. goet man
.ii. brode entie gherstin mede.
Van dien .ii. brode dat hi dede
.C. manne eten sat....

Het woordeken *sat* beteekent hier, gelijk nu ook nog in den verheven stijl, *verzadigd*, *genoeg;* maar in den gewonen omgang staat het hedendaags gansch gelijk met *dronken*. Zou deze laatste zin niet voortkomen uit het gewoon gebrek van veel, ja van te veel te drinken?... *Hij heeft genoeg*, gaat het nog bij de menschen, als zij van iemand willen zeggen : *hij is dronken*.

Geweer beteekende eertijds alle wapen waar men zich mee verweert. Het beste wapen dat daartoe uitgevonden werd, is het geweer dat vuur geeft, vandaar het woord *schietgeweer* dat vroeger, om de dieven vrees aan te jagen, in het opschrift van groote eigen-

dommen voorkwam : *hier liggen wolfijzers en schietgeweren.* Nu is *schietgeweer* bijkans uit de wereld en die *geweer* zegt, bedoelt alleenlijk het gekende vuurwapen.

Het woord *geus* beteekende eerst *bedelaar* en was in onze streken weinig of niet gekend. Door het vermaarde woord van Berlaymont tot Margaretha van Parma wierd het weldra algemeen tot spotnaam aan de Protestanten gegeven en maakte ook de samenstellingen *boschgeuzen* en *watergeuzen.* Deze tweede beteekenis is bijna verloren en *geus* zegt nu in de Vlaamsche streken zooveel als *hevige aanhanger der liberale partij.*

Het lot der woorden is gelijk aan 't lot der menschen : nu burger, morgen edelman; nu baron, morgen bedelaar; nu geprezen, morgen verstooten; nu groot en machtig, morgen klein en zwak.

De woorden veranderen, ja; maar sterven zij?

Al die Latijn geleerd heeft, kent de verzen van Horatius (Epistola ad Pisones) :

Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos,
Prima cadunt; ita verborum vetus interit ætas,
Et juvenum ritu florent modo nata vigentque.

Die gelijkenis stond Wieland en Huydecoper zoo wel aan dat beiden ze vertaalden :

So wie von Jahr zu Jahr mit neuem Laube
der Wald sich smückt, das alte fallen läszt :
so lässet auch die Spracke onvermerkt
die alten Wörter fallen, und es sprossen neue
ins Leben auf, und füllen ihren Platz.

Gelijk als jaarlijks valt het dorre loof in 't woud
En plaats maakt voor het nieuw; zoo wisselt ook een oud
En afgesleeten tal van woorden zijne stede
Aan nieuwen, die 't gebruik allengs uitbotten dede.

Indien de dichters, bij 't geven dezer gelijkenis, enkel de geschrevene taal in de oogen hebben, dan geef ik hun aanstonds gelijk; maar, onderzoekt men de taal in gansch heur gebied, gelijk zij geschreven en gesproken wordt, dan heeft men moeite om hun gezegde als klinkende munt aan te nemen en is men eer genegen om uit te roepen : Neen! de woorden en zijn geen blaren die bloeien en afvallen; zij leven langer als de eik die het blad droeg; zij leven hetzelfde leven als onze gedachten die van geslacht tot geslacht overgezet worden; zij overleven zelfs de begrippen die zij beteekenden; zij hebben iets dat naar het onsterfelijke gaat.

De strijd voor het leven, « struggle for life », dien de natuurkundige bij de minste dierkens waarneemt, bestaat even behendig en even treffend bij de woorden. Laat vijanden met heele drommen samenspannen om een woord te dooden en uit te roeien, het klein en zwakke ding en zal niet zoo gauw zijn leven afstaan; wel kan het deerlijk gewond worden en, door de overmacht gedwongen, bevreesd achteruitgaan; maar ondertusschen heeft zijne zwakheid naar middels uitgezien om zijn bestaan te verzekeren om toch, al ware het in 't verborgen, te blijven bewegen en leven.

Waar is de schuilplaats der vervolgde woorden?

1° In eene bepaalde streek.

Longfellow door Janssens vertaald, spreekt als volgt :

Ik schoot 'nen schicht door 't ruim omhoog,
'k En weet niet waar hij nedervloog.
Zoo schielijk schoof hij door de lucht,
Dat geen hem volgen en kon in zijn vlucht
Ik galmde een dichterlied omhoog;
'k En weet niet waar het nedervloog.
Wie toch zoo scherp en verre ziet
Dat hij kan volgen de vlucht van een lied.

—

Lang, lang nadien den schicht ik vond,
Die in 'nen eik nog rechte stond;
En 'k vond het liedje van weleer,
Geheel en gansch in een vriendenhert weer.

Dien schicht, bij Longfellow een lied, maak ik hier een woord : het klinkt in de wijde lucht en op eens is het verdwenen. Waar is het naartoe?... Zoekt en gij zult het vinden in de eene of de andere streke van Vlaanderen die het zal blijven bewaren, zoo getrouw als de eik den schicht, als het vriendenhert des dichters lied.

Saan, *zaan* (weldra) komt in al onze oude schrijvers voor. Is het dood? Zoekt in De Bo's Idioticon, luistert in het Meetjesland en gij zult er vernemen dat het daar nog springend levend is.

Ge leest Anna Bijns en vindt er de volgende woorden : *blad* (tong), *daken* (raken, treffen), *geeren* (begeeren), *geliggen* (bevallen), *liegen* (haperen), *oude* (ouderdom), *plek* (vlek), *ruimen* (weggaan), *zinken* (begraven), *sloester* (schel), *stouwen* (drijven), *stralen* (steken), *verduldig* (geduldig), *vertijen* (verloochenen), *verweeren* (vereelten), *vlim* (vischvin), *weer* (knoest, eelt), *wert* (wrat). Ge zoudt zeggen : zij zijn overleden, want Dr. Van Helten geeft ze in zijn glossarium op Anna Bijns, en Kramers' Woordenboek en rept er geen enkel letterken van; maar het Waasch Idioticon zal bewijzen dat zij leven en goed leven.

2° In afgeleide woorden.

Deze afgeleide woorden zijn gelijk aan de waterlelie; zij zijn de bloem die boven het water drijft en blinkt, het stamwoord is de wortel die in de diepte begraven ligt, maar aan de bloem het bestaan gaf en met haar voortleeft.

Hoe sij daer om bedrieghen, grabben *en ghieren.*

Anna Bijns, bl. 107, e.

Dat oude *grabben* (grijpen) leeft voort in het herhalend *grabbelen*.

In *roekeloos* (onbekommerd) ligt het oude *roeken* (zich bekommeren) dat voorkomt in :

Want meneghen ne roect | *hoe hi verdult*
Tfolc | up dat hi die plaetse vult.
J. Van Maerlant, Rijmb., v. 34843-44.

Zoo nog leeft *muzen* (denken) in *muizenisse*, *nooze* (schade) in *onnoozel*, enz., enz.

3° In samengestelde woorden.

Dat doet mij denken aan den eik en het klimop. De eik is het woord dat krachtig bloeit, en tot steun dient aan het zwakke klimop of het woord dat door het gebruik zou vertreden worden, zoo het nergens aan vastkleven kost.

Ter weech *ward warp hi hem ten kere.*
J. Van Maerl., Rijmb., v. 14353.

Weech (wand, muur) staat in *weegluis*.

.... *In* winkels *houden zij haer scholen.*
Anna Bijns, 136, e.

Winkel (hoek) leeft voort in *winkelhaak*.

Niet dat ic u ghenesen can,
Off helpen uuter minnen ban...
Dirc Potter, Der Minnen Loep, BI, v. 1701-2.

Ban (rechtsgebied, grondgebied) vinden wij in *banklok* en *banmeulen* (Waasch Idioticon).

4° In samenkoppelingen.

Hier komen wij tot onze lieve gepaarde woorden die, samen genomen, gewoonlijk maar éen gedacht voorstellen; het zijn gelijk twee broeders die gansch éen van herte zijn en waarvan de eerste niet verschijnt zonder den anderen aan de hand te leiden.

Ten lesten warden si in vair....
Der Minnen Loep, BI, v. 1382.

Wij hebben *vaar* (vrees) behouden in *zonder vaar of vrees.*

Want niet ne maect den man so **boud**
In orloghen | *alstie noot.*
Rijmbijbel, v. 28518-19.

Dit woord *boud* (vermetel, koen) komt voor in *boud en stout.*

Dat is bijzonderlijk waar te nemen in de gepaarde woorden die stafrijmen of eindrijmen of halve rijmen uitmaken. Dezer welluidendheid streelt zoodanig de ooren dat zij als een keten is die beide woorden voor altijd verbindt.

5° In eigenaardige spreuken en spreekwoorden.

Het gezegde dat er in bevat ligt, is gewoonlijk eene lang ondervondene waarheid; die waarheid, om meer te treffen, is in zeker schilderachtig kleed gesteken; de waarheid bleef recht, en met haar ook het hulsel dat haar sedert eeuwen omgeeft.

In « *Schatten uit de Volkstaal* » zijn er honderd bewijzen van te vinden.

Om niet te lang te zijn, haal ik maar éen aan.

Leeft nog ergens *dijn*, ons liet en kostelijk bijvoeglijk naamwoord om den enkelvoudigen bezitter van den tweeden persoon aan te duiden ?

Ei! het ligt bewaard in de wijsheid :

Zonder mijn of *dijn*
Zou de wereld hemel zijn.

Het grootste gevaar voor 't uitsterven van een woord ligt in 't verdwijnen van de zaak die 't voorstelt. Daar zijn er die, wij herhalen het, die beteekende zaak overleven; maar onder zulke telt men er verscheidene die veel te lijden hebben. Het volk immers vergeet er langzamerhand de beteekenis van, en maakt er een ander woord van dat er wel goed op trekt maar dikwijls heel iets anders beduidt.

In Brab. Yeesten, staat er v. 2157 :

Ofte u en blijft cappe noch coveel.

Dat is niet wonder! In dien tijd was de *kovel* (keuvel, coveel, koevel) goed gekend, maar nu, als wij de monniken uitzonderen, is dat kleedingstuk vergeten en verdwenen.

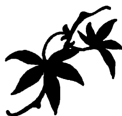
En toch gebruikt men hier en daar nog de spreuke *kap en keuvel* (alles) *verliezen.*

In 't land van Waas ook wordt ze gebezigd, maar *eu* wordt er door velen als *e* uitgesproken en *keuvel* is *kegel* geworden, terwijl men in Limburg *kap en kogel* zegt.

Is het lot van Stellus wreed die, als wij Ovidius gelooven, van fellen knaap in eene afzichtelijke hagedis veranderde; erg ook gaat het met onzen kovel : van lossen, wijden mantel (of kap) wordt hij hier tot een rechten houten kegel verdraaid, en ginder tot een ronden looden kogel verkneed.

Arme kovel !

Sint-Niklaas. AMAAT JOOS.

DE ABDIJ VAN AFFLIGEM.

Eene geschiedkundige studie.

III.

IN 1086, zegt kanunnik Jan David, leende graaf Hendrik III van Leuven de hand aan een groot werk van godsdienstzin. Bisschop Geeraard van Kamerijk kwam de kerk wijden, welke zes edele ridders onlangs te Affligem gebouwd hadden, om boetveerdigheid te doen over hun zondig leven. Te dezer gelegenheid schonk hij aan deze vrome kloosterlingen twintig hoeven lands van zijne alloden te Assche, voegende nog daarbij eene kapel te Neêr-Waver op de Dijl, met al de tollen, de marktplaats, de wijngaarden, bandmolens en hofsteden welke hem daar toebehoorden, mitsgaders de tienden der hoofdkerk en het recht om daar eenen priester aan te stellen, zoodat graaf Hendrik voor den waren stichter en begiftiger der beroemde abdij van Affligem moet gehouden worden. Niet te vrede met deze eerste weldaad, bewees hij aan hetzelfde klooster eene andere, in 1094. Namelijk hij verrijkte het met al de goederen welke hij in de landstreek van Genappe te leen hield van Ida, gravin van Beunen of Boulogne en hertog Godevaart van Bouillon's moeder, welke niet alleen die vergunning bevestigde, maar van haren kant, en in den naam haars doorluchttigen zoons,

nog nieuwe gunsten bij deed (1). » Het was in het jaar 1096, te Maastricht, in St-Servatiuskerk en op de relikwieën der heilige Geertruid, opzettelijk daar heêngevoerd, dat de vrome weduwe van graaf Eustachius II van Boulogne deze begiftiging plechtig bestempelde, met de toestemming en in het bijzijn van hare heldhaftige zonen, Godfried van Bouillon en Eustaas en Boudewijn van Boulogne, alreeds uitgerust tot den eersten glorievollen kruistocht.

Zoo stond de abdij van Affligem van hare stichting af, onder de machtige bescherming van het grafelijk, later hertogelijk huis van Brabant. De broeder en opvolger van Hendrik III, Godfried-met-den-baard, hertog van Neder-Lotharingen, graaf van Leuven en markgraaf van het Heilig Rijk, was een tweede weldoener van het roemrijk sticht : niet te vrede met zijne bezittingen van Vlierbeek-bij-Leuven aan de monniken gegeven te hebben om er eene priorij in te richten, wilde hij na zijne dood in hun midden berusten. Hij werd begraven in de kloosterkerk, vóór het altaar der Heilige Apostelen, in Februari 1140, en, nauwelijks een jaar nadien, werd het lijk van zijn tweeden zoon, Hendrik, graaf van Leuven, die het kloosterlijk habijt in Affligem aanveerd had, aan zijn hoofdeinde bijgezet. Zijne dochter Aleidis zocht insgelijks aldaar eene veilige wijk tegen de wederwaardigheden des levens : zij had wereldberoemd geweest om hare schoonheid; zij was op hare zestien jaren in den echt getreden met koning Hendrik I van Engeland; zij was na de dood van haren vorstelijken gemaal hertrouwd met William, graaf van Arundel, edelmoedigen beschermer van haar douairie; en, voor de tweede maal eene verdrukte weduwe geworden, stak zij de zee over en vond eindelijk de zielsvrede en het geluk op het graf van haren vader en haren broeder. Het paleis der gewezen koningin van Engeland (*Ædes vetustæ Aleidis Anglorum reginæ*), bleef bestaan in het beluik des kloosters en nevens de abdijkerk, tot

(1) *Vaderlandsche historie*, V, bl. 37.

aan de Fransche omwenteling. Niet verre van daar stond de Koningspoort (*Porta regis*), van gelijktijdigen oorsprong : zij was een bewijs van eerbied en dank door den vromen en geleerden abt Franco aan den Engelschen vorst, Aleidis' gemaal, toegewijd (1).

Het is voorzeker onnuttig langer uit te weiden over den oorsprong der bovenmatige rijkdommen van de oude abdij van Affligem : zij hebben, ja tot haren roem en luister gestrekt, doch in latere tijden veel meer jammer en rampspoed, misschien oneer bijgebracht. Nochtans mogen wij het *Campo Santo* der kloosterkerk niet verlaten, zonder de namen te melden van eenige roemweerdige, voorzeker lofweerdige lieden en beschermers van het sticht, die aldaar begraven zijn : hier berustten de gemalin van hertog Hendrik I van Brabant, Fransche koningsdochter, met haren zoon Godfried van Leuven en dezes gade Maria; de ridder Heribrand, met zijne huisvrouw, Engelbrecht Calfstert, Boudewijn van Aalst, Iwein's broeder, Jan graaf van Aarschot, Segher van Crainhem, Raas van Gaver; de bisschop Gwijde van Kamerijk en de beroemde aartsbisschop Matthias Hovius, van Mechelen, met ontelbare anderen. Hunne praalgraven werden verdelgd en onteerd, benevens deze der graven, der hertogen, der abten en der monniken, in den geuzentijd of in den Franschen tijd : de nederige deksteen van Sanderus mocht alleen ontsnappen aan het oog der plunderaars, doch in het jaar 1830 werd hij tot zuil verbruikt, zijne looden doodkist tot geld gemaakt en zijn heilig gebeente over den verwoesten grond gestrooid.

De hertogelijke abdij was de rijkste, de edelste en de machtigste der abdijen van Brabant; zij stond ver-

(1) Pour gage de sa reconnaissance envers le monarque anglais (Henri I), Francon, à son retour d'Angleterre, lui fit ériger une statue qu'il plaça sur une des portes du monastère, nommée depuis porte royale.

GOETHALS *Op cit*

maard als een heilig verblijf en als eene schuilplaats der verhevenste christelijke deugden. De overlevering leert ons dat de doorluchtige abt van Clairvaux, Sint Bernardus, op reis naar Vlaanderen, aldaar uitriep : *Ubique inveni homines; hic vero Angelos.* (*Overal vond ik menschen; hier vind ik engelen*); dat de heilige, ter kerk gaande, op den omdraai van den kloosterpand, een steenen Lieve-Vrouwe-beeld begroette met de woorden : *Ave Maria*, en tot antwoord verkreeg het alomgekend : *Salve Bernarde*; eindelijk, dat de beroemde prelaat de kruk van zijnen abtelijken staf als eene eeuwige getuigenis en gedenkenis aan de monniken naliet. Het is voor den geschiedschrijver onbetwistbaar dat, in of omtrent het jaar 1150, de heilige kerkleeraar alhier een verschil beslechtte tusschen de abten van Ninove en van Jette of Diligem, betreffende hunne wederzijdsche rechten op de kerken en inkomsten van Liedekerke, Denderleeuw en Erembodegem, in de nabijheid gelegen : het nog bestaande charter draagt het handteeken van den toenmaligen abt van Affligem (*Signum domini Petri abbatis Affligemensis ecclesiæ*) en is bestempeld met het eivormig stafvoerend zegel van den roemweerdigen Bernardus (*Signum abbatis Clarevallis*) (1).

Tot in het jaar 1560 stond het grootste deel van Brabant tot Antwerpen toe, onder het geestelijk gezag der bisschoppen van Kamerijk; ondertusschen bekleedde de abt van Affligem de hoogste kerkelijke waardigheid in de Brabantgouw. Hij droeg den mijter en den staf; hij had in alle plechtigheden den voorrang op de andere kerkvoogden; hij doopte des graven of des hertogen kinderen en was de inzegenaar der vorstelijke huwelijken; hij beheerde niet alleenlijk zijne eigene schat- en roemrijke abdij, die vrij van het bisschoppelijk toezicht, rechtstreeks den heiligen Stoel onderhoorig was, doch

(1) Archieven van Oost.-Vl., en *Corpus chron. Flandriæ* van kanunnik De Smet

voerde tevens het hoog gezag over de priorijen van Frasnes in Henegouw, Sint Andries-bij-Brugge, Bornhem in Vlaanderen, Vlierbeek-bij-Leuven en Waver in Waalsch-Brabant, vijf stichtingen van Affligem en kinderen van denzelfden buize. In het heiligdom van het klooster berustte in vredestijd de standaard van Brabant, wiens erfelijke drager of kornet, de heer van Assche, in de nabijheid woonde; in tijd van oorlog moest de abdij ten dienste van dezen eenen wagen met een vierspan ossen leveren en onderhouden ; ook telkens dat de hertog te velde trok, werd het vorstelijk krijgsteeken plechtig gezegend door den abt, den edelen vaandrig toevertrouwd en door de gewapende manschap op den wagen gevestigd; even plechtig was de wederkomst ter bewaarplaats, na den behaalden zege : alsdan steeg het dankgeluid van op den Affligemschen heuvel ten hemel.

Niets was indrukwekkend en grootsch gelijk de middeleeuwsche plechtigheden, waartoe de geestelijke en de wereldlijke macht malkaêr de hand leenden en waarvan de kloosterwanden gedurig getuige waren. In de eerste eeuwen van haar bestaan verliepen weinige weken of de abdij mocht, aan den voet van het altaar, eenige verstootelingen der maatschappij, arme lijfeigenen of slaven, in haren moederlijken schoot ontvangen, ze verheffen tot vrije lieden en deelachtig maken aan al de voordeelen der christene beschaving.

De dienstbaarheid was een knellend juk voor de landlieden of dorpbewooners, niet alleen beroofd van het genot hunner natuurlijke vrijheid, maar bovendien blootgesteld aan de knevelarijen en het geweld der grooten. Doch zij vonden troost in de schuts des kloosters, en meer dan eens schonken 's lands baronnen, door de vermaningen der monniken tot inkeer gebracht, van lieverlede vrijdom aan hunne « knechten en maerten, alsdan slaeven, met den last van jaerlycs te betaelen aen de abdye eene rente van twee deniers en in hun huwelyck ses deniers en in hunne doodt het beste kateil of beste meubel. » Wij laten met lichte stijlverbetering,

eene kronijk van 1695 verder spreken: « Wat raekt zulke manumissiën of vryheden, men moet aenmerken dat voor dezen de gewoonte was gebruikt dat als d'heeren vryheid gaven aen hunne slaven in eenige kerke en ter eere eeniger heiligen, dezelve slaven belastten met eene kleine jaerlyksche rente ten profyte van dezelve kerke of ter eere van de heiligen die in dezelve kerke gevierd werden. De ceremoniën van te geven vryheid aen de slaven als voorzeid, geschiedden op deze manier : Een priester hebbende den stole aen den hals knielde op den trap van den autaer met den heere. De slaven kwamen aen den autaer en de priester leide op hun hoofd de twee einden van den stole, en de heer riep uit den vrydom dien hy hun gaf, met zulke of zulke lasten 's jaers, gelyk wy gezeid hebben, makende hun alzoo vry en liber. Na deze ceremoniën gaf men hun patentebrieven met daeraen de cachetten van de kerke en van den heere tot hunne assurantie en van hunne naercommers. » Wel is waar werden de vroeger onvrije lieden aldus afhankelijk van het sticht, in welks hoede zij begeerden te staan, doch dit had niets vernederends. « Door eene geringe cijnsplichtigheid, zeggen De Potter en Broeckaert, waren zij zeker van hunne veiligheid en die hunner huisgenooten en goederen, want het klooster stond ondere de hoede en bescherming van pauzen en vorsten, en de middeleeuwsche overweldigers dachten er tweemaal aan aleer zich den banvloek der eenen en de strenge kastijdingen der anderen door 't aanslaan van kerkelijke goederen op den hals te laden (1) ».

Niettemin gebeurde 't, in die woelige tijden, dat een begeerlijk en baldadig edelman zijne beloften in den wind sloeg, aan de vrijgemaakten hunnen vrijdom betwistte en de bezittingen overmachtigde, in vroegere dagen door hem of zijne voorzaten aan een

(1) *Geschiedenis van den Belgischen boerenstand*, 1880.

klooster geschonken. Zoo gewaagt de kronijk van Affligem van eene zeldzame en zonderlinge openbare boetenis, waartoe de geestelijke rechter den machtigen vrijheer van Assche verwees. Willem van Grimbergen, van het geslacht der Berthouten, jongere broeder van Geeraard, dynast van Grimbergen en Ninove, was de gelukkige gemaal geworden van Elisabeth, eenige erfgename der heerlijkheid van Assche, eene der edelste baronijen van Brabant. Moedig en dapper, volgde hij des vorsten zoon, later Hendrik II den grootmoedige, in zijn veldtocht tegen de heidensche en meineedige Stadingers, in het bisdom van Bremen; en, in den slag van 24 Juni 1234 te Staden, toonde hij zooveel koenheid en onversaagdheid, dat voortaan de waardigheid van erfelijke standaarddrager van Brabant, uit vorstelijke gunst, in zijn huis van Assche gevestigd bleef. Ei, die ontijdige roem, die vermeerdering van macht en aanzien waren te zwaar voor zijne jonge schouderen, en de duivel van den hoogmoed sloop in zijn hart. Hij had drij jaren vroeger aan de abdij van Affligem al de tienden afgestaan of verkocht van zijn bebouwden en onbebouwden eigendom te Assche (1) doch hij zou niet langer bukken onder den staf, hij zou niet langer zwichten en zwijgen voor den abt, hij zou nooit naar Canossa gaan (2) ! Hij sloeg eene vermetele

(1) Guillaume et Isabeau vendirent à l'abbaye d'Affligem, moyennant 150 livres de Louvain, la dîme de toutes leurs terres cultivées et incultes, à Assche (Charte en date du 23 août, veille de la St-Barthelémi 1231). ALPH. WAUTERS. *Histoire des environs de Bruxelles.*

De koopprijs was echter zoo gering dat Kanunnik De Vaddere er eene gift van maakt. « Guillaume donna du consentement de sa femme à l'abbaye d'Affligem les dîmes de toute la terre labourable d'Assche ». *Traité de l'origine des ducs et du duché de Brabant*, II, p. 520.

(2) Canossa, bij Reggio, ten jare 1076 het verblijf van gravin Machteld van Toskanen. Iedereen kent den knieval van keizer Hendrik IV; iedereen kent ook de woorden van prins von

hand op de cijnsplichtigen, de tienden, de paarden of andere bezittingen van het sticht en spotte met de klachten en de bedreiging der monniken. Nu werd echter de geestelijke vierschaar gespannen en het ontweldigde opgeeischt: haast hadden de aartsdiakens van Brabant en van Antwerpen, met den officiaal van het Kamerijksche, een streng vonnis geveld en opgesteld dat, met rouwkoop en in hun bijzijn, werd stiptelijk uitgevoerd (1). Op Witten-Donderdag van het jaar 1235 was het volle kapittel van Affligem in plechtige vergadering beroepen ter abdijkerk: alsdan kwam Willem van Grimbergen, heer van Assche, daar te voorschijn, blootshoofd en barvoets, in zijn hemde en broek, de geeselroede in de hand, en viel neder aan de voeten van den abt, zijne misdrijven belijdende en ootmoedig vergiffenis vragende aan de geheele kloostergemeente. « Dusdanige plechtigheden, zegt de geleerde archivaris Alf. Wauters, door de pracht en de statigheid van den godsdienst opgeluisterd en door een stroom van geloovigen bijgewoond, brachten minstens het voordeel bij te bewijzen aan de grooten en machtigen der aarde dat zij niet straffeloos mochten den teugel vieren aan hunne hebzucht en hunne dwingelandij. » Dusdanige plechtigheden, durven wij daar bijvoegen, toonden aan de kleinen en ellendigen dat er eene opperste gelijkheid en gerechtigheid bestaat, en stookten in het hart van ons volk het heilig vuur der vrijheid, dat weldra de Vlaamsche ambachtslieden tot helden maken zou.

Nochtans de macht en grootheid der hertogelijke abdij stak meer dan eens de oogen uit van hare vijanden

---

Bismarck : *Wir gehen nicht nach Canossa!* waarop een Duitsch katholiek blad antwoordde : *Pas à Canossa mais à Rome..... Rome seule peut donner la paix. Rome triomphe, et nous, avec Rome!* (*Echo der Gegenwart*, vertaald in *Courrier de Bruxelles* van 16 April 1886.)

(1) De akte staat in haar geheel bij De Vaddere, *loc. cit.*, alsook bij Miræus.

of tegenstrevers, en zij bekocht heel duur hare verkleefdheid aan het huis van Brabant of hare getrouwheid aan het eenig waar geloof. In het jaar 1333, in den twist over Mechelen, brak de oorlog los tusschen graaf Lodewijk van Vlaanderen en hertog Jan III van Brabant: nauwelijks waren de vijandlijkheden begonnen of het sticht van Affligem, op de grenzen der beide gouwen gelegen, werd door de Vlamingen, van Dendermonde uitgaande, in kolen gelegd. Twintig jaren van rust en herstelling verliepen en zie, de krijg hernam met nieuwe woede: Lodewijk van Male stak zijn zwager, hertog Wencelijn, naar de kroon; haast zat de Vlaamsche krijgsmacht in Aalst en rukte vooruit tot op den Boekhoutberg, onder 't geroep van *Vlaanderen den Leeuw*; de Brabanders, in Assche gelegerd, wierpen een garnizoen van vijf honderd man in de verlatene abdij, maakten deze tot eene geduchte vesting en trotseerden aldaar den Vlaming onder den schreeuw van *Brabant hoogen moed*, *Vlaandren onder voet*. Nu was het heiligdom een verblijf van woeste krijgslieden die roofden en plunderden, de akkers vernielden, de dorpen neêrblaakten en noch vriend noch vijand spaarden. Ei, korte dagen later ging het er nog slimmer: de Vlaanderaars veroverden het versterkt klooster, staken het wederom in brand en rustten uit op de puinen, verdelgende 't weinige dat van vorige grootheid overbleef. Eindelijk den 4 Juni 1357 velde graaf Willem van Henegau, als scheidsrechter, een vonnis waarbij Lodewijk van Vlaanderen zijne bezetting uit Affligem zou terugtrekken en den abt met zijne monniken in hun onzijdig eigendom herplaatsen (1).

(1) *Jugement arbitral du duc Guillaume de Bavière, comte de Hainaut :*

« Et se fera nos chière cousins le comte de Flandres vuidier sa warnison de Affligem, et remettre l'abbé et son couvent ens, et défaire sa forterèce et ne porront nodit cosin de Flandres ne de Brabant, d'ores en avant ledite église oppresser, ne faire maison

Een tweede herstellingswerk begon, dat niet zou mogen het laatste zijn. Onder de Burgondische regeering heerschten de rust en de vrede in de kloostergemeenten, maar onder de stille assche smeulde een vuur dat welhaast geheel Europa in lichterlaaien brand moest zetten en aan Affligem eenen dubbelen rampspoed berokkenen. Het is hier de plaats niet om de oorzaken na te gaan der spoedige verspreiding van het protestantismus, waarover de meeste schrijvers het niet eens zijn, doch wij denken er eene te bespeuren in de geschiedenis der abdij. « De reden van dezen snellen voortgang, zegt J. David, moet gezocht worden, niet zoo zeer in de misbruiken en het zedelijk verval waar toen ter tijd de Kerk onder zuchtte, dan wel in de algemeene gesteldheid der maatschappij die, vooral in Duitschland, meer dan ooit gereed was tot wederstand aan het geestelijk gezag en meer dan ooit geneigd om het oor te leenen aan stoute nieuwigheidsdrijvers (1). » Een andere Leuvensche hoogleeraar geeft als eene der grondredenen : « de verslapping der zeden van de geestelijkheid en de weinige geleerdheid van vele harer leden. *De hooge priesterschap, de bisschoppen, en de abten der groote abdijen behoorden bijna uitsluitelijk tot den adel, en talrijke prelaten bezorgden alleenlijk staatkundige en eigene zaken, onbekommerd zijnde met de plichten hunner heilige bediening* (2) ». Neen, de Belgische geestelijkheid was niet vervallen (3), maar de wereldlijke

défensable, comme c'est église et ordène, appartenant au service de Notre-Seigneur, et demoura d'ores en avant comme abbaye et maison de religion, sans jamais faire ne de l'une partie ne de l'autre nulle fortrèche. Chan. J. J. De Smet. *Recueil de Mémoires, II*, 390.

(1) *Vaderl. hist.*, IX, bl. 327.

(2) J. Moeller, *Hist. univers.*, 5e partie, p. 9.

(3) Ten jare 1853 deed de geleerde scheikundige M. Stas in de Akademie te Brussel eenen aanval tegen de oude hoogeschool van Leuven, zoo hevig dat Mgr de Ram het nuttig vond zijne drogredenen te wederleggen. Niettemin vinden wij in zijne rede-

macht had inbreuk gemaakt op het gezag en de onafhankelijkheid der Kerk, en de grooten bemachtigden het recht onwaardige gunstelingen met de verhevenste ambten te bekleeden.

Zoo waren de wereldlijke abten (*abbés commendataires*) in 't algemeen, en de twee van Croy's, der machtige heeren van Croy, Chièvres en Aerschot, in 't bijzonder. Willem van Croy, abt van Affligem, tevens kardinaal en aartsbisschop van Toledo, stortte van zijn paard en verongelukte op den rijksdag van Worms, in den ouderdom van drij-en-twintig jaren; hij kreeg tot opvolger zijn broeder Karel van Croy, nauwelijks de kinderjaren ontwassen, die van het jaar 1521 tot het jaar 1564 over Affligem heerschte, zijnde ook bisschop van Doornik en abt van Hautmont en St-Ghislain. Allebei verspilden op ergerlijke wijze de goederen van het hertogelijk sticht, wiens monniken in zuchten en klachten moesten bukken onder de noodwendigheden en de misbruiken van den tijd. Ondertusschen hield Luther de vaan der scheuring opgestoken en vele middelen werden beraamd door Keizer Karel en koning Philip II om het kwaad te bestrijden en de wonden der Kerk te heelen. Een dier middelen was de vermeerdering van het getal der bisdommen in Nederland, bewerkstelligd in het jaar 1560, weshalve de rijke abdij van Affligem, met het overschot van hare goederen en inkomsten, vereenigd werd aan den stoel van Mechelen. Voortaan bleef zij beheerd door een proost (*Præpositus. Groot-provost*), en al de voorrechten der vroegere abten. zelfs hun naam, vervielen op den Mechelschen aartsbisschop.

Het slecht beheer der beide van Croy's en de

---

voering eene verklaring die, in zijnen mond, geld waard is : « Le clergé belge était resté pur; et, c'est un hommage à lui rendre, à aucune époque de notre histoire on ne saurait citer même un exemple de relâchement ». (*Bulletins de l'Académie*, t. XX, part. 3e, pp. 401-416.)

inlijving der abdij bij den aartsbisschoppelijken zetel ontmoedigden de kloosterlingen niet, tot grootere onheilen voorbestemd. In September 1576 vielen de oproerige Spanjaards in Affligem en roofden al wat tilbaar was, pijnigende de monniken om hun de verborgen schatten, juweelen of kerksieraden te doen ontdekken; twee jaren later veroverden de geuzen het ongelukkig sticht en leverden het andermaal aan de vlammen over. De kloosterlingen waren op de vlucht gedreven en dwaalden met de relikwieën hunner heiligen en de gewijde vaten, van hunne refugie van Antwerpen naar deze van Brussel, van hier naar Dendermonde en eindelijk naar Aalst, alwaar zij vrijelijk adem haalden, toen op het onverwachts, den 23 April 1582, de stad werd ingenomen door den vijand en tot een afgrijselijk bloedbad gemaakt. « Bekennen de geuzen zelven tal van baldadigheden en wreedheden, in de stad gepleegd, hoevele gruwelen werden niet verzwegen, in de brooddronkenschap des zegepraals begaan! Wie beschrijft het tooneel vóór de hoofdkerk, waar de priesters hadden post gevat om zich te verzetten tegen de schending en bezoedeling der gewijde altaren, welke de woeste geuzen maar bereiken konden over de lijken der edelmoedige verdedigers heen... Drie van hen, die met hun bloed de trouw aan God en godsdienst bezegelden, waren monniken van Affligem (1) ».

Doch genoeg ongelukken en rampen. In het jaar 1601 werden de kerk herwijd en de abdij hersteld door den aartsbisschop Matthias Hovius, die twintig jaren later, ter zelfde plaats, het tijdelijke met het eeuwige zou verwisselen. Nu bleef, gedurende meer dan anderhalve eeuw, eene milde voorspoedszon het heilig sticht bestralen, waar de kunsten, de letteren en de wetenschap in eere waren, en de doorluchtigste geleerden en kunstenaars van ons land, malkaêr in eene hartelijke gastvrijheid ontmoetten. Het was de gezegende tijd der vaderlijke regeering van

(1) De Potter en Broeckaert. *Gesch. der stad Aalst,* IV, 84.

Albertus en Isabella, die met Keizer Karel en Maria-Theresia, onze meest populaire, onze eenige volksgeliefde vorsten blijven.

Op het einde der vorige eeuw had de abdij van Affligem het voorkomen van eene versterkte stad, omringd met grachten, muren of aarden wallen, en voorzien van twee stevige gebeeldhouwde poorten, de *porta prima* of voorpoort en de bosch-of dienstpoort, onderling verbonden door eene geplaveide straat, bezoomd met hoogstammige boomen en doorsnijdende het uitgestrekt beluik van den zuid- naar den noorderkant. Ten westen dezer heerlijke dreef, doch hoogerop als een tiental vischrijke vijvers, stond de oude *villa* met hare hofstede, hare stallingen, schuren, wagenhuizen, windmolen, brouwerij, bakkerij, smis (waar de *Copères* van Dinant, overschot van Vlaamsche koperslagers, wapens smeedden in den Patriottentijd), haar visschershuis, hoplochting en rijkbeplanten boomgaard; ten oosten, op den heuvel zelven, stonden de grootsche gebouwen, eene reeks paleizen gelijk : zoo waren het bisschoppelijk huis of de proosdij, met uitgestrekte lusttuinen; het gasthof, altijd krielend van reizigers, met een ruim binnenplein waar de stallen, de bergplaatsen en de woning der dienstlieden op uitkwamen; het afgezonderd oud-verblijf van koningin Aleidis, ingericht tot inkwartiering van woelige soldaten; het eigenlijk klooster, met zijne monumentale Sint-Benedictuspoort, zijn gewelfden pand, zijne kapittelzaal, zijn ziekenhuis en zijne onschatbare bibliotheek; eindelijk, te midden van prachtige lust- en doolhoven, de overheerlijke abdijkerk, groot genoeg om drij duizend geloovigen te bevatten, met hare twee klokketorens, haar marmeren hoogaltaar waarop eene *Kruisdraging* van Rubens prijkte, haar kostelijk gestoelte, hare geschilderde glasramen, hare tafereelen van De Craeyer en hare andere ontelbare meesterstukken der kunst.

Al die pracht, al die grootheid zijn in den kolk der Fransche omwenteling verzwonden.

Op 11 November 1796 vielen de Franschen in Affligem en verdreven de zeventien overblijvende monniken naar het kasteel van Overham, aan den Dender (het heerlijk zomerverblijf van baron Paul Béthune, senator), van waar zij, opnieuw verjaagd, uiteen gingen om rechts en links van armoede en verdriet te verkwijnen. Twee beleefden hunnen rampspoed, namelijk de proost Beda Regaus, die in zijne stokoude dagen nog de wacht hield op de puinen, en de laatste novitie, Bernardus-Ignatius D'Haens, van Dendermonde, geprofest in 1793 onder den naam van pater Veremundus (1). Na het concordaat, trad deze laatste in het heilig ministerie, en werd beurtelings pastoor van Overboelare, van Audegem en van het gasthuis zijner geboortestad, zonder dat ooit het hart van den monnik onder zijn priesterlijk habijt had opgehouden te kloppen. Ook in het jaar 1838 mocht hij den droom van zijn leven verwezenlijken : hij herstelde de oude stichting in het gewezen capucienen-klooster van Dendermonde, en smaakte de voldoening aldaar als monnik en als superior te sterven. Dertig jaren later (in 1869) werden de grootsche puinen van Affligem door de kloostergemeente aangekocht, en de lofzangen van den Heer klonken wederom op den glorievollen heuvel. Het was de tijd — als moest altoos uit de overmaat van het lijden de troost en de genezing spruiten — dat de vervolgingswetten van den *Kulturkampf* in Duitschland woedden en dat geleerde monniken van de geleerdste streek der wereld in ballingschap naar ons vaderland afzakten om aan de benediktijnerstichten van Maredsous en van Affligem een nieuw en vruchtbaar martelaarsbloed bij te zetten. Eindelijk, acht honderd jaren na de eerste

(1) M. P. Daens-Mayart, opsteller-uitgever van *Het Land van Aalst*, heeft in vroegere jaren *De laatste novitie van Affligem* beschreven in een tweedeelig boekje dat, spijt genoeg, uitgeput en zeer zeldzaam geworden is.

oprechting, werd door bijzondere vergunning van den heiligen Stoel, de herboren congregatie tot den rang van abdij verheven en haar Pro-Visitator, Dom Gothardus Heigl, tot de prelatuur gewijd.

Het is niet mogelijk den indruk weêr te geven dien wij, met anderen, gevoelden bij de treffende plechtigheid van 24 April 1887. De ridderlijke tijd der Godfrieden van Brabant en der Boudewijns van Vlaanderen scheen te herleven in het koor der gothische kloosterkerk; de eeuw der kruisvaarten en de eeuw vol kunstroem van Albertus en Isabella waren als herboren : hier zetelden de gemijterde abten van Bornhem, van Grimbergen, van Maredsous, van Westmalle, prioren, guardianen en superiors van kloosters; hier werd de plechtige dienst verricht en de inzegening gedaan door den eerbiedwaarden Mgr Jordanus Ballsieper, van het sticht van Affligem, apostolisch vicaris van oost-Bengalië; hier werd Dom Gothardus Heigl met den mijter en den staf bekleed, ter wiens eer boven het hoogaltaar dees gelukkig chronicon prijkte :

VIRGO AFFLIGENIENSIS, QUÆ HIC DIXISTI : « SALVE BERNARDE », BENEDIC PATRI ABBATI HEIGL!

Moorsel. Dr R. MOROY.

ADESTE FIDELES.

(KERSTVERTELLING.)

HET is Kerstavond en vinnig koud buiten. Een dikke mist, waardoor slechts een twijfelachtig licht kon heendringen, hing den ganschen dag in de lucht en gaf aan de menschen, die de straten van Gent doorkruisten, het voorkomen van spookgedaanten. Alleenlijk toen, nu en dan, twee haastige voorbijgangers, door de halve duisternis bedrogen, op elkander botsten, ondervonden zij dat hunne wederzijdsche gestalten niet zoo nevelachtig waren dan zij er den schijn van hadden.

De avond is schier onmerkbaar op den dag gevolgd; reeds van vier ure namiddag brandden de straatlantaarns, zonder echter veel licht te verspreiden. Thans is het acht ure geworden en al wie niet voor eene dringende boodschap de straat op moet, zit te huis bij de gezellige kachel of keukenstoof.

Daar zooëven zagen wij eenen kleinen jongen, hij kon ongeveer twaalf jaar oud zijn, de poort ingaan van den Pand, zooals men het oud-predikheerenklooster in Onderbergen noemt.

Vlug als eene kat kloutert het manneke de arduinen trappen op en doorloopt de lange, met gaz verlichte en als straten ingerichte gangen, langs welke men aan weerzijden, de rijen cellen vindt, eertijds door de vrome kloosterlingen bewoond en thans veranderd in werkmanswoningen, welke elk haar onderscheiden nummer dragen.

Talrijke werkmanshuisgezinnen wonen daar, het een nevens het ander, zonder ander uitzicht op de buitenwereld dan de enge vensters welke, langs den eenen kant op de straat, langs den anderen kant op het water der Lei uitkomen.

Onze kleine knaap houdt eindelijk voor eene der cellen stil en klopt zachtjens op de deur. Deze gaat aanstonds open en het licht van den naasten gazbek valt op het gelaat van een achttienjarig meisje dat, zonder de minste aanspraak op schoonheid, toch een innemend uiterlijk heeft.

De knaap treedt binnen en gaat recht naar eenen ouden, ziekelijken man, die in eenen leunstoel naast de stoof gezeten, zijne komst schijnt af te wachten.

— Dag, grootvader, roept de jongen uit. Wat spijt dat gij niet naar de kerk kunt komen om het te hooren. Onze Kerstmis zal prachtig zijn.

— Dat denk ik wel, Franske. En het Kerstlied?

— O, grootvader, dat zult, dat moet gij hooren. Ik zal het hier zingen, voor u en Rosa. Gij weet, ik zing de *Solo*.

— Eerst eten, Franske, eerst eten jongen, werpt Rosa opgeruimd er tusschen. De repetitie heeft u ongetwijfeld vermoeid. Grootvader en ik hebben ook honger, niet waar, grootvader?

— Ik niet, antwoordt de oude, bedenkelijk het hoofd schuddend. Ik ben zieker dan gij meent, Rosa, en daarbij... ik heb verdriet.

— Verdriet, ja, omdat Karel ons verlaten heeft, niet waar? Doch, schep moed, grootvader. Karel is geen kwade jongen, ik heb het vast vertrouwen dat hij zal terugkeeren.

— Gij kent de kracht der verleiding niet, Rosa. En intusschen, waarvan zullen wij blijven leven?

— Och, lieve grootvader, bekommer u daar niet mede. Uwe Roza heeft nog wat overgespaard uit de goede dagen. Daarbij ik win ook geld met mijn naaiwerk en Franske dan?

— Och, kind, dat alles kan ons van de armoede niet redden, zuchtte de oude man.

— Hoor eens, grootvader, ik geef den moed niet op en ik smeek u mijn voorbeeld te volgen. Een voorgevoel zegt mij dat Karel van het dwaalspoor weer op den rechten weg zal komen en misschien wel vroeger dan gij denkt.

— God geve het! zuchtte de grijzaard.

— Kom, kom, grootvader, laat ons avondmalen en daarna zal Franske ons vergasten op het Kerstlied, dat hij morgen vroeg in St. Michielskerk zingen moet.

Maken wij gebruik van den tijd aan het karig avondmaal van het kleine gezin besteed, om met dit laatste nadere kennis te maken. Vader Vereecke, de grijzaard die, met behulp van Roza, zijnen leunstoel bij de tafel heeft geschoven was, in den tijd dat hij nog werken kon, een bekwame letterzetter.

Zijn eenige zoon, in hetzelfde vak groot gebracht, was in den bloei der jaren gestorven en zijne vrouw, die met drie kinders achterbleef, volgde hem weldra in het graf, de drie weezen onder de bescherming van hunnen grootvader achterlatende.

Vader Vereecke werkte en zwoegde voor de drie weezen en gelukte erin ze eene zoo voortreffelijke opvoeding te geven als werklieden het maar verlangen kunnen.

Karel, de oudste, werd, evenals zijn vader en grootvader, op

den letterzettersstiel gedaan en toen hij den ouderdom van 21 jaren had bereikt, had hij het reeds zoover gebracht dat hij het kleine gezin, waarvan grootvader eens de steun was, een eerlijk bestaan kon verzekeren.

Grootvader was intusschen oud geworden, doch nu hij zag hoe uit Karel een goede werkman was gegroeid, meende hij gerust het hoofd te kunnen neerleggen toen... toen Karel kennis maakte met slechte kameraden en het huisgezin verliet om — zooals het heette — voor zijn eigen te zorgen.

Die slag viel hard en zonder de opbeurende woorden van Roza — die echter in stilte weende, toen zij wist alleen te zijn — zou de ouderling er zeker onder bezweken zijn.

Roza naaide voor de winkels. Zooals wij reeds gezegd hebben, was zij niet schoon, doch haar gouden hart was eene dubbele vergoeding voor het gemis van die gaaf der schoonheid, welke voor meisjes van haren stand maar al te dikwijls een verderfelijk geschenk is.

Franske was choraal in St Michielskerk en begaafd met een stemmeke, zóó zoet, dat men de engelen in den Hemel er geen zoeter kon toedichten. Daarbij was de knaap braaf en oppassend en zijn grootste genot was grootvader en Roza aangenaam te zijn.

Het avondmaal is spoedig afgeloopen. Roza heeft haar best gedaan om grootvader optebeuren en de droeve gedachten te verdrijven welke zijnen geest bekommeren. Na het gebed staat zij op om de tafel aftedienen en zegt tot Franske :

— Nu, broerke, is de beurt aan u. Zing ons nu eens, op uw schoonst, het Kerstlied voor dat gij, morgen vroeg, in de St Michielskerk moet zingen.

En het kaaapje heft, met zijn zilveren stemmeke, het Kerstlied aan, waarvan de verrukkende toonen weergalmen door de aloude kloostergewelven :

Adeste fideles, lœti triumphantes,
Venite, venite in Bethleëm;
Natum videte, Regem Angelorum:
Venite, adoremus Dominum.

Grootvader en kleindochter luisteren met een hemelsch genoegen naar het verrukkelijk gezang van den kleine. De overige bewoners van den kloostergang, slechts door dunne muren van elkander gescheiden, luisteren mede naar die engelentonen en hebben alzoo het eerste genot van het geestverheffend gezang, dat eerst morgen in den Godgewijden tempel zal weerklinken.

Als Franske geëindigd heeft drukt grootvader in vervoering den knaap eenen kus op de wang.

— Jongen, zegt hij, gij zoudt mij waarlijk doen droomen dat ik reeds in den hemel ben. Maar Karel.... arme Karel!

— Toe, grootvader, zegt Roza, verdrijf die sombere gedachten. Morgen in de Kertmis draag ik mijne H. Kommunie voor Karel op en ook Franske zal hem indachtig zijn, terwijl hij zijn Kerstlied zingt, niet waar?

— O ja, Roza en ik zal schoon, schoon zingen. Wie weet of hij het soms niet zal hooren en erdoor bewogen zijn.

— Welaan dan, zegt grootvader, laat ons nu gaan slapen, kinderen. Gij moet er morgen alle twee vroeg uit. Mocht uw beider vertrouwen eens verwezenlijkt worden!

Daarop wenschen de drie elkander den goeden nacht en weldra genieten zij allen, in de armen van den slaap, de rust der rechtvaardigen en eenvoudigen van harte.

II.

Het is thans elf ure 's avonds. Is het ook een Kerstlied, dat weergalmt uit die herberg daar, in dat klein straatje, bij de Vrijdagmarkt?

Och neen! 't is een Vlaamsch lied, op het aria der *Marseillaise*, een lied waarin goddeloosheid en opstand tegen het wettig gezag elkander den voorrang betwisten.

Het gebrul, want gezang kan men dat niet noemen, stijgt op uit de heesche kelen van vijf, zes drinkebroers, welke daar zitten te nachtbraken.

In de gelagkamer waar zij zich bevinden hangt eene wolk van tabaksrook, nog dikker dan de mist daarbuiten en die de aanwezigen voor elkander schier onkennelijk maakt.

Het lied uitgebruld zijnde begint men te praten over politiek, maatschappelijken toestand en andere onderwerpen, waarover onze drinkebroers de uitzinnigste en onbekooktste begrippen hebben. Op één punt echter zijn allen het eens : de meesters zijn dwingelanden en de rijken zijn dieven. Aan hen alleen, de verworpelingen der samenleving, komt geheel de openbare fortuin toe.

Onder die vijf of zes gasten bevindt zich Karel Vereecke. Hij is daar te huis want, in die herberg koopt hij zijne kosten en de makkers, die daar naast hem zitten, schijnen veel van hem te houden.

Karel, daarentegen is zeer afgetrokken en antwoordt nauwelijks op de woorden welke men tot hem richt. Vroeger was hij wellicht de grootste prater van het gezelschap, doch nu.... er is, zoo het schijnt, een licht in hem opgegaan en de samenneiging met zijne kameraden heeft plaats gemaakt voor eenen afkeer, die meer en meer aangroeit.

De jongeling heeft namelijk opgemerkt dat de genegenheid zijner kameraden juist zoover strekte als de inhoud zijner beurs. Allen doorbrengers van den echten stempel, waren zij meestal

zonder geld en de drank dien zij door hunne beroeste keel goten, werd gedronken op Karels rekening.

Dat was voor Karel een bittere ontgoocheling. Hij die de drogredenen der socialisten voor goede munt had aangenomen; hij die gemeend had dat die mannen met het zuiverste inzicht der wereld, streden voor de verbetering van het lot der werklieden; hij ondervond dat zij niets anders waren dan grootsprekers, liederlijke kerels en tafelschuimers.

Geen wonder dan dat hij, het hart met walg vervuld en met het hoofd op de handen geleund, zat te mijmeren en aan betere dagen te droomen, terwijl zijne kameraden hun best deden om hem op te vroolijken.

Op eens komt hem, duidelijker dan te voren, het tooneel van zijnen huiselijken kring voor de oogen. Daar zit grootvader, in den hoek, in zijnen gemakkelijken leunstoel en doet een praatje met Roza die, aan de tafel, bij het lamplicht, naarstig aan het naaien is. Daar staat Franske, te midden de kamer, met een blad muziekpapier in de hand, gereed om grootvader en Roza het laatst aangeleerde stuk kerkmuziek voortezingen.

Een persoon ontbreekt aan dien kring, om hem recht gelukkig en vroolijk te maken en die persoon is hij, Karel. Hij immers, won het geld dat die geliefde wezens voor gebrek moest behoeden. Daarom ook werd hij, bij zijne tehuiskomst, met de meeste liefde bejegend; daarom ook droeg Roza eene bijzondere zorg voor al zijne noodwendigheden.

En hier! Wat heeft hij hier, van de slordige huisbazin, voor zijn kostgeld? Eene vuile kamer, geen vriendelijk woord, maar zelfs een zuur gezicht, als hij zich wat veel van de gelagkamer verwijderd houdt.

— Karel, jongen, gij zijt op een dwaalspoor, dat roept hem zijn geweten. Karel — gaat het voort — gij zijt in de handen van gewetenlooze menschen, die het op uw geld gemunt hebben. Vlucht, terwijl het nog tijd is!

In gedachten verslonden blijft Karel voort met de ellebogen op de tafel en met het hoofd in de handen rusten. — Zijne kameraden, verwonderd over die houding, verstouten zich hem bij den arm te schudden en hem het woord « droomer » toeteroepen.

— Laat mij gerust, heeft hij reeds herhaaldelijk gezegd, tot dat de drinkebroers, eindelijk ziende dat al hun pogen vruchteloos is, hem inderdaad gerust laten en vertrekken.

Intusschen is het middernacht geworden en Karel droomt nog maar altijd voort. De wezens van grootvader, Roza en Franske staan hem gedurig voor de oogen en eensklaps roept zijn geweten hem toe :

— Karel, wilt gij hun moordenaar worden?

— Neen! roept Karel, rechtspringende, en de herberg weergalmt van dien krachtigen uitroep. Meteen is Karel de voordeur uit en de straat op. Hij heeft lucht noodig voor zijne benauwde borst.

III.

Gloria in excelsis Deo!

Het is Kerstdag en vijf ure in den morgend. Als bij tooverslag komen al de klokken der stad eensklaps in beweging en hare galmende toonen verkondigen heinde en verre de geboorte des Heilands.

Karel Vereecke heeft den ganschen nacht in de straten rondgedwaald, immer denkende aan zijne verlatene huisgenoten en aan het gevaar waarin hij zich, door slechte kameraden medegesleept, vrijwillig heeft begeven. Langzamerhand zijn de goede gevoelens in zijn hart teruggekeerd en een innig leedwezen overstroomt zijne ziel.

Het geluid der klokken herinnert hem dat hij kristen mensch is en doet hem denken aan den grooten feestdag, die heden wordt gevierd. Evenals de engel tot de herders, schijnen zij tot hem te zeggen : « Wij brengen u eene blijde tijding! »

In die stemming treedt Karel de St-Michielskerk binnen, die schitterend is verlicht. Zeer vele geloovigen bevinden zich reeds in de kerk en hun getal groeit altijd gedurig aan. Weldra is in den ruimen tempel eene talrijke menigte vereenigd, in wier midden eene godsdienstige stilte heerscht.

Kort daarop verschijnt de priester aan het hoogaltaar, de bel kondigt den aanvang der Kerstmis aan en eensklaps dreunen de klanken van het vol orkest door de wijde kerkgewelven.

Karel, diep aangedaan door zijne plotselinge verplaatsing, uit den kroegdamp in de zuivere lucht van 's Heeren tempel, is zich aan de H. Sakramentskapel achter eenen pilaar gaan verbergen.

Daar wacht hem eene nieuwe ontroering. Een priester reikt de H. Kommunie uit aan de geloovigen. Daar komen zij, langzaam en ingetogen van de H. Tafel. Onder hen is Roza, Karels zuster, nog de ingetogenste van allen. Het bewustzijn, den Verlosser der wereld, heden voor ons Kind geworden, in haar binnenste te bezitten, staat op haar aangezicht te lezen en eene hemelsche tevredenheid straalt van haar gelaat.

Karel beeft van ontroering, bij het zien van die teedere zuster, die hem zoo innig lief heeft. Hij is zóó geplaatst dat hij Roza op hare zitplaats kan zien en gadeslaan, zonder door haar gezien te worden. Ook is zijn blik aan die plaats geboeid en ontgaat hem niet ééne van al hare bewegingen.

Roza bidt; zij bidt vurig en Karel is er van overtuigd, eene inwendige stem zegt het hem : zij bidt voor hem, den ongelukkigen verdwaalde.

Roza's gebed duurt lang. Noch het opwekkend *Gloria in excelsis*, noch het dreunend en donderend *Credo*, met machtig koor, orgel en orkest aangeheven, hebben de kracht hare aandacht van haar vurig gebed afteleiden. Hoe langer zij bidt, hoe meer zij in haar gebed verslonden schijnt. Eensklaps zelfs ziet Karel duidelijk dat haar de tranen langs de wangen rollen en dat zij die haastig met haren zakdoek poogt wegtevagen, uit vrees dat zij door de aanwezigen mochten gezien worden.

Op dien oogenblik bonst het, in het hart van Karel.

— Roza weent; zij weent om mij! Ellendeling die ik ben!

Dat zijn de gedachten die het brein van den armen jongeling bestormen.

Eindelijk is de Mis gevorderd tot den plechtigen stond der Elevatie. Orkest, orgel en kooren zwijgen en de diepste stilte wordt alleen gestoord door het rinkelen der bellen, dat de nederdaling van den Godmensch op het altaar, aan de omstanders bekend maakt.

Plechtig roerende stond. Ook Karel gevoelt dat, daar aan het altaar, iets buitengewoons, iets bovennatuurlijks omgaat, iets wat hij, door zijn schuldig gedrag, zich onwaardig oordeelt bijtewonen.

Gelukkiglijk herinnert hij zich de woorden des Zaligmakers, door den grijzen herder der parochie zoo dikwijls aan zijne toehoorders herinnerd : « Komt allen tot mij, die belast en beladen zijt, en ik zal u verkwikken.

Eensklaps wordt de diepe, aandoenlijke stilte verbroken. Enkel twee snaartuigen spelen een liefelijk, zoetluidend voorspel, waarna eene enkele kinderstem, of liever eene engelenstem, zoo hemelsch klinkt ze, het Kerstlied aanheft :

Adeste fideles, lœti triomphantes,
Venite, venite in Bethleëm;
Natum videte, Regem Angelorum:
Venite, adoremus Dominum!

Al de geloovigen zijn in verrukking. In hunne verbeelding wanen zij zich tegenwoordig bij de geboorte des Zaligmakers in den armen stal van David's stadje. Zij hooren den zang dien de engelen, in dien onvergetelijken nacht, boven het armzalig verblijf van den Heiland deden weerklinken.

Ook Karel is als van de aarde weggetooverd en meent zich in de naaste omgeving van 's Heeren troon, bij de hemelbewoners te bevinden. Hij onderscheidt nochtans duidelijk de stem van zijn broerke; ja, 't is Franske die daar zingt, maar Franske, engel geworden met de engelen.

Zelfs Roza is uit hare ingetogenheid ontwaakt en luistert met aandacht naar de stem van haren lieveling. Hare tranen zijn reeds opgedroogd en hoe langer Franske zingt, hoemeer hemelsche

vreugd er van haar wezen straalt. Ja, geen twijfel meer, zij is verhoord! Zij heeft aan *hem* gedacht na de Kommunie, Franske denkt aan *hem* in zijnen zang, het Goddelijk Kind zal op zijne beurt aan *hem* denken. Eene stem uit den hemel fluistert haar toe : Moed en hoop, Roza, uw broeder zal terugkeeren!

Het Kerstlied is ten einde. Franske heeft zichzelven overtroffen. Zijn zilveren stemmeken heeft het *Adeste Fideles* weergegeven, met de grootste volmaaktheid van uitvoering, waarvoor aardsche muziek vatbaar is.

In verrukking heeft de kapelmeester den kleinen zanger omhelsd. — Nog nooit, zegt hij tot Franske, hebt gij zoo zuiver, zoo juist en tevens zoo aandoenlijk en zieltreffend gezongen. Welk buitengewoon, albeheerschend gevoel heerschte er over u, terwijl gij het Kerstlied zongt?

— Ik dacht aan Karel! was het eenvoudig antwoord.

Ja, Franske in zijn Kerstlied, evenals Roza in hare Kommunie, dacht, gelijk zij het aan grootvader hadden beloofd, aan Karel, den verdwaalde. Hoe vuriger nog zou hunne verzuchting voor Karels bekeering en terugkomst geweest zijn, hadden zij geweten dat hun broeder in de kerk aanwezig was, dat hij Roza aanschouwde, Franske hoorde en tot in het diepst zijner ziel was geraakt.

Zij wisten het niet, doch een innig voorgevoel gaf hun hoop en vertrouwen. Roza's tranen hadden opgehouden te vloeien en een glimlach van zoete tevredenheid speelde om hare lippen. Franske wist niet waarom hij zich zoo gelukkig gevoelde.

En Karel?

Nu is het zijne beurt, tranen te storten, tranen van een bitter leedwezen over zijne dwaling. Doch zijne droefheid is gemengd met een zalig gevoel van voldoening, omdat zijne oogen zoo spoedig zijn open gegaan, een gevoel van blijde verwachting, in het vooruitzicht van het wederzien zijner huisgenoten.

Vol vertrouwen op de Goddelijke Barmhartigheid herinnert Karel zich de woorden van den zang der engelen boven de kribbe des Zaligmakers : Glorie aan God in den Hooge, en *vrede aan de menschen van goeden wil.*

Hij is van goeden wil op dezen plechtigen stond en de Kerstmis kan niet gauw genoeg gedaan zijn, opdat hij het besluit van den Verloren Zoon zou kunnen ten uitvoer brengen : « Ik zal opstaan en tot mijnen vader gaan. »

Daar weerklinkt het *ite missa est* en weldra stroomen de geloovigen den ruimen tempel uit. Roza en Franske ijlen naar huis, om terug bij grootvader te zijn. Te huis komende vinden zij den man reeds wakker en ongeduldig om het bed te verlaten.

Vuur aanmaken, koffie bereiden, grootvader ophelpen en aankleeden, al die werken vliegen Roza door de handen, terwijl

zij opgeruimd als eene ekster, aan grootvader vertelt hoe schoon het was in de kerk, hoe vurig zij voor Karel gebeden en hoe heerlijk en recht aandoenlijk Franske gezongen heeft.

Op eens vliegt de deur open en daar ligt Karel voor de voeten van den ouderling:

— Grootvader, roept hij uit, ik ben niet waardig uw kind genoemd te worden, doch laat mij bij u, bij Roza en bij Franske terugkeeren. Nooit, nooit zal ik u meer verlaten!

Grootvader kan niet spreken van aandoening. Hij doet aan Karel teeken optestaan, opent zijne armen en omhelst den jongeling met eene onuitsprekelijke teederheid.

Eindelijk stamelt hij:

— Welkom, Karel, welkom. Ik heb gewanhoopt, maar *die twee daar* hebben geenen oogenblik aan uwe terugkomst getwijfeld.

Roza en Franske omhelzen Karel op hunne beurt; hunne blijdschap kent geene palen. Niet alleen in de oogen van Roza, maar ook in die van Karel, grootvader en Franske blinken tranen, doch tranen van geluk over het verblijdend samenzijn van het gezin, dat thans voor goed is hereenigd.

Weldra zitten allen, evenals voorheen, opgeruimd rond de koffietafel en genieten een ongestoord genoegen in elkanders gezelschap. De oude grootvader laat zijne tevredene blikken beurtelings over zijne drie lievelingen weiden. Op Karel blijven zij het laatste rusten: in hem had hij zijne hoop gesteld; hij zou hem eens als hoofd van het gezin vervangen en voor Roza en Franske werken en zorgen.

Gansch gerustgesteld over de toekomst, zucht nu de ziekelijke grijzaard, de oogen ten hemel verheffende: Heer, nu kunt gij uwen dienaar in vrede laten gaan, want mijne oogen hebben het geluk gezien van hen, die mij het duurbaarst zijn op aarde.

A. V. BULTYNCK.

St-Amandsberg, 25 *December* 1887.

ONTWAAKT.

DE lentemorgen, frisch en koel,
Ontwaakt en speelt met het windeken zoel;
Reeds draagt de leeuwerik, schel en zoet,
Ten hemel der bloemen morgengroet :
En gij slaapt!

Wen blozend van leven de rozenknop zwelt,
Een aâm van wonne waait door 't veld,
Ontwaken in 't nestje de vogelen klein,
En drinken den dauw van hun vleugelijn :
En gij slaapt!

God heeft u den boek van Natuur ontvouwd,
Beschreven met bloemen en sterrengoud;
Op ieder blaadjen, op elken halm,
Daar leest gij zijn' Naam met een liefdespalm :
En gij slaapt!

Geleid door de machtige hand van den Heer,
Zoo varen wij henen op 't levensmeer;
O! hoort gij het dreigend golfgeklots,
Ons bootje verslingert en breekt op een rots :
En gij slaapt!

Gij slaapt, met argeloos, stil gemoed,
Wen de morgenzonne met bloed'gen gloed,
En met leliënwit uw hoofd beglanst,
Lijk een priester die zijn offer bekranst :
En gij slaapt!

En hoort gij der smeden hamers niet?
Sta op! sta op! Zoo klinkt hun lied;
O! zoo gij het doel van hun zwoegen wist....
Zij smeden.... den nagel voor uw kist :
En gij slaapt!

Droef klinkt in den toren de klokkenklank...
Het is een schorre doodenzang :
De wereld vergaat! het graf is diep!
O! wee hem die sliep,
Tot de doodsklok hem riep :
En gij slaapt!

LODEWIJK MERCELIS.

EENE GHAZELE.

(proeve Oostersche poëzie, volgens de onderrichtingen van Jan Ferguut in « Makamen en Ghazelen ».)

O JESUS!

Gij gaaft me een hart zoo goed en teer, o Jesus,
Thans leer me minnen naar Uw' leer, o Jesus!

Begoocheling, was al wat aardsche liefde
Mij geven kon; maar gij kunt meer — o Jesus.

Mijn hart zag in hoe wreed het was bedrogen :
Berouwvol keerde ik tot U weer — o Jesus.

O zeg me dus hoe 'k mijnen vriend moet minnen
En tegen 't zingenot mij weer' — o Jesus.

Opdat ik steeds, als ik aan hem zal denken
Tot U mijn hart en ziele keer' — o Jesus.

Kom morgen dan dees Christenliefde zeeg'len'
Daal morgen in mijn herte neer — o Jesus!

St. Truiden. 26 Nov. 1887.

Letterkundig genootschap « Utile Dulci ».

BOEKBEOORDEELING.

Glossarium van verouderde rechtstermen, kunstwoorden en andere uitdrukkingen, door Karel Stallaert, oud-hoogleeraar der Nederlandsche taal aan het koninklijk Athenæum en aan de krijgskundige school. — Vier afleveringen A — Dante. (Het werk zal ongeveer 24 afleveringen beslaan, in geen geval zullen de inteekenaren er meer hoeven te betalen. Elke aflevering bevat 8 bladz. gr. in 8° en kost fr. 2,60.)

Toen de heer Cornette het glossarium besprak van den heer Edw. Gaillard (1) eindigde hij zijne recensie nagenoeg als volgt: « dat zijn voorbeeld moge navolgers vinden. Hoeveel schatten toch liggen nog geheel of half verborgen in de archieven onzer gemeenten! Schatten, ja, voor de kennis onzer oudere taal, evengoed als voor de verklaring van vroegere toestanden, gebeurtenissen, zeden, gebruiken en instellingen. Waarom zien wij de geschiedkundige documenten niet bestudeeren? Bij deze plaatselijke of gewestelijke glossaria zouden dan het Middelnederlandsch en het *Nederlandsch* woordenboek ten slotte gebaat zijn; al deze riviertjes zouden eindelijk samenvloeien in den breeden stroom der algemeene Nederlandsche lexigraphie. »

Het werk, waarvan de heer Stallaert ons de eerste afleveringen heeft aangeboden, geeft volkomen voldoening aan den bovenstaanden wensch en biedt ons de schatten aan, niet van plaatselijke documenten, maar wel, al wat er te putten is in de keuren en oorkonden van Vlaanderen, Braband en Limburg, dus van geheel het Vlaamsche land.

Dat dit werk bijgevolg eene kostelijke bijdrage is voor het Middelnederlandsch en het Nederlandsch Woordenboek, valt dan ook geenszins te betwijfelen. De heer Stallaert heeft zijn glossarium opgedragen aan den heer M. De Vries, den grondlegger van de eenheid der Nederlandsche taal. Niemand beter kwam de eer dezer opdracht toe, maar, wij mogen, en terecht, opmerken dat het werk zelf grootelijks zal bijdragen tot de eenheid der taal. Immers, waarom moeten zoo vele woorden, hier in Zuid-Nederland gebruikt, bij de Noord-Nederlanders stiefmoederlijk behandeld worden als de beteekenis toch juist is en dikwijls zelfs de uitdrukking schilderachtig?

Waarom moeten zoo vele vakwoorden hedendaags door Fransche uitdrukkingen vervangen worden als wij woorden bezitten van echten Nederlandschen stempel en die vroeger, zooals de heer Stallaert door zijne aanhalingen bewijst, wel degelijk gebruikt waren, doch nu door nalatigheid vergeten zijn geraakt? Onder dit opzicht vooral zal het werk dat wij voorhanden hebben groote diensten bewijzen.

Zoo vonden wij onder de rechtstermen de volgende uitdrukkingen; *achtervolcht* worden van zijn beroep, succomber en appel — *aangedracht*, beschuldiging, accusation — *aanhanck*, nieuwe eisch na een vonnis in eersten aanleg — *bancosten*, gerechtskosten — *bemanen*, een vonnis eischen enz. Verder merkten wij onder de menigvuldige, eenige woorden op die met dezelfde beteekenis bij

(1) Nederlandsche Museum 1884.

ons niet meer gebruikt worden, of gansch onbekend zijn: ***Achterslach en voorslach*** l'eau d'amont et l'eau d'aval, — ***aanbijten,*** aanvallen, attaquer — ***aanboortig,*** naast door bloedverwantschap — ***aanhoorlijk,*** ontvankelijk, — ***aanklieven,*** enkels, chevilles du pied, — ***aannopen,*** raken, betreffen, concerner, regarder — ***aanroeiig,*** aangrenzend, limitrophe — ***vont en afvont*** nemen, staat maken, faire inventaire, — ***baanderij,*** baronnie — ***bakenen,*** faire des signaux — ***ban*** en ***bannen*** met de beteekenis van afkondigen — ***bekuipen,*** bedriegen enz. enz.

Deze, en meer andere woorden, bij Van Dale of Kramers niet te vinden, zijn toch wel zuiver Nederlandsche woorden en verdienen dan ook wel in hunne eer hersteld te worden en een plaatsje in een algemeen Nederlandsch woordenboek te bekomen, des te meer daar hunne beteekenis op menigvuldige aanhalingen gesteund is. Men zal misschien vragen of de aanhalingen van den heer Stallaert wel altijd juist begrepen zijn. Hier en daar komt het mij wel twijfelachtig voor of de schrijver de juiste beteekenis heeft weergegeven. Zoo b v. om een enkel voorbeeld aan te halen: *afschransen* = afspoeden, naar beneden loopen, fr. descendre à la hâte, — en tot bewijs van die beduiding moet het volgende uittreksel dienen: ..... de borghers quamen te weere met hunne wapenen, scransten met waghen de maerct af. Heeft schransen hier de gewoonlijke beteekenis niet door het volk in Braband er nog aan gegeven, 't is te zeggen, den zin van afsluiten, afpalen met een zeker denkbeeld van versterking? Hoe zou het anders komen dat in zekere streken de plaats der gewezen versterkingen nog de *schrans* heet? Doch genoeg hierover. Het stellig goeds en degelijks dat het werk van den heer Stallaert ons aanbiedt is, naar te oordeelen wat wij slechts bezitten, zoo aanzienlijk, dat eenige kleine vlekjes er op geene schaduw kunnen werpen.

De schrijver verdient den innigsten dank van wege zijne taalgenooten wien hij eenen grooten en onbetwistbaren dienst heeft bewezen, en zonder vrees van hier tegengesproken te worden, mogen wij zeggen dat dit werk de kroon zet op den zóówel vervulden loopbaan van een der verdienstelijkste leden onzer Vlaamsche Akademie. J. Maes.

Een Gentsche Martelaar, Ignatius Toebast, van het gezelschap Jesus, zijn leven, zijne brieven en zijne marteldood, (1648-1684), door K. J. F. Leuven, Karel Peeters, 1888, in-12°, met portret en landkaartje. Prijs, 1 fr. 50.

Ziehier de levenschets van eenen vromen, kloekmoedigen Gentenaar, die het licht der beschaving bracht in Nieuw-Granada, en daar den palm der martelaren verwierf. Het werk is geschreven veelal naar nieuwe bescheiden, meest voorhanden in 't archief der Paters Jezuiëten, zoodat de vroeger uitgegevene schriften over den christen held — namelijk die door den Gentschen boekprenter Van der Schueren, door Cassani, Borda en anderen, door het onderhavige volledigd zijn.

De schrijver, die onbekend wenscht te blijven en dien wij daarom openbaarlijk den lof niet mogen geven, welke zijn belangrijke arbeid verdient, deelt talrijke bijzonderheden mede over de ouders van Ignatius Toebast en andere leden van de Gentsche schippersfamilie van dien naam, over dezes jonge jaren en ijverig

kloosterleven. Hij vergezelt den tot zendeling aangenomen Jezuïet op zee, naar zijne nieuwe bestemming, en vertelt al het wedervaren op den langen overtocht. Een brief uit Spanje, door pater Toebast aan zijnen broeder Abraham opgezonden, geeft zijnen biograaf gelegenheid ons de betrekkingen te doen kennen, welke tusschen dat land en Vlaanderen vanouds en voornamelijk toen bestonden. De ontdekking van Amerika, door de Spanjaarden, en de zeetochten der Portugeezen naar Oost-Indië, verplaatsten den groothandel uit Brugge naar het zuiden van Europa, om welke reden vele Vlaamsche handelaars zich in Spanje gingen vestigen; dáar toch konden zij beter de producten van ons land tegen die der Nieuwe Wereld ruilen, en Cadix, Sevilië, Madrid, Barcelona, Bilbao, Burgos en Malaga, gelijk Lissabon, telden welhaast een groot getal ondernemingsgezinde, wakkere Vlamingen, die zeer zeker voor hunnen eigenen welstand zorgden, maar meteenen den voorspoed van hun land, den rijkdom der Vlaamsche nering behartigden.

Een brief, door pater Toebast vóór zijn afscheid naar West-Indië geschreven aan zijne broeders en zusters, wijdt eenen blik op het leven der toenmalige Spanjaarden, dat veel eigenaardigs bevatte, ofschoon juist niet veel aantrekkelijks. Wat wonder, dat bij de vergelijking van deze toestanden met die van zijn geboorteland, de kloosterling gedurig zijn lief, dierbaar Vlaanderen in den mond heeft, hetwelk hij, eilaas, nergens kon terugvinden. In Nieuw-Granada aangekomen, vindt hij er stoffe om merkwaardige mededeelingen te doen over land- en volkenkunde, over zeden en gebruiken; onder andere beschrijft hij eenen ommegang, op Witten Donderdag, te Karthagenen, die bewijs gaf van eene ongewone godsvrucht en boetpleging : er gingen daar, gelijk nog heden in de overbekende processie van Veurne, lieden, die zware lasten torschten, nevens andere, die zich zoo sterk en aanhoudend geeselden, dat de straat vol bloed was en verscheidene der boetedoeners van flauwte in bezwijming vielen.

Verder handelt het boek over de Indianen, over den toestand der missiën onder hen, over de manier op welke men hen tot het ware geloof bekeerde, en over de wilde stammen bij welke de Gentsche zendeling den marteldood zou vinden, waardige bekroning van eenen jarenlang gekoesterden wensch.

Gelijk uit vorenstaande schets te zien is, biedt *de Gentsche Martelaar* eene aantrekkelijke, stichtende lezing aan. Men verzekert ons dat het boek maar 300 afdrukselen heeft, onzes oordeels veel te weinig; zij, die het verlangen te bezitten, zullen dus wel doen in de eerste dagen den boekhandelaar aan te spreken, anders is de gansche oplage weg. — Wij vergaten nog te zeggen dat druk en papier zeer verzorgd zijn.

D.

— **Chrestomathie française**, par l'abbé JOSEPH SAMYN, professeur au collége de Menin. — Tweede vermeerderde uitgave, in-8°, 312 blz. — Gent, S. Leliaert, A. Siffer en Cie.

Wij hebben hier te doen met een nieuw boek en met een nieuw stelsel. Deze verzameling van letterkundige stukken, is niet alleen keurig en passend; zij is daarenboven onderwijzend en christelijk. Het werk vangt aan met een stuk *Dieu*. Het neemt de studeerende jeugd als bij de hand, en in het lief vertellingje, in de luimige fabel, spreekt het

hem van godsdienstzin en neerstigheid, van deugd en onderdanigheid. Het boek klimt met den student als in jaren op, en voor den jongeling is de keus der stukken eene gedurige les, eene overtuigende redeneering, eene waarschuwing tegen verleiding, terwijl het koddige en geestige er ook niet ontbreekt. Verder gaat het boek tot in 't werkelijk leven door, en daar is het van edele gevoelens, van koene daden, van zelfopoffering, van geloof, van christen heldenmoed, dat alles voorgesteld door zielroerende brieven, door luimige fabels, door treffende vertellingen, door grootsche beschrijvingen, door vurige aanspraken.

Onder de meêgedeelde stukken, vinden wij er in de *Chrestomathie* van L. Veuillot, graaf de Chambord, de Maistre, pater Van Tricht, A. de Ségur, de Montalembert, de Gerlache, Féval, Walsch, Dupanloup, Mgr de Ségur, Mgr Mermillod, Kervyn de Lettenhove, St-Alphonse, Mgr Gravez, Mgr Lavigerie, Mgr Piéraerts, en aanspraken ook van Pius IX tot de jeugd.

Met al dat, is het letterkundig en wetenschappelijk gedeelte niet te kort gedaan. Wel integendeel! Onder dat opzicht is de keus der stukken ook allerbest, en 't is juist daar de kunst van den verzamelaar : alles te richten tot het nuttige en het goede. De koddige fabel, de geestige vertelling, de stalen redevoering, de gloeiende beschrijving, het roerend verhaal, 't zegt u van 's menschen geaardheid, van de aardsche wederwaardigheden, van de wonderen der lucht, van de geheimen der wateren, van de heerlijkheid der kunst, van de weerde der wetenschap, van strijd en zegepraal, en alles is eene oefening voor den jongen geest, eene vorming voor het jeugdig hert.

Onderwijzen en stichten, leeren en geleiden, dat doet de *Chrestomathie* van eerw. heer Samyn, gedurig toonend dat de godsdienst alleen de bezieler is van grondige wetendheid, van waren roem en echte grootheid. — Dank den ieverigen verzamelaar, voor zijne zoo passende verzameling! Prijs, slechts fr. 2.00.

Koninklijke Vlaamsche Academie. — WEDSTRIJDEN VOOR HET JAAR 1889. — EERSTE PRIJSVRAAG. — *Oudgermaansche Taalkunde.* — Het gebruik der naamvallen in Notker's Boettius en Martianus Capella.

TWEEDE PRIJSVRAAG. — *Middelnederlandsche Taalkunde.* — Men vraagt eene nauwkeurige en volledige studie over het gebruik van den 2[en] persoon enkelvoud (*doe, dijn* enz.) bij de Middelnederlandsche schrijvers, en men vervolge de studie tot de volledige verdwijning van den 2[en] persoon enkelvoud, behalve in de gebiedende wijs.

DERDE PRIJSVRAAG. — *Letterkunde.* — Lofrede op Jan-Frans Willems.

VIERDE PRIJSVRAAG. — Men verlangt eene critische verhandeling betrekkelijk de verdiensten en de strekking der *oorspronkelijke* Noord- en Zuid-nederlandsche, zoo geschiedkundige als zede- en karakterschetsende romans, sedert 1780 tot 1887 gedrukt, met uitzondering der levende schrijvers.

VIJFDE PRIJSVRAAG. — *Vaderlandsche geschiedenis.* — Verhandeling over den oorsprong der Belgische vrijheden.

MAKAMEN EN GHAZELEN.

PROEVEN OOSTERSCHER POËZIE DOOR JAN FERGUUT (1).

MAKAME (Măkāme) beteekent oorspronkelijk in het *Araabsch* eene plaats, waar men verzameld is ten gesprek; verder, dit gesprek zelf, of eene vertelling, en, eindelijk, eenen dichtvorm : gerijmd proza met verzen afgewisseld.

« Het *proza* munt uit door rijmenrijkdom, tot zooverre, dat soms het tweede deel der phrase de klanken des eersten deels volkomen terugkaatst.

« De *gedichten* zijn op één rijm en naar een vast schema gebouwd; doch, daar de Arabische metriek op gansch andere gronden steunt dan de onze, kan er in het Dietsch geene nabootsing van gemaakt worden. » —

« Men mag de Makame vergelijken bij eene kasjmirsjaal, wier aardige bonte kleuren het oog aangenaam verrassen en wier wondere teekeningen de aandacht geboeid houden, terwijl men er nochtans vergeets de regels in zoude naspeuren, welke de vervaardiger gevolgd heeft. » —

« Ghazele (Găzĕlĕ) beteekent eigenlijk *lofgedicht.* Het is een *Perzische* dichtvorm. — De Ghazelen zijn van Lyrischen aard, d. i. bestemd tot den zang. ».... Ein wirkliches Ghasel is wie ein arabischer Renner,

---

(1) Tweede druk, prachtuitgave, met het portret van den Dichter. — Roeselare, De Seyn-Verhougstraete, en bij den uitgever dezes. Prijs fr. 7,50.

in Zaum und Zügel gehalten von der Hand eines geschickten Reiters. » (*Bodenstedt.*) —

Het weinige, dat hier overgedrukt staat uit de XLII bladz., waar de heer Van Droogenbroek (Jan Ferguut) de eigenschappen en vooral de moeielijkheden van beide dichtvormen breeder uitéénzet, zal genoeg-zaam zijn, meenen we, om den lezer van dit « *genre* » zoo niet een volledig, dan toch een nauwkeurig gedacht te geven.

In 1866 verscheen de eerste uitgave van deze « Proeven Oosterscher poëzie ».

Bij het sluiten der Inleiding tot deze tweede uitgave wordt er gemeld « dat het werk (Makame) bijval genoot, maar geene navolgers vond » — en « dat de dichter nog eenige onafgewerkte Makamen in handschrift heeft; misschien zal het hem mogelijk zijn ze te voltooien en in 't licht te geven, tenware de heeren recensenten hem deden verstaan dat het schrijven van dergelijke monsters van Oostersche poëzij gevaarlijk zoude worden voor den goeden smaak en voor de toekomst onzer letterkunde. »

Is het niet verwonderlijk dat, gedurende twintig jaren, nergens navolgers opgekomen zijn van zoo eene schitterende nieuwigheid in onze kleine letterkundige wereld? En meer nog, dat de Dichter zelf op zijnen ontgonnen akker niet voortgewerkt en heeft, of er althans geen nieuwen oogst van rijpe vruchten op inzamelen mocht?

Ons ten minste kwam het feit aardig voor; en we voelden ons genegen er de oorzaak van na te speuren.

Bij onze jongere dichters en heeft er zeker geen zucht ontbroken naar nieuwigheden; vooral niet naar Oostersche nieuwigheden: het blinkend, blekkerend bonte van den Oosterschen letterenschat wierd, elken dag, met meer juistheid en sierlijkheid uitgestald, lokte verleidend oog en hand, en deed menigeen watertanden. Wie en zou niet bekoord worden door den prachtigen vorm van eenen *Leconte de Lisle*, dien heidenschen

Oosterling in onze Europeesche kristene letteren verloren geloopen? Wie en heeft er niet gedroomd — droomen van geestdriftige vervoering — bij menig meesterstuk van *Victor Hugo* zijne « Légende des Siècles »?

En onder onze jongeren was er, meer als ééne, rijk genoeg bedeeld met dichterkrachten, om het durven aan te gaan deze droomen tot verwezenlijking te brengen. Daarbij de *materialistische* richting wordt met den tijd heviger en sterker: overal rondom ons laat ze hare aanloksels betooverend werken. Peist, als ge durft, op de « Jeune Belgique », zoo duchtig gehekeld of liever plat geklopt door den heer *Tilman*, zoo vriendelijk opgeraapt en onkundig verpleegd door den heer *J. Nautet* in het « Journal de Bruxelles » (!) en in de « Revue générale » (!!). Vlaamsche namen verzwijg ik hier, uit eerbied voor onzen Vlaamschen stam, en in de vaste overtuiging dat ons kristen Vlaamsch bloed gezond en krachtig genoeg zal blijven, om de kankerkiemen te versmachten, die enkele ontaarden ons pogen in te enten.

Dus neiging en gelegenheid genoeg, om ééne of andere op het spoor van Ferguut de Oostersche wereld in te doen huppelen, zijne liederen begeleidend met rinkelbommen of ander schetterend tuig.

Maar, aan wie eenen stap achter Ferguut waagde, was het welhaast gebleken wat al onoverkomelijke hinderpalen allerwegen hem voor den voet rezen; wat al afgronden hij, gelijk in Tondalus' visioen, op de scherpe snêe van eenen lemmer over moest. En al bleven dan ook de helderklindende galmen der Makamen, als een Sirenenzang in de verte, zijne ooren betooveren, ontmoedigd keerde hij den rug, en ging naar elders zijn gangen! Tot schaamteweer en verdediging mocht hij, op Ferguut wijzende, met den visscher uit Schiller's Tell zeggen: « Wohl bessre thun's dem *Ferguut* nicht nach! »

En, waarom de Meester zelf geene nieuwe Makamen afwerkte?

Het ware vast van mijnentwege eene verwaandheid,

eene onbesuisdheid zonder weerga, moest ik er voor optreden hier in Ferguut's naam te antwoorden. Neen, wat ik hier mededeel, zijn eenige bedenkingen, die mijnen eigen geest overtuigden, dat het met deze « Proeven Oosterscher poëzie » kon volstaan; dat het niet noodig, niet wenschelijk, ja, schadelijk mocht zijn er nieuwe en meer te vragen. Hoe gelukkig zou ik me gevoelen, mocht ik vernemen dat sommige ten minste van mijne gedachten met die van den Meester overéén komen!

Volgens de Inleiding der eerste uitgave zouden de Makamen dienen « ter proeve, dat het Dietsch evenals het Duitsch (1) geschikt is, om de meesterstukken aller levende en doode talen terug te geven, zonder dat zij iets van hunnen eigenaardigen vorm verliezen ».

Rijkdom en plooibaarheid van onze moedertaal op treffende wijze in 't licht zetten was dus het bijzonderste doel: nu, dát heeft Ferguut zoo volkomen bereikt, dat men een nijdige kwâjongen zou moeten zijn, om hem tot een tweede proef uit te dagen. Schermen, zooals hier met woorden en wendingen, met rythmus en rijmen, in alle eerlijkheid en ridderlijke deftigheid geschermd wordt, dat en was nooit elders te aanschouwen! Aanhalingen schijnen me weinig geschikt om van de Makamen een goed gedacht te geven; integendeel: op hunnen alleen genomen hebben brokstukken te veel het uiterlijke van eenen goocheltoer, behendig genoeg, ja, maar zóó weinig ernstig. Ge moet die 111 bladzijden lezen van de eerste tot de leste: dan zult ge hoe langer hoe meer uwe bewondering voelen stijgen voor dien kunstridder, die alle moeielijkheden aandurft; die, kloek van arm en sterk van herte, alles overwint; en, triomfantelijk, zijne palmen neer komt leggen voor de voeten der aangebeden moedertaal. In begeesterde overtuiging zult ge zingen met hem;

(1) De Duitscher *Rückert* had immers eerst (1826) Makamen vertaald.

« Dietsch! — du schoone, du hemelsche taal, — ons Dietsch!
— Bekoorlike, zonder vlek of faal, — ons Dietsch!
Dietsch, dat het oor verrukt door rijmengeklingel,
Zacht als de toon der zilveren schaal, — ons Dietsch!
Wen de maget lachelt, en lispelt van liefde, peerlen
Rollen dan van der lippen koraal: — ons Dietsch!
Zwijgt, harpengetril en klanken der vedel,
Waar zingt der talen nachtegaal: — ons Dietsch! »

Ja, onze lieve moedertaal is een nachtegaal onder de talen, als ze klinkt uit den mond van eenen Ferguut, die tijd noch moeite spaart om hare klanken af te luisteren, om die klanken in hun volle weerde, met eerbied en liefde, ten gehoore te brengen, zonder iets te laten roekeloos verloren drijven, zonder iets willekeurig te dempen en te dooven.

Neen, neen! Ferguut en moogt ge niet rekenen onder die verwaande Vlaamsche praalhansen, die hunne Moeder in 't openbaar maar en durven erkennen, als ze, geprangd en genepen, niet wetende hoe haar keeren of wenden, op heur beste staat in afzichtelijke kleêren, van Vlaamscher stoffe, (ten minste voor het groot deel) maar op vreemde en onpassende patronen gesneden, verkerfd en *gepoufft*. De zindelijke, gezonde en blozende vrouwe, bevallig in haar eenvoudigen tooi en ongekunstelde manieren, de Vlaamsche vrouwe van den ouden eede, die is 't, waar Ferguut, met liefde en fierheid in den blik, op wijst; die is 't, aan wie hij den zoeten naam van Moeder geeft, hoe het dan ook den vreemdeling en de vervreemde broeders ergeren moge!

Wat moet vooroordeel toch een schriklijk ding zijn, daar het bij machte is den helderen, schranderen geest van *Z. E. H. Kanunnik Daems* nog altijd spoken en afgrijselijke monsters vóór te tooveren dáár, waar, in 't volle licht der zonne, enkel heerlijke boomen staan en bloeien! Hoor liever! Het zeggen van Ferguut « Mijn vijand is hij die het (Dietsch) slecht spreekt » brengt den Z. E. Kanunnik eenige zetten onder de pen tegen hen « die de gelouterde letterkundige taal, met

al hare gespierdheid en gekuischtheid, van den troon willen smijten, om hunne zoogezegde « volkstaal, » met al hare verbasterde, onbeschaafde vormen, ja laat ik het zeggen, met al wat ze meermaals voor onhebbelijke lompen om 't lijf heeft, als wetgeefster in dier eereplaats te kruien. » (1)

Laat ons met open kaarten spelen ; ofwel de Zeer Eerweerde bedoelt hier degenen, die het zijnen vriend Nolet eens beliefde « taalparticularisten » te doopen; ofwel heeft hij het gemunt op ingebeelde spoken. Maar, eenerzijds, weten wij dat Don Quixotte lang al bij den Heer is, en dat er nu niemand geenen lust meer en heeft om tegen windmeulens te vechten. Anderzijds, weten wij ook dat de bovenaangehaalde omschrijving, in zekere kringen, van hand tot hand wordt overgeleverd in haren geijkten vorm, om, nu en dan, als een moordende moker, zonder veel verantwoordelijkheid, naar den kop te worden gesmeten van mannen, die men liever niet vlak in 't aanzicht en kijkt. Zonder twijfel zullen het dus wel die arme zoogenoemde « taalparticularisten » zijn, die bij dezen nog eens hun zaad meêkrijgen. Hoe schreeuwend onrechtveerdig dat het gebeurt, is onzeggelijk.

Het ware overbodig hier aan den lezer nog eens te verhalen, hoe droef de Heer Nolet uitspeelde met zijn brandmerkend schimpwoord. Onnoodig ook aan verstandige lieden te doen bemerken dat men, om wille van mislukte pogingen, niet en mag onvoorwaardelijk het doel laken; noch, om wille van *enkele* slechte vruchten én den boom, én den grond, waar hij groeit, vervloeken. Zóó handelde de Jansenistische Boileau, toen hij hem door het min loffelijk gewrocht van enkele kristene dichters, in geestdriftige woede liet vervoeren, en zijn berucht orakel liet dreunen :

(1) *J. A. Van Droogenbroeck*, door Kanunnik S. D. DAEMS. (Uittreksel uit het tijdschrift *De Vlaamsche School*) bl. 10.

« De la foi d'un chrétien les mystères terribles
D'ornements égayés ne sont point susceptibles ».

Zóó handelen zij, die schreeuwen en huilen van « taalparticularisterij » (God zegene u!) en van « straattaal », en van meer zulke lieve dingen nog, zoo gauw er een woordeken aan hunne ooren klinkt, dat ze niet en kennen en bij Kramers vruchteloos zochten. Maar genoeg; enkel dit wil ik hier doen zien, dat Z. E. H. Daems ten onrechte de zoogenaamde taalparticularisten aanvalt of schijnt aan te vallen, kwansuis in name van den hooggevierden taalkenner Ferguut.

De ware Vlaamsche school, die, eerbiedig en bewonderend, — niet afgodistisch aanbiddend — Heer ende Meester zegt tegen Guido Gezelle, en kent op taalgebied geene andere vijanden, als « de schoolvossen, die nog immer voortgaan met goede, echt nederlandsche woorden en nevenvormen als *gewestwoord* of *verouderd* weg te schrabben, tot groote schade en verarming onzer taal ». Aan niemand roept die schole : « Wee! » 't en zij aan « die veur akkoorden uitheemscher woorden met de Dietsche taal den echt breekt » (en haar den nek breekt!) — Waarom die aanhalingteekens? Is dit ergens aan een « taalparticularistisch » programma ontleend? — Neen, goedige lezer, dat zijn de eigene bewoordingen van Ferguut! Of het klaar en duidelijk is?!

Waarom elkander niet beter en inniger leeren kennen? Waarom, nog altijd aan, naar ijdele benamingen oordeelen en veroordeelen? Z. E. H. Daems zoowel als Ferguut, zoowel als die verwenschte taalparticularisten, moet overtuigd zijn « dat onze boekentaal te arm is ». Allen zijn het dus eens om die taal te willen verrijken : waarom dan, schimpend en schendend, als een stouten jongen, het liefderijke kind wegschoppen, dat aan moeder zijnen schoot vol frissche bloemen en geurige kruiden brengt, maar het ongeluk had er eenige eerden kluitjes meê in te rapen? Aanveerd liever dankbaar en prijzend die frissche bloemen, die geurige

kruiden; en laat, zonder dat de brave kroesbol het zelfs bemerke, de eerden kluitjes stillekens vallen in 't stof, waaruit ze ontstonden. Of, beter nog, vergaart en bewaart die eerden kluitjes ook : wie weet? ze zullen u misschien te pas komen om uwen bloemtuil in den pot aan te eerden, en nog wat langer frisch te houden! O hoe geren zou ik hier het woord dat de H. Schrift van de « Wijsheid » spreekt, op de tale toepassen, en zeggen : « Ne particula boni doni te praetereat » : « Zwicht dat u een zierken van den gouden schat der tale ontglippe! »

Wierd er zóó algemeen te werke gegaan, dan en moest Ferguut niet meer klagen « dat het hem bij de eerste bewerking zijner Makamen, twintig jaar geleden, niet mogelijk was onze dialecten te overschouwen ». Want, zooals hij hier in eene nota aanteekent « de voortreffelijke werken van Schuermans, De Bo, Tuerlinckx, Guido Gezelle, Winkler, Leopold enz. bestonden nog niet. » Noch en zou hij mistroostig moeten aanstippen : « het Arabisch munt uit door rijkdom, ontstaan uit de opneming in de schrifttaal van eene menigte dialectwoorden; of liever de Arabische schrifttaal is de samenvatting der verschillende Arabische dialecten ». En verder, dat, bij zijne vertaling, « de Vlaming (Ferguut) zich niet verre dorst wagen, en geloofde nog zijne weinige vrijheden te moeten verschoonen door beroepen op het gezag van anderen; wanneer hij geene hem voldoende verdediging kon vinden, liet hij de uitdrukking varen, hoe gelukkig zij hem toescheen, en getroostte zich lange opzoekingen om het ontbrekende op eene andere wijze eenigzins te vergoeden ».

Ge ziet het, de schrandere taalkenner bemerkt genoeg de goudstofkens, die in de heldere diepte blinken van onzen woordenvloed, zooals hij uit het herte der vlaamschsprekende gemeente opborrelt en voortrolt door en door ons Vlaamsche gouwen. Hij treurt en toornt er om, dat ze daar moeten verloren blijven liggen : hoe geren zou hij ze visschen! Spijtig genoeg,

dat hij het zoo spaarzaam heeft gedaan en de « schoolvossen » al te veel in de oogen heeft gekeken.

Stouter is hij te werke gegaan met die woorden en wendingen, die — wie weet waarom? — als verouderd worden gedoemd. Flink weg heeft hij overal uitgewerkt wat hij in de Makame-voorrede zoo schilderachtig voorstelt : « Was er een woord van ouderdom beroest, — ik heb het gepoetst; — een wapenschild, door den tijd half verwoest, — ik heb het hertoetst. — Ik heb grootmoeders kanten — en diamanten — voorgebrocht, — waar het mij noodig docht; — in grootvaders wijnkelder getast — en den lezer vergast, — waar het mij scheen gepast, — denkende : « het oude is maar te versmaden — waar het kan schaden, — en een goed gerief — is altijd nieuw ».

Het moge sommige lezers aardig voorkomen, dat ik me zoolang door den zijdelingschen aanval van Kanunnik Daems liet ophouden. Niemand en zal het verwonderen, die weet hoe hoog (en dat wel te recht) het gezag van Ferguut in zake van tale staat aangeschreven.. Neen, waarlijk, 't en was niet te lijden, dat men zulk eenen machthebber mocht verdenken tegen de wettige rechten der « volkstaal » te kampen. Integendeel hielden wij er aan vooral te wijzen op de verdienstelijkheid der tale, waarin de Makamen gedicht zijn; op de bronnen, waar Ferguut die tale ging putten. Mochten onze lezers, in groot getal, bij dezen Meester schole gaan; bij hem leeren eerbied hebben voor de levende, gesprokene taal, en voor den erfschat ons door de ouderen achtergelaten.

Rijkdom der taal en is het eenige niet, waarvan de Makamen ons degelijke proeven leveren; de geschiktheid onzer Dietsche spraak om, door klank en beweging, tot de lichtste en fijnste tinten van al wat de ziele kan raken, aan de verbeeldingskracht levendig voor te stellen, — die is hier op de schitterendste manier bewezen. Onder dat opzicht is het werk hoogst merkweerdig : overal verraadt het de keurigheid van den

nauwgezetten en smaakvollen kenner, die, meer als iemand, op vatbare wijze openbaarde, wat in onze taal met rijm en rythmus uit te werken is.

Men gelieve 't wel in acht te nemen : 'k en spreek hier niet van bloote klanknabootsing; daartoe heeft het Vlaamsch haast te veel gemak. Menige onzer dichters blijft er hem aan vergapen, en — dank aan de nooit ontbrekende zucht tot meerder gemak — verder en zoekt hij niet. Daardoor nochtans en blijkt maar enkel de natuurlijke taalkracht, waar het kind van getuigt, als het moeder vertelt van den leelijken stouten « boe-boe » die hem achterna blafte.

Hooger en verder streeft de kunst. Niet alleen en niet vooral het stoffelijke, maar het onstoffelijke van gedacht en gevoel moet ze in stoffelijke vormen kunnen belichamen en vestigen. Eene moeilijke, lastige taak; maar die nochtans vervuld moet worden door al wie dichter wil heeten en zijn. Daartoe en is men niet genoegzaam uitgerust met den dieper dringenden blik, met het gemakkelijker ontroerde en heviger trillende herte van den « Ziener »! Daartoe behoeft men ook de bedrevenheid, de handigheid van den flinken ambachtsman! Ja, in den dichter moet er met den « Ziener » ook een ambachtsman zitten; die, zooals alle ambachtslieden zijnen stiel geleerd heeft, met meer bedrevenen na te kijken en de volledige overlevering van het ambacht aan te leeren. Wie tot volle meesterschap over den stoffelijken vorm der Vlaamsche poëzij wil geraken, bestudeere Ferguut's Makamen : dáár levert de Meester, in prachtige voorbeelden, al het deugdelijke en smaakvolle dat in de beschouwingen zijner bekroonde « Verhandeling » uiteengezet staat.

Maar « wie voor Poëet wil gaan, moet van een rijmer wel Poëet, maar van Poëet geen rijmer worden » zegt Vondel; « anders gaat men van de hoogste in de laagste schole en op de A-B-bank zitten ». Met deze wijze waarschuwing van den Prins der Vlaamsche puikdichters, kom ik aan de keerzijde mijner beoordeeling.

Zekerlijk, de vorm is een schoon ding; maar, vooral den dag van heden, ware het gevaarlijk er de weerde van te overschatten : het ware meêdoen met de materialistische streving.

Hiermede bedoelen we de verscheidene en verschillige richtingen, waar onkristelijke handen alle de schoone kunsten henen dwingen. Alle die richtingen, hoe wijd ze van elkander schijnen uitéén te loopen, gaan alle van hetzelfde punt uit, en wenden alle in denzelfden afgrond te zamen. Wie het stoffelijke overschat, zoowel als hij die het onstoffelijke vlakaf loochent, of die een en ander binnen afgezonderde perken wil houden, doet de natuur geweld aan, schendt en scheurt het werk van God, tot schade van den mensch : óf hij verlaagt en vermindert onze weerdigheid, óf hij ontrukt ze ons teenemaal om ons tot dier te herscheppen.

Op de letterkunde in 't bijzonder toegepast, brengt ons die strekking tot de kinderachtige *tours de force*, door de geschiedenis opgegeven als eenig verstandelijk voortbrengsel in tijden van verval; óf, tot de ontuchtige schandschriften van eenen Petronius; óf, tot beide te gelijk. Ziet eens waar, in 't hedendaagsch Frankrijk, de materialistische dichters vooral op uitkomen. De dampen, die uit den poel van Sodoma en Gomorrha rezen, en mogen niet meer vergeleken worden bij de pestwalmen, die van uit Parijs over de wereld waaien, en al wat in kristene zon te bloeien staat, gaan doen welken en sterven.

Nu, alle overschatting van den vorm, hoe licht zij ook weze, is een stap op de verleidelijke wegen van het materialismus. Ieder werk, waar de uiterlijke vorm verreweg meest indruk maakt, stoort het noodige evenwicht in de zielskrachten van den lezer, en dwingt zijne hoogere en geestelijke vermogens naar omlaag te hellen en naar het stoffelijke. De vorm en werkt niet meer als *middel*, en, om zoo te zeggen, onbemerkt; hij springt vooruit, hij trekt als *doel* alles tot hem,

tegen recht en rede, tegen de natuur in. Ik wil wel dat dit rolverwisselen niet altijd plichtig en schuldig mag heeten, omdat het soms niet met voorbedacht inzicht, maar bij misgreep en te goeder trouw gebeurt : toch werkt het altijd, onvermijdelijk, op nadeelige wijze; en de verschalkte lezer zal het boeten.

Waren het bedenkingen van dien aard, die Ferguut weêrhielden van nog andere Oostersche Makamen over te dichten? Ik weet het niet; voor mij althans is dat eene gewichtige reden om te meenen, dat inderdaad « dergelijke monsters van Oostersche poëzij gevaarlijk zouden worden voor den goeden smaak en de toekomst onzer letterkunde ». In die grillige gewrochten staan gedacht en gevoel zoo weinig verheven en veredeld, zoo krachteloos daarbij, dat ze tot het beste van den mensch, tot de ziele niet en kunnen dringen, of — dringen ze tot daar — de ziele niet en voeden. Oor en oog zitten alleen ten disch; heerlijk is het gastmaal, maar de ziele blijft hongerig, ze kwijnt en voelt hoe langer hoe meer heur krachten verminderen, daar de eischen der zinnen aan 't groeien slaan. Deze immers — gelijk alle knechten, die 's meesters post bemachtigden, — heerschen als dwingelanden.

Eens dat het evenwicht tusschen onze vermogens door die storende werking gebroken hangt, zal de linkere schaal nog dalen, altijd lager en lager. Wie Oostersche poëzij in hare oorspronkelijke weelderigheid lazen, weten ervan te spreken.

Men kan, wel is waar, zijnen Arabischen klepper eenen zijweg doen inslaan, in plaatse van dwars door zekere plassen en poelen te steken, met gevaar er zijnen mantel deerlijk te bespatten ; en dat heeft op loflijke wijze Ferguut gedaan. Zelfs de kiemste kieschheid en moet bij 't lezen der Vlaamsche Makamen voor schram noch schrabbe vreezen van zedelooze trekken of zinspelingen. Maar een *Rückert*, een *Bodenstedt* vooral, komt er wat meer Oostersch voor, ongelukkiglijk! Daar hebt ge niet alleen den Oosterschen

vorm, maar ook den Oosterschen geest, met zijn droomende verlangen naar het wegzinken in den grooten Al, met zijne fatalistische levensbeschouwing, en zijne gloeiende, verzengende zinnelijkheid. Om welke gezonde, betrouwbare reden zouden we mogen hopen dat bewerking van Oostersche modellen geen Rückerts noch Bodenstedts bij ons zal kweeken? Daar blijf ik naar wachten, tot dat men zal bewezen hebben dat het water natuurlijk stroomop vloeit. Intusschentijd herhalen wij in name van het gezond verstand — dat door de kristene zedeleer niet veranderd, maar volmaakt wordt — : 't en is niet genoeg, met Ferguut, zedeloosheid en wangeloof te vermijden : ook dien eersten nadeeligen invloed van den overschatten vorm op onze vermogens moeten wij wegweren. De vorm moet *middel* blijven; nooit of nooit *doel* worden; nooit of nooit de evenredigheid missen met de stoffe, waarvoor hij bestemd is, met het doel, waarvoor het gewrocht moet dienen. Naar onze bescheidene meening en is dat zoo niet bij Ferguut, zelfs niet in de Makame-voorrede, waar nochtans de geestdriftige zucht tot heropbeuring onzer Dietsche dichtkunst degelijker weerde geeft aan gedachten en gevoelens.

En nu kunnen wij ons oordeel over de Makamen gemakkelijk samenvatten. Als proeve van den rijkdom en de plooibaarheid onzer tale blijven ze een meesterwerk, dat volmondig moet geprezen worden.

Als « monster van Oostersche poëzie » boezemen ze weinig belang in : 't is immers eene vertaling van eene vertaling. Al mocht nu ook de Duitscher Rückert, met wien Ferguut den strijd aanging, in 't Araabsch uiterst wel beslagen staan, bij dien eersten omrit zal toch wel 't een en 't ander onder den driftigen hoefslag weggestoven zijn. « Meine Arbeit » zegt Rückert, « gibt sich für keine Uebersetzung, sondern für eine Nachbildung ». — « Die verklaring » voegt Ferguut erbij, « liet eenige vrijheid van welke ruimschoots gebruik is gemaakt ». Men zal dus wijs handelen, meenen we, met enkel op voorwaarde van nader onderzoek de bewering des vertalers aan te

nemen « dat de Makamen hier niets van hunnen eigenaardigen vorm verloren ».

Als poging om van de Oostersche Makame bij ons een nieuw letterkundig « *genre* » te maken, schijnt ons even het werk van Ferguut volmondig af te keuren. Geen Oostersche hesp bij ons deugdelijk Vlaamsch brood! Geen Oostersche olifanten om onzen Vlaamschen zangberg op te klimmen! Geen Oostersche kasjmirsjaal over de vleugelen van den Schutsengel onzer Vlaamsche poëzie!

Wij danken den Meester van herte om het schitterend bewijs, dat hij leverde, van de schoonheid en weerde onzer lieve moedertaal; al zijn wij tevens verheugd dat hij geene nieuwe gesteenten ging zoeken langs den lastigen en gevaarlijken weg, van waar hij eens zoo triomfantelijk mocht wederkeeren.

En hadden wij noch zijne « Zonnestralen », noch zijne prachtige bekroonde cantate « De Morgen », de Ghazelen alleen dóór de Makamen henengezaaid, en de tien afzonderlijke waarmede deze tweede uitgave sluit, en vooral de twee schoonste op bl. XXXIX en XL aangehaald, zouden op eene ontegensprekelijke wijze Ferguut als een lyrischen puikdichter doen uitroepen. Och! waarom en geeft hij ons geene echt Vlaamsche spijze, op zijn Vlaamsch gereed gemaakt? Want, op vele van de anders zoo kunstige Ghazelen, moeten wij in 't loven ook afdingen, uit hoofde der grondstelsels die wij op de Makame hebben toegepast!

Meester! we smeeken er om met eerbied en liefde : en werk niet mede aan de verwezenlijking van Goethe's hersenschimmig en doembaar droombeeld, de zoogenaamde wereldliteratuur! Laat het Oostersche aan den Oosterling! En doe van het snarenspel, waar uwe kunstige handen de heimelijkst verholene en verrukkendste tonen weten op te vinden, de gezonde gevoelens klinken van uw kristen Vlaamsch herte!

EUG. DE LEPELEER.

St-Niklaas, Januari, 1888.

OSSIAAN EN ZIJNE GEDICHTEN.

(*Vervolg van bl.* 55.)

VI.

NA dit kort overzicht, willen wij nog eenige beschouwingen maken over Ossiaans talent van beschrijving, over zijne verbeeldingskracht, en zijn dichterlijk gevoel.

« Een oorspronkelijk vernuft, zegt Blair, gaat altijd met een groot talent van beschrijving gepaard. Een schrijver van tweeden rang blijft hier in het alledaagsche : hij ziet niets nieuws, niets bijzonders in het voorwerp dat hij meent te beschrijven. Zijne denkbeelden zijn onbepaald, zijne uitdrukkingen zwak en men ziet het voorgesteld voorwerp als door eenen nevel. Maar een waar dichter toovert ons de zaak voor den geest; hij geeft haar bepaalde vormen, kleur, leven en wezenlijkheid; hij stelt ze zoodanig in 't licht dat een schilder ze zou kunnen afmalen. »

Dat Ossiaan dit talent in een hoogen graad bezit, blijkt duidelijk uit den diepen indruk dien zijne beschrijvingen in onze verbeelding achterlaten. De lezer is dermate getroffen, dat hij zich te midden der helden waant, met hen meent te handelen en te verkeeren. Menigvuldige voorbeelden zou men hier kunnen aanhalen, zooals het tooneel waarmede het heldendicht *Temora* begint, de beschrijving van den jeugdigen Cormal in 't zelfde boek, en dan de puinen van Balclutha in *Carthon*.

« *Ik heb de wallen gezien van Balclutha, maar zij waren verdelgd. De vlam had door de zalen geloeid en de stem des volks wordt er niet meer vernomen. De stroom van Clutha is door den val der muren uit zijn bed verdreven. Daar zwiepte de distel haar eenzaam hoofd en suisde het mos in den wind. De vos keek uit door de vensters terwijl het spichtige gras zijnen kop omgolfde. Verdelgd is de woning van Moïna : doodsche stilte rust op het huis harer vaderen.* » (1)

Niets is natuurlijker en levendiger dan de wijze waarop Carthon beschrijft welke gevoelens de brand zijner stad in hem als kind verwekte : « *Heb ik niet het verwoeste Balclutha gezien? en zal ik nu feesten met Comhal's zoon? Comhal! die het vuur smeet midden in de hal mijns vaders! Ik was jong en begreep de oorzaak niet waarom de maagden weenden. De rookkolommen behaagden mijn oog als zij opstegen boven mijne wallen. Ik zag dikwijls om met blijdschap, terwijl mijne vrienden langs de heuvelen vloden. Maar als de jaren mijner jeugd aankwamen bemerkte ik het gras op de omgestorte muren. Mijn gezucht welde op met den morgen en mijne tranen vloten nêer met den nacht. Zal ik niet strijden, sprak ik in mijn gemoed, tegen de zonen mijner vijanden? — Ja, ik zal strijden, O bard! ik voel de kracht mijner ziel.* »

---

(1) Onze groote Bilderdijk heeft deze beschrijving vertolkt als volgt :

Ik zag Balklijdes vest, maar gants in puin gevallen.
Het vuur had ze afgeweid met slot en koningshallen.
Geen menschenadem meer wordt in heur kring gehoord :
De loop van Kluathsstroom was door haar val verstoord :
De distel stond er slechts haar eenzaam hoofd te zwiepen,
De grashalm op het veld het windje toe te piepen :
De vos stak 't rosse hoofd door de ijzeren vensters heen,
Langs 't uitgegroeide ruig van d'ingestorten steen.
Reuthamir's woning viel, zijn erfdeel is verlaten,
De stilte van de dood bewoont Balklijdes straten.

Men werpt op dat Ossiaan onvolmaakt is in de beschrijvingen der gevechten, en ze minder dan Homerus heeft weten af te wisselen door bijkomende omstandigheden. Inderdaad, men kan niet genoeg de vindingskracht van Homerus bewonderen, noch te veel zijn talent van beschrijving prijzen. Doch, Ossiaans vernuft is van een andere natuur, en voert hem immer tot grootsche voorwerpen. Op den dood zijner voornaamste helden zal hij stil blijven, maar zelden rusten op dien der gewone krijgers. Hetgeen echter niet belet dat men meermaals allerschoonste incidenten aantreft. Zoo, bijv., hoort men het bloed van eenen krijgsman, in den duisteren nacht geveld, kissen op den half uitgedoofden eik. Een ander krijgsman, om den vijand te ontkomen, klautert in eenen boom : de speer doorboort zijn rug, « *schreeuwend*, *stuiptrekkend valt hij*, *terwijl mos en verdorde takken hem volgen en de blauwe wapens van Gaul bestrooien* ».

Ossiaan is beknopt in zijne beschrijvingen die daardoor des te schooner en krachtiger worden. Immers, te véel opgehoopte bijzonderheden verslappen het verhaal en overladen het geheugen. « Obstat, zegt Quintilianus, quidquid non adjuvat. » De aandacht, op een enkel punt gevestigd, wordt heviger getroffen. Voor Ossiaan, zijn soms eenige woorden genoeg om ons een gansch beeld voor oogen te stellen. Wat voegt er meer aan een ruwen, stuurschen veteraan, dan « *zijn schild droeg de kerven van den strijd*, *zijn woeste blik misprijst het gevaar* » ? — Oscar bevindt zich alleen, van een aantal vijanden omringd, hij « *stond in zijne plaats aanwassend en opborrelend gelijk de stroom in eene enge vallei.* » Weinige woorden maar voldoende om ons den held te toonen die al zijne krachten inspant, al zijne onversaagdheid ter hulp roept om onverschrokken en fier den vijand af te slaan.

Deze beknoptheid is allerbest geschikt voor de voorwerpen die Ossiaan beschrijft. Blijde en lachende tooneelen mogen worden uitgebreid, dewijl hun doel

is den geest te verkwikken en te verlustigen; — grootsche en verhevene beelden, integendeel, moeten in eens treffen of zij missen hun uitwerksel. Men zou zich nochtans bedriegen indien men Ossiaan geheel en al ontbloot achtte van liefelijke tafereelen. Verre van daar. Liefde en vriendschap zijn bij hem met de fraaiste en teederste kleuren afgeteekend.

De verdiensten, welke wij aan Ossiaan toekennen, zijn nog verhoogd door de eenvoudigheid van zijnen schrijftrant. Gezochte uitdrukkingen en spitsvinnigheden moet men van hem niet verwachten, want nooit, noch in stijl noch in gedachten, ontwaart men in hem de zucht om te schitteren. Ossiaan spreekt uit de volheid des harten en voert ook deszelfs ongekunstelde taal.

VII.

De vergelijkingen zijn de voornaamste versiersels der beschrijvende poëzij en verdienen dus nog bijzonderlijk onze aandacht.

Eene dichterlijke vergelijking, volgens Blair, veronderstelt altoos twee voorwerpen welke nevens elkander geplaatst worden ofwel omdat wezenlijk eene betrekking van gelijkheid er tusschen bestaat, ofwel omdat de verbeelding eene dusdanige betrekking meent te ontdekken. Dit laatste behaagt nog het meest, aangezien onze geneigdheid om in alle voorwerpen punten van overeenkomst te bespeuren. De volgende vergelijking, een der schoonte die men aantreft, behoort tot de laatste soort. « *Wilt gij niet luisteren, zoon der rots, naar den zang van Ossiaan? Mijne ziel is vol van de vroegere tijden, de vreugd mijner jongelings jaren komt weder. Aldus verschijnt de zon in het westen nadat haar glans achter eenen storm verscholen was. De groene heuvelen verheffen het natbedropen hoofd. De blauwe stroomen vlieden lachend door het dal. De oude held treedt te voorschijn op zijnen stok en zijn grijs haar glinstert in de straal.* »

De voornaamste regels der dichterlijke vergelijkingen zijn : dat zij gepast worden ingevoerd, en alleenlijk dan als de lezer er toe is voorbereid; dat zij noch te ver noch te dichtbij gezocht worden; en eindelijk, dat zij strekken om het onderwerp op te sieren, te verhoogen of klaarder voor te stellen. Daarenboven moet een dichter de stof zijner vergelijkingen in zijn eigen land zoeken en niet elders. Immers, elk land bezit eene eigene natuur en deze is het best door den schrijver, zoowel als door den lezer, gekend. Ossiaan blijft hieraan in geenen deele te kort. Hij beschrijft wat hij zag : de nevelen, de wolken, de stormen, den plantengroei en de dieren der noorder landstreken.

Ossiaan vloeit over van vergelijkingen. In zijne werken vindt men er meer dan in de *Ilias* en de *Odyssea* van Homerus te zamen. Zijn zij bij den eenen zoowel als bij den anderen dichter overtollig, Ossiaan toch heeft dit voordeel dat zijne vergelijkingen minder het verhaal onderbreken. Zij zijn kort, schitteren als vluchtige vuurvonken, en trekken den geest minder af van het hoofdonderwerp. Homerus ontleent zijne vergelijkingen aan een grooter getal voorwerpen; de kring zijner gedachten is breeder. Doch dit is te wijten aan het verschil der toestanden waarin beide dichters verkeerden. Ossiaan ging niet verder dan zijne barre en woeste landstreek en daar bestonden noch leeuwen noch tijgers noch zelfs sporen van landbouw. Ten zijnen voordeele pleit wederom dat hij altijd zijne vergelijkingen ontleent aan waardige voorwerpen, hetgeen bij Homerus niet steeds het geval is.

Wat men vooral tegen Ossiaans verbeeldingskracht opwerpt, is de eenvormigheid en de menigvuldige herhaling derzelfde vergelijkingen. Zulks kan men echter eenigzins verontschuldigen door de bemerking dat het bijna niet anders mogelijk was in een werk zoo dicht met gelijkenissen bezaaid, terwijl eensdeels de naakte natuur geen rijker stof aanbood en anderendeels de dichter slechts zong naar de oogenblikkelijke inge-

ving zijns harten. In Homerus zelven, hoe dikwijls komen zijne leeuwen en zijne kudden niet terug?

Men zou zich overigens zeer misgrijpen, indien men de vergelijkingen dezelfden geloofde omdat dezelfde voorwerpen, als de donder of de nevel, er in voorkomen. Dikwerf verschillen zij geheel en al, en Ossiaan heeft waarlijk eene groote kunst aan den dag gelegd doordien hij eene zoo naakte natuur tot zoo tallooze vergelijkingen heeft weten te benuttigen. Tusschen de vele voorbeelden die Blair aanhaalt, kiezen wij enkel dat van den mist waardoor de lucht in Schotland gewoonlijk verduisterd wordt.

Somtijds, wat nauwelijks geloofbaar is, dient hij om schoone voorwerpen op te luisteren. Het haar van Morna « *is gelijk de nevel van Cromla, wanneer hij op de rots kronkelt en de westerstraal tegen schittert.* » — « *De zang komt met zijne melodie om het oor te streelen en te behagen. Hij is gelijk een zachte mist die, van het meer opstijgend, zich over het dal uitspreidt. De groene bloemen zijn met dauw gevuld. De zon keert weder in hare kracht, en de mist is weg.* »

Doch meestal verbeeldt hij onaangename of schroomelijke voorwerpen. « *De ziel van Nathos was droef gelijk de zon in een neveligen dag als haar gelaat waterachtig schijnt en duister.* » — « *De treurigheid des ouderdoms komt gelijk de mist der wildernis.* » — De schielijk vervlogen roem « *is een nevel die wegvliedt voor den suizenden wind.* » — « *Ik bemin eenen vijand gelijk Cathmor*, zegt Fingal. *Zijne ziel is groot, zijn arm sterk en roemvol zijn strijdersleven. Maar de kleinmoedige gelijkt eenen damp die boven de moerassen hangt. Nooit rijst hij op de groene heuvelen, uit vreeze dat hij daar de winden zou ontmoeten. Zijne woonplaats is in de spelonken en van daar zendt hij den schicht des doods.* Deze vergelijking is hoogst voleindigd, doch nog treffender is die uit het vierde boek van *Temora*. Twee legerhoofden twisten; Cathmor treedt tusschen beide, bestraft hen en gebiedt

hun te zwijgen. « *Zij zonken weg van den koning op elke zijde, gelijk twee kolommen morgenmist als de zon tusschen beide oprijst boven de glansende rotzen. Zwart tuimelen zij af langs de helling, elk naar zijn rietrijken poel.* » Dezelfde verscheidenheid kan men toonen in de vergelijkingen aan de maan, den donder enz. ontleend.

VIII.

Plaatsen wij thans Homerus en Ossiaan naast elkander, om hen des te beter te hoogschatten en hunne betrekkelijke waarde te doen uitkomen.

De schok van twee samentreffende legers geeft bij alle dichters aanleiding tot grootsche vergelijkingen. Hooren wij vooreerst Homerus. « *Als nu de strijdende legers op het slagveld samentroffen, vermengden zich van weerzijde de schilden, de zwaarden en de kracht der geharnaste krijgers. De gebulte beukelaars botsten tegen elkander en een algemeen gejoel steeg op. Daar smolten de zegekreten ineen met het gehuil der stervenden. De grond was met bloed overstroomd. Gelijk de wintervloeden van de bergen stroomend hunne geweldige golven in een eng dal nederstorten; — zij springen voort uit duizend bronnen en loopen te zamen in de uitgeholde groef; de herder hoort op den berg het verre gebrom : zoo was het ontzagwekkend geschreeuw van de op elkander hortende strijdmachten.* » (1)

In eene andere plaats stapelt de dichter, gelijk Ossiaan, vergelijking op vergelijking : « *Met een machtigen schreeuw storten de heiren opeen. Niet zoo luid bruist de golf des Oceaans door de volle kracht van het onstuimige Noord tegen het strand gedreven; niet zoo luid is het geloei der vlammen als zij woedend opslaan om het woud te verslinden; niet zoo luid*

(1) Ilias IV. 46.

vaart de wind door de trotsche eiken onder het grimmig gieren van den storm : als het geschreeuw was der Grieken en Trojanen wanneer zij schrikkelijk bulderend elkander tegen streefden. » (1)

Daarnevens stellen wij de volgende vergelijkingen van Ossiaan, aan den lezer overlatend te oordeelen :

« *Gelijk de zwarte stormen des najaars van twee weergalmende heuvelen losschieten, zoo botsten de helden op elkander; gelijk twee stroomen van hooge rotsen nedergolvend zich ontmoeten, vermengen en de vlakte overbruisen : zoo luid, woest en zwart werden Lochlin en Inisfail handgemeen in den strijd. Legerhoofd met legerhoofd wisselden hunne slagen, en man met man. Het rammelend staal klinkt op. staal, helmen worden gekloven, bloed ontspringt en vliet rookend rondom* » —

« *Gelijk duizend golven eene rots tegenrollen, zoo stormde Swaran's leger aan; gelijk eene rots duizend golven terugbotst zoo viel Inisfail op Swaran. De dood verheft al hare stemmen rondom die wegsmelten in 't gerammel der schilden. Het plein weergalmt van vleugel tot vleugel, gelijk honderd hamers die beurtelings nederbeuken op den gloeienden zoon van 't fornuis.* » — Men ziet dat de beelden, bij Homerus en Ossiaan, nog al op elkander trekken, — doch het volgende is zonder weerga : « *Het rumoer der menigte gonste over de heuvelen; het geleek aan den nachtelijken donder wanneer de wolken boven Cona losbarsten en een duizend geesten op eens hun gehuil met de holle winden paren.* »

Homerus vergelijkt Achilles aan een gestarnte : « *De grijze Priam zag hem door de velden streven glansend gelijk het hondgestarnte. Vonkelend schitteren de stralen te midden der hemellichten in het donkere uur van den nacht. Het gestarnte rijst in vollen glans,*

(1) Ilias XIV. 393

maar die glans is een noodlottig teeken en brengt ondragelijke hitte den rampzaligen stervelingen. » (1) — Fingal's eerste optreding wordt ons op gelijke wijze verbeeld. « *Fingal, hoogstaltig in zijn schip, stak de vonkelende speer voor zich uit. Schrikbarend was de glans van het staal : hij was gelijk het groene verschijnsel des doods op de heide van Malmor neêrgezeten, wanneer de reiziger alleen is en de maan in den hemel verdonkert.* » — Is de verschijning van Homerus' held prachtiger, die van Fingal is schromelijker.

Een ontwortelde boom wordt gemeenlijk toegepast op een neergevelden krijger. Zoo zegt Homerus bij den dood van Euphorbus : « *Aldus kweekt iemand een iongen en groenen olijfboom zorgvuldig op in het eenzame veld waar de waterbronnen hem omsproeien : hij is schoon en bloeiend. De adem der winden bestrooit hem met wit gebloemte. Doch eensklaps stijgt de storm op met groot gebulder, rukt den olijfboom uit den grond en spreidt hem neer ter aarde?* » (2) — Hoe sierlijk dit ook zij, Ossiaan blijft niet ten achter in zijne vergelijking na den dood der drie zonen van Usnoth : « *Zij vielen gelijk drie jeugdige eiken die alleen op den heuvel stonden. De reiziger zag de liefelijke boomen en bewonderde hoe zij zoo eenzaam groeiden. De storm der wildernis kwam des nachts en vlijdde hunne groene toppen neêr. Den naasten dag keerde de vreemdeling, maar de boomen waren verdord en de hei was naakt.* »

Ossiaan, zoowel als Homerus, om zijne helden te verheffen, vergelijkt hen aan bovennatuurlijke wezens. « *Fingal streefde in zijne kracht, schrikbarend gelijk de geest van Trenmor wanneer hij in eenen dwarlwind naar Morven komt om de zonen van zijnen trots*

(1) Ilias XXII, 26.
(2) Ilias XVII, 53.

te aanschouwen. De eiken loeien op hunne bergen en de rotzen ploffen neer. Zwart ziet men bij den nachtelijken bliksem zijne gestalte breed stappend van heuvel tot heuvel. »

« *Cuthullijn vloog vooruit in 't gerammel zijner wapens, gelijk de ontzaggelijke geest van Loda als hij komt in het rumoer van duizend stormen en de strijdende legers voor zijne oogen uiteen drijft. Hij zit op eene wolk boven Lochlin's zeëen : zijne machtige hand rust op zijn zwaard, zijne vlammende lokken vlotten op den wind. Zoo verschrikkelijk was Cuthullijn in den dag van zijnen roem.* »

Benevens de vergelijkingen is Ossiaan's poëzij met de schoonste beeldspraken versierd, metaphoren en verpersoonlijkingen komen aanhoudend vóór. Alhoewel aan eene toomlooze verbeelding overgegeven, heeft hij toch doorgaans aanstootelijke overdrijvingen weten te vermijden. De toespraken zijn menigvuldig en van eene ware dichterlijke schoonheid. « *Maar de winden misleiden u, o Darthula! en ontzeggen het boschrijk Etha aan uwe zeilen. Dit zijn uwe bergen niet, o Nathos! noch is dit het geklater uwer stijgerende baren. Integendeel, de hallen van Cairbar zijn nabij en de torens van uwen vijand verheffen hunne spitsen. Waar waart gij, zuiderwinden! wanneer de kinderen mijner liefde dus bedrogen werden? Ach, gij speeldet in de vlakten en vervolgdet 's distels baard. O! Haddet gij in de zeilen geblazen van Nathos tot dat Etha's heuvelen voor hem opdaagden! tot dat zij opdaagden in hunne nevelen en hun komenden meester begroetten!* »

Blair vindt eenige overeenkomst tusschen de vergelijkingen van Ossiaan en die welke door de gewijde schrijvers gebruikt worden. De natuur van het Heilig Land, wel is waar, verschilt geheel en al van die van Schotland, doch de vergelijkingen zijn in 't algemeen kort en treffend gelijk bij Ossiaan. « *De volkeren zullen aanbruisen gelijk het gebruis van overstroomende wateren. Maar God zal hen terugdrijven en verre doen vlieden.*

Zij zullen wegstuiven gelijk het stof der bergen voor den wind, en gelijk de wervelwind voor het tempeest. » (1)

IX.

Dit zij genoeg over beschrijving en verbeelding; er blijft ons nog slechts over eenige bemerkingen te maken betreffende het dichterlijk gevoel.

« Geene gevoelens, zegt Blair, zijn schoon indien zij niet *eigen* zijn, dat is : overeenkomstig met het karakter en den toestand van die ze uitdrukken. Onder dit opzicht is Ossiaan zoo onberispelijk als de meeste schrijvers. Elk karakter is goed ontwikkeld. Alle personen, hoe verscheiden ook van ouderdom, inborst, rang en geslacht, spreken met eene gepastheid van gevoelens die men verwonderd is in een zoo ruwen tijd aan te treffen...

« Deze gepastheid der gevoelens is nochtans niet de eenige vereischte, want om eene hooge dichterlijke waarde te bereiken moeten zij daarenboven verheven zijn en teeder. »

Door verhevenheid verstaat men zulke gedachten die den geest tot eene buitengewone hoogte opvoeren en hem met verwondering en verbazing vervullen. Alleen een machtig vernuft, door de levendigste en warmste bevatting van een ontzagwekkend, grootsch of prachtig voorwerp ontvlamd, is in staat een dergelijk uitwerksel te bekomen.

Dat Ossiaan die hoedanigheid bezit, behoeft geen verdere bewijzen of voorbeelden. De strijd van Fingal met Loda's geest, de verschijningen der geesten, en meer andere hierboven vermelde plaatsen moeten, ons dunkens, aangenomen worden als voorbeelden van ware, dichterlijke verhevenheid, of wel wij verklaren ons, met Blair, teenemaal in dit punt onbevoegd en onwetend.

Ossiaan bezit overigens die eenvoudigheid en beknoptheid welke onfeilbaar den verheven schrijftrant ken-

(1) Isaïas XVII, 13

schetsen. Hij schept behagen in de grootschheid der gevoelens, maar bekommert zich weinig over de pracht der uitdrukkingen.

De verhevenheid, voor zooveel het de gevoelens geldt, bestaat voornamelijk in grootmoedige, heldhaftige, alleredelste aandoeningen. Al wat eene buitengewone zielskracht vergt, wat zich boven vermaken, genietingen en doodsgevaren verheft, behoort tot het zedelijk verhevene. Ossiaan munt er in uit. Geen dichter behoudt, door al zijne werken heen, eene dusdanige hoogheid van deugdzame en edele gevoelens. Fingal vooral is eene grootsche schepping, die het verstand opvoert tot het besef der menschelijke volmaaktheid. « Waar hij ook optreedt, zegt Blair, hij vertoont zich als held.... Den trotsche buigt hij neêr, den beleedigde beschermt hij, zijne vrienden verdedigt hij, zijne vijanden overwint hij meer door zijnen edelmoed dan door het geweld der wapens. » De overige krijgers zijn gedeeltelijk met denzelfden geest bezield. Zij zijn dapper zonder wreedheid, aangevuurd door eergevoel en niet door haat. Onder Fingal's krijgshelden vindt men geene lage driften, maar zucht naar roem, liefde voor recht en billijkheid, verkleefdheid en zelfsopoffering aan vrienden en vaderland.

Door verhevenheid in gedachten wordt bewondering opgewekt, en « de bewondering, zegt Blair, is slechts een koud gevoelen in vergelijking met het innig belang dat ons hart stelt in teedere en aandoenlijke tooneelen, waar wij, door de geheimzinnige aantrekkelijkheid van alles wat medelijden inboezemt, vreugde en genot vinden zelfs dan wanneer wij treuren. Ossiaan is vol van dergelijke tafereelen en zijne hooge verdienste is hier onbetwistbaar.... Men moge hem laken omdat hij ons te dikwijls tranen afperst, maar dat hij de macht heeft ze te doen vloeien, dat zal niemand, met de minste gevoeligheid bedeeld, in twijfel trekken. »

Ossiaan gevoelde diep en sterk, en een hart dat zelf doordrongen is, mist nooit een ander te treffen en te ontroeren. Menigvuldige voorbeelden liggen hier voor

handen. « *Waarom*, zucht de ongelukkige Oithuna, *waarom verdween ik niet in het geheim gelijk de bloem op de rots, die haar kleurig hoofd ongemerkt verheft en hare verdorde bladeren op de winden strooit! Waarom kwaamt gij, o Gaul! om mijn afscheidszucht te ontvangen? — O! ware ik in Druvanna gebleven, mijne jaren hadde ik in vreugde gesleten en de maagden hadden mijne voetstappen gezegend! — Maar ik val in mijne jeugd, zoon van Morni, en mijn vader zal blozen in zijne hal.* »

Treurt Oithuna gelijk eene vrouw, de smart van Cuthullijn is die eens helden : « *Ga*, zegt hij tot Carril, *geef aan Fingal het zwaard van Caithbat, want Cuthullijn is niet meer waardig de wapens zijner vaderen te voeren. Connal! spreek van geen heldendaden meer; mijn roem is vervlogen. Cromla's wind zal voortaan mijne zuchten ontvangen tot dat mijne voetstappen niet meer worden bespeurd. En gij, Bragela! Treur over den ondergang mijner faam, want overwonnen keer ik nooit tot u weder, gij zonnestraal van Dunscaïch!* »

In de samenkomst van Hector en Andromache draagt niets zoo zeer bij tot de teederheid des tooneels, als de tegenwoordigheid van het kind in de armen der voedster. Kan men daar het volgende niet bij vergelijken? « *En is Cuthullijn, de zoon van Semo gesneuveld? Treurig zijn de zalen van Tura, en rouw woont in Dunscaïch. Uwe gade is alleen gelaten in hare jeugd, de zoon uwer liefde is alleen! Hij zal tot Bragela komen en haar vragen : waarom weent gij? — Hij zal zijne oogen op de muren vestigen en het zwaard zijns vaders zien. Wiens zwaard is dat? zal hij zeggen, en de ziel zijner moeder is droef.* » — Fingal, die kort te voren het verlies van zijnen zoon Rijno moest betreuren, verheft de stem en zegt : « *Roept Fillan en Rijno... Maar Rijno is niet meer; mijn zoon rust op het bed des doods.* » Welke hartscheurende onderbreking!

De dikwijls herhaalde tegenstelling van Ossiaans tegenwoordigen met zijn vroegeren toestand, spreidt over

het gansche werk eene plechtige zwaarmoedigheid die op iedereen moet indruk maken. Ossiaan vergelijkt zich aan een ouden eik van Morven die « *eenzaam wegkwijnt in zijne plaats. De wind heeft hem zijne takken ontroofd en de tocht van het noorden doet hem beven.* » De grijze bard betreurt de schoone jaren zijner jeugd en verlangt slechts meer naar de rust van het graf.

Ziedaar hoofdzakelijk de beoordeeling van Blair over Ossiaans gedichten. Wij aarzelen niet ze, onder alle opzichten, bij te treden. Ossiaan is zekerlijk niet zonder onvolmaaktheden. De menigvuldige herhaling derzelfde gedachten verwekt eentoonigheid en vermoeit op den duur den geest; dat er in zijne werken geen spraak is van eigenlijken godsdienst is een allergrootst gebrek; — doch dit belet ons niet met Blair te besluiten, dat « Duizend bedillingen niets bewijzen tegen Ossiaans innerlijke verdienste. Heeft hij het vernuft, het vuur, de begeestering eens dichters? Uit hij de taal der natuur? Verheft hij door edele gevoelens? Boezemt hij belang in door zijne beschrijvingen, schildert hij voor het hart zoowel als voor de verbeelding? Doet hij zijne lezers ontvlammen, beven, weenen? — Welnu, dan bezit hij de hoofdhoedanigheden der echte poëzij. Een klein getal van dusdanige schoonheden overtreft gansche boekdeelen van onberispelijke middelmatigheden. »

Mgr RUTTEN,
Luik. *Groot Vicaris.*

DE SLAG VAN KORTRIJK

OF DER

GULDEN SPOREN.

(*Vervolg van bl.* 165.)

§ 6. Tweede stormloop der Franschen.

ROBRECHT van Artois, vol van toorn over den ongunstigen uitslag van dezen eersten stormloop, geeft bevel aan den adel uit Atrecht en omstreken van tegen den rechter vleugel der Vlamingen te rennen. Nu breken, onder het hoog bevel van Jacob van Châtillon, de linker vleugel en het middendeel der tweede strijdlinie op. De Normandiërs die achter staan, deze beweging ziende, rukken alsmede vooruit, in dwarsche richting over het slagveld, tegen den linker vleugel van het vijandelijk leger. De Brabanders en Henegouwers, hunnen strijdlust niet langer kunnende bedwingen, draaien links om de ruiters van Lodewijk van Clermont, die bewegingloos blijven staan, rennende vervolgens regelrecht in tegen het middenheir der Vlamingen. Men ziet, de Fransche legerbenden reden kruiselings over het slagveld, wat groote wanorde veroorzaakte Alle deze bewegingen geschiedden blijkbaar niet onder de hooge richting van den opperbevelhebber, maar veeleer onder den indruk van persoonlijken drift.

Ondertusschen deinsden de Lombaarden, zoo schutters als pijkeniers, onder de slagen der Bruggelingen,

voortdurend achteruit. De legerdrom van Jacob van Châtillon reed er door heen, betrappelende menigen pijkenier onder de hoeven hunner peerden, en hakkende, uit dolle drift of uit speelzucht, de koorden af van de boogschutters. Men kan denken welke wanorde, welk geschreeuw en getier er op deze plaats ontstond.

De schok der duizenden Fransche ruiters en voetknechten op onze slagorde was al wat men verschrikkelijks heeten mag. Het middenheir had nogmaals voornamelijk veel te lijden. Godfried van Brabant viel hier met zoo forsch geweld op Willem van Gulik aan dat deze laatste ten gronde werd gebonsd. Aldra echter verrijst de dappere Vlaming, maar bloedend en gekneusd; hij is dermate bedwelmd, dat men hem achter de slagorde moet leiden. De mannen uit Het Vrije, overvallen en verschrikt, deinzen. Willems schildknaap, dit ziende, schiet het harnas aan van zijnen meester, stormt daarmeê vooruit in 't heetste van den strijd en roept den vijand toe : « 't Is immers Willem van Gulik, die tegen u vecht ».

De verbijsterde Vlamingen door deze woorden aangemoedigd, hervatten den strijd met vernieuwden drift. Eustaas Sporkin van Veurne legt wonderen van dapperheid aan den dag. Graaf Gwijde zal hem dan ook later ridder slaan, stellende hem tevens aan als hoofdbaljuw over de stad en de kasselrij van Veurne.

Ondanks zooveel dapperheid moet ons middenheir voor den al te fellen aanval zwichten; maar Jan van Renesse, het gevaar opmerkende, schiet bij met zijne hulpbenden. Hierdoor wordt de woeste vaart en de forsche aandrang der vijandelijke ruiterscharen gestuit. Na eene bloedige worsteling, slaan de onzen op hunne beurt de Franschen af, drijvende ze terug tot diep in de weiden. Godfried van Brabant wordt hier uit den zadel gestooten en sterft ellendig in de gracht langs den weg van Gent.

Aan onzen linker vleugel woedt ondertusschen de strijd even fel en klimt de nood even hoog. Hier

druischen de graven van Eu en Aumale aan met de Normandiërs, dringende in wilde vaart vooruit. Standaarddrager Zegér Loucke wordt viermaal ten gronde geworpen; maar viermaal ook herrijst hij, zonder eenen duim breed achteruit te wijken, klemmende met koortsigen drift den staf van zijn vaandel tegen de borst. De Normandiërs echter, geholpen door het overschot der ruiters van Rodolf en Gwijde van Nesle, streven steeds voorwaarts, doende alles zwichten voor den forschen aandrang van hunne machtige strijdrossen en hunne dichte massa. Onze linker vleugel wankt dan ook en deinst; reeds zijn een aantal vijandelijke ridders over de Groeninghebeek gesprongen, drijvende hunne peerden in de verbrokene rangen der Oost-Vlamingen; behalve ongeveer 500 man rond Gwijde van Namen en de bloedverwanten van Jan Borluut, wijkt en begeeft het al.

Jan van Leus, ziende van uit het kasteel ons middenheir in groot gevaar, onzen linker vleugel verbroken en deinzende, doet eenen woesten uitval, ten einde de Vlamingen in den rug aan te tasten. Dit plan wordt echter teleurgesteld door de Ieperlingen, die zoo driest op de bezetting aanvallen, dat zij gedwongen wordt achter de wallen van het kasteel eene schuilplaats te zoeken. « Dies schoten « de Franschen » van quader « spijte twier in veel de versche huijzen van der stede, « zegghende dat zij bij dien middele wilden beginnen « haerlieden viere van blijtscepe en de triumphe te « makene, ghemerct dat zij dis victorie meer dan ver- « zekert waren, maer bijlode. twas te vrouch. » (1)

Gwijde van Namen echter verkeerde in den hachelijksten toestand. Zijn volk immers wierd achteruit geslagen tot onder de muren der abdij van Groeninghe. Velen vluchtten weg langs den rechter oever der Leie; enkelen, die beproefden over te zwemmen, verdronken; anderen namen de wijk in de richting der stad, maar de Ieperlingen dreven ze met geweld terug.

(1) Despars, II, bl. 91.

Men zegt dat Gwijde, geene hulp meer verhopende dan van God, op dezen hachelijken stond zijne oogen wendde naar de abdij van Groeninghe, alwaar een wonderlijk beeld werd bewaard van Onze-Lieve-Vrouw.

— Heilige Koningin des hemels, riep hij uit met luider stem, help ons in dezen nood!

Er daagde dan ook al spoedig hulp op. Jan van Renesse immers, die thans ons middenheir heeft hersteld, schiet toe naar den linker vleugel. De strijd wordt derhalve door de Vlamingen hervat met nieuwe woede, met nieuwe hoop. Wat al dapperheid, wat al kracht de Normandiërs ook aan den dag leggen, zij worden tot den aftocht gedwongen. Willem van Boinem geeft, aan het hoofd zijner tempelridders, het voorbeeld van den heldenmoed. Boudewijn van Popperode, met eenen vreeselijken goedendag gewapend, strijdt te midden der felste drangte. Jan van Renesse staat als verborgen tusschen de Franschen, die hem van alle kanten te vergeefs bestoken. De « onverwinnelijke » Jan Borluut vecht met de woeste kracht van zijn Gentsch leeuwenhart. Hendrik Louchin, Jan van Cuick, Philip van Axel, Robrecht van Leeuwergem, Arnold van Audenaarde, Zeger van Kortrijk, Diederik en Jan van Hondschote geven, benevens honderd andere edellieden, de onbetwistbaarste blijken van kracht en dapperheid.

Men zegt dat Gwijde, ziende op dit oogenblik eene zwartgevleugelde zeemeeuw boven de hoofden der Franschen omzweven, deze zijnen strijdmakkers aanwees, roepende uit met blij gemoed :

— Vrienden, de zege is aan ons. Voor geen duizend pond grooten zou ik willen dat gindsche ongeluksvogel boven onze hoofden hadde omgezweven.

Ter dege, de Franschen werden thans alom achteruit geslagen. Gwijde van Nesle, de graaf van Aumale, honderd andere ridders lagen, benevens eene menigte schildknapen en wapenlieden, versmoord in het slijk of in hun bloed.

Aan onzen rechter vleugel stond de strijd, als

't ware nog gunstiger. Jacob van Châtillon was hier, aan 't hoofd van zijne legerdrommen, met woesten drift op de Bruggelingen aangevallen. Maar tal van ridders verzonken in de moerassige weiden. Wanneer zij eindelijk, gedund en in wanorde, vóór onzen rechter vleugel aankwamen, werden zij hier duchtig onthaald. Helmen, schouderplaten, borstkurassen, 't vloog al in stukken onder de felle slagen der bijlen en goedendags. De beek, welke vóór de spits der Vlamingen liep, was dan ook aldra met lijken opgevuld. Te vergeefs wakkert van Châtillon zijne mannen aan, die met woede voorwaarts dringen; de Bruggelingen, door Breidel en de Coninc aangehitst en opgeleid, wijken geen hairbreed achteruit. Hunne scharen, bezet met de scherpe punten der goedendags en de sneden der bijlen, blijven pal staan gelijk een rotswand met vooruitstekende naalden, waar de Fransche ruiterij, als de holle zee, op verbreekt. Eindelijk deinst de vijand, met gedunde en verbrokene rangen, in volle wanorde terug naar het middendeel van zijn leger.

Breidel en de Coninc, ziende thans de Franschen aan het wijken, geven hunne mannen bevel van de beek over te steken en op hunnen linker vleugel, als op eene spil, om te draaien. Door deze beweging, even kunstig opvat, als snel en nauwkeurig uitgevoerd, drongen de Bruggelingen het overschot der heirdrommen van Jacob van Châtillon naar het midden van het slagveld. Van zijnen kant, gebiedt Gwijde aan die van Oost-Vlaanderen over de Groeninghebeek te stappen. Vervolgens doet hij zijn volk op hunnen rechter vleugel ommewenden, drijvende hij aldus de gedunde scharen der van Nesles en der graven van Eu en van Aumale op de wijkende ruiterbenden van Jacob van Châtillon. Beide deze bewegingen geven thans aan het Vlaamsch leger het uitzicht van eene overgroote vork, waarvan de tanden allengs worden toegeduwd.

§ 7. Derde stormloop der Franschen.

Wanneer Robrecht van Artois den tweeden stormloop der Franschen afgeslagen zag, werd hij bleek van spijt en toorn. Nu laat hij aan de derde legerschaar het bevel uitgaan van vooruit te rukken.

Het Vlaamsch leger ondertusschen, ziende af van alle tegenweer, valt zelf op den vijand aan. Bruggelingen, mannen uit het Vrije, uit Veurne en Veurnambacht, uit Oost-Vlaanderen, het stormt al voorwaarts. De strijd woedt dan ook op de verschrikkelijkste wijze. Men ziet, als 't ware een woud van bijlen en goedendags aanhoudend rijzen en dalen, met akelig knetteren en knarsen. Wapenrokken, lansen, zwaarden, 't vliegt al, onder de felle slagen der woedende Vlamingen, tot duizend splinters. De verwarring beschrijven, waar de Franschen thans in verkeeren, is niet mogelijk. Op het al te vernepen slagveld dicht opeengedrongen, willende nu hier, dan daar wegvluchten, rijdende de laatste aankomelingen tegen hunne wijkende strijdmakkers in, strompelende alom over lijken van peerden en menschen, woelen en zwoegen zij in het drabbig slijk der meerschen, zonder leiding, met vermengde drommen, van voren en op de beide vleugels door vijanden bestookt. Zij worden dan ook door de onzen bij duizenden neêrgeveld.

Jacob van Châtillon ligt reeds, met het puik van den adel uit Atrecht, onder de dooden. De heer van Burburg, een der voornaamste Leliaarts uit Zuidelijk Vlaanderen, wordt door Brugsche volders uit den zadel gestooten, die, uit wraakzucht, zijn lijf, van aan den onderbuik tot de kin, opensnijden. Jan van Henegouwen sterft hier almede, benevens Sigis, koning van Melidon, en Balthazar, koning van Mazorka. Kanselier Pieter Flotte, wien Bonifacius VIII den schandnaam toewierp van Belial, wordt insgelijks van zijn paard gebonsd. Even laf in 't gevaar, als weleer overmoedig in den voorspoed, stort hij op zijne knieën, smeekende om medelijden; maar de onzen sloegen hem ongenadig dood.

Robrecht van Artois is ondertusschen, aan 't hoofd van een handvol dapperen, tot vóór ons middenheir vooruit gedrongen. Hier wipt hij, met éénen sprong van zijn machtig strijdros, over de beek, strevende steeds voorwaarts door de mannen van het Vrije tot aan het hulpleger. Hier bemerkt hij, te midden der Vlaamsche edellieden, den standaard van het graafschap. Daar stormt Robrecht naartoe, grijpt met een krachtigen zwenk het doek vast en scheurt er een stuk uit. Maar deze beweging doet een zijner voeten uit den stijgbeugel glijden, zoodat hij op zijn paard wankelt. De graaf blijft echter in den zadel, strijdende voort met woesten drift. Nu snellen de Vlamingen van alle kanten tot den Franschen veldheer, dien zij, als in eenen kring van staal, omsingelen.

Zekere Willem van Saeftingen, een leekebroeder uit de abdij van Ter Doest, die met Jan van Renesse naar Kortrijk was gekomen, had reeds van in den aanvang des gevechts menig wapenfeit bedreven. Niet zoohaast heeft hij thans den Franschen veldheer opgemerkt, of hij rukt tegen hem aan. Willem bonst zijnen zwaren goedendag op de borst van den graaf, dien hij aldus uit den zadel stoot. Nu vallen de ambachtslieden van rondom, als woedende leeuwen, op Robrecht aan. De rampzalige Franschman, ziende den dood vóór oogen, vraagt naar eenen ridder, wien hij zijn zwaard konne overgeven; maar het ongenadig antwoord luidt :

— Wij verstaan geen Fransch en maken overigens geene krijgsgevangenen.

Daarop rijzen er twintig bijlen en goedendags in de hoogte, zoodat het lichaam van den ongelukkigen veldheer geheel doorhakt en verpletterd wordt. Men zegt dat een beenhouwer van Brugge, die den stervenden graaf reeds eenen arm had afgekapt, nu diens tong vastgreep, uitrukte en ze bloedende in de lucht zwaaide vóór de oogen der verschrikte Franschen. Zulk een ellendig en verschrikkelijk lot onderging de trotsche,

die weleer eene bulle van paus Bonifacius uit de handen van diens gezant had gerukt en in 't vuur geworpen.

§ 8. Volledige nederlaag van het Fransch leger.

Met de dood van hunnen veldheer, vervloog dan ook voor de Franschen de laatste kans van te overwinnen. Nu was het dan ook geen strijden meer, maar louter slachten. De lucht, vervuld met kreten van moord en zege, met wapengekletter en noodgeschreeuw, bruiste als een dolle zee. De stem der oversten ging, in dien donder van wanklanken, geheel verloren. De Franschen, als omhuld in eene dichte wolk van damp en van stof, zagen schier niet meer, zoodat de eene drom tegen den anderen aanstiet waardoor de wanorde ten toppunt steeg.

Middelerwijl rukte het Vlaamsch leger steeds vooruit, drukkende zijnen linker en rechter vleugel, als twee machtige klauwen, nauwer en nauwer toe. De Brabanders, welke daar midden in zaten, zochten thans hun behoud in bedrog en veinzerij, roepende met de onzen : « Vlaanderen den Leeuw! » maar hunne uitspraak verried ze, weshalve Gwijde van Namen beval die valsche broeders dood te slaan.

De laatste heirdrommen der Franschen komende nog steeds uit het zuiden op, zoo waren de vluchtende ruiters gedwongen eenen uitweg te zoeken langs het Westen. Maar hier verzonken zij grootendeels in de moerassen en doollagen der weiden.

Tot dus verre had het hulpleger der Franschen niet meêgevochten. Zijn hoofdman, Gwijde van St Pol, stond met akelig oog en met het hart vol van schrik op het vreeselijk treurspel te staren, dat op korten afstand plaats greep. Hij was als versteend, blijvende roerloos. Een zijner wapenlieden, met name Le Brun, trad op hem toe, en, wijzende op de bloedige slachting, riep uit met verontweerdiging :

— Lafaard dat ge zijt, wreek uwen broeder, of sterf zooals hij gestorven is

Gwijde van St Pol gaf echter geen antwoord, maar kraamde haastig op in de richting van Doornik.

Le Brun, vol van spijt en wraakzucht, verzamelde zooveel Fransche wapenlieden, als hij maar kon, met het inzicht van daarmeê eene laatste poging te wagen. Rond hem heen bemerkte men voornamelijk de graven Robrecht IV van Bennen, Jan I van Dammartin, Robrecht V van Clermont met diens zoon Lodewijk. Aan 't hoofd van deze krijgsbende, trok Le Brun in de beste orde Westwaarts of tot tegen de muren van Kortrijk, met het doel van de Vlamingen zijdelings aan te tasten. Zoo hoopte hij de woeste vaart van den vijand althans eenige oogenblikken te zullen stuiten, ten einde aan de vluchtende Franschen tijd en gelegenheid te gunnen van te ontsnappen.

Deze beweging ontging echter aan het opmerkzaam oog niet van Gwijde van Namen. De Vlaamsche veldheer gaf dan ook aanstonds bevel van den legerdrom van Le Brun te omsingelen. Zulks geschiedde al spoedig, zoodat de vijand in de weiden, langs de wallen van Kortrijk gelegen, als in eenen gordel van staal werd omsloten. De Franschen vochten met wanhoop in de ziel, maar werden niettemin tot op schier éénen man toe dood geslagen. De plaats,waar deze ijselijke slachting geschiedde, draagt tot heden toe in de geschiedenis den naam van bloedmeersch.

Nu hield alle tegenweer op. 't Was van wege de Franschen een verloopen langs alle kanten om hunne beenen te breken De graven van Bennen en van Aumale trokken, met al wat zij verzamelen konden, den weg op naar Rijsel. De Vlamingen, moê van strijden en slachten, daarenboven beroofd van alle ruiterij, lieten den vijand ongestoord wegvluchten.

Men had ter nauwernood drie uren gevochten, en reeds was de zege volkomen, boven al wat te verwachten stond. De Franschen lieten niet min dan 4,000 ruiters op het slagveld, waaronder 60 baanderheeren, 350 ridders en 1100 andere edellieden. Le Mucsis, een Franschgezinde

schrijver, geeft er een groot getal van op, voegende daarbij dat het te lang zou zijn om ze allen te noemen. De onbekende schrijver der Chroniek van den oorlog tusschen Philip den Schoone en Gwijde van Dampierre, wijst op 61 hertogen, zonder te spreken van veel andere uit Normandië en Champagne, die hij zegt niet te kennen. Daarenboven bleven er op het slagveld minstens 16,000 tot 17,000 voetknechten. Voeg hierbij een aantal ridders, die gevankelijk naar Brugge werden vervoerd om later, tegen een behoorlijk losgeld, op vrije voeten te worden gesteld. Van den anderen buit, die zeer aanzienlijk was, hoeven wij niet te spreken.

De verliezen der Vlamingen daarentegen waren zeer gering. Aan dooden hadden ze nauwelijks een honderdtal mannen te betreuren; maar zij telden veel gekwetsten en gekneusden (1). Zulks is zoo zeer niet te verwonderen, als men inziet dat de onzen, in 't barnen zelf van het gevecht, steeds op tegenweer stonden.

Den schrik beschrijven, waar de vluchtende Franschen meê bezeten waren, is onmogelijk. Zij loopen, in éénen adem, deels tot Doornik, deels tot Rijsel toe, verkeerende steeds in den waan, dat de vijand hun op de hielen zat. Het magistraat van eerstgenoemde stad, getrouw aan vorige verdragen, sloot ze buiten de poorten. Li Muisis, abt van St-Maartens te Doornik, beschrijft die vlucht als volgt :

— Van op onze torens zagen we de Franschen langs alle wegen wegvlieden, zoo groot in getal, dat ge zulk een schouwspel moet hebben bijgewoond om er geloof aan te geven. De voorgeborchten der stad, alsook de naburige dorpen, krielden van eene zoo talrijke menigte ridders en wapenlieden, dat het afgrijselijk was om zien. Die ongelukkigen stonden hunne wapenrusting af voor een luttel broods; maar de meesten waren zoo sterk aan 't beven van schrik, dat ze dit eten aan hunnen mond niet konden brengen.

(1) *Corps. chron. Fl.* 1, bl. 392.

Zoo ellendig verging eene der machtigste legers, welke tot dusverre in Europa op de been werden gebracht. Frankrijks geharnaste en gezadelde ridderschap, zoo trotsch, zoo overmoedig, had, ofschoon driemaal talrijker, voor Vlaamsche voetknechten, strijdende met bloot hoofd en bloote borst, schandelijk moeten onderdoen. Voor die zulks niet gezien hadden, was het als een droom, voor de strijders zelf van dien reuzenstrijd, als een wonder Gods. Ook meenden onze voorouders de behaalde zege te moeten danken aan den Heer, weshalve zij zeven honderd gulden sporen, na den slag opgezameld (1), aan het welfsel hingen van O. L. V. kerk te Kortrijk. Op Groeningheveld zelf bouwden zij eene kapel (2).

† J. PLANQUAERT.

Vloesberge. *Vrederechter.*

(1) Van daar komt de naam voort van Gulden Sporenslag. Ridders alleen hadden het recht gouden sporen te dragen, hunne schildknapen droegen slechts zilveren. Zie daarover Du Cange, op het woord Calter, II, fol. 33.

(2) Men vergelijke met ons verhaal van den merkweerdigen slag bij Kortrijk dat van : MOKE, *Mémoires de l'académie*, XXVI deel; KERVYN DE LETTENHOVE, *Histoire de Flandre*, II, bl. 456 en volg; LE GLAY, *Histoire des Comtes de Flandre*, bl. 261 en volg; NAMÈCHE, *Cours d'histoire nationale*, II, bl. 521 en volg; DAVID, *Vaderlandsche historie*, IV, bl. 495 en volg, uitg. Van Linthout te Leuven; DUCLOS, *Onze Helden*, uitg. van het Davidsfonds, bl. 283 en volg.

HET
HUWELIJK EN ZIJNE PLECHTIGHEDEN
BIJ DE
OUDE GRIEKEN.

(*Vervolg van blz. 232.*)

II.

Huwelijksplechtigheden.

De oude Griek was een hoogst godsdienstig man (1). Volgens zijne leer wierd in een gansch menschenleven geen akt daargesteld waar de goden niet tusschen kwamen, 't zij een groote of een kleine god, 't zij een kwaadwillige of een goedgunstige.

Van daar het gebruik van in al zijne handelingen van het bijzonder zoowel als van het openbaar leven de goden te aanroepen en te raadplegen. Ja, de vrees van de goden tegen zich te hebben mag als de grond van den godsdienstzin der Grieksche natie aanzien worden, en met een Duitsch philoloog (2) mogen wij den inhoud des Griekschen geloofs als volgt bepalen : « Er bestaat een aantal bovennatuurlijke, goddelijke « wezens die over de natuur en over de menschheid « hunne macht uitstrekken, van wie heil en onheil

---

(1) Cfr. *La cité Antique*, door Fustel de Coulanges.
(2) Schömann. *Griechische Alterthümer*, 1861 I, z. 126

« komen, en wiens liefde en hulp wij door een hun « welgevallig gedrag verdienen, door een tegenstrijdig « gedrag afkeeren. »

Ingevolge dien diepen godsdienstzin, moesten natuurlijk, in zulke gewichtige aangelegenheid des levens als die des huwelijks, allerlei gebeden, toewijdingen, offers, en afwasschingen gedaan worden, om zich de goden gunstig te maken, ja, moest de godsdienstige inwijding een voornaam deel uitmaken der eigenlijke echtverbindtenis. Ook zijn er schrijvers (1) die aan het woord τέλος, waarmede het huwelijk van ouds door de Grieken, benevens zijn bijzonderen naam van γάμος, bestempeld wierd, de beteekenis geven van « heilige plechtigheid », als ware het huwelijk de heilige plechtigheid geweest bij uitmuntendheid. Andere nochtans beweren dat het enkel aanduidt dat met het huwelijk het eigenlijk volstandige leven begint, terwijl de ongehuwde staat slechts een half en onvolledig leven is (2).

Wat er ook van zij, wij vinden blijken genoeg dat het huwelijk niet alleen een burgerlijk contract maar ook een godsdienstige akt was. De oude Grieksche schrijvers en de plichtplegingen die het huwelijk voorafgingen en vergezelden bewijzen het overvloedig.

Homerus (3), Euripides (4) en Plato (5) noemen de kinderen onwettig die uit een huwelijk, zonder godsdienstige plechtigheden aangegaan, spruiten; zij noemen dit een verborgen huwelijk; Plato noemt de vrouw een bijwijf en voorzegt haar onvruchtbaarheid. Er is geen heiliger band als de huwelijksband, zegt Plutarchus, οὐκ ἔστι ἱερωτέρα κατάζευξις. (6) Men zou aanhalingen in dezen zin in overvloed kunnen doen, doch het ware overbodig. Gaan wij liever tot de plechtigheden zelven over.

(1) Zie FUSTEL, voormeld werk, z. 43. POLLUX, III, 3, 38.
(2) Vgl. SCHOEMANN, *Gr. Alt.* II, z. 529.
(3) *Ilias*, VI, 24. Vgl. met schol.
(4) ALCESTIS, V. 1001, *Schol.*
(5) LEGG. VIII, p. 841 D.
(6) AMATORIUS, 4.

Wanneer een huwelijk besloten is, dient natuurlijk vooreerst de dag te worden bepaald, en hier reeds toont zich gansch de bekommernis der Grieken om den zegen der goden te bekomen. Immers alle tijd is daartoe niet even gunstig : sommige dagen zijn tot het voltrekken eens huwelijks gansch ongeschikt en noodlottig. Het zijn de dagen die bij de Romeinen *dies nefasti*, bij de Grieken 'αποφράδες of μιαραὶ ἡμέραι heetten. Zulke zijn b. v. de dagen aan de dooden en onderaardsche godheden gewijd of de drie voorlaatste van iedere maand (1), de dag der Plynteriën of der zuivering van het beeld der godin Athena (2), de twee eerste dagen (*Pithoigia* en *Choës*) (3) van het feest der Anthesteriën ter eere van Dionysus gevierd en waarop ook de dooden werden herdacht. Op deze dagen huwen ware zich blootstellen aan de wraak der goden, aan onheilen en rampen in den echtelijken staat.

En niet alleen waren er zulke dagen, waarop men uit vrees der goden niet trouwen dorst, maar tijden waren bepaald in den loop van het jaar die als de geschikste aanzien waren om een zegenrijk huwelijk aan te gaan. « Doen wij onze echtverbintenissen, zegt een Grieksche schrijver (4), op eenen daartoe gewijden dag », en daardoor bedoelde hij, overeenkomstig met de bestaande gewoonte, ieder tijdstip der volle maan, (5) en het winterjaargetijde of de zevende maand des jaars, daarom juist γαμήλιον of trouwmaand genoemd (6).

Doch de bepaalde dag nadert en met hem de tijd der godsdienstige voorbereidingen (τὰ προτέλεια). Die voorbereidingen hadden éénen dag of liever ook wel eenige

(1) Zie Schoemann, *Gr. Alt.* II, z. 422.

(2) Plutarchus, *Leven van Alcib.*, 34. — Xenophon, *Hell.* I, 4, 12.

(3) Photius, μιαρὰ ἡμέρα; Eustathius, bij den *Ilias*, XXIV, 526.

(4) *Dion Chrys.* VII, 70.

(5) *Euripides. Iphigenia te Aulis,* 717.

(6) Aristoteles, *Politic.* VII, 14, 7,

dagen vóor het huwelijk plaats (1). Zij bestonden algemeen in gebeden, toewijdingen, offergaven, welke den goden gedaan wierden om eene gelukkige voltrekking van de bruiloft en hunne zegeningen over den toekomstigen nieuwen staat te bekomen.

Die offergaven wierden voornamelijk opgedragen aan die goden welke volgens de Grieksche Mythologie bijzonder den huwelijken kring beschermden (θεοὶ γαμήλιοι). Doch, hier verschilden de gebruiken zeer van gewest tot gewest, volgens dat hier of daar deze of gene godheid als θεός γαμήλιος aanzien wierd. Nochtans zijn er goden aan wie vrij overal vóor het huwelijk wierd geofferd. Tot dezen behoort vooreerst Hera, die bijna altijd den bijnaam voert van ζυγία, τελεία of γαμήλια, dit is godin der verbindtenissen. Aan hare vereering als huwelijksgodin verbond zich natuurlijk deze van Zeus, haren gemaal, Ζεύς τελείος : Hera en Zeus vormden immers het goddelijk en opperste bruidspaar (θεογάμια) in den Olympus, en waren als zulkdanig de grootste en machtigste beschermers van den echtelijken staat.

Algemeen ook werden offeranden gedaan aan Artemis, om die godinne, die vrijwillig maagd gebleven was en aan wie de meisjes van Athene tot de jaren van huwbaarheid gewijd waren, te bevredigen en hare hulp bij het pijnlijke vruchtdragen en de verlossing te bekomen (2); aan Aphrodita uit wie de Liefde geboren is en die te Sparta als groote huwelijksgodin vereerd was (3) (Ἀφροδίτη γαμήλια); eindelijk ook aan de Schikgodinnen (Μοίραι) (4) om een zoet en heilvol lot te verkrijgen.

Vele andere goden buiten deze vinden wij nog in de bronnen vernoemd, doch zij waren meest allen,

(1) Hesychius, γάμων ἔθη, geeft éen dag. Doch men kan uit *Iphig. te Aulis*, besluiten dat die voorbereidingen meer dagen innamen.

(2) Plut. *Qu. Rom.* C. 2.

(3) Pausanias III, 13, 8, 9.

(4) Pollux III, 38.

zooals wij even zegden, meer plaatselijk en bleven zelfs in den loop der tijden niet altijd dezelfde. Melden wij toch nog dat te Athene de bruid door hare ouders op de stadsvesting tot den tempel van Athena wierd gebracht, waar eene offerande aan de Godin gedaan en haar zegen over het intreden in den echtstaat afgesmeekt wierd (1); dat daar ook de Tritopatores, dat is voorvaders (eene soort van kosmogonische machten, oorsprong van het menschelijk geslacht) bij het huwelijk aanroepen werden (2), en dat nog al in velerlei plaatsen, te Megara, te Delos enz, de maagd aan verschillige goden eene harer haarlokken toewijdde (3).

Het is niet noodig hier bij te voegen dat niet alleen van den kant der bruid en harer ouders, maar ook door den bruidegom en de zijnen die voorbereidingen werden gedaan. (4)

Voorspellingsteekenen zijn ook steeds vóór het huwelijk in zwang geweest (5), ja, dit tot op den morgen des huwelijks zelven. Waren zij ongunstig dan wierd de bruiloft tot een dag of tot meer dagen later verschoven (6). Als voorspellingsteekenen mogen wij de luchtgesteltenis aanhalen, het lezen in de ingewanden van dieren, het bijzijn of de vlucht van sommige vogels : zoo b. v. voorspelde de tegenwoordigheid der tortelduifjes geluk, het bijzijn der kraai onheil en ramp (7).

Daar breekt eindelijk de langbetrachte dag aan. Gebeden en offergaven van alle slach zijn aan allerhande goden reeds opgedragen geworden. Doch misschien

(1) PHOTIUS, προτέλεια ἡμέρα.

(2) SUIDAS, III p. 507. s. h. v. Vgl. met PRELLER, *Mythol.* I. z. 318 en z. 123.

(3) *Pausanias*, I, 43, 4. HEROD. IV, 34.

(4) POLLUX, III, 38.

(5) Zoo zegt HESICHIUS : κρὲξ (de kwakkelkoning) καὶ ὄρνεόν τι ὃ τοῖς γαμοῦσιν οἰωνίζεται.

(6) Zie SCHÖMANN, *Gr. Alt.* II, 531.

(7) AELIAN, *De animal.* III c. IX.

blijft nog in het leven van eenen der beide echtgenooten eene vlek over die hun later eenig kwaad mocht berokkenen; daarom grijpt nog als voorbereidende plichtpleging jegens de godheid eene plechtige afwassching of zuivering plaats. Ja, algemeen was het gebruik dat vroeg in den morgen van den huwelijksdag de bruid en de bruidegom een bad namen. Het water dat er toe diende werd gehaald door een jeugdigen bloedverwant der echtelingen (λουτροφόρος), 't zij een meisje of eenen knaap (1). Het wierd geput aan eene daartoe bestemde bron : te Athene was het de bron Kallirhoë, dat is de schoonvloeiende genoemd, te Theben de Ismenus, enz.

Derwijze kwamen de Nymphen of de godinnen der stroomen en waterbronnen ook in nauw betrek met de echtverbindtenissen, en wierden haar hier of daar bijgevolg ook offers opgedragen die onder de voorbereidende plechtigheden geschikt mogen worden (2).

Een groot en laatste offer dat ook het algemeenste was, volgde op die reiniging der echtgenooten en sloot de rij der godsdienstige voorbereidingen tot het huwelijk. Dit laatste offer was aan de groote huwelijksgodin, aan Hera toegewijd. Men doodde een dier dat ter harer eere werd verbrand. Bemerken wij hier hoe de ouden altijd nauwkeurig zorg hadden de gal uit het dier te nemen en ze achter het altaar weg te werpen of te begraven : de gal immers is de zetel der kwaadaardigheid, en verbittering en toorn moeten verre blijven van den huwelijkskring (3).

Het zal waarschijnlijk onder dit offer zijn dat de vader zijne dochter plechtig schonk aan den verloofde, en de hand van dezen in de hand leggende der bruid deze woorden sprak : « Ik schenk u mijne dochter opdat gij

(1) *Harpokration* p. 121,25; Pollux III, 43. Lees hier Becker, *Charikles* III z. 301.

(2) Plutarch *Narr. Amat.* c. I.

(3) Plutarchus, *Prœc. conj.* c 27.

aan den staat wettige burgers verschaffet » (1). Het zal hier zijn dat toen de echtelingen plechtig elkander trouw zwoeren en dat ook wellicht de bruidsschat wierd geleverd.

Misschien, lieve lezer, zult gij, wijl wij het verhaal der godsdienstplechtigheden hier sluiten, u nog afvragen of geene tusschenkomst der priesters, 't zij om de echtelingen te verbinden, 't zij om ze te zegenen, 't zij om hun eene kleine trouwrede te houden niet aan te nemen is? Voor een enkel groot huwelijk mag dit wel door eenen priester als een blijk van eerbied en hulde voor de familie gepleegd zijn geweest (2), maar in 't algemeen mag die tusschenkomst met alle zekerheid gelogenstraft worden (3). De reden is dat een huwelijk vooral eene plechtigheid was van den huiselijken godsdienst afhangende, en bijgevolg was de natuurlijke officiant hier de vader, die priester en offeraar was voor alles wat den huiselijken godsdienst betrof.

Nu komen wij aan de meer wereldsche plechtigheden die natuurlijk overal van een huwelijk onafscheidbaar zijn. Aan de meer wereldsche plechtigheden zeg ik, want wij zullen in den loop onzer beschrijving zien dat zelfs in de vroolijke feestgebruiken, hoe licht zij ook zijn, het godsdienstig gedacht, in deze of gene omstandigheid van het feest, hier toch komt doorstralen.

Die feestelijkheden dagteekenen van de oudste tijden en werden door de Grieken met stipte nauwkeurigheid gevolgd. De Athener zelf, welken men als zoo onstandvastig en licht voorstelt, was met eenen diepen eerbied voor de oude overleveringen bezield. Al wat oud is, is heilig voor hem en moet steeds in voege blijven,

(1) *Klemens* van ALEX. STROM, II. Vgl. Demosth. tegen Stephanos, II, 18.
(2) 't Is in dien zin dat moet verstaan worden 't geen PLUT. zegt *Praec. conj*. C. I, en ZONARAS, *Lex*. p. 77.
(3) Vgl. HERMANN, *Priv. Alt*. § 31 tekst en nota 2; ook SCHÖMANN, *Gr. Alt*. II, 535.

wil men de voortlevende geesten der voorouders niet vergrammen.

Onder die oude feestelijke gebruiken kwam vooreerts het groote gastmaal (θοίνη γαμική, τράπεζα νυμφία) dat na het brandoffer aan Hera plaats greep, en in 't algemeen door den vader der bruid gegeven wierd (1). Aan dit gastmaal namen ook de vrouwen deel. Dit was eene uitzondering : immers in alle andere gevallen waren zij buiten de gezelschappelijke maaltijden der mannen gesloten. En hier zelfs waren zij niet geplaatst zoo als bij ons, dat ieder man nevens zich het gezelschap had van eene vrouw; de vrouwen hadden aan den rechterkant der zaal eene tafel voor haar alleen, de mannen eene andere langs de linker zijde, zoodat zij, mannen en vrouwen gansch van elkander afgezonderd zaten (2).

En de bruid dan, zult gij zeggen, smaakte zij dan toch het zoet genot niet nevens haren bruidegom te zitten? Ook niet, lieve lezer; zij zat aan de tafel der vrouwen en bekleedde de middenplaats, ja was zelfs streng met eenen sluier bedekt (3).

Gedurende de maaltijd droeg te Athene een knaap met hagedoornen en eikenloof bekransd, eenen wan met brood of koeken om, terwijl hij zong : « Ik ben aan het slechte ontsnapt, ik heb het betere gevonden » (4).

De Atheners zongen dit refrein op een hunner feesten waarin zij den tijd herdachten dat hunne voorouders, tot dan toe enkel met wilde vruchten gevoed, voor de eerste maal Ceres' gaven genoten; zij hebben dit

(1) Dat het bruiloftsmaal, eerst na de overvoering der bruid, in het huis des bruidegoms zou plaats gehad hebben, is slechts, zooals het Hermann, *Privat. Alt.*, § 31, N. 11, ten rechte bemerkt, eene aloude dwaling van Potter (*Archæol. Gr.* II, 529) en anderen, door eene opgave van Lucianus, *Conviv.*, § 47, wederlegd.

(2) Lucianus, *Conviv.*, § 8.

(3) id. id. id.

(4) Zenobius, *Proverbia Graecorum*, III, 98.

lied op het huwelijk toegepast, omdat van dan af ook, na in de bosschen geleefd te hebben, zij eerst de zoetigheden der liefde mochten smaken (1).

Op het einde der maaltijd werden menige drankoffers geplengd; heildronken volgden elkander ook op, en ik denk dat de Grieken aan deze beleefdheid in 't geheel niet te kort bleven, integendeel, haar menigvuldig bescheid deden, want de Griek verfrischte geern zijne steeds droge keel met lange teugen van zoetvloeienden wijn (2).

Het gastmaal ten einde, had de feestrijke wegvoering der bruid van de vaderlijke woning tot haar nieuw verblijf plaats. Slechts de Lacedemoniërs hadden deze plechtige intrede hunner echtgenoote in het huis van den bruidegom niet. De Spartiaat kwam in bezit zijner verloofde door eene soort van roof of gewelddadige ontvoering (3). Waarschijnlijk nam hij daarvoor het oogenblik te baat waarop zij, op eene daartoe bestelde openbare plaats, zich met hare gezellinnen overgaf aan de lichaamsoefeningen waartoe de vrouwen ginder verplicht waren: hij nam ze vluchtig op en bracht ze heimelijk naar zijne woonst (4).

Doch overal elders was het anders gelegen en dit van de oudste tijden af. Zoo zingt Homerus reeds: (5)

« De bruid uit hare woning afgehaald, wierd bij « den glans van fakkels door de stad geleid: luid « weerklonk de Hymenæus; jonge dansers draaiden « rond, en in hun midden zonden fluiten en lieren

(1) Barthélemy. *Voyage du j. Anach. en Gr.* III, 229.

(2) Lucian. *Conviv.* 15, 16 et 17.

(3) Plutarchus. *Leven van Lycurg.* c. 15.

(4) Zie Schömann *Gr. Alt.* II, 536. Dat die ontvoering der Spartaansche maagd nochtans zonder de inwilliging van hare ouders niet gebeurde, blijkt hieruit, dat te Sparta, evenzoo goed als elders, eene verloving het huwelijk vooraf ging. Zie Aelian., *Varia Hist.* VI, 4 en Hérod. VI, 65, waar ἁρμοσάμενος op die verloving duidt.

(5) *Ilias* XVIII, 494.

« hunne galmen door de lucht; de vrouwen op den « drempel hunner huizen staande, aanschouwden met « bewondering den stoet. »

Gansch dit feest zien wij nog bestaan in de historische tijden (1). Een met muildieren of hoornbeesten bespannen wagen wacht aan de deur van de woning der bruid de beide echtelingen af. Het feestmaal is ten einde. De jong getrouwden treden buiten, gevolgd door hunne familie en al de vrienden die aan het feestmaal deel genomen hebben. De bruid en de bruidegom zijn gansch in het nieuw uitgedoscht (2).

Het kleed der bruid is prachtig : het schittert van goud, purper, rood of alle andere glanzende kleuren; zij heeft voor haren trouw gansch bijzondere schoenen aangetrokken, ὑποδήματα γυναικεῖα νυμφικά, bruidsschoenen genoemd; een halsband van kostelijke gesteenten daalt sierlijk tot op hare borst. De bruidegom is met den blanken μἱάτιον of mantel gekleed. Hunne hairen zijn met welriekende geuren bestreken, en zij dragen op het hoofd eene kroon 't zij van rozen, 't zij van mirte- of heulbladeren gevlochten. Gansch de stoet die hen volgt is niet min schoon uitgedoscht. Bij rijke familiën zijn de kleederen der uitgenoodigde familieleden gewoonlijk een geschenk der bruid; het laat zich dus van zelf gissen dat algemeener wijze de ἱμάτιον des bruidegoms door haar was vervaardigd. (3)

Maar zie, zij zijn ingescheept en de wagen rolt langzaam vooruit. De bruidegom zit nevens zijne bruid,

(1) Photius. *Lex*. p. 52.

(2) Zie voor den opschik van bruid en bruidegom (νυμφοστολεῖν): Achill. Tat. II, 11; Hesych., s. v. νυμφίδες; Aristoph., Plut., 529; Xenoph., Sympos., II, 3; Bion, Epitaph. Adonidîs, v. 88; Pollux, 3, 43; Plutarch., Amator, 26; Schol. Arist. Pac. 869; vgl. Av. 160.

(3) ἔδνιος χιτὼν ὃν πρῶτον ἡ νύμφη τῷ νυμφίῳ δίδωσιν. Hesychias, s. v.

tenware het een tweede huwelijk was dat hij aanging, in welk geval hij door eenen bruidopleider (νυμφαγωγός) (1) wierd verdrongen. Doch zelfs bij een eerste huwelijk is de jonge man met zijne gade niet alleen op den wagen : een vriend begeleidt hem (πάροχος of παρανυμφίος) (2) en de bruid zit tusschen beiden. Even als haar gemaal is zij ook door eene vriendin vergezeld (παράνυμφος) (3), en zoo trekt het gespan, door eenen blijden stoet gevolgd van bloedverwanten, vrienden, kennissen en nieuwsgierigen, naar het huis des bruidegoms.

De moeder der bruid komt de eerste achter den wagen met een brandenden fakkel (4). Waarschijnlijk was die fakkel aan den huiselijken haard aangestoken, van waar de uitdrukking zou komen ἀφ'ἑστίας ἄγειν γυναικα eene maagd als bruid van den vaderlijken haard wegleiden (5). Achter de moeder der bruid komt de familie en de kennissen. Citer- en fluitspelers vergezellen en verlevendigen den stoet. Blijde klonk ook op dezer begeleiding de Hymenæus (6) of het huwlijks lied door de gasten gezongen.

Hymen was, volgens de Grieksche fabelleer, een arme doch schoone en liefderijke jongeling die eene Atheensche juffer zoo zeer vereerde, dat hij om in hare nabijheid te kunnen zijn, zich eens in meisjeskleederen vermomde en zich met de spelende Atheners dochters op een feest vermengde. Deze wierden plotselings door zeeroovers overvallen en naar een naburig eiland overgevoerd, doch

(1) *Hesychius*, s. v. De bruidopleider alleen haalde dan de bruid af en bracht ze tot den bruidegom.

(2) Ook ἑταῖρος, zie *Hesychius*, s. v. *en Pollux*, X, VII, 33.

(3) *Hesychius*, s. v. νυμφεύτρια.

(4) Schol. *Eurip. Troad.* 315 : Νόμιμον γάρ ἐστι τῇ μητρὶ δᾳδουχεῖν ἐν τοῖς γάμοις τῶν θυγατέρων

(5) Jamblichi. *De Vita Pythagorica* c. 18, § 84; Vgl. Valesius *ad Harpocrationis Lexicon*, p. 222.

(6) Procl. b. *Phot. Bibl.* c. 239, z. 321. Zie voorbeelden bij Aristoph. *Pac.* 1332. *Aves* 1720.

Hymen maakte gebruik van den slaap der roovers om de meisjes naar Athene terug te brengen, alwaar hij dan de van hem vereerde jonkvrouw tot belooning ten huwelijke ontving. Van dezen tijd af wierd hij bij de huwelijksplechtigheden aanroepen en na zijne dood als god vereerd (1). Naar zijnen naam noemde men het huwelijkslied dat wij hier hooren klinken, Hymenæus.

Op gansch den doortocht ontving de stoet de blijken van genegenheid der bewoners, die bloemen en welriekende geuren strooiden, en tot den wagen naderende, allerhande goede voorspellingen en gelukzeggingen aan de echtelingen deden. « Ik heb de eenzame kraai zien « wegvluchten, zegde de eene, als benauwd en bedroefd « om het geluk dat heden aan twee echtelingen ging te « beurt vallen. — Ik heb dezen morgen twee tortelduifjes « lang zien fladderen in de lucht, sprak een tweede, en « zich dan samen komen nederzetten op de takken der « boomen. » (2) Aldus wenschte de verbeeldingsrijke Griek op eene eigenaardige en eenvoudige doch tevens treffende en dichterlijke manier, aan het hoopvolle bruidspaar den zegen der goden over hunnen huiselijken kring.

Men komt eindelijk aan het huis des gemaals, en wederom grijpen liefelijke en zinrijke gebruiken plaats. Aan de deur, die met groen- en bloemkransen versierd is (3), wacht de moeder des bruidegoms, die evenals de moeder der bruid, eenen fakkel in de hand houdt (4), de jonge echtelingen af. Een mortierstamper is aan den muur gevestigd, terwijl de bruid zelve, door bemiddeling van kinderen die ze droegen in den stoet, eene zift en eene bakpan medebracht (5). Die drie

(1) *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles lettres,* T. IX, 1736, p. 305 : *Discours sur l'origine et te caractère de l'épithalame,* par l'abbé Souchay.

(2) Barthélémy. *Jeune Anacharsis* III, 228

(3) Lucianus, *Dial. Meretr.* II, 3, 4

(4) Schol. Euripid. *Phœn.* 344.

(5) *Poll.* III, 37; id. I, 206.

voorwerpen zijn zinnebeelden der huiselijke werkzaamheid die de jonge bruid te wachten staat.

Maar waarom die fakkels, juist door de beide moeders der echtelingen vastgehouden?

Ieder Grieksch huisgezin, lieve lezer, had zijnen haard. Een klein aschvuur, « het heilige vuur » voor de ouden, moest er gedurig levendig in gehouden worden. Dit was eene heilige plicht voor hen, immers deze haard was een god, hij was de voorzienigheid, de beschermgod des huisgezins. Welnu, wanneer de moeder hare dochter van het vaderlijke huis wegleidde, was het aan den huiselijken haard, zoo als wij hooger reeds zegden, dat zij haren fakkel ontstak; zoo zal het ook geweest zijn voor het ontsteken van dezen met den welken de moeder des bruidegoms het jonge paar afwachtte. Het was dus eenigerwijze de beschermgod harer familie, door den fakkel harer moeder verbeeld, onder wiens geleide de jonge gade wierd overgegeven aan den haardgod der familie haars mans, door den fakkel der moeder van dezen laatsten verbeeld. Zoo wierd, naar de gedachte der oude grieken, de echtgenoote door de goden zelven binnen geleid in het huis haars gemaals.

En inderdaad, zoo haast zij den wagen is afgestegen, gaat de moeder des bruidegoms de jonge bruid met den fakkel vooruit en leidt haar tot den haard harer nieuwe woning. (1) Haar echtgenoot gaat nevens haar en de familie die hen vergezelde, treedt binnen achter hen. Daar wordt de jonge gade nog eens, bijzonder door de familie des bruidegoms, allerlei geluk en zegen toegewenscht : tot verwelkoming in den kring harer nieuwe huisgenooten wordt haar door hen eene uitdeeling gedaan van lekkernijen (2), terwijl haar op het

(1) « C'est la mise en présence de la divinité domestique ». Fustel, z. 45. Hier wierden de echtgenooten in godsdienstig gemeenschap met elkander gesteld.

(2) Théopomp. bij den *Schol. van Aristoph.* Plut. 768.

hoofd een korfje met vruchten gesteld wordt, voorspelling van den overvloed waarvan zij moge genieten (1). Een soort van gebak of van koeken wierd haar dan ook en haren man aangeboden (2); de bestanddeelen ervan schijnen bijzonderlijk betrek gehad te hebben op de toekomende vruchtbaarheid huns huwelijks. Hetzelfde geldt onbetwistbaar voor den kweeappel welken Solon (3) aan de bruid had voorgeschreven te nemen : zij moest er eenen geëten hebben vooraleer de bruidegom tot het huwelijksvertrek wierd toegelaten.

Voor de deur dier kamer wierd dan nog een lied door de begeleiding der echtelingen aangeheven : dit lied droeg den naam van ἐπιθαλάμιον (4). De deur zelve werd door eenen vriend des bruidegoms gesloten gehouden en bewaakt (5). Immers allerlei schertsen en koddigheden, waarbij er voorzeker ook waren van zeer lichten, ja zelfs van ontuchtigen aard, werden daar gezegd en gedaan, en de vriend des jongen bruidegoms (waarschijnlijk de παρανύμφιος) had voor plicht die uitgelatenheid zooveel mogelijk te regelen en binnen zekere palen van eerbaarheid te houden (6).

Daags na het huwelijk schijnt het de gewoonte geweest te zijn dat de gemaal zich voor éenen dag van zijne jonge vrouw scheidde en dien in de woning zijner schoonouders overbracht. Daar zond hem toen de bruid een kleedingstuk (χλανίς) tot geschenk als om zijnen terugkeer te bekomen (7). De bruidegom beantwoordde overigens aanstonds daaraan : hij kwam weder tot zijne bruid en deed op zijne beurt geschenken, 'ανακαλυπτήρια

(1) Barthélemy, *Anach. en Gr.* III, 229.
(2) Photius, *Lex.* z. 510, 7.
(3) Plutarch. *Praec. conjug.* c. 1.
(4) Phot. *Bibl.* c. 239, z. 321.
(5) *Pollux* III, 42.
(6) Schömann, *Gr. Alt.* II, z. 533.
(7) *Pollux* III, 39 en 40.

genaamd, omdat van dien oogenblik af zijne vrouw zonder sluier zich aan hem vertoonde (1). Die sluier wierd niet zelden door haar aan Hera toegewijd (2).

Den tweeden dag na het huwelijk (3) ontving ook de nieuwe echtgenoote ontsluierd de gelukwenschende bloedverwanten en vrienden des huizes. Talrijke geschenken (4) wierden haar op dien dag en de opvolgende dagen gedaan, deels van dezen, deels van genen en bijzonderlijk door haren vader. Deze laatste zond haar stoetsgewijze (5) huisraad en kleedingstukken die tot het bruidsgoed toebehoorden : twee kinderen gingen vooruit : een knaap die in 't wit gekleed, een brandenden fakkel droeg, en een meisje met een biezenkorfje op het hoofd en dat daarom κανηφόρος genoemd wierd. Achter hen kwamen andere meisjes met schotels, huisgerief, stoelen, kammen, vazen, vrouwschoenen, reukwerk, enz. enz.

Kort nadien gaf dan ook de jonge bruidegom aan bloedverwanten en vrienden een gastmaal dat als een dankfeest voor hen, en als het inwijdingsfeest van het nieuwe huishouden mag aanzien worden (6). Dit feest, waarbij de vrouwen niet waren toegelaten, stond echter te Athene ook in verband met eene andere plechtigheid. Immers moest daar de man aangifte doen van zijnen trouw, in de eerste dagen na zijn huwelijk, aan de Phratria of het politiek-godsdienstig broederschap tot hetwelk hij behoorde. Een offer had plaats, de vrouw wierd in het broederschap aangenomen en hun huwelijk wierd dan gedagboekt op een register, welk wij niet slecht verge-

(1) *Pollux* II, 59 en III, 36. Ook ὀπτήρια.

(2) Volgens een puntdicht van *Archilocus Anthol. Palat.* VI, 133.

(3) En niet den derden. Zie Nota 35 van § 31, HERMANN, *Privat alt.*; BECKER, *Charikles II*, 473; Göll, gr. Privatalt., in Hallesche Encyclopädie, Sectie I. Bd. 83, 1866, zijde 126.

(4) HARPOCRAT. p. 17, 20 en HESYCH., s. v. ἐπαύλια.

(5) *Pausanias bij Eustath: ad Iliad.* XXIV, 29, of *Suidas* v. ἐπαυλια ἡμέρα.

(6) SCHÖMANN. *Gr. Alt.* z. 534.

lijken kunnen met onze huidige registers van den burgerlijken stand (1).

Al de godsdienstige plechtigheden en feestelijke gebruiken die wij hier tegenkwamen (2) zijn van ouds in Griekenland in zwang geweest. Zeker is het dat oorspronkelijk tot de kleinste bijzonderheden ervan hunnen symbolischen zin hadden. Doch deze zin is, reeds voor de Grieken zelven, ten minste voor hetgeen eenige gebruiken aangaat, verloren gegaan. Zoo moeten wij, hedendaagsche schrijvers, soms naar den zin gissen, soms ook ons met het eenvoudig melden van dees of geen gebruik, zonder er eenige uitlegging van te kunnen geven, te vreden houden.

Nochtans, was de zin van sommige gewoonten in vergetelheid geraakt, toch wierden zij in 't algemeen stiptelijk gevolgd. Wel is waar kan hier of daar aan deze of gene plechtigheid te kort geschoten zijn : zoo mocht bijv. een vrijdenker de godsdienstige voorbereidingen achterlaten (3) en, waar het slechts nederige lieden gold, zal wellicht geen bruiloftsmaal plaats gehad hebben, terwijl de maagd hier ook niet te wagen, maar « pedibus apostolorum » (4), zonder stoet, in eenvoudige kleedij tot het huis haars bruidegoms zal geleid

(1) Zie Pollux, III, 42; Hesych., s. v. γαμήλια; Iseus, VIII, 18. Toch was volgens ons de invloed dier inschrijving zoo groot niet, alsdat, indien de echtgenoot verzuimde ze te doen, de vereeniging van man en vrouw slechts bijwijfschap heeten kon, zooals Mr Buermann z. 574 (*Der legitime concubinat der Ath. enz.*) het beweert. Lees hooger onze bladzijde 228.

(2) In menige gewesten en steden van Griekenland bestonden nog andere gebruiken waarvan de lange opsomming hier onmogelijk en ten anderen ook van weinig belang zou zijn, vermits het slechts enkele bijzonderheden geldt. Zoo wierd bijv. in Beotië de as van den bruidwagen bij zijne aankomst aan des jongelings woonst verbrand, alsom aan de nieuwe gehuwden te bedieden dat hun alle terugkeer ontzegd was.

(3) Schömann, *Gr. Alt*, II, 535.

(4) *Pollux*, II, 195 : χαμαίπους.

geworden zijn. Maar enkele uitzonderingen heffen den algemeenen regel niet op, temeer dat die uitzonderingen volgens ons zeer zeldzaam moeten geweest zijn : trouwens, zooals wij hooger zegden, was de Griek een overtuigd godsdienstig man en met hart en ziel gehecht aan het voorvaderlijk gebruik.

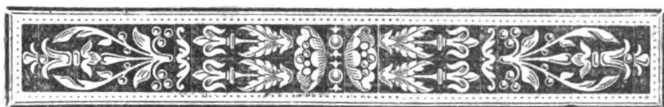
Zeggen wij om te eindigen, dat het herhuwen eener weduwe geenszins gelaakt was door de openbare meening, integendeel het strookte met de gewoonte ; en wij begrijpen dit zeer wel in een land waar wij echtgenooten op hun doodsbed, ja zelfs in hun leven, hunne vrouw aan anderen zien overlaten of afstaan (1). Het bestaan van levenslang weduwschap hoort slechts toe aan de vroegste tijden (2).

A. ROEGIERS.
Doktor in wijsbegeerte en letteren.
Leeraar aan het Athenaeum van Tongeren.

(1) Vgl. XENOPHON. *Rep. Laced.* I, 7 en *Polyb.* XII, 6 — Voor Athene DEMOSTH. tegen APHOBOS I § 5; — tegen STEPHANOS I § 28; — voor PHORMIO § 8.

(2) *Pausanias* II, 21, 7.

HET

HUISELIJK LEVEN ONZER VOORVADEREN. (1)

HEEREN EN DAMEN, ACHTBARE LEDEN VAN HET DAVIDSFONDS!

HET is met een waar genoegen dat ik eenige oogenblikken in uw midden doorbrengen mag en dat ik de vriendelijke uitnoodiging van het *Davidsfonds* kom beantwoorden.

Het is mij bijzonder aangenaam, en ik aanzie het als eene eer, van het woord te mogen voeren in eene vergadering van ware Vlamingen en ware Katholieken, in een genootschap waar de Vlaamsche zeden, de Vlaamsche rondborstigheid, de Vlaamsche rechtzinnigheid in eer en in achting zijn gebleven.

Ja, Leden van het *Davidsfonds*, gij zijt Vlamingen van den ouden stempel!

Onder het vaandel van den vader der verrezene Vlaamsche letterkunde, onder den naam van den eerw. hoogleeraar en kanunnik David, zijt gij opgestaan tot verdediging van Godsdienst, Taal en Vaderland.

Gij hebt begrepen dat indien de Godsdienst de

(1) Voordracht gehouden op het letterkundig feest der *Gentsche Afdeeling van het Davidsfonds*, den 18 Maart 1888. Op ons aandringen en uit achting voor *Het Belfort*, heeft de achtbare heer Senator LAMMENS ons het genoegen gedaan onze lezers op zijne welsprekende verhandeling te laten vergasten.

ziel is van het Vaderland, de taal er het herte van is!

Gij zijt getrouw gebleven aan onze oude Vlaamsche zeden en gebruiken.

Het glorierijk verleden van ons Vlaanderen ligt altijd voor uwe oogen en is diep in uw geheugen geprent; en gij zegt niet gelijk onze zuidergeburen, zoo als de Franschen, dat de beschaving maar begonnen is met het jaar 1789, en dat Revolutie en goddeloosheid noodig zijn om een volk te ontvoogden.

Gij hebt eerbied en achting voor het vaderlijke huis, voor dat ouderwetsche huis waar de voorvaderen hebben geleefd en gezwoegd, waar vader en moeder zijn gestorven, waar gij geboren zijt en waar gij uwe kinderjaren hebt doorgebracht.

En gelijk de oude liedjes de beste zijn, zoo zijn ook, volgens uw gedacht, de oude overleveringen van het Vlaamsche volk de schoonste en de beste.

Uwe gevoelens zijn de mijne, Heeren en Damen, en ik meen dus bij U eenigen weerklank te vinden, als ik u *rond den heerd* kom vergaderen, als ik u kom spreken van het vaderhuis, van het huisgezin van voorheen; want — ik ben het zeker — gij ook, gij zegt met den dichter, met onzen Vlaamschen poëet Alfons Janssens:

« 'k En zoeke niet het koud gewoel,
En 't wulpsch gedrang der steden;
Ik zoek de warme broedermin,
Die gloort in 't vreedzaam huisgezin,
Met oude Vlaamsche zeden. »

« Daar, daar alleen, wordt rein geluk,
En elders niet gevonden;
Daar is er heul voor elke smert,
Een bron van liefde in ieders hert,
En waarheid in de monden! » (1)

(1) *Gedichten* van ALFONS JANSSENS.

En toch, MM., het is maar al te waar, rond den heerd is alles niet gebleven zoo als in vroegere tijden; de zuiderwind, die uit Frankrijk waait, die zuiderwind, woest en guur, is 't Vlaamsch huis komen bespringen en heeft er veel in veranderd. Het ware huiselijk leven is onder vele opzichten gekrenkt geworden, en het is niet meer rond het smeulend vuur van den Vlaamschen heerd dat de menigte zielentroost gaat zoeken.

Als wij de dagbladeren openslaan, als wij luisteren naar hetgeen er gezegd wordt zoowel in het openbaar als in het huiselijk leven, zoowel op straat als in den familiekring, moeten wij niet bekennen dat er weinig vreugde heerscht en dat er meer gezucht dan gelachen wordt op onze dagen?

Zonder ons op politiek terrein te plaatsen, zonder te spreken van hetgeen wij dagelijks zien omgaan in de politieke wereld, alwaar wij het goede recht maar al te dikwijls zien onderdrukken, moeten wij niet bekennen dat onrust, misnoegdheid overal heerschen; dat eene algemeene klacht opstijgt uit al de standen der samenleving, en dat deze klacht uitkomt op dit enkel woord : « Het is slechte tijd! Wij beleven eenen droevigen, eenen moeielijken tijd! »

En nochtans onze voorouders hebben ook slechte dagen beleefd! Oorlog, hongersnood, ziekten hebben op hunne schouderen gedrukt, ja zelfs veel harder, veel lastiger dan diezelfde kwalen op ons geslacht drukken!

In de 16e eeuw, wanneer de geuzen onze kerken in brand staken, onze kloosters plunderden en onze priesters vermoordden; in de 17e eeuw, wanneer Lodewijk XIV en zijne legerbenden onze velden, onze steden kwamen verwoesten; op het einde der 18e eeuw, wanneer Fransche overwinnaars ons de Fransche vrijheid, de Fransche gelijkheid en vooral de Fransche broederlijkheid kwamen opdringen, en dat zij onze

nationale vrijheden kwamen verbreken, onze kerken sluiten, onze priesters naar Oleron en Cayenne vervoeren, dan was het ook slechte tijd, en onder vele opzichten was het veel slechter tijd dan heden op onze dagen.

En toch hebben onze voorvaderen die tijden, die beproevingen met kracht en moed onderstaan!... En zijn wij verzekerd dat, indien wij dezelfde beproevingen, dezelfde vervolgingen moesten lijden, wij zooveel standvastigheid aan den dag zouden leggen? Zijn wij zeker dat wij die rampen met dezelfde zielskracht, met dezelfde onderwerping aan Gods wil zouden dragen?

Ik twijfel er aan, en de reden van mijnen twijfel is hierop gegrond, dat onze voorouders veel sterkte vonden in de inrichting van het huisgezin, in de samenstelling van het huiselijk leven.

Indien wij ze konden ondervragen nopens hunne levenswijze in den slechten tijd van voorheen, ongetwijfeld zouden zij ons antwoorden :

Ja, wij hebben aan de burgeroorlogen, aan den inval van den vreemde, aan de omwentelingen kunnen wederstaan; ja, wij zijn rechtstaande gebleven in de droevige tijdsomstandigheden van alsdan... Maar dit hebben wij alleenlijk te danken aan de krachtige en godsdienstige inrichting van ons familieleven. Het is in die schuilplaats dat wij rust en vrede, zegen en geluk gevonden hebben; dat wij van jongs af, en beter dan in de boeken, geleerd hebben hoe wij ons moesten gedragen in de wisselvalligheden des levens; het is rond den heerd dat wij goede christenen, kloeke Vlamingen geworden en gebleven zijn!

En indien hunne stem zich aan ons, hunne afstammelingen, kon doen hooren, zij zou er stellig nog bijvoegen :

Wilt gij de maatschappelijke orde op hare ware grondstelsels vestigen? Wilt gij de openbare rust handhaven? de eendracht en liefde tusschen de verschillige

volksklassen doen herleven? wel nu, begint met den huiselijken kring in eer te herstellen; laat de familiegeest, gesteund op godsdienst en zedelijkheid, alles beheerschen; met een woord, « zoekt het rijk Gods, en al het overige zal u toegeworpen geworden! »

Maar, wij moeten het zeggen, wij zijn verre van den huiselijken haard afgeweken. Eenieder kent en betreurt de kwaal. Doch wat doet men om ze te verdrijven? Het familieleven gaat te niet, en wie denkt er aan om het te doen herleven?

De huiselijke heerd blijft verlaten; men heeft dien ook zoo klein gemaakt dat hij nauwelijks nog aan eenen heerd gelijkt... Men bouwt geene breede schoorsteenen meer, waar gansch de familie *vóor* en *in* kon zitten, om te luisteren naar de lezing van een stichtend boek, naar de vertelselkens van grootmoeder, naar de geheugenissen onzer jeugd of de duurbare lessen van vader en moeder. Nog zelden, wanneer de dagtaak ten einde en de lamp ontstoken is, mag men de leden van 't gezin in de huiskamer vereenigd zien, en dikwijls, al te dikwijls, wordt er gevraagd : Waar is vader? — Naar het koffijhuis of den club. — Blijft moeder nog lang uit? — Zij zal voór 't avondmaal terug zijn. — En broeder? — Weeral bij zijne vrienden! (1)

En toch, wij zijn gelukkig het te mogen bestatigen, de aandacht begint zich op deze gewichtige kwestie te vestigen; de terugkeer tot het familieleven wordt allengskens als eene dringende behoefte aanzien om de samenleving staande te houden; en wat bewonderenswaardig is, het is in een naburig land, het is in Frankrijk, waar een aantal roman- en tooneelschrijvers geen ander doel schijnen na te jagen dan de reine huwelijksgenoegens en de heilige ouderplichten onder de voeten te trappelen, het is in ditzelfde land dat de eerste stem is opgerezen om al de volksstanden tot de

(1) Fr. de Potter, *Huiselijke Godsdienst onzer voorvaderen.*

oude gebruiken hunner voorvaderen weder te brengen. Het is de heer Leplay en de leerlingen die hij gevormd heeft, die tot hunne landgenooten gestadig roepen : De tien geboden Gods, de Decaloog moet gij in den huiselijken omgang doen herleven, of de maatschappij valt in den afgrond ! God verbannen uit uwe huiskamer en daarna uit uwe zeden, uit uwe wetten, uit den Staat, ziedaar de oorzaak van uwen val, van uwen ondergang. En wilt gij weder oprijzen, komt terug tot de deftige zeden en de loffelijke gebruiken uwer voorouders ! Dat de loochening van God en de versmading zijner heilige wet een einde neme, opdat de Decaloog, in eere hersteld rondom den heerd, in het maatschappelijk stelsel doordringe en de openbare rust en vrede kome herstellen !

Zal deze stem aanhoord worden?... Dat is het geheim der toekomst; maar toch mogen wij bevestigen dat deze stem weerklank heeft gevonden, en niet alleenlijk in Frankrijk, maar ook in ons Vaderland.

Talrijke schriften hebben den oproep van den heer Leplay verspreid; en onder deze zal ik de schoone en voortreffelijke werken van den heer De Ribbe aanwijzen: *La vie domestique, ses modèles et ses règles*; — *Les Familles et la société en France avant la Révolution*, — werken op dewelke ik de aandacht van het *Davidsfonds* wil inroepen, met de hoop dat eene vrije vertaling van deze nuttige boeken aan ons Vlaamsch lezend publiek moge medegedeeld worden.

Reeds heeft de heer Frans de Potter, de ieverige algemeene secretaris van het *Davidsfonds* en tevens secretaris onzer Vlaamsche Taalkamer, de pen opgevat om de « *Huislijke godsdienst onzer voorvaderen* » weer in het licht te brengen. Dit schoon, dit kostbaar boek, geschreven naar familiepapieren, wettelijke en andere oorkonden van vroegeren tijd, is bestemd om veel goeds te stichten en veel bij te dragen om het familieleven herop te beuren.

Het is aan dit werk van den heer De Potter,

het is aan de schriften van den heer De Ribbe dat ik eenige bedenkingen, eenige feiten wil ontleenen, die bijzonderlijk mijne aandacht hebben getroffen, en waaruit ik het volgende gevolg heb getrokken, dat ik aan uwe goedkeuring kom onderwerpen: « De eerste grondsteen van alle burgerdeugd wordt gelegd aan den huiselijken heerd. »

En nu, laat ons voor eenige oogenblikken de oude huiskamer onzer ouders binnen treden, en vooreerst onze aandacht vestigen op de wijze waarop zij hun huis wisten te bouwen en te versieren.

Eerst en vooral bemerk ik den gevel van het ouderwetsch huis, niet te hoog en trotsch in de lucht opgetrokken, maar nederig en toch kloek gebouwd.

Let eens wel op dien gevel : gij ziet er eene spreuk op staan, wel is waar in 't latijn — dat was vroegertijds de mode — maar toch niet moeilijk om verstaan. Boven 't opperste venster van den trapgevel, leest gij : *Soli Deo gloria!* (aan God alleen zij de eer!) — iets lager : *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* (is God met ons, wie zal tegen ons zijn?) — en boven de deur lees ik de spreuk die thans nog op den gevel van een huis te Gent gebeiteld staat : *Nulla certa domus,* (geene vaste woonplaats hier op deze aarde).

Geen twijfel, of deze spreuken zeggen ons dat wij bij brave lieden gaan intreden, en dat de armen, de noodlijdenden, niet bevreesd moeten zijn om den ijzeren klopper der voordeur op te ligten en te laten vallen : zij zeggen in hun binnenste : Hier woont een huisheer die God vreest en bemint, en die de arme menschen niet zal verstooten noch wegjagen!

Wij gaan binnen. In den gang bemerk ik langs de muren de fraaie geschilderde ticheltjes van Delftsch of IJpersch bakwerk, die uwe kleederen bevrijden van den kalk der muren, en die zeer voordeelig het valsch

marmer vervangen waarmeê de schilderborstel heden onze muren bekladt, en die alle twee of drie jaren, moeten herschilderd worden.

Nu zijn wij in de huiskamer... Het licht ontbreekt er niet, want er zijn min gordijnen en zoogezegde draperiën, zoo als deze die in onze moderne huizen den dag verduisteren; ik zie dat de zon vrij hare stralen schiet door het vensterglas, dat met zachte kleuren is beschilderd.

En op die vensterruiten bemerk ik figuren en opschriften die mijn hart verkwikken en een goed gedacht doen oprijzen... Hier ziet gij de Drie Koningen uit het Oosten of de aanbidding der Herders; verder het Kindeken Jezus op den schoot zijner Moeder; verder nog zijn 't bloemen of 't portret van onze graven van Vlaanderen... En de spreuken die op de vensterramen blinken, die zijn toch wel waard dat ik ze aanteekene.

Dit heb ik onlangs gedaan bij eenen kasteelheer, die aan dit ouderwetsch gebruik van de vensterramen met spreuken te versieren, getrouw was gebleven; ik las in de groote zaal de volgende rijmkens :

In Gods wegen is Gods zegen.

—

Dat God bewaart is wel bewaard.

—

Rust maakt roest.

—

Een wijze vrouw is mans behou.

—

Eigen heerd is goud weerd.

Hoe heerlijk, hoe treffend, hoe christelijk zijn al die Vlaamsche teksten! En denkt gij niet, dat de kleine kinderkens die, van jongs af, die spreuken, die verskens onder de oogen hebben, er iets van in hun geheugen prenten? Denkt gij niet dat die oude Vlaamsche spreekwoorden somtijds de stof van het gesprek worden, dat zij soms aanleiding geven tot eenen goeden raad van vader, tot eene zalige opmerking van moeder?

Wij hebben de vensterramen bewonderd; nu staan wij voor de breede schouw of schoorsteen, met fraaie in steen gekapte figuren, die den mantel ondersteunen.... Hier zien wij nogmaals in welk huis, bij welke lieden wij ons bevinden. Het kruisbeeld met den gewijden palm prijkt te midden van den schoormantel.

Ha! wat doet het deugd aan het hart het kruisbeeld in de huiskamer aan te treffen! Het Cruicifix, dat is te zeggen het zinnebeeld van geloof, hoop en liefde! Het Cruicifix, dat is te zeggen, troost in den tegenspoed, goede raad in den twijfel, zalige voornemens op het oogenblik dat wij tot de daad moeten overgaan!

Denkt gij niet, dat dit sprakeloos kruisbeeld in de huiskamer, veel moed en sterkte aan onze ouders heeft gegeven? Dat voor dit kruisbeeld veel goede en schoone gedachten zijn opgerezen, vele driften bedaard zijn geworden? dat haat en nijd dikmaals zijn verkoeld en in het hart zijn uitgedoofd?

Ongetwijfeld. En moeten wij niet bekennen dat wij diep vervallen zijn van de edele en christene gevoelens onzer voorvaderen, als wij het kruisbeeld uit al onze kamers verbannen om het in onze slaapkamer te verduiken, en dat de eerste plaats in de huiskamer thans gegeven wordt aan zoogezegde *œuvres d'art*, die Frankrijk ons afzendt en die maar al te dikwijls, in het belang van kinderen en dienstboden, zouden dienen bedekt of gesluierd te worden?

Wat waren onze ouders beter bezield wanneer zij aan het kruisbeeld de eereplaats in de familiekamer gaven, en zij daaronder dezen aanroep deden beitelen : « *O Crux, ave spes unica!* O kruis, gij zijt onze eenige hoop! » en wanneer zij boven den heerd eenige vrome spreuken lieten schilderen, zoo als :

Geloofd zij Jezus-Christus!

—

God ziet mij.

—

Arbeid met gebed verbinden
Doet ons Godes zegen vinden!

Ja, het zoo geacht weekblad *Rond den heerd*, dat te Brugge gedrukt wordt, heeft ons vele van die schoorsteenspreuken doen kennen, en het is daar dat ik, over eenige jaren, gelezen heb dat in de groote eetzaal van het *Hôtel de l'Aigle noir* te Verviers, men thans nog op de schouw deze aanwakkering tot deugd kan lezen : *Omnia recte fiant et dicantur* ! (Alles zij recht gezeid en recht gedaan!) Spreuk die het nuttig kan zijn aan de tafelgasten en voornamelijk aan de handelsreizigers (commis-voyageurs) in het gedacht te brengen.

En nu een oogslag op de muren! Daar vinden wij de schoone schilderijen, die in onze eeuw, uit de huiskamer gebannen of bij sterfgevallen verkocht, de openbare kabinetten van kunstvoorwerpen en de stedelijke *museums* zijn gaan verrijken... Hoe talrijk moesten die niet zijn bij onze kunstlievende voorouders! Wij zouden, zegt de heer Frans de Potter, een gansch boek kunnen vollen met de titels van schilderijen, in vorige tijden ten huize van Vlaamsche familiën bewaard en dienende tot opwekking van christene en zedige gevoelens. Van de honderd schilderstukken, in de oude inventarissen van sterfhuizen vermeld, behooren omtrent de drie vierden tot het godsdienstige vak. 't Was alsdan de goede tijd voor onze historie- en kerkschilders! want men moet niet denken dat het de groote, vermogende familiën alleen waren, die de pronkkamer van hun huis met schilderijen versierden. Ook neringdoende lieden wilden, door voorstelling van krachtige en edele voorbeelden, in hun geloof en godsvrucht versterkt en opgewekt zijn.

En zoo was het geheele burgerhuis vervuld met het denkbeeld van God. Waar ook het oog op neerviel, 't ontmoette eenig stichtend voorwerp, in overeenstemming met den geest die de huisgenooten bezielde. Zoo werkte alles meê om dien geest voedsel te geven, om, bij vreugd en verdriet, de ziel naar boven te richten... *Sursum corda!*

Maar, Gode zij dank, die gulden-eeuw, die Vlaanderen alsdan beleefde, schijnt allengskens terug te willen komen. Het schijnt dat wij willen wederkeeren tot den ouden, goeden tijd. Want onlangs bezocht ik een schoon kasteel in de omstreken van Brugge, het kasteel van Lophem, en op de muren der pronkzaal, waar misschien, over 80 of 90 jaar, als Vlaanderen gebukt lag onder den Franschen Keizer, op die muren waar men misschien alsdan zou afgeschilderd hebben eenige halfgekleede Nymphen, of wel Apollo omringd van de negen zanggodinnen, ja, op diezelfde muren mocht mijn verrukte oog aanschouwen in prachtige tafereelen afgemaald : de *Aankomst der Vlaamsche kruisvaarders voor Jerusalem* om het graf Christi te verlossen, *Godfried van Bouillon gekroond als Koning van Jerusalem*, en *Diederik van den Elzas*, die de relikwie van het Heilig Bloed naar Brugge overbrengt!

Lof en eer aan den kasteelheer die zulke tafereelen gestadig onder de oogen zijner kinderen brengt: van die kinderen zal hij dappere christenen, ware Vlamingen kweeken!

Er valt nog veel op te merken in de huiskamer onzer voorouders... Zou ik niet moeten spreken van de huismeubelen, van de kleinste voorwerpen van dagelijks gebruik en toch meest altoos voorzien van eenig vroom opschrift of figuur?

Beschouwt dien grooten schotel van Brugsch platteelwerk met deze korte bede : *Sancta Maria, ora pro nobis!* en dien fraaien beker wiens opschrift u zal troosten zoo gij bedroefd mocht zijn : *Geen geluk zonder druk.*

Beschouwt nog die glazenkast vol met Delftsch aardewerk : hierop heeft de christene kunst zich nog weten uit te oefenen, en ook hier spreekt ieder voorwerp tot geest en hart.

Daar lees ik op een groot tafelbord : *Heer! geef ons heden ons dagelijksch brood!* en op een anderen schotel staan deze eenvoudige rijmkens :

« Weldadig Opperheer,
Gij spijst ons al te samen!
U zij dan Lof en Eer!
Ons hart zegt dankend : Amen! »

Vindt men nieuwspapieren in de ouderwetsche huiskamer?

Ja zeker, maar niet in zoo groot getal als heden; de politieke drukpers is eene uitvinding onzer eeuw. Onze voorvaderen, min nieuwsgierig dan hunne hedendaagsche afstammelingen, en min bezig met de beuzelarijen die onze tegenwoordige nieuwsbladen vervullen, waren zeer te vreden als hunne gazet hun eens of twee maal ter week de nieuwstijdingen mededeelde. Wij eischen veel meer; wij willen weten binst de 24 uren, al wat er gebeurd is in de vijf werelddeelen, en er wordt geene moord, geen diefstal gepleegd in welkdanige stad van Europa, of wij kennen er de minste bijzonderheden van, zoo wel als de beste rechter van instructie.

Hebben wij daar veel bij gewonnen? Dat durf ik niet verzekeren. Maar iets is onloochenbaar, te weten, dat wij veel uren van den dag besteden aan het doorsnuffelen der nieuwsbladen en dat er ons geen tijd meer overblijft voor het lezen van schoone en nuttige boeken.

De in-folios, door onze voorouders geschreven, hebben wij moeite om op te heffen; onze handen zijn daar te zwak voor, en onze geestvermogens zijn nog slapper dan onze handen... Neen, onze voorouders eischten wat sterker, wat ernstiger voedsel voor hunnen geest, voor hunne ziel, dan het voedsel dat wij ons laten opdienen door de gazet- en door de romanschrijvers van den dag.

En iets dat ik ook durf verzekeren, is, dat dagbladen zooals degene die men maar al te dikwijls bij katholieken en zoogezegde *conservateurs* op de tafel vindt liggen, dagbladen vol zedebederf, vol schimp en laster tegen den godsdienst, dat een dagblad zooals de

Fransche *Figaro*, die zoo zeel bijgebracht heeft tot den verval en de vernedering der hoogere standen in Frankrijk, ja, dat is zeker, dat zulke bladen, nooit in de huiskamer onzer grootouders gevonden wierden, en dat het aanzien van het kruisbeeld op den schoorsteenmantel geplaatst, genoeg was om slechte boeken, slechte nieuwsbladen, uit den familiekring te doen bannen.

Maar een boek dat men in vele Vlaamsche huisgezinnen vond, dat was het familieboek waarop elke geboorte-, doop-, trouw- en sterfdag der familieleden wierd aangeteekend en te schrift gesteld.

Zulk een album of memorieboek, bij rijke lieden doorgaans kostelijk ingebonden en voorzien van wapens, zinnebeelden, verzen, spreuken, enz., gaat van den vader over tot den oudsten zoon, die op zijne beurt de geboorten, huwelijken en sterfgevallen met zorg opschrijft en met zijne bemerkingen verrijkt.

De heer Frans de Potter, de nooit volprezen geschiedschrijver onzer Vlaamsche gemeenten, heeft verscheidene van die familieboeken in handen gehad, en zie hier, zegt hij, wat ze beduiden :

« Wanneer wij zulk boek openen, dat zoo dikwijls door de handen is gegaan van onze voorouders, schijnt het ons dat gansch hunne achtbare stam op ons nederziet ; dat een geëerde vader, eene teergeliefde moeder ons uit dit boek nog toespreken. Wij verbeelden ons dan weer in den familiekring gezeten te zijn, toen wij nog aan de knieën waren gezeten van grootvader met zijne zilverwitte haren ; wij zien nog eens naast ons het zachte, liefelijke beeld van de goede oude grootmoeder, die elk bestraffend woord van vader of moeder verzachtte met eene uitdrukking van liefde en vergeving en voor ons het woord van berouw uitsprak, met belofte van beternis. »

De heer De Potter doet ons nadere kennis met deze familieboeken maken, door ons eenige uittreksels daarvan te geven :

De heer Sebastiaan d'Hane, te Gent, schrijft op

de eerste bladzijde van zijn Rentenboek, 20^{en} October 1854 :

« Myn eerste kindt es geweest een soone, ende was geboren op Sint-Laureyns-avond, ende zynen naem is Jacob..... God Almachtig wille 't laten opwassen in deuchden en in eere! Amen! »

Welke schoone vaderbede! welk een verheven wensch!

Maar op de vreugde volgt de rouw : het hoofd des huisgezins wordt getroffen door de dood. Hoort hoe de bedroefde echtgenoote afscheid neemt van haren man, en met welken wensch zij zijn graf sluit :

« Mijnen man is van dese wereld ghepasseert op Synxen avond, binst dat men het Lof dede. God wille syne arme siele genaedigh zyn! God geeve mij gracie dat ik hem daer ook vinden mach in het eeuwig leven, daer ik hoope dat hy nu is! »

De oudste zoon wordt priester : 't moederharte juicht en dankt den Heer :

« Jans mynen soone is, den 12 Juny, priester geconsacreert ter eere van God Almachtigh! »

Eene tweede zoon treedt in den huwelijken staat; de zegen van de moeder vergezelt het geliefde paar op de reis van het leven :

« Mynen sone Sebastiaen is bruidegom geworden den 12^{en} December van het jaer des Heeren 1622, ende syne feeste van bruiloft den 18^{en} January daeropvolgende... God wil ze gebenedyden en de zalige vruchtbaerheid geven! »

Eene menigte handboeken beginnen met de woorden *Ter eere Gods!* of met *Laus Deo!*... In een boek van 1624 vinden wij deze hnlde *Laus Deo! God zij geloofd!* telkens herhaald bij de geboorte van een kind, en daarachter laat de vader ieder maal dezen wensch volgen :

« God late hetzelve kind opwassen in deugden ende in saligcheit! »

Wanneer zijn zoon in het huwelijk treedt, teekent hij aan : « God verleene henlieden, door zijne gratie, de benedictie van Jacob! »

De tweede bladzijde van den *Rentboek* van JofFrauwe Catherine-Marie Le Bœuf (1632) bevat het volgende gebed van Salomo, uit de *Spreekwoorden* :

« Ik bid U om twee dingen, ô mijn God en vader : verloochen mij niet alvorens ik sterve. Geef mij geene overtollige armoede of rijkdommen, maer enkel 't noodige om te leven, opdat ik, gepraamd door gebrek, mij niet overlevere aan onrechtvaardigheid en uwen heiligen Naem lastere! »

Is dit geene schoone verzuchting in den mond van eene vermogende vrouw? Zij stelt hare bezittingen onder de bescherming van God. Geen twijfel of de armen en de ellendigen moeten door haar, die « meer dan 't noodige bezat om te leven » mild ondersteund geworden zijn.

En men vindt honderden zulke voorbeelden, en dit zoowel in den burgerstand als bij den Vlaamschen adel, in de kleine gemeenten even als in de groote steden.

Vlaamsche edellieden, zeggen wij — en dien naam verdienen zij dubbel! — Zij waren het door hunne geboorte, door hunne trouw aan het voorvaderlijk geloof, alsmede door hunne gehechtheid aan de moedertaal, die zij zich niet schaamden te spreken en te schrijven. *Vlaamsch en Katholiek!* was hier steeds de kenspreuk.... En tot voorbeeld, wijst de heer De Potter op de familie Rodriguez Evora Y Vega die, in de vorige eeuw, voor alle hare aanteekeningen van geboorten, huwelijken en sterfgevallen, de Vlaamsche taal, de moedertaal gebruikte.

Ja! onze voorvaderen der hoogere standen spraken Vlaaamsch in den familiekring, en de taal van het volk was de taal van den adel.

Ja! onze Vlaamsche edellieden hadden begrepen dat, wilden zij op de volksklas den goeden en zedelijken invloed uitoefenen die aan de hoogere standen toebehoort, wilden zij tusschen armen en rijken, tusschen den werkman, de burgerij en den adel, ware banden van achting en broederlijke liefde sluiten, dat het

volstrekt noodig was dat zij de volkstaal gebruikten en deze — niet als eene aangeleerde taal, — maar als eene ware en geliefde moedertaal.

Wij hebben de Vlaamsche huiskamer doorgewandeld, en toch blijft er nog veel over het huiselijk leven van vroegere tijden aan te merken. Maar de plaats ontbreekt er ons toe.

En nochtans had ik u in de bovenkamers, ja zelfs in de slaapkamer van het oude burgerhuis willen leiden, want daar ook heerscht de grootste orde gepaard met de grootste eenvoudigheid, daar hadden wij nogmaals het verheven karakter onzer voorouders zien schitteren.

Daar staat de bedstede van vader en moeder, versierd met een kruisbeeld aan het voeteinde.

Daar staat het beddeken van het jongst geboren kindje, en daarop leest men ook schoone gebeitelde of geschilderde spreuken, zooals bij voorbeeld de volgende, die ik onlangs te Gent, op het bed van een klein jongentje las:

« Heilige Petrus, Paus van Roomen,
Bewaardt mij van kwade droomen,
Van alle kwade gepeizen :
Dat ik van hier naar den hemel mag reizen! »

of wel dat klein gebedeken dat velen van ons in onze kinderjaren, op den schoot van moeder geleerd hebben, en dat ik insgelijks op eene houten wiege heb gelezen:

« Jesusken, kom slapen met mij ;
Brengt uw lief moederken mêe:
Want daar Gij tegenwoordig zijt,
Is alles gebenedijd! »

Verder zie ik de fraaie lijnwaadkas, wel voorzien van kloek, schoon, Vlaamsch linnen... En de kleerkas van de vrouw, van de moeder! Maar die durf ik niet open doen; dat ware te vermetel, te vrijpostig! En

toch, ik twijfel er niet aan, die ouderwetsche kleerkas van moeder, mocht zij geopend worden, zou ons schoone lessen kunnen geven, lessen van zuinigheid, van spaarzaamheid, die heden zoo wel te pas zouden komen.

Ik las onlangs in eene levensbeschrijving van de H. Joanna Francisca Chantal, die aan eene adelijke familie toebehoorde, dat in het huwelijkskontrakt van eene harer dochters met een rijken edelman, de inbrengsten of bruidschat van de jonkvrouw vastgesteld wierden, zoo als dit nog heden het gebruik is, en onder deze inbrengsten stonden vermeld en beschreven twee zijden kleeden (*deux robes de brocart*) die de jonge bruid alsdan bezat.

Begrijpt gij dit, MM.?... Niet meer dan twee zijden kleeden, voor eene rijke jonkvrouw van den hoogsten adel! en die twee zijden kleeden zoo zorgvuldig bewaard en beschreven in het huwelijkskontrakt dat zij aanzien worden als deel makende van den bruidschat, en alsof zij gansch het leven der bruid moesten duren!... En mogen wij daaruit niet besluiten dat de kleerkas van eene christene en rijke vrouw, over twee eeuwen, veel min zijden kleederen bevatte dan die van onze burgerdames in 1888?

Verre van mij, van daaruit eenig besluit te trekken ten nadeele van de dames van onzen tijd! Neen, dat zou ik mij niet veroorloven. Andere tijden, andere zeden! zegt het spreekwoord. En ik voeg daarbij : andere tijden, andere kleeden, en veel meer kleeden!... Maar dit durf ik toch zeggen : De kleerkas van 1620 zou in vele huisgezinnen van onzen tijd zeer welkom zijn, en menig huisvader die thans diepe zuchten laat ontsnappen, als de rekening der modiste van Mevrouw in zijne handen valt, tijdens het Nieuwjaar, zal waarschijnlijk vinden dat de eenvoudigheid onzer grootmoeders, hare bezorgheid voor hare zijde kleeden, met een woord, dat de gebruiken der 17de eeuw loffelijk en prijsbaar waren!

Maar het is niet alleenlijk rond den heerd, te

midden der huisvrienden, dat bij onze voorouders vroomheid en deugd heerschten, en dat het aandenken aan God, aan zijne kerk, elk oogenblik herinnerd werd. De school waar het onderwijs begon met het teeken des kruises en de aanroeping van God, de school was de weergalm van de Kerk en was uitsluitelijk onder hare bescherming en haar toezicht geplaatst. Het werk der huiselijke opvoeding wierd geenszins door onzijdigheid of onverschilligheid ondermijnd, noch door bespotting afgebroken... ja, de school was alsdan eene tweede huiskamer.

En in het werkhuis, ingericht volgens de statuten onzer oude neeringen, in de werkkamer waar het kruis en het beeld van den heiligen Patroon der Gilde prijkten, daar ook wekte alles op tot deugd en zedelijkheid, want de geest die onze oude neeringen, gilden en broederschappen bezielde, was godsdienst en broedermin. Het grootste deel der boeten, wegens nalatigheid of overtreding der statuten uitgesproken, was bestemd tot versiering der kapel of van het altaar der Gilde, tot opluistering van de godsdienstige plechtigheden of tot onderhoud van oude en ellendige medebroeders, in *'t Godshuis* verzorgd.

Leest de belangrijke overwegingen die de eerw. heer De Grijse, leeraar in het bisschoppelijk seminarie van Brugge, in *Het Belfort*, over onze oude neeringen heeft geschreven, en gij zult met den schrijver bekennen dat het hoogst te wenschen is onze gilden en neeringen te zien herstellen en herleven, zonder de misbruiken die er gedurende de 18e eeuw binnen gedrongen waren.

« De neering, zegt de heer De Grijse, moet eene vergadering zijn waar de werkman zich te huis bevindt, niet ten deele, maar geheel : voor de ziel, voor het tijdelijk bestaan, voor zijn ambacht, voor zijn zamenleven met zijns gelijken en meesters... De neering met christenen geest bezield, zal hare leden de vrijheid laten, niet de losbandigheid. Zij zal zorg dragen voor

de leerjongens, met hun onderwijs en ambachtskennis te verschaffen; zij zal het verbond tusschen gezellen en meesters bewaren, de belangen der werklieden zoowel als die der bazen verdedigen; zij zal het mogelijke doen om het eergevoel der werkers, zoo bazen als bedienden, op gezonden weg te houden en te versterken. »

Op zulken voet, zou de herstelling der ambachten en neeringen hoogst voordeelig zijn; ook ware het prijsbaar indien wij allen, het oog gevestigd op de christene werkplaats van eertijds, niets verzuimden om de gilden en neeringen wederom in stand te brengen en in bloei te houden.

De godsdienstige stemming onzer voorouders, zoo bij arbeid, last of zorg, wordt men licht gewaar als men acht slaat op menige oude gebruiken die nog hier en daar, op den buiten, in stand gebleven zijn; en er ware daarover, zegt de heer de Potter, een geheel boek te schrijven. En onder veel andere haalt de geleerde letterkundige het volgende rijmken aan, dat eeuwen oud is, en dat de landman zegt als hij 's avonds deur en venster sluit :

« Ik ga deuren en vensters sluiten;
Mijn engel is binnen, de duivel is buiten;
Met den goeden God wil ik rusten,
Bevrijd van kwade lusten,
En slapen onbevreesd,
In den naam van Vader, Zoon en H. Geest! »

En hoe menige andere oude christene gebruiken die het Brugsch weekblad *Rond den Heerd* ons heeft doen kennen en in waarde houden!

In het dagelijksch verkeer tusschen vrienden, bekenden en onbekenden van vroegere tijden, ondekt men dezelfde strekking, dezelfde gevoelens van godsdienst en zedeleer; en tot bewijs daarvan zal ik onze oude Vlaamsche spreekwoorden inroepen, die korte en kernige taal der volksphilosophie, in ons Vaderland altijd zoo zeer geacht en waarin nog, den dage van heden, de geest van het voorgeslacht ons toespreekt.

« Ja, lieve spreekwoorden, gij zijt een wetboek dien elkeen nuttig raadpleegt ; een meester die streng verbiedt wat berispelijk is; eene moeder die hare kinderen in het goede opkweekt; een vriend die troost en verbetert! »

Zoo spreekt onze geleerde vriend Amaat Joos, professor in de Normaal-school van Sint-Nikolaas, die de *Schatten uit de Volkstaal* zoo deftig heeft opgeluisterd. En inderdaad, hoort hoe onze Vlaamsche spreekwoorden de lessen van den catechismus in den geest van ons volk printen :

Op God betrouwd,
Is op de rots gebouwd.

—

God gaf, God nam!

—

Een dag zonder gebed,
Een dag zonder zegen!

—

Zondagwerk verrijkt niet :
Misse hooren vertraagt niet.

—

Wilt gij aan de kinderen herinneren dat de jonge jaren een kostelijke tijd zijn, luistert naar het spreekwoord :

Die slaapt in den zaaitijd,
En vindt geenen maaitijd.

—

God geeft de vogelen de kost, maar zij moetcn er om vliegen.

En deze spreuken voor de armen :

Armoede is geen schande!

—

Arme lieden maken rijke heiligen.

—

'T is beter arm zijn met eere,
Als met schande zijn goed te vermeeren.

En dit spreekwoord voor de jonge meisjes, — maar niet voor degene die hier tegenwoordig zijn :

Modepoppen
Zotte koppen!

En deze, om het ouderlijke huis in waarde te doen houden :

Moeders pap is altijd de beste!

—

Al is een moeder arm,
Ze dekt toch zoo warm !

En die andere spreuken, voor alle standen :

Geld verloren, iets verloren;
Eer verloren, meer verloren:
Ziel verloren, al verloren!

En zoo vele honderden volkspreuken die de Vlamingen heden nog gebruiken, bij wijze van troost en opbeuring, van onderwerping aan Gods wil, van verheerlijking van zijnen Naam.

Ja, laat ons onze oude spreekwoorden in eere en achting houden! De heer Joos dien ik zoo even noemde, vreest niet te zeggen :

« Uit ieder spreekwoord komt u als een wasem van deugdzaamheid en zedelijkheid toegevlogen; en hij die onze spreekwoorden volgen wou, zal maar zelden zijnen katechismus overtreden!... Onze volksspreuken zijn te kostelijk om er éene, éene enkele te laten verloren gaan; dat is goud, en goud werpt niemand weg!

« Ja, gij zijt goud, spreuken der volkstaal; gij zijt het kruim der volksrede; gij zijt de ondervinding van duizend jaren en de wijsheid van honderd geslachten. »

Leden van het *Davidsfonds,* gij hebt dit begrepen. Gij bemint het Vlaamsche volk, en gij bemint zijne taal! En daarom zeg ik u dank.

Gij waardeert de schatten onzer moedertaal, gij doet haar in al de standen der samenleving doordringen; en aldus volbrengt gij eene verhevene zending.

Moest het gebeuren (Ons Heere beware er ons van!) dat het Vlaamsche volk van het tooneel der aarde verdween, nog zoude men eeuwen en eeuwen later, door onze volkstaal weten wie de Vlaming was, wat hij meende en wat hij wilde, wat hij beminde en

wat hij haatte, wat hij loofde of afkeurde, wat hij deed of meed.

De volkstaal zou den Vlaming doen kennen met zijn betrouwen op de goddelijke Voorzienigheid, met zijne ronde en reine zeden, met zijne liefde voor het werk en zijnen afkeer van de luiheid, met zijne christene edelmoedigheid en huiselijke spaarzaamheid, met zijne trouw aan 't gegeven woord en zijne eerlijkheid om ieder 't zijne te geven, met zijne verduldigheid in 't lijden en zijne tevredenheid in het hem bestemde lot (1).

Wij hebben eenige oogenblikken rond den heerd van onze voorvaderen doorgebracht, en dat verkwikt den geest en het hart. Het is onmogelijk dat wij ons rond dit stralend vuur vergaderen, zonder dat die blij flikkerende vlam ons binnenste doordringe en onze zielen kome verwarmen.

Het christene Vlaamsch huisgezin van eertijds voor onzen geest doen rijzen, ja, dat doet deugd aan 't herte van dezen die gebleven zijn gelijk de vaderen waren, — en God dank, aldus zijn er nog velen in Vlaanderen. —

Dit zei onlangs een der leden van het *Davidsfonds*, de eerw. heer Duclos, in zijnen *Rond den heerd*, en het is met zijne woorden dat ik wil eindigen :

« Het christene huisgezin doen zien in den glans der echte poëzie die het verspreidt, ja, dat versterkt dezen die zouden aan het twijfelen gaan of zij niet beter wat « nieuwerwetscher » mochten leven; en 't kan er anderen terugbrengen tot den ouden geest, die de eere van Vlaanderen is en waarvan de herleving de waarborg van Vlaanderens geluk en voorspoed zal zijn. »

Gent. LAMMENS.

---

(1) AM. JOOS, *Schatten uit de volkstaal.*

DRIEMAANDELIJKSCH OVERZICHT.

Otium sine literis mors est.

LETTERKUNDE. — Eene schets uit de letterkundige geschiedenis in onze Vlaamsche gewesten :

Volgens C. N. van 't *Nederlandsch Museum* had Stinissen in zijne hulde aan Van Beers, verzen uitgeschreven of nagedicht van Virginie Loveling uit den gedenkboek aangeboden aan Mevrouw Van Ackere-Doolaeghe.

Stinissen en had die verzen nooit gezien. De album waar hij zou geput hebben en wierd niet uitgegeven.

Hoe de wereld kan een beoordeeler op de verzen van Virginie Loveling gaan denken die ievers in eenen bijzonderen boek geschreven staan? Hoe kent C. N. zoowel het stukje der dichteres van Nevele?

Die « heer of juffer C. N. » zoo Stinissen schrijft kreeg ook reeds gepeperde wedertale van Reimond Stijns, omdat hij (of zij) de « novellen » van den vlaamschen verteller wat al te onpartijdig gekeurd had.

Wij wenschen 't *Nederlandsch Museum* geluk met zijne naamlooze medeschrijfster.

« In den huidigen toestand onzer Zuid-Nederlandsche letterkunde is er een feit, dat mij boven elk ander treft... », 't is dat Max Rooses zoo snel de trappen van den voetstaal komt afgedaald waar hij met zijne *Schetsenboeken*, met zijnen welklinkenden name, met zijne beroemdheid als Nederlandsche oordeelkundige te prijken stond.

Eerst moest hij het onderspit delven in den pennestrijd tegen den bitsigen Wazenaar wegens den vermaarden Confiteor van Van Beers en den keurraad van den vijfjaarlijkschen prijskamp.

Daarna wierd zijn gezag te kwijnen ten gevolge van zijn ontslag in 's konings Taalkamer en de verdeeldheid der liberale Vlamingen in die zake.

Pol de Mont in name der jonge letterkundigen verwierp zijn oordeel over de jongste richting der Zuid-Dietsche Letterkunde.

Max Rooses miek er velen ontevreden met zijne keuring over de nagelaten werken van Prudens van Duyse.

Voor diezelfde bijdrage wierd hij onlangsleden in de *Kunstbode* en in *Flandria* op den hekel gezet, en de fijngescherpte pen van E. Van Oye deed veel ongerijmdheden van den school- « meester » uitkomen.

Menige veder wierd er uit zijne vlerken gerukt.

De *Revue Félibrienne* opgesteld door Mistral en andere *Félibres* drukte over Vondel : « Zijn tooneel, waaronder eene verdediging, de eerste van Maria Stuart, als mede zijne lierzangen en zijne hekeldichten zijn nog volksgeliefd in zijn vaderland... Doch het is vooral omdat hij de dichterlijke taal van Nederland, die roemrijke spraak die niet sterven wil, gevormd en gezuiverd heeft; het is wijl hij de taal van zijnen stam begreep en veredelde, dat de twee grootste dichters van het Felibrendom, Mistral en Verdaguer, den *altissimo poeta* van Nederland zullen verheerlijken. »

In een lijvig boekdeel *Nos poètes flamands* wierden vlaamsche gedichten van een aantal vlaamsche meest liberale dichters in 't fransch overgezet.

't Gene wij liefst lazen was de belangwekkende levensschets die de vertaalde werken van iederen dichter voorafgaat.

Potvin heeft vele stukken vertaald : dat bewijst genoeg dat de lezer niet zonder vermaak het werk en zal doorbladeren.

Een staaltje zonder kiezen of zoeken uit het stukje van J. De Geyter, de twee zusters :

Je les vis plus tard : les excès du frère
Avaient au travail épuisé leur mère;
Elles, rougissant, le long du chemin,
Venaient nous offrir des fleurs, à la ville,
Puis, s'en retournaient vers le toit d'argile,
Avec quelques sous, la main dans la main.

Wij en zijn niet bevoegd om over fransche verzen te oordeelen : 't Docht ons al eventwel dat wij in eene vertaling van G. Eekhoud fransche verzen lazen; zou een franschman bij 't lezen van menig stuk niet uitroepen, dat hij van uren ver de grenzen gewaar wordt?

't Is zonderling om na te gaan hoe, bij 't verschijnen van den laatsten vertelboek van Zola, de letterkundige drukpers van Parijs blijken gaf van afkeer en verontweerdiging, zij die eertijds den schrijver wist op te helderen en aan te moedigen. De *Polybiblion* (Jan. 1888) meent dat Zola zoo leeg gevallen is omdat hij het Realismus verkeerd heeft opgevat. Zou 't niet eerder zijn, dat hij in dien poel van ongebondenheid wentelt en gestadig dieper en dieper daalt om des te meer bedorvene fransche lezers aan te trekken?

Ter gelegentheid van de feesten ter eere van Vondel wordt er nog 't een en 't ander wegens den grooten dichter in de tijd-

schriften vermeld. Te Keulen werd Vondels Jephta met veel kunst gespeeld en met veel geestdrift toegejuicht. De tweede aflevering der *Dietsche Warande* die veel belangrijk nieuws op het gebied van kunst en letteren aanstipt, maakt ons bekend dat Vondel in Vrankrijk ook gevierd werd en dat de eerweerde heer Looten ter Sorbonne eene stelling over Vondel zal verdedigen. De *Polybiblion* van Januari 1888 bespreekt mel veel lof de Studiën over Vondel van onzen medeschrijver den eerw. Pater Verstraten.

Fr. Coppée heeft van de eene stad van Zwitserland naar de andere gereisd om een nieuw tooneelstuk te lezen : *Pour la Couronne.* 't Zou een waren held bevatten met eene edele geaardheid en het genoot den meesten bijval.

Dr Julius Delbeke heeft de *Brugsche Metten* gedicht, een groot vaderlandsch drama in 5 bedrijven, zonder vrouwenrollen. (Rousselaere J. De Meester fr. 1,75.) 't Zit gang en zwier in de verzen, gespierdheid in de tale, leven en beweging in verschillige tooneelen. Jammer is 't dat het stuk niet en speelt in het waar en oudheidskundig Brugge van 1302. 't Dunkt ons ook dat het moeilijk is een drama te schepselen met de gebeurtenissen van onzen heldentijd, 't en zij men lijk Delcroix groote tafereelen zou opvoeren.

De opstellers der letterkundige overzichten in verschillige tijdschriften, bij gebrek aan ernstige en belangrijke dichtwerken en tooneelstukken komen terug op het drama van Tolstoï, aangezien het op den vrijen schouwburg te Parijs gespeeld wierd. 't Wierd ons verleden jaar verweten dat wij het eigenaardig spel van den wijdvermaarden Tolstoï te streng beoordeelden. Victor Fournel in den *Correspondant* van 25 Februari spreekt van verdrietige herhalingen en slependen schrijftrant, van de barbaarschheid en de platheid der handelende persoonen. Hij voegt er nochtans bij dat er iets verhevens in het stuk gelegen is en dat er een goede indruk uit gevloeid komt.

Ad. Duclos gaat eenen boek voor 't Davidsfonds schrijven over heidensche en christene vlaamsche gebruiken.

In de vlaamsche letterwereld is er iets groots op handen : J. de Geyter gaat een heldendicht uitgeven,

In het boekenkundig Congres dat in de Paaschweek te Parijs vergadert, wordt er door den baron Béthune een verslag gelezen over de vlaamsche Letterkunde. Wij zullen aan onze lezers bekend maken wat er over ons boekstafwezen te Parijs al vermeld wierd.

M. Lecoy de la Marche heeft een zeer aantrekkelijk werk laten drukken : *Le XIIIe siècle littéraire*, over de tale, de wijsgeleerdheid, de dichtkunst, de wetenschappen in de dertiende eeuwe : wie beschrijft er het geestesleven der dertiende eeuwe in Vlaanderen?

Omer Wattez keurde in de 1e afl. van 't *Nederlandsch Museum* de *gemengde Gedichten* van onzen gevierden medewerker,

dichter Claeys, den welsprekenden en kundigen vereerder van Vondel. Op bl. 44 geeft hij den korten inhoud van 't geen hij oordeelt : « Op de zestig tot zeventig nummers welke de bladwijzer bevat, zijn er ten minste een vijf-en-twintigtal gelegenheidstukken, welke tot de uitgebreidste van den bundel behooren. Voeg daarbij een half dozijn lofzangen op kerkelijke feestdagen, zes kerstliederen, evenveel cantaten, op bijbelteksten vervaardigd, en eenige verhalen aan de kerkelijke geschiedenis ontleend, en er blijven u de weinige nummers over, die luttel bladzijden beslaan, doch waarin de dichter zijnen oorsprong verraadt, en derhalve een wilden, maar gevoelden natuurtoon laat klinken. »

Wetenschappen. — « Cyrus behoort tot de mythologie. » Hoe dat?' Luidens de bevestiging van M. Gittée in de laatste aflevering van 't *Nederlandsch Museum* van verleden jaar in Januari 1888 verschenen.

En 't bewijs? « Romulus en Remus behooren tot de mythologie. Zoo ook Willem Tell. »

De wigvormige opschriften die de oostersche wetenschappen hebben ontdekt en uitgeleid, die de overlevering wegens Cyrus bevestigen behooren tot de « mythologie. »

De geleerdheid van Sayce, Halevy, Lenormant, Keiper, De Harlez en Delattre die schreven en twistten over de geschiedenis van Cyrus, behoort ook tot de « mythologie. »

De getuigenissen der oude Grieksche en Joodsche geschiedschrijvers behoort mede tot de « mythologie. »

Dat is onbetwistbaar. Ondanks al die wetenschap is Cyrus « in de geschiedenis binnengesmokkeld. »

L. en H. Siret beschrijven nu zelve in de *Revue des Questions Scientifiques* afl. van Januari 1888, hunne voorgeschiedkundige ontdekkingen der tijdvakken van 't metaal in den Zuid-Oosten van Spanje. 't Bronzen tijdvak der streek waar zij zoovele schatten blootgeleid hebben, draagt bijzondere kenmerken : de twee geleerden vonden er eene groote eenvoudigheid in 't gerief en de wapens, eene zeer gevoorderde maatschappelijke gestaatheid, meer koper als brons in gebruik; zij en bespeurden er geen ijzer, geene munten, geene opschriften; de verblijfplaatsen der bewoners wierden door eenen onbekenden vijand verwoest.

Een reiziger bezoekt de steden en de heerlijke gezichten : wat behoeft hij te doen als hij uren lang met het spoor moet reizen? Is hij liefhebber van de wetenschap hij kan de aardkunde doorgronden om hem daarin te helpen gaat A. de Lapparent een aantrekkelijk werk uitgeven : *La Géologie en Chemin de Fer.*

In Spanje wierd er door de kerkvergadering van Villadolid een prijskamp ingericht tusschen al de spaansche priesters tot het opstellen van allerhande leerboeken van wetenschappen en letterkunde ten dienste van het middelbaar onderwijs.

De Academie van Kiev heeft eenen prijskamp uitgeschreven tot het wederleggen van den bôek van Tolstoï : *mijne Godsdienst.*

In de uitgaven onzer fransche Academie staat er een geleerde opstel van Mgr de Harlez over den godsdienst der Oostersche Tartaren. Volgens Goblet is de Harlez onbevoegd in die wetendheid omdat hij katholiek is. 't Is jammer voor die kleengeestige schijngeleerden dat hun grondbeglnsel de katholieken niet en belet in de prijskampen te zegevieren, in de taal- en kunstkamers bekroond te worden, om hunne wetenschap, lijk de Harlez, eenen wereldbekenden name en algemeen gezag te verwerven. In 't eerste deel handelt de kundige schrijver over den godsdienst der Mantsjuren, in het tweede deel over den boek hunner godsdienstige geplogentheden en slachtoffranden, in het derde over den godsdienst van Mongolië en in het vierde deel over den godsdtenst der oude Chineezen. de Harlez is toch onbevoegd omdat hij bekwaam is alle gebeden getrouw te vertalen, alle gebruiken nauwkeurig af te schetsen, alle gemiste reisbeschrijvingen te keuren en te verbeteren, zonder ooit te liegen, zonder iets te verzwijgen, zonder eenige bestaande en verneembare zake tot het bewijzen van voorbedachte stelsels te verdraaien. (*La religion nationale des Tartares Orientaux*. Mémoires couronnés publiés par l'Académie Royale. Tome XL, 1887.)

De fransche Rationalisten meenen dat de geschiedenis der godsdiensten in de leegere en middelbare scholen niet en moet onderwezen worden. Goblet vindt dat er plaats is in 't middelbaar onderwijs voor de geschiedenis der godsdiensten. (*Introd. de l'Hist. Gén. des Releg*. bl. 127.) Onze belgische liberale geleerden staan geern buiten 't gevoelen der geleerde wereld. 't Is zulk eenen pédant dat M. Gittée in 't *Nederlandsch Museum* bij de Vlamingen komt ophelderen.

M. H. Van Cuyck, oudheidskundige te Antwerpen heeft eene kundige en aantrekkelijke schets geschreven der werkingen van het oudheid- en geschiedkundig Congres dat de Brugge, tijdens de Breydelfeesten bijeenkwam. Moge zijn voorbeeld aan de Vlamingen leeren dat ze dienen belang te stellen in de wetenschappelijke beweging van hun land, om aldus de verfranschte maatschappijen en de vakken die ze beoefenen langzamerhand te vervlaamschen. Die taak is moeilijk : maar de Vlamingen, kost wat kost, zullen niet achteruit wijken, noch den moed laten zinken, noch onverschillig blijven : 't ware goed ook dat onder de opkomende vroede vlaamsche jongelingen elkeen van nu af zijn vak wist te verkiezen. Uit al de wetensweerdigheden die M. Van Cuyck ten papiere bracht, willen wij 't een en 't ander aan onze lezers mededeelen : « M. de graaf de Marsy getuigde, dat, volgens eene opvatting die thans in Frankrijk, door vele oudheidkundigen wordt verdedigd, de invloed van den kunstherbloei, uit Vlaanderen in Frankrijk zou gekomen zijn. » —

« Sedert 19 Augustus 1886 zijn er verschillige voorgeschiedkundige ontdekkingen geschied. De heeren Bamps, de Munck, de Puydt, Fraipont en Ubaghs hebben ze, in hunne opstellen, beschreven en de eerw. pater J. Van den Gheyn is gelast geweest een verslag over den inhoud dier werken op te maken. » — « In de geschiedkundige afdeeling werd er gehandeld over het gebruik der Vlaamsche taal in het Noorden van Vrankrijk en over de oude bevolking van die streken. Volgens den heer Bonvarlet is het moeilijk, in Normandië een juist onderscheid te maken tusschen de overblijfsels van de talen der volksstammen, aldaar oudtijds gevestigd. Het Bouloneesche was geheel Vlaamsch. De plaatsen hebben daar hunne vlaamsche namen beter behouden dan in Vlaanderen zelf Eenige Saksiche namen treft men toch ook aan in Picardië en in de omstreken van Dowaai. » — « De Franken woonden in hutten gelijk de oude Belgen, en slechts ten tijde van Karel den Groote kwam wederom, langzamerhand de bouwkunst op. »

Van welke streken zijn de Arische volkeren herkomstig? Welke waren hunne voormenschen? Van tijd tot tijd tracht er een geleerde zijnen name te hechten aan eene nieuwe veronderstelling die hij door allerlei bewijzen en vergelijkingen poogt te staven, getrokken uit de volkenkunde en de spraakwetenschap. Taylor, een englsche geleerde meent nu dat de Arische oorstammen uit..... Finlanders bestonden, wier tale en eigenschappen deels geen gemeens en hebben met deze der Ariërs, deels onder zweedschen invloed stonden.

In verschillige dorpen in 't Namensche komt men plaatsen tegen die 't volk *tombois* pleegt te heeten en waarmede allerlei sagen in verband staan. Als de oudheidskundigen op die gronden delven, ontdekken zij gewoonlijk frankische begraafplaatsen. In de *Annales de la Société Archéologique de Namur* (1887) komt er een kundige opstel van M. Bequet over de ontdekkiugen dier maatschappij in 1886. 't Zijn kostelijke bewijsstukken uit het tijdstip der Franken die men daar ontgraaft. De vrije Franken worden in hunne grafsteden teruggevonden met hunne zweerden, hunne aksen, hunne wapenrusting en hun huis- en rijgerief. De aantrekkelijkheid van den opstel is hierin gelegen dat M. Bequet mits die kostelijke oorkondschap de Franken en hunne beschaving als bij tooverslag voor onze oogen doet opdagen.

In 't Engelsch land van Guiana is er nog een stam Indianen die gekapte steenen werktuigen bezigt.

De *Compte-Rendu des Travaux du Congres tenu à Namur les 17-19 août* 1886 is verschenen. Die verslagen zijn nog al aantrekkelijk omdat de redevoeringen doorgaans beter bezorgd zijn als de dorre opstellen der geleerden in de mêedeelingen der wetenschappelijke gilden.

Die al Namen reist mag niet nalaten ter bewaarkamer der

frankische oudheden, de beschaving onzer vorders uit de overblijfsels van hun geriet en hunnen huisraad ga te slaan. Hij leze eerst de merkweerdige voordracht van M. Bequet over dat Museum, het rijkste frankisch van Europa.

Daar staan nog te lezen de meêdeeling van P. Van den Gheyn over den voortgang der voorgeschiedkundige volkenkunde in ons vaderland, de beschrijving der vondsten van Dr Van Raemdonck in 't land van Waas, eene studie over den mensch ten tijde van den mammouth volgens ontdekkingen in de grot van Spy.

Aan de navorschers van plaatsnamen en namenuitlegkunde bevelen wij den schoonen « Glossaire toponymique » van G. Kurth : 't is eene verzameling van al de namen van velden, wegen, beken, wijken, enz. van 't dorp St Leger, vergezeld van taal- geschied- en oudheidskundig bescheed. 't Is eene kermis voor de liefhebbers dien prachtigen woordenboek te lezen en een oorbaar werk om na te volgen.

Eug. Rolland gaat wederom een merkweerdig werk uitgeven : *la Flore populaire*, volgens den aard en den trant van zijn aantrekkelijk werk over de dieren : 't is de folk-lore van het plantenrijk met al de benamingen der gewassen in al de talen en de gauspraken van Europa.

Pol de Mont en Aug. Gittée hebben een nieuw tijdschrift gesticht, *Volkskunde*, voor Nederlandsche folklore. *Rond den Heerd* heeft sedert twintig jaar, uit loutere liefhebberij, ook omdat er de geest van 't voorgeslacht in leeft, vele schatten van *folklore* verzameld. Groote geleerden nochtans en achten die wetendheid maar weinig. Vele valsche geleerden bouwen op hunne vondsten allerlei dwaze stelsels.

In Vlaanderen hebben wij nu twee tijdschriften voor kunstwetenschappen : de herboren *Dietsche Warande* die bij onzen uitgever verschijnt, en de herboren *Vlaamsche School* die te Antwerpen bij Buschmann gedrukt wordt : beide tijdschriften bevatten schoone platen en leerzame opstellen over vaderlandsche kunst.

Taalwetenschap. — Het Leuvensch tijdschrift, *Le Muséon*, het eenigst katholijk tijdschrift van dien aard, dat meer door de katholieken zoude moeten ondersteund worden, drukte in de eerste aflevering van het loopend jaar eene diepgrondige vergelijkende studie over het voornaamwoord. Het voornaamwoord en dient niet lijk zijne benaming het aanduidt om naamwoorden te vervangen. Zijne bediening is veel omvattender : geheel de spraakkunst is er van doordrongen. Het is ouder dan het zelfstandig naamwoord en 't bezit zijne eigene, oorspronkelijke, onafhankelijke weerde.

De *Student* is maar een klein tijdschrift; nogtans bevat het taalkundige bijdragen die in een groot tijdschrift treffelijk zouden te voorschijn komen. Met veel genoegen lazen wij er eene studie over de Tongersche kantspraak.

Begeren onze leeraars een werk over latijn en grieksch van eenen taalkenner die zijnen eigenen gang gaat zonder bij de school van Bopp, Curtius en Corssen of deze der Junggrammatiker te zweren, en zonder op de zoogezeide vastgestelde wetten te steunen, zij kunnen den volgenden boek lezen van V. Henry : *Précis de Grammaire Comparée du Grec et du Latin.* (Bij Hachette, in-8° fr. 7,50.)

A. Joos heeft in de laatste afleveringen van *'t Katholiek Onderwijs* wederom eenige opstellen over de Volkstaal geschreven. Zijne liefde voor de volkstaal groeit gedurig aan, als ook zijn behendigheid om heure nuttigheid te doen uitkomen, heure schatten aan de leermeesters der vlaamsche tale bekend te maken. Hij leert hun hoe de rijkdommen der sprake van het volk kunnen te pas gebracht worden in de lees- en spraakkunstlessen, in het aanleeren der spelregels en in de spraakoefeningen.

Onze taal is nog in eere in Fransch Vlaanderen : de laatste jaarboek van de maatschappij : *La Comité Flamand de France* bevat eenen Heyl-Galm, *eerbiediglyk opgedraegen aen zijne Heyligheyd den Paus Leo dertienden.* Johan Winkler vestigde in den *Navorscher* de aandacht der Noord-Nederlanders op die gebeurtenis, en 't deed ons deugd deze eenvoudige dichtregels uit ons oud Vlaanderen te vernemen :

Moogt gij voor ons geluk, zien 't eynde van deez' eeuw!
't Is daer hetgeen u wenscht den Ouden Vlaemschen Leeuw!

Voor de liefhebbers van taalkunde vermelden wij het verschijnen der volgende werken : *Dictionnaire d'Etymologie française,* van A. Scheler, groot in-8°, te Brussel bij Muquard ; *die Germanischen Elemente der französischen und provenzalischen sprache,* te Heilbronn bij Henning, in-8° 200 bl. ten prijze van 9 fr.

Dr Pietsch gaf te Berlijn bij Reinecke ten prijze van 2,25 fr. het volgend werk uit : *Der Kampf gegen die Fremdworter.* Die kamp moet het doorgronden weerd zijn voor dezen die de bastaardwoorden niet en schuwen en voor dezen die ze pogen uit de tale te weren.

Een blad van Rijsel, *l'Echo du Nord,* vroeg de inrichting van eenen leergang van vlaamsch ter Hoogschool van Rijsel.

De koninklijke Vlaamsche Academie heeft bij onze Drukkers de *Sevenste Bliscap van Maria* uitgegeven, een mysteriespel der XVe eeuw. K. Stallaert bezorgde den tekst dier uitgave, schreef als inleiding eene schoone bladzijde der geschiedenis onzer oude tooneelletterkunde, en verrijkte iedere bladzijde met de noodige aanteekeningen. Lijk het altijd gebeurt, staan er vele woorden uitgeleid die in de levende volkstaal nog in zwang zijn. In den titel schreef de taalkundige : *de Sevenste,* immers, zegt hij de uitgang *ste* is hier meer eigen aan onze bevolking : en, voegt hij er bij, onze dichter schrijft zelfs, het niet meer gehoorde de *vijfste.* De gedaante wordt aleventwel in vele streken nog gebezigd.

J. Claerhout.

GEDICHTEN.

ASCH.

GIJ waart de olijf- en pallemtwijgen,
De takken van dat eeuwig groen
Dat maagden zwaaien in festoen
Als, boven 't volksgedrang, de zegehymnen stijgen.

Nu zijt ge een treurig handvol asch...
Het vuur heeft dóór uw welig leven
Met lust zijn gloed en vlam gedreven
En zengde grauw en dood wat groen en levend was.

Ach! 't lieve en edelschoone loover
Dat in het doode jaargetijd'
Ons oog verkwikt hield en verblijd
Aan levend lentegroen... Blijft slechts deze asch nog over.

Niets meer van u? Och neen, niets meer,
Gestorven palmen!... Doch — bij 't sneven
Werdt gij tot hoogren zin verheven :
In assche spreekt hij tot den geest de strenge leer :

« Herken het eind van alle worden,
« Van alle vormen, alle stof,
« Van al wat groeit in 's levens hof,
« Van al wat streelt en lust in alle levensorden;

« Van wat, in eigen kracht verheugd,
« Roemt op de forschgespierde leden;
« Van al wat schoon is en aanbeden
« En blijde in bloesem staat van frissche levensjeugd. »

Hoe plechtig luidt uw stemme, sprekend
Tot 't ingekeerde volk dat knielt,
Als u der Wijding geest bezielt
En gij de hoofden in het Kruis der boete teekent!

« Gedenk, mensch, dat gij assche zijt
« En zult tot assche wederkeeren!
« Laat door de dood de les u leeren
« En 't onderricht ter zege in 's levens fellen strijd :

« De dood is leermeestres van 't leven.
« Het naakte bekkeneel der dood
« Was, ter woestijn, de celgenoot
« Des denkers, door den geest aan 't Roomsche slijk ontheven.

« Verzaken leert ze, leert beteugelen
« Den wellust, die den geest weerstaat,
« Den hoogmoed van hetgeen vergaat,
« En geeft der ziel haar vlucht op vrij ontvouwen vleugelen. »

Onstoffelijke ziele! richt
Uw vaart naar 's geestes hooger sferen
En laat geen knechtschap u verneeren
Van 't lichaam dat welhaast in stof en assche ligt!

Omhoog! Naar 't Eeuwge! Blijf niet kleven
Aan wat ontbonden wordt in 't graf...
Wie daalde in dezes diepten af
En smachtte niet naar God en 't onbederflijk leven!

Hij die, met yzren stift, in lood
Of steen zijn gruwbre smart wou etsen,
Mocht naar zich zelf ons einde schetsen
En beelden in zijn woord het ijslijk werk der dood.

Omkleed van etterende wonden,
De huid verrot tot walgend slijk,
Droeg hij in 't leven reeds zijn lijk...
« Zie, hoe wij met de dood verwant zijn en verbonden.

« Ik zeî; — gij zijt mijn vader, — tot
« Het moddrig, nameloos ontvormen;
« — Mijn moeder, zuster, — tot de wormen...
« In wien is nu mijn heil? In mij niet, neen!... In God?..

« Ja, en in God alleen! — Ik weet, mijn
« Verlosser leeft; en, dat ik weer
« Zal opstaan uit den grond, wanneer
« De jongste dag bezwijkt; mijn eigen huid bekleedt mijn

« Gebeente dan op nieuw; 'k zal in
« Mijn eignen vleesche (dit betrouwen
« Rust in mijn schoot) mijn God aanschouwen —
« Geen ander maar ik zelf, met eigen zicht en zin.

« Wiens hand beroert mijn stof? Wiens oogen
« Herkennen nog de stuivende asch,
« Hervindend wat zij vroeger was?
« Wie zal den eersten vorm er weer uit wekken mogen?

« Dat zal de Vormer van 't heelal,
« Dat zal de Schepper aller dingen!.... »
Laat asch en stof zijn glorie zingen
Waaruit, op zijn bazuin, het leven rijzen zal.

O menschdom, aan uw graf ontvloden!
Geslachten nieuw en oud in stoet!
Wijdt d'Eerstgeborene uit de dooden
In 't nieuwe levenslied uw hulde en zegegroet!

O Zegetocht der zaalge volken
Die langs de hooge baan der wolken,
Met palmen van hun goede daân,
In 't blij Hosama den Verwinner tegengaan!

Dr H. CLAEYS, pr.

Er stond een ridder op Rhodus' strand...

I.

R stond een ridder op Rhodus' strand...
Hem bracht een gevleugeld schip aan land,
Dat vlood met opene zeilen.
En eenzaam liet het den ridder daar
Het oog gevest op de woeste baar,
Als wou hij heur diepte peilen.

Een zeemeeuw scheen het vluchtende schip :
Steeds verder zweefde 't — een nietig stip,
Al spoedig geheel verdwenen.
En droomerig bleef de ridder staan,
Als waar hem leven en lust ontgaan,
Als ging hij op 't strand versteenen.

Maar naast den ridder een klepper stond,
Een vurig ros, dat brieschend den grond
Omwoelde met driftig stampen.
En uit zijn droomen de ridder schoot,
Besteeg zijn klepper en zuchtte : « Dood,
Om u wil ik strijden, kampen! »

Daar naakte de ridder 't sombre slot,
Waar krijgsmanslust en de dienst van God
Verzamelde vele helden.
Hij werd geleid in een groote zaal,
Waar schilden, wapens in weidsche praal
Den aard der bewoners meldden.

En vóór den Grootheer knielde hij neer.
« Het eenigste, wat ik op aard begeer,
Dat kan mij uw gunste schenken! »
Zoo sprak hij. « Laat met uw ridders ten strijd
Mij varen! Ik zal met moed en vlijt
Volbrengen uw minste wenschen!

Maar hecht het kruis op mijn schouder niet :
Ik zie alleen den dood in 't verschiet,
Mij spoort geen godsdienstzin!
Verbeurd is mijn hart, niet vroom, niet vrij,
Het werd geklonken in slavernij
Door ijdele vrouwenmin.

't Is niet naar roem, dat ik zucht of streef :
't Was ontrouw, die hierhenen mij dreef
Om vrede in den dood te zoeken.
Zoo laat met uw schaar ten strijd mij gaan,
Dat 'k worde van 's levens druk ontslaan,
Doch sterve als betaamt den kloeken.

II.

Van paardegetrappel dreunt de grond,
En luide jubelend klinkt in 't rond :
« Den Heer zij glorie en zegen!
Verjaagd is de vijand, verslaan, gedood!
Des Heeren naam is heilig en groot,
Den Heer zij glorie en zegen! »

En in de prachtige wapenzaal
Daar wacht den helden een grootsch onthaal,
Daar wordt hun koenheid geprezen.
En vóór den Grootheer werpt hij zich neer,
De ridder, dien Godsdienstzin noch eer
Van hartleed konden genezen.

En de oogen stralend van heldenmoed,
Legt hij zijn zwaard, nog druipend van bloed,
Aan 's Grootheers voet op de trede.
Vermoeidheid acht hij noch diep kwetsuur :
In 't harte brandt hem een gloeiend vuur,
Dat lucht zich geeft in een bede.

« Heer, wat ik afwees, vraag ik als loon :
Dat op mijn schouder het kruis betoon,
Hoe God elk leed kan linderen.
Van heden, 'k wil het verkonden luid,
Is 's Heeren dienst mijn geliefde bruid,
Zijn heldendaden mijn kinderen.

'k Wil niet meer offren op 't broos altaar
Eens vrouwenharte, te grootsch, te waar
Is mannenliefde der zwakke.
Te zwaar is 't offer der mannentrouw,
Dat niet het ijdele hart der vrouw
Daaronder zwichtende knakke!

Verbroken heb ik mijn slavenband,
Aan hooger goed is mijn wensch verpand :
't Verhevenste wil ik minnen.
'k Wil niet meer zuchten, verwijfd en laf,
Geen proeve schrikt, hoe moeilijk, mij af
Om edeler bruid te winnen! »

HILDA RAM.

Antwerpen, den 17en Meert 1888.

KRONIJK.

BOEKBEOORDEELING.

Korte Spraakkunst van Jacob van Maerlant, volgens « Spiegel Historial », — Korte Spraakkunst van Anna Bijns volgens « Refereinen », beide door Amaat Joos, professor in de normaalschool van St Niklaas. Gent, S. Leliaert, A. Siffer en Cie Hoogpoort, 52. — Prijs fr. 0.50 stuk. (1)

Sedert de herboring onzer letterkunde hier in België, en vooral in de laatste jaren, zijn de werken onzer Middel-nederlandsche dichters een der voornaamste objectieven geweest van de studie en den arbeid onzer letterkundigen. Tot hiertoe nochtans, had men er zich op toegelegd door deze geschriften, en inzonderheid door die van den vader der dichters en van de Brabantsche Sapho, onze geschiedenis en de zeden onzer voorouders na te zoeken.

Hier echter, hebben zij den heer Joos tot standpunt gediend van nasporingen van eenen anderen aard, namelijk tot taalkundige studie en heropbouwing eener Middelnederlandsche Spraakleer.

De heer Joos is ons niet onbekend, en is, op verre na, ook niet de eerste de beste. Wie zijne bijdragen in het *Belfort* leest en bestudeert, zal wel weten dat het een wetenschappelijk ontwikkeld man is, die als taalkundige zijne sporen won en dus ook wel « *the right man in the right place* » is om ons een werk te leveren zooals wij hier voorhanden hebben.

Beide werkjes zijn op denzelfden leest geschoeid en komen, zoo in plan als in bewerking, gansch overeen : dezelfde verdeelingen, en bijgevolg ook dezelfde hoedanigheden en dezelfde gebreken. Dat onze opmerkingen dus ook voor beide gelden zal iedereen licht begrijpen. Nochtans willen wij vooreerst eene enkele opmerking maken die alléen op het werkje slaat over Maerlant. Waarom, vragen wij ons af, heeft de schrijver zijne taalkundige bewerking gemaakt op den Spiegel Historiael en niet op den Rijmbijbel? Inderdaad, al is dit eerste werk misschien wel het uitgebreidste van onzen middeleeuwschen puikdichter, toch valt het wel te betwijfelen of zijn Rijmbijbel, voor hetgeen taal en vorm

---

(1) Jammer dat deze werkjes op geene grootere getallen getrokken zijn, want eer zij eigenlijk aangekondigd worden zijn zij reeds uitverkocht. Van het tweede slechts zijn nog 5 exemplaren beschikbaar.

aangaat, niet zijn beste werk is, en bijgevolg, beter tot deze studie zou gediend hebben. Wat er ook van zij, schrijver heeft den Spiegel Historiael verkozen tot uitgangspunt van zijne grammaticale aanmerkingen, die hij dan ook alle staaft met voorbeelden uit het bovengemeld werk getrokken. Tot hier over de spraakkunst van Van Maerlant.

De volgende opmerkingen gelden, zooals reeds gezeid is, voor beide verhandelingen. Wat eerst in 't oog springt bij het openen van deze werkjes, is namelijk, dat de schrijver zijne regels slechts door één of twee voorbeelden steunt. Ware het niet wenschelijk geweest hadde hij *alle* plaatsen aangehaald waar de eene of andere regel zijne toepassing vindt? Dit zou, ons dunkens, aan de belangrijkheid en gegrondheid van het werk niet schaden.

Verder, in nº 25 M 24 B, (1) over de voorzetseis, leest men : « Telkens dat *van* geene bepaling van achter heeft, wordt het *af*. » Stond deze opmerking niet beter onder de rubriek : *bijwoorden*, aangezien *af* hier dan toch wel een bijwoord is?

Nº 28M-27 B : Diende hier bij de verbuiging van het lidwoord geen woordje gezegd te worden over de omgeschreven vormen van genitief en datief : vanden, anden, — vander, ander, andie?

Bij het hoofdstuk vervoeging zouden wij liever de gewone wetenschappelijke vorming van tijden en personen uiteengezet zien; 't is te zeggen, dat al, wat onder de rubriek vervoeging thuis hoort, beter en duidelijker zou moeten uitgedrukt worden. Deze opmerking slaat vóóral op nº 41 M. 39 B, waar de schrijver enkel zegt dat het tegenwoordig deelwoord uitgaat op *de*; hetgeen onjuist is. Het tegenwoordig deelwoord is immers de infinitief praesens niet met den uitgang *de*, maar wel de stam van het werkwoord met het suffixe *ende* waarvan de lettergreep *en* van eenen gansch anderen oorsprong is als het suffixe *en* van den tegenwoordigen tijd der onbepaalde wijze.

Bij nº 40 M. 38 B mocht ook eene kleine uitlegging bijkomen. De onbepaalde wijze neemt somwijlen wel *ge* voorop, maar slechts in bepaalde gevallen, namelijk, bij de modale hulpwerkwoorden ontkennend gebruikt.

Wat de lijsten betreft van ongelijkvloeiende en onregelmatige werkwoorden, ware het niet beter deze in twee te splitsen en twee lijsten te vormen : eene waar de ongelijkvloeiende, en eene andere waar de onregelmatige werkwoorden bijeen staan? — Deze en andere dergelijke kleinigheden zullen den heer Joos bij eene ernstige herziening niet ontsnappen.

Nu, de lezer denke niet dat deze opmerkingen eenig gewicht, tegen de innerlijke en echte waarde van deze werkjes kunnen uitmaken. Dit was ook geenszins hunne bestemming, want deze korte spraakkunsten verdienen eene warme aanbeveling, en het voorbeeld, de wenk door den schrijver gegeven, den welgemeenden lof van al wien onze oude letterkunde aan het hart ligt.

Laat ons hopen dat de heer Joos het bij deze proeven niet zal laten, maar dat hij eens eene volledige spraakleer, naar onze oude Zuid-Nederlandsche schrijvers opgemaakt, aan zijne taalgenooten zal aanbieden.

JAN MAES.

---

(1) M beteekent spraakkunst van Van Maerlant. — B van Anna Bijns.

Taal- en letterkundige nalatenschap van K.-L. Ternest, uitgegeven door J. Broeckaert, *briefwisselend lid der Koninklijke Vlaamsche Academie.* — Niet alleen aan de talrijke vrienden en vereerders van den verdienstelijken man, wiens naam hiervoren geschreven is, maar al den beoefenaren van de Nederlandsche taal- en letterkunde zal dit boek welkom zijn, en zij zullen met belangstelling het vijftigtal korte studiën of opmerkingen lezen, die K. L. Ternest over onze taal, hare geschiedenis, hare vormen, hare spelling en spraakkunst, vroeger, als artikelen in tijdschriften en andere verzamelwerken schreef, en die nu tot éénen bundel van 135 bladzijden vereenigd zijn.

Vooraf gaat eene goedgestelde levensbeschrijving van Ternest, door den heer Jan Broeckaert, die als dankbare hulde aan zijnen oud-leermeester dit boek met groote zorg ter perse heeft gebracht. Tegenover den titel prijkt een welgelijkend portret van den vereerde, aan de bekwame teekenpen van Albert Verheughe te danken.

Gaarne had men in den bundel ook de bekroonde *Uitspraakleer der Nederduitsche taal* aangetroffen, maar de pogingen van den uitgever bij de Maatschappij, welke het eigendomsrecht van dat werk bezit, zijn, spijtig voorwaar! niet met den gewenschten uitslag bekroond. In allen gevalle, zooals het boek thans is, zullen onderwijzers en letterkundigen het met veel vrucht te rade gaan.

De omslag van de *Taal- en Letterkundige Nalatenschap* vermeldt nog een ander werk van Ternest : de *Hoogduitsche Spraakleer voor Nederlanders,* het beste werk over die stof, dat er in handen van Vlaamsche leerlingen te stellen is. Wij bevelen het meteenen als handboek in het onderwijs der Hoogduitsche taal ten zeerste aan. fr. 3,50.

Intusschen mag men den heer Broeckaert dank weten voor de uitgave van een hoogst nuttig boek, door de drukkers van *het Belfort* met zorg ter perse gelegd. Prijs fr. 2,50. Z.

Schets eener geschiedenis der Rederijkkamer Sinte-Barbara, gezeid « *de Zeegbare Herten,* » te Rousselare, door Em. van den Berghe-Loontjes, voorzitter der maatschappij. Ieperen, K. de Weerdt, 1887, in-8°, 152 blz. en pl. — Er bestonden tot heden twee beknopte historische schetsen van bovengemelde rederijkersvereeniging, welker oorsprong opklimt tot de XVe eeuw : eene door wijlen Angillis, de andere voorkomende in de *Schets der geschiedenis van Roeselare,* door Fr. de Potter. De heer Em. van den Berghe brengt thans een meer uitgewerkte schets voor, in welke hij alle bronnen, die te Roeselare in zijn bereik waren, geraadpleegd en gewetensvol benuttigd heeft. Zonder juist onze goedkeuring te hechten aan al de gedachten, die hij in zijn boek uitgedrukt heeft, mogen wij zeggen dat hij eene niet onbelangrijke bijdrage heeft geleverd voor de volledige geschiedenis van de Vlaamsche rederijkers, die nog altijd op eenen schrijver wacht.

Hier en daar stuiten wij op kleine onnauwkeurigheden. De Deinzische spelers hadden niet tot zinspreuk : *Donscom beter,* maar *Donse (doense) om beter;* die van Diksmuide was : H. Kruys, *scherp deur (duur)* en niet *scherpsdeuren,* dat geen zin heeft.

De schrijver heeft, voor het politieke deel zijner *Schets,* ongelukkiglijk de beste bronnen niet geraadpleegd. De armoede in België, tijdens de regeering van Albert en Izabella, was niet te wijten aan het bouwen van kerken en kloosters, maar aan de roof-,

plunder- en vernielingstochten der Fransche legers. Kunst, nijverheid en koophandel namen onder gezegde regeering eene aanzienlijke uitbreiding : honderd kunstenaren en mannen van wetenschap, in allerlei vakken, maakten den naam van België over gansch het aarderijk beroemd.

De XVIIe eeuw is zeker een der glorierijkste tijdvakken van België's geschiedenis. R.

Sammlung Kirchlicher Tonstüche fur die Orgel, drie deelen aan fr. 6,25.

Volledige Handleiding tot het aanleeren der moedertaal Volapük, naar de laatste verbeteringen van Dr A. Kerkhoffs, door A. Heiliger, tweede vermeerderde uitgaaf, fr. 1,00.

Vlaamsche Conferentie der Balie van Gent, verslag over de werkzaamheden gedurende het rechterlijk jaar 1876-1887, door C. Siffer, fr. 0,40.

LOOPEND NIEUWS.

Davidsfonds. — Zondag 18 Maart, hield de Gentsche afdeeling een prachtig feest opgeluisterd met muziek, een zangspel en eene merkwaardige voordracht van Senator Lammens. Die welsprekende hooge kamerheer heeft zijne aanhoorders geboeid met zijne belangrijke rede over *Het huiselijk leven*, welke wij met genoegen hier voren mochten drukken.

Sint-Niklaas bereidt insgelijks eene plechtige zitting tegen tweeden Paschen : eene cantate aan Leo XIII, van Alfons Janssens, zal er op uitgevoerd worden en de eerw. heer Dr Claeys zal het woord voeren.

Yperen heeft eenen letterkundigen avondstond gehad waarop de eerw. heer H. Verriest grooten bijval gehad heeft, met eene conferentie over de muurschilderingen der Ypersche halle. Antwerpen van zijnen kant maakt zich verdienstelijk met het uitgeven van een maandschrift, orgaan der Antwerpsche afdeeling, getiteld *Het Davidsfonds*. Het kost slechts fr. 1,00 per jaar.

De eerste algemeene vergadering zal te Kortrijk plaats hebben.

De Vlaamsche Academie is eindelijk in hare meubels, zij heeft zich, in afwachting dat zij mogelijks later het historisch *Torreken* betrekt, een lokaal gereed gemaakt, op de Vlasmarkt, niet monumentaal maar toch behoorlijk en doelmatig ingericht. Woensdag 21 Maart, hield zij er hare eerste vergadering : de bestuurder Jonkheer de Pauw deed eene openingsrede om het lokaal intehuldigen, en na het bestuurlijk werk afgedaan te hebben heeft zij lezing gehoord van eene merkwaardige studie van M. Sermon over Antoon Hemert, Frans Amelry en Remigius Van Ertborre, Vlaamsche schrijvers van de eerste helft der 16de eeuw. Er is ook besloten onmiddellijk overtegaan tot het drukken van *Maleghijs*, uittegeven door M. de Pauw en het *Glossarium van Alexanders Yeesten* bezorgd door Hoogleeraar Roersch.

De eerw. heer Dr Gezelle en Dr Nolet de Brauwere waren nog verhinderd door ziekte op de zitting aanwezig te zijn, al hunne collegas en geheel het Vlaamsche land wenschen ten

vurigste dat zij weldra wederom hunne studiën en bezighedeu mogen hernemen

Men schrijft ons: Eene nieuwe — of heringevoerde — wetenschap is thans in de tijdschriften aan de orde van den dag : de *Folklore.* Waarom echter die benaming in eene vreemde taal gesteld blijft, is ons een raadsel, tenware men in de meening verkeerde — eene verkeerde meening — dat de vreemden ons in het vak der volkenkunde zouden voorgegaan zijn. De volksoverleveringen en -vertellingen, de volksdeuntjes en- liedjes zijn hier zoo oud als de straat, en bleven in den mond, niettegenstaande de minachting van waanwijze schoolmeesters en schijngeleerden. Honderd jaren en meer geleden bezorgden Vlaamsche drukkers verschillige uitgaven van volksvertellingen, als de *Ridder met de Zwaan, Valentijn en Ourson, Fortunatus borze, enz.* SNELLAERT, in zijn *Kunst- en Letterblad,* rakelde, veertig jaren geleden, tal van oude volksgezegden en sproken op, en lang nadat het voortreffelijk tijdschrift opgehouden had te bestaan, herbegonnen onze medewerkers, de heeren De Potter en Broeckaert, (een aantal jaren geleden) in hunne *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen.* de mededeeling van al het eigenaardige, dat op den buiten nog verteld of gezongen wordt. Dit zij gezegd als terechtwijzing op AUG. GITTÉE's, anders welgesteld, artikel in de *Toekomst,* waar beweerd wordt dat de oefening dier wetenschap in Vlaanderen « uitstierf » na het vertrek van Dr WOLF, naar zijn vaderland, welke geleerde samen met PRUDENS VAN DUYSE, JAAK en ADOLF VAN DE VELDE, *Grootmoederken* of *Wodana* uitgaven, een bundel oude vlaamsche sproken, sagen, liedjes enz.

Zou het *Belfort* in de verspreiding van die volksliteratuur ten achter blijven? De Redactie moest hare lezers verzoeken alles te willen mededeelen, wat er onder betrek van sprookjes, sagen, legenden, kinderliederen en andere, nog aan den haard, in de schuur of op het veld verteld en gezongen wordt : gansch eenvoudig, zonder opsmuk, in dezelfde vormen, gelijk die dingen in den mond des volks voortleven.

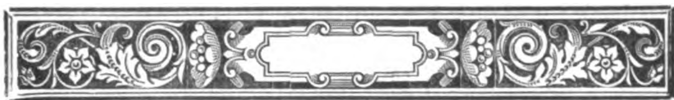
Varia. — De vijfjaarlijksche prijs van Fransche letterkunde is met algemeene stemmen toegekend aan het werk van Camille Lemonnier *La Belgique.*

De prijskamp van Rome voor beeldhouwkunst heeft plaats te Antwerpen; 14 mededingers zitten in loge; het onderwerp is getrokken uit den 20sten zang der Iliade *Andromaque weenende op het lijk van Hector.*

Na Vlaamsche munt, Vlaamsche zegels, zullen wij weldra Vlaamsche timbers en het staatsblad in de 2 talen hebben. Eere en dank aan het vlaamschgezind ministerie!

Sterfgeval. — † Désiré Nisaud, ouderdomsdeken der Fransche Academie is in zijn 83ste jaar christelijk te San-Remo overleden.

JULIUS PLANCQUAERT.

Weer ondergaat « Het Belfort » een gevoelig verlies door het onverwacht afsterven, op 21 Maart ll., van den heer Julius Plancquaert. Niet alleen is die dood een pijnlijk verlies voor ons tijdschrift, zij is het insgelijks voor de Vlaamsche zaak en de katholieke partij in het algemeen.

De heer J. Plancquaert wierd te Wortegem geboren op 25 Mei 1853 en stierf dus in den bloeiënden ouderdom van bijna 35 jaren. Zijne vroegtijdige dood dompelt in rouw en droefheid zijne echtgenoote en zijn jeugdig huisgezin, zijnen ouden vader, geneesheer en burgemeester van Wortegem, zijne familie wier troost en eer hij was.

Van jongs af gaf hij bewijzen van den besten aanleg voor de studie. Hij begon zijne humaniteiten met groot welslagen in het bisschoppelijk college van Oudenaarde en voltrok ze op de schitterendste wijze in het college der eerw. Paters Jesuiten te Doornijk. — Aan de katholieke Hoogeschool van Leuven legde hij zich met vlijt toe op de rechten, vestigde zich eerst als advokaat te Gent, en later te Oudenaarde, om van daar, in 1887, als vrederechter naar Vloesbergen over te gaan.

Julius, zooals hij algemeen gekend en genoemd werd, was een trouwe vriend, een open en rondborstig karakter. Aan gulheid van hart en opgeruimdheid van geest paarde hij wilskracht en eene onwrikbare katholieke Vlaamsche overtuiging, die geen haarbreed, voor wien of wat ook, uit haren weg zou geweken zijn. Vol geestdrift en goede luim was hij de ziel van vele maatschappijen. Ha! wat herinneren wij ons met weeke aandoening onze studentenvergaderingen en onze Bohemer zwerftochten met hem rond Leuven, om Vlaamsche vertoogschriften te doen teekenen en het Vlaamsch princiep te gaan prediken, tot zelfs in de Waalsche dorpen bezuiden de stad der Alma Mater... Maes ook die naar Zanzibar gaan sterven is stond dan aan onze zijde...!

De heer Plancquaert was een ieverige, een overtuigde Kristen en Kathòlieke; aan den Godsdienst en de H. Kerk was hij uit den grond zijner ziel verkleefd, en die verkleefdheid heeft gansch zijn leven bezield en al zijne werken doorstraald. Hij was niet oppervlakkig in zake van Godsdienst : hij kende zijnen Godsdienst, hij had de

ernstigste en verhevenste vraagstukken ervan bestudeerd en bezat ze in volle kennis, gelijk hij in openbare redevoeringen en in bijzondere gesprekken het dikwijls heeft laten blijken. De plichten van den Godsdienst kweet hij op voorbeeldige wijze. Voor het goede, voor God en Godsdienst werken dat was altijd zijn eerste inzicht. Op zijn sterfbed zegde hij tot den priester die hem hulp en bijstand bood: « indien de Heer mij gelieft verlenging te geven van mijne levensdagen, zoo zal ik met meer iever werken voor de glorie van zijnen H. Naam. Dat nochtans zijn Heilige wil geschiede. » Al die met hem geleefd hebben, die hem van nabij gekend hebben zullen getuigen dat dit het waar en innig gevoelen was van zijn hart en zijn richtsnoer in alles wat hij ondernam. Ook heeft hij onder de zijnen vooreerst en bij vele anderen den heilzaamsten invloed uitgeoefend.

Als advocaat pleitte hij op uitstekende wijze verscheidene zaken. Hij kende de wetten, hij wist hunnen geest te begrijpen en eene zaak klaar en duidelijk voor eenieder uiteen te zetten. Gul en goed van hart als hij was, hebben velen hem dank te wijten voor goeden en wijzen raad, belangloos geschonken.

Als redenaar bekleedt hij eene zeer eerlijke plaats.

Nauwelijks had hij zijne studiën voltrokken, als de ongelukswet van 1879 wierd gestemd en afgekondigd. Meetingen op meetingen wierden gehouden en altijd en overal stond hij ten dienste. Dit was een gekozen veld om zijne begaafd- en geneigdheden vrucht te doen dragen. Hij sprak niet alleen te Oudenaarde in den katholieken kring, niet alleen deed hij de aloude gewelven van het gothische stadhuis dier stad beven onder den weergalm van zijn woord, krachtig en overtuigd, maar in menige steden en de nederigste dorpen van het Vlaamsche land kweet hij deftig zijne plicht, en liet hij de ware, de echt kristene gevoelens blijken die hem bezielden. Hij sprak te Oudenaarde, te Gent, te Brugge, te Leuvên, te Brussel, te Oostende, te Roeselare en meer andere steden en in vele dorpen, wier lijst te lang ware om op te nemen.

In politieke vergaderingen was het weêral de heer Julius die het woord voerde, bijzonderlijk te Oudenaarde, en dit bij elke gelegenheid, voor plaatselijke en algemeene belangen. Men herinnert zich nog de meeting door « De vereeniging der nationale grieven » in 1884 met advokaat Claeys van Kortrijk gegeven in de lakenzale aldaar, en de prachtige en begeesterde redevoering van den heer Plancquaert!

Hij voerde het woord benevens de grootste redenaars en kweet zich deftig van zijne taak: hij sprak benevens den heer Mabille professor te Leuven, den heer Beernaert, hoofd van het tegenwoordig ministerie, den heer De Volder althans minister van het inwendige en meer andere redenaars, zonder na te laten eenige eer voor zich te behalen.

Op 2 mei 1881 hield het vermaard college der eerw. Pater Jesuiten te Doornijk een jubelfeest. Onder de oud-leerlingen waren er velen die het licht, de eer en roem zijn der katholieke partij in ons land. Aan den heer Plancquaert viel ten deele de eer van uitgenoodigd te worden om eene verhandeling te geven « *over de plicht der katholieken op het huidige uur.* »

Hij behandelde die stof op verhevene wijze, schetste den strijd tusschen de Kerk en tusschen Satan in ware trekken af, en wist op pratiek terrein de middelen aan te duiden om het kwaad te keer te gaan. Zijne verhandeling wierd warm toegejuicht door al de aanwezigen; zij bekwam de volle goedkeuring zijner oude meesters en zijner oude gezellen en wierd in druk gegeven. — Bemerken wij dat de heer Plancquaert te Doornijk in het Fransch sprak en dit op zeer keurige wijze. Hij was immers beide talen even machtig, gelijk het bij ware vlaamschgezinden meest altijd het geval is. —

Voorbeeldige kristen, was de heer Julius Planquaert ook echte Vlaming. Vlaamsch en katholiek zijn was voor hem ééne en dezelfde zaak gelijk het volgens gebruik en zeden onzer vaderen moet wezen. In zijne eerste studiejaren, vond men hem binnen de speeluren dikwijls over een Vlaamsch boek gebogen bezig met het bestudeeren der schoone moedertaal.

Te Leuven was hij een der ieverigste leden en Secretaris van het Studentengenootschap *Met Tijd en Vlijt*, die uitmuntende maatschappij welke als eene tweede wieg der Vlaamsche beweging mag aanschouwd worden, en die als kweekschool van Vlaamsche kampers hare leden als zoo vele zendelingen, in alle hoeken van het Vlaamsche land, den goeden strijd ziet strijden; hij was een der getrouwen van de pastorij van Wilsele, dit Vlaamsch cenakel, waar de eerste grondvesten van het machtig *Davidsfonds* gelegd zijn, en tot welker stichting hij met Pastoor Schuermans zoo veel gewerkt en geijverd heeft; te Gent stond hij de heeren Roels en Siffer krachtig ter zijde tot het oprichten van den *Vlaamschen Katholieken Schoolpening*, die voorzienigheid in den bangen schoolstrijd, hier geboren en weldra in alle steden en dorpen vertakt, en door de onvermoeide zorgen van Julius te Oudenaarde ook ingevoerd.

Niet alleen streed hij met het woord en met de daad ten voordeele van het Vlaamsch beginsel, hij vergenoegde zich niet het goede zaad te verspreiden door persoonlijk ijveren, en dit zaad te bevruchtigen door den weldoenden dauw van zijne gespierde en begeesterde taal, hij hanteerde ook de pen, stichtte bladen en werkte vlijtig mede in menige tijdschriften. Het is misschien aan hem dat *Het Belfort* zijn bestaan te danken heeft, want jaren reeds had hij met wijlen Van der Perre, van zaliger gedachtenis en destijds superior van het college van Oudenaarde, het gedacht en het plan opgevat iets dergelijks in het leven te roepen.

Van zijn koortsig strijden, zijn ijveren en zijnsp reken in menige letterkundige maatschappijen rustte hij zich uit met historische opzoekingen en belletrische bezigheden, en het is inzonderheid om zijnen lust naar studie te kunnen verzadigen dat hij het meer werkdadig bedrijf van advocaat verliet om het stiller leven van vrederechter te aanvaarden.

Aantal werken hebben wij aan zijne pen te danken : *De zonde gestraft, Zinnebeelden en legenden uit het dierendom, Huibrecht de speler, De zegepraal der Vlaamsche gemeenten, Arnold van Gent, Æmilius* en *De Franschen in Vlaanderen*, deze twee laatste door het *Davidsfonds* uitgegeven. Zijn wij wel ingelicht, thans zelfs is een nieuw handschrift van hem in lezing bij het *Davidsfonds*, en liggen menige stukken drukvaardig onder zijne nagelaten papieren. Wellicht mogen wij later zijne studie hier voortdrukken over De Koninck's meesterwerk : *Het menschdom verlost*.

Nu is het de tijd noch de stond een oordeel te vellen op zijn letterkundig nalatenschap, zeggen wij toch, de schoonste getuigenis die men van een verhaal geven kan, dat in zijne *Franschen in Vlaanderen*, zijn bijzonderste werk, de belangstelling van den lezer zonder verpoozen, tot op het einde der twee lijvige boekdeelen, steeds gaande en staande gehouden wordt.

Op het oogenblik dat hem de vinger der dood raken kwam legde hij de laatste hand aan het verbeteren der proef van het opstel dat boven zijnen naam in deze aflevering van « het Belfort » verschijnt, en dat met de voorgaande bijdragen nu als *œuvre posthume* onder den titel van *Vlaanderens verlossingskrijg* in 1302, in afzonderlijke afdrukken het licht ziet. Ja, hij is om zoo te zeggen al arbeidende gestorven.

Jammer is het voorwaar, dat hij zoo vroeg aan de Dietsche letteren ontrukt werd : zijn heldere en vlugge geest, zijne rijke verbeeldingskracht en zijne taaie werkzaamheid lieten ons nog menig boek van zijne vruchtbare en wel besneden pen verhopen.

De Heer heeft er echter anders over beschikt... dat onze vriend het loon zijner deugden geniete en in vrede ruste!

W. en S

VLAAMSCHE LETTERKUNDE

IN DE LAATSTE TIEN JAREN.

(1877-1886.)

Op het tienjaarlijksch *Congrès bibliographique international*, dat onlangs te Parijs andermaal plaats vond (3 tot 6 April 1888), werd mij de eervolle taak aangeboden, een verslag over de Vlaamsche letterkundige beweging in België binnen evenjarig tijdvak voor te dragen.

Zelden, voorwaar, wordt er over Vlaamsche gezindheid en Vlaamsche taal in de « wereldstad » gehandeld, waar de « Petits Belges » slechts als volgsterren der Fransche zon aanschouwd worden. De gelegenheid viel dus gunstig om aldaar te verkondigen wat wij weten en wat wij willen : « In Vlaanderen Vlaamsch ». Nog min dacht ik het gevraagde te mogen weigeren, daar op den vroegeren dergelijken landdag, over Vlaamsche, evenmin als over Chineesche of Congoleesche letterkunde gehandeld werd.

Beperkt en bepaald moest evenwel dit overzicht blijven, om onder het zeventigtal verslagen, die aldaar aangeboden werden, te kunnen opgenomen worden.

Beter dan wie ook ondervond ik, bij het bewerken dezer grondstof, hoe onaangenaam het valt binnen zulk engen kring, de schatten der volkstaal, de juweelen der letterkunde, de sieraden van dicht- en geleerdheidsoefeningen op welverdiende en juistgepaste plaats te schikken. Hoeveel meesterwerken, slechts vermeld in dit verslag,

die breedvoerig dienden geprezen te zijn! hoeveel verdienstelijke schriften moesten overgeschrikkeld worden, terwijl er ongetwijfeld nog vele blijven, die mij zelfs niet ter kennis kwamen!

Wat er ook van zij, dezen zullen het mij niet ten kwade duiden, die in acht gelieven te nemen dat ik binnen korte dagen het opstel behoefde te voltrekken, terwijl het bezorgen en bereiden der bouwstoffen zekerlijk langeren tijd en meerdere bekwaamheid hadden vereischt.

Alhoewel ook dit verslag met het oog op de bijzondere gesteltenis der Fransche toehoorders bewrocht werd, laat ik volgaarn, op het aandringen van mijnen hooggeachten en hulpwilligen vriend Frans de Potter, den verdienstvollen secretaris der koninklijke Vlaamsche Academie, hier eene vrije vertaling volgen van een schrift dat, minstens op vreemden bodem, eenigszins toch — zoo durf ik verhopen, — tot verheerlijking en opheldering strekken zal onzer Dietsche moedertaal!

ONDER de volksspraken, die uit den alouden Germaanschen stam hunnen oorsprong nemen, wordt de Vlaamsche taal, ten vreemde, meermaals als min belangwekkend aanschouwd; zekerlijk wel ten onrechte, daar zij, benevens de naastbestaande Friesche spraak, deze is die de duidelijkste en talrijkste overblijfsels van vroegere bewoordingen, alsmede van eigenaardige wendingen der Duitsche tongvallen, behouden heeft. Terwijl immers de oude Saksische taal in Engeland, met Fransch-normansche woorden meer en meer doorspekt werd; terwijl de Deensche spraak, evenals de Noorweegsche, langzamerhand van den oorspronkelijken aard afweek; terwijl in Duitschland de menigvuldige gewestspraken, onder den invloed van Luther's Bijbelvertaling, en later ten gevolge der stelsels door Frederik II en zijne Potsdamsche vleiers gekoesterd, dadelijk tot eene algemeene spraak versmolten,

bleef bij de Nederlanders de oude Dietsche taal bijna ongeschonden en onaangeroerd onder de volksstanden in voege. Menigmaal heeft men kunnen vaststellen dat de Dietsche tongval in nauw verband staat met het vroeger Duitsch, gelijk het in de stukken ouder dan de XVIe eeuw, voorkomt; nader nog staat hij met het *Platdeutsch*, of gewestspraak der zeeoevers aan de Noord- en Oostersche zeëen.

De oorzaak waarom het Dietsch, min dan andere Duitsche spraken, door de onvermijdelijke wisselvalligheden van elke gesprokene taal, getroffen en gestoord werd, mag men grootendeels wijten aan de beperktheid van het landgebied.

Om reden ook van zijn nauw verband met de andere Germaansche talen, heeft men soms aan het Dietsch den naam van *Nederduitsch* toegepast. Evenwel zou het woord *Nederlandsch* met de aardrijks- en taalkundige stelsels beter overeen komen, ware het niet dat Vlaanderen reeds van over ouds op 't gebied der letteren, even als op dit van fraaie kunsten, eenen roem verworven heeft, die ook door dagelijks spraakgebruik gewettigd en bekrachtigd wordt.

Wat het grondgebied der Dietsche taal aangaat, dit strekt zich uit langs het strand, van de engte van Kales af tot over de Zuiderzee, en behelst namentlijk het westerdeel van 't Fransche Noorder-departement, de meerdere helft van België en het Nederlandsche rijk tot aan de Friesche grenzen. Buiten Europa, wordt er nog Dietsch gesproken in de Neêrlandsche bezittingen te Java, Curaçao en elders, alsook in 't Afrikaansch gebied der Boeren en in de bloeiende Vlaamsche bezittingen van Noord-Amerika. Bij zoo ver dat de Wel Ed. heer Vanden Bemden onlangs in het Belgisch Senaat heeft mogen verklaren, dat : « de Dietsche taal op den zesden rang in Europa, maar wel op den derden buiten Europa komt ». (Zitting van 21 December 1887.)

In de verschillige gauwen der vroegere Nederlanden treft men ook verschillige gewestspraken aan. Dit

moet men voornamentlijk hieraan toeschrijven dat de harde klanken, alsook de klemtoon, die bij de Dietsche meer nog dan bij andere Germaansche talen, uittermate gevoelbaar zijn, binnen dit of geen geweest op min of meer scherpe wijze uitgesproken of uitgegalmd worden. Daarbij nog ondervindt men hier of elders dat het opbouwen der volzinnen, alsook het vervaardigen van samengestelde woorden, volgens min of meer eigenaardigen trant opgevat wordt.

Deze verschillige gewestspraken komen evenwel op twee voorname uit : de Hollandsche en de Vlaamsche. Hunne grenspalen passen nauwernood op de scheiding die door de omwentelingen van de XVI[e] eeuw en die van 1830, in 's lands bestuur toegebracht werd.

Niettemin, is tusschen beide rijken, de eenheid der taal staande gebleven. Deze taal, door elken geleerde bij opstellen en schrijven aangenomen, dient insgelijks, letterlijk gesproken, tot het gemeenzaam spraakverkeer onder de verschillige gewesten van 't Dietsch gebied.

Ook werd er binnen deze laatste jaren, meer en meer aangedrongen om de taalbetrekkingen tusschen beide deelen der Nederlanden nauwer aan te sluiten; 't is zoo dat het Belgisch bestuur in 1864, de eenheid bemiddelde door het aannemen der Hollandsche spelling. Dit stelsel werd algemeen aanvaard, zelfs door hen die eenigszins vreesden dat het verdwijnen van Vlaanderen's eigene schrijfwijze mogelijks ook het verdwijnen van zijne katholieke overleveringen tot gevolg mocht gehad hebben.

Het ons opgelegde werk bepaalt zich bij een vluchtig overzicht der Vlaamsche lettervruchten binnen de laatste tien jaren in België verschenen. Om deze beweging beter te kunnen begrijpen, dient men evenwel eenen blik op het voorafgaande tijdstip te werpen.

De opstand van België tegen het Hollandsch bewind in 1830, had ook het beoefenen der Nederlandsche letterkunde erg verachterd. Weldra nochtans stonden er mannen op, als WILLEMS, DAVID, BORMANS, SNEL-

LAERT, VAN DUYSE, LEDEGANCK, TH. VAN RYSWYCK en anderen, die den verdrukten glans der vaderlandsche taal herop wisten te beuren. Hunne moedige pogingen zijn evenmin als hunne roemvolle namen, thans bij 't Vlaamsche volk nog niet vergeten, daar wij verder bevinden zullen dat, na twintig en dertig jaren, hunne gewrochten onlangs weder in druk werden gegeven. Met het afsterven van HENDRIK CONSCIENCE, verdween de laatste en luisterlijkste kamper dier heldenschaar.

Dat de jeugdige opvolgers van deze mannen aan hun nalatenschap niet te kort zijn gebleven, zal men bij het overzicht der jongste lettervruchten van 't Vlaamsche volk kunnen bestatigen.

GODSDIENSTLEER.

De *Verklaring van den Mechelschen Catechismus* door Mgr. LAMBRECHT, hulp-bisschop van Gent, vervaardigd, is tevens een werk van geloofsverdediging, dat, onlangs in Zweedsche taal overgezet, aldaar diepen indruk verwekt heeft; eene *Beknopte verklaring* werd insgelijks door den hooggeleerden kerkvoogd bewrocht.

De wijdberoemde Schriftgeleerde Mgr. BEELEN, die vroeger Mgr. Lambrecht's leeraar was, had het grootsch ontwerp opgevat zijn vijftigjarig meesterschap bij de Leuvensche hoogeschool met het uitgeven eener verklarende vertaling der Heilige Boeken, te bekronen. *Het boek der Psalmen*, *De spreuken van Salomo*, *Het boek der Wijsheid*, *Het boek genaamd Ecclesiasticus*, werden achtervolgens binnen het laatste tienjaartal in 't licht gegeven, toen de onverbiddelijke dood de voltrekking van dit reusachtig werk onderbrak; geen twijfel, getuigde een deskundige, of Beelen's gewrocht zou weldra door gansch Europa beroemd zijn geweest, had de diepgeleerde professor het in eene wijder bekende taal opgesteld.

Wij mogen in dit vak nog opnoemen de *Sermoenen over de waarheden van den katholieken godsdienst*, door Eerw. pater VENDRICKX, wier tweede uitgave reeds tot het 10e boekdeel klom; alsook menigvul-

dige schriften van Pater HILLEGEER, jesuiet, die, evenals Mgr de Ségur in Frankrijk, talrijke boeken voor de volksklas opstelde. Menige godvruchtige werken kwamen in 't licht onder den naam van JAMAR (Maria bij letterverplaatsing); de eerw. heer B. Van Loo schreef er insgelijks verscheidene, terwijl menig Fransch boek over godsdienstzaken en godsvrucht ook in het Vlaamsch werd vertaald.

Zoo zijn ook vele levensberichten van heilige en eerbiedwaardige personen, in 't Fransch eerst opgesteld, spoedig in onze moedertaal overgezet geworden. Aan Vlaamsche schrijvers hebben wij te danken: de *Legende van Franciscus van Assizie*, door Eerw. heer HUYS; diegene van *Sinte Godelieve van Ghistel*, door Eerw. heer VAN HAECKE; het *Leven van de H. Coleta*, door Eerw. heer HULPIAU. Men mag er bijvoegen : *Eene schets van het leven van Pius den groote*, en *Het leven van Z. H. Leo XIII*, door den zeer Eerw. heer kanunnik DUCLOS, alsmede de *Levenschets van Pater J.-P. Roothaan*, generaal der Jesuieten, door zijnen stadsgenoot, J. ALBERDINGK THYM.

De *Geschiedenis van den eeredienst van het Heilig Sakrament in België*, door Eerw. pater SCHOUTENS, en deze van *Het Vlaamsche Lourdes*, door Eerw. heer SCHEERLINCK, hoeven hier insgelijks vermeld te worden.

RECHTSGELEERDHEID.

Godsdienst mag van maatschappelijk Recht niet afgescheiden worden, wil men, als Dr DE GRYZE, handelen over *Vaderlandsch recht en revolutie*. Wij hebben daar eene diep doorgronde en flink opgestelde studie over de huidige tijdsomstandigheden.

Reeds sedert lang werd bij de rechtsgeleerden en ambtsmannen, het *Handboek van den notaris*, door meester VAN ASSCHE opgesteld, hoog gewaardeerd; daar het thans in den handel niet meer te vinden was, heeft de kundige schrijver er eene tweede uitgave van in vier boekdeelen laten verschijnen.

Drie welbekende leden der balie van Gent, Mrs OBRIE, DE BAETS en J. DEVIGNE, werkten om nieuw herziene wetten op te helderen. De *Wet op de verzekeringen* en deze *op de bevoegdheid in betwistbare zaken* werden door eerstgenoemden verklaard; beide zijne confraters deelden uitleg, de eerste wegens het *Belgische herziene wetboek van koophandel*, de laatste betrekkelijk de *Wet op de jacht.*

Heer K. STALLAERT gaf het oude *Keurboek der stad Diest* in 't licht, terwijl de Koninklijke Commissie met het uitgeven der oude wetten en ordonnantiën gelast, in hare verzameling menige oorkonde opnam, die voor de taalgeleerdheid even belangrijk is als voor de opheldering der gewezen « costuymen », onzer vrije gemeenten.

AARDRIJKSKUNDE.

Op 1500 uren afstand van België, heeft de edelmoedige en manhaftige onderneming van onzen koning Leopold II, aan de overgroote Congostreken de voordeelen der christene beschaving willen verschaffen. Geen wonder dat de jongst verschenen werken op gebied der aardrijkskunde, meestal over deze nog zoo duistere Afrikaansche gewesten handelen. De *Brieven van eenen Vlaamschen missionnaris in midden-Afrika*, van Eerw. Pater VYNCKE, alsmede de *Reis naar midden-Afrika* van den vroeg gesneuvelden ARNOLD MAES, maken ons met de lastige werkingen dier moedige voorboden bekend. Eene *Studie over midden-Afrika* werd insgelijks door de heeren De NEVE onlangs in druk gegeven.

Dat Vlaanderen's zonen ook in vroegere eeuwen aan uitwijkingsvaarten niet te kort bleven, blijkt nog uit de *Beschrijving der Azorische* (of Vlaamsche) *Eilanden en geschiedenis van hunne volksplanting* door den heer Baudet, uit het boek over *Antwerpsche reizigers*, door den heer Staes, gelijkmede uit de opzoekingen des heeren De Decker over *Eenige Antwerpsche drukkers in den vreemde.* — Neêrlands kinderen wisten

ook eene roemvolle plaats te bemachtigen onder dezen die onbevreesd de gevaren der *Reizen naar den Noordpool* te gemoet gingen, waarover de zeer Eerw. heer kanunnik MARTENS eene belangwekkende studie schreef.

GESCHIEDENIS.

Nergens meer dan in onze Nederlanden is er voor den navorscher eenen belangrijken en leervollen oogst van geschiedkundige gebeurtenissen op te doen, daar onze gewesten meermaals als speelloon der gewichtigste Europeïsche twisten golden. Reeds van over lang en met onverpoosden ijver werd er over de lotgevallen des vaderlands gewrocht en geschreven. Geen beter verhaal is er daar omtrent dan de *Vaderlandsche historie* van hoogleeraar DAVID; thans wordt zij opnieuw gedrukt door de zorgen der maatschappij, die onder den naam schuilt van den diepgeleerden meester, wiens *Leven en werken* door de heeren MOROY en VANDEN WEGHE opgehelderd werden.

De kennis van België's inwendige geschiedenis is met drie belangwekkende studiën verrijkt. Profr ALBERDINGK THYM wist den oorsprong en de ontluiking te verklaren der *Gestichten van liefdadigheid in België, van Karel den Groote tot aan de XVIe eeuw;* de heer FRANS DE POTTER doorgrondde *de Geschiedenis van het schependom in de Belgische gewesten*, alsook deze *van den Belgischen boerenstand*, van de vroegste tijden tot het einde der XVIIIe eeuw. De Koninklijke Academie van België heeft deze drie meesterlijke gewrochten naar waarde geschat, toen zij hen met hare palmen bekroonde.

Over menige belangwekkende bladzijden der vaderlandsche jaarboeken in 't bijzonder, werd door ijvervolle en geleerde opzoekers gehandeld. Kanunnik DUCLOS bewerkte met den besten uitslag de *Geschiedenis van den zaligen Karel den Goede, grave van Vlaanderen, martelaar*, alsook deze van *Onze Helden van* 1302. — Door het drukken der Stadsrekeningen van Brugge voor

dit zelfde jaar, die de heeren COLENS en VAN SPEYBROUCK bezorgden, gelijk door het uitgeven van de *Voorgeboden der stad Gent* en de *Rekeningen der stad Gent* 1336-1349, die Jhr. Mr DE PAUW bereidde, bekomt de geschiedenis dier eeuw, eenen kostelijken voorraad van onweerlegbare getuigstukken.

Prof. PAUL FREDERICQ gaf het eerste boekdeel uit, zijner studiën over *de Nederlanden onder Keizer Karel*, terwijl hij ook de moeilijke verdediging waagde van *Marnix en zijne nederlandsche geschriften*, die zeker wel het meest bijbracht tot ophitsing van den betreurenswaardigen opstand in de tweede helft der XVIe eeuw. Over dit droef tijdstip verschenen nog : de *Geschiedenis der Malkontenten*, waarvoor de heer ALF. DE DECKER eene welverdiende belooning der Koninklijke Academie bekwam, en de tweede uitgaaf van de verhandeling over *De Pacificatie of bevrediging van Gent*, door den Eerw. heer BETS.

De geleerde L. VAN RUCKELINGEN (LODEWIJK MATHOT) bezorgde eenen nieuwen druk zijner *Geschiedenis der Oostenrijksche Nederlanden*, terwijl de heer FRANS DE POTTER kortbondig verhaalde wat *Vlaanderen onder het Fransch bewind* te onderstaan had.

Over dezen jammerlijken « beloken tijd » schreef advocaat J. PLANCQUAERT zijn boeiend verhaal *De Franschen in Vlaanderen*, 1795. In den zelfden trant schetste nog de vroeggestorvene schrijver *De zegepraal der Vlaamsche gemeenten onder het beleid van Jacob van Artevelde.*

Talrijk zijn de bijdragen tot opheldering van stads- en dorpsgeschiedenissen; zij strekken niet alleen tot nut en onderricht der plaatselijke bewoners, maar leveren tevens meermaals belangrijke stukken tot breeder uitgezette navorschingen. Vorenaf moet men de hoogst verdienstelijke *Geschiedenis van de gemeenten der provincie Oost-Vlaanderen* melden, een werk dat de ijvervolle secretaris der Kon. Vlaamsche Academie, geholpen door den heer J. BROECKAERT, reeds tot

het XLIe boekdeel gebracht heeft. De *Geschiedkundige beschrijving van Gent, van de vroegste tijden tot heden*, die eene voorname plaats in de laatste reeks dier verzameling bekleedt, is ongetwijfeld de volledigste en best doorwrochte studie welke tot heden over Vlaanderen's hoofdstad gegeven werd; als bijvoegsel er aan heeft de heer FRANS DE POTTER eene rij van tot dusver onuitgegevene stukken in druk laten verschijnen, waaronder namentlijk de *Chronijke van Ghendt door* JAN VANDEN VIVERE.

Insgelijks gaf de onvermoeibare archivaris der stad Leuven, heer EDW. VAN EVEN, de *Geschiedenis van Leuven*, door WILLEM BOONEN opgesteld, terwijl Eerw. pastoor SCHUERMANS de *Belegering der stad Loven in* 1635, door M. BETS beschreven, liet verschijnen. — Eerw. kanunnik WELVAARTS stelde de *Geschiedenis der abdij van Postel* op, alsook deze van *Corsendonck;* heer PEETERS vervaardigde onlangs eene *Geschiedenis van Dixmude*, heer STOCKMANS die van *Moorsele* en *Berchem*, enz.

De tijd laat ons niet toe een aantal andere verdienstelijke monographieën over 't verledene van menig steedje of dorp onzer gewesten, op te sommen. Wij zullen ons dus beperken bij de voornaamste gewrochten betrekkelijk de hoofdstad van België 's handel, en wel eerst bij het *Antwerpsch Archievenblad*, dat de hoogverdienstelijke archivaris GÉNARD sedert zestien jaren met onverpoosden ijver bezorgt; de *Verzameling van oorkonden gekend onder den naam van stadsprotocolen*, wier uitgaaf door den heer PAUWELS aangelegd werd, komt er als een vervolg bij. — De kundige bewaarder van het Plantijn-Museum, MAX ROOSES, beschreef de werken van *Plantijn en de Plantijnsche drukkerij;* dezelfde schrijver bewrocht ook eene *Geschiedenis der Antwerpsche schilderschool*, wijl de heer VAN DEN BRANDEN een dergelijk boek uitgaf, dat in den wedstrijd door het stadsbestuur van Antwerpen uitgeschreven, den lauwer verwierf.

Heer MAX ROOSES heeft daarbij nog eene reeks *Schetsenboeken* over *Zuid-Nederlandsche schrijvers onzer eeuw* in 't licht gegeven. Ongelukkiglijk stemmen deze letterkundige studiën, onder betrek der œsthetische grondbeginselen, weinig overeen met Dr ALBERDINGK THYM'S *Spiegel der Nederlandsche letteren*, waarmede wij van 't gebied der geschiedenis tot dit der letterkunde zullen overgaan.

TAALKUNDE.

Indien er in vroegere tijden over de grondslagen en beginselen der moedertaal weinig gearbeid wierd, mag men integendeel vaststellen dat de taalkundige studiën thans het geliefkoosd voorwerp uitmaken van menig vlaamschgezinden werker. De hoofdman dier taaloefenaars is wel GUIDO GEZELLE, die maandelijks in zijne *Loquela* eenen waren schat van hooggeleerde en welgegronde opzoekingen weet aan te boeken. — De *Glossaire flamand*, door den heer EDW. GAILLIARD bij den *Inventaire des Archives de Bruges* gevoegd, bevat insgelijks eene echte goudmijn voor de navorschers der oude Dietsche spraak.

De eerbiedwaardige Mgr. DE HAERNE heeft de betrekkingen tusschen de Vlaamsche taal en de *Keltische tongvallen*, alsook de oude gewestspraken in Engeland opgezocht.

De *Nederlandsche spellinghe* die « JOAS » LAMBRECHT in 1550 te Gent bewrocht, werd door de zorg der *Maatschappij van Vlaamsche Bibliophielen* in lichtdruk naar het eenig bekende exemplaar, weder uitgegeven.

Hoogst merkwaardig is de *Verhandeling over de toepassing van het Grieksch- en Latijnsch metrum op de Nederlandsche poezij*, door den heer VAN DROOGENBROECK. — Laat ons daarnaast de verscheidene studiën stellen die de heer AMAAT JOOS over Vlaamsche spraakleer en taalkunde zoowel in *Rond den heerd*

als in *Het Katholiek onderwijs* en in *Het Belfort* liet verschijnen; men mag den wensch uiten dat deze verdienstvolle gewrochten door den schrijver in één werk zouden verzameld worden, dat gepaard zou gaan met zijne uitmuntende *Schatten uit de Volkstaal.*

Een ware schat, die Volkstaal! Tot bewijs daartoe de verhandeling van Eerw. Heer BAES over *Gewestspraak en algemeene taal.* Bij de Vlaamsche talen immers, meer nog dan bij de andere van Germaanschen oorsprong, ziet men dat de volksspraak als meester doorgaat, wijl de soms overdrevene en te nauw geijkte voorschriften der spraakkunst slechts op den achtergrond komen.

Daarom is 't dat de overblijfsels der taalwendingen zorgvuldig onder het volk dienen opgeteekend te worden. Zoo dacht Deken DE BO, toen hij zijn meesterlijk *Westvlaamsch Idioticon* vervaardigde, dat weldra op nieuw in druk komt. — De *Bijdrage tot een Hagelandsch idioticon* door den heer Tuerlincx, is op denzelfden leest geschoeid. — Middelerwijl gaf eerw. Pastoor SCHUERMANS een lijvig *Bijvoegsel aan het algemeen Vlaamsch Idioticon*, waaraan hij sedert lang, tijd en zorg besteed heeft.

SAGEN, VERHALEN, ENZ.

Taalkundige opzoekingen banen gewoonlijk den weg tot het ontdekken van oude Sagen en verhalen, kostbare schatten te lang in 't duister gebleven! Wij zullen hier de *Chants populaires flamands* aanteekenen, door de heeren LOOTENS en FEYS verzameld en op muziek gezet; alsook de *Geschiedenis der kerels van Vlaanderen,* die nevelachtige helden der Westvlaamsche stranden, wier legende de heer DE FLOU waagde te verklaren.

Wie kent de boekjes niet, zoo dikwert bij Snoeck-Ducaju te Gent herdrukt, waarin de vroolijke « historiën » van *Genoveva van Brabant*, van *Uylenspiegel*, van *Malagijs,* van *Jan van Parijs*, van *Cobonus en Pec-*

cavia, van den *Ridder metter Zwaan*, van de *Heemskinderen*, en andere dergelijke, verhaald worden?

Boven alle dietsche Saga's, staat de *Reinaart de Vos*, zeker als de aanzienlijkste, maar ook wel als de duisterste. De diepbetreurde PRUDENS VAN DUYSE had er eene nieuwe en kundig opgehelderde uitgaaf van bewrocht, die nu onlangs in 't licht kwam.

Twee tijdschriften moeten wij nog aanstippen die bijzonderlijk het vergâren en verklaren van al wat op oude gebruiken, overleveringen en vertelsels van 't vroeger Dietsche volk betrek heeft, met onverpoosden ijver betrachten. Wij bedoelen *Rond den heerd*, dat op 23jarigen leeftijd, onder 't beheer van zeer Eerw. kanunnik DUCLOS altijd even werkzaam blijft, en het jonger *'t Daghet in den Oosten*, waarvan de eerw. heer DANIËLS te Hasselt, de leidsman is.

ROMANS.

Wat zouden die verhalen en legenden, waar onze voorvaderen zooveel genoegen in schiepen, aan hedendaagsche romanlezers zouteloos en eenvoudig voorkomen! De Vlaamsche roman staat evenwel — dit strekt hem tot eer — buiten vergelijking met die bedorven of verpestende bladeren, die heden in onzeggelijk getal op den Franschen bodem ontkiemen en opschieten. Eerbaarheid en zedelijkheid zijn bij ons de eerste voorwaarde tot gelukken voor den novellenschrijver.

Als bewijs daarvan mag men den helderen glans aanhalen van HENDRIK CONSCIENCE, den wereldberoemden opsteller van den *Leeuw van Vlaanderen*, die in het vervaardigen van een honderdtal schitterende schriften door zijne vruchtbare pen tot stand gebracht, altoos aan eerbied voor Godsdienst en zedelijke grondbeginselen, even als aan boeiende vaderlandsliefde, wist getrouw te blijven. Talrijke overzettingen van Conscience's werken werden bij den vreemde bezorgd, talrijke uitgaven zijner volledige werken zijn in België verschenen. De

prins der Vlaamsche romanschrijvers heeft aldus eenen wereldwijden roem verworven, naast DICKENS, FEUILLET, VAN LENNEP. HÄCKLANDER en TOLSTOÏ.

Na Conscience schijnen thans de heeren Snieders den dichterstaf te zullen voeren. Van Dr RENIER SNIEDERS, van wiens gewrochten thans 16 boekdeelen uitgekomen zijn, zullen wij slechts *De Geuzen in de Kempen* en *De Goochelaar* aanhalen; zijn broeder AUGUST SNIEDERS schonk ons, onder andere, *De Gasthuisnon*, *Het Zusterke der armen*, *De Nachtraven*, enz.

De *Dramatische werken*, *verhalen en novellen* van den heer SLEECKX stijgen reeds tot zeventien boekdeelen, wijl de *Volledige werken* van ECREVISSE tot het negende komen. — Onder de voornaamste romanschrijvers noemen wij nog den onvermoeibaren GEIREGAT, alsook Dr AMAND DE VOS, die onder den naam van « Wazenaar » een *Vlaamschen jongen* afschetste. Jammer is 't dat, bij enkele dier werken, godsdienstige en geschiedkundige waarheden soms door 't romantisch opstel verduisterd worden.

Nog hoeven wij de verschillige romans te melden van TEIRLINCK-STYNS en van LOD. JANSSENS, *De nieuwe burgemeester*, van den heer ROËLL, *De soldaten van Christus*, 1798, van HONORÉ STAES, enz.

Wie bij de pas opgesomde gewrochten deze voegt van vrouw COURTMANS-BERCHMANS, wier pen nimmer ledig blijft, en die van juff. LOVELING, welke 't gedicht tegen 't verhaal verwisselde, zal nagenoeg een voldoend tafereel hebben der hedendaagsche roman- en novellen schrijvers in Vlaanderland.

DICHTKUNST.

Met roomsche maatkracht,
Met fransche rijmpracht,
Vlaamsch van aard en vlaamsch van toon,
Boeïend of bloeiend,
Gloeiend of vloeïend,
Wat is dietsche dichtkunst schoon!

Het laatste tienjaartal heeft ons inderdaad eenen recht merkwaardigen bundel van dichtgewrochten opgeleverd. — Diepzinnig en ingetogen als OSSIAAN, ijverzuchtig en vastberaden als eene HADEWIJCH, zong LODEWIJK DE KONINCK het *Menschdom verlost;* een grootsch ontwerp voorwaar, dat aan MILTON'S en KLOPSTOCK'S meesterstukken herinnert.

Echte peerlen ook pinkelen onder Dr GEZELLE'S *Gedichten*. Met Vlaamschen geest, met schitterende en eigenaardige taal, weet de Westvlaamsche meester, nu op zielroerende wijze over *Kerkhofblommen* te dichten, dan op wonderjuiste maat *Hiawatha's* sage, het meesterstuk van Longfellow, te vertalen.

Naast GEZELLE staat zijn ambts- en kunstgenoot, pastoor CLAEYS, wiens *Gemengde gedichten* op eenen tweeden bundel wachten. — Onder de leden der Koninklijke Vlaamsche Academie, die insgelijks den Parnassus' berg beklimmen, treffen wij den volksvertegenwoordiger JAN DE LAET aan en den welbekenden *criticus* Dr NOLET DE BRAUWERE VAN STEELANT, koene en onvermoeide strijders! De eerste, bezorgde eene nieuwe uitgave van de gedichten zijner jeugd; de tweede levert nog voortdurend het bewijs van welgeslaagden dichterlijken arbeid. — Naast hen bekleeden de zeer Eerw. kanunnik DAEMS, met *Luit en Fluit*, JAN FERGUUT (VAN DROOGENBROECK) met zijne *Makamen en Ghazelen*, alsook de heer COOPMAN met menige dichtgewrochten, eene eervolle plaats.

Eene vrouwenhand alleen, — die van HILDA RAM (MATHILDA RAMBOUX) — kon met zulk lieflijk vernuft, in eenen prachtigen ruiker *Bloemen en bladeren*, met *Een klaverken uit 's levens akker* opbinden. — Middelerwijl werden, door juffrouw BELPAIRE, eene reeks meldingswaardige tafereelen *Uit het leven*, dichterlijk afgeschetst. — Op Westvlaanderen's akkers wist Dr DE GHELDERE ook eenen prachtigen schoof *Landliederen* te zanten. Men mag insgelijks onder de Vlaamsche dichterschaar, de namen opschrijven van de heeren

ALFONS JANSSENS (*Gedichten*), MERCELIS (*Natuur en hert*) G. ANTHEUNIS (*Uit het hart* enz.), BULTYNCK (*Stemmen des gevoels*), enz.

Schoone en echt dichterlijke stukken treft men voorwaar aan, onder de *Historische gezangen en Vaderlandsche liederen* van EMM. HIEL; onder de met den vijfjaarlijkschen prijs van Vlaamsche letterkunde bekroonde *Gedichten* van POL. DE MONT; onder deze van JAN VAN BEERS; onder de *Verzamelde gedichten* van JUL. VUYLSTEKE en van VICTOR DELAMONTAGNE, alsmede in verscheidene liederen door JUL. DE GEYTER, vervaardigd. Jammer dat onder sommige dier gezangen de godsdienstige grondbeginselen zoo hevig, als ten tijde der vroegere Geuzen, aangerand worden!

Van dit droevig tijdstip der Geuzen, komt er ons weerklank in de *Refereynen verzameld door Jan De Bruyne* en uitgegeven door den kundigen bibliothecaris van Brussel, K. RUELENS. — Terwijl de *Antwerpsche Bibliophielen* die belangwekkende liederen ten druk bezorgden, gaven de *Vlaamsche Bibliophielen* van Gent de *Nieuwe refereynen* van ANNA BIJNS, de katholiekgezinde dichteres van Antwerpen, in 't licht.

Gelukkig dat de *Nagelaten gedichten* van PRUDENS VAN DUYSE geen drie honderd jaren op eenen uitgever hebben moeten wachten!

Middelerwijl werd een nieuwe druk der *Volledige dichtwerken* van Van Duyse's tijd- en kunstgenoot LEDEGANCK bezorgd. — De *Volledige werken* van THEODOOR VAN RYSWYCK, alsook de *Dicht- en prozawerken* van zijnen broeder JAN, zijn insgelijks verzameld en uitgegeven geweest.

Eindelijk moeten nog de gewichtige *Studiën over Vondel* van den Eerw. Pater VERSTRAETEN, aangewezen worden. De diepgeleerde kloosterling wist immers de meesterstukken van Neêrland's beroemdsten dichter, namentlijk *Lucifer* en *Joseph in Dothan*, voortreffelijk op te helderen.

TOONEEL.

Jaarlijks verschijnen er, voor 't Vlaamsch tooneel, talrijke nieuwe stukken; doch vele zijn enkel uit den vreemde vertaald of verhaald; andere ook bieden onder letterkundig opzicht minder belang. De best gegeerde tooneelschrijvers zijn nog VAN PEENE, — wiens *Volledige werken* 61 stukken beslaan — DELCROIX, VANDE SANDE, VAN BERGEN, WYTYNCK-DEVOS, vrouw SLIMBROECK, enz. — Eene *Bibliotheek van geprimeerde tooneelwerken* wordt te Brussel uitgegeven. Al de daar opgenomen stukken zijn zeker zoo prijsbaar en zoo treffelijk niet als de *Bekroonde tooneelstukken*, die de Gentsche afdeeling van het Davidsfonds, ten gevolge van eenen prijskamp in 1882 uitgeschreven, liet verschijnen.

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

Laat ons tot een eenvoudiger vak terugkeeren, en de bijzonderste boeken opsommen die onlangs tot behulp en bevordering der wetenschappen uitgegeven werden.

Naast de *Vlakke Driehoekkunde* van Eerw. heer DE VISSCHERE, die onder betrek van woordentoepassing uitmunt, vinden wij de *Beginselen der meetkunde* en deze der *Stelkunde* door TYSMANS, alsook het *Leerboek der Rekenkunde ten gebruike van Normale Scholen*, door den Eerw. heer DE RIEMACKER, welk door het Hooger Bestuur voor het openbaar onderwijs aangenomen werd.

Den bouwkundigen werden aangeboden: de *Vignole der werklieden* (met 115 platen) door den heer FOUBERT, de *Gids voor het teekenonderwijs* (4 deelen met 100 platen) door den heer ROBELUS, en de *Grieksche en Romeinsche bouwkunde* (met 35 platen) door den heer DE WAELE. — Door den heer VUYLSTEKE werden verscheidene belangvolle vertalingen bezorgd van de hooggeprezene verhandelingen van D[r] Lubke over oudheidkunde en kunstgeschiedenis.

Hoogleeraar SWARTZ bewerkte de *Grondbeginselen der scheikunde* en D[r]. MOREL een *Handboek der anor-*

ganische scheikunde. — Over *Handelsmeststoffen en zaadkoeken* gaf de heer DE CALUWE eene nuttige onderrichting. — Dr VAN MONCKHOVEN, de beroemde photograafkundige, liet in 't Vlaamsch zijn handboek over *Photographie met broomzilvergelatine* verschijnen.

Van de heeren PIPYN en VANDEN STEENE heeft men twee belangrijke vakschriften : *Handboek der hedendaagsche katoenspinnerij* en *Leerboek der werktuigkunde*, beide met platen opgeluisterd. Laatstvermelde stof werd ook, onder geschiedkundig oogwit, behandeld in de *Opkomst der stoomtuigen*, door den Z. Eerw. kanunnik MARTENS, wiens welgeleerde pen insgelijks eene reeks *Wetenschappelijke volksvoordrachten* schreef.

Het Plantenrijk van den heer OOMEN, houdt zich vooral aan *legenden, poëzie en symboliek.* — Op zuiver wetenschappelijk gebied treffen wij de *Flora der Dendervallei* door den heer DE COCK aan, alsook *De Boomteelt*, van den welbekenden *hortulanus* VAN HULLE, de *Groenselteelt* en de *Fruitkweek onder glas* van den heer BURVENICH, de *Kruidkunde* van HH. TEIRLINCK-STYNS. — De *Inleiding tot de kruidkunde* (vierde druk) van Dr FREDERICQ, de *Leiddraad bij het onderwijzen der plantenkunde* (in vier boekdeelen) van Dr MAC LEOD, alsmede de *Algemeene dierkunde* door denzelfden, tellen onder de voornaamste werken die, namentlijk door het *Willemsfonds*, tot onderwijs van verschillige leervakken bereid werden.

ONDERWIJS.

Ontellijk zijn de hand- en leerboeken die in deze laatste jaren ten gerieve van schoolgangers, door onderwijzers of opzieners in 't licht gegeven werden. Daar deze schriften meestal op tegenovergestelde politieke en godsdienstige grondbeginselen steunen, was de vermaarde « schoolstrijd » tot hun ontluiken hoogst voordeelig; edoch bieden zij onder letterkundig opzicht minder belang.

Wij zullen ons in dit vak bij het aanduiden van

de twee voornaamste tijdschriften bepalen, aan school- en onderwijsbelangen toegewijd. *Het Katholiek Onderwijs* en de *Toekomst* wisten beide, naast de met opvoeding betrekhebbende studiën, ook menige letterkundige en wetenschappelijke verhandelingen den Vlaamschen lezer toe te dienen.

TIJDSCHRIFTEN.

Men mag veronderstellen dat het op vasten tijd en met bedeelde maat bezorgd letterkundig voedsel, den Vlaamschen smaak best gepast voorkomt. Wij bedoelen, bij dit zeggen, de voortreffelijke verzameling van maand- en verdere tijdschriften, waar de beste schrijvers en de beroemste geleerden dikwerf belangvolle gewrochten in bezorgen. Dergelijke schriften brengen veel bij tot opheldering der Vlaamsche letterkunde en dienen dus hier minstens in 't voorbijgaan aangewezen te worden.

Benevens deze waar wij reeds gewag van gemaakt hebben, benevens ook de *Illustratiën* en soortgelijke huiselijke leesbladeren, zullen wij slechts de belangrijkste letterkundige tijdschriften kunnen vermelden.

De *Vlaamsche school*, die gedurende meer dan dertig jaren onder 't geleide van wijlen den heer VAN SPILBEEK stond, laat zich voornamelijk aan kunst- en boekbeoordeelingen gelegen. — In de *Kunst- en dichterhalle*, door den verdienstelijken dichter COOPMAN bestuurd, worden ook letter-, dicht- en taalkundige verhandelingen gegeven.

Het *Nederlandsch Museum*, door hoogleeraar HEREMANS, een der ervarenste beijveraars onzer moedertaal, gesticht, bespreekt allerhande vraagpunten die met letter- of taalkunde, met geschied- of staatkunde betrekking hebben, doch menig aldaar opgenomen stuk is jammerlijk met godsdienstige gevoelens strijdig.

Tegenover het *Museum* rijst *Het Belfort*, welks grondslagen in 1886, op den vasten bodem van Geloof en Waarheid gesticht werden. De toekomst van dit jonger tijdschrift is veel belovend. Het heeft eene ware

leemte in de katholieke Vlaamsche letterkunde aangevuld, en zal, dank aan zijne ijverige medewerkers, de verwachting zijner menige vrienden niet teleurstellen.

BOEKENKUNDE.

Ten slotte, daar zij hier best te huis behooren, zullen wij twee verdienstige en hoogst nuttige gewrochten over boekenkunde vermelden. -- De *Vlaamsche pseudoniemen* werden door den heer DE LA MONTAGNE met bijzondere kennis opgehelderd. — De *Vlaamsche Bibliographie*, die de verdienstelijke heer TH. ARNOLD, na Dr SNELLAERT en FR. DE POTTER, in den jongsten tijd bezorgde, is voor iederen letterkundige een onontbeerlijken leiddraad, zoo wij het ook, bij het opstellen van dit verslag, menigmaal ondervonden.

Ziedaar een beknopt en zeker, zeer onvolledig overzicht van Vlaanderen's letterkundige vruchtbaarheid gedurende het laatste tienjaartal. Nog zou men dienen bij deze opsomming menig gewrocht aan te teekenen, dat door Vlaamsche schrijvers in Fransche taal werd opgesteld. Meer dan een immers onder onze geleerde landgenooten verkiest vreemden tolk en trant, hetzij om toegang tot een grooter getal lezers te vinden, hetzij om gemakkelijker gebruik te kunnen maken van zekere kunst- of vakwoorden, hetzij nog om aan den ouden slenter te offeren, ofwel mogelijks ook uit onervarenheid in de Vlaamsche taal... Hoe lang is het geleden dat het Vlaamsch maar als de taal van boeren en dienstboden doorging, en dat het op straf en boete uit elk fatsoenlijk onderwijsgesticht streng verbannen en verwijderd werd?

Die toestand is evenwel, God zij dank, reeds verbeterd en men durft zich weder op vaderlandschen roem en moedertaal beroepen. Aan deze heilzame beweging werd door de menige letter- en taalkundige kringen, die overal tot stand kwamen, krachtig gewrocht tot dat

eindelijk de zege behaald werd. In 't vak der boekenkunde noemen wij namentlijk, de *Maatschappijen van Bibliophielen*, te Gent in 1839, en later te Antwerpen gesticht, die zich met het uitgeven van vroeger ongedrukte stukken onledig houden.

In den zoo uitgebreiden en belangwekkenden kring van het volksonderricht, werken het *Willemsfonds* en het *Davidsfonds* beide met onverpoosden ijver, doch volgens tegenstrijdige richtingen. Eerstgenoemde maatschappij werd in 1850 gesticht en heeft het uitgeven van een 120tal boeken reeds bezorgd; spijtig dat er onder deze velen voorkomen waarin de heilzame invloed van godsdienstige grondbeginselen tot bevordering der volksbelangen, misacht of geloochend worden.

Het *Davidsfonds* kwam in 1875 tot stand en telt reeds 60 plaatselijke afdeelingen. Het heeft voor doel de verspreiding van lettervruchten, die met onberispelijke zedelijkheid en echten eerbied voor Vlaanderen's diepste godsdienstgevoelens bezield zijn. Ongeveer vijftig boeken werden reeds door deze vereeniging, verreweg de talrijkste van heel België, bezorgd.

Ook betracht thans België's hooger bestuur meer en meer de herstelling van Vlaanderen's welgegronde taalgrieven. Den edelmoedigen volksvertegenwoordigers COREMANS, JAN DE LAET en J. DE VIGNE zij dank om hunne pogingen tot vrijwaring der rechten van 't Vlaamsche volk in betrek met rechtspleging, krijgsdienst en middelbaar onderwijs.

Daarenboven strekt de onlangs verwezentlijkte inrichting der *Koninklijke Vlaamsche Academie*, aan de huidige Regeering tot lof en eer, daar dit hooggeleerd gezelschap welhaast veel zal bijbrengen tot opbeuring en uitbreiding der meer en meer aanwinnende en opwaardsstijgende Vlaamsche beweging. Aan hun edel doel zullen de gekozene taalrechters niet te kort blijven, daar het hier om vaderlandsliefde even als om wetenschap te doen valt.

De kennis en beoefening der volksspraak komt in de

huidige omstandigheden voor, als een machtig verzoeningsmiddel tusschen de verschillige maatschappelijke standen, als een krachtige schild tegen de buiten- en binnenlandsche aanslagen op België's overoude en diepgewortelde volksvrijheden.

De taal, zoo leert de geschiedenis, is immers de stempel van een volk, het kenmerk van zijn zelfbestaan, het teeken van ongeschonden en zorgvol bewaarde eigenaardigheid.

Bon JOHAN BETHUNE-DE VILLERS.

Oost Roosbeke, *maart* 1888.

LUCHTVAART EN OORLOG.

(Slot.)

De ballonnen en het grof geschut in 1870 en bij latere proefnemingen.

MAAR is dat geen onnoozel streven?... Een ballon, kon men hem als een paard geleiden, nooit za hij in het krijgswezen dienstig wezen. Verschijnt hij op het slagveld of nabij eene belegerde vesting, dan zullen onze hedendaagsche wapens er weldra mee gedaan hebben. — Misschien wel; laat ons nochtans de gevaren der militaire luchtscheepvaart eens van nabij beschouwen.

De ongevallen aan sommige ballonnen van het belegerde Parijs overgekomen, hebben zeker bewezen, dat bij oorlog het reizen door het ruim nog al bedenkelijk is. Altijd zal het uitlokkend gevaarte voor den vijand een geliefkoosd mikpunt wezen. Men weet nog hoe de Duitsche Staf in 1870 alle pogingen aanwendde om de Parijzenaars hunne stoutheid te doen uitboeten. Bij bedreigingen liet men het niet, en somtijds hoorden de Fransche luchtschippers de kogels der Pruisen aan hunne ooren fluiten. Ja, volgens een gerucht, dat naar allen schijn door de onruststokers die Duitschland te Parijs onderhield overal rondverspreid werd, goot de vermaarde Krupp kanonnen, waarmee men even gemakkelijk als met eenen verrekijker, op den drijvenden ballon aanleggen kon. Niets beter voorwaar om lichtgeloovigen schrik aan te jagen; doch de

luchtvaart bleef even vrij en ongehinderd als te voren. De reizigers die uit Parijs vertrokken, werden wel is waar niet zelden met eene duchtige losbranding begroet, doch zoo dikwijls men doel trof was het aan de onbehendige of onvoorzichtige handelwijze der bemanning zelf te wijten. De voormalige *chassepot* schiet zeer wijd, maar niet hoog. Inderdaad, volgens verschillige proefnemingen, tijdens den oorlog te Tours gedaan, waren de luchtbollen op 480^{m} hoogte gansch buiten bereik des vijands.

De nieuwere geweren en de kanonnen zijn vermoedelijk meer te vreezen. Reeds in 1880 troffen Engelsche geschutrichters met shrapnellen (1) van 13 pond eenen ballon die 260^{m} hoog en 1780^{m} verre van den vuurmond zweefde. Het gas ontsnapte weldra en liet het omgeefsel langzaam neerdalen. Vijf jaar later ondernam men dergelijke oefeningen in het Duitsche leger. Een vastgehouden luchtbol liet men ongeveer 400^{m} hoog opschieten, en eene batterij van 6 stuk werd erop gericht. Bij de eerste losbranding was het toppunt der kogelbaan achter den ballon; hetgeen men aan den rook die de bom bij het springen ach-

(1) De *shrapnel* (fig. 6) is een holle springkogel met schroot C gevuld. Vooraan plaatst men eene gewone *amorce à percussion,* wanneer de bom maar bij het vallen springen moet. Maar wil men de ontploffing in de lucht en op een bepaalden afstand verwekken, dan gebruikt men eene vervloeibare brandstof A, die na een vooraf berekend getal seconden het buskruit B zal ontsteken. De zoo gestelde bommen noemt men *shrapnels à fusées fusantes*.

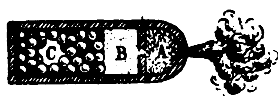

Fig. 6. — Schema van eenen shrapnel.

De lading buskruit B is zeer beperkt en juist groot genoeg om de metalen hulze van den shrapnel te verbrijzelen. Zoo kan het schroot ongeveer zijne aangenomen snelheid en richting behouden en rond de kogelbaan als eene dikke hagelbui allengs uiteenvliegen (fig. 7). Gewoonlijk worden er drij of vier vervloeiende brandstoffen met dezelfde bom verbonden. Naarmate men de eene of de andere zal ontvlammen, kan men den afstand tusschen het kanon A en de plaats der ontploffing B willekeurig veranderen. Zulke doelmatigheid bij het beschieten der luchtbollen vergt geen verderen uitleg.

terliet, gemakkelijk kon bestatigen. Men verwijderde alsdan de batterij beurtelings tot 1300, 1400 en 1500 meters doch zonder beteren uitslag. Zonder twijfel was de afstand nu overdreven, want de rook zweefde boven het gevaarte. Een shrapnel moet inderdaad, om in de lucht zijn doel te treffen, iet of wat eronder ontploffen (fig. 7). De batterij trok dus weer tot den

Fig. 7. — Het beschieten van een vastgehouden luchtbol (Schema). — D. Luchtbol. — A. Kanon. — B. Shrapnel met eene vervloeibare brandstof voorzien. — C Het schroot na de ontploffing.

vorigen afstand van 1400 meters vooruit. De zes kanonnen schoten tegelijk en eenige stonden daarna kwam de ballon gescheurd en bijna ledig ten gronde neer.

Volgens de *Neue militärische Blätter* heeft de Duitsche artillerie niet lang geleden te Kummersdorf verschillige nieuwe veldstukken of dezelfde wijze beproefd.

Twee ballonnen werden 5^{km} verre opgelaten tot eene veranderlijke hoogte van 100 a 250^{m}. Om den richthoek naar believen en zonder moeite te kunnen veranderen, waren de kanonnen met een bijzonderen opzet voorzien, en de *shrapnels à fusées fusantes* werden alleen gebruikt. De opgave van den vertemeter moest men eenigszins verbeteren, wegens de bewegingen, die de luchtstroomen aan die zonderlinge schietschijven deden onderstaan.

De eerste ballon viel na het tiende schot, de andere na het zes en twintigste. Het schroot had ze beiden op ruim 20 plaatsen doorboord.

Zulk een uitslag schijnt ons hier de besluiten op te dringen. Nochtans, niet overijld te werk gegaan!

Zeker toonen de aangehaalde feiten klaar, dat een vastgehouden luchtbol gedurende het nabijzijn van het geschut niet buiten gevaar is. Blijft hij nochtans eenige

honderden meters hoog, al kwame de wind hem bijna loodrecht boven 's vijands hoofd te drijven, dan zelfs kan de manschap, zonder vermetelheid, hare verkenningen voortzetten en zelfs zeer goede lichtprenten vervaardigen. Wij hebben immers gezeid dat men te Parijs, op 800^{m} en nog hooger, scherp afgeteekende vogelperspectieven genomen heeft. Wel is waar, indien het vijandelijk leger met verredragende wapenen voorzien is, zal het geraadzaam wezen, minstens op 5 ^{km} afstand te blijven, tenzij heuvelen, bosschen, loopgraven of andere aanvalswerken, het luchtschipperskorps of den windaswagen tijdens het naderen zouden beschutten.

Maar veronderstellen wij eens dat een ballon vrij door den wind of zijne eigene voortstuwingskracht zou gedreven worden. Hoe nu den vuurmond met juistheid erop gericht? Hoe zelfs, betrekkelijk met het standpunt van het kanon, de hoogte en den afstand gekend van een doelwit dat geen oogenblik stil blijft, dat tegelijkertijd klimt en heenvaart, dat bijgevolg gedurig eene tweevoudige beweging heeft.

Voor een bevoegd geschutrichter, zal men zeggen, is dat zoo moeilijk niet. Hoor liever :

In Maart 1886, deed men te Dover, in den stormtoren van het paalwerk, met kanonnen van 80 ton, eene te dezen opzichte zeer merkwaardige oefening. Zes maal werd er op een schuitje geschoten, dat eene stoomboot 3200^{m} ver in volle zee op sleeptouw had. Dit vlottend wit van het strand gezien, scheen maar als een stipje groot; en nochtans al de kogels troffen doel. Een schip ware zeker niet ontsnapt; een ballon, waarom zoude hij het vuur ontkomen?...

Om eene zoo gegronde opmerking te beantwoorden, moeten wij wel in 't oog houden hoe een kanon naar het doel gericht wordt.

Iedereen weet dat de kardoezen, die thans voor het grof geschut zoowel als voor de geweren dienen, bij een en denzelfden vuurmond steeds volkomen gelijk zijn. De lading buskruid, de kogel en bijgevolg de

werpkracht veranderen niet, zoodat de kogelbaan en de plaats die getroffen wordt, binnen de grootste schotsverte, van den richthoek des kanons alleen afhangt. Het verband der kogelbaan met de verschillige neigingen van den vuurmond wordt proefondervindelijk vastgesteld en door vooraf ontworpen tafels opgegeven. Er blijft dan, tot het aanleggen, den afstand van het doel en zijne hoogte boven het vlak des gezichteinders alleen te berekenen. Soms is deze laatste bepaling zeer gemakkelijk en een weinig gewoonte ontslaat in de meeste gevallen van een zorgvuldig afmeten. Met den afstand is het heel anders gelegen.

Bevindt men zich in welbekende streken, wier kleinste bijzonderheden op de plannen aangeduid zijn, en ziet men de plek die men wil bestormen, dan meet men het noodige bereik van het geschut op de militaire landkaarten. Zoo niet, gebruikt men de trigonometrische handelwijze, die bestaat in het oplossen van eenen drijhoek, (fig. 8) waarvan het punt A het ongenaakbaar doelwit, het punt B de standplaats van het kanon en het punt C willekeurig gekozen is. De hoeken B en C en de zijde BC worden gemeten; en daarna is het gemakkelijk, om de eigenschappen der meetlijnen, den gezochten afstand volgens algemeene formulen af te leiden.

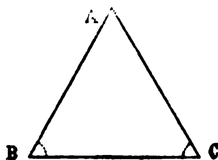

Fig. 8.

Die manier is zeer nauwkeurig, maar dikwijls, om den tijd en de zorgen die zij vereischt, lastig en onbruikbaar. Alsdan vergenoegt men zich met berekeningen aan de geluidssnelheid ontleend. Gelukt men erin, bij een kanonschot des vijands, de tijdruimte te bepalen die tusschen het waarnemen van het licht en het waarnemen der ontploffing verloopt, zoo zal de duur in seconden met de geluidssnelheid in dampkringslucht vermenigvuldigd, den afstand van dien vuurmond nagenoeg opgeven. Doch de indruk van het lichtverschijnsel,

evenals die van het geluid heeft eenigen tijd noodig om tot ons bewustzijn te komen, en het natellen der tikken van een uurwerk zou zelden zonder eenige onjuistheid gebeuren. De persoonlijke fouten die daaruit voortspruiten wist men te verminderen met de zoogezegde tele- of vertemeters in voege te brengen. Sinds is het voldoende eenen veerknop te drukken en vrij te te laten, om de secondeslagen werktuiglijk aan te teekenen. (1)

Ondanks deze vordering is alle onzekerheid in de behandeling nog niet van kant gesteld en men hoeft, door het herhaaldelijk afvuren en het waarnemen der getroffen plaats, het doelwit allengs te naderen. Hoezeer de behendigheid van den kanonnier dit vergemakkelijkt, zal eenieder beseffen, bijzonder wanneer het beoogde voorwerp beweegt, of de afmetingen niet zorgvuldig kunnen gedaan worden.

Om nu tot de aangehaalde opwerping te komen, zeker had men te Dover met eene beweegbare schietschijf te doen. Maar was de stoomsleper niet op een *gekend* uur, met eene *gekende* snelheid van eene *gekende* plaats vertrokken?.... Zulks kan ik niet verzekeren; doch in die veronderstelling had men al de gegevens, om den afstand op een bepaald oogenblik te vinden. Zoo niet, nog blijft er te bemerken, dat men zonder twijfel de *beste geschutrichters* met de *beste vuurmonden* van Engeland tot die proefneming had aangesteld.

Zonneklaar is het overigens dat een ballon, tijdens den oorlog, zich niet dan zeer toevallig in *dusdanige omstandigheden zal bevinden*. In 1870 hebben de Fransche luchtschippers altijd *onverwacht* en dikwijls *in de*

(1) Deze laatste jaren zijn er zeer verschillige vertemeters uitgevonden. Aller behandeling vergt veel tijd en eene groote zorgvuldigheid. Ons wetens is er ook niet een die tot het afweren der luchtbollen zou kunnen benuttigd worden.

duisternis Parijs verlaten en der Duitschers bedreigingen getrotseerd!

Bovendien, de verplaatsing van het schuitje in volle zee geschiedde op de oppervlakte der wateren, d. i. in hetzelfde horizontale vlak, daar de luchtbol integendeel onophoudend verder en hooger wegschiet. De gewichtigheid van dit verschil zal niemand loochenen. Eindelijk is de beweging van het zwevend gevaarte zeer snel en welhaast komt het buiten het bereik der kogels. Daarom valt er, voor het richten der stukken van groot kaliber aan de handelwijze, die wij hebben aangeduid, geenszins te denken.

Trekt dus het vluchtend luchtschip een kanon voorbij, dat verre genoeg draagt en met springkogels geladen wordt, dan zal men nog gedwongen zijn op gegiste afmetingen voort te gaan, en als 't ware, half blindelings te schieten, met de eenige hoop dat de verspreidingskogel (fig. 7. C) na de ontploffing, den ballon nog zal omvatten.

Ten slotte, schijnt er ons in waarheid, voor de vrije luchtvaart in 't bijzonder, aan den vorigen staat van zaken weinig of niets veranderd te zijn, en het is zeer twijfelachtig of Bismarck, bij een nieuwen oorlog, erin zoude slagen met het zoo indrukwekkend veldgeschut van Kummersdorf, de vleugelen der vijandelijke luchtgangers in te korten. Inderdaad, een kanon dat 5^{km} verre en 250^{m} hoog doel treft, moet een bereik van 10^{km} hebben, aangezien de kogelbaan op het verhevenste punt altijd maar half voltrokken is. Van den anderen kant worden de vuurmonden zeer waarschijnlijk tot die bijzondere toepassing ingericht, zoodat men ze niet buitenmate zal vermenigvuldigen. Nu, kan men door omzichtigheid hunne nabijheid niet voorkomen?

En waren de gevaren ook grooter dan wij het toegeven, de kans van te ontsnappen zou nog moedige lieden tot den optocht overhalen. Ten andere, zoolang de kogel niet het schuitje, maar den ballon raakt, zonder hem echter te doen springen, loopt het leven van

den reiziger toch geen onmiddelijk gevaar. Het gas ontsnapt immers nog al langzaam en het gevaarte zal maar eenigen tijd na den scheut, zonder schokken of botsen, op den bodem neerdalen. Wordt de luchtschipper als krijgsgevangen in hechtenis genomen, dan zelfs moet hij aan de behouding van zijn leven niet wanhopen.

Wat de gasontploffing betreft, deze is onmogelijk, tenzij de ballon sinds lang gevuld en de vloeistof reeds met eene groote hoeveelheid lucht vermengd is. Kwam in dat geval een kogel het omgeefsel te doorboren, dan zou waarschijnlijk de werpsnelheid warmte genoeg voortbrengen om de verbinding van het waterstofgas met de zuurstof der lucht te verwekken; hetgeen met eene afgrijselijke losbarsting zou geschieden. Echter zulke gesteltenis van het gevaarte kan gemakkelijk vermeden worden, mits den ballon van tijd tot tijd opnieuw te vullen. Dit behoedmiddel is overigens eene uiterste noodzakelijkheid, aangezien het opstijgingsvermogen bij het ontvlieden der waterstof zeer aanzienlijk vermindert.... En moest de vijand toevallig eens gelukken, welnu men zou springen! Zulk een noodlot staat eenen soldaat gedurende den oorlog altijd te verwachten.

Van het gezegde kan men afleiden welke diensten een bestuurbare luchtbol *in alle geval* aan de krijgskunst zoude bewijzen. Bij nacht immers zal hij ongehinderd 's vijands legerplaats naderen, eene belegerde stad willekeurig binnentreden of verlaten. Daartoe is het voldoende dat de eigene snelheid van het luchtschip tamelijk groot zij, en dat de wind met weinig kracht en in eene min of meer gunstige richting blaze. Zulke tochten beletten is onmogelijk. Waarom? Vooreerst omdat zij gansch onvoorziens ondernomen worden. Voorts hadde een verrader ze te voren aangekondigd, dan zoude de duisterheid die zonderlinge nachtvogels nog bevoordeelen, en ze voor 't gezicht bedekken.

Ik erken zeker dat de hedendaagsche legers te lande de heimelijke aannaderingsbewegingen, of op zee

het werpen van torpedos meestal voorkomen en den vijand op grooten afstand met sterke electrische lichten in verlegenheid brengen.

Trouwens is hə aan den parabolischeu spiegel (fig. 9, M) eigen al de stralen *l*, *l*, *l*, van een licht) L dat in zijn brandpunt staat, evenwijdig weer te kaatsen en hunne zijdelingsche verspreiding te beletten. Wil men dus een punt van den gezichteinder onderzoeken, dan behoort men slechts den spiegel en meteen ook de vereenigde lichtstralen *l*, *l*, *l*, langs dien kant te richten. Zoo voldoende is de uitslag dat een schip 5 of 6^{km} verre zichtbaar wordt, en dat men afgezonderde soldaten op 3^{km} afstand zonder moeite natelt.

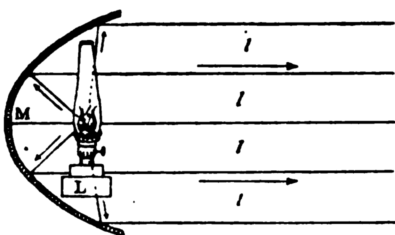

Fig. 9. — Het weerkaatsen van het licht met een parabolischen spiegel.

Desniettegenstaande behoeven de luchtreizigers zich om deze nieuwe uitvinding geenzins te verontrusten. Want terwijl de spiegel op zee en op het vaste land, uithoofde der bijna onveranderlijke hoogte der voorwerpen, enkel rond eene loodrechte spil draaien moet, wordt tot het verlichten van een in de lucht bewegende mikpunt eene tweevoudige beweging volstrekt noodzakelijk, juist zooals voor een kanon waarmede men een zwevenden ballon wil treffen.

De lezer ontwaart zonder twijfel hoezeer de kans van het luchtschip te bestralen hierbij onzeker wordt. Die werkelijke moeilijkheid is overigens reeds proefondervindelijk bewezen.

In den nacht van 29 Juli 1886, trokken de heeren Mangot en Lhoste in ballon, uit Frankrijk naar Londen, de zeeëngte over, en verlieten het vaste land te Cherbourg. Nabij de haven is een waarnemingspost, waar krijgslieden dikwijls met electrische toestellen verkenningen doen, ten einde zich in de duisternis tot het ontdekken der naderende torpedoschepen te beoefenen.

« Nauwelijks, schreef M. Lhoste later, hadden wij de reede verlaten, of wij bemerkten wat pogingen de ambtenaars deden (fig. 10), om onzen ballon bij middel

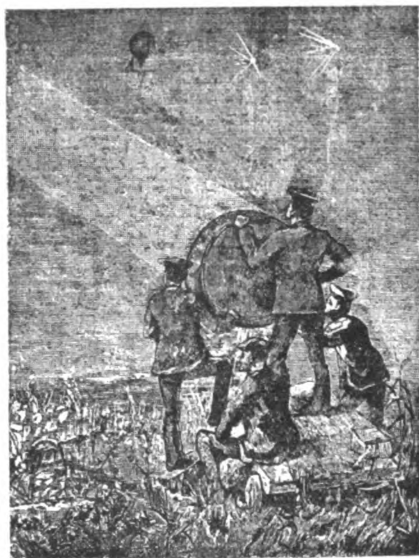

Fig. 10. — Mangin's electrische vuren, bij het afreizen van den ballon der HH. Lhoste en Mangot, te Cherbourg.

van een Mangin's spiegelwerktuig te volgen. Het electrisch vuur straalde ver genoeg en kliefde de luchtkreits langs alle kanten; doch spijts de behendigheid der officieren heeft het licht ons niet eens getroffen.

« Dat mislukken van lieden die gewoon zijn de *torpedobooten* op zee te verrassen, doet het onmeetbaar voordeel dat de ballonnen hebben om tot een bepaald punt te naderen, onbetwistbaar uitschijnen. »

Eindelijk gelukte men erin de luchtbollen een *tiental uren lang tegen gewone luchtstroomen in te*

drijven, — er valt niet aan te twijfelen — zulke gevaarten zouden schrikwekkende oorlogstuigen wezen, vestingen en bolwerk nutteloos maken, heel een land beheerschen en onbesefbare rampen veroorzaken. Wat ware er gemakkelijker dan brandende zelfstandigheden, dynamietbommen en dergelijke onploffende toestellen bij het voorbijgaan neer te storten? Wat ware er gemakkelijker dan op tijd en uur naar de legerplaats de ledige voorraadsschuur met buskruit en springkogels weer te gaan voorzien, en tevens het opgehoopte arbeidsvermogen door den voortdrijver verbruikt te vernieuwen? De thans bekomen snelheid die maar $6^m,22$ in de seconde bedraagt, is echter tot zulke krijgsverrichtingen nog zeer onvoldoende, des te meer dat de aangewende batterijen de electrische strooming maar twee of drie uren gaande houden. Wel is waar, niets bewijst dat de toekomst ons geene nieuwe vorderingen voorbereiden zal. Wie had over honderd jaren de thans verwezenlijkte wonderen durven voorspellen?

Frankrijk alleen bezit tot dus verre min of meer bestuurbare balonnen. Vol vertrouwen op hunnen mogelijken invloed in latere tijden, is het bestuur zeer bevlijtigd om al de bewerkingen in de grootste stilte te voltrekken. Zulke geheimhouding kan niet altoos voortduren; de aangewende middelen zullen eens algemeen gekend en wellicht door andere navorschers overtroffen worden.

De gevolgen echter — zoo dit gebeurt — vallen in 't oog. Elk wedijverend leger zal eene vluchtvloot samenstellen; en, wordt het mogelijk de schepen met eene voldoende snelheid en op bepaald uur het ruim in te sturen, dan moet de krijgskunst eene geheel andere wending aannemen.

Met een bestuurbaren ballon vermag men overal rond te zwerven en de vijandlijke stellingen omheen te sluipen. Waar zullen de troepen dan nog in veiligheid overnachten? Ja, de rust van het kamp met hare schrikwekkende verrassingen, ware meer te vreezen

dan een moorddadig gevecht. Bovendien zouden de legers misschien zoo vaak niet meer te velde tegen elkander botsen en het afdoen hunner geschillen aan de *monitors* der lucht overlaten. Het getal der ballonnen zooveel mogelijk vermeerderen; ze met eene groote drijfkracht en een aanzienlijk opstijgend vermogen voorzien; onder het kleinste gewicht de meest verwoestende toestellen mede opnemen; tot vernieling van 's vijands ballonnen zeer lichte vuurmonden in het schuitje zelf inrichten; eene vervoerbare voorraadsschuur met waterstofgas, opgehoopte electriciteit, buskruit en andere bijhoorigheden in de nabijheid houden, en deze tegen allen aanval verzekeren; daar zal alles misschien eens op uitloopen. De vijand van zijnen kant zou dan vooreerst de luchtvaart trachten te beletten, al zijne strijdkrachten op eenige punten doen werken, en der voorraadswagen die het vliegend schip vergezelt, evenals de plaatsen waar er eene gasfabriek of eene ballonstimmerwerf bestaat, bij voorkeur pogen in te nemen. De buitmaking van eenen luchtbol ware in zekere opzichten van meer belang dan het innemen eener stad en het winnen van eenen slag.

Zulke staat van zaken is thans nog zeer hersenschimmig; ja, men mag met reden twijfelen of het gebruik der bestuurbare ballonnen ooit op een grooten voet zal komen; want bijna onoverkomelijke moeilijkheden zijn daarmede verbonden. De huidige vorderingen schijnen dan ook ons grof geschut, dat helsch wangedrocht der negentiende eeuw, in zijn vernielingswerk nog te moeten versterken!

Gelukt nochtans een uitvinder de luchtschepen naar behooren te volmaken, zeker mag hij als de zendeling der Voorzienigheid en de weldoener van het menschelijk geslacht toegejuicht worden, vermits de bestuurbare ballonnen, volgens bevoegde lieden, den oorlog zoools hij hedendaags gevoerd wordt, onmogelijk zouden maken.

Wat eene weldaad de vijandelijke machten te dwingen niet meer te velde te trekken met ontzaggelijke legers, maar

in de lucht tusschen eene handvol onversaagde strijders over hun lot te beslissen! Wat eene weldaad te beletten dat het bloed bij stroomen vloeie, en dat duizenden en duizenden grootmoedige lieden op het slagveld den dood, als 't ware, om het best te gemoet loopen! Edoch 's Heeren woord is het woord der eeuwige waarheid; den oorlog heeft Hij als eene straf voorspeld, en die straf moet op de volkeren drukken tot de voleinding der eeuwen!

Rijsel. FR. DIERCKX, S. J.

BLOEMEN

UIT

HET VERLEDEN EN HET HEDEN.

HOE veranderlijk is de lucht ! Des morgens blauw, zoo helder als een spiegel; later grijs en grauw; des middags zoo zwart als een rouwkleed; des avonds purper en rood.

Even veranderlijk, ja nog meer, is het leven van een volk. Ziet eens na wat er gebeurt met zijne wetten, zijne gebruiken, zijne meeningen, zijne kleederdracht, enz... Het oude wordt gedurig door het nieuwe vervangen, en dat nieuwe zal ook weldra verslijten en zijne plaats voor iets nieuwers moeten afstaan.

Gelukkig dat die veranderingen in schriften aangestipt worden die, door den geschiedschrijver opgezocht en doorsnuffeld, ons het verleden zullen laten lezen; gelukkig dat ieder tijd eenige van zijne kunstwerken en gewone voorwerpen bewaart die, door den oudheidskundige opgegraven en afgestoft, ons het verleden zullen laten zien; gelukkig dat de taal, hoe diep ook de zaken verzonken, er ons de namen van behoudt die ons 'nen weergalm van het verre verleden laten hooren.

Het verledene blijft dus levend en gekend, niet alleen door den geschiedschrijver en den oudheidskundige maar ook door den taalkundige; want de taal is een boek die oorkonden uit alle tijden bevat, de taal is een museum dat stukken uit ieder eeuwe ten toon stelt...

De *hellebaard*, het gekende wapen onzer voor-

vaderen, ligt nog bewaard in *hallebaardij*, twist (Waasch Idioticon).

De *banmeulen* (Waasch Idioticon) was de meulen waar ieder die van den ban was, zijn graan moest laten malen.

De *galg* zal nooit vergeten worden door de spreuken : *'t is boter aan de galg*, *'t is beter aan de galg gebiecht als niet.*

Woensdag is de dag van *Wodan*, den god van den oorlog, en Vrijdag is de dag van *Freïa*, de Venus onzer heidensche vaderen.

De Vrijdag was een dag van geluk en voorspoed. *Vrijdagskind* beteekent een gelukkige mensch; de knapen hebben nog, in sommige streken, 'nen *vrijdagschen* knikker die grijs is : dien steken zij zorgvuldig weg en bezigen hem maar als het te moeten is, want het is... hun winknikker.

De *alven* (1) waren geesten die overal, bijzonderlijk des nachts, rondzwierven en den mensch dikwijls kwaad deden.

Maerlant zegt in der *Naturen Bloeme* op *Hane* : *Elfs gedrochte schuwet sijn luut.*

Zij volgden de reizigers en deden ze van den rechten weg afdwalen : *ik ben van den alf geleid*, ik ben verloren geloopen (Waasch Idioticon).

Sommige kwamen zich des nachts op de borst der slapenden zetten om ze te kwellen of te benauwen; die heeten *maren*, *nachtmerrien*, *merriepeerden*, in 't Fransch *cauchemars*. *Ik ben van de mare bereden* : ik heb 'nen benauwden droom gehad (Waasch Idioticon).

Zij waren klein, listig, diefachtig en woonden onder den grond, veelal in bergen, ook in het water. Hiertoe, peins ik, behooren de *kaboutermannekens*. *'t Is maar een kaboutermanneken, zoo klein als een kabouter-*

(1) Ziet daarover *Proeve van een kritisch woordenboek der Nederlandsche mythologie,* door Mr. J. Ph. C. Van den Bergh, bl. 1-7.

manneken, zijn spreuken die iedereen kent; Stroobant vertelt ons in verzen de Kempische legende van de Kabouters : zij wonen in 'nen berg en rooven al de koeien van het omliggende.

De alven namen de kinderen weg en leiden de hunne of hun zelven in de plaats; die vreemde kinderen heeten *wisselkinderen*, zij bedroefden de moeders door buitengewoon geschrei en ander ongemak. Daarvan, gelijk sommigen beweren, zijn de *bullebakken*, de *bietebauwen*, de *boemannen* gesproten, waarmee de moeders hunne kinderen soms verveerd maken. *Kind, en gaat aan 't water niet, want bullebak zal komen* (Waasch Idioticon).

Volgens eenige sagen worden de alven geregeerd door eenen koning of eene koningin die des nachts rondrijdt. Zou dat de *Bloedkaros* (Waasch Idioticon) niet zijn die, op haren rooden vurigen wagen, des avonds de stoute kinderen medepakt?....

Osschaart met zijne bellen (Waasch Idioticon) was eene wreede beest die, bijzonderlijk aan brugskens en eenzame wegen, u overviel, zijne ruige pooten over uwe schouders sloeg en u afmatte door zijn zwaar gewicht. Nu toch, zeggen ze soms, is voor Osschaart niet meer te vreezen : hij is bezworen en veroordeeld om negen en negentig jaar op het strand der zee rond te zwerven.

De *Weerwolf* is een spook dat gansch in ruwe vellen steekt, van daar de volksvergelijkenis *ongekamd gelijk een weerwolf;* het vervolgt, wordt er verteld, den voetganger en schuilt meest in dichte struiken, in koornakkers en *weren*, hagen (Waasch Idioticon). In 't land van Aalst heet men de weerwolf *kludde*, *klijden* of *klette*. Loquela, 1ste jaar, bl. 7, vraagt : Wat is een klijthage, in de spreuke : « *Als ze aan 't vertellen geraakt, 't is een ende lijk 'n klijthage?* » Veel werd er over getwist en menige uitlegging gegeven. Zou *klijthage* niet eene haag of weer zijn waar, zoo ze meenden, de klijde of de weerwolf in verscholen zat?.. Ik en vraag het maar.

De taal draagt ook zorg stukken en overblijfsels

van haar eigen verleden te bewaren. « O! gij weet zeker wel dat onze taal van gisteren niet is : te oordeelen naar onze oude schrijvers, werd zij ongetwijfeld, als eigene taal, reeds op het einde der X^de^ eeuw gesproken. Sedert dien is het kind jongeling, man, volwassen man geworden en, door het groeien en versterken, ook onder zekere opzichten veranderd. Maar gelijk ieder Christen mensch eene gedenkenis behoudt van de bijzonderste dagen zijns levens, die, al is het soms een verrimpeld of verfrommeld papier, hem altijd zeggen zal hoe oud hij is, wanneer hij zijne Eerste-Communie deed, wanneer hij lootte, enz.; zoo ook heeft de volkstaal verscheidene vormen behouden, die, al zijn zij soms wat ingekort of verwrongen, voor den zoekenden geleerde van groote weerde zijn : zij staan daar immers als zoovele strepen op de mouw van den soldaat om aan te duiden hoeveel diensttijden hij al gedaan heeft; zij staan daar als zoovele jaarringen in den stam om te laten tellen hoeveel Lenten de taaleik gebloeid, hoeveel stormige en koude winters hij doorstaan heeft. Zoo wijkt het spreekwoord : *uit der oogen*, *uit der herten* verre van onze spraakkunsten af, maar over 700 jaar stonden de bepalingen met het voorzetsel *uit* in den datief, *oog* en *hert* waren van het vrouwelijk geslacht, en de vrouwelijke zelfstandige naamwoorden namen in datief en genitief enkelvoud *en* of *n* bij den grondvorm. » (Onderwijzer en Volkstaal).

Later hopen wij, bijzonderlijk door de gesprokene taal, te toonen hoe bijna heel de oude in de tegenwoordige taal bewaard ligt.

Niet altijd beduidt een woord éene en dezelfde zaak; immers, én in 't spreken én in 't schrijven, wordt de naam van een ding zeer dikwijls op een ander overgebrocht.

Hoe is dat uit te leggen!

1° Door de armoede van de talen die in 't begin niet voor alle zaken eenen naam hadden. *Quem neessitas genuit*, zegt cicero, *inopia coacta et angustiis*. Zoo, bij voorbeeld, als wij naar de oorspronkelijke beteekenis van den naam der geestelijke zaken opklimmen, komen wij, om zoo te zeggen, altijd tot de stof uit.

2° Door de armoede van de sprekers die niet voor alle zaak eenen naam ter hand hebben. Boileau schrijft zeer wel : *Il se fait plus de figures aux halles en un jour de marché qu'il n'y en a dans tout un poëme.*

Dan ook 3°, als men nagaat wat innig verband er is tusschen woord en gedacht, tusschen taal en geest, door eene natuurlijke geschiktheid van den menschelijken geest.

En inderdaad, wat gebeurt er wanneer eenig voorwerp ons treft?

« Tout objet, zegt J. Broeckaert in *Le Guide du jeune littérateur*, qui fait impression sur nous, se présente accompagné de circonstances plus ou moins frappantes, et de relations plus ou moins intimes avec d'autres objets. Il les suit ou il les précède, il est leur effet ou leur cause, il leur ressemble ou il contraste avec eux. La raison saisit ce rapport, l'imagination s'y attache, et, d'après la diversité des relations, fait naître différentes espèces de tropes. »

Tusschen de zaken wier naam verwisseld wordt, is er dus altijd eenig verband.

Dat verband kan innerlijk zijn, gelijk er bestaat tusschen enkelvoud en meervoud, deel en geheel, bepaald getal en onbepaald, soort en geslacht, eenling en soort, eigen naam en gemeenen, enz.

Deze verwisseling, die, gelijk ieder ziet, min uitdrukt om meer te zeggen, of meer uitdrukt om min te zeggen, draagt den algemeenen naam *bevatting* (synecdoque).

Eenige voorbeelden : den *Benjamin* zijn van het huis; zijn *brood* niet kunnen verdienen; iemand spreken tusschen *vier oogen*.

De *pijler beeft*, de muren beven ook...
(Vondel, *Altaargeh*..)

... en hooren vast de leeuwen
In 't dierenperk om Joodsche spieren schreeuwen.
(Ibidem.)

Toen luttel garst verzaadde *honderd* monden.
(Ibid.)

Wanneer het verband tusschen de twee zaken uiterlijk is, heet de verwisseling *overnaming* (métonymie). Zulk verband ligt er tusschen oorzaak en gevolg, bevattende en bevatte, afgetrokken naam en zinnelijken, enz..

Enkele voorbeelden : die zoon is *de nagel* van de *doodkist* zijner moeder; ik zal er *grijs* van worden.

Te zijner tijd zult gij met honger boeten
Uw dertelheid, die 's *Hemels* deugd verfoeit.
(Vondel, *Altaargeh.*)

Toen de Engel 's nachts alle eerstgeboornen sloeg
En Israël om *Memfis* doodbaar loech. (Ibid...)
O Jakob! die, de *nijdigheid* ten doel. (Ibid..)

Somtijds komt de overdracht voort uit eene gelijkenis die, onder zeker opzicht, tusschen de twee zaken te vinden is.

Deze overdracht, *leenspreuk* (métaphore) geheeten, is de gewoonste en de belangrijkste onder alle; daarom zullen wij er wat langer over spreken.

Pene jam quidquid loquimur, figura est, zegt Quintilianus. Dat is waar voor alle oorspronkelijke talen, die hunne grondwoorden behouden hebben, dus ook voor de onze. De gesproken taal zit vol van leenspreuken, de geschrevene loopt er van over en de verschillende beteekenissen die bijna ieder woord in de woordenboeken heeft, zijn meest altijd door leenspreuk uit te leggen.

Eene leenspreuk, ieder weet het, is eene verdokene vergelijking; daaruit ontstaat zij, daarin kan zij altijd opgelost worden.

Vergelijken, wij zagen het hooger, is ons gansch natuurlijk. « Une idée ne vient jamais seule dans l'esprit, et, sans que nous y prenions garde, dès que la volonté ou l'imagination appelle une idée, — avec celle qui se présente, — d'autres idées qui lui ressemblent sous quelques rapports accourent en foule, comme acourrent, à tire-d'ailes, toutes les colombes d'un nid, dès que la voix connue de la jeune fille en appelle une seule qu'elle veut caresser. Si, n'éloignant pas ces idées secondaires, j'examine en quoi elles ressemblent à l'idée première, je fais une ***comparaison***. Ainsi dès que je prononce le mot de ***jeune fille innocente***, voilà les idées d'***ange gardien***, de ***fleur embaumée***, d'*espérance*. .. qui se pressent autour de mon imagination. (1)

Hebt gij al aandachtig het werk, het spel der vergelijking, der leenspreuk nagegaan?...

Tout prend un corps, ***une âme***, ***un esprit***, ***un visage***, zegt Boileau. Al het geschapene spreekt eene taal, eene verheffende tale; uit het stoffelijke straalt het geestelijke; in het zienlijke blinkt het onzienlijke; al de geschapene wezens zijn met malkander door sommige hoedanigheden verbonden en 't een is de spiegel van het andere.

Grootsch en verheven werk dat verwonderen kan, maar, zeker en vast, al onze achting weerd is.

Die in de vergelijking, in de leenspreuk, enkel een spel der verbeelding, een ijdel versiersel vindt, die kent hare weerde niet. Luistert naar de wijsbegeerte : zij zal u zeggen wat grond van diepe waarheid, wat geheimzinnige kracht in deze figuur opgesloten ligt.

« La création est l'image et le reflet de la vie universelle. C'est le livre de Dieu, livre immense où la vie déborde partout : les idées immatérielles y sont incrustées comme des hiéroglyphes divins sur chaque pierre du chemin; chaque fleur est une parole, chaque objet visible est un écho, et l'univers tout entier est le poème de Dieu. — Telle

(1) Leçons de littérature, par l'auteur des *Paillettes d'or*, II, 307-8.

est l'origine de la comparaison : c'est la science des rapports qui unissent les deux mondes, c'est la compréhension intuitive de la littérature de Dieu; et comme cette littérature est toujours fraîche, lumineuse, vivante, il en résulte que le langage figuré a la simplicité, la richesse, la fraîcheur et la vérité de la création, lorsqu'il est convenablement employé, et que l'écrivain saisit, d'un coup d'œil juste et rapide, ces mystérieuses harmonies (Mgr. Landriot, le symbolisme, p. 2 et 3).

Wat zegt de H. Thomas? « Dominus enim tanquam bonus magister fuit sollicitus facere nobis optima scripta, ut nos perfecte erudiret. Quœcumque, inquit, scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt. Consistunt autem ista scripta in duplici libro, scilicet in libro creaturæ, et in libro scripturæ. Primus liber quot habet creaturas, tot habet scripta optima, quæ sine mendacio docent veritatem. Unde Aristoteles interrogatus a quot et tanta didicisset, respondit : « A rebus quæ mentiri non noverunt. » (Serm. Dom. II. Adv.)

En P. Thomassin bemerkt « que la créature est une parole de Dieu, mais une parole fixe, stable, qui ne passe pas comme un son traversant les airs; que cette manière de parler convenait parfaitement à l'immutabilité du Verbe éternel, et qu'elle était plus utile à nos âmes. » (De Deo, 1, III, C. IX, nº 2, p. 128).

« Voor mij, zegt Schiller, is er geene woestijn meer in gansch de natuur. Overal waar ik een lichaam ontdek, raad ik eenen geest; overal waar ik beweging zie, raad ik een gedacht. » En de zwaluw die in de Lente herleeft, en de doode rusp die, vlinder geworden, verjongd in de lucht zweeft, worden hem een treffend zinnebeeld onzer onsterfelijkheid.

« Dieu a mis, zegt Mgr Landriot, une corrélation entre tous les êtres; il y a entre les différentes sphères de la création une symphonie continuelle; elles reflètent alternativement et d'une manière réciproque leurs mutuelles images, et l'on peut souvent étudier les unes sous le voile symbolique des autres. Nous appliquerons aux

différentes parties de la création ces paroles de Saint François de Sales : « Chose étrange, mais véritable ! s'il y a deux luths unisones, c'est à dire du même son et accord, l'un près de l'autre, et que l'on joue l'un d'iceux, l'autre, quoiqu'on ne le touche point, ne laissera pas de résonner, comme celui duquel on joue la convenance de l'un à l'autre, comme par un amour naturel, faisant cette correspondance. « Chaque créature est un luth, qui a au moins certaines cordes unisones avec les autres êtres, et il suffit de toucher les cordes de la première pour entendre le son de la seconde qui correspond comme par un amour naturel. » (Le Symbolisme, bl. 130-31 en 32.)

« C'est ainsi que j'explique, zegt dezelfde schrijver, une autre face du symbolisme qui consiste à considérer les créatures dans leurs rapports les unes avec les autres. La fleur timide qui se cache sous la feuille me fait rêver à la modestie, à la vertu humble et retirée. Les mouvements de la mer m'expliquent tous les mouvements de l'intelligence et du cœur humain. Ses vagues furieuses me font penser aux orages de l'âme : ses agitations vastes et régulières sont pour moi un emblême des grandes pensées, qui s'élèvent avec un ordre parfait et une sublime majesté : et quand les ondulations tranquilles viennent, en ordre gracieux, expirer les unes après les autres sur le rivage, je songe à ces douces émotions des âmes sereines, où la pensée est un jeu plein de grâce, où le sentiment vient caresser doucement les rives qu'il atteint. »

Anima autem intellectiva, sicut supra habitum est (q. 55, art. 2) secundum naturæ ordinem infinum gradum in substantiis, intellectualibus tenet; intantum quod non habet naturaliter sibi inditam notitiam veritatis, sicut Angeli; sed oportet quod eam colligat ex rebus divisibilibus per viam sensus ut Dionysius dicit VII. c. de div. nom. (inter princ. et med., lect. 2). (H. Thomas. I, p. q. 76, art. 5.)

En nog : Est autem naturale homini ut per sen-

sibilia ad intelligibilia veniat : quia omnis nostra cognitio a sensu initium habet. (I. p. q, 1, art. 9.)

« Comme les sens, zegt Tonnelé, sont la base et la première et nécessaire condition de notre existence, ainsi l'élément sensible est comme la base et l'appui nécessaire de notre pensée. » (Fragment sur l'art et la philosophie).

De stoffelijke dingen zijn dan voor onze ziel, om zoo te zeggen, de trap langs waar zij tot het onstoffelijke, tot het geestelijke, tot het ware opklimt.

De waarheid is voor onzen geest wat de middagzon voor onze lichaamlijke oogen is; hunne luister is boven onze kracht : deze zien wij door de beek die haar weerspiegelt, en die door haar beeld in de stoffelijke dingen.

Verheven is dan de waarheid der vergelijking, der leenspreuk; onwrikbaar is hunne kracht.

Eene juiste vergelijking of leenspreuk is een gedacht Gods geraden; het is eene noot uit den koor die door al de schepsels samen gezongen wordt; het is de taal die best past aan de ziel met een lichaam vereenigd.

't Is dus niet wonder dat de Zaligmaker zoo dikwijls in parabels en vergelijkenissen onderwees; niet wonder dat de taal van Franciscus Salesius en andere godvruchtige mannen die in de schepping den Almogende beschouwen, zoo rijk in beelden is ; niet wonder dat zelfs de grootste verstanden het gebruik der vergelijkenissen en leenspreuken beminnen. Ozanam zegt van Plato : « Habitué à ne plus apercevoir dans les choses visibles qu'une représentation des conceptions divines, il ne voyait dans la nature qu'un magnifique langage parlé par le Très-Haut; il essayait de le parler à son tour, et son style s'ornait de ces couleurs admirables qui font l'envie des poëtes. » (Dante, p. 198-199),

Hoe schoon, hoe nuttig en zalig is 't dan ook niet de woorden met hunne verschillende beteekenissen te studeeren! Daarom wellicht zei een Oude dat men, bij ieder taal die men aanleert, eene nieuwe ziel schijnt

te krijgen: en Keizer Karel, dat men zooveel keeren mensch is als men talen kent; en M. de Staël, dat de studie van het Duitsch eene nieuwe wereld schijnt te openen; want, gelijk Mgr. Landriot schrijft, « chaque mot nous révèle une pensée, un sens allégorique, nous enseigne l'harmonie des mondes, le parallélisme perpétuel de l'univers des corps et de l'univers de âmes. » (Le Symbolisme, p. 195).

O! wat weerde krijgt nu ieder onzer vergelijkenissen, ieder onzer leenspreuken niet.

Un arbre, zegt Jouffroy, qui ne dit rien du premier coup d'œil, quand nous l'examinons quelque temps, nous commençons à voir qu'il n'est pas sans expression. » (Cours d'Esthétique, p. 167).

Een boom is, voor ons, het beeld van den mensch.

Onderzoeken wij hoe dat beeld uitgebreid is. *Loot, telg, spruit, stam, afstammen, afstammeling :* de boom is de vader, de takken zijn de kinderen. — ***Ieder appel smaakt boomig, de appel valt niet verre van den stam :*** ook de vruchten zijn de kinderen. — ***Aan de vruchten kent men den boom :*** de vruchten zijn nog de werken van den mensch. — ***Men moet het boomken buigen terwijl het jong is, oude boomen buigt men niet :*** het krom zijn verbeeldt onze gebreken. — ***Twintig jaar groeien, twintig jaar bloeien, twintig jaar staan, twintig jaar vergaan :*** beeld van 's menschen leven. — ***Langs waar de boom helt, valt hij :*** beeld onzer dood. — ***Waar de boom valt, blijft hij liggen :*** beeld der eeuwigheid.

Mocht ik, als hertelijke vriend, aan de Vlaamsche studenten eenen raad geven, ik zoo hun zeggen : legt u toe op het onderzoeken van de verschillende beteekenissen onzer woorden; zet de eigene nevens de figuurlijke, vergelijkt ze met malkaar, raadt het beeld dat er in opgesloten ligt, raadt de taal die de stoffe, die de natuur spreekt!....

Wilt gij de voordeelen van die studie kennen?...

1° Gij brandt van liefde voor uwe moedertaal en zoekt gedurig naar redens om ze meer en meer te

beminnen. Tot uwe taal genegen zijn uit haat voor het Fransch, is niet genoeg : zulke liefde berust op eene enkele ontkenning, zij en heeft geen vasten grond en is uiterst wankelbaar. Gij moet uwe taal beminnen om haar, om hare schoonheden; en dat, dat zal onder andere deze studie u geven. Zij zal u doen zien wat verheven gedacht bijna ieder woord besluit, van alle kanten zal een wasem van dichterlijkheid u komen toegevlogen, sommige woorden zullen zingen, u verheffen en begeesteren zooveel als een heel gedicht, en, willen of niet, gij zult uwe taal hoogachten en... beminnen. Laat anderen hunne liefde voor de taal gaan zoeken in meetingen en landdagen, die weerklinken van « Leve de moedertaal! » maar weinig of niets aan den geest zeggen en het herte ledig laten, zooniet bedroeven; gij, gij maakt door uwe stille studie uwe eigene overtuiging, gij haalt ze uit de taal zelve, uit de onuitputtelijke mijn van poëzie die zij besloten houdt. En zulke liefde, op overtuiging gesteund, blijft door gansch het leven rechtstaan...

2° Gij zijt begeerig om goed en schoon te leeren schrijven en spreken, en zoekt uwen stijl zoo bevallig en schilderachtig mogelijk te maken. Ei! wat martelt gij uwen jongen geest om beelden te scheppen die, al hebben zij u veel moeite gekost, tot uw groot spijt door uwen professor gewoonlijk afgekeurd worden, omdat zij niet natuurlijk of niet passend zijn. Hier is de uitgestrekte zaal der ware, treffende beelden : een vlugge geest heeft ze gebeiteld, de taal heeft ze juist bevonden en ze in haar rijk muzeum overgebrocht waar zij nu ten dienste staan van iedereen.

Die beelden mogen door allen gebruikt zijn; dat en doet niets ter zake. Er zijn verscheidene middels om ze op te schikken, te verfrisschen en hun een gansch jong en jeugdig voorkomen te geven. Zoo ook handelen onze meeste schrijvers.

Eene gewone vergelijkenis kunt gij uitbreiden of, zonder nochtans te verre te zoeken, in andere woorden uitdrukken.

Zoo snel als een bliksem, zegt het volk. Luistert naar De Koninck :

Zij raken schier geen grond en loopen niet, maar *ijlen*,
Als de afgeschoten vlucht van snelle bliksempijlen.
(Galerij van Vad. Taf., bl. 31.

Zoo tam, zoo getrouw als een hond, zegt het volk.

... Hij (de leeuw) gewende zich allengskens aan zijn keten,
Werd *tam, gelijk een hond* aan d'ijzren halskarkant,
Die naast zijn meester loopt en afvliegt van zijn hand.
(Ibid., bl. 23.)

De leenspreuk kunt ge door eene vergelijkenis aanvullen.

Ieder zegt : *dat gedacht schoot door mijnen geest*.

Doch terwijl hij met de handen zijne lamgelegen en gekneusde dijen wreef, *schoot* hem al het gebeurde van daags te voren als *een bliksemschicht* door de hersenen. (I. David, Hertog Flips en de Zatterik.)

Van iemand die haastig gaat, zegt weer alleman : *hij vloog over de straat*.

Gelijk eene duif vloog ze (O. L. Vr.) met hem den berg af. (I. Bols, Legende van O. L. Vr. ten Sneeuw).

Ge kunt de leenspreuk verder uitwerken.

De uitdrukking : zijne gebreken *uitroeien* doet het gedacht *onkruid* ontstaan, dat het beeld van het gebrek is.

Zij schenen er genoegen in te scheppen, met hunne handen in het onkruid der geburen te zitten, al was er in hunnen hof maar al te veel om te wieden. (P. Poirters, Masker, bl. 14).

Die te scheep is, moet varen wordt door iedereen gebezigd. Luistert hoe bevallig Callebert dat maakt :

Hij was nu te schepe, hij moeste varen, en hij vaarde, met zijn broosch schuitje, op de wijde en onstuimige wereldzee, en zonder zeenaalde: hij hadde

ze verloren die zeenaalde die zoowel wijst en zelden mist: Zuid, Noord, Oost, West: t' huis best (Jan Onraedt, bl. 53).

3° Daardoor maakt gij u langzamerhand al de schoonheden eigen die de schrijvers gemeen hebben.

De vogel vliegt, dat gedacht is mij ontvlogen, het schip vliegt over het water.

Ziet goed wat gedacht in die alledaagsche uitdrukkingen zit: het *vliegen* van den vogel is het beeld der snelheid zoo bij stoffelijke (schip) als onstoffelijke zaken (gedacht); nu zult gij ook vogels maken van de dichterlijke gedachten, gelijk Dr. Claeys :

Mocht ik in het net der zangen
Heel de vlucht der dichtjes vangen
Die mij reizen door den geest,
En die, eenmaal voortgevaren,
Nimmer keeren, 't waar' sinds jaren
Eene volle kooi geweest.

Maar zij komen daar, en spelen,
Springen, dartlen, tjilpen, kweelen,
Als mij plicht en arbeid bindt;
'k Zie ze fladdren voor mijne oogen,
En — ze zijn weer heengevlogen
Eer ik 't uur ter vangste vindt.

(*Gemengde Gedichten*, bl. 36.)

4° Door de figuurlijke nevens de eigene beteekenis van de woorden te zetten, zult gij, wanneer er iets te schrijven valt, telkens klaar het beeld zien dat een woord voorstelt, gij zult uwe leenspreuken volhouden, gij zult ze niet vermengen met andere beelden die er niet het minste mee in verband staan.

Groote deugd die helaas! door Conscience zeer dikwijls niet beoefend wordt. En vader David heeft het hem dikwijls, en soms geweldig, onder den neus gewreven!

Zoo staat er in *De Loteling:* Het vogelenkoor was ontwaakt en vervulde de lucht met een regen van tonen.

Koor en *tonen* passen bijeen; maar wat staat *regen* hier te doen?... En zoo wordt het geheele een onafgewerkt, ja een gebroken beeld.

In *Graaf Hugo van Craenhove:*

Op de boorden van het woud hangt eene mistgordijn. Maar zij klimt in de hoogte, en heeft nu reeds de toppen der boomen bereikt; welhaast zal ze opstijgen, en onzichtbaar verzwinden in den hemelkolk.....

Het gronddenkbeeld is *gordijn.*.Wou de leenspreuk volgehouden zijn, dan moesten al de werkwoorden die hij aan den *mist* toekent, van eene eigenlijke gordijn kunnen gezeid worden. Maar straks, niettegenstaande het onderwerp *zij* dat *gordijn* herinnert, is het beeld vergeten: eene gordijn *verzwindt* toch niet.

5° Reeds bestaande beelden gebruiken, die ja, overbrengen is niet moeielijk; maar, wanneer het geldt eene nieuwe gelijkenis te vinden, een nieuw beeld te maken, dan verandert de kaart: hier is eene zekere opleiding, eene zekere opvoeding toe noodig. « Les Artistes, zegt Jouffroy, trouvent de l'expression dans le moindre des objets, du sens où nous n'en pouvons découvrir; là pourtant, nous aussi, nous en pourrions, comme eux, découvrir; il ne s'agirait que d'apprendre, afin de comprendre tout ce que comprennent les artistes, la langue des symboles. C'est une intelligence qui demande certaine éducation, certaine étude. Il y a beaucoup de symboles que tout le monde entend et devine; il y en a beaucoup plus dont on ne saisit le sens qu'après l'avoir étudié. » (Cours d'Esthétique, 161.)

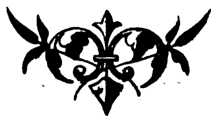
Die opleiding, die voorafgaande opvoeding vindt gij best, peins ik, in het onderzoeken van de beteekenissen der woorden. Daardoor leert gij de woorden nazeggen die de anderen in Gods grooten scheppingsboek vóór u gespeld hebben; daardoor ook leert gij dien wonderen boek beminnen: de stof is niet meer

dood voor u en waar gij een lichaam ontdekt, daar raadt gij, gelijk Schiller, eenen geest.

En nu, door die eerste kennis verlicht en door liefde aangevuurd, gaat gij zoo opmerkzaam mogelijk Gods prachtige natuur beschouwen...

Zeker en vast, menigeen onder u zal, zonder vreeze van verloren te loopen, de gebaande wegen verlaten om te komen waar nog geen menschenvoet stond, hij zal verrukt blijven staan waar velen koel voorbij gingen, hij zal woorden lezen waar velen zelfs geene letters vermoedden, hij zal zangen vernemen waar sommigen meenden dat alles zweeg, hij zal bloemen plukken waar enkel distels schenen te staan; in andere woorden, menigeen zal, in zijn schrijven, beelden malen die zijnen zegel dragen, beelden gansch nieuw, gansch oorspronkelijk die hem eere zullen verwerven en tevens tot roem zullen strekken aan onze Vlaamsche letteren.

Sint-Niklaas. AMAAT JOOS.

DE DOOPNAAM VAN VONDELS VRIEND

ROEMER VISSCHER.

IN het belangryke opstel « Bekeering van Vondel » wordt, op bladzyde 233 van dit tijdschrift, (1) de naam van Roemer Visscher, van den goeden, ouden vriend van Vondel, vermeld in dezer voegen : « Roemer (Romaan) Visscher ». Hieruit meen ik te mogen afleiden dat de naam Roemer door den geleerden schryver van genoemd opstel beschoud wordt als eene verbastering van den naam Romanus. Met andere woorden : dat Vondels vriend eigenlik den doopnaam Romanus zoude gedragen hebben, en dat deze naam in het dageliksche leven tot Roemer zoude verbasterd zijn, of in Roemer veranderd, gelyker wyze by voorbeeld de namen Johannes, Franciscus, Frederik in het dageliksche leven wel tot Jan of Hans, Frans of Sies, Freerk, Freek of Frits verknoeid worden.

En, om dan nog eene gissing te wagen, zoo meen ik dat de gedachtengang, die tot deze meening geleid heeft, de volgende geweest zy : Romanus (in verkorten form als Romaan genoemd) is een latijnsche naam, en hy beteekent in de latijnsche taal : een man, een ingezetene, een burger van de stad Rome, een man uit het

(1) Aflevering Maart, 3de jaargang. — Het is bij Baumgartner, blz. 16, dat Roemer en Romanus als zijnde dezelfde naam wordt opgegeven. De Vlaamsche naam voor Romanus is gewoonlijk Roems of Rooms; *oe* of *oo* naar beliefte, gelijk ook Roemer of Romer.

volk der Romeinen. En het woord Römer, dat ook wel als Roemer geschreven wordt (men spreke *Reumer*) heeft in de hoogduitsche taal die zelfde beteekenis. Uit deze twee gegevens kwam men dan tot de gevolgtrekking dat Roemer Visscher, een echte Amsterdammer, dit hoogduitsche woord als naam zoude gedragen hebben, in vertalinge van zynen oorspronkeliken doopnaam Romanus.

Is nu deze myne vooronderstelling juist, dan voel ik my genoopt om die meening van den schryver, boven aangeduid, beleefdelik en met alle bescheidenheid te weerleggen. Immers de naam Roemer en is geene verbastering, geen byzondere form, geene hoogduitsche vertalinge van den naam Romanus. Maar het is een oud-germaansche naam, een oorspronkelike naam op zich zelven, zy het dan ook in versletenen, en daarby eigenaardig hollandschen form.

Hrodmar is een algemeen oud-germaansche mansvóórnaam, die by alle germaansche volkeren oudtijds en vóór d'invoeringe des Kerstendoms, veelvuldig in gebruik was — hier en daar in eenigszins anderen form. Te weten : by de Franken als Chrodomar, by de Friesen en Angel-Sassen als Hredmar, by anderen weêr wat anders, — maar toch steeds in oorsprong één en de zelfde naam. Deze naam dan, samengesteld uit de naamstammen *hrod* en *mar*, is een soortgelyke als Hrodbercht, Hrodgar, Fulcmar, Audomar, waar ook deze zelfde naamstammen in voorkomen; verder als Baldwin, Liudbald, Hlodwich, en zoo voort. Al deze namen, en nog honderden en honderden anderen, soortgelyken, schoon van form, schoon van beteekenis, zijn grootendeels verloren gegaan by de hedendaagsche volkeren. Ten deele echter zijn zy ook heden nog wel in gebruik, maar dan in veranderden, versletenen, verknoeiden form. Zoo is de oude naam Hrodberaht, Hrodbercht, door den tusschenform Rodbrecht, heden ten dage tot Robrecht en Robert geworden, ja by de Engelschen in het dage-

liksche leven zelfs tot Bob verknoeid. De naam Hrodgar komt in het Oud-Vlaamsch als Rogiere (als geslachtsnaam Roegiers), by de hedendaagsche Franschen nog als Roger, maar by de Hollanders ook thans nog als Rutger voor. Fulcmar is heden nog slechts by de Friesen als Folkmer, en dan ook nog maar zeldzaam in gebruik. Audomar is by de Vlamingen tot Omaar, by de Franschen tot Omer versleten, en leeft nog in den naam der stede Sint-Omaars of Saint-Omer. Baldwin is Baudewijn, Boudewijn, by de Franschen Baudouin geworden, Liudbald tot Leopold verformt, en Hlodwich, dat by de Franken oorspronkelik als Chlodowich luidde, is, door den tusschenform Clovis, by de hedendaagsche Franschen tot Louis, by d'oude Vlamingen tot Lowyck, by de Hollanders tot Lodewijk, by de Duitschers tot Ludwig geworden.

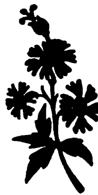
En zoo is het ook gegaan met den vollen, ouden, oorspronkeliken naam Hrodmar. Hy geraakte by de andere germaansche volken buiten gebruik, maar de Hollanders en Friesen behielden hem. Maar deze naam werd, in verloop van tijd, by hen tot Rodmar, Rodmer, Romar, Redmer, en eindelik by de Hollanders in het byzonder tot Roemer verbasterd, by de gewone uitslytinge der *d*, die we ook by de namen Hlodwich als Clovis, Louis, Lowyk, en Audomar als Omaar, Omer opmerkten. By de Friesen bleef hy als Redmer bestaan. Reeds in de 16de en 17de eeu, toen Vondel leefde, kwam de naam Roemer in Holland nog maar zeldzaam voor; thans is hy daar, voor zoo verre ik weet, geheel buiten gebruik geraakt. En, ofschoon er onder de hedendaagsche Friesen nog zijn die Redmer heeten, by doopname, zoo zijn dit toch nog maar weinigen.

De latijnsche naam Romanus was en is by de volkeren van germaanschen bloede, wegens de beteekenisse van dien naam en uit den aard der zake, slechts zeldzaam in gebruik. Waar hy in Duitschland heden ten dage nog gedragen wordt, behoudt hy zynen oorspronkeliken form, wordt er hoogstens nog tot Roman

ingekort, echter nooit in Römer of Roemer vertaald. Was hy in de Nederlanden aan een kind gegeven, dan werd hy wel tot Romein veranderd of vertaald. Als een voorbeeld noem ik den naam van den kunstenaar Romeyn de Hooghe.

JOHAN WINKLER.

Haarlem.

GESCHIEDENIS MIJNER JEUGD

DOOR

HENDRIK CONSCIENCE (1).

EEN onuitgegeven deel der letterkundige nalatenschap van den beroemden en geliefden man? Slechts voor een deel : dit boek van 288 bladzijden behelst een herdruk der « Omwenteling van 1830 » die 90 bladzijden beslaat. De andere twee derden zijn, voor wat den inhoud betreft, ook bij het publiek niet onbekend. Zij werden saâmgetrokken tot een beknopt levensbericht dat de vroegere uitgaven der « Omwenteling » vooafgaat en dat ook reeds in het uitgebreider verhaal der biografen van Conscience tot boeken werd verlengd en voortgezet.

De « Geschiedenis mijner Jeugd » zal dus zijne aantrekkelijkheid hieraan ontleenen, dat het verhaal eene andere bedoeling hier heeft dan in de biografie : eerder behaagt dan bericht, eerder kunstwerk, — eerder letterkundig dan geschiedschrijvend is; dat de voorstelling van feiten en zaken den omvang en de kleur van een dichterlijk tafereel aannemen, en dat de schilder — Conscience is.

De ontwikkeling van den grooten dichter, dóór de veelvuldige indrukken heen, op zijnen geest gemaakt bij levenstoestanden in tegenstelling met elkander en dikwijls in

(1) Prijs : fr. 1-25.

tegenstelling ook met zijne innige, persoonlijke geaardheid, is, op zich zelve genomen, een belangwekkend voorwerp van aandacht en studie; maar het verhaal is zoo gemoedelijk openhartig en eenvoudig, zoo levend van waarheid, beurtelings zoo roerend en zoo verlustigend dat de lezer er zou door geboeid blijven al ware het ook de kindsheid en de jeugd van Conscience niet die hem verteld worden. Wie zich Bethken van Baelen herinnert, wie met den schrijver de vertooning van Genoveva bijwoonde of hem heeft gevolgd bij den oude-kleêrkooper of naar de school van M. Delin, zal den meester hebben erkend even vermogend in het schetsen van het kluchtige als in het teruggeven van het aandoenlijke, machtig over lach en traan, kunstenaar niet alleen door juist en diep gevoel, maar door fijn satyrische opmerkzaamheid van geest.

Het lust hem, den lezer te vermaken met zich in aangelegenheden te plaatsen waar hij deerniswaardig belachelijk in voorkomt. In Conscience hebben wij geen dier laatdunkende auto-biografen voorhanden die in dicht of proza hun leven, van hunnen kindertijd af, herplooien en in wijsgeerige vouwen strijken, en waar namelijk het hoofdstuk van geloofsverandering, *casu quo*, een mooi artikeltje wordt dat den breeden schedel des *denkers* lichtstralend teekent.

Conscience, ook in de geschiedenis zijner jeugd, is vooral de vriendelijke verteller die aan den Vlaamschen haard, gelijk te Baelen, in den huiskring neerzit, en « omdat hij weet dat het ons vermaak doet, de krachten zijner verbeelding inspant en voorvallen schept en schildert die zijne aanhoorders boeien. »

Ware Conscience niet zoo nederig, zoo schuchter in het beschrijvend opvolgen van eigen pogingen, van eigen, zelfstandig werk, de wording zijner eerste groote gewrochten, de wording van *Wonderjaar* en *Leeuw van Vlaanderen* zou duidelijker verklaard zijn. Zoo zeer stelt hij zich voortdurend onder de richting, onder de voogdij van anderen voor, zoo afhankelijk blijft hij van

leidende en helpende personen, zoo zeer drukt hij op de moeilijke omstandigheden die hij te doorworstelen heeft, dat men nergens eene rechtstreeksche en doelmatige voorbereiding, nergens een overgangstijd tot eenige groote letterkundige onderneming ontwaart.

Het *Wonderjaar* valt, om zoo te zeggen, uit de lucht. En meer! — (wij gelooven den schrijver op zijn woord, doch het blijft onuitlegbaar) : in welke taal zou het *Wonderjaar* verschijnen? het was volgens ontwerp een Fransch boek; Fransche volzinnen stonden reeds op het papier, maar werden doorgeschrabt; en « ik schreef om zoo te zeggen zonder het te weten, de volgende regels in de Nederduitsche taal... » Dus — louter toeval dat Conscience niet in het Fransch maar wel in de Vlaamsche taal zijne werken heeft geschreven : — met ongunstigen uitslag werd de Fransche volzin beproefd : la Belgique gémissait, enz.; de Vlaamsche volzin lukte, en — Conscience werd onze Conscience!

Nu, dit aarzelend begin belet niet dat Conscience welhaast aan het hoofd der Vlaamsche Beweging tot herovering onzer taal- en volksrechten, tot bevestiging van ons volksbestaan, optrad. Het laatste deel zijner *Geschiedenis*, te beginnen met hoofdstuk XI, behelst bladzijden hoogst belangrijk voor de algemeene geschiedenis van onzen taalstrijd.

Wij hebben gezeid dat Conscience niet aan eigen verheerlijking heeft gedacht, wanneer hij zijne jaren van kind en jongeling schetste. Het zijn duurbare herinneringen, verteederende beelden, frissche tafereelen in bonte schakeering, dagen van lijden, van moedeloosheid, van worsteling, zonder schijn of schaduw van verwaande ingenomenheid met zich zelf.

Het bijzonder oogwit van het boek wijst Conscience in de laatste regelen aan.

« Het is geschreven als een gedenkteeken mijner « erkentenis jegens al wie mij in mijne harde levens- « baan heeft getroost, geholpen of beschermd...

« Moge God hen beloonen, die den armen dichter

« de hand der vriendschap hebben toegereikt of, van « hooger, hem eene grootmoedige bescherming hebben « geschonken! »

Edele taal uit een edel hart!

In ruime mate werd, blijkens de *Geschiedenis*, de dankbaarheid van Conscience verdiend door den heer Jan de Laet; zonder de Laet hadden wij wellicht geenen Hendrik Conscience. Dat getuigt het verhaal van Conscience duidelijk en dankbaar, wat niet voor al de levensbeschrijvingen, van elders gekomen, het geval is.

Oostakker. Dr H. C. pr.

WIE « SPOKEN » ZAG.

WAARLIJK, het is me niet verklaarbaar, wat wesp de Z. E. Heeren Eug. de Lepeleer (*Belfort*, 1888, bl. 317 en volg.) en J. Claerhout (Ib. 1887, bl. 477) toch kon steken.

Vallen zij me daar nu niet met hun beiden op 't lijf, de eene zoo maar onmiddellijk, eer ik uitgesproken had, de andere nog na jaar en dag! en dat wel om zes a zeven regeltjes, de eenige, die ik mij herinner ooit in zake van volkstaal en dier rechten, plichten en eischen gedrukt te hebben, — zes a zeven regeltjes, die hunne verbijsterde inbeelding hen zelfs niet eens liet wèl lezen — of waar vond men er al die « spoken en afgrijselijke monsters » in? — en die 't dus noodig is, dunkt mij, hier als plichtigheidsbewijs nog eens voluit te herhalen.

Ergo ik heb het « schreeuwend onrechtveerdig » (men vergete niet, aan wraakroepende zonde te denken) schelmstuk begaan — *horresco referens* — sommige mijner medemenschen vreeselijk te belasteren, met ***durven te laten drukken*** (1) dat zij « **de gelouterde letterkundige taal, met al hare gespierdheid en gekuischtheid, van den troon willen smijten, om hunne zoogezegde « volkstaal » met al hare verbasterde, onbeschaafde vormen, ja, laat ik het zeggen, met al wàt ze meermaals voor onhebbelijke lompen om 't lijf heeft, als wetgeefster in dier eereplaats te kruien.** » (2)

Haro sur le baudet!...

Ja, *haro sur le baudet!* maar waarom toch dien lompen ezel dwingen, zijne Weledele Gestrenge Rechters ('t pleit, helaas! niet voor dezer schranderheid, al staat die vast hoog boven het peil zijner eigene lange ooren) zijne Weled. Gestr. Rechters opmerkzaam te maken, dat hij niet spreekt van « *de* volkstaal, » maar wel van *sommiger* « *zoogezegde* volkstaal, » wat toch voor iedereen een klein —

---

(1) Eene goede noot hier voor mij : heel die zoogezegde-volkstaalhulpwerkwoordenreesem is van mij zelven.

(2) *J.-A van Droogenbroeck*, door S. Daems, bl 10.

voor den ezel zelf, in zijne domme opvatting, een niet klein, een heel groot — verschil maakt?

En dewijl de ezel, die zweeg bij E. H. Claerhout 's aanval, daar hij niet gaarne twist, bij name met lieden zijner soort, nu toch eenmaal gedwongen wordt de verzachtende omstandigheden in te roepen, weze 't hem welwillend gegund, nog te verklaren, dat hij, uit vrees van misverstaan, zelfs die « zoogezegde » volkstaal nader bepaalde door de woorden : « met al hare verbasterde, onbeschaafde vormen, ja laat ik het zeggen, met al wat ze meermaals voor onhebbelijke lompen om 't lijf heeft. »

Ware de ezel nu wat beter.... beslagen ('t juiste woord voor zulk eenen draver) in wijsbegeerte, hij merkte wellicht nog aan, dat het dilemma in *Belfort*, 1888, bl. 318 mank loopt, al heeft het twee beenen, en ja juist omdat het maar twee beenen heeft. Maar, dat er in de wereld — zelfs in *onze* letterkundige wereld — niets anders meer loopt, waarop men 't kan gemunt hebben, dan « taalparticularisten » (*Belf.* ib.) en « ingebeelde spoken, » — ja, zie! dat gaat den ezel boven zijn verstand....

En toch *is* 't zóó, *moet* het zóó wezen, zóó en niet anders! Want ik *kon* het op niemand anders gemunt hebben.

Wel! laat ik maar eens voort en rechtuit biechten — ik ben nu toch aan gang :

't Is dom van mij — doch waar is een ezel al niet voor in staat? — ik had het werkelijk op iemand anders gemunt, en ja op eene heele bent « iemanden », zoowel uit het kamp hunner tegenstrevers (1), als uit dat, welk men mij dwingt het kamp der « taalparticularisten » te noemen. Ik had het op tal van schrijvers, bij wien 't erbarmelijk overloopt, hier van hoogduitsche, ginder van fransche wendingen, en die zóó schrijven, omdat — in onze dagen van wereldburgerij en daaruit volgende stammenverwarring — het volk, of over 't algemeen, of althans in hunne gouwen, *nu* zóó spreekt.

Ik kan er niet aan doen: maar mijne arme vlaamsche ezelsmaag kan zoomin de gallicismen verduwen van het Vlaanderen tegen den franschen zelfkant, als de germanismen, bijv., der bewoners onzer oostelijke grenzen.

Ik had het nog op hen gemunt, die al de kracht en gespierdheid onzer vrome taal — onzer goede volkstaal — ontwrichten en ontzenuwen in hun lamlendig geschrijf, die, bijv. — een enkel voorbeeld tusschen vele — nooit *schijnen zullen kunnen gedaan geraakt te krijgen* met hunne risten van overtollige werk- en hulpwerkwoorden, als ware 't eene geldige reden aldus te

(1) *Item* eene goede noot, hoop ik.

schrijven, dat het volk, in 't onvoorbereide en rappe spreken van het dagelijksch verkeer, meermaals zulke noodelooze en nutteloze stortvloed uit den mond stroomt.

Doch neen! al kwam ik in mijn leven al veel zulk geschrijvel tegen, zulke schrijvelaars toch bestaan niet; en — willens of niet willens — tweede Dr Nolet of anders nieuwe Don Quijote, 'k heb het tegen de « taalparticularisten » of tegen de « windmeulens » van « ingebeelde spoken. »

« Zijnen » vriend (stekelig « zijnen »! als ware een Eerw. Heer Gezelle dat niet eveneens naast menig andere uit de twee kampen) « zijnen » vriend Dr Nolet heeft de euveldoener, die ter vierschaar staat, hier niet te verdedigen; de man is overigens zoo dood niet, als 't een der Weled. Gestr. Rechters ons wil wijsmaken (bl. 318).

De rol spelen dan van Don Quijote?...

Zelf achter mijnen « windmeulen » van zes à zeven regels verscholen, laat ik de onbevooroordeelde toeschouwers beslissen, wie er eigenlijk de onsterfelijke Rossinante besteeg en met gevelde speer op de molenwieken afstormt.

Wat ik overigens — en hier ga ik verder dan mijne aanvallers recht hebben te eischen — nopens « de ware Vlaamsche school » denk, « die, eerbiedig en bewonderend, — niet afgodistisch aanbiddend, — Heer ende Meester zegt tegen Guido Gezelle » (bl. 319), heb ik noch in mijne studie over Ferguut, noch ergens elders ter pers gebracht; en lust het mij ooit desaangaande mijn gevoelen te uiten, zoo ja zal ik de verantwoordedelijkheid van het geschrevene— 't zij dan lof of blaam — goedwillig dragen.

Voor 't oogenblik zij 't mij genoeg hier aan te teekenen, dat « volkstaal » een heel rekbaar woord is in de beteekenissen, die men er kan aan hechten, evenals volksrecht, volksvrijheid, volksheil en zooveel andere, waar tegenwoordig fel mee geschermd wordt, en dat het mij dus noch moeite kost, noch in tegenspraak brengt, waar ik beken tevens voor en tegen de volkstaal te zijn: *voor* de echte, zuivere volkstaal, die wel niets is dan onze werkelijke, eigene moedertaal, trots alle stelsels van pedanten in welke richting ook; maar *tegen* de verbasterde volkstaal, die van Franschman, Hoogduitscher, Engelschman en *tutti quanti* overneemt, of die haar eigen zelven knot en fnuikt, of ontzenuwt en verlamt in woordvorm of zinbouw.

Oorlog aan alle verbasteren en aan alle verwilderen!

O voorzeker, een schat van « frissche bloemen » groeit er in het open veld onzer volkstaal; maar de bezorgde en kieskeurige hovenier — waar hij ze overplant in zijnen gaard — ordent, verpleegt, bebouwt. « Heerlijke boomen » woekeren alom in den vrije; maar, zullen zij volheerlijk, volbloeiend, volvruchtbaar

opwassen, zoo eischen zij de bedreven hand, die wegsnoeit, aanleidt, afzuivert. (1)

O ja, waar een Amaat Joos de « schatten uit de volkstaal » opzamelt en ons zijn rijken, kostbaren voorraad met volle armen aanbiedt, daar bewonder ik, daar juich ik met beide handen dien taaien werker toe in zijnen zoo vermoeienden en toch zoo onvermoeiden arbeid; maar wanneer zoo menige anderen, in hunne schriften, niet anders doen dan brabbeltaal... *photographeeren*, die zij door eigene onbedrevenheid en onkunde nog gebrekkelijker maken dan het oorbeeld zelf — zie dan spreek ik, niet van « de volkstaal, » maar van « hunne zoogezegde volkstaal, » sla die valsche munt aan den toog vast, en zal dat nog, trots alle « *haro sur le baudet!* »

O ja, mij ook is de moedertaal eene gezonde en blozende vlaamschbelgische vrouw; maar zij moet niet — en vooral niet in 't openbaar — wanordelijk, onzindelijk, met flarden om, en in verwarden, verwilderden haarbos opkomen, onder voorwendsel, dat ze soms al eens, bij 't huiswerk, min opgesmukt, verwaarloosd aan gang is, of, in 't over straat loopen, hier en daar eene slijkspat op de kleeren krijgt.

Wie de lieve taal zoo boekt, kan een photograaf zijn : een schrijver, dat is een kunstenaar, is hij niet.

Meer ontzag, meer eerbied — 'k spreek van geene liefde aan dezulken — voor mijne dierbare, mijne eenige moedertaal!

Aan den schandpaal met zoo'n schandportret! aan den schandpaal, als eene euveldaad van gekwetste majesteit tegen de geliefde Vrouwe!...

En zóó nochtans stellen haar de schrijvelaars ten toon, op « wien ik 't gemunt had. » En ook die zeggen : *Dat* is de volkstaal! Leve de volkstaal!

Zulke volkstaal aan den schandpaal nagelen, zal wel eenmaal iemand. En doe ik zelf het ooit, dan noem ik de katten en Rollet bij hunnen eigen naam...

Doch genoeg. Zelfs dit wilde ik liever nalaten, had een tweede aanval mij niet ter verdediging gedwongen.

Slechts nog eene vraag en een wensch.

Eene vraag. Wiens naam mocht wel best de stippen aanvullen, voorkomend in de volgende regelen, letterlijk — zoover ze tusschen aanhalingsteekens staan — overgenomen uit *Het Belfort*, bl. 317?

---

(1) Zonderling genoeg, dat ik, die reeds vóór 23 jaar den eerw. heer Schuermans zulke vracht aanvoerde van dergelijke planten (Schuermans noemt ze « allerkostbaarste bijdragen. » *Algem. Idioticon*, bl. XVI), thans zoo deerlijk, als hun vijand, door de spitsroê moet!

« Wat moet vooroordeel toch een schriklijk ding zijn, daar het bij machte is den helderen. schranderen geest van Z. E. H..... nog altijd spoken en afgrijselijke monsters vóór te tooveren, daar waar, in 't volle licht der zonne, enkel » een zwak, mispelaren stokje te zien is, om taalbedervers eens even, in 't voorbijgaan, op de plompe vingeren te tikken !

Een wensch. De Z. E. H. de Lepeleer schrijft : « Waarom elkander niet beter en inniger leeren kennen? (*Belf.* bl. 319). Heel wel ! loffelijk ! doch waar het kennismaken bij schrift gebeurt, is 't daartoe vereischt « beter » te lezen; en voor beter lezen is aandacht noodig, vooroordeel hinderlijk. Men leze dus aandachtiger en vermijde, al te gauw kwaad te vermoeden. Amen.

Tongerloo, 6 *April* 1888. Kan. S. D. Daems.

DOOD VAN EEN INDIAANSCH KIND.

HET was avond in het kamp der Roohuiden: honden en kinderen tuimelden ondereen voor de deur der wigwams; doch in de tent van *Otterhart* heerschte stilte en droefheid. Daar lag een krank, een stervend kind, door den bezweerder dagelijks bezocht. Het was het eenig zoontje des gezins, teederlijk door het ouderlijk paar bemind en geliefkoosd. De verkwijnende *papoes* lag in de armen zijns vaders, terwijl de bezweerder zijne vorschende blikken op het lijdend wichtje vestigde, eene geheele reeks van eigenaardige bezweringen makende bij het onophoudend trommen en zingen zijns medehelpers, en de hartscheurende kreten der bedrukte moeder. *Otterhart* was in diep stilzwijgen verzonken; het was oogenschijnlijk dat de lieve kleine die in zijne armen rustte, den goeden wilde diepe angstvalligheid baarde. Eilaas! al de bezweringen brachten geene bate : het schaapje naderde met rasse schreden het noodlottig oogenblik.

Toen de morgenzon het kamp verlichtte, was alles voorbij; de lieve kleine was dood en begraven, het vuur uitgedoofd, de wigwam opgebroken en verplaatst, en alles tot een ander oord overgebracht. Indianen hebben eene afschrik van hunne dooden, en daarom ook worden zij zonder uitstel begraven. Uit bijgeloovige vooroordeelen wordt een doode nooit langs de deur uitgedragen; eene opening wordt langs den achterkant der tent gemaakt om er het lijk door te laten, opdat het, met langer onder hen te vertoeven, geene andere leden des huisgezins medevoere.

Het opbreken der tent en het uitdooven van den haard is vrij een algemeen gebruik onder de Indianen. In sommige wilde stammen bestaat een vreemde gewoonte na de dood eens zuigelings. Eene haarlok wordt afgesneden en zorgvol met papier, linten en strikken omwonden. Daarrond worden de kleedjes, wampumpaarlen en tooisieraden van den overleden *papoes* gebonden, in den vorm van een langwerpigen bundel, wel aaneengesnoerd om hem te kunnen dragen als eene pop. Het uiteinde des bundels, dat het hoofd des kleinen verbeeldt, wordt met vederen en takjes versierd, en op de borst wordt de lepel vastgemaakt waar het kind meê gevoed werd. Die weemoedige verbeelding van het gestorven wicht draagt eenen naam die « *weepop* » beduidt, en de rouwende moeder draagt dat pak een gansch jaar met haar, plaatst het bij het vuur en neemt het mede op reis.

Dit in schijn onbeduidend gebruik heeft voor grond de meening, dat het onnoozel, hulpeloos schepseltje, daar het noch gaan noch staan kon, onmogelijk zijnen weg kan vinden naar het Indiaansch paradijs, de immergroene jachtgronden. De moeder, volgens die natuurkinderen, kan den kleine op zijne reize voorthelpen met zijn opgebundelden vertegenwoordiger overal meê te dragen.

In zeker geval stierf ook eens een vader weinig na de dood zijns kind. Ofschoon de *Swaaw* haren man uiterst lief had, scheen zij getroost bij dit tweede verlies want, zeide zij : Hij volgde niet ver achter den kleinen *papoes* en als deze niet meer voort kan, zal hij door hem gedragen worden.

Als het rouwjaar voorbij is, wordt een familiefeest gevierd, de bundel losgemaakt en al de versieringen worden weggegeven, uitgenomen de haarlok, die met eerbied begraven wordt.

Waarlijk, het moederlijk hart blijft overal hetzelfde.

Montreal. ANSELMUS, C. S. C.

Dr RENIER SNIEDERS.

DE Nederlandsche letterkunde heeft een nieuw en zwaar verlies geleden door het afsterven van den waardigen, talentvollen man, wiens naam ten hoofde van dit artikel geschreven is.

Is 't noodig, Dr Renier Snieders aan de Vlaamsche Lezers te doen kennen? Zou er onder deze één zijn, die zijne gemoedelijke Kempische verhalen niet gelezen heeft? Snieders' naam klinkt met eere op het Vlaamsche letterveld; zijne schriften — een goed twintigtal — zijn opgenomen in al de volksboekerijen van het land, en zij zijn er, na die van CONSCIENCE en van Dr AUGUST SNIEDERS, de meestgevraagde.

Renier werd te Bladel (Noord-Brabant) geboren den 21 November 1812; reeds zeer vroeg toonde hij eenen merkwaardigen aanleg tot de studie, zoodat zijne zorgzame ouders hem naar het bisschoppelijk college van Roermond zonden. Na de omwenteling van 1830 kwam hij zijne studiën voltrekken te Eindhoven, en ging vandaar, drie jaren nadien, naar de Hoogeschool van Leuven om er de geneeskunst te studeeren.

Na, met de grootste onderscheiding, zijn diploom van doctor verworven te hebben (1838), ging hij zich te midden van de Kempen vestigen, namelijk te Turnhout, waar hij weldra in het huwelijk trad, en de uren, welke de praktijk hem overliet, aan de beoefening der dichtkunst besteedde.

Renier Snieders heeft te Turnhout oneindig veel goeds gesticht. Wel had deze stad weinig te lijden van den Franschen geest, die dieper in het land zoo vele jammeren deed ontstaan en zoo oneindig veel goeds bedierf — hier bleef het volk innig gehecht aan eigen taal en eigen zeden, en was er eigenlijk geen kamp vol te houden tegen verbastering of vreemdgezindheid; maar niettemin is het waar dat er te Turnhout een man als Renier Snieders noodig was om in de dagen van verdrukking de vonk der vaderlandsliefde in de harten der weleens ontmoedigde jongelingschap hooger aan te blazen, en die jongelingschap, als voorlichter en leider, op de baan van het goede te stutten en te steunen.

Dat Renier Snieders zijne roeping gewetensvol volbracht, getuigt de door hem verrichte arbeid. Door zijn toedoen kwam, korts nadat hij zich alhier gevestigd had, de maatschappij *de Dageraad* tot stand, eene kweekschool van jonge letteroefenaren en van echt vlaamschgezinde burgers. Later stichtte hij de Turnhoutsche afdeeling van het *Davidsfonds*, die hem tot haren voorzitter koos.

Een lang tijdvak verliep tusschen de uitgave van *de Dauw*

droppelen, den eersten dichtbundel van *de Dageraad*, en de stichting van het *Davidsfonds* te Turnhout; maar 't was voor Renier Snieders geen tijdvak van sluimer, moedeloos nietsdoen; had hij in *de Dageraad* zijnen medeleden 't voorbeeld gegeven van letteroefening in gebonden en in ongebonden stijl, nooit liet hij de pen rusten. Zijn boeken getuigen van zijne onverpoosde werkzaamheid, en toonen den lezer het verhevene wit, dat de schrijver steeds voor oogen hield. Hij streefde er voor, het volk te beschaven en te veredelen door het schetsen van lieve, opwekkende tafereelen, meest gezocht in de Kempen, welke hij schier dagelijks doorkruiste; hij legde er zich op toe, het volk afkeer in te boezemen voor de ondeugd; het door treffende voorbeelden te doen beseffen dat eerlijkheid, goede trouw, gehechtheid aan godsdienst en plicht, te allen tijde, aan elken stand, zegen meebrengt en geluk.

Wie heeft er zijne gemoedelijkheid, de braafheid, de rechtzinnigheid van zijn karakter niet leeren hoogschatten bij het lezen der treffende bladzijden, in welke de Deugd steeds verheerlijking vindt, in welke de geest van het voorgeslacht zoo helder glanst, en de geneesheer des lichaams, zich verheffende tot geneesmeester der zielekwalen, de gulden lessen der levenswijsheid zacht en liefderijk voorspiegelt? Renier Snieders, gelijk verreweg de meeste kampioenen voor het Vlaamsch beginsel, wankelde geen oogenblik bij de verhevene zending, welke hij zich had opgelegd — zending die soms vele opofferingen vergt, meestal zonder andere belooning in het verschiet dan de zelfvoldoening van den trouw gekweten plicht.

Een man van zoo vele en zulke groote verdiensten moest natuurlijk eene plaats hebben in de koninklijke Vlaamsche Academie. Renier Snieders verkreeg ze, zonder ze aan iemand gevraagd te hebben. Deze vereerende onderscheiding moge hem, in den avond zijns levens, 't onderpand geweest zijn van de erkentenis der Vlamingen voor zijn even belangrijk als langdurig werk.

Renier Snieders ontvalt aan de Nederlandsche letteren en aan het Vlaamsche kamp op zijn 72ste jaar. Hoe gaarne hadden wij den talentvollen schrijver, den beminnelijken mensch nog een aantal jaren in onze rangen gezien, allen door zijn voorbeeld aanwakkerende en door zijne gulle vriendschap genoegen gevende.... God oordeelde hem rijp te zijn voor het betere leven, en voor het geluk, hereenigd te zijn met dierbare wezens, welke hij hartstochtelijk had bemind, en die hij allen, in weinige jaren, naar het graf had gebracht : vier broeders, eene aangebedene echtgenoote, en vier volwassen kinderen. Na zulke wreede verliezen moet het leven wel een last, de dood welkom zijn... Wat ons betreft, wij willen hopen dat een andere *Dageraad* — een, die niet meer zal eindigen — voor den brave thans glansrijk is aangebroken, een dageraad op welken *Dauwdroppelen*, rijk aan onvergankelijken zegen, de vrome ziel mild besproeien zullen. Dien wensch sturen, ongetwijfeld, uiter herte hem toe, naar de overzijde des grafs, allen, die den beminnelijken schrijver, den edelmoedigen menschenvriend, den wakkeren kampgenoot voor de goede zaak door innige betrekkingen of uit zijne schriften hebben leeren kennen. D.

GEDICHTEN.

GIJ STAAT OP EEN VOLKAAN! (1

KROONHALZEND, met de zweep der wetenschap in hare hand,
Verdrijft ons Godvervloekende eeuw den Schepper uit zijn land.
En Hij, Hij monkelplooit en spot op al haar doen en swetsen,
Hij, die de zon en maan en ster liet van zijn vingren gletsen,
En 't monsterachtig voorhoofd streelt dier eeuwenoude draak,
Die daar gemuilband aan zijn voet te lekken ligt: zijn wraak;
Hij, die de trillende aarde miek uit brandende ingewanden,
Die Hij, of 't ware een kindekijn, omringelde met banden
Van water en van slijk. — Zoo slaat de smid een hoepel rond
De velgen van het wiel. — Een enkel woord uit zijnen mond,
Een blaas, een wenk... en d'aarde kraakt en bonst in duizend stukken,
Die smeltend, vlammend of geknarsd door d'hemelruimte rukken.
Wat is de mensch toch kleen! Ja gij, die naar den Schepper schiet,
Gij, godvergeten, goddelooze of godgeworden niet,
Hadt gij nog vasten grond, toen gij uw schichten drilt ten hemel!
Doch neen, gij staat op een volkaan, al schouwt gij 't stergewemel!
Gij zwakt door uwe knien en knikkebeent, alwaar gij staat,
En levend ploft gij door den grond, die vlammend opengaat.

— Ai mij! afgrijslijk schouwtooneel, gespeeld op onze dagen!
Europa, lijk een dronke man, begint te wiegewagen,
En zakt ineen, — Hoe diep, weet Spanje en Nice en Ischia, —
En vond onlangs een rampgenoot in 't verre America.
Op, boozen, op! uw pijlbos vast, en schiet recht naar den hoogen,
Waar God, gereden op zijn wraak, in 't strijdperk komt gevlogen.

---

(1) Binst deze twintig laatste jaren zijn er omtrent 1200 aardbevingen geweest, in meer dan 520 verschillige plaatsen. Hier wordt bijzonderlijk gezinspeeld op de ramp van Ischia.

Ten strijde, zonder vrees! Schiet toe! Een pijl... en God is dood.
Hoort! d'aarde bromt en gromt en dreunt en kreunt in barensnood;
Haar schorse roert en waagt en rilt en trilt en staat te beven,
Lijk 't deksel van een ketel, door den dampkracht opgeheven;
Wat ingewandig rolgebrom, dat dondrend opwaarts vaart!
Toen al met eens de draak van vuur, in d'aard heur schoot gebaard,
De broze peel te brijzel knarst, waarin zij ligt gekluisterd,
En door den Aepomeoberg, met dubble kroon verluisterd,
Haar striemend slangenhoofd uitstraalt, gelijk een roode ster.
Zij zeevert kokend lavasop, dat afrolt heinde en ver,
En braakt uit neus en muil een wolk van dikverpeste dampen,
Die, drukkend als een steenen vout, 't geluchte nederstampen,
Op, goddeloos gebroed! 't is tijd, met boog en pijl in hand.
Schiet toe! De drake Gods is daar! Haar sprieteltong, die brandt
En laait, wel honderdmaal gesplitst, schiet helderblauwe vlammen,
Die sparklend al de toppen van het vuurgebergt bekammen.
Och God! wat een getier van boven, telkens dat 't serpent
Met raatlend borstgegrol een stroom van vuur en rotsen zendt,
Terwijl de zee de schepen zweept met manschap in de wolken,
Terwijl, o al t'afgrijzelijk! doorsprietelend de kolken,
De mane nederspookt en bloedt zooals een weenend oog,
Of ware 't oog van God, op dit rampzalig bloedvertoog.
O wee, o driemaal wee! — Harop! gij leeft nog, Godverjagers!
Maar hoe? Gij suizebolt en knielt? Ik hoore niets dan klagers?
Gij, moordenaar, waar is uw priem? Gij, zielvanger, uw strop?
Waarom, slaat gij uw steenen borst met rouwig boetgeklop?
— Helaas! en hier, in 't schouwtooneel, geperst met menschenscharen,
Waar spel en golvend zanggedruisch, als vloed- en ebbebaren,
Met 't kettrend handgeklak verwisslend op en nederslaan,
Hier krielt een menschenzwerm bewusteloos op een volkaan!
En dáár, alwaar een bonte stoet van frissche jongelingen,
In 't zwieren van den dans, de bloemde toekomst binnenspringen,
't Is met de dood, die mededanst, dat zij gekoppeld gaan!
En ginds, zij die te baden liggen in den oceaan,
En die, daar haastig toegestroomd van alle wereldhoeken,
Na staats- of huis- of schoolbedrijf de veie wellust zoeken,
Zij liggen al met eens, och arrem! in een bed van vuur.
Of er wel één ontsnappen zal aan dit vernielingsuur?
Vlucht, zondaars, God die uwe nieren peilt en lenden.
Vraagt dat 't gebergte valle op u, tot troost in uwe ellenden.
Verteert! Doch neen, dit kunt gij niet, hoewel gij sterven moet.
Wat is de mensch toch kleen! een worm, die hoog vaart van gemoed,
Omdat hij, vlinder, vliegen mag met zijnen geest; een kindje
Dat, koning van één uur, een draak mag houden aan een lintje,
— Let op, gij Plannensmeders, die de Kerk haar kroon afscheurt
En haar, geblinddoekt en gekruist, met gal en spog besmeurt,

Gij, Koningen, die uwe schaal, vol eigenbaat en logen,
Lichtzinnig overhellen laat naar 't bloedig oorelogen,
Gij wolven, volkopruischers al, die voor wat doembaar geld
Op straat, op markt, in kroeg uw land en God te koope stelt;
En gij, verdoolde schapen, die met toortsen in uw handen
Uw zwankelende rijken bouwt op puinen, die nog branden;
Gij staat op een volkaan! de draak die lekkebaardt, vereet
Uw plan en schaal en geld en rijk en alles wat gij smeedt.
Wat zal het zijn toen de aarde, o God, door uwe wraak getroffen,
Ten jongsten dage lijk een grootsche bombe gaat ontploffen,
Bij uwer oogen wenk en 't schetterend klaroengeschal!
Het kruis alleen, spijts vuur en vlam, zal nooit vergaan; het zal
Met godlijk bloed besprenkt, o Heere, stralen door de wolken,
Als gij ten oordeel komen zult van alle wereldvolken.

Brugge. EUG. TOUSSAINT.

OP EENE EERSTE MIS.

Ja, 'k voel 't geheiligd vuur in mijnen boezem branden,
En 't overstelpt gevoel wekt thans mijn zanglust op;
Mijn ziel stijgt vrij omhoog, en, los van aardsche banden,
Paart zij het reinst gevoel bij 't hevigst hartgeklop.
Neen! 'k wil geen aardsche grootheid zingen,
'k Wil 't hart een weemoedstraan ontwringen
Bij 't lied dat op mijn snaren zweeft;
'k Wil op mijn lier den luister malen,
Den glans, die steeds in Sions zalen
Het heilige priestrenkoor omgeeft!

Wie is hij, die daar rijst in Trudo's tempelbogen,
In plechtgewaad gedoscht, met fakkellicht omstraald?
Hij draagt der englen God, het harte diep bewogen,
Terwijl zijn vochtig oog op zijn Verlosser daalt.
Een heilige vreugd bezielt de kooren;
Een blijde feestgalm doet zich hooren
Terwijl de plechtstoet nader treedt;
En, dicht gehuld in wierookwolken,
Draagt de offeraar het heil der volken,
Den God, die eens voor 't menschdom leed.

Doch is 't een waan?... In hem dien thans zelfs de englen eeren
Als priester, offeraar, als Godes tolk op aard,
Vind ik een broeder weêr, die eens in lager sferen
Steeds aan mijn zijde zat aan d'eigen oudrenhaard!

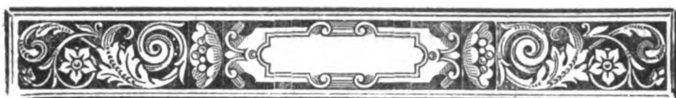
Hij is in Godes kerk verheven;
De heilige macht is hem gegeven,
Die ons den hemel open sluit;
En 't woord der wijsheid op de lippen,
Toont hij zorgvuldig ons de klippen
Waartegen menig bootje stuit.

Zeg moeder, toen ge uw zoon het altaar op zaagt treden,
Smolt toen uw ziel niet weg in ongekend genot?
O! wierp toen niet uw oog een blik in 't bang verleden?
Herdocht gij niet uw angst, uw zorg voor 's lievelings lot?
Gij mocht dien zoon aan 't harte dragen,
Zijne eerste zwakheid onderschragen,
Hem leiden op het deugdenspoor;
Thans mocht gij rijken zegen oogsten,
Uw zoon is vriend des Allerhoogsten,
Verheven in het priestrenkoor.

O Broeder! ga en streef vol moed op Godes wegen:
Draag onvermoeid den last, die op uw schoudren ligt;
Doe wel en zie niet om, verspreid den rijksten zegen,
En zoek slechts lof en roem bij 't oefenen van uw plicht.
En dan wen, van uw zuivre lippen
Gij Jezus, heilwoord laat ontglippen
En 't schuldloos lam ten offer biedt;
En 't dierbaar bloed uit Jesus wonden
Tot verzoening plengt voor 's menschen zonden,
Vergeet dan ook uw magen niet!

† PATER SERVATIUS DIRKS.

BOEKBEOORDEELING.

Bijdrage tot de geschiedenis van Antwerpen, op het einde der XVIIIe eeuw, door J. STAES. — Den 22 Juli 1795 verbood de republikeinsche overheid te Antwerpen het uitgaan van processiën buiten de kerken, op grond dat in « eenige gemeenten de processiën aanleiding gegeven hadden tot onbetamelijke botsingen tusschen personen van verschillenden godsdienst ». Dit bevel van de mannen, die beweerden de vertegenwoordigers der vrijheid te wezen, zweeg van de berechtingen en de begrafenissen, die nog eenigen tijd naar oude gewoonte plaats hadden, maar welke weldra, namelijk den 5 Maart 1796, ook werden verboden.

De pastoors kwamen, na 't ontvangen van het republikeinsche dwangpapier, samen om raad te slaan. Goede raad was in dien tijd peperduur, want het volk wist niet om zoo te zeggen wat het doen of laten moest, daar elke dag van eenen nieuwen aanslag tegen de vrijheid en het recht zwanger ging. De geestelijkheid besloot, voorzichtigheidshalve, de berechtingen en begrafenissen zonder plechtigheden te doen, en voor de eerste, enkel het Allerheiligste te doen vergezellen door zes of acht leden van de Broederschap. Nauwelijks had er zoo ééne berechting plaats gehad, of de republikeinen verboden het dragen van het kruis, van flambeeuwen en het klinken van de bel; de priesters mochten ook met geen wit overkleed op straat meer komen.

De geestelijkheid protesteerde, eerst bij den Commissaris van het uitvoerend bewind, vervolgens bij het middenbestuur van het departement der beide Nethen; 't bevel was, inderdaad, eene willekeurigheid, daar er in het eerstgemelde bevel geene spraak was van berechtingen, maar enkel van processiën. Middelerwijl werden de berechtingen in stilte gedaan, maar het volk van Antwerpen, de dwangbevelen der vreemdelingen verachtende, kwam aan den drempel der huizen, welke de priester voorbijging, met licht, om den Heer te begroeten en te vereeren.

Men zal moeilijk gelooven wat al dwaasheden de republikeinsche overheid uitvond om de handelwijze der priesters en der

vrome burgers verdacht te maken; ziende dat zij te doen had met een moedig volk, dat zijn oude vrijheden zocht te handhaven, richtte zij zich naar Parijs, waar weldra een nieuw decreet werd uitgevaardigd door den politieminister... Cochon, hetwelk alle overtreding op de plaatselijke bevelen dreigde met straffen van boete en gevang...

Het Antwerpsche volk ging niettemin voort, dė berechtingen met alle teekens van eerbied, en talrijker dan ooit, te vergezellen, zoodat de republikeinen, wilden zij hunne bevelen nageleefd zien, de gewapende macht moesten doen tusschenkomen en slechts door behulp van nog andere dwangmiddelen het laatste woord hebben mochten.

Het is het verhaal dezer gebeurtenissen, klein, op henzelven genomen, maar gewichtig, wanneer men ze beschouwt van 't standpunt der beginselen, die de overweldiger hier kon doen zegepralen, dat de heer J. STAES in een klein vlugschrift (22 bl. in-8°, overdruk uit de *Vlaamsehe School*) mededeelt. Daarachter volgen nog eenige bijzonderheden omtrent andere hatelijke vervolgingen, aan welke de priesters destijds blootstonden.

In eene aanteekening zegt de Schrijver, dat hij een grooter werk over die gebeurtenissen op het getouw heeft. Wij moedigen hem aan, er alles over mede te deelen wat hij weet : Ons volk kent de geschiedenis niet van die heillooze dagen, op welke onze grootvaders het Fransch geweld en de Fransche *blague*, tot hun innig verdriet en tot hun onberekenbaar nadeel, onderstonen.

D.

Jaarboek van de letterkundige vereeniging Jan-Frans-Willems. Vierde jaargang. — De maatschappij van Nederlandsche letteroefening, met vorenstaanden titel, is eene van de weinige, die blijken geven van werkzaamheid. Menige soortgelijke genootschappen bestaan, zeer schitterend, op het papier, 't zij in een jaarverslag, 't zij in een dagblad, maar vruchten van studie en werkzaamheid blijven zoek. *Jan-Frans Willems* bestaat uit jonge mannen, die dichtkunst en proza beoefenen, de novelle en geschiedenis schrijven, en verscheidene onder hen geven bewijs van grooten aanleg, ja van wezenlijk talent. Geschiedkundige bijdragen, in het onderhavige deel, zijn : *Cammaert* (de Vlaamsche opstand tegen de Oostenrijksche overheersching) door Ed. Schiltz; de *Unie van Utrecht* door Jul. van Herendael; in het romantisch vak treft men aan : *De kortberg*, door Ossenblok; eene schets van Antwerpen in de XVIe eeuw, door J.-B. van den Oever; *Ze was oud geworden*, en *Het betooverd Huis*, door J.-F. Buerbaum; *Geloofde trouw* en *Vertrouwen in de Voorzienigheid*, door P. Van Delen; *Kunst tegen liefde*, door Edw. Ipers; *Hun Gustaaf*, door G. Minnaert. De gedichten zijn onderteekend door J. van Herendael, J. Bouchery.

Eindelijk de heer Hellemans leverde eene lezenswaardige verhandeling over de spelling van den dorpsnaam *Poeke*.

Gelijk uit deze korte opgave te zien is, biedt het *Jaarboek van Jan-Frans Willems* eene afwisselende lezing aan, en mag het de belangstelling der taal- en lettervrienden opwekken. Wij wenschen die wakkere schaar van schrijvers en dichters volharding in hunne studie en werkzaamheid. D.

Het Kasteel der Duivelen of de keispelonken van het Geitenbosch, bewerkt naar het fransch door Diomède Grootjans groot in-12, inhoudende 268 bladzijden druks. Drukkerij D. Grootjans, te Dendermonde. — Wanneer de grijze winter onze velden met zijne lange en killige avonden als met een ondoordringbaren sluier bedekt, wanneer de eenvoudige landsman met zijnen arbeid en zijn zweet de aarde niet meer kan bevruchten, dan moet men op den buiten die nederige woningen binnentreden wil men de ware aangenaamheid der winteravonden smaken. Dáár, in die buitendorpen, bij die eenvoudige bevolking, daar alléén slijt men nog van die genoegelijke uren; daar alléén treft men nog dit vreedzame tijdverdrijf dat wij, in onze steden, ondanks al onze wereldsche vermaken, noch genieten noch waardeeren kunnen.

Wanneer de duisternis iedereen van het veld tot de haardstede teruggeroepen heeft, wanneer alle bezigheid is ter zijde gelegd, dan treft men gansch het huisgezin rond den haard gezeten, aandachtig luisterend naar de eene of andere vertelling uit vroegere tijden, door grootvader of grootmoeder gedaan.

Iedere streek heeft aldus hare eigene sprooken of legenden die, van geslacht tot geslacht overgezet, steeds vermeerderd geworden zijn met alle slach van fantastische en bovennatuurlijke bijzonderheden, die zooveel te gretiger worden aanhoord, omdat zij de prikkelbare inbeelding van den mensch aangenaam streelen.

Zoo is het ook met de geschiedenis der *Keispelonken van het Geitenbosch*.

De Keispelonken van het Geitenbosch zijn een der bevalligste oorden van Noord-Frankrijk. In het fransche Henegauwen gelegen, zijn zij het lievelingsvoorwerp van den tourist die deze streken bezoekt. Indien het voorvalt dat hij bij eenen landbouwer binnenkomt en hem eenen of anderen uitleg vraagt over het Geitenbosch, dit prachtig woud, dat, aan den voet dier reusachtige rots uitgestrekt, zijne eindelooze schaduwe over dit schilderachtige landschap heenspreidt, dan zal die ouderling hem de bovennatuurlijkste dingen verhalen.

Hij zal hem zeggen dat die Spelonken voortijds bewoond werden door spoken die dag en nacht ronddwaalden en de jonge, schoone freulen schaakten. Hij zal hem ook verzekeren, die goede grijsaard, dat een overmachtige hellegeest er eene maagd geketend

hield welke hij aan den hemel had ontrukt; maar dat een engel, na haar te hebben komen verlossen, haar op zijne beurt ketende in de Spelonken waarvan hij voor altijd den ingang sloot door eenen eindeloozen afgrond en waar men nog gedurig haren geest hoort klagen en zuchten!

Hoe openhartig is die lichtgeloovigheid!

Niettemin zijn die volkslegenden over de Keispelonken van het Geitenbosch gesteund op feiten die er onwederlegbaar in buitengewone omstandigheden hebben plaats gegrepen, doch in het vervolg der tijden vermeerderd en verminkt geworden zijn door de bijgeloovigheid zelve.

Het zijn die gebeurtenissen, welke de schrijver getracht heeft zooveel mogelijk in hun waar daglicht te herstellen, zich latende geleiden door de grondstelsels van orde, zedelijkheid en godsdienst welke men ons van jongs af heeft ingeprent.

Dit werk is een der boeiendste verhalen welke in onze Vlaamsche letterkunde reeds zijn verschenen.

In 12⁰ formaat gedrukt, bevat het 286 bladz. druks, en is bij de boekhandelaars verkrijgbaar aan den prijs van 0-90 fr.

Dietsche Warande, geïllustreerd tijdschrift voor Kunst- en Zedegeschiedenis, 3de aflevering. — INHOUD : ***Bouwkunst.*** De aloude abdij van Postel, met zeven plaatjes, door TH. J. WELVAARTS. — *Schilder-, teeken-, plaatsnijkunst, enz.* Hiëronymus van Aken, door J. C. A. HEZENMANS. — De tentoonstelling der XX, te Brussel, met plaat, door R. V. B. — Alphonse Asselberghs, door M. DE TICHELER. — Andries en Gerrit Schoemaker, II, door Graaf MAURIN NAHUYS. — Albrecht Dürer en « De vier temperamenten, door Dr. JOSEPH DANKÓ. — ***Toonkunst.*** Iets over Kerkzang, I, door G. VAN DEN GHEYN. — De viool en hare bespelers, II, door ALBERT TOTTMAN. — ***Dichtkunst, Letteren.*** Vondel als lierdichter, II, door N. VAN REUTH. — Eerrijk de Putte of Erycius Puteanus, II, door EDWARD VAN EVEN. — ***Chronique des expositions industrielles.*** Discours sur l'enseignement dans les écoles professionnelles et industrielles prononcé à la Chambre des Représentants, par M. E. SLINGENEYER. — Exposition à Bologne. — Exposition à Paris en 1889. — Exposition à Vienne en 1888. — ***Nouvelles du Grand Concours.*** Exposition rétrospective. — *L'Essor.* — Bulletin français. — Aankondigingen, Tijdschriften. — Advertentiën.

VERHUIZEN DOOR HILDA RAM.

DE begaafde dichteres Hilda Ram, wier eerste werkje « een Klaverken uit 's levens akker » niet ten onrechte als de openbaring van een groot talent werd begroet en gevierd, liet nu, bij de uitgevers S. Leliaert, A. Siffer en Cie een « landgedicht » drukken, dat op zijne beurt bij het Vlaamsch publiek gunstig zal onthaald en gretig gelezen worden.

Het boekje heeft een voorkomend, lief uiterlijk. Met smaak gezet, met zorg gedrukt, kunstig getooid met sierlijke vignetten, (misschien eenigszins symbolisch gelijk wij verder wel zullen zien) rechtvaardigt het de leuze der firma : *Excelsior*, naar hooger! 'T is een juweeltje van druk*kunst*.

Het Landgedicht wordt ons aangeboden onder den titel « Verhuizen » (fr. 1,25).

Het verhuizen te lande beeldt eene schilderachtige zijde van het buitenleven. Hilda Ram heeft zich genoopt gevoeld, die te schetsen. Echter om haar onderwerp leven en belang bij te zetten heeft zij op de verhuizing een liefde-verhaal geënt, de verzoening namelijk van twee ex-verloofden; — met andere woorden : wij staan voor een klein blijspel, omlijst van gemelde landelijke zedeschets. Eene gelukkige vondst, ja!

Theunis en Triene gaan trouwen. Zij hebben de oogen op eene pachthoeve, de « Spookhoef » genaamd (in Vlaanderen zou het heeten « het spook*hof* ») en na kermis zal die hoeve in pacht genomen worden. Maar te kermis, tusschen potten en glazen, verklaart

Theunis aan de « plaagstokken » die, in zijdelingsche voorspellingen, zijn toekomend huishouden schetsen, dat *hij* in 't vrouwestraatje niet wonen zal, dat Triene de broek niet zal dragen.

Maar dat wordt overgezeid aan Triene, en Triene, neemt het zoo euvel op dat ze sedertdien voor Theunis geenen « goên-dag » meer heeft; ja, de pogingen tot vereffenen

« met verachting beloont en met gramschap! »

Daarop wordt ook Theunis boos, en —

« Van arduin is zijn hoofd. »

De liefde

Bluscht wel somwijlen ontijdig haar vuur
Hoe hel zij de vonk had geslagen. (1)

Den meêwarigen lezer wordt echter nog een glinsterken getoond waaruit er kans overblijft, vuur te trekken... Quæstie van een zwaveltje te vinden! Want zie, Triene slaat elk ander voorstel van trouwen af :

« als ik ben, zóó blijf ik, en trouw niet! »

en, trok Theunis al « op zoek naar eene andere bruid », er was geene « die hem aanstond. » De lezer begrijpt : er sprankelt hoop!

Zoo staan de zaken op het oogenblik dat het verhaal begint.

Hoe is nu de geschiedenis van Theunis en Triene in de beschrijving van het verhuizen ingevlochten?

Boer Theunis had (men weet niet juist waarom) nog uitgesteld, den pacht der hoeve aan te gaan toen reeds zijn huwelijk vast besloten scheen. Dan, na zijne kermis-ramp, geeft hij moed en hoop verloren en laat hij

(1) Tollens.

« boer Walter » het spookhof pachten. Den dag nu dat die andere er zich vestigen komt, den dag der verhuizing, heel vroeg in den morgen, vóór dag en dauw, gaat Theunis, met gebroken hart, nog eens zijn verloren paradijs bezoeken. Hij drukt het gezicht op het vensterraam en kijkt naar binnen. Alles is gereed en opgeschikt om de pachters te ontvangen. De vloer is « kersrood » geschuurd; en hij weet — Triene heeft helpen schuren. Met wat verdriet en spijt heeft ze dáár gewerkt!

Hoe dacht ze misschien aan 't verleden, en

> Aan wat geworden was
> Van wat kon zijn geweest... (1)

Theunis is akelig gestemd..... Doch — « gauw huiswaarts nu! » Na den namiddag moet Theunis, ten dienste der nieuwe geburen, « inspannen »; en, bij de verhuizing zal hij eens afspieden hoe Triene, die ter hoeve, met andere buurmeisjes, hand aan 't werk zal slaan, het wel zou maken. Zou ze wellicht

> « Niet wezenlijk droef zijn?
> « Dat wilde hij weten! Het ware, hem dunkt,
> « Voor eigene spijt een verlichting. »

Och, Theunis! gij weet het wel – 't is heel wat anders! « Wat verbloemt gij uw gepeinzen » en bewimpelt die voor u zelf?

De karre is op weg; en zie! « op een draai van den weg » ziet Theunis een gezelschap van « vijf deernen » « moedig » voortstappen.

« En zijn Triene is er bij! Die merkte hij « 't eerst. » Theunis wil voort en verder, met een enkel « goên dag altemaal. » Maar het guitige Mieken — eene van de vijf — laat het niet zoo simpel afloopen : « Is er

(1) Tollens.

plaats in uw kar? » « Wel ja, » zegt Theunis, en — het vijftal stijgt op. Triene alleen lacht niet. Nevens den voerman wil zij niet zitten. Aan het gesprek neemt ze geen deel. « Ook Theunis is zwijgend. »

Theunis helpt, na het « halt », de jonge dochters van de karre af. Triene is de vijfde,

« En hun blikken ontmoeten elkander,
« Wat al droefheid huist in dat nevelig oog...
« Maar plotseling wendt het zich zijwaarts... »

Theunis besluit : de liefde is dood en begraven.

De eerste zang eindigt met die moedelooze conclusie.

En de typograaf geeft de half-bladzijde, die, ten einde van den tekst, blank en open blijft, een pikzwart figuurtje ten sierade, een eenzaam voortstappenden reiger;

Un jour sur ses longs pieds allait je ne sais où
Le héron au long bec emmanché d'un long cou;

een beeld, och arme! van den treurenden Theunis in zijn vroeg-morgenwandeling.

De tweede zang beschrijft de bedrijvigheid van den verhuisdag op het hof van den nieuwen boer, en, na de volbrachte taak, de terugvaart van Theunis naar huis, met deze beduidende wijziging in het rangschikken der personen op den wagen of de karre, dat Triene plaats neemt aan de zijde van Theunis; verder een aardig zeggen van Mieken doet haar lachen, en zij blijft de laatste op de kar. Nu scheidt men met een stil « goên avond, Triene! » « Goên avond, Theunis! »

« Niet dood en begraven is liefde. »

En ten slotte van dien tweeden zang, vertoont de vignette denzelfden zwarten vogel van hooger, maar nu, met opgespannen vleugelen, vooruitrekkenden hals en ingetrokken pooten, heenvliegende.

Den Zondag nadien worden de gedienstige buren ter spookhoeve op een « koffie-kransje » onthaald, Mieken zorgt dat Theunis nevens Triene komt aanzitten. De schoolmeester stelt een heildronk in op de nieuwe geburen. Zijn woord is zoo hartelijk waar het spreekt over huiselijk geluk, dat Theunis, onmachtig zijne ontroering te bedwingen, uitroept, bij driftig gebaar : « Zóó meen ik het ook!... Triene, laat alles nu zijn, enz... » En Triene laat op haar antwoord niet wachten :

« Och, Theunis, wat heb ik geleden! »

En een eindje verder :

« Och, Theunis, wat ben ik gelukkig? »

En wat de derde zang, bij zijn sluiten, op het blad nog overlaat aan ruimte, wordt beslagen met het omkranst figuurtje van een gevleugeld kindje, een engelken — pro coronide.

De « spookhoeve » heeft in gunstigen zin haren naam bewaarheid : daar is getooverd geworden.

Na bovenstaande ontleding zal het niemand moeilijk vallen over vinding en inhoud te oordeelen.

De lezing van het landgedicht zelf zal doen zien hoe het verhaal ingekleed is, wat ruime plaats door de eigenlijke beschrijving van huis en verhuizing wordt ingenomen, hoe schrander opmerkzaam de geest der dichteres alles gadeslaat en opneemt, hoe zij het menschenhart doordringt en in de uitingen des gevoels de juiste toetsen grijpt, hoe zij de sprekende trekken weet te kiezen om het karakter der personen en de natuur der zaken naar waarheid en leven te schetsen.

De verdiensten van het werkje zullen den lezer zóó stemmen dat hij zich niet ophoude bij vragen als deze : Is « verhuizen » niet voor een groot deel enkel beschrijven om te beschrijven de vorm om den vorm, de kunst voor de kunst? Welk hoofdgedacht huist in dien fraaien vorm? Maakt dit landgedicht ten

slotte dien weldadigen, verkwikkenden indruk op het hart dien een genre-tafereeltje uit het buitenleven als van zelfs meêbrengt, wanneer het eene ingeving is des harten en, niet enkel tot verlustiging der verbeelding geschetst, belangstelling wekt door roerende waarheid van gevoel?

De dichteres zal buiten twijfel het effect hebben bekomen dat zij heeft gewild.

Na haar « verhuizen » keert men niettemin met voorliefde terug naar het « op zes weken » van vroeger. Hoe frisch lag de dauw van den morgen des dichtens op de bladjes van haar « klaverken »!

In het landgedicht hervindt men dezelfde manier die der dichteres onderscheidend eigen is; dezelfde opmerkzaamheid die ook de minste bijzaken niet verwaarloost; dezelfde juistheid en levendigheid van lijn en kleur; hoog te waardeeren hoedanigheden voor de beschrijvende poëzie...

Niemand daarbij zal ontkennen dat het verhaal langs natuurlijke, rechte wegen naar zijne ontknooping wordt geleid. Bij dat nieuw ontmoeten, bij het zien en gevoelen van het geluk dat hun eigen lot kon geworden zijn en dat ze nu — onwederroepelijk — aan anderen hadden overgelaten, bij hetgeen zij vernamen en hoorden van Aarnout, moesten Theunis en Triene zich van hunne dwaasheid bewust worden, en, tot waarheid teruggebracht, hun eigen hart herkennen, hunne oude liefde er in terugvinden, ontknooping, waar, gelijk wij hooger aanstipten, de naam der « spookhoeve » eene geestige en zinrijke insinuatie van is; maar in het leggen zelf van den knoop, daar kan misschien wel eenige twijfel bij ontstaan. Om een onnoozel woord heeft Triene met Theunis afgebroken... De Triene van te lande is zoo misselijk kwalijkneemachtig niet! Of het zou moeten eene ver te zoeken uitzondering zijn. Nu, uitzonderingen hebben in kunst weinig aanspraak op belangstelling te maken. Het menschelijk hart zoekt zich zelven in de toestanden en

gevoelens; onze belangstelling bestaat in ons te vereenzelvigen met de handelende personen; maar zulks geschiedt op voorwaarde dat liefde en lijden, dat de dramatische hartstochten onder den gewonen regel komen; dan alleen hebben zij weerklank in het eigen gemoed van den lezer; dan worden zij begrepen, aangenomen en gedeeld door het eigen hart van den toeschouwer. Wie deelt in gemoede de smart van Theunis? Wie laat zich in ernst aan zijn lot gelegen? Men gelooft niet eens aan de oorzaak ervan? « Zulk een kinder-krakeel! En dat duurt maanden lang! » Het ware verlustigend in een echt blijspel.

Plaatsen, die enkel beschrijvende zijn, die van juiste en schilderachtige voorstelling de gunst en deelneming des lezers wachten, ontberen veelal het beste element van belangstelling, te weten dat de beschreven voorwerpen in onmiddellijke betrekking staan met aangelegenheden waar ons hart in deelt; trouwens daardoor wordt de beschrijving boven louter stoffelijk beschrijven verheven.

Is het niet zóó in de eerste idylle van het « Klaverken »? Dat huisje was een hemelken als moeder leefde. Och, nu mist het de zorgende vrouw. Ellendig zijn vader en zoon, met hunne oude werkvrouw, aan 't sukkelen... Wie spreekt niet mêe met vader Pol om zijn al te schuchteren Frans aan te moedigen, de stoute schoenen aan te trekken en op uitkijk te gaan naar eene bruid? Wie haalt niet Mieken met een hartelijk welkom in — Mieken, het verloren geluk terug in huis? Laat nu maar beschrijven : alles zal belangstelling wekken; alles, het geringste zelf, krijgt beteekenis en waarde; dat de twee mannen naast de oude werkvrouw bezem en borstel hanteeren of aan den watersteen schotels basschen, om, zoo doende, het huis voor het eerste bezoek van Mieken gereed te maken; dat Mieken dan zelf aan 't werken ga, en even goedhartig en spaarzaam als handig en vlug bewijst te zijn, dat alles, ook het koddigste, zou men

haast zeggen, wordt in diepe ontroering genoten; het geldt overal het lot der brave lieden die wij meêlijdend beminnen. Ziedaar de *bezielende* gedachte, waarbij de eerste helft van « op zes weken » zoo roerend schoon wordt.

Graag erkennen wij dat niemand in elke greep even gelukkig zijn kan, en, lof aan het « Klaverken » is geen blaam over « Verhuizen ». Goed begrepen echter, kan onze vergelijking benuttigd worden.

De « inleidende nota » roept onze bijzondere aandacht op de dichtmaat waar « Verhuizen » in geschreven is. Heel vertrouwelijk verhaalt de dichteres hare lotgevallen op metrisch gebied : haar « Klaverken » stond in rijmlooze jamben. Het prijskamp-verslag maakt de bemerking dat de vorm dier idyllen « wel eens dreigde te verloopen in gewoon proza. » Daarop wordt dadelijk, en welhaast onder geleide der bekroonde verhandeling van den heer Van Droogenbroeck, de metrische dichtkunst getoetst. Eerst de hexameter; maar het wilde niet vooruit. Dan, eenige verscheidenheden van oude versmaat op nieuwe schemata, met of zonder « voorgevoegde syllabe », doch ook al zonder goed gevolg; tot eindelijk de anapætische tetrameter onder het oog viel, en — « ik had mijn metrum gevonden. »

Men heeft aan de begaafde dichteres wellicht geen goeden dienst bewezen. In het algemeen gesproken, herinnere men zich dat, waar de vorm « dreigt te verloopen in gewoon proza » dit niet aan de maat maar wel aan den schrijver is te wijten. Mist zijne taal het dichterlijke, het ideale; of voert hij platte, alledaagsche dingen op, de zangerigste maat zal zijn werk niet boven het peil der proza verheffen; heerscht de ziel der poëzie in woord en wending, verheft en veredelt het gevoel de alledaagschheid van grondstof en voorwerp, de maat, nauw hoorbaar, moge den « ongebonden stijl » nabij komen, zij moge verstoord en gebroken worden,

Invenies etiam disjecti membra poëtæ.

De maat is begeleiding.

Doch hier is de zin der aanmerking eenvoudig deze : in rijmlooze jamben hoort men nauwelijks het vers; men loopt gevaar dat ze wel eens bij het gehoor niet van proza zullen onderscheiden worden; om als verzen te tellen, behoeven simpele jamben het rijm. Rijmlooze verzen, willen zij hoorbaar voor verzen gelden, moeten metrische verzen zijn.

Wij vragen ons af : is het niet juist eene vereischte voor die eenvoudige verhalen, uit het leven gegrepen, dat de rhythmus weinig doorsla? Veronderstelt Alexandrijnen; zou de dichter niet wijselijk de kracht van eind- en middenrust en rijm matigen, en dus overeenkomst en evenredigheid tusschen inhoud en omkleeding brengen? Immers, de landgedichten streven niet naar de hoogere sferen der poëzie. *Carmina* kunnen ze niet, maar wel *sermones* of *sermoni propiora* heeten.

De trippelmaat mag deugen in een fantastisch gedicht niet te lang gerekt, in eene ballade die ons in een wonderwereld verplaatst, maar in een gewoon verhaal van langen adem is zij niet uit te houden; de lezer worstelt tegen dat huppelen en rammelen dat den geest vermoeit, verstrooit, dat de aandacht op harde proef stelt en zóó eentonig wordt — als de trapplende hoeven van paarden op klinksteen, als de kloppende, dorschende vlegel der boekweit, of het zoevende, zwoegende hijgen des stoomtuigs, soms, ja, zwaar zuchtende en hortende maar slechts om al spoedig zijn ijlende vaart te hernemen...

Geen antwoord brengt men hiertegen in als men — een beetje naïef — doet « opmerken dat de hexameter, het *heldenvers* der ouden, in de Duitsche en in de Nederlandsche poëzij voor *idyllen* wordt aangewend. » Och! evenzeer in de poëzij der ouden! En heel juist : de hexameter is bepaald de versvorm van alle dichtwerk dat eenvoudig *voorstellend* is, van alle verhalende, leerende, hekelende, beschrijvende poëzie : epos, didactisch en dramatisch gedicht, satire, egloog of idylle; van bijna alles wat beneden het *carmen* blijft. Dat

hij eens in eene lyrische stroof wordt gemengd, het is *une quantité négligeable*. Geen oude is ooit bekoord geworden, in maat van zangkoren en dansreien te verhalen, te beschrijven.

Hebben zij, die reeds over « Verhuizen » het tegenstrijdige schreven, er wel aan nagedacht?

Wij drukken op dit punt omdat wij zien dat Hilda Ram het oordeel van den lezer opzettelijk inroept en omdat zij blijkbaar de beredeneerde kritiek in acht neemt; ja, (en wellicht al te haastig) bijstemt.

De dichteres behoede zich voor stopwoorden en stopsylben, en toone geen zwak voor zekere woorden van kleur en klank.

Zoo : « *gansch* dood en begraven is liefde! » het spreekwoordelijke « dood en begraven » is juist de vertaling van 't geen men anders zou noemen : gansch dood. Bij « dood en begraven » vind ik voor « gansch » geene plaats. Mieken « heeft andere plannen in 't hoofd*je*... » Bij dergelijke gezegdens wil onze aandacht er niet op letten of de plan-voerder al of niet een dikkop is. Het plechtig woord « machtig » komt driemaal voor waar wij het liefst niet ontmoetten : « Theunis dwaalt, den kop op zijn *machtige* borst en de handen gestopt in zijn tasschen. » Triene draagt de kat « met *machtigen* arm, *het ontsnappen belettend van 't huisdier*... » (malheur au vers qui fait regretter la prose...) « 't is een menglen van stemmen, een wedstrijd haast voor het spannen der *machtige* longen » aan de koffijtafel.

Edel en verheven is de verheerlijking der Vrouw in de alleenspraak van Aarnout (ernstig vak). De weinige trekken, die het beeld schetsen, zijn echter voldoende om ons er toe te brengen een tegenhanger op te halen uit de woorden van Chrysostomus : « de vrouwen kunnen in ware christene levenswijsheid den voorrang nemen op de mannen, daar zij meestal rustig in huis zitten. Gij zegt : maar in huis ook zijn er veel dingen die ontrusten. Ja, als gij zelf het zoekt en wilt en u

zelf u met eene menigte zorgen omgeeft. De man, die omdrijft op markten en in gerechtshoven, wordt van de onrust der wereld heen en weêr geslingerd. De vrouw blijft in huis, als in eene school van wijsheid, stelt zich tot ingetogenheid van gemoed, kan tijd besteden aan lezing en gebed. Gelijk dezen, die in de eenzaamheid aan het gewoel der wereld zich onttrekken, wordt zij door niemand gestoord en kan te allen tijde rust genieten. En als de man, met hoofd en hart beroerd, naar huis komt, kan ze zijn gemoed te ruste keeren, de vreemde, wilde gedachten besnoeien, de harmonie in zijne ziel terugvoeren, en zoo hem weder uit den huize laten heengaan, gereinigd van het slechte, dat hij van straat en markt heeft meêgebracht, vergezeld van het goede, dat hij in huis geleerd heeft. Want niets is machtiger dan eene vrome en verstandige vrouw om den man te vormen en te werken op zijne ziel gelijk ze wil. Ik weet veel harde en onbuigzame mannen te noemen, die zulker wijze tot zachtheid van zeden zijn geplooid geworden. »

En nu, ten slotte, nog eens « dank en lof » aan de dichteres onzer schoonste landgedichten!

Dr H. CLAEYS, pr.

BUSKEN HUET EN HET CHRISTENDOM.

ALS kerkelijk-wereldsch gezag is het christendom in de geschiedenis opgetreden, gereed om van onder de puinhoopen der ineenstortende Romeinsche heerschappij, de Europeesche zamenleving der toekomst te redden.

« Als politieke en militaire daad heeft het in het begin der kruistochten Europa voor de overheersching van het mohammedanisme behoed, en van dit werelddeel het onheil afgewend, waarvan wij in Indië, in den vorm van zielsdoodende staatsinstellingen en onreine zeden, dagelijks de afspiegeling kunnen waarnemen.

« Als wijsbegeerte heeft het zich gevoed met al de diepzinnigheden van het neoplatonisme en heeft de bloem dier ineensmelting van Indische en Grieksche gedachten in nieuwe aarde geplant.

« Als litteratuur heeft het in de werken der Grieksche en Romeinsche kerkvaders zich eene eerezuil gesticht.

« Als poëzie gaf het 't aanzijn aan het Stabat Mater, aan de ridderromans, aan de verhevenste heldendichten; als toonkunst aan het Ambrosiaansch en Gregoriaansch kerkgezang, aan Bach, aan Mozart; als schilderkunst verbaasde en stichtte het de wereld met madonna's van Rafaël en van Holbein, als bouwkunst met Bijzantynsche en Gothische kerkportalen.

« Als kloosterleven eindelijk bracht het beurtelings onverschrokken zendelingen, welsprekende volksredenaars, geduldige onderwijzers, liefdevolle geneesheeren of weldadig strenge hervormers der openbare zeden voort, en

deed in fijn bewerktuigde vrouwenzielen een gemoedsleven ontluiken, welks zachtheid door geen maatschappij op aarde nog ooit is overtroffen, en dat tevens de vergelijking kan doorstaan met al de schoonste voorbeelden van vrouwelijke heldendeugd waarvan uit de geschiedenis der oudheid de herinnering bewaard gebleven is.

« Het huisgezin en de staat, de school en de kunst, priesters en leeken, koningen, ridders, burgers, boeren en soldaten, — het geloof in de godheid van Christus heeft hen altegader, en eeuwen lang de blikken ten hemel doen slaan, zich aan de zinnen leeren ontworstelen, hen verzoend met hun lot, hen met levenslust bezield, hen gewapend met stervensmoed, hen bij 't scheiden van de aarde teruggevoerd naar het hart van hem, in wiens naam zij gedoopt waren, en wiens kruis zij gedragen hadden. »

Een prachtig getuigenis voorwaar van de zegenrijke werking van het Christendom in den loop der eeuwen! Een geurige en kleurige bloemenkrans om de slapen van Christus' heilige bruid, van de heilige Katholieke Kerk, waarvan wij ons met rechtmatigen trots de kinderen mogen noemen. Van haar immers kan in deze regelen slechts sprake zijn, en geen Protestant zal dit op zijne Kerk kunnen en durven toepassen.

Maar wie is dan toch de schrijver, die in zoo ongekunstelde en toch zoo rijke taal, zoo kort en krachtig, de geschiedenis der Kerk weet saam te vatten?

Hij is toch ongetwijfeld een vurig Katholiek, die de Kerk bemint en die liefde in de harten der lezers wil doen ontvlammen. Mis! Katholiek is de man niet en veel minder vurig katholiek. Hij is een ongeloovige, wel is waar Protestant, maar zooals velen, helaas! ongeloovig Protestant, d. w. z. Christen zonder Christus.

Hij is niemand anders, dan de scherpzinnige criticus: Busken Huët.

Zoo'n man, zult ge zeggen, moest Katholiek worden: een man, die zoo'n helderen blik werpt in de geschiedenis, en daarbij zoo scherpzinnig is, zooals ge zegt.

Weer mis! Die scherpzinnigheid laat hem weldra in den steek; de man raakt het spoor bijster, verliest de Katholieke Kerk, waarover hij toch blijkbaar gesproken had, uit het oog; vestigt den blik op het doleerende Protestantisme, en roept uit:

« En nu? Christus heeft opgehouden de hemelsche Orfeus te zijn, door zijn snarenspel de hartstochten bedwingend. Er is geen Goede Herder meer, die zijne verdoolde schapen zoekt. De schepper is een schepsel geworden — en welk een schepsel! » Van de predikanten, zegt hij, « dat men hen niet kwalijk zal nemen, indien het blijkt, dat ook onder hen er velen worden aangetroffen, voor wie volksgeloof en bijgeloof woorden van één beteekenis zijn, maar die niettemin, om redenen van maatschappelijken aard, voortgaan, dat bijgeloof te verkondigen. »

Hij vergelijkt ze bij de wijsgeeren, « die in hunne geschriften en gesprekken de waardigheid en onafhankelijkheid der rede handhaafden, in hunne handelingen echter zich schikten naar de voorschriften van wet en gebruik; die, terwijl zij met een glimlach van deernis en toegeeflijkheid op de velerlei dwalingen van den grooten hoop nederzagen, met nauwgezetheid de godsdienstplechtigheden hunner vaderen volgden, getrouwe tempelgangers waren, niet altijd weigerden eene werkzame rol op het schouwtooneel des bijgeloofs te vervullen en bij die gelegenheid de gevoelens van den godloochenaar bedekten met den priesterlijken mantel. De denkers dier soort waren in den regel weinig geneigd, met anderen te redetwisten over hunne wederzijdsche geloofbegrippen of kerkceremoniën. Hun was het onverschillig, hetzij

de populaire waanzin zich in dezen of in genen vorm belichaamde; en met dezelfde geheime minachting maar ook met denzelfden uitwendigen eerbied bedienden zij naar welgevallen het altaar van den Lybischen, den Olympiaschen, of den Kapitolijnschen Jupiter. »

Een welgelijkend beeld van de hedendaagsche moderne dominé's! Voorzeker niet vleiend. Is het niet walgelijk te leven van bedrog en veinzerij, op te treden als leeraar van een godsdienst, dien men in zijn hart minacht? Die huichelaars! Busken Huët, altijd van het Protestantisme sprekende, zegt verder :

« Als gids van het ontwikkeldst gedeelte der moderne menschheid, heeft het christendom zijne laatste krachten reeds voor lang ingespanen en uitgeput. Al telt het zijne aanhangers nog bij millioenen, het groeit niet meer aan, in de breedte zoomin als in de diepte. De propaganda der verschillende christelijke kerkgenootschappen in verafgelegen oorden is dilettantisme. De bijbelsociëteiten nemen met open oogen ongeloovigen in haren dienst, omdat de geloovigen ontbreken of niet bekwaam genoeg zijn. De christenbekeerlingen van den nieuwen tijd zijn als kunstmatig gekweekte planten : thans gelooven zij nog, maar alleen, omdat zij niet wijzer zijn. »

Daarna doorloopt de schrijver eenige stelsels, die het geloof in Christus vervangen, en zoekt ten laatste een middel om uit dien doolhof van stelsels te geraken en met een vast gemoed te blijven voortleven. Hoort!

« De richting, waarin de wereldgeschiedenis zich op dit oogenblik beweegt is eene doodloopende straat en wij zijn altegader bezig, met ons hoofd tegen eenen muur te bonzen. (Wel prettig!)

« Wil dit zeggen, dat de menschheid geen toekomst meer heeft?

« Ongetwijfeld, zoo men aanneemt, dat zij zonder ons of ons gelijken er niet komen kan; maar niet voor

wie zich herinnert dat, uit elke ineengezonken maatschappij der oudheid, eene nieuwe en betere te voorschijn gekomen is. Geene gedachte geeft zooveel rust.

« De gestadige woelingen der volken van den tegenwoordigen tijd hebben altegader haren oorsprong in misplaatst ongeduld. Men hoopt op de verwezelijking van een ideaal; terwijl alleen een nieuw godsdienstig geloof, rijzende Féniks uit een nieuwen wereldbrand, dat wonder zou kunnen verrichten. Als kinderen dwingen de menschen om het mooie maantje. Open hun te dien aanzien de oogen; ontneem hun den waan, dat zij een dageraad vertegenwoordigen, terwijl zij in waarheid tijdgenooten van een zonondergang zijn, en gij zult de koorts uit hunne aderen verdreven hebben.

Is het wonder, dat Busken Huët tot deze beschouwing komt, wanneer hij slechts het Protestantisme beschouwt, dat, in de XVI eeuw geboren, zich meer en meer ontbonden heeft in een oneindig aantal sekten, waartusschen het eenige vereenigingspunt, de vereeniging in de nulliteit is; wanneer hij een vluchtigen blik rondslaat en allerwegen verval waarneemt, twijfel heerschen ziet, Christus' verloochening, verdeeldheid en verwarring; wanneer hij waarneemt, dat het Protestantisme zich oplost in een onophoudelijk en nimmer bevredigend zoeken, met het treurige gevolg, dat men alle stellige waarheid opgeeft en de leering daarin stelt, van geene leering te hebben?

Maar waarom dan, zult ge zeggen, de oogen niet gewend tot de Katholieke Kerk, waarom, volgens de leer van het vrije Onderzoek, daarin niet gezocht, wat men elders niet vindt?

Neen, dan liever zich zelven een ijdelen troost inspreken, en in den ondergang van hun Jerusalem de

toekomstige verlossing begroeten, dan liever als profeten op de puinhoopen nederzitten en, de oogen in de toekomst geslagen, uitroepen : « Een nieuwe godsdienst, rijzende Feniks uit een nieuwen wereldbrand, zal het menschdom verlossen! »

Och, wat een magere troost wordt u, Protestanten, door Busken Huët en zooveel anderen geschonken! We waanden ons in de eeuw van verlichting en Busken Huët zegt, dat we tijdgenooten van een zonsondergang zijn ; hij voorspelt een wereldbrand, maar troost ons met de gedachte, dat uit de asschen een nieuw godsdienstig geloof, als een Fenix, zal verrijzen en de wereld redden.

Hoe lang zal die wereldbrand zich nog laten wachten?

Welke vreeselijke verwoesting zal hij aanrichten?

Wie zal de nieuwe verlosser zijn? Welke de leer die hij zal verkondigen?

Op dit alles geen antwoord!

Hoe duister, hoe somber is de toekomst!

Bevreemd het u nog, dat ze al te gader bezig zijn met hun hoofd tegen den muur te bonzen?

En middelerwijl gaat de Katholieke Kerk vooruit, onveranderd vooruit! Zij heeft altijd gestreden, maar ook altijd gezegevierd : gezegevierd over de bloedige vervolgingen, gezegevierd over de eerste groote ketterijen, gezegevierd over het zedenbedert in haar eigen schoot; gezegevierd over de ketterijen der XVI eeuw, gezegevierd over den geweldigen aanval van de philosophie der XVIII, gezegevierd over alle krachten en machten der wereld, — altijd is zij blijven staan op de Kerk van Rome, de steenrots, op welke de Heer haar heeft gebouwd, en nog den 1sten Januari was de geheele wereld getuige van een schitterenden triomf!

Als altijd is zij de beschermster van kunsten en weten-

schappen, de leermeesteres der volkeren; nog altijd leeft in haar die goddelijke kracht, die het stof dwingt, vruchten van onsterfelijkheid te dragen; als altijd brengt ze beurtelings onverschrokken zendelingen, welsprekende redenaars, geduldige onderwijzers, liefdevolle geneesheeren, of weldadige strenge hervormers der openbare zeden voort; als altijd doet ze in fijn bewerktuigde vrouwezielen een gemoedsleven ontluiken, welks zachtheid door geen maatschappij op aarde nog ooit is overtroffen. Als altijd doet zij priesters en leeken, koningen, ridders, burgers, boeren en soldaten de blikken ten Hemel slaan, leert hen, zich aan de zinnen te ontworstelen, verzoent hen met hun lot, bezielt hen met levenslust en stervensmoed, en voert hen bij het scheiden van de aarde terug naar het hart van Hem, in wiens naam zij gedoopt waren, en wiens kruis zij gedragen hadden.

Als altijd leeft in de Katholieke Kerk een heilig priesterschap, bidden en werken er duizenden en duizenden priesters, in vereeniging met hunne bisschoppen, met den Paus van Rome. Geen enkel Katholiek zal het ooit in het hoofd komen te veronderstellen, dat hunne priesters de gevoelens van den godloochenaar bedekken met den priesterlijken mantel.

Als altijd bloeien de Katholieke missiën, en als altijd verlaten duizenden alles wat hun dierbaar is, om in verafgelegen streken mèt en vóór Christus te lijden, te bidden, te werken en — te sterven. Als altijd bekeeren zich jaarlijks duizenden en duizenden heidenen tot het Christendom, en hoe sterk het geloof is dezer bekeerlingen, hoe krachtig hunne liefde, hoe levendig hunne hoop, bewijzen ons hun trouw te midden der hevigste beproevingen, hun gelatenheid te midden der vreeselijkste smarten, hun moed in het ondergaan van den ijzingwekkendsten dood.

Neen, duizend maal neen! de Christus heeft niet opgehouden de hemelsche Orfeus te zijn, door zijn snarenspel de hartstochten bedwingend.

Nog leeft de Goede Herder, die zijne verdwaalde schapen zoekt, nog wordt Christus aangebeden, bemind en gediend.

En de *toekomst?* Ook haar blikt de Katholieke Kerk rustig en kalm te gemoet. Laat het monster der omwenteling vuur en vlammen braken, laat de storm der omwenteling in toomelooze vaart *alles* en *allen* verpletteren, — de Kerk zal ook dien schok doorstaan, — het onfeilbare woord Gods, de geschiedenis, van achttien eeuwen blijven er ons borg voor — en zij zal, volgens de fraaie uitdrukking van Goethe, opnieuw de verheven standaard zijn, waaraan eene geheele wereld, verpletterden en verpletteraars, zich te zamen zullen omhoogbeuren.

Niet met minachting zien de katholieken neder op de rechtzinnige Protestanten. Zij kennen de kracht der vooroordeelen, der eerste opvoeding.

De Katholieken vervloeken hen niet, maar smeeken God, dat hij hun genadig zij in zijn oordeel; zij bidden, dat God hun het licht en de kracht schenke, met ootmoed en oprechtheid de waarheid te gaan zoeken en bij dat onderzoek het noodzakelijke gebed niet te verwaarloozen. Wat zij vertoeien is de huichelarij van mannen, *zonder geloof, die leven van het geloof.*

R. B.

ER ZAL NIET IMMER GEWEEND WORDEN...

Surgite postquam sederitis, qui manducatis panem doloris.
Cum dederit dilectis suis somnum....
Ps. 126-3, 4.

DE weg liep door het eenzame woud, des te eenzamer daar de avond staag naderde. Het was echter nog niet gansch nacht, en zelfs, onder de boomen was het meer licht dan op den middag. Want de zonne, geheel tegen den gezichteinder gekomen, verlichtte nu het woud van onderen : hare stralen wierden niet terruggehouden door de breede kruin der hooge gewassen — enkel de rijzige stammen ontnamen haar een klein gedeelte van hare klaarte, en beletten dat het in het bosch zoo helder zou wezen als ginder in de breede, opene, effene vlakte.

Wat was het woud schoon, wonderbaar en dichterlijk op dit uur! En hoe plechtig was het aan de ziel, onder die hooge, breede boomen! Plechtig en stil, maar niet naar noch doodsch. Er was niet zooveel geluid van suizend geblaârte, van fluitend gevogelt, van vluchtend en schreeuwend gediert, dat het tot gedruisch overging : er was er juist genoeg om getuigenis te geven van het leven dat overal, onder de boomen, tusschen de boomen, in en over de boomen bestond. Men hoorde het gesnor van eenen haas door heesters en gras, het gezoef van den eekhoren door het reeds een weinig verdorrend geblaârte, het verre en zachte geroep van den koekoek, en, soms, het verschrikte gepiep van hier of daar eene merel — die slapend alreeds,

met haren snavel diep in de pluimen, eensklaps wakker schoot uit haren droom en nu verheugd was omdat het bleek niet waar te zijn dat de havik daar, onder hare oogen, heel haar nestje te bloed moordde. De nachtegaal zong nog niet. Ten anderen, zijne beste deuntjes waren voor dit jaar gefloten. Er is een einde aan alles : aan minnelust en aan zang. Zóó zal het ons ook gaan... Amen, het zij zoo.

Kramer Jan was laat op zijn stukken. Hij reed nog door de boschlaan, toen hij reeds twee uren verder, in de afspanning had moeten zitten, zijne pijp te rooken. Kramer Jan had op zijn' tijd niet gepast. Bruin vond hem recht onverdraaglijk van avond.

Want het is niet alles dat een treffelijk beest zich gedurig hoort toesnauwen : « Hui, Bruin! » Het is niet alles dat het ijzeren gebit daar immer in de hoeken van uwen bek nijpt, nu links dan rechts; het is niet alles dat men de zweep gedurig hoort kletsen boven uwen dikken goedigen kop en om uwe ooren — waar toch ook gevoel in zit — en dat zóó dicht, zóó dicht, dat het er daar juist bijkans tegen was. Neen, dat is niet alles. De meester zou eerst moeten zorgen dat die loome wagen niet zoo verduiveld zwaar woog; hij zou moeten indachtig zijn dat Bruin al zijn best deed, als een plichtbetrachtend dier dat hij was, dat hij niet meer van de jongsten kon gerekend worden, dat het zweet hem eenen stuiver dik op de leden stond en dat de adem hem schier ontging. Waarom : « Hui, Bruin! » en altijd, en immer : « Hui, Bruin ! » Dacht de baas soms dat Bruin ook niet wenschte spoedig in de afspanning te zijn, waar zijn haver hem wachtte, en zijn zacht, zuiver strooisel? En was het hier dan zoo plezierig in dat woud, waar de nijdige vliegen u op het lijf zaten, en u door de huid angelden dat het... dat het, zie! zie! dat het griezelde door al de zenuwen van uw oud lijf? Zoo dacht Bruin. Maar Bruin had ongelijk, en : « hui, Bruin » had gelijk. Het bleek toch zoo te wezen. En de zweep had gelijk mede : » Klits, klets! » Wie hond is moet beenen knauwen.

Kramer Jan was evenwel geen slechte meester. Bruin was oud, en grommig als alle oude trouwe dienaars, en hij zag alles in het zwart. Het « Hui, « Bruin! » op den keper beschouwd, was niets meer dan een vriendelijk, eerder ootmoedig verzoek, daar Bruin nog naar zijn' zin deed; en de zweep was zoo als een keffertje : zij baste wel, maar zij beet niet. Bruin had in zijne jeugd eenen molenaar gediend. Dáár was het een trommelen op zijn vel! En Bruin had dat lijdzaam verdragen. Maar eens had des molenaars zoontje zich verstout één haar — één — uit zijnen staart te trekken. En Bruin had 's molenaars zoontje een been afgestampt. Dat bewijst dat de paarden ook hun « *point d'honneur* » hebben. Het zit in hun' staart.

Het is evenwel Bruins historie niet die wij hier vertellen : het is Kramer Jans. En Kramer Jan, ondanks zijn « hui! » en zijne kletsende zweep was, dien avond, van ongemeen goed humeur. Hij had van namiddag gulden zaken gedaan. Hij had lint verkocht bij den vadem, van alle kleuren, maar alle even schitterend, om op de kermis de jonge boerinnen te doen glansen in de oogen hunner vrijers. Aan de mannelië had hij kielen en blokken gevent, en beste stevige broeken, met zakken waarin de hand zinken kon tot aan de knie. Beter nog, hij had een paar diamanten oorbellen verkocht als eene fransche kroon zoo groot, en eene diamanten borstplaat en kruis, aan eene dochter die maar wachtte om den speelman te bespreken, tot zij haar sieraad had. « Hui, Bruin! Hui! » Kramer Jans geldbeurs woog van deugden. En de man wreef zich de handen, gezind — als een haas!

Was Kramer Jan dan zoo hebzuchtig? Neen, zoo iets had men hem nooit kunnen verwijten. Wáár zou hij ooit op gierigaards school geweest zijn? In zijn' tijd was hij soldaat — sergeant — geweest, en hij had leeren roem achten en geld misprijzen. Op was mooi bij hem, zoo men zegt. Toen hij zijne zoete Rachel huwde en den dienst verliet, bezat hij geen rooden duit. En toen

Rachel stierf en hem met een pasgeboren wicht op den hals liet, bezat hij nog geen rooden duit.

Rachel had hem en zijn kind toegeglimlacht eer zij stierf. Zij scheen niet ongerust, schoon de muizen van honger stierven in de schaapraai. Minde zij dan haar kind niet? Och, ja! maar zij wist wel dat *haar* muisje niet sterven zou. Men ziet verre en juist, als men op den dorpel staat van de Eeuwigheid.

De drommel! dat was eene lastige karwei voor Jan, met een krijtend kind en geene zuigmin. En geen duimkruid! geen duimkruid! Wat daarmeê aangevangen? Korte raad, goede raad. Jan doorliep het land met eene lade, vol garen en lint, op den buik, en zijn kind achter op den rug. Hij paaide het met een zuigdotje wanneer het te veel huilde. Er waren hier en daar goede, gulle, forsche boerinnen die meêlij hadden met het arme katijvige wicht, en hun eigen kroost te kort deden om het te laven. Voor een uur of wat zweeg het kindje toen, en terwijl zijn kopje slingerde op des kramers rug, keek het zoo wonderlijk met zijne groote onbestemde oogen. Wie weet wat in der kinderen ziel omgaat? Misschien droomde het dat het eene ware moeder had...

Eene moeder? Maar het had voorzeker eene moeder, in den eigen persoon van dien ouden snorrebaard Jan. Hij wist zich ernstig als dusdanig te gedragen, en plichten te kwijten die soms al heel weinig mannelijks hadden. Hij moest soms de wasch van het wicht gaan doen in de beek, en des kinds doekjes te drogen hangen op de bloeiende hagen.... Wat wil men? Kinders zijn zwak en kunnen niet zeggen wat hun deert. Ik had den man wel willen omhelzen als hij dat gedaan had, kalm, als iets heel natuurlijks, en waarop niemand eene bemerking hadde kunnen maken. Ja, hij *was* eene moeder — dóór en dóór!

God bemint de goede moeders, zelfs onder den vorm van oude, norsche sergeanten die het krameren hebben aangegaan. Wellicht was dát de reden dat Jans

onderneming zoo voorspoedig bleek. Er was nog eene ondergeschikte oorzaak, maar die kwam weêr van God. De goede vrouwen die wel eens het kind met de hunne op ééne rij stelden, kochten soms iet, noodig of onnoodig, om des armen schaapkens wil. Bij al dat schacheren blijft er wel een centje aan de vingers kleven : Jan liep niet langer rond met zijne lade. Hij bezat spoedig eene hondenkar, en dan — heel voornaam! — had hij Bruin gekocht, om een drukkelijk zien, aan den molenaar die zich ruïneerde aan de zweepen welke hij dagelijks stuk sloeg op zijnen rug. Neen Bruin was niet dankbaar. Jans zweep klapte wel maar zij neep nooit. Bruin had dien ouden schoelje van een' molenaar moeten herdenken...

Linaatje was dankbaarder, ofschoon zij misschien bij de ruiling verloren had. Want nu werd zij niet langer op vaârs rug rondgevoerd — koningen hebben zoo geen rijpaard! — maar zij moest zich voortaan geneeren in het houten huis, tusschen het marsgoed. Eén dagje gelijk had haar zien wassen, en zij was nu eene lieve — eene lieve dochter van zeventien jaren. Reeds menige jaren werd zij aldus rondgekruid, met het garen en het lint.

Niet dat zij te koop was, als het overige marsgoed : neen, voor geen fortuin! Jan droomde soms van een goeden jongeling — hij zag hem zoo duidelijk voor zijne oogen, en hij was een feniks, zoo er gééne zijn — die haar ware komen vragen, voor niet — en hij zou ze gekregen hebben : voor niet, om een « God loon' » met nog een hupschen buidel gelds erbij, mits hij beloofde, op zijn geweten, wèl met haar te doen, en haar gelukkig te maken. Het geluk! het geluk! wat is dat, Kramer Jan, en waar zag men ooit zoo een ding?....

Dat was zóó. Lina was niet te koop; zij was te geef — en geld toe. En veel geld. Jan dacht daaraan terwijl hij verstrooid en afgetrokken dat « Hui Bruin! » herhaalde, dat het oude paard zoo erg zenuwachtig

deed worden. Veel geld. En Jan telde in zijnen geest hoeveel kronen klinkends hij wel bezat — en dan het marsgoed dat ook wel iets waard was, vooral dat kleine kasken daar, met de diamanten oorbellen en borstspelden en overgroote kruisen, die zoovele boerinnenharten een, gang lieten gaan! Dan nog de kar, van stevige deel, op hechte veeren van gesmeed staal en wielen zonder één knoopje. Kostbare, spliksplinter nieuwe wielen. En dan nog Bruin. Maar dat was een oud dier, stram geslagen bij dien venijnigen molenaar. En daarbij, hij ook was niet te koop. Jan stelde zijne oude dienaren niet te veil. Bruin was onschatbaar, want hij was Jans kameraad, zijn vriend. De brave jongeling zou hem krijgen op dezelfde voorwaarde als hij Lina krijgen zou : mits hij beloofde er braaf meê te handelen. Die Bruin was stellig ondankbaar!... Neen hij was enkel grommig : hij had in den grond nog een goed hart. Enkel, hij was den molenaar vergeten....

De zonne verdween, en het werd langzamerhand donker, en de afspanning was nog ver af. Bruin wist zijn weg zoo goed dat hij nooit aarzelde, nooit struikelde. Maar Jan zag geene hand vóór oogen meer. Als men dicht langs het kreupelhout reed, ruischte het er soms van een verschrikt dier dat, schielijk uit zijne rust gewekt, vooruitschoot als een schicht. Jan gaf daar geen acht op; hij dacht aan den braven jongeling, en hoe gelukkig hij zou zijn met Lina. En Lina met hem. O zij was hem waard, zij was hem overwaard — en een' betere! Zij reed rond met den marswagen, maar was, schoon eene kramersdochter, toch geen kramersmeid. Zij was heel voornaam, en mocht zich met de onaanzienlijke deernen, die gretig Jans waar kochten, en waarmede hij al eens goedig jokte, niet voegen. Zij mocht in de gelagkamer der herbergen niet verschijnen. Zij was geleerd en las boeken. Zij sprak fransch : Jans sergeanten fransch, met de grofheden zorgvuldig eruit gekuischt. Zij was ook goed. Niet alleen in Jans vooringenomene oogen was zij

zoo : maar voor iedereen, voor u, lezer, voor mij, mocht zij zoo heeten. Zij was zuiver als een engel. En Jan, in zijne gedachten verslonden, en wenschende dat de brave jongeling maar spoedig komen zou : terwijl hij dacht te herhalen : « Hui Bruin ! » zuchtte nu stil :

— « Mijne lelie ! »

Het was gansch nacht, en er waren nog andere wezens in het bosch aanwezig dan hazen en schuchtere vogels. Er ging in eens een scherp gefluit op. Het was niet langer : « Hui, Bruin! » het was : « Ho ! » — bij het onstuimig rukken aan den teugel.

- Gezwind, uw geld ! » klonk het.

Jan kreeg eenen slag op de hersens die hem bewusteloos, wellicht dood, ter neder wierp. Lange uren nadien kwam hij eerst tot het bewustzijn terug – en de maan, die onderwijl was gerezen, verlichtte met haar kalme licht een tooneel van jammer : de kar verbrijzeld en ledig; het paard, dood; en het meisje, rillend van de koorts aan den voet van eenen boom gezeten, en in de ruimte starende met eenen strakken, tranenloozen en verbijsterden blik... : men had haar mishandeld, men had haar... gehoond en verkracht : zij was geknakt — de lelie !

Ai ! Ai ! Ai ! welke bovennatuurlijke kracht had die Jan, dat hij daar seffens niet is gestorven ?

Verdord waren de bladeren der boomen, en vergeten der vogelen gezangen. Het was herfst — haast winter — en nu hoorde men tusschen het dorre geboomte geene klanken tenzij van akeligen aard : angstig gepiep en gekreun van hongerig gedierte en geknal van der jagers moordtuigen. Het was een droef jaargetij, een droef jaargetij...

Kramer Jan en zijne dochter sukkelden treurig door het verwoeste woud. Hij was niet langer Kramer Jan : hij was nu bedelaar Jan en zijne dochter, de

arme sloof, bedelde met hem. Zij was zoo voornaam, vroeger, en mocht zich met de gemeene deernen niet ophouden; maar nu waren de geringste meiden te voornaam voor haar; en wanneer zij, van eene harer vroegere minderen, een hard, oudbakken stuk brood, of eenige halfbedorvene aardappelen ontving, mocht zij die, ootmoedig dankend, aannemen, en, arme misprezene, in de geefster hare weldoenster en hare betere erkennen. Het was een droef jaargetij, een droef jaargetij. Alles had zijn sieraad verloren, en de fezantenpluimen strooiden de baan.

Zij doorliepen gansch de streek, niet zeer vlug, maar met den stap van gebrokene, gepletterde lieden die hunnen kruisweg gaan, eenen last torsende die weegt als lood op hunne bloedende, bloedende schouders. Zij bedelden slechts voor zooveel het noodig was om niet van honger te sterven : zij hadden beiden zoo luttel vandoen! En zij konden dagen lang gaan aan malkaârs zij, zonder malkander aan te spreken. Waaraan dachten zij toen?

Soms, als zij alleen waren, en verre van de menschen, haalde de vader een rozenkrans ten voorschijn. Hij bad vóór en zij antwoordde. Was dat bidden enkel om « hun dagelijksch brood »? Wat heeft een bedelaar beter te begeeren dan zijn dagelijksch brood? Al is dat brood bitter, het leven is zoet.

Ja, voor sommigen, voor velen, voor het meerdere deel... Er zijn uitnemingen... Maar men mag naar den dood niet wenschen : dit is een zondige en onheilbarende wensch. Hij vroeg niet dat hij zou mogen sterven — hij bad slechts opdat zij vóór hem zou mogen gaan...

Ach! waar was de tijd, toen zij zijne kroon was, zijne eer, zijn aangebeden schat? Waar was de tijd toen hij zat te prakkezeeren zoo hij immer deed als hij, vóór, op den bok, gezeten, geen ander gezelschap had dan Bruin, die hem wel verstaan kon voor zaken die zijn paardenambacht aangingen, maar aan wien hij

toch zoo gansch zijn hart niet openen kon — en dat hij zich toen inbeeldde hoe hij eens een oude, grommige, rhumatiseerende, afgesjouwde, maar rijk gewordene kramer zou zijn, hoe hij daar zou zitten krochen in den hoek van den haard, en een last zou zijn voor die jongelui; en hoe hij toen gaarne, met liefde, zou gestorven zijn, om geene wolk te blijven aan den blauwen hemel van hun geluk, om hen te beletten hunnen tijd te verliezen aan hem, hunnen kostbaren tijd dien zij zoo noodig hadden om te stoeien, om te lachen, om malkâar te omhelzen, om malkâar te beminnen, om zalig, om zalig op aarde te zijn! O! konden de schatten van teederheid, in vaderlijke en moederlijke harten bevat, overgezet worden op de kinderen zooals de stoffelijke schatten dat worden: wat geluk zou er thans op aarde bestaan! — Maar waar was die tijd?

Dat was een droom geweest, een zoete, maar vluchtige droom. En nu, door het zelfde liefdegevoel voor zijn kind gedreven, moest hij treurig wenschen: « dat zij éérst zou gaan »! Het was een droom geweest: die oude kramer was een kind, dat gedroomd had, en schielijk wakker was geworden, honger hebbende. En honger! honger! Maar neen, maar neen, was dat *nu* de droom niet, nu dat alles zoo schielijk, zoo wonderbaar was veranderd! De arme Jan kon er niet wijs uit worden. Wanneer had hij dan gedroomd? Maar hij herhaalde onbewust:

« Heere Jezus, laat haar éérst gaan.... »

De wereld ging echter, onverstoord, haren gewonen gang; en na de sombere dagen van zwoeging en onrust kwamen, op hunnen tijd, de blijde feestdagen. De klokken luidden toen als gewoonlijk, niet min blijde omdat die Jan daar en zijne dochter treurig waren. En de goede lieden gingen, als van ouds, goed uitgedoscht ter

kerk, en duwden in het voorbijgaan het arme bedelvolk eene ruimer aalmoes in de vuist. Maar die aalmoes, dat was het leven — het was dát niet, dát niet, wat Jan hebben moest! Stil! wêer die zondige wenschen? Heere! vergeef mij, ik vergat!

En wie heeft gezegd dat er geene martelaars meer zijn?

In de kerk, prachtig versierd voor het Allerheiligenfeest, klonk het orgel wonderzoet. Hoe was het dat Jan, voor het altaar geknield, in verbeelding in het bosch teruggebracht werd, op dien dag dat hij geëindigd — of begonnen had te droomen? Er is ook een orgel dat door de bosschen klinkt, en de pijpen ervan zijn het wuivend en suizend geblaârte, het ruischende beeklijn, de kirrende houtduifjes, de klagende tortels, de zingende en klingende vogelkens van « diversche pluimage » — welke men geeft, twee om eenen penning, ten bewijze dat wonderdingen niet duur zijn, wat men ook zeg'. Jan was in het bosch. « Hui, Bruin! « Hui, Bruin! Het frissche bier wacht ons in de « afspanning. En Lina moet het moede zijn, daar in « die schokkende kast.... Mijne lelie! »

Maar eensklaps — help! Jezus! Maria! De donder was gevallen en had de lelie gebroken op haren stam.

Het was alles verwarring vóór des ouden mans oogen en in zijnen geest. Hij zag geschemer van lichten, van goud en glansende kleuren. Hij rook geuren, als van den hemel. Hij hoorde gezang, als van engelen. Er verhiet zich eene stem, een wonderbaar verhaal doende van verrukkende visioenen : « Slaat niet de « aarde, noch de zee, noch de boomen, eer wij de « dienaren Gods op het voorhoofd hebben geteekend (1) ». En er waren er twaalf duizend, en twaalf duizend, en twaalf duizend, en meermalen twaalf duizend; en dan

(1) Woorden uit den kerkdienst voor het Allerheiligenfeest Apoc. 7. 3.

eene groote menigte, die niemand kon tellen, uit alle natiën, alle stammen, alle volkeren en alle talen. En zij stonden recht, vóór den Troon en vóór het Lam, met witte kleederen aan, en met palmen in hunne hand (1). Jan droomde voorzeker weêr : een wit kleed — zijne lelie! Die man sufte dóór en dóór. Maar het was hem daar zoo warm en zoo goed aan het hart!

Hoor! Er suisde nu weder een klank, zoet, o zoet! « Komt allen tot mij, gij die belast zijt en moede, en « ik zal u verlichten. » (2) O! moede, en belast was hij wel! Heer! laat haar éérst naar u gaan!

Als een antwoord op zijn' wensch klonk wederom een forsche stem onder het gewelf, en Jan verstond, hij verstond de mysterieuze taal, en zong met de stem mede, door zijne snikken :

— « Zalig zijn de armen, het hemelrijk is aan hen! »

— « Het is aan haar : niemand is armer dan zij », dacht Jan.

— « Zalig zijn de zachtmoedigen — zalig dezen « die weenen — zalig zij die dorsten naar rechtvaar- « digheid — zalig de barmhartigen — zalig de vreed- « zamen — zalig dezen die rein van hart zijn!... » (3)

« Zij is dit alles, zij is dit alles! » kermde Jan overluid.

Die man droomde altijd voort, en stoorde de menschen in hun gebed, met zijn akelig gegil...

De kerkwachter trad naar hem toe om hem tot bedaren te brengen — of hem buiten te werpen — dien gekken bedelaar. Maar hij moest den stoel voorbij waar Lina zat, en verschrikte daar hij haar bleek wezen zag en hare geslotene oogen.

---

(1) Woorden uit den kerkdienst voor het Allerheiligenfeest. Apoc. 7, 9.

(2) Ibid. Matth. 11, 28.

(3) Matth. 5 — 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

— « Wat deert u mijn kind » vezelde hij, haar lichtelijk aanrakende.

Maar zij was reeds een lijk, en zij hield reeds, gedoscht in haar hagelblank kleed, haren palm in de hand, voor den Troon, en voor het Lam!

O! zij waren eene overgroote menigte, uit alle volk en alle taal!

En de lelie had herbloeid....

ADRIAAN.

Januari 1888.

OUD NEDERLAND.

ONDER deze hoofdinge heeft Johan Winkler onlangs tot Haarlem eenen lijvigen boek uitgegeven. Hij bevat acht opstellen van verschilligen aard, van de welke 't meestedeel in 't een of 't ander tijdschrift reeds verschenen waren. Allen hebben eeniger wijze uitstand met « ons aller gemeenschappelijk vaderland, in Noord en Zuid. » (Voorbericht.) Zij spreken of van het gansche Dietschdom, dat is van alle streken waar dietsch gesproken wordt, ofwel van 't « dierbaar Friesland en van het welbeminde Vlaanderen in het bijzonder ». En ik heb getracht, zegt de schrijver voorts, om deze twee gewesten, elders in de Nederlanden zoo weinig, te weinig gekend, en, zoo ik vreeze, wel eens miskend, beter in hunne rechte weerde aan de andere Nederlanderen voor te stellen. »

Die opstellen heeten : 1° Volkstaal en boeketaal; 2° Friesen, Saksen, Franken; 3° Friesland over de grenzen ; 4° Land, volk en taal in West-Vlaanderen ; 5° Nederland in Frankrijk en Duitschland; 6° Haarringen, hoofdbeugels en oorijzers; 7° Bier en bierdrinkers in Friesland; 8° Friesland verheerlikt.

Johan Winkler is tevens een geschied- en oudheidkundige, en een taalkundige.

In beide vakken neemt hij als voorwerp zijner studiën en werkzaamheden het eigentlijke volk en 't gene tot het volk behoort. Zoo is hij een volkenkundige en een naspeurder van volksgebruiken en zeden,

die hij dan ook in de geschiedenis van 't verleden opzoekt en vervolgt. Tot dit slag behooren het zesde en 't zevenste en eenigszins het achtste opstel van dezen boek. Doch tot heden toe had de schrijver vooral eenen heerlijken name verworven op taalgebied. Zijn « *Dialecticon* » had de verschillen der gouwspraken uiteen gedaan en beoordeeld, met meerdere kunde en ervarentheid als anderen; in zijne « *Nederlandsche geslachtsnamen* » en « *Friesche en Vlaamsche plaatsnamen* » (1) komen min of meer versteende overblijfselen der volkssprake van vroegere tijden ter ontledinge en verklaringe. Weerom, bijgevolge, het volk en zijne tale. Thuis en bedreven in germaansche spraakwetenschap, legt Winkler er hem bijzonderlijk op toe, niet om drooge, enkel beschouwende geleerdheid op te disschen, maar om de volksuitingen in de tale, om de « spraakmakende gemeente » te doen kennen en vooren te staan. Tot dit tweede slag hebben de vijf overige opstellen betrek, althans voor 't meeste deel van dat er in staat. Over de oudheidskundige opstellen eerst een woordetje.

Een wonder gemak heeft de geleerde schrijver om zijne wetendheden, de droogste en dorste niet minst, klaar en duidelijk voor te stellen. Nu komt hem verhaal en beschrijvinge te passe; dan kan hij zoo geleidelijk van 't algemeen tot de bijzonderheden afdalen, zoo redekundig zijne zaken voorenstellen dat alles recht op zijne plaatse, dat gansch de stoffe in eens te overschouwen is. Hier blinkt een doorzichtige en doorschijnende geest door; hier is eenvoud en sierlijkheid. Tale en schrijftrant zijn altijd overeenstemmend en in nauw verband : beide ongesmukt, ongekunsteld,

(1) Dit laatste, nog in eenen afzonderlijken boek niet gedrukt, is in *Rond den heerd* verschenen, andere geschriften over dezelve stoffe (*Jammerklachten, Friesche plaatsnamen*, enz.) staan in nederlandsche tijdschriften.

dat ieder zou meenen zóó te kunnen schrijven. Daar ligt over die verhandelingen als een waas van rechtzinnigheid, van keurigheid, van fijnheid, dat als tot onze tijden niet meer en behoort, dat ten minste de in Vlaanderen best bekende schrijvers uit Nederland niet en hebben, en dat zou doen peizen dat wij te doene hebben met eenen Vlaming, weêregekeerd uit de 16e of 17e eeuwe. Een glans uit de oudheid, inderdaad; en dit vooral is nieuwe in ons hedendaagsch letterwezen. Soms moge de ontwikkelinge der gedachten en zaken een weinig lang getrokken heeten : Johan Winkler schrijft voor iedereen, ook voor de menschen uit het volk, die hij als tot meerdere kennissen en edeler gevoelens dan de hunne gewoonlijk en zijn, wilt verheffen.

Immers al die eenvoudigheid is verre van dagelijkschheid, van nuchterheid te zijn en kloekte te missen. Geleerdheid zit daaronder; er is gezonde lichaamsbouw, sterkte van deugdelijk gestel, maar zonder praal van uitwendig krachtbetoog, zonder stoffende, boffende beslag. Doch bijzonderlijk, daaronder, als frisch bloed door de aderen stroomen edele gevoelens, uit 't herte opgeweld. Eene echte vaderlandsliefde, zoo zeldzaam op onze dagen van ik- en baatzucht, straalt overal deure, en verwarmt al wat uit de penne van Winkler vloeit. Van friesche ouders geboren, noemt hij Friesland, heden eene gouwe van Nederland, voortijds een land met onafhankelijk bestaan, zijn vaderland. Hoe trotsch is hij daarover een vrije Fries te zijn, en tot dees oude stamvolk van Germanen te behooren. Hoe hij zijn landstreke met hare uitgestrekte weiden en verrezichten, met hare wateringen, met hare bosschen en veenlanden, met de zee die aan haren voet spoelt, dat land « tusschen Flie en Lauwers, » hoe hij het verheft, niet eens en daarmee uit, maar t'allen stonde en immer door, en hoe hij het uit der herten bemint! Prachtig is het om zijnen geestdrift te zien en te hooren, waar hij maar van Friesland gewaagt, prachtig om het hem te hooren begroeten en bezingen. « Roemruchtig land, roept hij

uit, vrij eigendom van een adeloud volk, van vrije germaansche mannen, stamland der Friesen... » (bl. 336). enz. Doch voor hem geldt rechtzinniglijk de spreuke die hij zelve aanhaalt, « het vaderland en is nooit te groot » en niet slechts Nederland, maar Vlaamsch Belgenland, maar alle gouwen en streken waar onze dietsche tale weerklinkt, waar de dietsche stam gezeten is, zijn hem « als 't Vaderland », al zijn die streken van staatswegen, verdeeld en verbrokkeld. « Heil, zegt hij, onzen gantschen volksstam, één en onverdeeld in Noord en Zuid. » (bl. 66). Heden is het gewoonte, (misschien heeft het altijd een weinig alzoo geweest, in Vlaanderen ten minste), al wat vreemd is groot te achten en vooren te kiezen, het eigen als minderachtig te aanzien en te verwerpen, volgens « d'oude spreuke, schrijft Winkler (bl. 319), wat men verre haalt is lekker ». Hij, integendeel, hij heeft eerbied, diepen eerbied voor al wat ons land en volk eigen is; wat dietsch is van oorsprong en aard in zeden en gebruiken, in kunste en tale, zoo bij ons voorgeslacht als in den tegenwoordigen tijd, dat al is hem dierbaar. Betrouwende op zelfkracht en -werk, zoo is hij wers van navolgen en nadoen, en verheugd in voorouderlijke deugd en godsdienst (zie over Duinkerke, b. v.), even als in trouwe aan « onze schoone en edele moedertaal ». Anderen mogen « zekere minachting voor de zeden en de deugden van het voorgeslacht, zeker zich verheffen (zich verheffen?) boven al wat onze voorouders ons overgeleverd hebben », opnemen en voeden, — « verwerpelijke gevoelens », zijn deze, zoo spreekt Winkler (305) — al en is hij ook niet blind voor kwalen en gebreken onder ons volk van heden of van vroeger.

Voor alles heeft hij genegentheid dat recht en goed, echt en vaderlandsch is. Het minste spoor, 't alderkleenste overblijfsel dat 't wezen van onze landgenooten herinnert, heeft weerde bij hem, niet enkel als een stuk voor de verzamelinge eener oudheidszale, maár om levende bewaard te blijven. Ho

bestrijdt hij vreemd indringen, ontaarden en verbasteren, bijzonderlijk door al wat Vrankrijk ten onzent invoert en dat wij wel gelieven te aanveerden van een volk van verschilligen stam : fransche tale en zeden en tot kleederdracht en tooisel toe (308).

Niets is hem gering, den vrijen, edelen man, al ware 't te vinden onder de leegste standen der maatschappij. « Vlaamsch, verhaalt hij van de visschers van Oostende, vlaamsch heeft verre weg den boventoon, en dat deed mijn nederlandsch harte goed. En welk een vlaamsch! welk een schoon vlaamsch! zuiver vlaamsch, onverbasterd Nederlandsch in formen en zinbou, echt oud-vlaamsch... en onbesmet met al de bastaardwoorden die de stedelingen in hunne taal mengelen » (150).

Een schoon voorbeeld, voorwaar, van gehechtheid aan 't vaderland voor zoovele vreemdgezinde, fransch-dulle Vlamingen, of naar duitschen wind gapende Hollanders. Mochten wij, om ons bij dezen wensch te beperken, mochten wij in Vlaanderen zulke volkslievende navorschers onzer oude zeden en gebruiken vinden, die met dezelfste gevoelens, met die zuivere tale, met dien spiegelklaren schrijftrant, onze oudheden machtig zijn op te speuren en te boekstaven.

Doch waarover wij in Johan Winkler zijn laatste werk vooral de aandachtigheid willen trekken, is zijne zienswijze en stelsel wegens het schrijven onzer tale. Uit zijne voorgaande werken kon zijne meeninge reeds blijken, hier heeft hij ze volop toegepast, wetenschappelijk uitgeleid en met kracht bevestigd.

Zijn *Dialecticon* was de vrucht eener moeilijke studie over de gouwspraken (1) van onze dietsche tale. Daar gaf

(1) In *Oud-Nederland*, wijst er J. Winkler met eenige trotschheid op, dat hij dit passend woord gesmeed heeft voor *dialect ;* tot dan had men *dialect* pogen te verdietschen door *tongval*, dat in

hij den aard van elkeene zoo nauwkeurig mogelijk op, wees de streke met hare grenzen aan waar zij gesproken wordt, noch en verdook zijne bewonderinge niet voor die altijd wellende bronnen der spreektale. Daar, in die studie, lag reeds de grond en reden waar zijne beschouwinge en schrijfstelsel op steunt. Later, in zijne twee opstellen van mindere grootte, « *Land, volk en taal in West-Vlaanderen* » en « *Nederland in Frankrijk en Duitschland* », in « Oud-Nederland » herdrukt, beschreef hij de reizen die hij gedaan hadde om met verscheidene gouwspraken in nadere kennis te geraken; hier straalde zijne genegentheid door, hier sprak zij luide voòr alle gouwspraken in 't algemeen, voor die van West- en Zee- of Fransch-Vlaanderen in 't bijzonder (1)

Nu blijft ons hier te spreken over de twee eerste opstellen die in « Oud-Nederland » gedrukt staan (2). Het tweede « *Friesen, Saksers, Franken* » is eene allerbelangrijkste bijdrage tot de kennisse van ons volk in Nederland (3) en Belgenland. Daar staat tamelijk nauwe de geslachtkundige verdeelinge in getrokken der drie stammen die alle de dietsche streken vervuld en bevolkt hebben. Daar hebben er drie en nooit maar drie geweest, Friesen, Saksers, Franken, zegt Winkler, en hij bewijst het, en dit bewijs van den oorsprong van ons bestaan werpt verscheidene valsche begrijpen omverre, die tot nu algemeen als zeker of waarschijnlijk gehouden wor-

---

't geheele niet en deugt, *streeksprake*, dat niet nauwkeurig noch welluidend en is, of *kantsprake* dat niet duidelijk en is.

(1) Allerbelangrijkst zijn voor alle dietschsprekenden de verhalen en beschrijvingen over Zee-Vlaanderen, dat vlaamsche land dat wij zoo weinig kennen.

(2) Het mij is onmogelijk te zeggen of die twee opstellen de laatste in tijd zijn, zoo ik meene, of niet; ik zie ze hier nu eerst, en Winkler en verklaart nievers welke opstellen van dezen boek elders reeds in tijdschriften of afzonderlijk gedrukt wierden.

(3) Wij gebruiken het woord Nederland altijd in den zin van t geen anderen Noord-Nederland noemen, nooit in den zin van Belgenland of Vlaanderen.

den. Tot die drie worden dan ook alle namen van oude stammen en volkeren, als onderverdeelingen of wisselwoorden, enz. gebracht. Uit die voorstellinge nu, volgt dat alle verschillen van spreektale, (behoudens de mengelingen die kunnen ontstaan zijn) tot drie hoofdspreektalen of gouwspraken behooren, te weten : friesch, saksensch, frankisch. Nevens deze zijn er drie mengelingen ontstaan, van elke zuivere hoofdsprake met eene der twee andere. Nog zouden er andere drie mengelingen kunnen onderscheiden worden van de drie hoofdspraken, volgens dat de eene of de andere de bovenmate heeft, doch dat ware min nuttig. En wel vooral is het de staat der gouwspraken, den dag van heden, nagegaan, getoetst en onderlinge vergeleken, die toelaat tot de oudheid op te klimmen, die 't bewijs bijbrengt en den oorsprong klaar trekt. Verheugend en aangename is het dezen opstel nevens het *Dialecticon* te leggen, en volkenkunde en taalkunde malkander te zien helpen.

Winkler eindigt met het beeld te teekenen van elkeen der drie groote volksstammen onzes lands, overigens aan de eigentlijke volkenkunde overlatende uit andere gronden de grenzen die hij, soms wat uit den ruwen, wijst, bijzonderlijk voor Vlaamsch Belgenland, nauwer te bepalen als het haar mogelijk is.

In het opstel dat voorenop in « Oud-Nederland » staat, in *Spreektaal en schrijftaal*, *volkstaal en boeketaal*, handelt hij over de nederlandsche of duitsche tale in 't algemeen.

Ik zou begeeren daaruit geheele zinsneden, halve zijden uit te schrijven, om J. Winkler's gedacht klaar vooren te stellen, en bijzonderlijk om het door zijn zelve te doen gelden. Dat en zou niemand vervelen. Maar er is hier plaatse daartoe te kort; nog beter — kon ik er velen aanzetten het werk zelve ter handen te nemen, zij zouden er bate uit trekken.

Doch ten grooten deele komt J. Winkler's uitlegginge hierop uit.

De spreektale of « volksspreektale » is de eigentlijke tale. Zij is « de moedertaal, de heilige, de Gode gewijde. » Gemakkelijk wordt zij onderscheiden van hare ontaardingen, de kunst- en straattalen. Zij vervalt in onderscheidene gouwspraken. Al de gouwspraken te samen maken « de ware taal in haren grootsten omvang » uit.

« Volgens de meening van sommige groote taalgeleerden, vrij van schoolsche vooroordeelen, maar die de ware volksspreektaal kennen, is deze zaak juist anders om (dan sommige kamergeleerden voorstaan); volgens dezen staat de spreektaal hooger als de schrijftaal, heeft de schrijftaal zich naar deze laatste te schikken.

En deze meening wordt door mij, in alle bescheidenheid, maar met volle overtuiging, gedeeld. »

De schrijftale ontstaat uit de eene of de andere gouwsprake, niet noodzakelijk uit de rijkste en de volmaakste, maar volgens omstandigheden en gelegentheid, en heeft noodzakelijk, met geboekstaafd te worden, iets verloren van klankenrijkdom, van tongslag en zang, van buigbaarheid, van woorden en zinbouw. En wat deze ook zij of worde, de spreektale is en blijft de natuurlijke, vrije, frische, levende menschentale. Daarom mag men zijn schrijven naar de spreektale voegen.

De spreektale is het levende oorbeeld, de schrijftale slechts een dood afbeeldsel.

De geijkte schrijftale van heden is deze die « onder den uitsluitenden infloed van het bijzondere hollandsch, van de spreektaal der beide gouwen Holland, « Noord- en Zuid-Holland, » gevormd wierd. Enwel deze gouwsprake van Holland is « juist de rijkste, schoonste welluidendste van alle niet ».

Deze geijkte schrijftaal, die boeketaal van haren kant, heeft veel van den vroegeren woordenschat verloren, is al te dikwijls stijf en gedwongen in schoolsche wetten, verarmd, gekunsteld, ontaard. Daarom « in taalzaken geldt een enkel oud moedertje, helder nog van geest en wel bespraakt, ook al zoude zij niet kunnen

lezen noch schrijven (ja, juist nog zooveel te meer wegens deze letterloosheid) tien maal meer als de geleerdste schoolmeesters met elkanderen. »

Daarom heeft de schrijftale noodig verkwikt en verfrischt te worden door de levende gouwspraken. « Daar is geen enkele reden waarom al de andere gouwspraken zich juist naar de bijzonder hollandsche gouwspraak, in uitspraak en woordekeus zouden moeten richten. Eene algemeene landschrijftaal toch mag niet uitsluitend zijn, maar moet gewillig plaats inruimen aan al de volmaaktheden, aan al de schoonheden, aan al den rijkdom van alle gouwspraken, gelijk in hun recht als zij allen zijn. En zijne eigene gouwspraak, volgens de eigene uitspraak, behoeft ook niemand te laten varen, uit vreeze *min beschaafd* te schijnen in de meening van den bevooroordeelden landgenoot. »

Alles wat de gezonde taalkunde echt dietsch bewijzen kan, mag en moet dus in de schrijftale overgaan.

« Voor eenen toren van Babel schrome niemand! Immers en willen wij geen *loutere* gouspraak aanbevelen (dat zoude dwaasheid zijn!) 't en zij dan, hem die 't kan schrijven, en als het pas geeft, voor d'eigene gougenooten. »

Johan Winkler staaft zijn stelsel door zijn eigen werk en doeninge. Zijne schrijftale is echt dietsch en toch verschilt zij menigvuldiglijk van bewoordinge, van gedaanten en tot in spellinge toe met al wat onze woordenboeken en spraakkunsten tot hiertoe leerden. Veel verder drijft hij het zelfs daarin als de ergste, zoo zij in edel vlaamsch genoemd wierden, als de ergste taalparticularisten het ooit dorsten doen; dezen volgen toch de gewone spelwijze in hun schrijven!

Enwel, dat is eene verblijdende gebeurtenisse! Zoo als anderen het in Vlaanderen gedaan hadden, zoo en heeft J. Winkler, hij een Nederlander, de ketenen niet meer willen dragen daar sommige geleerde of ongeleerde spraakkunstmakers, bewuste of onbewuste taaldwingelanden [illegible]urig gepoogd hadden de vrijheid en 't eigen

wezen der tale mede te knellen. Nogtans en kan er niemand zeggen dat hij een onkundige is in zake van spraakwetenschap en taalkunde, dat hij geene taalwetten en volgt, een woelgeest en een omwentelaar is, of dat hij straattale schrijft, straattale : het schrikkelijk woord, de Godsklop ! Neen, integendeel, bij 't lezen, al en ware 't maar van ééne bladzijde uit zijne boeken, blijkt zijn schrijven deftig en edel te zijn, en, wel recht uit zijnen volksaardigen trant, krijgt het meteen die hertelijkheid, die zuiverheid van bastaardwoorden, die levendigheid die het zoo aangename maken. Moedig en onverdroten, uit volle overtuiginge zet J. Winkler zijnen weg voort dien hij ingeslagen heeft, en laat maar zeggen en beknibbelen.

Met dat stelsel, zoo verre af van dwang en aanmatigende overheerschinge, met dat stelsel van « Vrijheid, blijheid, » zoo Winkler het noemt, hebben wij vrede, kunnen wij 's eens geraken. Eenige zijner woorden en wendingen, vele zijner woordgedaanten verschillen van de onze; niet meer als hij de onze, deze van 't Zuiden of van een deel van 't Zuiden voorop en vooraf uit en sluit, zoo en sluiten wij de zijne noch die van andere deelen van Nederland niet uit, als maar de voorwaarden van verstaanbaarheid, van eigenheid van tale enz. onderhouden zijn in 't schrijven. Aldus wordt de dietsche schrijftale eensdaags, misschien wellicht, de echte weerspiegelinge van de levende tale van gansch het dietsch, vlaamsch of nederlandsch sprekende volk. Geheele dagen hooren wij belgische en nederlandsche schrijvers, misschien nog meest belgische, spreken en zingen van toenaderinge tusschen Noord en Zuid, van broederlijkheid tusschen alle de gouwen des ganschen vaderlands. Maar als men 't wilt vernemen, moet deze toenaderinge hoofdzakelijk bestaan in 't volkomentlijk aanveerden van wege de Vlamingen van alles wat de Nederlanders wel willen voorenstellen en opdringen in taalzaken : klanken en uitsprake, woorden en spellinge, gedaanten en zinbouw, tot hunne bastaardwoorden toe, tot hunne verduitschingen toe, tot hunne taalverminkingen en straat-

vormen toe, als het hun gebeurt aan zulke burgerrecht in de schrijftale der « beschaafde lui » te gunnen. Buiten hun heiligdom is het verboden eenen stap te zetten. Gebruiken wij b. v. soms onze goede, treffelijke, dietsche woorden en bieden wij hun deze aan — neen! 't zijn *provincialismen*, of ze zijn toch in Holland uitgestorven, dus en zijn ze niet meer *verstaan* van die heeren, en bijgevolge zulke woorden en *bestaan* niet. Maar zeggen wij dat wij 't een of 't ander woord uit Holland niet en bezigen, dat het aan 't volk hier te lande onbekend is, o! die heeren zetten groote oogen open van verbaasdheid : dat kan niet zijn! 't woord is hollandsch, 't *moet* dus overal verstaan worden! Neen, toenadering is er aleenlijk als beiden, van weêrkanten, 'nen stap zetten om malkander te ontmoeten. Blijft de een stille staan en legt de andere geheel den weg af die hen scheidt, dat heet overgaan of... overloopen, geen toenaderen.

Wij en hoeven dus, om 't kwade of uitsluitende stelsel van oppermacht der geijkte tale, onze vlaamsche eigenaardigheid niet te doemen; noch wij en mogen 't : het ware den schat onzer algemeene tale geschonden, 't ware een deel van ons volk verloochend.

Menige schrijvers zijn er reeds in Belgenland en zelfs in Nederland die de tale willen verfrisschen uit de volksspreekstale, « de levenwekkende bron der echte spraak ». (De Vries). Anderen zijn er ook die, al steigeren tegen 't stelsel, misschien om niet te schijnen toe te geven, allengerhand woorden inbrengen en wendingen veroorlooven die tot hier toe uit de beschaafde tale gebannen bleven. In dien zin zal de beweginge voortzetten, en hare ronden breeder en breeder schrijven rond het eerste middelpunt. Dan komt de tijd weleens dat er geene *taalparticularisten* meer en zullen bestaan; allen zullen *taalgeneralisten* zijn!

Zulke lessen geeft ons J. Winkler in zijn *Oud Nederland*, neen — want 't oude wordt nieuw, — in zijn nieuw en toekomstig Nederland! Wij bedanken er hem over uit der herten. E. DE MONIE.

DE PROTESTANTEN IN DUITSCHLAND.

(Vervolg van bl. 531, *jaarg.* 1887.*)*

DOCH laten wij onze reis voortzetten en ons over Nurenberg naar Augsburg en eenige andere steden van Zwaben begeven.

Verwijlen wij slechts een oogenblik te Nurenberg. De hoofden der « Evangelische » partij in deze stad waren Hieronymus Ebner, Gaspar Nützel, Lazarus Spengler, « een hoovaardige schrijver zonder de minste eerbaarheid », en de beruchte Andreas Oséander. Welk leven zij leidden, leert ons Wilhibald Pirkheimer in een brief aan Melanchton. « Zoo talrijk en zoo deerniswaardig schrijft deze, zijn de Verräthereien, Verleumdungen, Täuschungen und Ränke, waaraan zij zich plichtig maken, dat, kont gij er getuigen van zijn, *gij de tranen amper in uwe oogen zoudt kunnen bedwingen.* » (1) Desniettegenstaande zouden zij, en zij alleen, de verkondigers van het « zuiver woord Gods » en het « rein Evangelie » in de goede stad Nurenberg zijn! In December 1524 toch liet de raad der stad, op toedoen van Spengler een besluit afkondigen waardoor « gar lauter und zum ernstlichste eingebunden und geboten » werd dat voortaan niets meer, in het rijksgebied van Nurenberg, zou of mocht gepredikt worden dan het zuiver woord Gods, dit is : het Lutheranisme (2); en, eenige weken nadien, ter gelegenheid eener godsdienstdiscussie die verschillende dagen duurde, een bevel dat de eeredienst der Katho-

---

(1) *Pirkheimeri Opera,* bl. 374.
(2) 12 December 1524.

lieken was afgeschaft en in de toekomst het « Nieuw Evangelie » in gansch het gebied der rijkstad Nurenberg (vijftig tot zestig grootere en kleinere steden en dorpen) nog *alleen* toegelaten (1).

« Sedert dien, zegt Dr Janssen, was er van verdraagzaamheid voor de oude kerk, of van eerbied voor de overtuigingstrouwheid der Katholieken te Nurenberg geene spraak meer » (2).

Nurenberg verlatende en ons naar Zwaben begevende, is Ulm de eerste stad die wij ontmoeten. Welk lot deze stad voorbehouden was, toen de raad in 1531 de Protestanten Bucer, Blarer en Oecolampadius beriep om de « Hervorming » aldaar in te voeren, voorzeide Sam, een Luthersch predikant die reeds van het jaar te voren hier aanwezig was : « Welhaast, riep hij uit, zal het met den Antichrist (daardoor beduidde men de Katholieken) in onze stad gedaan zijn » (3). Of hij een goed profeet was! Drij maanden slechts na datum was zijne voorzegging reeds gedeeltelijk in vervulling; althans, op dit oogenblik waren onder den weldoenden den invloed van « het vrij onderzoek » en het « rein Evangelie » (4), de kerken geplunderd, de beelden der Heiligen stuk geslagen (5), de kloosters gesloten, de priesters en de kloosterlingen verbannen, en de uitoefening van den katholieken eeredienst, zelfs in 't geheim, op de strengste straffen verboden (6).

---

(1) Fr. Roth, *Die Einfuhrung der Reformation in Nurenberg*, bl. 194.

(2) Dr J. Janssen, *Geschichte des deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*, boekd. II, bl. 354.

(3) Dr Janssen, Op. cit. boekd. III, bl. 226.

(4) In een brief van 4 Juli 1531 schreef Capito aan Zwingel, 't opperhoofd der « Hervorming » in Zwitserland : *Ulmæ nihil* **non ex sententia cessit**; *expurgata sunt* **omnino** *templa in urbe, in agro quem amplum habent;* et omni eorum ditione similiter missa missionem inhonestam accipiet. *Opera Zuinglīæ*, boekd. VIII, bl. 618-619.

(5) Over den beeldstorm die rond half Mei onmiddelijk na het sermoen van een der predikanten in de groote kerk van Ulm plaats greep, schreef een tijdgenoot, alhoewel zelf protestant : « den schönen herrlichen Münstergebäu wurde ein solcher Schandfleck angeklekert, der in Ewigkeit davon nicht wird ausgewischt werden. »

(6) Th. Tiedemann. *Geschichte der Reformation.*

Te Biberach en te Eszlingen, waar Blarer, Oecolampadius en Bucer, insgelijks door den raad der stad beroepen, zich heen begaven, na hunne heldendaden te Ulm volvoerd te hebben, ging men nog ruwer te werk. In eerst genoemde stad verwoestte een beeld- en kerkstorm (29 Juni 1531) al de kerken en kapellen (1) zoodat reeds den 9 Juli Bucer aan een zijner vrienden kon schrijven: « Götzer und Metz sind abgethan! » (2), wat in de taal der « Hervormers » van dien tijd beteekende: de Katholieke godsdienst heeft opgehouden te bestaan; wij hebben kerken en kloosters vernietigd en gedoogen geenen anderen godsdienst meer dan den onzen, « het Evangelie » (3).

In de tweede, te Eszlingen, kon de raad zoo ras niet vooruit, omdat de bevolking der stad, voor de overgroote meerderheid, nog goed katholiek was, en zich kloekmoedig tegen de invoering van het Lutheranisme verstelde. 't En zou echter niet baten. Nauwelijks toch was Bucer, door den raad beroepen, in de stad of er kwam een beeldstorm tot stand, die even gelijk overal anders, waar « de zoete Lammeren des Evangelies » den voet zetteden, in al de kerken en kloosters al de beelden en autaren en alles

(1) *Die Reformation zu Biberach vom Jahr 1517 bis zum Jahr 1650*, bl. 129-131. — Dr J. JANSSEN, *Op. cit.* boekd. III, bl. 228-229. — De raad van Biberach trok voor zijn deel uit den buit in de kerken en kloosters door de beeldstormers gemaakt, en die in openbare veiling in de stad op de merkt verkocht werd, niet minder dan 32,000 gulden, buiten de onroerende goederen en gebouwen, die hij insgelijks, « na de afdoening der Goden en der mis » en de verdrijving der geestelijken en der kloosterlingen aansloeg. *Reformation zu Biberach*, bl. 28-29.

(2) Bucer's brief staat te lezen bij TH. PRESSEL. *Ambrosius Blaurer's des Zwabischen Reformators Leben und Schriften*, bl. 192.

(3) Tot bewijs van hetgene wij hier vooruitzetten, dienen de redenen die de predikanten deden gelden om den raad te Ulm over te halen om zelfs degene te straffen die elders zouden gaan mis hooren of de eene of andere oefening van den Katholieken godsdienst plegen. 't Is een protestantsche schrijver, C. TH. KEIM die ze in zijn *Reformation der Reichstadt Ulm* heeft aangeteekend. De bijzonderste rede. zegde de predikant, waarom de raad dit uitoefenen van een anderen godsdienst als dien van het Evangelie moest verbieden, was de volgende : « Daar er slechts *één* Evangelie is, moet men zich eindelijk ook besluiten het op *ééne* wijze voor te dragen, en zelfs een Engel des hemels, die het tegenovergestelde zou durven leeren, weten te veroordeelen ». C. TH. KEIM, *Op. Cit.*, bl. 242.

wat den Katholieken heilig en eerbiedweerdig was aan stukken sloeg en vernietigde (1). Hierdoor versterkt vaardigde de raad, « gottesmuthig wie andere vom heiligen Lichte des Evangeliums erfüllte Obrigkeiten, » eerst een besluit uit, waardoor er aan al de priesters en kloosterlingen, die in de stad waren, verboden werd nog hunne priester- of, ordekleederen te dragen (2), korten tijd nadien eenander waardoor de katholieke godsdienst werd afgeschaft, en eindelijk, in 1534, een laatste dat allen de « nieuwe religie » moesten omhelzen. De rede die hij aangaf om deze maatregelen te wettigen, luidde als volgt : *Het Pausdom te Eszlingen nog zoo diep ingeworteld zijnde*, hebben wij tot nog toe, niettegenstaande wij door Gods genade genoegzaam de overtuiging hebben opgedaan, dat het Evangelie, hetwelk de predikanten ons voorhouden, het echt en het eenig zuiver woord Gods is, geduld gehad met degene die dit niet aannemen. Voortaan is ons zulks zonder zware godslastering (*schwerer Gotteslasterung*) niet meer mogelijk. Door Gods bevel immers hebben wij het oppergezag over onze onderdanen, niet alleen voor wat het tijdelijke betreft maar ook en wel voornamelijk voor wat het heil hunner zielen aangaat; *zoo dan, zijn wij ook verplicht zorg te dragen dat alle valsche leering zooveel mogelijk worde uitgeroeid, alle godslastering gestraft*, en eenieder tot de bekentenis der waarheid opgevorderd. « Dien ten gevolge zal eenieder voortaan zich ter preek begeven bij die van het « Nieuw Evangelie » en zorgen dat zijne kinderen en al de leden zijns huisgezins het zelfde doen; zoo niet zal hij aan den tuchtraad — eene ware rechtbank van Inquisitie met al zijn ab- en dependenties — overgeleverd en naar verdienste aan lijf en goed gestraft worden (3).

(1) C. Th. Keim, *Reformationsblätter der Reichstadt Eszlingen*, bl. 61.
(2) Id., ibid., bl. 62-70.
(3) C. Th. Keim, *Op. Cit.* bl. 77. — Een der strafbep volgens denzelfden protestantsche schrijver, was zelfs voo die op de heiligendagen, die door de Hervorming waren in hunne zondagskleederen zouden verschijnen. Id., ibid

Welk het gevolg dier drakonische maatregelen was leert ons Blarer in eenen brief aan een zijner vrienden : « Weinigen tijd nadien had alle valsche godsdient (het katholicisme) te Eszlingen op gehouden te bestaan » (1).

Hoe verdraagzaam de « Hervorming » te Augsburg was zal blijken uit de drij volgende feiten :

1° Dat het magistraat dezer stad, bewerkt en voorgelicht door reeds meermaals genoemden Bucer en eenige andere predikanten, in een schrijven van 18 Januari 1537, aan den bisschop en het kapitel ter kennis bracht, dat voortaan de Misse en de katholieke godsdienst, als regelrecht in strijd zijnde met de eer en de leering van God, was afgeschaft, bijgevolg dat het aan niemand nog veroorloofd was misse te doen of eenige plechtigheid van den katholieken godsdienst te vieren; dat degene die zich « aan dit christelijk, vreedzaam en billijk besluit » niet wilden onderwerpen, zich binnen de veertien dagen, met haaf en goed zouden verwijderen, en dat al wie, hij ware arm of rijk, burger of edelman, geestelijk of wereldlijk, iets zou durven schrijven, zeggen, of doen wat hiermede in strijd was, gestreng en zonder beroep, aan eer, goed en lijf zoude gestraft worden; (2)

2° Dat eenige dagen nadien een nieuw gebod van wege den raad verscheen door hetwelk voor allen die in de stad gebleven waren, de uitoefening van den « hervormden » godsdienst werd verplichtend gemaakt; (3) eindelijk

3° Dat te Lichtmis van hetzelfde jaar al de pastoors, al de kloosterlingen en al de nonnen uit de stad verbannen, al de autaren, en al de beelden in

(1) C. Th. Keim, bl. 95.
(2) Dr J. Janssen, boekd. III, bl. 342.
(3) Sprekende over de beeldstormen die er in deze stad plaats grepen, zegt Malanchton in een brief van 2 Meert 1537 aan Milichius het volgende : « *Augaitana causa, ut metuo, erit classicum belli. Petiverunt a canonicis cives, ut senatui jurarent aut ex urbe discederent. Ita illi discesserunt.* PELLTIUR EN MEDIO SAPIENTIA, VI GERITUR RES. » — *Corpus Reformalorum*, boekd, III, bl. 296.

al de kerken, kapellen en kloosters verbrijzeld, en al de goederen en schatten dezer ten gunste der « Nieuw-hervormden » die de plaats der katholieke geestelijken ingenomen hadden, aangeslagen werden (1).

Evenmin dus voor Zwaben als voor Thuringen heeft de « Hervorming » het recht zich over hare liefde tot de vrijheid van geweten te beroemen. Integendeel, bewijst hare invoering in deze streken iets, dan is het wel degelijk wat de protestantsche geschiedschrijver, Lang, van Luther zegt, namelijk dat « zij haar eigen weg ging en dat geen anderen godsdienst nevens haar kon verdragen. » (2)

Thans laat ons het Zuiden verlaten en naar het Noorden opklimmen. In Wurtenberg, in Bruinswijk-Wolfenbüttel, in Hessen, in de bisdommen van Naumburg-Zeisz en Meiszen, in Keur-Saksen, in het hertogdom Saksen, na de dood van hertog Joris, in Brandenburg, in de steden Stuttgard, Stratzburg, Frankfort, Leipzig, Wurtzburg, Hamburg, Magdeburg, Munster, Bremen, Lübeck, Hamburg, Dresde, enz., overal... overal ontmoeten wij dezelfde gewelddaden, dezelfde gruwelen, dezelfde woede, dezelfde barbaarschheid in het onderdrukken der katholieken en van hunnen godsdienst; dezelfde ontheiliging en verwoestiging van kerken, kloosters, altaren, beelden en kerksieraden van alle soort, dezelfde hatelijke uitjagingen, dezelfde onmenschelijke behandelingen van priesters, paters en nonnen, in een woord, overal dezelfde alles onteerende, alles verwoestende, alles vernietigende onverdraagzaamheid.

Te ver echter zou het ons leiden, zoo wij streek voor streek, stad voor stad, de heilloosheden en de wandaden, in elk dezer door de invoerders der « Nieuwe leer » bedreven, zooals wij dit voor de bijzonderste

(1) Schürtlin von Burtenbach, *Lebensbeschreibung*, bl. 45-46. — Voor Memmingen, Lindau en Jeny, zie Dr J. Janssen, boekd. III en *Historisch-Politische Blätter*, boekd. LXIV, bl. 784-793.

(2) Lange, *M. Luther ein religiöses Charakterbild*, bl. 130.

steden van Thuringen en Zwaben deden, in 't bijzonder moesten aanhalen. Daarom laat ons nog slechts eventjes te Schmalkalden stil blijven en daar een oogenblik de beraadslagingen van den Bond, in de geschiedenis onder den naam van « Schmalkaldischen Bond » gekend, volgen. Buiten de stichters van het « Nieuw Evangelie », Luther, Melanchton, Bugenhagen, Spalatin, Justus Jonas, Agricola, Amsdorf, Melander, Eobaan Hessen en groot getal ander « hervormde » godgeleerden, zullen wij daar al de hoofden der landen en steden, die wij daar zooeven opgenoemd hebben, Philips van Hessen, Jan-Frederik van Saksen, Philips van Bruinswijk, enz. vinden, en ons bijgevolg, niettegenstaande het ons niet gegeven is nader met ieder dezer plaatsen kennis te maken, toch — zoo wij de besluiten kennen die zij namen en weten dat zij ze allen ten stipste ten uitvoer brachten — een algemeen gedacht kunnen vormen van wat er in dien tijd en in die landen onder opzicht van verdraagzaamheid in zake van godsdienst voorviel.

Diensvolgens, welk waren de besluiten die de Schmalkaldische Bond in 1537 nam? Laten wij den leden van den Bond zelf het woord. In de zitting van den 15 Februari door den gezant des keizers, Mathias Held, opgevorderd te verklaren hoe zij hunne handelwijze tegenover de Katholieken en hunnen godsdienst — hun verjagen van priesters en kloosterlingen, hun vernietigen van kerken en kloosters, hun opschorsen van den « ouden » godsdienst — met den vrede van Nuremberg, dien zij bijgetreden waren, en die hen verbood veranderingen in godsdienstzaken aan te brengen, overeenbrachten, antwoordden in naam der vergadering, Melanchton, Justus Jonas, Bugenhagen, Bucer en eenige andere der tegenwoordig zijnde godgeleerden :

« Boven allen twijfel is het verheven, dat de oversten van een land gehouden zijn den waren godsdienst in hun rijksgebied onder alle opzichten te bevorderen en *er de valsche godsdiensten*, *zooveel het in hunne macht is*, *uit te verdrijven*; zij hebben dus ook het recht de

pastoors en de schoolmeesters aan te stellen en voor deze hun noodig onderhoud te zorgen.

« Meteen is het zeker dat, waar er een slechte (untüchtiger) predikant of pastoor aan het hoofd eener parochie staat, deze moet afgezet en door een anderen, een goeden, vervangen worden, wien in dit geval de jaarwedde (dit is de vruchten der parochie) zal toebehooren. *Diensvolgens hebben de vorsten en de standen, die den valschen godsdienst in de kloosters en de stichten op hun grondgebied hebben afgeschaft en de goederen dezes aangeslaan, slechts naar recht en rede gehandeld*; evenzoo *de steden, die de afgoddienaars van pastoors, en vervolgers der « zuivere leer » verjoegen, en zich voor zooveel het noodig was de goederen der kerk aanmatigden.* »

Op de opwerping die de gezant des keizers nog maakte dat zijn vorst alleen het patroonsrecht over de kerken had, gaven zij ten antwoord : « Als de Keizer onwaardige persoonen aan het hoofd van parochiën plaatst, hebben de kerken het recht aan zijn bevel niet te gehoorzamen, *want dit ook is een artikel van ons geloof, dat al de paapsche pastoors en al de paapsche kloosterlingen, die kerkgoederen bezitten, dieven zijn en roovers.* »

Eenstemmig hiermede luidde de *Verklaring* die eenige dagen later de wereldlijke leden van den Bond aflegden. « De kloosterlingen en de pastoors, zeiden deze, die het eene ware christene geloof niet willen omhelzen en in hunne dwalingen hardnekkig blijven volherden, van hunne plaats, goederen, cijnsen en renten beroovende, hebben wij niet anders gedaan dan wat ons recht en rede voorschrijven, daar die goederen voor den eenig waren godsdienst bestemd zijn, en, bijgevolg, de kloosterlingen en de papen die dezen niet kennen, ze niet mogen bezitten. »

En verder :

« *Den godsdienst der Katholieken, kunnen of mogen wij in ons gebied niet dulden of lijden,*

omdat wij zulks doende in strijd met ons geweten zouden handelen, daar nogthans alles wat met het geweten in strijd is moet gedoemd worden. » (1)

Of het klaar genoeg is!

Dus, nergens in Duitschland, noch in het Zuiden, noch in 't Noorden, noch in 't Midden, oefenden, in de XVIe eeuw, de « Hervormden » de verdraagzaamheid. Wel vroegen Luther en zijne volgelingen voor eenieder het recht God naar zijn geweten te dienen; dit echter duurde slechts zoolang dat zij de minderheid waren. Zoohaast zij de overhand hadden veranderden zij van stelling en vloekten ze de vrijheid van geweten die zij eerst met zooveel nadruk als een recht der mensch van natuur toebehoorende, eischten.

P. J. GOETSCHALCKX.

(1) Dr J. JANSSEN, *Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters*, boekd. III, bl. 339 en vlg.

HORATIUS' ODE I, 22,

vrij nagevolgd in het Kleefsche dialect [1], *door X., te Düffelward bij Kleef, opgehelderd door P. W.*

Integer vitae scelerisque purus
Non eget Mauris jaculis nec arcu
Nec venenatis gravida sagittis,
Fusce, pharetra,

Sive per Syrtes iter aestuosas,
Sive facturus per inhospitalem
Caucasum vel quae loca fabulosus
Lambit Hydaspes.

Brave Lüj [2], die nooit op et Hof [3] gezaete [4].
Brüke geen pistole en Törksche sabels,
Ok [5] geen flent [6], noch polver en schrot [7] te drage,
Om zich te waere.

Of ze bij hoog water de Riin bevare,
Of de kale hej Bönnekart [8] bereize
Welle, of dat land met den onbekende
Stroom van Ajasses [9].

---

[1] Het Kleefsche taaleigen is een Nederduitsch dialect, dat gesproken wordt in het Noorden der Rijnprovincie, van Geldern, ten Zuiden, tot aan den Rijn, ten Oosten en ten Noorden, en Nederlandsch Limburg, ten Westen.

[2] Aan de Nederlandsche klanken *ui* en *ij* beantwoorden in het Kleefsche de heldere *ü* en *i*, niet gerekt, zooals in het Midden der Rijnprovincie of in het Zuiden van Nederlandsch Limburg, maar kort uitgesproken, zoo als in Westvlaanderen : derhalve *lüj* = lui (lieden), *brüke* = gebruiken (hier gebezigd in den Hoogduitschen zin van *noodig hebben*), *Riin* = Rijn, *miin* = mijn, *wiit* = wijd, verre.

[3] Te Kleef, gewone uitdrukking voor de gevangenis geheeten de Zwanentoren.

[4] De zachtlange *é* wordt blatend (ae) uitgesproken. Derhalve *gezaete* = gezeten, *zich waere* = zich weren, *baer* = beer. — Gezaete = gezete*n*. De *n* eindletter na de stomme *e*, wordt, gelijk in Brabant en Limburg, onderdrukt. Derhalve *pistole* = pistolen, *drage* = dragen, *waere* = weren. Zoo ook *bevare*, *bereize*, *welle*, *maké*, *gebore*, *zweete*, *verdärve*, *waaje*, *wondere*.

[5] Ook.

[6] *Flent* = flinte (Duitsch woord, dat *geweer* beteekent). — Gewoonlijk wordt de korte *i* tot *e* : zoo verder, *welle* = willen, *ek* = ik, *es* = is, *slemmer*, *spennejaeger*.

[7] Pulver en Schroot.

[8] Böninghardt, door het volk afgekort tot *Bönnekart*, is de naam eener uitgestrekte heide bij Alpen en Xanthen, Geldern, Sonsbeck.

[9] Eigenlijk uitdrukking van verwondering « *Ajasses wie groot* ». Hier verdichte naam van een' grooten stroom.

Namque me silva lupus in sabina, Dum meam canto Lalagen et ultra Terminum curis vagor expeditus, Fugit inermem.	Zoo word ek verschoond van en kwoaje [1] weerwolf, As ek zonder zörg [2] in et Kattewald [3] miin [4] Wiit verloop, öm verskes te make op miin Lekker Marejke [5].
Quale portentum neque militaris Daunias latis alit aesculetis, Nec Jubae tellus generat, leonum Arida nutrix.	En toch es hej [6] zeker en slemmer [7] ondier As den baer dän [8] danst op de Kleefsche kermes, En de leuw, dän Afrika haet [9] gebore, Wor ze zoo zweete.
Pone me pigris ubi nulla campis Arbor aestiva recreatur aura, Quod latus mundi nebulae malusque Juppiter urget;	As ge miin ok stuurt no de Gocher Hej toew [10], Wor de beum [11] zoo dreug [12] as ene spennejaeger Wasse, wor de wind en de schroowe [13] moorrook [14] Alles verdärve [15],
Pone sub curru nimium propinqui Solis in terra domibus negata, Dulce ridentem Lalagen amabo, Dulce loquentem.	As ge miin ok stuurt no et heete land, Wor ek bes an et knej [16] in de zand mot [17] waaje, Dor zelfs zoj ow [18] wondere woe [19] lief ek heb Miin lekker Marejke.

[1] *Kwoaje* = kwade. Gelijk in Braband en Limburg, verandert de *d* tusschen twee klinkers in *j*. Zoo ook verder *waaje* = waden.

[2] *Zörg* = zorg. Zoo ook *öm* = om, en hooger *törksch* = turksch.

[3] Een gedeelte van het groote Rijkswoud, in het Kleefsche gelegen.

[4] *Miin* = mij, accus. van *ek*. Zoo ook in den aanvang der twee laatste strophen. — *As ek miin wiit verloop* : als, terwijl ik mij verre verloop.

[5] Marieke.

[6] *Hej* = hij, de weerwolf.

[7] *Slem* = slim, in de Hoogduitsche beteekenis van *gevaarlijk*.

[8] Die.

[9] Heeft.

[10] Naar de Gocherheide toe. — Gocherheide, naam van een dorp bij Goch. — *No* = naar, zoo verder *wor* = waar, *dor* = daar.

[11] *Beum*, gelijk in het Maaslandsch dialect, door *Umlaut* meervoud van *boom*.

[12] Droog.

[13] *Schroowe*, scherp, bijtend, uitdrogend.

[14] De rook der moren of turfmoerassen.

[15] Bederven.

[16] Tot aan de knieën.

[17] Moet.

[18] *Zou je* u wonderen = Zoudt ge u wonderen.

[19] *Woe* = hoe.

GEDICHTEN.

DE ZEGEN OVER HET WATER.

(*Uit de Ceremoniën der Kerkwijding.*)

WEES geheiligd door het woord van uwen Schepper, hemelvloed!
Wees geheiligd, water, dat betreden werdt door Christus' voet!
Dat geperst door opgetast gebergt, niet ingesloten zijt;
Dat geslingerd tegen 't rotsgevaart niet breekt; dat wijd en zijd
Over 's aardrijks bodem heengegoten, niet wordt uitgeput.
Gij, gij draagt het vasteland, en 't wicht der bergen onderstut
Gij, en zwicht niet noch verzinkt; het hoogste van de heemlen blijft
In zijn sluizen u bevatten; dóór en over alles drijft
Gij uw golfslag, alles wasschend, en gewasschen wordt gij niet.
Uwe baren stremmend voor den vluchtenden Israëliet
Staat ge, als hoog gemuurte — onwrikbaar, tot ge weer ontkluisterd wordt
En in afgronden van pekel 't volk der Nijlgewesten stort,
En — waarheen het heer des vijands zoek' te ontkomen en zich spoed',
Uw verwoede golven ijlen, toornig bruisend, op hunn' voet:
'T een en 't zelfde deelt gij heil den Godgetrouwe en wraak aan 't kwaad.
Kwistig zal de rots u spuiten als u Mozes' roede slaat.
Hoe in 't steen geborgen, zijt ge onmogend weg te schuilen, daar
U 't gebod van macht en majesteit heeft toegeklonken, maar
Komt en treedt gedwee te voorschijn. Hoog gedragen in de lucht
Geeft ge, in milde regens plassend, aan het ploegland kracht van vrucht.
't Lichaam, uitgedroogd bij hitte, drenkt uw frissche lafenis
Die, behagelijk van zoetheid, heilzaam voor het leven is.
Springende uit de binnenste aadren naar de korst der aarde, spreidt
Gij en wekt den geest des levens en het sap der vruchtbaarheid,
Zorgend dat niet de aarde, machtloos met verdorrende ingewand,
Hare jaarlijksche geschenken weigere aan des bouwers hand.
De aanvang juicht in u en jubelt; 't einde is in uw gunst verblijd.
Of, dat uw gebied de grenslijn onzer kennis overschrijdt,
Is dat niet bij 's Heeren wil?... En als, almachtig God, ons lied
Aan de waatren lof zingt, zingen wij uw grootsche werken niet

Daar we van uw macht niet onbewust zijn? Smeekend vragen wij
U en bidden, Gever van den zegen, eeuwge Heilbron, zij
Over dees gewide woning, in zijn' stroom van overvloed,
Uwer gratie regen, uwe zeegning! Gun ons alle goed;
Geef geluk en weer de rampen, en verdelg den geest van 't kwaad.
Geef uw enge ons, den vriend van 't licht, tot schild en toeverlaat.
't Huis in uwen naam begonnen, en met uwe hulp volbouwd
Moog' erlangen van uw zegen dat het stand en vastheid houd'.

. . . .

H. Claeys, pr.

MEIDAGMORGEN

Aan Edgar Tinel.

De nachtegalen klinken
en 't licht doet overal
de bladerholten blinken,
bij duizend in 't getal.

De versch gekruinde boomen
staan, in den vroegen mei,
te dampen en te doomen,
zoo geurig en zoo vei.

o Zoele mei, waaromme
en duurt gij maar zoo lang,
en blijft uw blad, uw blomme
zoo korte wijle in zwang?

Zoo gij, zoo is ons leven,
hoe lang het zij van duur,
het staat alzoo geschreven,
een maand, een dag, eene uur!

Een uurke, zonder zorgen,
ach, weze 't mij, o God,
gelijk den meidagmorgen,
vol zuiver zielgenot!

Doch neen, daar valt te vechten :
geen vrede, geen verbei,
tot dat het, wapenknechten,
eens eeuwig worde mei!

Guido Gezelle

Kor'k, halfmei 1888.

KRONIJK EN BOEKENNIEUWS.

Davidsfonds. -- *Algemeene vergadering der afdeelingsbesturen.* — Deze jaarlijksche bijeenkomst had plaats den 15 dezer, in de Promotiezaal der Hoogeschool van Leuven. Een goed getal afdeelingsbesturen was vertegenwoordigd, vooral dat van Antwerpen.

De rekening over het verleden jaar en de begrooting voor het loopende werden zonder opmerkingen aangenomen.

De zitting ving aan met het Verslag over de werkzaamheden des Hoofdbestuurs, door den heer Fr. de Potter, algemeenen secretaris. Hij stelde den uitzonderlijken bloei vast der groote instelling, die ongeveer 7,000 leden telt en nog met nieuwe afdeelingen wordt verrijkt. Dank aan het wijze, voorzichtige beleid van den algemeenen Voorzitter, den heer P. Willems, sluit elk jaar met een bonis, hoewel de uitgaven aanzienlijk zijn. Antwoordende op de vraag van enkele afdeelingen, die eene andere keuze der uit te geven boeken zouden verlangen, zegde de Secretaris dat het Hoofdbestuur meende den besten weg te hebben ingeslagen, door de uitgave van boeken, die het nuttige met het aangename paren; er dient gezorgd te worden voor den eenvoudigen lezer der dorpen, die slechts een lager onderwijs genoot, en voor den lezer der meer ontwikkelde steden, die zich verder in letterkunde en wetenschap oefent. Sprekende over de uitgave van DAVID's hoofd- en meesterwerk, voegde de Secretaris er bij, dat dit hoe langer hoe meer gewaardeerd wordt, ja zelfs zoo verre, dat verleden jaar de eerstgedrukte deelen (met eene oplage van 5000) opnieuw zijn moeten ter perse gelegd worden, ten einde de vragen der talrijke bijkomende leden te kunnen voldoen. — Dat die groote bijval verdiend is, zal zeker niemand in twijfel trekken. DAVID leverde eene uitgebreide *Vaderlandsche Historie*, geput aan de zekerste, vertrouwbaarste bronnen, geschreven in eenen eenvoudigen, vloeienden en bevattelijken stijl. Geen ander in 't Nederlandsch geschreven werk van dien aard kan er mede in vergelijking komen.

Op voorstel der Borgerhoutsche afdeeling werd door de vergadering beslist, dat de werken, door het *Davidsfonds* uitgegeven, noch geheel noch gedeeltelijk in dagbladen en letterkundige tijdschriften mogen overgedrukt worden zonder oorlof van het Hoofdbestuur.

Na de vergadering, op welke de volkomenste eensgezindheid heerschte, had in *Barcelona* het « gezellig feestmaal » plaats, waarop het, volgens loffelijke gewoonte, niet aan heildronken, inzonderheid voor het Hoofdbestuur, ontbrak.

Wij vergeten te zeggen, dat, volgens beslissing der vergadering, voortaan de jaarlijksche algemeene bijeenkomsten zullen gehouden worden op eenen zon- of feestdag, zoo veel mogelijk gedurende de Paaschvacantie, ten einde, des morgens, de nuttige wisseling der gedachten, des namiddags de banketvreugde nog grooter te maken.

Algemeene feestvergadering van het Davidsfonds, te Kortrijk. Omzendbrief der afdeeling :

1. De Feestvergadering zal twee dagen duren (22 en 23 Oogst).

2. Wij vragen eene vermindering op den prijs der reiskaarten voor al de leden van het Davidsfonds, die zich naar Kortrijk begeven of er van terugkeeren. — Later zullen wij u een omstandig programma, benevens het gevraagde getal erkenningskaarten toezenden.

3. Alwie als spreker in de letterkundige zittingen wil optreden, gelieve den heer Th. Sevens schriftelijk te verwittigen voor den 1 Oogst, tevens het onderwerp opgevende, dat hij wil behandelen.

4. Elke redenaar zal over hetzelfde onderwerp ten hoogste een kwart uurs mogen spreken.

5. Het Bestuur mag éenen of meer sprekers aanduiden, om op eenen vorigen redenaar te antwoorden. In geen geval mag dit antwoord langer duren dan de eerste bespreking.

6. Heeren Commissarissen zullen zich ten dienste stellen van al degenen, die onze merkweerdigheden willen bezoeken : de St-Martenskerk met muurschilderingen van Van der Plaetsen en tafereelen van De Craeyer, Van Mander, Van Moerkerke, Garemyn, Vermote, Van Oost, enz.; de kerk van O.-L.-V., met de heerlijke kapel der Graven van Vlaanderen, en schilderijen van Van Dyck, De Deyster en anderen; de kerken van St-Elooi en St-Rochus; de herstelde kerk der eerw. paters Jezuïeten; het stedelijk musëum van schilder- en beeldhouwwerken; de eeuwenoude Broeltorens; het musëum van oudheden in den zuidelijken Broeltoren; de prachtige schouwen en muurschilderingen in het stadhuis; de openbare boekzalen; de tentoonstelling van kunst en nijverheid in den Burgerkring, enz.

7. Voor hen, die zulks verlangen, zal er voor behoorlijk nachtverblijf en gastmaal worden gezorgd, mits schriftelijke verwittiging vóor 1 Oogst aanstaande, in te zenden aan de heer Th. Sevens.

8. Het feestmaal zal den tweeden dag om 1 1/2 ure plaats hebben. De inschrijvingsprijs is bepaald op 5 fr., de wijn niet inbegrepen. Wie aan dit feestmaal verlangt deel te nemen, wordt dringend verzocht, uiterlijk voor den 1 Oogst, den heer advocaat Hector Mullie, Groote-Hallestraat, te Kortrijk, te verwittigen.

Vlaamsche Academie. — In hare zitting van 16 Mei heeft zij lezing gehoord van eene merkwaardige bijdrage van M. Prayon-Van Zuylen van Nyevelt : De taalstijl in 't graafschap Wallis. Er is besloten onmiddelijk overtegaan tot het drukken van *Maleghijs* uittegeven door Jonkheer N. De Pauw, het Glossiarium van *Alexander Yeesten* door hoogleeraar Roersch en dit van *De Zevenste Bliscap van Maria* door K. Stallaert. De bekroonde studiën der heeren Broeckaert en Craeynest over Bastaardwoorden zullen versmolten worden en volledigd door Dr Gezelle. De eerste aflevering der Verslagen en Mededeeling van 1888 is thans verschenen (4 fr. 's jaars), en in 't kort verschijnt het jaarboek met portret en levensbeschrijving van wijlen Desideer Delcroix (fr. 2,50).

Van Manderscommissie. — Karel van Mander, de schepper der nederlandsche kunstgeschiedenis, de verdienstelijke dichter en schilder, waarop Vlaanderen en gansch Nederland met fierheid wijzen mogen, zal door zijn volk in eere hersteld en bekroond worden.

Eene commissie werd voor eenige weken te Antwerpen ingericht, onder den naam *Van Manderscommissie* ten einde de noodige gelden in te zamelen ter oprichting van een standbeeld aan Karel van Mander, in 1548 te Meulebeke (W.-Vl.) geboren. Het beeld zal geplaatst worden in 's mans geboortedorp.

De *Van Manderscommissie* bestaat uit de volgende leden :

De heeren Henri Hymans, conservator der koninklijke Bibliotheek te Brussel; Max Rooses, conservator van het Musœum Plantin-Moretus te Antwerpen; Lambert van Ryswyck, kunstnijveraar, id.; P. van der Ouderaa, kunstschilder, id.; Frans Gittens, letterkundige en gemeenteraadsheer, id.; Jaak Van den Bemden, senator, id.; P. Génard, stadsarchivaris, id ; Dr C. Hansen stadsbibliothecaris, id.; Gustaaf Segers, leeraar aan de Staatsnormaalschool te Lier; Leopold Plettinck, dagbladschrijver te Antwerpen.

Het bureel werd samengesteld als volgt :

Eere-voorzitters : M. G. van Tienhoven, burgemeester van Amsterdam; Dr Pr. Plettinck, burgemeester van Meulebeke; *Voorzitter :* De heer Max Rooses; *Onder-voorzitter :* De heer Pieter van der Ouderaa; *Schrijver :* De heer Leopold Plettinck. Schrijver van het werk : ***Studiën over het leven en de werken van Karel van Mander, dichter, kunstgeschiedschrijver en scnilder.***

Wij wenschen dat het doel der *Van Manderscommissic* ten spoedigste verwezenlijkt worde!

Fantasiekens *over Vlaamsch en Onderwijs* door P. E. A. — Drukkerij van Karel Peeters. Naamsche straat, 22, Leuven. 1888.

't En zijn niet enkel de overdreven studentenbladjes en de Klauwaart meer, tegen de welke de vreedzame lieden vuur en vlamme spuigen, die tegen de verfransching opkomen en de franschelaars op den hekel zetten!

O neen 't!

De ernstige *Jaarboek van 't Davidsfonds* is nu ook van 't rechte spoor gedompeld.

Hij kapt en kerft zonder mededoogen op de franschkiljons. Hij penceelt hunne belachelijke beeldtenis met fijne trekken. Ei! wat gelijkende spotprenten van verfranschte ambtenaars, verfranschte vrouwen, verfranschte leeraars en verfranschte huisgezinnen.

De vlaamschhaters hebben lang genoeg met de vlaamsche jongens den spot gedreven : deze zijn intusschentijd tot mannen gegroeid; zij hebben de taal- en de letterkunde beoefend; zij hanteeren de penne en brengen hunne tegenstrevers met hofsche ridderlijkheid diepgevoelde slagen toe, tot in den Jaarboek van 't Davidsfonds!

De schrijver durft zelfs de verfranschte nonnenkloosters aanranden : zonder uitstel wordt hij tot ketter gedoemd.

Vele voorzitters en raadsleden van afdeelingen zullen in deze bladzijden hun eigen « conterfeitsel » herkennen. Zij zullen aanstonds naar uitleg trachten en beweren dat de opstel door eenen woelzieken student aan het Davidsfonds wierd opgehangen.

De schrijver is een bedaard man die uit vaste overtuiging, zonder eenige opgewondentheid, zijne onwrikbare vlaamsche gevoelens lucht geeft.

't Is een gewezen leeraar van een onzer meeste gestichten van onderwijs die in deze *Fantasiekens* ons eenen waren letterkundigen perel heeft geschonken.

Deze bladzijden moeten afzonderlijk gedrukt worden ten voordeele van den arme; onze leerende jeugd zal er heure vlaamschgezindheid in voeden en vervromen; onze prijsdeelingen zullen ze, 't is te hopen, bij duizende afdruksels onder het volk verspreiden.

J. CLAERHOUT.

De geheimen der Vrijmetselarij ontluisterd, door Léo Taxil, oud-lid der parijsche Loge « Les Amis de l'Honneur Français » van het Groot Oosten van Frankrijk.

Er is in den nieuweren tijd, zoo door vrijmetselaars als door nietvrijmetselaars, veel geschreven over de vrijmetselarij, haar doel, haar inrichting, haar werk. De vrijmetselaars zijn echter op dit punt niet te goeder trouw; zij mogen volgens hunne eeden de eigenlijke geheimen en bedoelingen van hunne vereeniging niet bekend maken. Anders is het met de niet-vrijmetselaars. Zij spreken onbewimpeld over die instelling. Hunne mededeelingen evenwel liepen bijna altijd over bepaalde punten, zelden over een reeks van geheimen, nooit over *al* de geheimen der sekte. Zij konden omtrent sommige zaken zeer goed ingelicht zijn, niet omtrent alle, daar de vrijmetselarij zorgvurdig hare ritualen, boeken, enz. geheim houdt.

Een gelukkige gebeurtenis was het dan ook voor de vrienden der waarheid en des lichts, toen, twee jaren geleden, een fransch schrijver, GABRIEL JOGAND PAGÈS, bekend onder den naam LÉO TAXIL, (die in 1885, na vele jaren ongeloovig en vrijmetselaar

geweest te zijn, tot de Katholieke Kerk terugkeerde), zijn onthullingen omtrent de vrijmetselarij begon. Na vele meer wetenschappelijke werken, zooals *Les Frères Trois-Points*, dat 32 oplagen beleefde; *Le Culte du Grand-Architecte* en *Les Sœurs Maçonnes* ieder met 20 drukkea in een jaar tijds, begon hij in 1886 aan de uitgave van een werk voor het volk, waarin hij het zakelijke van zijne drie genoemde werken tot één deel vereenigde. Het nut van dit werk werd veel verhoogd door de fraaie platen, waarvan het vergezeld ging.

Reeds dadelijk na het verschijnen van de eerste aflevering vatten wij het plan op, dit werk voor het nederlandsche publiek toegankelijk te maken, en gelukkig behoefde ons voornemen niet onuitgevoerd te blijven.

De nederlandsche bewerker heeft zich overal waar de officiëele ritualen gegeven worden, streng aan den franschen tekst gehouden. Alles, waarin de nederlandsche vrijmetselarij verschilt van de fransche, wordt door hem omstandig vermeld, vooral in aanmerkingen onder aan den voet der bladzijden. De vertaling is dus niet enkel een getrouwe overzetting der fransche ritualen, maar ook een bron voor de kennis der nederlandsche vrijmetselarij. Hiertoe heeft de bewerker niet alleen geput uit hetgeen door bekende tegenstanders, zooals TAXIL in zijn andere werken, de belgische publicist AMAND NEUT, ECKERT e. a. geschreven is, maar ook vooral uit de officiëele stukken der nederlandsche loges en de werken, die alleen voor vrijmetselaars verkrijgbaar gesteld zijn.

TAXIL heeft niet zooveel in dit werk gegeven als hij in zijn prospectus beloofd had, — bijv. maçonnieke gezangen, een woordenlijst der logetermen, algemeene reglementen, — dat alles heeft de bewerker zelf opgespoord en ingevoegd, zooals ter plaatse blijken zal. Wij behoeven zeker niet te zeggen, dat het werk daardoor veel in waarde gestegen is en zelfs in sommige opzichten boven het fransche staat. Ook wij zullen de platen bij het werk voegen, doch niet zooals in het fransche geschied is *in*, maar *buiten* den tekst gedrukt. Ook hebben wij er platen bijgevoegd, die niet in het oorspronkelijke werk voorkomen.

Dit zij voldoende om ieder te overtuigen van de belangrijkheid van dit werk; dat ieder er zijn voordeel mede doe!

Wijze van uitgaaf. — Het werk zal verschijnen in 20 à 24 afleveringen van 3 vel royaal 8°. Wat het grooter mocht worden, zal den inteekenaren **gratis** geleverd worden. Daarbij is het opgeluisterd door minstens 60 fraai gesteendrukte platen.

Iedere afl. zal dus 48 bladzijden druks en 3 à 4 platen bevatten aan den prijs van 0,75.

Deze **uiterst lage** prijsberekening heeft alléén ten doel ieder in de gelegenheid te stellen zich dit **standaardwerk**, het **eerste** dat in het Nederlandsch op dit gebied verschijnt, aan te schaffen.

Zooveel doendelijk verschijnt iedere drie weken een aflevering, thans is de eerste aflevering verschenen.

Men teekent in bij S. Leliaert, A. Siffer en Cie, Hoogpoort, 52, te Gent.

Geschiedenis en beschrijving der Lijkbehandeling en rouwplechtigheden bij de meeste volken, door Dr Is. Bauwens.

Tot het handhaven der aloude begraving, tot het verheerlijken onzer kerkhoven werd dit boek geschreven.

Sedert een dertigtal jaren arbeidt men met onverpoosde vlijt om de beaarding der lijken door de aschmaking te vervangen. Om dit doel te bereiken, wenden de voorstanders dier nieuwigheid velerlei middelen aan : de lijkverbranding hemelen zij door de uitbundigste lofspraak op, de lijkbegraving schilderen zij af met de zwartste kleuren. Zij roepen de getuigenis der historie in, om door haar de deugdelijkheid der aschmaking te bewijzen.

Met het inzicht hunne leeringen onder het lichtgeloovige volk te verspreiden, zonden de lofpredikers van het heidensch gebruik boeken op boeken in de wereld; zij schreven prijskampen uit voor de beste werken over hun geliefkoosd ontwerp, zij openden wedstrijden voor de doelmatigste lijkovens. Het valt niet te ontkennen : een bedenkenswaardige uitslag heeft die aanhoudende pogingen bekroond. Vuurovens aller vormen en aller prijzen zijn vervaardigd; in alle landen is het verbrandingsvraagstuk te berde gekomen; en, wat meer is, Italië, Frankrijk, Engeland, Duitschland en eenige staten van Amerika hebben het reeds aangevangen ons stoffelijk omhulsel door het vuur ie verdelgen. Oostenrijk, Rusland, Holland, Denemarken, België tellen vele liefhebbers van dit nauwsoortig besteden der lichamen.

De strijd tusschen de aschmaking en de teraardebestelling is dan voorgoed begonnen. Wil men het misprijzen onzer kerkhoven te keer gaan, men aarzele niet meer ter hulp te snellen.

Wij hebben onze krachten aan eene zoo nuttige en dringende zaak willen beproeven.

Het bespreken der gewaande voordeelen, welke aan de aschmaking toegekend worden, en het wederleggen der nadeelen, van welke de begraving wordt aangeklaagd, maakt het onderwerp uit van een later te verschijnen werk; in het voorhanden boek houden wij ons enkel bezig met geschiedenis.

Waar en wanneer de verschillende lijkbehandelingen ontstaan zijn; bij welke volken elke dezer bepaaldelijk werd ingevoerd; hoe zij zich ontwikkelden en om welke redenen zij zich handhaafden; in welke mate zij bij de volken gebruikt werden en met welke plechtigheden zij gepaard gingen — ziedaar wat wij, naar de beste oorkonden, poogden te achterhalen. In den loop van het werk hebben wij ons bevlijtigd eene wederlegging te leveren der menigvuldige verkeerde opvattingen en verdraaiingen van feiten, welke bij onze tegenstrevers steeds op het verguizen der begraving en het verheerlijken der lijkverbranding uitloopen.

Wij hebben een boek trachten te schrijven, dat elken beschaafden lezer in de hand kon gegeven worden. Waar de stof eenige

wetenschappelijke uitweidingen vereischte, zijn wij de noodige uitleggingen voor minder ontwikkeling niet schuldig gebleven. Daardoor meenden wij een leesboek verschaft te hebben, dat als prijs aan de leerende jeugd kan worden uitgedeeld; behalve de kennis der rouwgebruiken, zal hij er ook eenen voorraad van wetenswaardige zaken over geschiedenis en volkenkunde uit opoogsten.

Mochten tevens deze bladzijden den welverdienden eerbied voor onze doodenakkers in de harten doen aangroeien, mijn oogmerk ware bereikt.

Aalst, 14 Mei 1888. Dr Is. BAUWENS.

« *De geschiedenis der lijkbehandeling* » zal ongeveer 350 bladzijden, groot in-8°, beslaan en gedrukt worden op getint papier. De prijs is vastgesteld op fr. 2,50 voor België, fr, 1,25 voor Holland.

Er zal eene zeer **groote vermindering** toegestaan worden aan de gestichten en aan alwie voor een zeker getal afdruksels inschrijft :

Voor	12	afdruksels	krijgt men een dertiende.			
Voor	24/26	»	eene	vermindering	van	10 %
Voor	48/52	»	»	»	»	20 %
Voor	96/104	»	»	»	»	30 %

Men schrijft in bij de uitgevers dezes.

Om in 't korte te verschijnen bij de uitgevers dezes : **De fransche revolutie in Vlaanderen**, door Joseph Samyn, professor in 't college te Meenen, in 12° van rond de 300 bladzijden, prijs fr. 1.50.

't Is nu zeven jaren geleden dat de eerste uitgave van de « FRANSCHE REVOLUTIE IN VLAANDEREN » uitkwam. Dat werkske vond grooten bijval in 't vlaamsche land en wierd alom gretig door het volk gelezen; de geheele uitgave — rond de 1500 afdruksels — was in vijf zes maanden tijd gansch uitgeput.

De *Bien Public*, de *Journal de Bruxelles*, de *Gazette van Thielt*, de *Gazette van Dixmude*, *Rond den Heerd*, de *Duinengalm*, het *Vlaamsch Heelal*, de *Vlaamsche Wacht*, de *Patrie* van Brugge, het *Handelsblad* van Antwerpen, de *Gazette van Brugge*, de *Tassche* van Leuven, de *Gazette van Kortrijk*, en andere dagbladen en tijdschriften spraken er met den meesten lof van.

Het werk dat wij aankondigen is het trouw verhaal van de afschuwelijke moorderijen en baldadigheden door de Revolutie gepleegd: het vertelt van de vervolging der geestelijkheid, het sluiten van de kerken, den *beloken tijd*, het afhalen en wegvoeren onzer klokken en kunststukken; het handelt van de ongehoorde en eilaas! thans vergetene geldafpersingen der Franschen; het doet klaar en eenvoudig uiteen hoe de Franschen met *gedwongen leeningen*, *assignaten* en *rekwisitiën* ons volk uitplunderden en verarmden, en menig man tot den bedelzak brachten.

Thans, dat men den honderdsten verjaardag dier zoogezeide glorievolle Revolutie schikt te vieren; thans, dat men in de liberale dagbladen allerhanden lof uitbazuint, die afschuwelijke omwenteling ter eere; — is

het een gunstig en geschikt oogenblik om aan ons vlaamsche volk dien tijd te herinneren waar onze vaderen met zoo een grooten afschrik van spraken. Alles wat de schrijver vertelt steunt op grondige en authenthieke stukken, op de wetten en besluiten der fransche Revolutie, op echte oorkonden bewaard in de archieven. Telkens wordt er verzonden naar het oorspronkelijk stuk; menigmaal wordt het onderaan de bladzijde in den oorspronkelijken tekst overgedrukt : en die aanhalingen geven aan 't werk eene ernstige geschiedkundige weerde.

Deze tweede uitgave is met groote zorg overzien, merkelijk vermeerderd en op goed papier gedrukt. Zij zal verschijnen in *twee volumen* in 12°, van rond de 150 bladzijden ieder, geheel geschikt om in de prijsdeelingen aan de kinderen onzer katholieke scholen uitgedeeld te worden.

De twee volumen kosten **fr. 0,75** ieder, het zij **fr. 1,50** voor geheel het werk. Voor meerdere getallen is er vermindering.

Brieven over Africa van Zanzibar naar Tanganyka, door E. P. A. Vyncke des gezelschaps van O. L. V. van Africa. — Schoon boekdeel met 148 blz. klein in-8°. Prijs : fr. 0,75; met 10 genomen fr. 0,65; met 25 fr. 0,55.

Dit boekske, een vervolg op twee andere van den zelfden schrijver, is even belangrijk als de vorige. Het verhaalt de lastige reize, 300 uren verre, van eene schare katholieke zendelingen, door de brandende woestijnen van Africa om tot in 't binnenland en bij hunne medebroeders te geraken. Frisch en bevallig, eenvoudig, verkwikkend en opbeurende, vol rechtzinnigheid en geestdrift zijn die brieven; aantrekkelijk als vertelboeken, en ernstig genoeg om nuttig en leerzaam te zijn. Alles vloeit er uit het gemoed; het herte spreekt in vrolijkheid, in godvruchtigheid, in last en moeilijkheden, in gevaar en angste, en overal blijkt de aard van den schrijver door, en weerspiegelt in zijn woord.

Wij bevelen deze brieven bijzonderlijk aan de scholen voor de prijsdeelingen aan.

De verkoop geschiedt ten voordeele der katholieke zending van Midden-Africa; zoo kunnen alle katholieke Vlamingen onzen landgenoot in zijn heilig en grootsch werk met een kleintje ter hulpe komen. De prijs is uiterst leeg gesteld.

Trekt deze onze uitgave wel, zoo hopen wij later een vierde deel te mogen uitgeven, dat handelen zal over de inrichtingen, de werken, den vooruitgang, de beproevingen der zendinge van Kibanga, in Midden-Africa, in dewelke E. P. Vyncke zijnen arbeid en zijn leven besteedt tot het welzijn der arme heidenen van die lang verlatene gewesten.

Men kan inschrijven bij de drukkers-uitgevers *S. Leliaert, A. Siffer en C°*, te Gent, of bij den bezorger dezer uitgave, den Heer *Em. De Monie*, pr. Zilverstrate, Brugge.

Vlaanderen voor en tijdens het bewind der geuzen. — Bijdragen tot de geschiedenis der XVIe eeuw door Theodoor Sevens. — Zwaar boekdeel van 300 bladz. nog onder pers. — Prijs : 4 fr.

Twee drama's overheerschen heel onze nieuwere geschiedenis : de godsdienstige beroerten der XVIe eeuw en de Fransche omwenteling. Ook schijnt het ons toe, dat het hoog tijd is om beide gebeurtenissen te doen kennen, met al de verfoeilijke daden, welke hen kenmerken — tot leer en les van ons Vlaamsche volk.

M. Sevens heeft gedurende verscheidene jaren al zijne ledige uren besteed, om een getrouw tafereel van de omwenteling der XVIe eeuw op te hangen. De bijzonderheden, welke hij aanhaalt, komen uit de geloofweerdigste bronnen, als daar zijn : de briefwisselingen van Karel V, Philip II, Willem van Oranje, Granvelle, Margareta van Parma en anderen; de kronijken van Van Vaernewijk, Van Campene, Van de Vivere, Van Hermelghem, Van Male, Taelboom, Epinoy, De Jonghe, Costerius, enz.; de sententieboeken, de gemeente-, kerk- en dischrekeningen van verscheidene plaatsen; de aanteekeningen van sommige priesters; de schriften der toenmalige schrijvers, enz.

Het werk behelst de volgende hoofdstukken :

I. Toestand van Vlaanderen op het einde der XVe eeuw. — II. De geestelijkheid in de XVe eeuw. — III. Kerk en Staat in vroegere eeuwen. — IV. Opkomst der Hervorming. — V. Karel V verzet zich tegen de Ketters. — VI. Het Geloofsonderzoek. — VII. Voortgang der ketterij. — VIII. Philip II. — IX. De Staatsraad. — X. Philip II neemt nieuwe maatregelen tegen de ketterij. — XI. Marnix van Ste-Aldegonde. — XII. Het Eedverbond der edelen. — XIII. Twee vergaderingen van Geuzen. — XIV. De beeldstormerij in 1566. — XV. Na den beeldenstorm. — XVI. Nieuwe gruweldaden der Geuzen. — XVII. Eenige bladzijden geschiedenis. -- XVIII. De Bevrediging van Gent. — XIX. Don Juan van Oostenrijk. — XX. Het verbond van Atrecht en de unie van Utrecht. — XXI. De hertog van Anjou. — XXII. Het einde der omwenteling. — XXIII. Stoffelijk verval van Vlaanderen. – XXIV. Toestand der schoone kunsten. — XXV. Historische bewijsstukken.

Een geschiedvorscher, die het handschrift van M. Sevens ter inzage ontving, schreef hem als volgt : « Ziedaar een uitmuntend en nuttig boek. Alwie de Nederlandsche beroerten grondig wil kennen en beoordeelen, zonder menige folianten te raadplegen, koope dit werk. »

Ook hopen wij, dat het Vlaamsche volk dit belangrijk gewrocht welwillend zal ontvangen.

Men schrijft in bij de Uitgevers dezes.

BLADWIJZER.

Eerste halfjaar van 1888.

